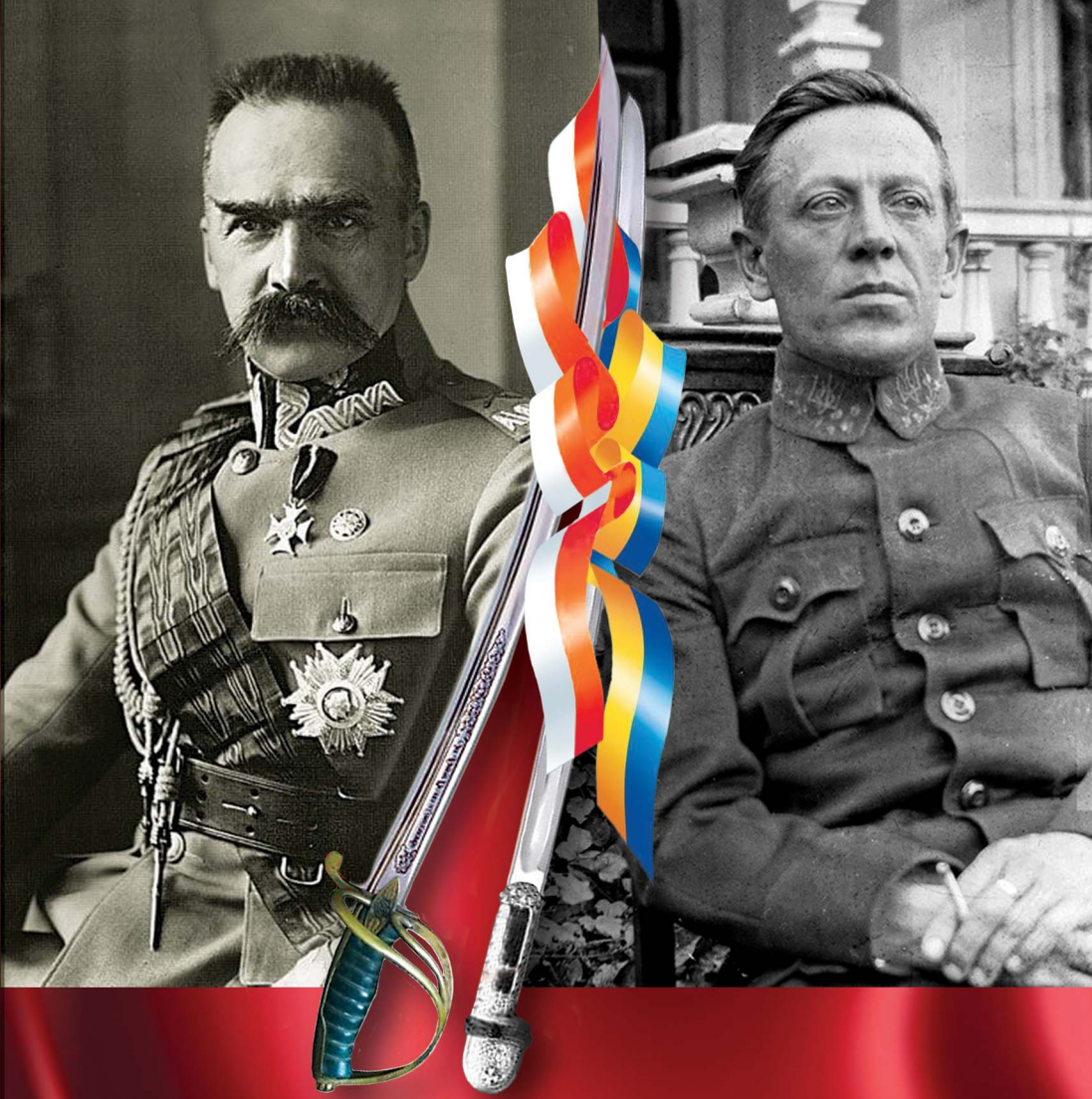

Спадщина Пілсудського та Петлюри

Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України

Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Спадщина Пілсудського та Петлюри

Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України

Монографія

Наукова редакція
Валентина Балюка, Юрія Макара, Миколи Дорошка

Київ
Ніка-Центр
Люблін
Видавництво УМКС
2021

УДК 94(477+438):327
С71

Республіка Польща
Міністерство
закордонних справ

Публічне завдання «Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України» фінансується Міністерством закордонних справ РП в рамках конкурсу «Публічна дипломатія 2021».

«Публікація представляє погляди авторів і не є офіційною позицією Міністерства закордонних справ РП»

Партнери проєкту: Інститут політичних наук і адміністрування УМКС, Центр Східної Європи УМКС, Факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича та Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Рецензент: доктор політичних наук, професор Іван Монолатій

Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та май-
С71 бутнє партнерства Польщі та України. Монографія / В. Балюк, М. Дорошко, В. Парух та ін. ; наук. ред. В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко. – Київ : Ніка-Центр ; Люблін : Видавництво УМКС, 2021. 424 с.

ISBN 978-966-521-776-3 (Ніка-Центр)
ISBN 978-83-227-9540-8 (Видавництво УМКС)

В колективній монографії польських і українських науковців досліджуються витоки, становлення й еволюція українсько-польського стратегічного партнерства. Започатковані підписаною в квітні 1920 року лідерами двох держав Юзефом Пілсудським і Симоном Петлюрою Варшавською угодою союзницькі міждержавні відносини Польщі й України отримали новий імпульс після розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Автори монографії переконані, що критичний погляд дослідників на сучасний стан українсько-польських відносин сприятиме вивченню важливих історичних подій політичного порядку, дозволить по-новому подивитися на дискусійні теми взаємин Польщі та України, проаналізувати усі «за» і «проти» сучасного наративу українсько-польського партнерства у XX – на початку XXI ст.

Видання розраховане на викладачів, науковців, експертів й усіх, кого цікавить історія українсько-польських відносин.

УДК 94(477+438):327

ISBN 978-966-521-776-3 (Видавництво «Ніка-Центр»)
ISBN 978-83-227-9540-8 (Видавництво УМКС)

© Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні, 2021
© Видавництво «Ніка-Центр», 2021

Зміст

ВСТУП

Немає вільної Польщі без вільної України. Немає незалежної України без партнерства з Польщею
(Валентин Балюк, Юрій Макар, Микола Дорошко) 5

ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

Українське питання в політичній думці Юзефа Пілсудського
(Вальдемар Парух)..... 15

Варшавська угода 1920 року України і Польщі: історія підписання й уроки для сьогодення
(Микола Дорошко, Віктор Матвієнко)..... 43

Переосмислення ролі С. Петлюри та значення військово-політичного союзу України з Польщею (1920) в сучасній українській історичній пам'яті (Павло Гай-Нижник)..... 60

Україна в польській історичній пам'яті у період 1918–1989 років
(Збігнєв Запоровський) 79

ВИМІР ВНУТРІШНЬОЇ ТА ТРАНСКОРДОННОЇ ПОЛІТИКИ

Україна в програмах угруповань урядових коаліцій у Польщі після 1989 року в геополітичному контексті (Валентин Балюк)..... 91

«Булава Богдана Хмельницького знаходиться у Варшаві», або Україна у східноєвропейській політиці Польщі в період правління «Об'єднаної правиці» (Вальдемар Парух) 125

Польща в діяльності українських політичних інститутів після здобуття державної незалежності (Віра Бурдяк) 154

Ситуація української меншини в Польщі після 1989 року
(Томаш Броварек)..... 175

Польська національна меншина в незалежній Україні та її вплив на розвиток двосторонніх відносин між державами
(Владислав Струтинський) 196

Польсько-українські культурні відносини (Надія Гергало-Домбек) ... 214

Українсько-польська транскордонна співпраця (Лариса Коврик-Токар)..... 250

Століття союзу «Петлюра – Пілсудський» в об'єктиві російської пропаганди (Сергій Даниленко, Валентин Балюк)..... 263

ВИМІР МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

Українсько-польські відносини в системі геополітичних координат Центрально-Східної Європи XX – початку XXI століття (Григорій Перепелиця) 279

Взаємодія України і Польщі у «новій холодній війні» (Оксана Мітрофанова)..... 308

Безпекові чинники в українсько-польських відносинах (Сергій Федуняк) 326

«Східне партнерство» Європейського Союзу проти політики доконаних фактів Російської Федерації (Томаш Стемпневський)..... 337

Люблінський трикутник – перспективи співробітництва (Якуб Ольховський) 345

Бібліографія..... 365

Про авторів 422

Вступ

Валентин Балюк, Юрій Макар, Микола Дорошко

НЕМАЄ ВІЛЬНОЇ ПОЛЬЩІ БЕЗ ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ. НЕМАЄ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ БЕЗ ПАРТНЕРСТВА З ПОЛЬЩЕЮ

Відзначення століття союзу Польщі та України, укладеного в 1920 р. державними діячами Юзефом Пілсудським і Симоном Петлюрою перед лицем загрози з боку більшовицької Росії, а також російська агресія щодо української держави в XXI ст., що досі триває, дають дослідникам підстави для роздумів про спадщину і минувшину польсько-українського стратегічного партнерства.

Традиції взаємодії польського і українського народів перед агресією з боку Москви сягають часів Речі Посполитої Трьох Народів. Яскравий приклад збройного партнерства поляків і українців – переможна битва під Конотопом (1659). Відродження польської та української державності після Першої світової війни та боротьба за існування в несприятливих геополітичних умовах знову, попри історичні образи, зблизили поляків і українців.

Підписуючи договір, Симон Петлюра констатував, що взаємодія перед лицем загрози з боку Росії перебуває у фокусі інтересів України і Польщі. «Я був і залишаюся прихильником порозуміння [з Польщею] і налагодження глибокої добросусідської співпраці між українським і польським народами у політичній та суспільно-економічній площині»[1]. Юзеф Пілсудський теж у одному зі своїх виступів сказав,

[1] *Меморандум до Юзефа Пілсудського* // Симон Петлюра. *Статті*. Київ, 1993. С. 195, https://shron1.chtyvo.org.ua/Petliura_Symon/Statti_zb.pdf.

що «Польща і Україна пережили тяжку неволю. Ці обидві країни належать до тих, у яких панував постійний терор. [...] Неволя і переслідування були постійною участю обох країн. Вільна Польща не може бути по-справжньому вільною, доки навколо все ще панує гасло невільницького підкорення національної волі насильством терору. Польща, осягнувши свій найбільший скарб на світі, тобто свободу, вирішила відкинути все те, що загрожує свободі, якомога далі від своїх кордонів. І в блиску наших багнетів, і наших шабель ви не повинні бачити нового нав'язування чужої волі. Я хочу, щоб ви бачили в ньому відблиск своєї свободи. [...] Я почуватиму себе щасливим, коли не я, малий слуга свого народу, а представники польського і українського сейму встановлять спільну платформу порозуміння. Від імені Польщі я проголошую: "Нехай живе вільна Україна!"»[2]

Незважаючи на попередні бої у Східній Галичині в 1919 р. та відмінності в підході до визначення польсько-українського кордону, сторони змогли порозумітися перед лицем спільної загрози. Друга Річ Посполита і Українська Народна Республіка в квітні 1920 р. підписали спершу політичну, а потім військову конвенцію (договір). У першому документі сторони в глибокому переконанні, що кожен народ має природне право на самовизначення, заявили про прагнення зміцнити основи для злагодженого і дружнього співіснування для добра і розвитку обох народів[3]. Укладаючи військову конвенцію, сторони засвідчили, що «польські й українські війська проводять спільні акції як союзні війська»[4].

Незважаючи на несприятливі внутрішні і зовнішні обставини, Юзеф Пілсудський і Симон Петлюра змогли порозумітися для блага польської і української держави. Безсумнівно, ми маємо справу з харизматичними провідниками, яких можна назвати державними діячами. У польській та українській літературі на цю тему діяльність вождів піддається критичному аналізу не тільки дослідників, а й представників правих політичних поглядів. Так, польські праві висловлювалися за повернення кордонів, які були до поділу, звинувачуючи Пілсуд-

[2] *Echa pobytu Naczelnika Państwa w Winnicy*, «Kurier Polski» z 26 maja 1920 r.

[3] *Układ pomiędzy rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej z 21 IV 1920,* [w:] *Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały*, red. J. Pisuliński, W. Skalski, Warszawa-Kijów 2020, s. 345 i n.

[4] *Konwencja wojskowa między Polską a Ukrainą* z 24 IV 1920, [w:] *Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały...,* s. 351 i n.

ського у зраді польських інтересів. Українські ж праві, посилаючись на етнічний критерій у визначенні польсько-українського кордону, дорікали Петлюрі за відмову від значної частини українських земель на користь сусіда. Характерним для обох діячів було мислення в категоріях народу-держави, політичної спільноти громадян, що дбають про інтереси держав, які повинні вистояти у складній геополітичній дійсності Східної Європи, трактованій Німеччиною і радянською Росією як нав'язана Заходом буферна зона. У міжвоєнний період Польща захистила свою суверенність, але Україна була окупована радянською Росією й згодом приєднана до Радянського Союзу.

Розпад СРСР і Варшавського договору створив нові можливості для розвитку польсько-українських білатеральних відносин. Сторони швидко налагодили дипломатичні стосунки, визнали кордони та заявили про розвиток стратегічного партнерства. Окрім того, продовжено процес «пробачення і примирення» та налагоджено діалог на рівні громадянського суспільства. Винайдення дефініції «історичної політики» та її активне культивування державами Центральної і Східної Європи спричинилося до похолодання у польсько-українських відносинах на багатьох рівнях, що ускладнює матеріалізацію формули стратегічного партнерства. За умов перекладання історичних суперечок на актуальний розвиток стратегічного партнерства це не йде на користь інтересів обох держав у складній геополітичній ситуації, особливо України як держави, що перебуває в сірій зоні безпеки. Побіжний аналіз польського і українського політичного класів засвідчує, що сьогодні не вистачає діячів рівня Пілсудського і Петлюри, які змогли б піднятися над завадами з метою реалізації спільних стратегічних інтересів. Позиція Юзефа Пілсудського як національного героя не піддається сумнівам. Однак постать Симона Петлюри в Україні й надалі визнається за суперечливу. Комуністи таврували його як буржуазного націоналіста, а націоналісти – як полонофіла. Петлюра ж належав до рідкісного ґрона українських діячів, максимально зосереджених на створенні української держави. Отже, у діяльності Пілсудського і Петлюри ми маємо спільний знаменник – «зупинка "Незалежність"».

Упродовж історії польсько-українські відносини обростали низкою негативних стереотипів, які й дотепер перешкоджають нормалізації зв'язків між людьми по обидва боки кордону. Вищезазначені стереотипи, впливаючи на розвиток білатеральних відносин, не містять вирішального значення для їхнього формування. Польські й українські

дослідники, окрім складних тем у взаємних відносинах, порушують чимало важливих проблем, які поєднують обидва народи у минулому і сьогоденні.

Укладення договору між Польщею, яка відроджувалась у період Першої світової війни, і Українською Народною Республікою, підписаного у Варшаві навесні 1920 р., є добрим прикладом взаємодії держав. Святкування річниць, особливо ювілею століття тамтих подій, були приводом для численних наукових рефлексій у середовищах польських і українських дослідників. Однією з перших з'явилася двомовна публікація за редакції відомого польського дослідника і військового пілота Тадеуша Кшонстека під назвою «Польща та Україна в боротьбі за незалежність 1918–1920»[5]. У роботі було опубліковано матеріали міжнародної конференції, організованої в Луцьку. Пригадаймо, що в 2000 р. у Замості теж відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена спільній польсько-українській боротьбі проти більшовицької Росії, яка ставила за мету знищити польські й українські незалежницькі прагнення. Крім того, варто також згадати видані українською матеріли конференції під назвою «Польсько-українська військова співпраця протягом історії»[6]. Міжнародну конференцію в грудні 2015 р. організувало посольство Республіки Польща в Києві. У 2020 р. за редакції Яна Матковського і Станіслава Стємпеня побачила світ колективна праця «Польсько-український союз 1920 року. Роздуми про минуле – думки про майбутнє»[7], в якій вміщено ґрунтовні статті, присвячені проблематиці, яка нас цікавить.

Договір 1920 р., названий у Польщі союзом Пілсудського і Петлюри, а в Україні Варшавським договором, визначає початкову дату формування взаємного партнерства у сучасних відносинах, які стають об'єктом зацікавлень академічної спільноти. З метою дослідження початкового періоду партнерства у 2018 р. було створено Польсько-Українську комісію дослідження взаємин 1917–1921 рр. Роботу Комісії співочолюють Ян Яцек Бруський з польської сторони і Владислав Верстюк, який репрезентує українську сторону. Ініціативу створення Комісії подали Центр Східноєвропейських студій Варшавського уні-

[5] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Ksząstek, Warszawa 2010.

[6] *Польсько-українська військова співпраця протягом історії* / ред. О. Алфьоров. Київ, 2017.

[7] *Sojusz Polsko-Ukraiński 1920 roku. Refleksje nad przeszłością – myśli o przyszłości,* red. J. Matkowski i S. Stępień, Warszawa 2020.

верситету і Національний університет «Києво-Могилянська академія». Роботу Комісії підтримує Інститут історії України НАН України і Бюро історичних досліджень Інституту національної пам'яті РП. За короткий час функціонування Комісія видала два томи опрацьованих і прокоментованих матеріалів і документів[8]. Центр Східноєвропейських студій Варшавського університету планує видання третього тому в рамках видавничої серії під назвою «Симон Петлюра. Проводир незалежної України».

Варто погодитися з думкою співголів Комісії, що договір 1920 р. ще й дотепер не отримав належного йому місця в історичній пам'яті обох народів. У вступі до нинішньої монографії ми не будемо аналізувати причини такого стану справ. Але все ж таки варто підкреслити, що в тодішніх складних геополітичних реаліях Україна, на відміну від Польщі, не змогла вибороти свою незалежність. Український народ, позбавлений власної державності, перед лицем внутрішньої і зовнішньої загрози не мав змоги захистити новостворену державу.

Укладений тоді договір Пілсудський – Петлюра поклав початок польсько-українського партнерства, яке в наші часи здобуло статус стратегічного партнерства. Однак упродовж останніх років розвиток стратегічного партнерства двох держав сильно загальмував, а віднаходження відповіді на запитання, чому так сталося, вимагає від дослідників ретельного, комплексного і об'єктивного аналізу взаємовідносин на всіх площинах. На думку багатьох польських і українських дослідників, однією з причин, які гальмують розвиток стратегічного партнерства, є історичні анахронізми, натомість інша серйозна перешкода – це агресивні дії Російської Федерації, сконцентровані, між іншим, на застосуванні принципу *divide et impera*, який дестабілізує відносини між державами у регіоні Центрально-Східної Європи. Протидіючи цим викликам і загрозам, експерти радять зосереджувати зусилля на зверненні до позитивних прикладів взаємодії народів і держав регіону, зокрема поляків і українців.

Розпад унаслідок Першої світової війни Російської та Австро-Угорської імперій, а також суттєве ослаблення позиції Німеччини привело до виникнення в Центрально-Східній Європі низки незалежних держав. Упродовж віків етнічні межі між тими народами схрестилися

[8] *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* / ред. В. Верстюк, Я. Бруський. Т. 1. Київ, 2019; *Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały*, red. J. Pisuliński i W Skalski, Warszawa – Kijów 2020.

до такого рівня, що важко було дійти однозначного твердження щодо того, як мають пролягати кордони між державами. Часто ті й інші, спираючись на етнічні, культурні або історичні критерії, вважали певні простори своєю територією. Україна і Польща саме й належали до тієї групи держав, які сперечалися щодо приєднання до своїх меж територій, компактно заселених українцями і поляками. У 1918–1919 рр. навіть дійшло до війни між Польщею і Західноукраїнською Народною Республікою. Програш української сторони не міг не вплинути негативно на взаємовідносини й формування стереотипного мислення. Незважаючи на низку позитивного досвіду, між іншим, пов'язаного з укладенням договору Пілсудський – Петлюра, взаємовідносини обумовлювалися польсько-українськими стосунками періоду Другої Речі Посполитої та Другої світової війни[9].

Радянський Союз зовсім не схвалював питання української незалежної держави, а польську державу, незважаючи на Ризький трактат (1921), він сприймав як ворожий витвір. У підхожий момент більшовицька Росія разом із гітлерівською Німеччиною здійснила черговий поділ Речі Посполитої. Розвиток польсько-українських відносин був ускладнений також у період холодної війни. В умовах нової геополітичної ситуації після розпаду Східного блоку і СРСР з'явився шанс на розвиток добросусідських відносин і стратегічного партнерства. Агресія Росії проти України в 2014 р. не залишала ілюзій щодо цілей її сучасної імперської політики на взірець традицій царської і більшовицької Росії.

Середовище науковців і експертів, яке займається польсько-українськими відносинами, повинно відігравати більшу роль не лише в процесі дослідження взаємозв'язків, а й під час прийняття рішень на етапі підготовки експертиз і рекомендацій.

Безперечно, це позитивно вплине на подолання кризи у взаємовідносинах і дасть змогу розробити оптимальну двоколійну формулу налагодження білатеральних відносин, відділяючи історичні проблеми від реалізації поточних геополітичних, економічних і суспільних ініціатив у рамках стратегічного партнерства.

---

[9] Див. також: R. Torzecki, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej, na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993; Цепенда І. *Українсько-польські відносини 40–50-х років XX століття: етнополітичний аналіз,* Київ, 2009; B. Hud, *Ukraińcy i polacy na Naddnieprzu, Wolyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, Warszawa 2018.

Дослідники з Польщі й України організували низку різнорідних конференцій, присвячених сучасним білатеральним відносинам. Серед циклічних міжнародних конференцій варто згадати «Польсько-українські зустрічі в Яремче», організовані Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника. У цьому академічному осередку дослідники опрацювали й видали збірник документів щодо міждержавних відносин[10] і низку інших серйозних публікацій, присвячених історії й сучасним білатеральним стосункам[11]. У Польщі схожу роботу здійснював Університет Марії Кюрі-Склодовської, зокрема факультет політології, та Центр Східної Європи. У листопаді 2013 р. на факультеті політології УМСК було організовано міжнародну конференцію «Польсько-українські відносини 1991–2013 рр. Спроба балансу» і видано матеріали цієї конференції за участі відомих польських і українських дослідників[12]. У 2017 р. Центр Східної Європи УМКС у співпраці з факультетом політології і гуманітарним факультетом організував конференцію «Минуле – Теперішнє – Майбутнє. Польсько-українські відносини в XX і XXI столітті». Матеріали опубліковано в одному з номерів наукового часопису «Міжнародні справи»[13]. Наступного року факультет філології і Центр Східної Європи УМКС у співпраці з Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Польським Інститутом у Києві організував міжнародну конференцію під назвою «Польсько-українські відносини в умовах гібридних загроз безпеці». У матеріалах, виданих після конференції, автори в окремих розділах висвітлили історичний, політичний і міжнародний аспект взаємовідно-

[10] *Міжнародні відносини України та Польщі (збірник документів)* / ред. П. Сардачук. Київ, 2011.

[11] Монолатій І. *Зоосад революції. Західноукраїнська державність 1918–1923 років і теорії випадковостей XX – початку XXI сторіч*. Івано-Франківськ, 2020. С. 73–113; Монолатій І. *Сірі носороги української революції. Очевидні загрози для західноукраїнської державності, які прогавили*. http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2774-ivan-monolatij-siri-nosorogi-ukrainskoji-revolyutsiji-ochevidni-zagrozi-dlya-zachidnoukrainskoji-derzhavnosti-yaki-progavili; I. Hurak, *Relacje Polski i Ukrainy 2010–2015 – ukraiński punkt widzenia,* «Krakowskie Studia Międzynarodowe» 2016, nr 2, s. 181–202; I. Hurak, *Rzeczpospolita Polska w polityce zagranicznej Ukrainy*, [w:] *Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą – 450 lat po Unii Lubelskiej*, red. T. Stępniewski i B. Surmacz, Kijów 2020, s. 142–166.

[12] *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu*, red. M. Pietraś, M. Malskyi, B. Surmacz, Lublin 2016.

[13] *Polska – Ukraina. Partnerstwo i historia*, «Sprawy Międzynarodowe» 2018, nr 1.

син, а також проблему загрози безпеці Польщі та України в контексті агресивної політики Росії[14].

Пропонований читачам черговий том присвячено політологічному аналізу польсько-українських відносин в історичній перспективі та актуального стану перспектив взаємних відносин. Нинішня дослідницька ініціатива постала з інспірації дослідників Інституту наук про політику і адміністрацію, Центру Східної Європи УМКС у співпраці з факультетом історії політології і міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Видання польської та української версій цієї колективної монографії уможливилося завдяки дофінансуванню Міністерством закордонних справ РП у рамках конкурсу «Публічна дипломатія 2021».

Група польських і українських дослідників опрацювала колективну монографію під назвою «Спадщина Пілсудського і Петлюри. Минуле, теперішнє і майбутнє партнерства Польщі та України». У першій частині, присвяченій історичному виміру взаємовідносин, містяться цікаві розділи авторства Вальдемара Паруха, Віктора Матвієнка і Миколи Дорошка, Павла Гай-Нижника та Збігнєва Запоровського, у яких презентуються політична думка Юзефа Пілсудського і Симона Петлюри, елементи спільної історичної пам'яті поляків і українців, а також історична перспектива підписаного сто років тому польсько-українського союзного договору про боротьбу з радянською Росією.

Друга частина має назву «Вимір внутрішньої і транскордонної політики» і присвячена проблемам білатеральних відносин між державами. Читач віднайде у ній цінні розділи авторства Валентина Балюка, Вальдемара Паруха, Віри Бурдяк, Томаша Броварека, Владислава Струтинського, Надії Гергало-Домбек, Лариси Коврик-Токар і Сергія Даниленка. Порушені ними проблеми стосуються взаємного сприйняття сторін у програмах польських і українських політичних партій, польсько-українських культурних стосунків, значення польської та української національних меншин у взаємовідносинах, а також у транскордонній співпраці. Крім того, у цій частині розглянуто проблему впливу російської пропаганди на польський і український

[14] *Українсько-польські відносини в умовах гібридних загроз безпеці* / ред. В. Балюк та М. Дорошко. Київ; Люблін, 2019.

інформаційний простір на прикладі відзначення 100-ліття союзу Пілсудський – Петлюра.

Третя частина під назвою «Вимір міжнародної політики і безпеки» зосереджує кілька розділів авторства Григорія Перепелиці, Сергія Федуняка, Оксани Мітрофанової, Томаша Стемпневського і Якуба Ольховського. Порушена ними проблематика концентрується навколо аналізу білатеральних відносин у контексті геополітики, проблем міжнародної безпеки, а також програми ЄС «Східне партнерство» та ініціативи Люблінського трикутника.

Видання цієї праці адресоване не лише академічній спільноті, а й експертам у Польщі та в Україні зі сподіваннями, що польсько-українські відносини невдовзі повернуться на колії стратегічного партнерства не лишень у формальному, а й передусім у матеріальному вимірі й увінчаються реалізацією конкретних геополітичних, економічних і суспільно-культурних ініціатив.

Історичний вимір

Вальдемар Парух

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ЮЗЕФА ПІЛСУДСЬКОГО

Вступ. Основною категорією в політичній думці Юзефа Пілсудського була польська держава, яка ототожнювалася з Річчю Посполитою, що сприймалася в категорії історичної протяжності продовженням старопольської держави (що існувала протягом понад двох століть, а також постульованої в період розділів і національних повстань) у таких двох вимірах, як державні кордони та статус у міжнародному середовищі. У цьому контексті політичні погляди Ю. Пілсудського мали теологічний характер. Обґрунтуванням його мисленнєвих конструкцій (ідеологій, концепцій, програм) і політичної діяльності протягом усього його свідомого життя – у соціалістичному та іредентистському русі, бельведерському та пілсудськівському таборі – передусім було прагнення до реституції незалежної польської республіки, а вже потім – до збереження свого суверенітету, територіальної цілісності та ваги у міжнародних відносинах.

З цих загальних причин Пілсудському довелося вирішувати українське питання, успадковане від Речі Посполитої, суттєво змінене внаслідок народотворчих процесів, що відбувалися в Європі у XIX ст., та політики, що проводилася двома імперіями – Габсбургів і Романових. Це питання стосувалось як національно-етнічних, так і релігійно-конфесійних аспектів. Власне, погляди Пілсудського значною мірою формувалися саме під впливом взаємодії таких відносин. Адже на литовських землях, де він народився, це були найістотніші чинники,

що неабияк впливали на суспільний лад. Пілсудський був добре обізнаний у цих питаннях і говорив про себе до представників так званих Східних Кресів у 1919 р. так: «...Я є сином цієї ж землі, що й ви, тому, можливо, краще розумію й відчуваю ці всі біди та нещастя, що мали відбуватися на цих землях». Знав він добре також ситуацію по обидва боки кордону – у Королівстві Польському, Російській імперії та на землях Галичини, що перебувала під владою Австрії.

Конститутивною ознакою східних земель фантомної Речі Посполитої як в Росії, так і в Австро-Угорщині на зламі XIX і XX ст. був їхній поліетнічний характер, що однаково стосувався як міст і містечок, так і сільського середовища. Це означало, що поруч із польсько-українськими взаємовідносинами існували відносини обох громад з євреями, білорусами, німцями, вірменами, татарами, а також росіянами. Отже, українське питання не можна було розглядати відірвано від загального контексту. Безперечно, у 1864–1914 рр. (від Січневого повстання до початку Першої світової війни) у Центральній Європі відбувалися зіткнення між різними етнічними групами як у повсякденному житті, так і в площині народотворчих процесів, а отже, і на ідеологічно-політичному рівні.

Наскільки в локальних середовищах Східної Польщі домінувало мирне співіснування, засноване на релігійно-конфесійних відмінностях, настільки наростала конфліктна поляризація на етнічному тлі, що розігрувалася в трикутнику: домінуючий народ (австрійці, німці, росіяни, інтересами яких опікувалася держава), політичний народ (поляки з розвиненою історичною пам'яттю своєї держави) та плебейські верстви. Предмет суперечки становила етнічна ідентифікація плебейських верств, які в Центральній Європі мали унікальний шанс обрати власну ідентичність. Тож були створені сприятливі умови для формування поруч з історичними націями націй плебейських, тобто не історичних, до яких за тих часів зараховували українців. Поляки та росіяни стикнулися з новою проблемою – зародженням етнонаціональної свідомості українців[1].

Протягом 1864–1914 рр. у Центральній Європі розпочалася бурхлива інтелектуальна суперечка, що тягла за собою політичні наслідки і стосувалася характеру національних спільнот. Предметом цієї супе-

[1] I. Monolatii, *Metropolia versus peripheria: Studia nad Etno- i geopolityką dawnych Kresów Wschodnich I Rzeczypospolitej na przełomie XIX i XX wieku*, Piotrków Trybunalski 2015, s. 48.

речки була відповідь на ключове для тих десятиліть запитання: яким буде політичний і етнічно-культурний характер польської нації? Після здобуття Польщею незалежності це питання переросло в дискусію про природу відродженої державності. Після того як Польща у 1918–1921 рр. обрала демократичний устрій, це питання набуло додаткового сенсу, оскільки, поміж іншого, стосувалося того, яким тепер повинен бути очільник держави, чи суверен. На думку прихильників політичного варіанта, суверена треба було визначати у республіканському розумінні як групу громадян, об'єднаних спільною державністю та її історією, а також законом і мовою держави, при цьому посилаючись на свободи, права й обов'язки, гарантовані цією державою. На думку прихильників етнокультурної орієнтації, нація постала як спільнота, створена навколо етносу, тож факторами її ідентичності є передусім мова та релігія. Громадяни, що відрізняються за цими чинниками, розглядаються як меншини, яким надається особливий статус, а отже, і певні права.

Пілсудський був переконаним прихильником державно-політичної орієнтації. Ґенезу таких поглядів щодо етнічних питань можна побачити у майбутньому в позиції польської влади за соціалістичних часів. Соціалісти були противниками народовців у питаннях соціально-етнічних, негативно оцінюючи націоналістичну ідеологію як чинник, що стоїть на заваді прогресові. Значний вплив на погляди Пілсудського в національному питанні справляли також його зв'язки з галицькими консерваторами, що відігравали помітну роль за часів дії легіонів у Першій світовій війні. Ця спільнота забезпечувала історичним родоводом тогочасні консервативні середовища, в цьому контексті народна ідеологія була проявом суспільного конструктивізму, що привело до руйнування чинного суспільного ладу. Націоналізм же розглядався як руйнівний чинник. Можна пригадати такі слова Пілсудського: «Ми, наче, всі були консерваторами у тому значенні, що мріяли про відродження нашого минулого у тій формі й у тих образах, в яких вона (спільнота. – *Авт.*) колись в історії жила»[2].

Пілсудський мав шанс стати свідком того, до чого призвела національна політика в Російській та Австрійській імперіях. На зламі XIX і XX ст. у цих країнах вона була різною. Габсбурги у своїй імперії

[2] J. M. Nowakowski, *Walery Sławek (1879–1939): Zarys biografii politycznej*, IWZZ, Warszawa 1988, s. 13.

відійшли від ідеї державного народу і дозволили впорядкувати конституції різним етнічним спільнотам, навіть підтримуючи їх (бачимо це на прикладі українців у Галичині). Як влучно підсумував Іван Монолатій: «Головним мотивом національно-етнічної політики Відня було врівноваження етнополітичного різноманіття, що теж певною мірою гарантувало внутрішню стабільність наддунайської частини монархії»[3]. З другого боку, в Росії за часів Олександра III і Миколая II як основа політичної концентрації тріумфував російський націоналізм. І хоча після революції 1905–1907 рр. влада відмовилася від вектора на русифікацію, проте й надалі застосовувала її до національних меншин. Русифікації, своєю чергою, було надано етнічно-культурного, а не державного сенсу, що означало визнання якоїсь частини населення за окремі народи. Це стосувалося балтійських і кавказьких народів, німців, поляків, а також, певною мірою, євреїв. І в цей ж час ці спільноти були трактовані владою як вороги Російської імперії. Натомість православним жителям Малоросії та Новоросії, тобто мешканцям українських історичних земель і Білої Русі, що належали колись до польської корони і Великого Князівства Литовського, послідовно відмовляли у визнанні їхньої національної ідентичності. Аналізуючи наслідки національної політики Росії і Австро-Угорщини, Пілсудський дійшов висновку, що державна влада має суттєвий вплив на народотворчі процеси, бо саме держава і є головним рушієм таких процесів.

Незважаючи на провадження абсолютно різної національної політики, обидві імперії розпалися внаслідок Першої світової війни, а отже, ані толерантність і лібералізм Франца Йосифа I, ані гноблення і централізація режиму Романових не врятували їхніх держав. Причиною упадку, зокрема, став і національний фактор. Недарма події, породжені Першою світовою війною, дістали назву Осінь народів. Приймаючи владу в Варшаві, Пілсудський у 1918 р. був бенефіціаром цього процесу, а після травневого перевороту 1926 р., вертаючись до влади, повинен був уберегти Річ Посполиту від російського чи австро-угорського сценарію. Позаяк він був прихильником державно-політичного, а не етнічно-культурного сприйняття народу, йому довелося звернутися до двох реальних явищ, які суттєво змінили національну політику держави, у тому числі щодо українців. По-перше, правовий поря-

[3] I. Monolatii, op. cit., s. 49.

док, встановлений у 1918–1921 рр., включаючи рішення, передбачені Конституцією 1921 р., був розроблений для демократичної держави, Пілсудський відмовився від нього у 1926 р. на користь авторитаризму. Українське питання повинно було вирішуватися згідно з чинними правилами цієї політичної системи, в якій народ вже перестав бути сувереном.

Цей статус в умовах авторитаризму отримав диктатор, що діяв від імені держави. По-друге, побудова політичної нації на основі інституту держави можлива лише тоді, коли переважна більшість її громадян не ставить під сумнів цю державність. А у Другій Польській Республіці значна частина українського населення була орієнтована на ліквідацію Польщі в її версальсько-ризькій формі та прагнула створити власну державу на етнічних українських територіях, що у міжвоєнний період входили до складу Республіки Польща (Східна Галичина, Волинь, Поділля). Такий стан речей об'єктивно не лише унеможливлював націєтворчий процес, заснований на державно-політичних критеріях, а й сприяв зміцненню польського націоналізму, тобто формуванню польської етнічно-культурної спільноти. За цих умов Пілсудський перетворився на епігона концепції польського народу як політичної спільноти, що об'єднувала різні етнічно-культурні групи, а також релігійно-конфесійні, що мешкали в Польщі та піддавалися полонізації в державному розумінні.

Міжнародний рівень українського питання

У поглядах Пілсудського та його прихильників у різних сферах діяльності – від руху за незалежність через бельведерський табір до табору пілсудчиківського – відроджена Польща повинна була перейняти місію так званої Речі Посполитої Двох Народів щодо Європи та Центральноєвропейського регіону. Тут варто говорити радше про реституцію Речі Посполитої, ніж про будову нової Польщі. Перша світова війна була явищем, з яким пов'язували великі надії на позитивні зміни, що увінчаються упадком політично-територіального устрою, який спостерігався у 1815–1914 рр.

Це був винятковий підхід, оскільки більшість мешканців польських земель з усіх боків кордонів розділу турбували майбутні руйнування та хаос війни. Вважалося, що це перехідний період, але, безумовно, революційні очікування не домінували. Лояльне ставлення до загарб-

ників у суспільстві виявлялося значно частіше, ніж бажання завдати їм шкоди[4]. Натомість Пілсудський ставився до воєнного конфлікту дещо інакше, а саме так, як його предки до наполеонівських воєн чи романтичних мрій про загальну війну народів. Він бачив себе у ролі щонайменше Юзефа Понятовського, тобто людини, що відродить польську державу. Наполеонівські війни посіяли оптимізм, оскільки вони зруйнували порядок поділу, тобто створили підґрунтя для змін у становищі польських земель і їхніх мешканців. Легіоністи, які виїхали з Кракова в 1914 р., щоб підняти повстання в Королівстві, також були окрилені оптимізмом. Однак це був лише шанс на здобуття незалежності, і в обох випадках він виявився швидкоплинним.

У баченні Пілсудського був міцно закладений історичний архетип старопольської держави у контексті Московії і передусім Османської імперії та навіть протестантської Швеції. Відроджена Польща повинна була обороняти Європу від небезпек, що йшли зі Сходу, а саме – «від агресії тої чи іншої Росії»[5]. Ця ідея набула додаткової сили після того, як у Москві та Петербурзі запровадили комуністичний режим, метою якого була світова революція та ліквідація чинного суспільно-політичного ладу. І перемога у Варшавській битві 1920 р. лише підтвердила слушність цих суджень в історичному значенні.

У Пілсудського не було жодних сумнівів, що історичні змагання, які відбудуться в Європі на початку XX ст. (розпочаті у 1914 р.), торкнуться і східних теренів Речі Посполитої, а позиція людей, які там проживають, може виявитися вирішальною, з одного боку, для ідеї реституції незалежної держави, а з іншого – для побудови нового політичного порядку в Центральній Європі, що суперечило встановленню статус-кво за період 1815–1914 рр.[6] Ці дві думки були міцно пов'язані. І навіть якщо б у центральноєвропейському середовищі без радикальних змін з'явилася незалежна польська держава, вона була б приречена чи на повну втрату суверенітету (як у випадку варшавського князівства), чи на часткову його втрату (як у випадку польського королівства). Однак ідея полягала у відбудові Речі По-

[4] Див. R. Wapiński, *Spuścizna lat Wielkiej Wojny*, [w:] *Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku: Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera*, red. A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm, Poznań 2002, s. 235–243.

[5] S. Skwarczyński, *Przemiany duchowe Józefa Piłsudskiego w latach 1905–1922*, «Niepodległość» 1976, t. 10, s. 10.

[6] Детальніше R. Wapiński, *Położenie geograficzne ziem polskich a pojęcie terytorialne Polski*, «Przegląd Historyczny» 1992, nr 2, s. 299–316.

сполитої, що виступала б гарантом безпеки для всіх її учасників від Заходу (Німеччина) до Сходу (Росія).

За словами Пілсудського, змагання за східні прикордонні землі мало цивілізаційний контекст, оскільки на цих територіях спостерігався потужний вплив «російських солей»[7]. Натомість «російські солі», на його думку, були несумісні з політичною культурою, що сформувалась у Речі Посполитій і базувалася передусім на свободі (позитивній і негативній) і праві власності, а також спиралася на республіканство, тобто участь свідомої частини суспільства у публічному житті. Цей вплив, небезпека якого збільшувалася мірою подальшого укріплення більшовизму в Росії, а останній сприймався як чергове втілення східної деспотії, треба було заблокувати. Цей фактор, розглянутий Ю. Пілсудським, був чітко сформульований на початку 1990-х років Казимиром Світальським: «Я вважаю, що завдання України – певною мірою бути спадкоємицею польської історичної місії у поширенні західної культури проти Сходу, і саме на цій платформі Комендант переконаний, що Україна та Польща мають об'єднатися в один альянс»[8].

Керуючись цими критеріями, Пілсудський у 1904–1907 рр. запропонував програму політично-територіального розділу Росії. Вона стала частиною політики руху за незалежність у період Першої світової війни, а після її закінчення була прийнята бельведерським табором, що сформувався довкола глави держави. Розглядалися різні варіанти цієї програми – від ліквідації Російської імперії та створення спільноти незалежних багатонаціональних політичних утворень, до створення буферних зон, що відділяли б територію Польщі від Росії.

Найчастіше цей план проходив як федеральний, але варто наголосити, що метою Пілсудського не було створення федерації як оптимальної моделі держави. Важливим було обрати нову стратегію для впорядкування Центральної Європи, а сама форма значення не мала. З-поміж усіх варіантів такою формою Пілсудський обрав федерацію, не зважаючи на інші інкорпораційні та націоналістичні пропозиції. Вплив на цей вибір мала також міцно вкорінена у минуле історична форма правління Речі Посполитої Двох Народів. Це також відповідало гаслам останнього періоду Першої світової війни щодо самовизначення націй, проголошених як ліберальним Президентом

[7] J. Piłsudski, op. cit., t. 8, s. 80–83.

[8] K. Świtalski, *Diariusz 1919–1935*, Warszawa 1992, s. 49.

США Томасом Вудро Вілсоном, так і радянським більшовицьким диктатором Володимиром Леніним[9].

Вірогідні системні рішення мали враховувати динаміку подій і стан окремих національно-регіональних питань[10]. Фактично федеральний план відрізнявся від принципів довоєнного впорядкування Центральної Європи і полягав у виникненні невизначених політичних утворень, що представляли б різні національні спільноти та співпрацювали між собою, відповідаючи за безпеку всього регіону. Проте наскільки природно Ю. Пілсудському сприймалися литовсько-білоруські землі як колишнє Велике Князівство Литовське, настільки ж складною була справа з українськими територіями, позаяк важко було посилатися на досвід козацьких повстань, що становили одну з основних причин кризи в давній Речі Посполитій. За таких умов Пілсудський вирішив підтримати рух за незалежність на українських землях. І має рацію Ян Бруський, стверджуючи, що починаючи з 1918–1921 рр., коли у висловлюваннях Пілсудського йшлося про українське питання, воно не пов'язувалося з федерацією, а мало чітку ознаку побудови окремої української держави під протекторатом Польщі[11].

Загалом Пілсудським була відкинута політизація етнічних груп на східних польських територіях (хоча не лише там) для уникнення етнічно-культурної поляризації. Він керувався думкою, що позитивний

[9] Заява Пілсудського від 8 квітня 1919 р. див.: J. Piłsudski, op. cit., t. 5, s. 73. Конфер.: T. Komarnicki, *Piłsudski a polityka wielkich mocarstw zachodnich*, Londyn 1952, s. 16; F. Gross, *Federacje i konfederacje europejskie: Rodowód i wizje*, Warszawa 1994, s. 21; P. Wróbel, *Kształtowanie się białoruskiej świadomości narodowej a Polska*, Warszawa 1990, s. 57; K. Grygajtis, *Polskie idee federacyjne i ich realizacja w XIX i XX w.*, Częstochowa 2001, s. 139, 142; W. Balcerak, *Geneza i uwarunkowania wojny polsko-radzieckiej 1919–1920*, [w:] *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku: Przebieg i tło międzynarodowe. Materiały sesji naukowej w Instytucie Historii PAN 1–2 października 1990*, red. A. Koryn, Warszawa 1991, s. 25.

[10] Конфер.: A. Nowak, *Polska i trzy Rosje: Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*, Kraków 2001, s. 221–222; A. Micewski, *W cieniu marszałka Piłsudskiego: Szkice z dziejów myśli politycznej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1968, s. 25; W. Balcerak, *Koncepcje «integracyjne» w polskiej polityce zagranicznej (1918–1939)*, «Dzieje Najnowsze» 1970, nr 2, s. 33; K. M. Dziewanowski, *Joseph Pilsudski: An European Federalist, 1918–1922*, Stanford 1969, s. 91; P. Hauser, *Federacyjna wizja Rzeczypospolitej w poglądach Józefa Piłsudskiego i próba jej urzeczywistnienia w latach 1918–1921*, [w:] *Polska i Ukraina; Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka, Toruń 1997, s. 38; B. Urbankowski, *Józef Piłsudski: Marzyciel i strateg*, t. 2, Warszawa 1998, s. 391, 401; J. Jekiel, *Koncepcje wschodniej granicy Polski w polskiej myśli politycznej w latach 1918–1919: Rozważania wstępne*, [w:] *U źródeł polskiej nowoczesnej myśli politycznej w XIX i XX wieku*, red. M. Baumgart, J. Jekiel, Szczecin 1996, s. 169–180.

[11] J. J. Burski, *Piłsudski chciał Ukrainy, która byłaby buforem przed Rosją*, 20 IV 2017, http://www.dzieje.pl, [2 I 2020].

досвід різних етносів можна закласти в основу організації суспільного простору та публічного ладу в новостворених центральноєвропейських країнах, таких як Польща, Литва та Україна. Національно-етнічне та релігійно-конфесійне розмаїття місцевих спільнот не мало більше конфліктувати між собою, натомість треба було закласти основи для побудови політичного суспільства, що стало б його унікальною рисою. Федерацією був запропонований план реконструкції Центральної Європи в етнічному та кооперативному напрямі, метою якого було також витіснення з цієї частини континенту німецьких і російських впливів[12].

Провідною метою й водночас основним засобом цього політичного проєкту стало українське питання, тобто створення незалежної української держави для мешканців всіх українських земель Речі Посполитої, що стратегічно співпрацювала б із Польщею. Пілсудський вважав підтримку незалежної України Польщею перспективним і раціональним рішенням, оскільки українська держава була б приречена на конфлікт з Росією через загальну суперечку щодо її існування, а також щодо питання українсько-російського кордону. Польща повинна була стати союзником України, що перебувала у складному геополітичному становищі. З огляду на українсько-російський конфлікт територіальна суперечка щодо Східної Галичини, Волині та Поділля нічого б не важила, оскільки поразка Києва у протистоянні з Москвою

[12] M. K. Dziewanowski, op. cit., s. 79, 90–91, 349–352; W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995, s. 197–201; idem, *Mundur na nim szary...: Rzecz o Józefie Piłsudskim (1867–1935)*, Warszawa 2018, s. 186 i n.; T. Kasprzycki, *Polityka pokoju i mocy zbiorowej w epoce Józefa Piłsudskiego*, Londyn–Montreal–New York 1967, s. 16–20; J. Starzewski, *Piłsudski w Polsce niepodległej*, «Niepodległość» 1962, t. 7, s. 174; J. Lewandowski, *Federalizm: Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI 1918–IV 1920)*, Warszawa 1962, s. 83; J. Cisek, *Kilka uwag o myśli federacyjnej Piłsudskiego*, [w:] *Międzymorze: Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej XIX-XX wiek. Studium ofiarowane Piotrowi Łossowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Ajnenkiel i inni, Warszawa 1995, s. 93–99; idem, *Piłsudski's Federalism 1918–1921*, [w:] *Wilsonian East Central Europe. Current Perspective: Materials from the Conference to Commemorate the 50-Anniversary of the Piłsudski Institute of America, New York, October 23–24th, 1933*, ed. J. S. Micgel, New York 1995, s. 42–51; R. Wapiński, *Miejsce ziem wschodnich Rzeczypospolitej przedrozbiorowej w polskiej świadomości politycznej lat 1864–1918*, «Acta Universitatis Wratislaviensis», Historia 1994, t. 116: *Polska – Kresy – Polacy: Studia Historyczne*, red. S. Ciesielski, T. Kulak, K. Matwijowski, s. 58; J. Kęsik, *Ukraińska mniejszość narodowa a II Rzeczpospolita 1918–1939*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. 11: *Między irredentą, lojalnością a kolaboracją: O suwerenność państwową i niezależność narodową (1795–1989)*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2001, t. 11, s. 273–274; A. Nowak, *Polska i trzy Rosje...*, s. 12–13, 181–183, 607.

призвела б до знищення України, а Польща залишилася б сам на сам із сильною Росією.

Українська програма Пілсудського 1918–1921 рр. була частиною плану східної політики[13]. Підтримана Польщею ідея побудови незалежної України мала три важливі умови. По-перше, повне визнання Україною належності до Польщі таких земель, як Східна Галичина, Волинь і Поділля. По-друге, обрання в Києві пропольсько орієнтованої влади, яка б базувалася на відокремленості українського етносу від російського. По-третє, прийняття на державному рівні суспільного устрою, що не перешкоджав би мирному співіснуванню різних етнічних груп у країні, особливо на тих землях, де жили поляки. Це базувалося на тому, що оскільки Вільнюс був «ключем» у розв'язанні литовсько-білоруського питання, то Київ, а не Львів мав стати «ключем» до розв'язання питання українського. Однак дискусію з українськими політиками Пілсудський планував розпочати вже після вирішення таких питань, як здобуття Львова та Східної Галичини, а саме предмета політично-територіальної суперечки між поляками і українцями, у його баченні ці землі повинні були належати Польщі. Очільник Польщі хотів розмовляти з українцями за умов їхнього ослаблення на Заході та загрози з боку Росії на Сході. Це був єдиний шлях до вирішення двосторонніх проблем на користь Польщі.

У 1918–1920 рр. стали очевидними дві важливі детермінанти політики Пілсудського щодо українського питання, якими він не міг легковажити. Перше: держави Антанти не визнавали української державності; у Парижі на мирній конференції очікувалося на повернення «білої» Росії. Друге: у районах, де поляки та українці мешкали разом, наростав міжетнічний конфлікт, який вже не можна було ігнорувати. Отже, Пілсудський мав прийняти багато рішень, що протистояли позиції Парижа, Лондона та мирної конференції, що відбулася в Парижі, та не збігалися з поглядами значної частини польської громадської думки, включаючи політичні партії, що домінували у законодавчому сеймі та у Польському національному комітеті в Парижі. Варто погодитися з такою думкою: «Поведінка та риторика національно-демократичного

[13] Найбільше опрацювання див. J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Toruń 2013.

табору, а також позиції великих держав ускладнювали реалізацію концепції Пілсудського»[14].

Основу національної політики в Центральній Європі Пілсудський оприлюднив у своєму зверненні від 22 квітня 1920 р. до жителів колишнього Великого Князівства Литовського. Він стверджував, що нова влада має діяти на основі правил демократії та «дбати про кожного, не роблячи різниці через конфесію чи національність». Подібне положення знаходимо й у зверненні Юзефа Пілсудського до жителів України від 26 квітня 1920 р.: «Усі жителі України, незалежно від їхнього статусу, походження та конфесії, будуть забезпечені обороною та захистом збройних сил Республіки Польща». Слова Ю. Пілсудського, проголошені у Луцьку 10 січня 1920 р., можуть послужити своєрідною рекапітуляцією та водночас прогнозом: «[...] якщо люди не виявлять поваги та довіри, то теперішній стан таким не залишиться. Тільки співпраця всіх конфесій, держав і націй може його утримувати»[15]. З іншого боку, проблема кордону була визначена в угоді, укладеній між прем'єр-міністром Республіки Польща Ігнацієм Падеревським і отаманом Борисом Курдиновським, що представляв Директорію та Симона Петлюру. Угода датована 24 травня. Обидві сторони уклали військовий союз проти більшовиків. За його умовами, українська влада мала узгоджувати свою зовнішню політику з Польщею, а українські політики – погодитися на встановлення польсько-українського кордону на річках Збруч і Стир за принципом етнічної рівноваги. Обидві сторони гарантували рівні права польської та української меншин в обох країнах. Згодом К. Світальський розкрив передумови мислення Пілсудського: «Створюючи українську державу, Україна має дбати про польські елементи, які перебувають в Україні і які повинні брати участь у створенні української держави [...]»[16]. За умов виконання вищезазначеного Польща визнає Українську державу[17].

---

[14] M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r.: Polskie spojrzenie //* Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. № 18. S. 378.

[15] J. Piłsudski, op. cit., t. 5, s. 75–76, 133, 199–202; *vide* W. T. Kulesza, *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 44.

[16] K. Świtalski, op. cit., s. 49.

[17] *Dokumenty i materiały do stosunków polsko-radzieckich*, t. 2, Warszawa 1961, s. 146–148; W. Suleja, *Mundur na nim szary...*, s. 192; J. Pisuliński, op. cit., s. 151–152, 158.

Імовірно, ця угода, яка не набула чинності, мала тактичне значення, але вона ілюструвала очікування Польщі щодо України[18]. Пізніше Пілсудський визнав її успішною, оскільки вона допомогла розв'язати невирішені до цього питання. Викладені в ній рішення поклали основу для політичного устрою та військової конвенції від 24 квітня 1920 р., яка вирішувала найважливіші питання, включаючи територіальні та союзні. Угода Пілсудського–Петлюри оголосила світові, що Військо Польське виконує визвольну місію в Україні. Після її завершення влада на цих землях буде передана органам, обраним жителями України. Польська військова опіка мала бути тимчасовою[19].

У 1919–1920 рр. щодо української справи очільник діяв двояко. З одного боку, він проводив політику доконаного факту, продовжуючи наступ Польщі на сході, а з другого – прагнув дійти згоди з українськими політичними силами, які б прийняли польські умови для організації порядку в Центральній Європі. Лише поєднання цих двох векторів поведінки відкрило простір для стратегічної угоди, що була укладена у 1920 р. між Пілсудським та Петлюрою, після чого Польща потрапила на міжнародну арену, активно просуваючи ідею незалежності України та політику військових рішень. Потрібно погодитися з оцінками Влодзімєжа Сулеї та Анджея Новака, згідно з якими польська присутність на Дніпрі мала вирішити і російську проблему. Пілсудський мав намір військово підтримати «третю» Росію, відкинувши можливість угоди з «білою» та «червоною» Росією, які він вважав імперіалістичними й антипольськими[20].

Взяття Києва польською армією 7 травня 1920 р. Пілсудський назвав «історичною помстою», враховуючи, поміж іншого, реакцію корінного населення, сповненого ентузіазму[21]. Отож, недоперемога польської армії у війні з більшовицькою Росією у 1920 р. та позиція в законодавчому сеймі республіки Пілсудського (насамперед народної демократії) означали, що очільник повинен був прийняти рішення щодо виходу з альянсу з Українською Народною Республікою. Це фактично означало відмову від федерального договору східного плану

[18] Ibidem., s. 157; T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska 1920 roku*, Warszawa 1937, s. 51.

[19] *Документи та матеріали...* Т. 2. С. 735–737, 749–753.

[20] W. Suleja, *Mundur na nim szary...*, s. 206; A. Nowak, *Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918–1921): Koncepcja i realizacja*, «Zeszyty Historyczne», 1994, z. 107, s. 15.

[21] W. Suleja, *Mundur na nim szary...*, s. 210.

щодо українських земель[22]. Відкликання визвольної місії Польщі в Україні видавалося несуттєвим, беручи до уваги українське військо й органи державної влади, а також громадську підтримку, що прагнула власної державності. Угода про союз між Пілсудським та Петлюрою не була дотримана.

Система безпеки та територіальний лад, встановлені в Європі після Першої світової війни, значно відрізнялися від бачення Пілсудського[23]. У Центральній Європі не було створено ні федеративної структури, чи політичного блоку союзних держав, ні жодних буферних зон, що відштовхнули б Росію від кордонів Речі Посполитої. Новий порядок не був оптимальним з погляду тогочасних інтересів Польщі. Він вважався, з одного боку, тимчасовим і конфліктним, стратегічно приречений спочатку на кризу, а потім на крах в умовах воєнного часу, а з іншого боку, незважаючи на свою слабкість, вигідний для Польщі, оскільки це гарантувало б їй численні права та роззброєння Німеччини. Польська республіка мала готуватися до цього кризового сценарію, і це визначило ставлення Пілсудського до українського питання у 1921–1935 рр., оскільки: «Буря, що насувається, аж надто потужна. Теперішня Польща здатна жити лише за якоїсь щасливої, золотої доби історії...»[24]

Пілсудський не передбачав такої золотої доби, і Казімєж Сосновський після воєн за кордони, в умовах, як здавалося, відносного спокою у 1921 р. оголосив у Сеймі про те, що позаяк Республіка бажає зберегти своє незалежне існування, то вона «[...] повинна протягом

[22] H. Bartoszewicz, [Rec.: J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, ss. 445], «Dzieje Najnowsze», 2005, nr 3 (370), s. 191–201.

[23] J. Piłsudski, op. cit., t. 3, s. 278; t. 5, s. 278. *Vide* W. Wrzesiński, *Wersalskie doświadczenia w myśleniu Polaków o przyszłości*, «Acta Universitatis Wratislaviensis», Historia 1992, nr 90, t. 50: *Wrocławskie studia najnowsze*, red. W. Wrzesiński, s. 85–98; S. Sierpowski, *Ewolucja sytuacji międzynarodowej u schyłku okresu międzywojennego*, [w:] *17 września 1939: Materiały z ogólnopolskiej konferencji historyków, Kraków 25–26 października 1993 r.*, red. H. Batowski, Kraków 1994, s. 112; K. Kawalec, *Spadkobiercy niepokornych: Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000, s. 89–90; J. Faryś, *Miejsce Polski w Europie w publicystyce «Rządu i Wojska» w latach 1918–1921: Z dziejów piłsudczykowskiej myśli politycznej*, [w:] *Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku: Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera*, red. A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm, Poznań 2002, s. 421.

[24] Zdanie wypowiedziane przez Komendanta na przełomie 1924/1925 do gen. Janusza Głuchowskiego. Цит. за M. Pruszyński, *Dramat Piłsudskiego: Wojna 1920*, wyd. 3 rozszerzone, Warszawa 1999, s. 306.

років, поки політична ситуація у Східній Європі не стабілізується, стояти зі зброєю при нозі [...]»[25].

Після травня 1926 р., взявши на себе відповідальність за Польську державу, Пілсудський мав нереалізоване бачення міжнародного порядку в Центральній Європі. Ситуація в регіоні та у Другій Речі Посполитій не сприяла втіленню цього бачення у зовнішній і внутрішній політиці. Радянська держава подолала післяреволюційний хаос і вступила в союз із Німеччиною, а національні меншини, що населяли Польську республіку, включно з українцями, не сприймали польську державність, сформовану таким чином, і висували власні вимоги. Однак, вважаючи, що чинний міжнародний порядок є тимчасовим і, вірогідно, стане причиною чергової світової війни, Пілсудський і його однодумці не відмовилися від своїх федеральних планів. Просто після 1926 р. вони перемістили ці плани в «депозит», чекаючи нових сприятливих умов для їхнього відродження. У тогочасній зовнішній політиці цієї теми офіційно не торкалися[26], а тримали в найглибших шарах політичної думки, вичікуючи потрібного моменту. Цей план отримав назву «велика стратегія». Пілсудський не змінив своєї думки про те, що існування та безпеку Польської республіки може гарантувати лише знищення Російської імперії та співпраця з новими незалежними державами, які виникнуть на цих землях.

Найважливішим елементом федеральних планів Пілсудського в поточній політиці стала ініційована ним так звана прометеївська програма, започаткована в міністерстві закордонних справ Польщі у 1925 р. та реалізована у 1927–1933 рр.[27] Її суть полягала в тому, що Польща таємно підтримувала еміграцію представників націй, які населяли СРСР, розраховуючи на те, що у разі початку нової війни їхні рухи за незалежність набудуть пропольської орієнтації. Після травневого (1926 р.) перевороту в баченні Пілсудського і його середовища не залишилося й долі сумніву, що українське питання має виняткове значення для цієї кампанії. Варто згадати дві думки. Перша – у 1926 р. Зигмунт Дрешер пише: «[...] є, було і буде випро-

[25] Wypowiedź Sosnkowskiego – цит. за P. Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa 1981, s. 49–50.

[26] P. S. Wandycz, *Z dziejów dyplomacji*, Wrocław 1989, s. 48.

[27] *Vide* W. Bączkowski, *Prometeizm na tle epoki: Wybrane fragmenty z historii ruchu*, «Niepodległość» 1984, t. 17, s. 28–54; K. Grygajtis, op. cit., s. 438–451; S. Mikulicz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971, *passim*; B. Światłowski, *Prometejska racja stanu: Źródła i dzieje ruchu prometejskiego w II Rzeczypospolitej*, «Poliarchia» 2014, nr 2, s. 147–180.

буванням наше вміння об'єднувати навколо себе народи та захищати їх від загальноросійського імперіалістичного націоналізму»[28]. Друга з'явилася на сторінках «Польсько-українського бюлетеня», де йшлося таке: «Ми вважаємо, що польсько-українське питання – це лише частина великої проблеми української незалежності, яка поступово дозріває до свого вирішення [...]»[29]. Ці думки, безперечно, були розвитком ідей Пілсудського чи принаймні тлумаченням його позиції в українському питанні у Другій Речі Посполитій. Тому після чергової війни «велика стратегія» послідовно застосовувалася для створення незалежної України, яка була втягнута у стратегічний конфлікт із Росією та у менш складні суперечки, переважно територіальні, з іншими сусідами, включаючи Польщу. Однак цей перший конфлікт був найважливішим для Києва, оскільки він стосувався самого існування української державності. Українці були зацікавлені в тому, щоб створити умови для польсько-української колаборації і через це завадити Варшаві стати союзником Москви[30].

Секретну діяльність за прометеївською програмою здійснювали органи польської держави: міністерство закордонних справ і генеральний штаб / головнокомандувач польського війська. Ця акція проходила під патронатом Пілсудського, вона включала, з поміж іншого, прийом у Польщі численних українських емігрантів, які прибули після падіння УНР, разом із представниками уряду й армії (близько 20 000 людей), зокрема Симона Петлюру. Це сталося 21 листопада 1920 р., а потім українців помістили у табори для інтернованих (1921–1924 рр.). Саме ця еміграція створила Український Центральний Комітет 1921 р. у Варшаві та інші інституції соціального характеру. Після травневого перевороту й убивства Петлюри у 1926 р. конфіденційний меморіал про польсько-українські відносини 4 серпня було передано маршалу Пілсудському. Це здійснили Голова Директорії та президент УНР Андрій Лівицький і міністр закордонних справ генерал Володимир Сальський. Обидва політики представляли Український державний

[28] Z. Dreszer, *Sprawa mniejszości narodowych w Polsce a program państwowy demokracji*, Warszawa 1926, s. 34.

[29] *Wstęp*, «Biuletyn Polsko-Ukraiński», wrzesień–październik 1932, nr 1, s. 1–2.

[30] R. Potocki, *Ukraińskie Centrum Państwowe na Wychodźstwie (1926–1933)*, «Przegląd Wschodni» 1998, nr 1 (17), s. 79–102; B. Urbankowski, op. cit., t. 2, s. 401; M. Leczyk, *Problem zachowania suwerenności państwowej w polskiej myśli politycznej dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Idea niepodległości i suwerenności narodowej w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, Warszawa 1989, s. 233–257.

центр в екзилі. У меморіалі було запропоновано польсько-українську співпрацю проти Росії, оскільки вона «загрожує незалежному існуванню української нації, і це найбільша основа нашого [українського] прагнення підтримувати та зміцнювати дружбу між українським та польським народом»[31]. Маршал прийняв меморіал, оскільки це відповідало його «одвічним» переконанням щодо російської загрози, а польська сторона підтримувала контакти з українським державним центром і відповідала його вимогам у 1927 р. У результаті обміну документами та домовленостями, здійсненими на той час, Польща під владою Пілсудського зобов'язувалася: по-перше, підтримати українську еміграцію; по-друге, організувати антикомуністичну акцію в радянській Україні.

За розпорядженням Пілсудського, різні структури польської держави взялися за українське питання, діючи відповідно до рішень, прийнятих на межі 1926/27 років: східне управління міністерства закордонних справ, національне управління міністерства внутрішніх справ, 2-й відділ генерального штабу та військове історичне бюро. За рішенням ради міністрів 1930 р. у Варшаві було створено український науковий інститут, який об'єднав польських і українських учених для аналізу й розв'язання українського питання. Міністр закордонних справ Август Залеський, використавши польську дипломатичну мережу, розпочав кампанію підтримки контактів із українськими емігрантами з метою захисту їхньої державності в еміграції. Натомість другий відділ генерального штабу розробляв плани щодо організації української армії як союзника Польщі проти СРСР. 28 лютого 1927 р. на території Польщі в умовах суворої таємності було відновлено залишки армії УНР, її штаб і розвідувальні структури. Офіцери та молодші офіцери армії УНР увійшли до лав польської армії за контрактом[32]. Українські військові структури були потрібні для підготовки повстання, над планом якого у 1927—1933 рр. працював український державний центр, а польська влада його таємно підтримувала. Така поведінка мала глибокий стратегічний сенс, оскільки Пілсудський очікував на деста-

[31] Цит. за R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933—1945)*, Warszawa 1972, s. 61.

[32] *Vide* J. J. Burski, *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921—1926*, *passim*; Z. Janeczek, *Miejsce Ukrainy w polityczne niepodległościowej Józefa Piłsudskiego*, 20 I 2018, http://www.wnet.pl, [2 I 2020]; Z. Karpus, *Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku: Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy*, s. 16—33, http://www.polska1918-39, [2 I 1920].

білізацію у Центральній Європі, спричинену комуністами, а Польщу треба було підготувати до різних сценаріїв. У грудні 1926 р. міністерство закордонних справ Польщі після схвалення міністерством внутрішніх справ надіслало до дипломатичних місій інструкцію, в якій ішлося про імовірний розпад СРСР і крах більшовизму, що могло б створити умови для другої спроби вирішення українського питання[33].

Внутрішній вимір українського питання

Українське питання в Польщі ускладнилося після невдалих спроб створити незалежну Українську державу у 1917–1921 роках. Натомість, з одного боку, це стало внутрішньою проблемою Польської Республіки у сфері національної (і частково релігійної) політики, а з другого – виникла нова українська комуністична квазідержава, керована Кремлем, що мала вплив і на поведінку української меншини в Польщі. Цей вплив став наслідком не лише радянської комуністичної експансії та її антипольського характеру, а й змін у національній політиці радянської держави. У період 1918–1921 рр. Пілсудському довелося боротися з ленінським гаслом самовизначення націй, а після травневого перевороту – попервах з політикою коренізації, а відтак із русифікацією у поєднанні з плановим винищенням українців СРСР та інтенсивною підготовкою Кремля до наступної революційної війни[34].

Загалом мета національної політики Кремля полягала в тому, щоб максимально наситити український менталітет рисами homo sovieticus, а також зв'язками з російськістю, тим самим ізолюючи його від центральноєвропейської ідентичності, що була спадковою належністю до Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Галичини в Австро-Угорщині. З іншого боку, розвиток ставлення більшовиків до російськості призводить до тактичних змін, оскільки у

[33] J. J. Bruski, J. Pisuliński, *Polska dyplomacja wobec emigracji ukraińskiej: Nieznana instrukcja ministra Augusta Zaleskiego z 1926 roku*, «Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej» 1998, t. 33, s. 159–168; R. Potocki, op. cit., s. 82–96; I. Werschler, *Z dziejów obozu belwederskiego: Tadeusz Hołówko – życie i działalność*, Warszawa 1984, s. 238–239.

[34] Див. R. Wojna, *Początki rewolucji kulturalnej na narodowościowych obszarach ZSRR (1917–1927)*, «Kwartalnik Historyczny» 1984, nr 3, s. 445–491; A. Leiwand, *U początków kultury sterowanej: Rosja 1917–1922*, «Kwartalnik Historyczny», 1993, nr 3, s. 59–77; A. Szeptycki, *Dylematy w spadku*, s. 106–108, http://www.new.org.pl, [3 I 2020]; Ł. Jasina, *Ukraińskość: Próba opisu*, http://www.ncm,pl, s. 72, [3 I 2020].; D. Winczewski, *Polityka kulturalna bolszewików wobec regionów zamieszkałych przez narody nie-rosyjskie w pierwszych latach istnienia Rosji Radzieckiej*, s. 191–197, http://www.researchgate.net, [3 I 2020].

перший період після більшовицької революції її лідери мали сумніви щодо того, чи саме російськість повинна бути домінантною. Таке твердження суперечило ленінській доктрині та здавалося перешкодою у справі поширення революції на весь Європейський континент. Тоді як В. І. Ленін був непохитно переконаний у тому, що комунізм вирішить національне питання в універсальний спосіб і воно не набуде стратегічного значення, Й. В. Сталін за роки свого правління принципово переглянув ці погляди. Карколомним моментом стали 1932–1934 рр. У перший період сталінізму питання національності, у тому числі українське, мало стати одним із революційних важелів, звідси й згода комуністів на політику підтримки української культури. Повага до української ідентичності, досягнення народної культури, використання української мови у публічному просторі та створення українських інституцій – усі ці заходи мали сприяти адаптації комуністичних ідей серед українського суспільства. На другому етапі Кремль почав будувати радянську націю, однозначно використовуючи переосмислену російську культурну модель. СРСР мав бути як комуністичним, так і російським, тому русифікація розпочалась у великих масштабах. Нова радянська імперія спиралася на власний історичний досвід, наразі використовуючи деякі рішення, що вже застосовувалися, наприклад, за часів царя Олександра III.

Перші дві моделі національної політики більшовиків (самовизначення та коренізація) могли бути привабливими для української меншини в Польщі, певною мірою змушуючи лібералізувати політику, яку здійснювала Варшава. Тоді як третя модель (русифікація і радянізація), з одного боку, спричинила радикалізацію українських рухів за межами СРСР, а з другого – посилила готовність до компромісів із польською владою. Така альтернатива змусила Пілсудського застосувати доволі суперечливу тактику – послаблення українського радикалізму (комуністичного та націоналістичного), чим він заразом послаблював польську республіку, яка зіткнулася з примарою радянської агресії, йдучи на компроміс не лише з діаспорою від УНР, а й з представниками корінної української меншини в Польщі.

Політика щодо української меншини у 1926–1935 рр. відштовхувалася від поглядів Пілсудського на відносини між державою та народом. На його думку, саме держава формує націю, тому до останньої варто ставитися як до політичної спільноти. Усі її члени у громадянському (індивідуальному) та суспільному (національно-етнічні та релігійно-

конфесійні групи) сенсі користуються однаковими правами, свободами та обов'язками. Найвірогідніше, Пілсудський був останнім польським лідером, що намагався вплинути на націєтворчий процес у формуванні польської політичної спільноти на території Речі Посполитої. У реальній політиці такий підхід ішов пліч-о-пліч із чотирма переконаннями: 1) Республіка Польща повинна піклуватися про власний народ та всі національні та етнічні групи, які входять до її складу; 2) керуючи державою, треба проводити національну політику лише у державному розумінні, тобто відкидати всі етнічні засади та мотиви; 3) необхідно рішуче протидіяти будь-яким національним діям, що завдають шкоди інтересам держави; 4) шовіністична ідеологія повинна бути відкинута як руйнівна для Речі Посполитої.

Ще за життя маршала Пілсудського в умовах авторитарної системи, в якій суверен, тобто диктатор, представляв державу і діяв від її імені, усі ці переконання стали передумовами українського питання у Другій Польській Республіці. Перед українцями ставилися недосяжні завдання, адже обов'язок всіх громадян полягав у володінні польською мовою та польською політичною культурою, лише за виконання цих умов надавалася змога користуватись усіма правами та свободами, гарантованими Польщею своїм громадянам. На політику Пілсудського щодо української меншини вплинули ще такі два фактори: перше – використання українського питання для покращення міжнародного становища Польщі, особливо у відносинах із СРСР; друге – блокування етнічної поляризації між поляками та українцями у тих воєводствах, де українське населення становило значний відсоток (Східно-Малопольське, Поліське, Волинське та певною мірою Любельське). Командувач вважав, беручи до уваги свій життєвий досвід на литовських землях, що в Речі Посполитій можна сформувати багаторівневу, безконфліктну, ієрархічну суспільну свідомість. Де усвідомлення належності до польської політичної спільноти займало б верхній щабель, під ним розташовувалася б етнічна ідентифікація, за якою б ішла релігійно-конфесійна та регіонально-місцева свідомість.

Пілсудський мав намір вирішити українське питання згідно з концепцією консолідації держави. Її стратегічна мета була такою: задіяти українців у черговій політичній грі Центральної Європи так, щоб ті були на одному боці з поляками в суперечці з Росією та західно-

європейськими державами, які схилялися до прийняття українських претензій на домінування в цій частині континенту. Аналіз слідів і свідчень політичної думки Пілсудського показує, що «концепція консолідації держави становила відносно впорядкований набір теоретичних рішень і практичних дій, що випливають з ідеології Пілсудського і спрямовані на врегулювання проблеми меншин у загальному та частковому аспекті»[35]. Тому можна зробити висновок, що концепція консолідації держави існувала на двох рівнях: на загальному, з огляду на проблеми меншин, та на частковому, що мав стосуватися окремо взятих меншин. Частковий рівень виходив із загального і складався з чотирьох елементів: 1) державної політики асиміляції; 2) державного суспільства; 3) політики індивідуалізації, вибірковості та регіоналізації; 4) громадянського самоврядування.

Додатковим чинником підтримки концепції державної консолідації після травневого перевороту стало нав'язування поліетнічному суспільству нової осі політичної конкуренції, а саме ставлення до диктатури Пілсудського, тобто моделі авторитарної держави. Отже, політизація етнічних груп і суперечка за етнонаціональним критерієм була свідомо усунута Пілсудським на другий план. Партії національних меншин, включно з українськими, опинилися перед вибором: зайняти позицію антисистемної опозиції, що прагне відновити демократичні правила, які, власне, й призвели в 1921–1926 рр. до захоплення влади націонал-демократичним рухом, що здійснює несприятливу для меншин національну політику, чи підтримати табір Пілсудського, який пообіцяв переглянути етнічну політику в дусі консолідації держави. Можна навести зізнання Генрика Юзевського, яке він зробив після свого візиту на Волинь, щодо політики національно-демократичного руху, що проводилася до травня 1926 р. Він пише, що керувався «жадібністю та шовінізмом» і «у польському суспільстві розпалював ненависть і нетерпимість до українського населення з усім фанатизмом»[36].

Пілсудський діяв інакше, створюючи власну формацію й надаючи їй поліетнічного забарвлення. Вона не була орієнтованою лише на етнічних поляків, а мала на меті зібрати всіх бажаючих до співпраці з урядом Речі Посполитої. Для табору Пілсудського у 1926–1935 рр.

[35] Idem, *Myśl obozu piłsudczykowskiego...*, s. 400.

[36] Цит. за R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 136.

авторитетною була позиція, що містилася в документі Безпартійного блоку співробітництва з урядом: «З нашої точки зору, політика винищення, політика денаціоналізації ніколи не приносила, і в довгостроковій перспективі не принесе, добрих для держави результатів. Навпаки, вона лише сіяла ненависть до держави, провокуючи як реакцію поширення відкритого чи таємного сепаратизму». Тоді щодо українців було підкреслено, що метою політики табору було зробити їх «у довгостроковій перспективі» лояльними «польськими громадянами з умовами національно-культурного розвитку в Польській Республіці». Така позиція у 1931 р. не могла бути поширена у пілсудськівській формації без схвалення самого Пілсудського. Фактично це відображало його наміри щодо управління Польщею.

У контексті чотирьох елементів державної консолідації варто розглядати завдання, що їх Пілсудський ставив перед інституціями, які мали їх реалізовувати, це армія, школа й адміністрація. Після травневого перевороту Пілсудський вирішив не вносити змін до конституційних положень, що регулювали питання меншин, але у 1926 р. його табір оголосив про виконання «конституційної програми», що означало відмову від розробки незалежної «неконституційної» програми національної політики та від будь-яких обіцянок чи зобов'язань перед меншинами. Також були скасовані окремі угоди з представниками меншин і проведення запланованих парламентських дебатів з питань національних меншин. Вирішенням проблеми мав опікуватися державний апарат – від міністерських відомств до спеціалізованих установ. Його завданням була побудова державного суспільства, в якому кожному громадянинові й усім етнічним групам гарантувалися рівні права та свободи, що обмежувалися лише за потреби держави.

Натомість політика індивідуалізації, вибірковості та регіоналізації стосувалася вибору засобів, а не цілей. Цілі ж були наведені в трьох інших елементах концепції державної консолідації. Ці засоби мали бути адаптовані до типу національної меншини, ареалу її проживання, місцевих потреб і рівня розвитку. Змінився погляд на етнічне питання у Польщі, воно вже не вважалося закритим, а потребувало власної динаміки. Влада воліла впливати на цей процес у найсприятливіший для держави спосіб. Тому 18 серпня 1926 р. рада міністрів прийняла документ про національні меншини, у якому було сказано: «[...] не може бути й мови про єдиний спосіб дій у всіх напрямах. Його потрібно диференціювати відповідно до властивостей та індивідуальних

особливостей окремих меншин і районів»[37]. Прийняття такого твердження означало, що українці у Другій Польській Республіці залежно від територіального розподілу (воєводства й області) та інших соціальних особливостей (наприклад, релігії, обізнаності тощо) стали б об'єктом використання різних політичних засобів. Отже, було оголошено, що в цьому аспекті «українська» політика буде як диференційованою, так і «регіоналізованою», але всі автономні рішення територіального (щодо району) та суспільного (для громади) характеру були остаточно відкинуті.

Як уже згадувалося, концепція консолідації держави була багаторівневою і для кожного національного питання передбачалися окремі рішення. Пілсудський розумів, що українська національна свідомість уже сформована, саме тому акультурація (етнічна полонізація) неможлива, а основну увагу треба зосередити на посиленні антиросійської орієнтації, упровадженні національної освіти, організації спільного соціального життя на територіях зі змішаними етносами. Пілсудський не хотів підтримувати в односторонньому порядку польські місцеві громади у їхніх конфліктах з українцями. Відповідно до принципу регіоналізації він виступав за посилення ідентичності українських регіонів Польщі. Тому було застосовано три програмних рішення: 1) збереження «сокальського кордону» як політичної лінії розмежування між православною українською Волинню та греко-католицькою українською Східною Галичиною; 2) «програма мінімум» для Волині; 3) «програма максимум» для Східної Галичини. Під час ухвалення цих рішень було відхилено постулат української меншини щодо створення єдиної адміністративної одиниці в Речі Посполитій, що охоплювала б усі землі, населені українцями. Таке альтернативне рішення вважалося надзвичайно небезпечним для держави та таким, що ще більше розпалило б етнічні суперечки в польській державі. Зміцнення «сокальського кордону» дало змогу по-різному ставитися до волинських і галицьких українців. Він ґрунтувався на діагнозі, що його навів міністр внутрішніх справ Казімєж Млодзяновський: «Українці на Волині – це багато в чому інший елемент [...]. Виховані під впливом російської школи, суттєво різняться у конфесійному питанні, вони не становлять одно-

[37] Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Prezydium Rady Ministrów, Protokoły, sygn. 8/I, t. 34, k. 478, s. 2. Див.: W. Paruch, *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej: Obóz piłsudczykowski...*, s. 90–91.

рідної спільноти з галицькими українцями і, незважаючи на спроби об'єднання, успіху наразі досягнути не вдалося»[38].

Незалежно від регіону українська політика польської влади, натхненна думкою Пілсудського, мала керуватися «тільки абсолютною об'єктивністю» та «ліквідацією всякого українського небажання колаборації з польським суспільством, поступовим насиченням адміністрації корисними особами з української спільноти і, нарешті, використанням польських і українських елементів для творчої співпраці з урядом». Такі наміри були зафіксовані в протоколі конференції воєвод у східних регіонах Речі Посполитої, що відбулася 2–3 грудня 1929 р. в Луцьку[39].

«Волинська програма» була розроблена місцевим воєводою Генріком Юзевським і полягала у розвитку культурної та національної автономії цих земель, де українці становили переважну більшість населення. Після травневого перевороту було знайдено реальні можливості для залучення регіональної української громади на користь польської держави. У 1931 р. більшість українських політичних інституцій склали основу для заснування Волинської української спілки як партнера влади воєводства та табору Пілсудського. Ян Кенсік про це писав так: воєвода Юзевський «цікавився поляками на Волині, доки це було пов'язано із роллю польської громади у здійсненні політики державної асиміляції української меншини». Під контролем органів державної влади вони хотіли сформувати лояльну до польської держави українську свідомість, основану на православній церкві, але реорганізовану за ставропольською, а не російською моделлю. Таким чином церква підлягала українізації у конфесійній площині, а співіснування з державою було на правах автокефалії. Волинь мала бути «П'ємонтом польсько-українських відносин». Вибір на користь Волині був зроблений через те, що в українців, які там проживали, не переважала українська національна програма, на відміну від українців Галичини, тому там можна було провести три заходи: 1) залучити представників української громади до роботи державної адміністрації; 2) знизити взаємний рівень недовіри та небажання співпрацювати; 3) будь-що отримати від населення підтримку польської держави на чолі з Піл-

[38] Цит. за R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce...*, s. 145.

[39] Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Ministerstwa Spraw Zagranicznych, t. 5314, «Protokół konferencji wojewodów z Kresów Wschodnich, która odbyła się w Łucku w Sali posiedzeń Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego dn. 2 i 3 XII 1929», k. 35.

судським. У 1929 р. на вищезгаданій конференції воєвод східних державних земель було оголошено, що «основні напрями державної політики на Волині не потребують жодних істотних змін»[40].

З іншого боку, суттю «галицької програми», провідником якої вважався львівський воєвода Петро Дунін-Борковський, був розвиток цього регіону як змішаної території, тобто турбота про збереження рівноваги між поляками, українцями та євреями і заохочення їх до місцевого компромісу. Очікувалося, що сприяння такій рівновазі у середньостроковій перспективі дасть низку позитивних результатів. По-перше, доведе українським національним партіям, що їхня мета – відокремити ці землі від Польщі – нездійсненна, тому їхня діяльність щодо незалежності має орієнтуватися на Радянську Україну. По-друге, покаже українцям, що єдиною підтримкою їхніх прагнень до незалежності є Річ Посполита, яка зацікавлена у ліквідації Російської імперії, з цих причин антипольський курс для українців є самовбивчим. По-третє, створити простір для порозумінь у місцевому масштабі між двома громадами – польською та українською, – але без участі польської влади. Щодо Галичини, то Пілсудський мусив урахувати ставлення місцевих поляків, які під впливом пережитого досвіду конфронтації зі ЗУНР і війни за Львів відкидали компроміс з українським представництвом на умовах, подібних до волинського експерименту. Негативне ставлення до цієї програми переважало на галицьких землях. Тамтешні мешканці вважали, що вона приречена на поразку. Евґеніуш Квятковський писав, що, враховуючи настрої галицьких поляків, ті битимуться проти українців «доти, поки не впадуть або поки не переможуть, і з повним розумінням своїх тубільських прав»[41].

Однак, коли у 1930 р. ситуація в Галичині починала ставати нестабільною через український повстанський рух, Пілсудський без вагань удався до примусових заходів, бо, як він пояснював: «Населення має знати, що воно повинно слухати владу, а не нападників». На думку Пілсудського, будь-яка толерантність до українського повстання знищила б наслідки реалізації політики консолідації держави, оскільки це б показало силу нападників і польську безпорадність. Реакція влади

[40] Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Ministerstwa Spraw Zagranicznych, t. 5314, «Protokół konferencji wojewodów z Kresów Wschodnich, która odbyła się w Łucku w Sali posiedzeń Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego dn. 2 i 3 XII 1929», k. 35.

[41] E. Kwiatkowski, *Dysproporcje*, Warszawa 1989, s. 250.

ще загострилася, коли за кілька тижнів до українського бунту тодішній міністр внутрішніх справ Г. Юзевський досліджував можливість поглиблення польсько-української співпраці в Галичині[42]. Примирення повинно було довести українському населенню неефективність радикальних методів боротьби проти польської держави, а також ізолювати вороже налаштованих українських політиків. Мета полягала також у зміні українського бачення польської держави у бік симпатії, а також досягненні більш поміркованого та мирного ставлення щодо Польщі. З цієї причини Пілсудський наказав уникати кровопролиття, вважаючи за доцільніше застосування репресій політичного характеру[43].

У кабінеті міністра військових справ, тобто Пілсудського, був підготовлений документ з польсько-українського питання з умовами угоди між польською владою та українською меншиною в Галичині. Цей документ склав каркас «галицької» програми: 1) східна частина Малопольського воєводства є невід'ємною частиною Польщі; 2) Східна Галичина (Малопольща) – це польська країна зі змішаним населенням; 3) Польща вимагає лояльності до держави; 4) українці отримають доступ до урядових установ, якщо «стануть друзями польської держави»; 5) польська влада нещадно боротиметься із ворогами держави; 6) політика польської влади щодо поляків Східної Галичини не є антиукраїнською; 7) держава буде нейтральною щодо українців, якщо вони доведуть, що вони лояльні громадяни польської держави[44].

Окрім українських земель, волинських і галицьких, правлячий табір відокремив ще дві території, де порушувалося українське питання: Холмщина та Підляшшя, а також Лемківщина. Ці два райони мали на меті ізолювати як від Волині, так і від Галичини, щоб не посилити там вплив українського елемента. Щодо них були запропоновані окремі регіональні програми, де діяли ті ж самі принципи; робота над ними тривала в 1930-х роках. Щодо Люблінщини, то місцевий воєвода Юзеф Ружнецький звернувся до адміністрації та армії з такими настановами: «Територія Люблінського воєводства повинна бути абсолютно відокремлена від українських впливів і української пропаганди, що ведеться з Волині та Галичини...». Він також вважав

[42] T. Piotrkiewicz, *Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny 1926–1930*, Warszawa 1981, s. 62.

[43] F. S. Składkowski, *Strzępy meldunków*, Warszawa 1988, s. 105.

[44] Centralne Archiwum Wojskowe, Zespół akt Gabinetu Ministra Spraw Wojskowych, sygn. 300.1.531, «Zagadnienie polsko-ukraińskie», k. 17–18.

що «...український елемент можна схилити на бік польської держави та культури лише позитивними методами, розрахованими на тривалий період дії, без упереджень і роздратувань». Більш конкретно зміну щодо трактування українців було сформульовано так: 1) ставитися до них у всіх установах справедливо (на рівні з поляками); 2) залучати їх до співпраці з органами місцевого самоврядування та до діяльності у польських організаціях різного типу; 3) виключити шовіністичні елементи; 4) сприяти співіснуванню з поляками (на соціальному рівні); 5) блокувати формування проукраїнських організацій. Також рекомендувалося посилювати польський елемент у тих воєводствах, де проживали українці (крім Волині). Варто підкреслити, що всі чотири пункти програми мали реалізовуватись у рамках однієї держави з використанням місцевого самоврядування[45].

У 1926–1935 рр. ці регіональні програми були обтяжені переконанням Пілсудського, висловленим іще у 1919 р.: «Я вважаю, що в майбутньому ми з українцями досягнемо порозуміння. Я вірю в їхній національний рух, і є багато пунктів, за якими ми можемо дійти згоди». Протягом наступних десятиліть, особливо в контексті подій Другої світової війни та її наслідків, цю оцінку можна вважати проявом надмірного оптимізму.

Висновки

1. Пілсудський торкався українського питання протягом усієї своєї громадської діяльності через перспективу реституції Польщі, що могла втілитися лише в результаті фундаментальної реконструкції Центральної Європи. Зважаючи на російський і німецький вплив в регіоні, він не бачив жодних шансів забезпечити тривалий мир і безпеку для мешканців цієї частини континенту, оскільки центральноєвропейські

[45] Більше на галицьку та волинську тему див.: W. Mędrzecki, *Województwo wołyńskie 1921–1939: Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 152 i n.; J. Kęsik, *«Kordon sokalski»: Problemy pogranicza galicyjsko-wołyńskiego...*, s. 125–155; idem, *Województwo wołyńskie 1921–1939...*, s. 99–138; idem, *Ukraińska mniejszość narodowa a II Rzeczpospolita 1918–1939*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. 11: *Między irredentą, lojalnością a kolaboracją: O suwerenność państwową i niezależność narodową (1795–1989)*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2001, s. 267–278; idem, *Zaufany Komendanta: Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego 1892–1981*, Wrocław 1995, [«Acta Universitatis Wratislaviensis», Historia 1995, nr 1725, t. 71]; Z. K. Zaporowski, *Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie/Wołynśke Ukrainśke Obiednannia*, Lublin 2000, s. 42 i n.; A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 177-180.

народи наражалися на небезпеку з боку російського імперіалізму та його співпраці з Німеччиною.

2. Погляди Пілсудського на українське питання були, з одного боку, старопольською традицією, а з другого – відображали соціальну та консервативну думку, що вирізнялася побоюванням націоналізму, сприймалась як фактор, що поглиблює політизацію етнічної належності та є причиною суспільно-політичної поляризації на основі національно-етнічних критеріїв, підкріплених релігійно-конфесійними особливостями. З іншого боку, міжнаціональне протистояння Першої Речі Посполитої (між нацією історичною та селянською) на початку XX ст. ускладнило її реституцію. Прогнозувався навіть розпад багатоетнічних осередків, що й відбувся під час Другої світової війни.

3. Незалежна Україна, збудована на підставах співіснування всіх національностей, що її населяють, в альянсі з Польщею, сприймалася Пілсудським як стабілізатор нового політичного та територіального ладу в Центральній Європі. У 1904–1935 рр. проголошений елемент східної політики Пілсудського був федеративним рішенням. У період 1918–1921 рр. він намагався втілити його у життя, а в 1926–1935 рр. цей проєкт був «великою стратегією» на випадок чергової світової війни, до якої прагнула комуністична Росія.

4. В умовах Другої Польської Республіки українське питання ділилося для Пілсудського на два аспекти – міжнародний і внутрішній. Дії, вжиті для їхнього регулювання, були підпорядковані актуальним і стратегічним інтересам польської держави, що нарощувала свій політичний потенціал, готуючись до великої світової кризи й до війни як її наслідку. Тому потреби й очікування української меншини не були передумовами для національної політики, яку проводив табір Пілсудського у 1926–1935 рр. Загальні принципи цієї політики були окреслені Пілсудським ще на початку його авторитарного правління.

5. Погляди Пілсудського на українське питання викликали дискусію як політиків, так і фахівців із національних питань, а також істориків – послідовників і противників ідей Пілсудського. Ця дискусія точилася довкола таких основних питань: 1) про архаїчні погляди й орієнтацію на давню польську історію або сучасну стратегію з урахуванням наслідків національних процесів і політичних тенденцій щодо національного самовизначення; 2) про сутність – «націоналістична», оскільки випливає лише з польських інтересів, або «прометеївська», що полягає у визвольній місії, яку здійснює Польща щодо інших на-

родів на своїх територіях; 3) про цілі – стратегічний план перебудови Центральної Європи або тактичний пошук сприятливих для Польщі чинників в умовах Першої світової війни; 4) про причини поразки: а) об'єктивна, оскільки українці у своєму національному розвиткові ще не були готові до побудови власної держави і співпраці у цій справі з Польщею; б) суб'єктивна зводиться до польських і українських помилок, насамперед у недосягненні звитяги у спільній боротьбі проти більшовицької Росії та небажання українців співпрацювати з Польщею через численні розбіжності; 5) про ставлення польського та українського суспільства до політичного проєкту Пілсудського – позитивного, нейтрального чи негативного.

Микола Дорошко, Віктор Матвієнко

ВАРШАВСЬКА УГОДА 1920 РОКУ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ: ІСТОРІЯ ПІДПИСАННЯ Й УРОКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми. Ми живемо в час, коли визначення українсько-польських стосунків як відносин стратегічного партнерства є чимось давно зрозумілим і буденним. Але так було не завжди. І те, що ми наразі відзначаєм 100-ліття з часу укладення Варшавської угоди 21–24 квітня 1920 р., змушує нас, істориків, звернути пильний погляд на події тієї доби. Відомо, що УНР доби Директорії і з геополітичного, і з військово-стратегічного погляду об'єктивно була зацікавлена у встановленні союзницьких відносин зі щойно відновленою Другою Річчю Посполитою. Позаяк з перемогою Антанти у Першій світовій війні над українською державністю тяжіла лиховісна тінь Брестського миру і тавро спільниці, чи навіть творіння, Центральних держав, що унеможливлювало її дипломатичне визнання у найближчій перспективі Францією, Великою Британією, США та Італією. Залишена сам на сам у протиборстві з більшовицькою та «білою» Росією, УНР мала небагато шансів на виживання самотужки. Натомість Польська Республіка, офіційно визнана країнами Антанти, могла не лише стати могутнім спільником УНР у боротьбі зі спробами відродження «єдиної й неділимої» Росії, а й виступити в ролі дипломатичного «вікна в Європу» для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тогочасні українсько-польські відносини стали предметом дослідження багатьох авторів[1],

[1] Мазепа І. *Україна в огні й бурі революції, 1917–1921*: [У 3 т.] Прага: Пробоєм, 1943. Т. 3: Польсько-український союз. Кінець збройних змагань У.Н.Р. 231 с.; Петлюра Симон. *Статті, листи, документи*. Т. 2 / Редкол.: Т. Гунчак, Л. Дражевська та ін. Нью-Йорк: УВАН, 1979. 627 с.; Стахів М. *Україна в добі Директорії УНР.* Т. 7. Вихід із кризи. Торонто: НТШ, 1965. 432 с.; Шелухин С. *Варшавський договір між поляками й Петлюрою 21 квітня 1920 року.* Прага: Нова Україна, 1926. 40 с.; Гудь Б., Голубко В. *Нелегка дорога до порозуміння: до питання генези українсько-польського співробітництва 1917–1921 рр.* Львів: Українські технології, 1997. 68 с.; Лісевич І. *Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р.* // Polska i Ukraina: Sojuz 1920 roku i jego nastepstwa. Torun, 1997. S. 81–97; Матвієнко В.М. *Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії*. Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський ун-т», 2002. 373 с.; Терещенко Ю. *Варшавський*

у тому числі й безпосередніх учасників та очевидців тих подій, однак тема союзницьких відносин УНР і Польщі у 1919–1920 рр. усе ще викликає чимало дискусій у науковому й експертному середовищі.

Мета дослідження полягає у проведенні всебічного аналізу ключових факторів і обставин, які зумовили еволюцію українсько-польських міждержавних відносин у 1919–1921 рр. від військово-політичної конфронтації до партнерства, а також у визначенні причин неспроможності реалізації Варшавської угоди 1920 р. Так само важлива і відповідь на запитання, що з досвіду українсько-польської міждержавної співпраці тієї доби варте уваги для сьогодення, в якому започатковані сто років тому паростки союзницьких відносин двох країн проросли всебічним співробітництвом України і Республіки Польща і кваліфікуються наразі як відносини стратегічного партнерства? Відповідь на окреслені запитання спробуємо дати у даній розвідці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб з'ясувати, як формувалася політика Другої Речі Посполитої щодо України, варто зупинитися на позиціях головних польських політичних угруповань кінця 1918 – початку 1921 рр. в українському питанні. Так званий бельведерський табір, який складався з прибічників «начальника держави» Ю. Пілсудського і першого прем'єра загальнопольського уряду Енджея Морачевського, обстоював ідею створення федерації з визволеними від російського панування Україною, Білоруссю і Литвою. Це призвело б до утворення «коридору», що мав оберігати Польщу від безпосередньої агресії з боку Кремля чи «білої» Росії, коли б остання перемогла у громадянській війні. При цьому до Польщі мала відійти Холмщина, Західна Волинь до р. Стир і Львівщина.

Федералістську концепцію Ю. Пілсудського підтримували представники демократичної лівиці – польські соціалісти (ППС) і Польська народна партія «Визволення» (ПНП-В), що виступали за мирне урегулювання польсько-українського територіального питання при включенні Львова й Холмщини до складу Польщі. На решті ж території Східної Галичини й на Волині ліві демократи пропонували надати польській меншині національно-культурну автономію в складі УНР.

договір 1920 року і його оцінка українською дипломатією // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. пр. Фастів, 1999. С. 130–139; Литвин С. *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 640 с.; Наленч Д., Наленч Т. *Юзеф Пилсудский – легенды и факты*. Пер. с пол. М.: Политиздат, 1990. 400 с.

Діаметрально протилежну позицію в українському питанні займала впливова Національно-демократична партія (НДП) Романа Дмовського, що вважала українців недозрілими до самостійного державного існування. Ідеологів НДП турбувала перспектива проведення Україною перед загрозою російського імперіалізму германофільської політики, що через геополітичне розташування Польщі між Німеччиною і Росією становила б загрозу для Польської держави. Тому ендеки виходили з того, що на сході Польща межуватиме безпосередньо з Росією. Але, виступаючи за створення мононаціональної держави, вони прагнули до володіння не всіма землями попередньої Речі Посполитої, а лише тими з них, де поляки могли б домінувати, асимілюючи в перспективі інші етноси. Інкорпораційна програма ендеків стосувалася Холмщини, Західної Волині до річок Случ і Горинь, усієї Східної Галичини та Західного Поділля до річок Збруч і Смотрич. До цих вимог приєднувалась і Польська селянська партія «П'яст» (ПСП «П'яст»).

Найконсервативніших поглядів в українському питанні дотримувалися «кресові зубри» з числа власників великих помість в Україні, Білорусі й Литві, які наполягали на відновленні Речі Посполитої в кордонах 1772 р., тобто зі включенням також Східної Волині, більшої частини Київщини та Східного Поділля.

Сили прибічників федералістської та інкорпораційної концепцій у питанні східних кордонів Польщі, як показали результати виборів до Установчого сейму в лютому 1919 р., були приблизно рівними, що створювало певні підстави для пошуку шляхів до польсько-українського порозуміння.

Щодо української влади, то навіть у керівництві Директорії УНР не було єдності в питаннях польської політики. З п'яти членів Директорії лише Головний отаман Республіканської армії Симон Петлюра чітко усвідомлював потребу зближення з Польщею, навіть коштом поступок їй окремих територій у Холмщині, Підляшші, Західній Волині та Східній Галичині, що на кінець 1918 р. вже були окуповані польськими військами.

За посередництва Варшави С. Петлюра розраховував порозумітися з Антантою і таким чином вивести Україну з міжнародної дипломатичної ізоляції та отримати ефективну військово-політичну допомогу проти більшовицької Росії, щоб відстояти державну самостійність УНР. Польські збройні сили, що вже у грудні 1918 р. налічували 130 тис. осіб, за сприятливих обставин могли стати джерелом постачання

озброєння і спорядження для Армії УНР, а в разі укладення союзної угоди з Варшавою С. Петлюра сподівався використати людські ресурси західноукраїнських земель для поповнення своїх військ.

Не дивно, що саме С. Петлюра ініціював відрядження 31 грудня 1918 р. до Варшави спеціальної місії УНР на чолі з В'ячеславом Прокоповичем. Вона мала з'ясувати умови для досягнення домовленості щодо спільних дій проти більшовицької Росії й отримання допомоги[2]. Однак унаслідок протидії з боку прибічників мирного порозуміння з Кремлем, очолюваних Головою Директорії В. Винниченком, місія В. Прокоповича не отримувала урядових інструкцій і тому не змогла досягти суттєвих результатів. Наприкінці січня 1919 р. вона змушена була повернутися до Києва. Усе ж ці варшавські переговори полегшили заснування у польській столиці першого дипломатичного представництва на чолі з призначеним іще за уряду гетьмана П. Скоропадського О. Карпинським, що почало функціонувати 18 січня 1919 р. Варшавський уряд, своєю чергою, відрядив до Києва колишнього посла Регентської Ради С. Ваньковича, який провів консультації із зацікавленими в українсько-польському зближенні колами[3].

Ще одним позитивним результатом місії В. Прокоповича, що мав далекосяжні наслідки, стала особиста зацікавленість Ю. Пілсудського позицією С. Петлюри, про що у своєму дослідженні написав М. Стахів, процитувавши уривок зі звіту американського офіцера зв'язку у Варшаві Фостера до керівництва делегації США на Паризькій мирній конференції за першу половину січня 1919 р. Американський офіцер повідомляв, що у розмові з ним Ю. Пілсудський зазначив, ніби з галицькими українцями неможливо знайти способів для перемир'я. Натомість «начальник держави» висловив переконання, «що було б легше переговорювати з Петлюрою в Києві»[4].

Сформульована Ю. Пілсудським позиція щодо українського питання була підтверджена і В. Прокоповичем після повернення до Києва. Український дипломат заявив тоді, що «наша ініціатива установити нормальні відносини зустріла з боку польських [...] чинників

[2] Доценко О. *Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. 1917–1923.* Т. II, кн. 5. Київ; Львів, 1924. С. 7.

[3] Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 10, 13, 39.

[4] Стахів М. *Україна в добі Директорії УНР.* Т. 7. Вихід із кризи. Торонто: НТШ, 1965. С. 152–153.

співчуття. Найлегше було говорити про Холмщину, Підляшшя та Берестя, а вже важко про Львів та Борислав»[5].

Оскільки дипломатична місія В. Прокоповича, попри її формальну невдачу, засвідчила наявність міцного ґрунту для продовження українсько-польського діалогу, Рада Народних Міністрів наприкінці січня 1919 р. прийняла рішення у «найближчі дні послати спеціальну делегацію для ведення широких переговорів з польським урядом»[6]. Її мав очолити колишній міністр освіти Української Держави Петро Стебницький. Проте поспішна евакуація Директорії й уряду УНР 2 лютого 1919 р. із Києва до Вінниці перешкодила від'їзду місії П. Стебницького. А підписання 1 грудня 1918 р. у Фастові членами Директорії УНР В. Винниченком, П. Андрієвським і Ф. Швецем та представниками Державного секретаріату ЗУНР Л. Цегельським і Д. Левицьким «Передвступного договору» про намір «злитись у найкоротшім часі в одну велику державу» украй ускладнило можливість налагодження політичного діалогу між Києвом і Варшавою. Бодай тому, що Президент Західноукраїнської Національної Ради і член Директорії УНР Євген Петрушевич, навколо якого гуртувалася абсолютна більшість галицьких політичних діячів, виступав проти будь-яких територіальних поступок Польщі у Східній Галичині. Його активно підтримувала значна частина наддніпрянського керівництва, що вважала відхід від етнічних кордонів зрадою української національної ідеї. Відсутність єдності у готовності до компромісного вирішення територіальної проблеми в українському керівництві постійно зривала посередницькі зусилля Антанти щодо урегулювання збройного конфлікту та переведення польсько-української суперечки у дипломатичну площину.

Утім вихід 9 лютого 1919 р. зі складу Директорії В. Винниченка та призначення 13 лютого нового центристського уряду Сергія Остапенка певною мірою створили сприятливі умови для інтенсифікації українсько-польського діалогу. Новий глава зовнішньополітичного відомства УНР Кость Мацієвич у погодженні з С. Петлюрою відбув до Одеси для особистої участі у переговорах з представниками Антанти та Польщі щодо укладення угоди про спільні бойові дії проти більшовицької Росії.

---

[5] Доценко О. *Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. 1917–1923.* Т.ІІ, кн. 5. Київ; Львів, 1924. С. 8.

[6] Робітнича газета. 1919. 1 лютого.

За згоди С. Петлюри К. Мацієвич уже на початку квітня 1919 р. таємно відрядив до польської столиці урядовця української місії в Одесі полковника Бориса Курдиновського. У його повноваженнях значилося, що «Урядом Директорії надаються усі права з метою вступити в дипломатичні відносини з представниками Польської Республіки для обговорення і підписання угод і встановлення зв'язку між Урядом Української Республіки і Урядом Польської Республіки»[7].

Секретний характер місії Б. Курдиновського стане зрозумілим, коли взяти до уваги невдалі переговори між делегацією Антанти, очолюваною французьким генералом Жаном Бартелемі, і керівництвом ЗО УНР та командуванням Галицької Армії за участі С. Петлюри у Ходорові 27–28 лютого 1919 р. Проєкт українсько-польського перемир'я, запропонований місією Ж. Бартелемі, згідно з яким уряд ЗО УНР зберігав би контроль над двома третинами території Східної Галичини (але без Львова і Дрогобицько-Бориславського нафтового району), отримавши всебічну допомогу Антанти у переозброєнні й реорганізації Галицької Армії та право на використання потрібної йому кількості нафтової продукції, міг стати основою для вироблення взаємовигідного українсько-польського компромісу. А поява спільного фронту польських і галицьких військ проти більшовицької Росії кардинально полегшила б становище Республіканської Армії Директорії, що залишила Білу Церкву, Черкаси, Кременчук, Катеринослав і відходила під ударами Червоної армії дедалі на захід і південний захід.

На зустрічі з генералом Ж. Бартелемі С. Петлюра недвозначно підтримав спробу його місії примирити галичан із поляками й погодився з ідеєю верховного головнокомандувача військами Антанти маршала Фердинанда Фоша припинити збройний конфлікт у Східній Галичині, а також скерувати польську та українську армію на боротьбу з більшовиками. Учасник переговорів із боку ЗО УНР Михайло Лозинський цілком слушно зазначав, що «вже тоді Петлюра був готовий піти на уступки коштом Східної Галичини, щоб за них одержати мир з Польщею і визнання Антанти»[8].

Але галицькі військові, політики й дипломати рішуче відкинули пропозиції місії Ж. Бартелемі та поради С. Петлюри. Остаточно зневірившись у можливості порозуміння з галичанами, всі подальші за-

[7] Стахів М. *Україна в добі Директорії УНР.* Т.7. Вихід із кризи. Торонто: НТШ, 1965. С. 158–159.

[8] Лозинський М. *Галичина в роках 1918–1920.* Прага, 1922. С. 77.

ходи щодо налагодження взаємодії з Польщею С. Петлюра проводив особисто й у глибокій таємниці не лише від Є. Петрушевича, а й від багатьох своїх соратників[9]. Значною мірою цьому сприяло обрання 9 травня 1919 р. С. Петлюри головою Директорії УНР.

На той час питання якщо не союзу, то бодай замирення з Польщею стало справою життя і смерті для УНР: 5 квітня 1919 р. більшовицькі війська захопили Могилів-Подільський і вийшли до Дністра, розколовши армію Директорії на дві частини. Південне угруповання змушене було перейти на контрольовану Румунією територію Бессарабії й зазнало інтернування, північне – стрімко відкочувалося на Волинь, утративши до середини червня терени на схід від лінії Сарни – Рівне – Кременець – Старокостянтинів – Проскурів.

За наполяганням С. Петлюри у травні 1919 р. уряд Бориса Матроса прийняв принципове рішення увійти у безпосередні переговори про перемир'я з Варшавою без відома Державного секретаріату ЗО УНР[10]. 31 травня 1919 р. за ініціативи С. Петлюри до Львова було відряджено представницьку місію на чолі з генерал-лейтенантом колишньої царської армії Сергієм Дельвігом, що мала повноваження укласти перемир'я між УНР та Польщею і досягти домовленості про спільні бойові дії проти більшовиків. Переговори просувалися досить успішно, і вже 16 червня було узгоджено українсько-польську угоду про демаркаційну лінію між Галицькою Армією і польськими військами через Заложці – р. Серет – Тернопіль – Острів – Литятин – р. Золота Липа – Незвиськ. «Лінія Дельвіга», безперечно, була набагато гіршою від «лінії Бартелемі», але єдино прийнятною за тих обставин. Однак Євген Петрушевич, проголошений тижнем раніше «диктатором» ЗО УНР, і Начальна Команда Галицької Армії відхилили угоду, продовживши Чортківську наступальну операцію.

Відтак зрив керівництвом ЗО УНР виконання угоди про перемир'я був використаний Варшавою для забезпечення прийняття 25 червня 1919 р. «Радою десяти» Паризької мирної конференції постанови про дозвіл польській армії повністю окупувати Східну Галичину. А через три дні Українська Галицька Армія (УГА) змушена була почати відступ на всьому польсько-українському фронті, аж доки 16 липня перейшла за р. Збруч на територію, контрольовану військами С. Петлюри.

[9] Стахів М. *Україна в добі Директорії УНР.* Т. 7. Вихід із кризи. Торонто: НТШ, 1965. С. 168–169.

[10] Там само. С. 180.

«Диктатор» Є. Петрушевич разом зі своїм урядом також змушений був перебратися до Кам'янця-Подільського – тогочасної тимчасової столиці УНР.

Отже, С. Петлюра і його найближче оточення ще упродовж трьох місяців змушені були, принаймні формально, рахуватися з позицією Є. Петрушевича, оскільки потребували лояльного ставлення 50-тисячної Галицької Армії – найкраще організованої й дисциплінованої частини об'єднаних збройних сил УНР. Але після окупації польськими військами (з дозволу Антанти) всієї території ЗО УНР Голова Директорії отримав набагато більше свободи у пошуках компромісів із Ю. Пілсудським.

Підґрунтям для українсько-польського порозуміння залишалася все та ж загроза відновлення «єдиної й неділимої» Росії, що не лише покінчила б з українською державністю, а й поставила б під сумнів незалежність Польщі. Ю. Пілсудський стверджував тоді, що «без огляду на те, яким буде її уряд, Росія є вперто імперіалістичною. Це навіть є головною рисою її політичного характеру... Атака на Польщу залежить передусім від українського питання... Якщо українська справа буде вирішена на їхню користь, тоді вона (Росія. – *Авт.*) піде на Польщу»[11].

Натомість С. Петлюра у своєму листі до Ю. Пілсудського від 9 серпня 1919 р. писав, що в обстоюванні державної незалежності Польща і Україна мають спільні зовнішньополітичні стратегічні інтереси, що «вимагають координації та співділання». А як вихідну точку на цьому шляху пропонував досягнення повного порозуміння між арміями двох сусідніх держав. «Повернення на Україну перебуваючих у Польщі наших полонених, відповідно озброєних, – писав Голова Директорії, – було б першим кроком до слідуючих дружніх актів польського та українського народів»[12].

Для досягнення порозуміння з Польщею з України до Варшави була направлена місія на чолі з П. Пилипчуком, що 19–21 серпня 1919 р. представляла Україну на трьох спільних засіданнях української місії та польської урядової делегації. Результатом роботи місії

[11] Гудь Б., Голубко В. *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.* Львів: Українські технології, 1997. С. 13–14.

[12] Петлюра Симон. *Статті, листи, документи.* Т. 2. Нью-Йорк: УВАН, 1979. С. 357–358.

П. Пилипчука стало підписання 1 вересня 1919 р. угоди про перемир'я терміном на один місяць (надалі його потрібно було продовжувати окремими угодами). За нею польські війська припиняли бойові дії, а між річками Жванчик і Збруч встановлювалася нейтральна зона, північніше демаркаційна лінія йшла між Славутою і Шепетівкою до Сарн-Лунінець і переходила до Білорусі. Для обміну інформацією при штабах обох армій мали перебувати офіцери для зв'язку, а про спільні антибільшовицькі дії мала домовлятися спеціальна двостороння комісія[13].

Після укладення перемир'я на фронті почали налагоджуватись і взаємовигідні українсько-польські торговельно-економічні відносини. До Кам'янця-Подільського прибула «Польська місія південно-східного торгу» в складі представників зацікавлених міністерств і розпочала переговори з міністерством народного господарства УНР. Уже 7 жовтня 1919 р. було підписано угоду, за якою Польща за українські хлібопродукти та цукор мала поставити Україні мануфактуру, сіль і нафтопродукти. Певну частину поставок польська сторона зобов'язувалась оплатити гривнями УНР[14]. Зазначена торговельна угода мала й політичний характер, оскільки була запорукою того, що польська сторона не мала наміру порушувати перемир'я.

Припинення бойових дій і налагодження взаємовигідного товарообміну заклали підґрунтя для проведення повномасштабних урядових переговорів щодо підписання великого міждержавного договору. 22 вересня 1919 р. на спільному засіданні Директорії УНР і Ради Народних Міністрів було ухвалено рішення щодо відрядження до Польщі спеціальної місії на чолі з міністром юстиції та керуючим справами МЗС А. Лівицьким. Поступово українська делегація у Варшаві перебрала на себе функції постійного представництва УНР у Польщі.

28 жовтня 1919 р. на першому українсько-польському засіданні місія А. Лівицького оприлюднила декларацію, в якій обстоювався етнографічний принцип визначення кордонів. У документі наголошувалося на тому, що «спільність інтересів в обороні перед спільним ворогом повинна стати основою тісної військової кооперації, яка являється необхідною для побідного покінчення війни, накиненої Україні і Польщі російським імперіялізмом». На паритетних підставах

[13] Україна. 1919. 6 вересня.

[14] ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 30–32, 51.

обидві держави мали разом покласти «трівкі підвалини для постійного мира і ладу на Сході Європи»[15].

Утілити висловлені в декларації наміри не вдалося спочатку через перехід найбільш боєздатного збройного формування Директорії – УГА – під командування російської Добровольчої армії генерала А. Денікіна, а потім через утрату на початку грудня 1919 р. урядом УНР реального контролю над національною територією.

На зустрічі С. Петлюри з Ю. Пілсудським, що відбулася 9 грудня 1919 р. у Варшаві, сторони домовилися про прискорення заходів щодо надання допомоги уряду УНР іще до підписання широкомасштабної союзної угоди. Проте офіційні українсько-польські переговори з огляду на урядову кризу у Варшаві та спротив східній політиці Ю. Пілсудського в Сеймі відновилися лише в березні 1920 р. Зокрема, 12 березня 1920 р. сторони домовилися зосередитися на розробленні таких положень проєкту союзної угоди: статус адміністрації на зайнятих польським військом українських землях, підготовка акту дипломатичного визнання Польщею УНР, визначення міждержавних кордонів.

Але вже під час обговорення 9 квітня п. 1 союзного договору виявились окремі розбіжності у запропонованих сторонами формулах визнання УНР. Делегація А. Лівицького наполягала на тому, що «Польща визнає УНР незалежною суверенною державою, з якою вступає в заприязні і добросусідські зносини, як з рівною стороною». Натомість польським проєктом передбачалося таке: «Польща визнає Тимчасовий Уряд Української Директорії з отаманом С. Петлюрою на чолі – за уряд “де-факто”», тобто оминалося формальне визнання УНР. В остаточному варіанті делегації погодилися на компромісну формулу: «Річ Посполита Польська визнає Директорію незалежної Української Народної Республіки, на чолі з Головним отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну владу УНР»[16].

Вдалося досягти компромісу й щодо визначення складу місцевої адміністрації на українських територіях, зайнятих польським військом. Після довгих дискусій було вирішено, що «влада на дотепер занятих теренах, які, на підставі політичної умови, признаються УНР, полишається тимчасово в руках Польської влади, а Український уряд організує свій адміністративний апарат, і по мірі того організування,

[15] ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 275. Арк.63 зв.

[16] Доценко О. *Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. 1917–1923.* Т. II, кн. 5. Київ; Львів, 1924. С. 225.

влада на тих теренах, по порозумінню з Польським урядом, переходить до рук Українського уряду» (п. 8 Військової конвенції від 24 квітня 1920 р.)[17].

Щодо положень Політичної конвенції, підписаної в ніч проти 22 квітня 1920 р., найбільше суперечливих коментарів політиків і дипломатів було висловлено щодо її п. 3, в якому йшлося про те, що польський уряд «признає Україні територію на схід від кордону, зазначеного в артикулі 2-ім цієї умови (тобто по лінії р. Збруч – Вишегрудок – Кремінецькі узгір'я – Здолбунов – східна адміністративна межа Рівненського повіту – східна адміністративна межа Мінської губернії – р. Прип'ять. – *Авт.*), до кордонів Польщі 1772 р. (передрозборових), які Польща вже посідає, або набуде від Росії шляхом збройним чи **дипломатичним** (виділено нами. – *Авт.*)».

Це означало, що в разі військової поразки УНР від більшовиків на Лівобережжі й Півдні чи неможливості на той час визволення цих регіонів саме окреслені п. 3 Політичної конвенції терени Правобережжя стали б осередком української державності. За даними МЗС УНР, вона охоплювала б усю Подільську губернію й більші частини Волинської та Київської, окремі повіти Мінської, Могильовської та Херсонської губерній. Північний кордон такої міні УНР мав проходити лінією р. Прип'ять – Мозир – гирло р. Сож, її площа перевищила б 160 тис. кв. км, а населення – 12 млн осіб[18]. Тобто українсько-польська Політична конвенція гарантувала у крайньому разі збереження осередку влади УНР на Правобережжі.

Цілком відповідав нормам міжнародного права і п. 4 Політичної конвенції, що зобов'язував обидві сторони «не заключати жадних міжнародних умов», спрямованих проти кожної з них. УНР зберігала повну суверенність у своїх зовнішньополітичних справах і на регіональному, і на загальноєвропейському рівнях.

Чи можна вважати окреслений п. 3 Політичної конвенції міждержавний кордон зрадою владою Директорії УНР українських національних інтересів у частині територіальної належності Східної Галичини і Західної Волині? На це запитання вичерпну відповідь у 1931 р. дав Олександр Шульгин, який писав: «Про що ходило тоді: «Петлюра віддав (деякі говорили навіть «продав») полякам Галичину

[17] Шелухин С. *Варшавський Договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р.* Прага, 1926. С. 30.

[18] ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 370. Арк. 169.

і Волинь». Насправді Симон Петлюра нічого не віддавав, а продавати йому було нічого, бо нічого й не мав. Він разом зі своїм наступником Андрієм Лівицьким від імені уряду: 1) погодився на нинішню лінію польських кордонів; 2) нічого не згадав у договорі про Галичину.

Чому він так учинив? Яке мав право? – кричали його вороги. По-перше, тому що ці землі фактично вже були в руках поляків; по-друге, тому, що галичани самі мріяли, щоб ми їх залишили в спокою, бо сподівалися, що без нас виграють легше справу проти поляків в Лізі Націй; по-третє, тому, що серед жахливих обставин цією і тільки цією ціною можна було визволити решту України, себто чотири п'ятих нашої території, і, нарешті, – і це саме головне – цим і тільки цим можна було урятувати державу.

На той час це не вдалося. Але скільки не думатимемо ми тепер, – це було в основі своїй одиноке правдиве рішення справи»[19].

Підписання Політичної конвенції відкрило шлях до активізації українсько-польського діалогу в фінансово-економічній сфері. За дорученням С. Петлюри була створена Українська торговельна місія до Речі Посполитої Польської на чолі з першим віцепрем'єром і міністром народного господарства Іваном Фещенком-Чопівським, що мала розробити й укласти двосторонній торговельно-економічний договір. Польську делегацію на переговорах у Варшаві 8 травня – 4 серпня 1920 р. очолював віцеміністр Уряду Генріх Страсбургер.

На переговорах сторони дійшли згоди, що УНР мала надати Варшаві концесії в Криворізькому залізорудному басейні з дозволом на транспортування сировини до чорноморських портів під польською охороною, а також першість в експлуатації подільських фосфоритів із наступним їхнім перевезенням також польськими силами. Передбачалося укладення поштово-телеграфної та залізничної конвенцій і угоди щодо розподілу державного майна та боргів колишньої Російської імперії[20]. А для забезпечення потреб українського війська, урядових і кооперативних інституцій польськими товарами «Крайова Спілка Гандльова» відкрила УНР кредит у сумі 200 млн польських марок.

Отже, проєктований торговельно-економічний договір мав дещо нерівноправний характер для УНР з огляду на повну розладнаність господарського життя в останній. Аналогічним чином польська сторона

[19] Шульгин О. *Прокляті питання* // Тризуб. 1931. Ч. 1. С. 6–7.

[20] ЦДАВО України. Ф. 2486. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 23.

дістала суттєві переваги й у підписаній 24 квітня 1920 р. Військовій конвенції, що складала інтегральну частину політичної угоди. Зокрема, бойові операції на Правобережжі мали відбуватися «по взаємному порозумінню начальної команди Польських військ і головною командою Українських військ», але «під загальним керуванням начальної команди Польських військ». Передбачалися також польський військовий контроль над українськими залізницями протягом воєнної кампанії, участь польських офіцерів в організації й становленні владних структур тощо. Уряд УНР мав забезпечувати польські війська харчами й гужовим транспортом.

Попри все, як зазначав А. Ніковський, УНР отримала на основі Варшавського договору «моральну допомогу в формі визнання де-юре державної суверенності і реальну підтримку на політичному, мілітарному і фінансовому полі. Після довгої і впертої боротьби з ворогами української державности – большовиками і Денікіним, Україна вперше найшла союзника, війська якого разом з переорганізованою і добре виекіпірованою нашою армією мали очистити українську територію від ворожої окупації і допомогти в заведенню в ній ладу і спокою... Українська Народня Республіка, до цього часу замкнена ворожими сусідними державами – розбила ціною цього договору бар'єр, що загорожував її дорогу в Західну Європу»[21].

Коли вже 7 травня 1920 р. союзницькі українсько-польські війська визволили Київ, МЗС УНР у щомісячному оглядові «Зовнішньої політики і становища українського питання за кордоном» повідомляло, що «тепер преса Англії і Франції обговорює нову політичну обстановку на Сході Європи, а також економічні перспективи, які відкриваються в зв'язку з майбутнім звільненням від більшовиків цілої території України... Англійські капіталісти і промисловці висловлюють бажання прийняти участь в економічній відбудові України»[22].

Ще наприкінці березня 1920 р. голова комісії у закордонних справах Національних Зборів Франції Луї Барту і депутат Гейяр внесли на розгляд парламенту питання про визнання незалежності УНР. Воно мало розглядатися 25 травня, і, як запевняли український уряд варшавські політичні кола, існувала «певність, що це питання буде вирішено позитивно»[23].

[21] ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 278. Арк. 6.
[22] ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 3. Спр. 26. Арк. 27.
[23] ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 3. Спр. 26. Арк. 27 зв.

Проте від самого початку формування українсько-польського військово-політичного союзу очевидними були його вразливі внутрішні та міжнародні аспекти. По-перше, він фактично так і залишився «персональним союзом» двох глав держав – С. Петлюри і Ю. Пілсудського – та ґрунтувався на їхніх довірчих особистих відносинах і приватних домовленостях. Адже обидва лідери мали чимало спільного, передусім що стосувалося їхнього соціалістичного минулого та несприйняття ідеї відродження «Великої Росії». С. Петлюра і Ю. Пілсудський спромоглися відкинути драматичні нашарування складного історичного минулого двох слов'янських народів і всупереч національним менталітетам та негативним обопільним стереотипам знайшли у собі мужність і мудрість стати на шлях стратегічного партнерства.

Утім жоден з цих політиків не зміг переконати в доцільності союзницьких відносин України і Польщі своїх співвітчизників, тому українсько-польський військово-політичний союз не став консолідуючим фактором ані в УНР, ані в Польщі. Ба більше, обидва лідери стикнулися з серйозною опозицією своїм планам усередині власних країн, позаяк минулі непорозуміння, гостра конфронтація й конфлікти між двома націями далися взнаки.

У Польщі ендеки та центристські партії, які мали більшість у Сеймі, були стурбовані тим, що проукраїнська політика «начальника держави» лише антагонізує Москву. До того ж вони не довіряли й наддніпрянським українцям, вважаючи останніх потенційними союзниками Німеччини та конкурентами в боротьбі за Східну Галичину, тож рішуче виступали проти підтримки української державності в будь-якій її формі. Польські соціалісти, хоча й бажали незалежності УНР, з принципових міркувань не схвалювали розв'язання військових дій проти більшовицької Росії й наполягали на мирних переговорах[24].

С. Петлюра, своєю чергою, потрапив під вогонь нищівної критики майже всіх відомих діячів українського руху (В. Винниченка, М. Грушевського, М. Шаповала та ін.), які вважали варшавські домовленості зрадою інтересів Соборної України. Вороже чи в кращому разі нейтрально поставилася до появи польського війська і більшість українського селянства Правобережжя, яке міцно тримало в пам'яті недавні часи панування польських землевласників. Масового антибіль-

[24] Wandycz Piotr S. *Soviet-Polish Relations, 1917–1921.* Cambridge, Mass., 1980. С. 190–196.

шовицького повстання в Україні, на яке так сподівалися С. Петлюра і Ю. Пілсудський, не відбулося.

Не останню роль у поразці українсько-польського союзу відіграла й відсутність очікуваної підтримки з боку країн Антанти. Після фактичного припинення Антантою економічної блокади РСФРР Найвища Рада Паризької мирної конференції 24 лютого 1920 р. ухвалила спеціальну резолюцію, підтриману Францією й Великою Британією, в якій сусіднім із більшовицькою Росією країнам не радили продовжувати з нею війну, а тим паче переходити у наступ[25]. Тоді ж держсекретар США Роберт Лансінг повідомив американського посла у Варшаві, що в разі війни з більшовицькою Росією Польща не може розраховувати на військову й економічну допомогу Сполучених Штатів[26]. У розпал більшовицького контрнаступу на Варшаву 10 липня 1920 р. британський прем'єр Девід Ллойд Джордж від імені союзників пообіцяв Польщі допомогу лише за умови, що вона укладе перемир'я з Кремлем.

Така позиція великих держав на сході Європи пояснювалась їхнім відвертим скептицизмом щодо можливості утвердження української державності, настороженим ставленням до Ю. Пілсудського (через його участь у соціалістичному русі та пронімецьку орієнтацію під час Світової війни) і врахуванням інтересів «союзника» – «білої» Росії. 21 червня 1920 р. білоемігрантське посольство в Парижі поширило меморандум, в якому стверджувалося, що утворення Української держави «суперечило б природному стану речей» і що «підстави економічного, історичного, етнічного, політичного і культурного характеру заперечують таке штучне утворення», а об'єднання України з Росією є «необхідним і неминучим».

Відтак під тиском Антанти 12 жовтня 1920 р. у Ризі між Польщею, з одного боку, і радянськими Росією та Україною, з другого, було підписано договір про перемир'я і прелімінарні умови миру. Це сталось у той час, коли після «дива над Віслою», що уможливилося завдяки успішній взаємодії польських і українських військ, більшовицькі війська відступали на схід з-під Варшави та Львова.

С. Петлюра вважав, що «спільний наступ польських і українських військ у глибину Правобережної України при такому стані, в якому перебували російсько-комуністичні ворожі сили, після опанування

[25] Там само. С. 166.
[26] Там само. С. 149.

нами лінії Збруча, міг би кінчитися повним погромом противника, а в зв'язку з цим і перспективи на відбудування нашої державности могли б бути світлішими та мати ознаки реальної справи»[27]. А Ю. Пілсудський дещо пізніше згадував: «Армія більшовицька була так розбита, що я не мав жодних військових перешкод, щоби шагнути куди тільки хотів на цілому фронті. Але я був в той час затриманий в поході через брак моральної сили в суспільстві»[28].

Дійсно, у самій Польщі проти продовження війни з більшовицькою Росією були всі – уряд, сейм, політичні партії, преса, – окрім «начальника держави». Більшість польських політиків цікавила не так поразка Росії, як утримання під владою західноукраїнських земель. Переживши критичні моменти у середині серпня 1920 р., коли Червона армія стояла під стінами Варшави, поляки не бажали вдруге ризикувати своєю вистражданою незалежністю.

Тому в сприятливій із військового погляду ситуації польська сторона у ст. 1 договору про перемир'я фактично визнала УСРР, а у ст. 2 зобов'язалася утримуватися від будь-якого втручання у внутрішні справи РСФРР і УСРР, а також погодилася включити до майбутнього мирного договору зобов'язання не створювати і не підтримувати організації, що мають на меті повалення державного чи суспільного ладу іншої сторони, рівно як і організацій, що перебирають на себе роль уряду другої сторони.

Зрештою Ризький мирний договір від 18 березня 1921 р., на укладення якого дипломатія УНР уже не мала ні найменшого впливу, фактично скасував Варшавську союзну угоду 1920 р., хоча Польща офіційно заявила про це лише у 1923 р.

Висновки. Отже, українсько-польський військово-політичний союз виявився нетривким і під тиском непереборних зовнішньо- і внутрішньополітичних факторів спершу формально, а відтак і фактично розпався. Він виявився дещо запізнілим і без підтримки держав Антанти не зміг протистояти зміцнілій більшовицькій Росії.

Водночас Варшавський договір 1920 р. мав велике значення не лише для українського народу, який завдяки допомозі з боку Польщі

[27] Петлюра С. *Статті, листи, документи*: Видано в 30 річницю з дня смерті. [Т.1]. Нью-Йорк: УВАН, 1956. С. 391.

[28] Гудь Б., Голубко В. *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.* Львів: Українські технології, 1997. С.32.

продовжував збройну боротьбу за незалежну УНР до кінця 1921 р. З великою долею вірогідності можна припустити, що коли б не спільний українсько-польський спротив улітку 1920 р., то запланований Кремлем під гаслом «експорту світової революції» похід на Польщу, Румунію і Німеччину виявився б успішним і обернувся трагедією для всіх цих країн, та й Європи в цілому.

Безсумнівно, українсько-польському військово-політичному союзові та його боротьбі з більшовицькою Росією значною мірою мають завдячувати своєю самостійністю країни Балтії: Фінляндія, Естонія, Латвія і Литва. Завдяки тому, що Москва була відчутно ослаблена війною з УНР і селянськими повстаннями в Україні, Польща тоді також дістала змогу зміцнити свою державність.

Найважливішим уроком з поразки польсько-українського союзу 1920 р. для Польщі стали події вересня 1939 р., коли розшматована двома тоталітарними режимами – німецьким нацистським і радянським комуністичним – Друга Річ Посполита зазнала краху, бо її політики забули ключове геополітичне поняття, що наразі стало аксіоматичним: «без незалежної України немає незалежної Польщі».

Павло Гай-Нижник

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ РОЛІ С. ПЕТЛЮРИ ТА ЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СОЮЗУ УКРАЇНИ З ПОЛЬЩЕЮ (1920) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ

У кожної нації, а надто у народу, в якого є непросте державотворче минуле, в якого є історія, що особливими жилами вплітається в історію інших (сусідніх) народів, завжди будуть контроверсійні питання спільної історичної спадщини. Тож дослідження та розв'язання подібних вузлів із минувшини потрібно віддавати на відкуп фаховим історикам, дотримуючись відповідного рівня наукового вивчення та аналізу, уникаючи їхнього розрубання з огляду на політичну доцільність і загравання з національними чи іншими почуттями сучасного суспільства, часто-густо притаманними різного штибу діячам, які здебільшого не лише не мають уявлення повної й істинної картини події, а й щонайменше прагнуть її пізнати. Разом з тим вважаю це питання багатогранним і складним, а часто – надміру заполітизованим.

У дзеркалі українсько-польських взаємин XX ст. є не лише тіні, а й розблиски проміння світла, і не таке вже воно й криве, як дехто хотів би його виставити напоказ! Воно є таким, яким було, і не варто це історичне відображення тих часів ані закидати брудом аж до плям, ані відтирати до блиску. Адекватна оцінка власного минулого є першою ознакою самодостатнього суспільства і здорової історичної пам'яті народу, що відбувся та позбувся постколоніальних чи постімперських травм і комплексів...

У цьому контексті не становить виняток і питання осмислення, оцінки й закарбування у сувоях історичної пам'яті і на національних скрижалях українсько-польського військово-політичного союзу 1920 р., що був де-юре започаткований укладанням Варшавського мирового договору між Річчю Посполитою Польською та Українською Народною Республікою.

Від часу відновлення Україною державної незалежності 1991 р. українське суспільство почало поволі виходити з мороку радянсько-комуністичної пропаганди, а науково-історична спільнота набула змоги

цілком вільно дослідити й переоцінити історичну спадщину власного народу та його взаємини із сусідніми (і не тільки) народами як на особистісно-суспільному, так і на державно-геополітичному рівні.

На цьому історичному тлі довгий час в СРСР було спотворено й табуїзовано відносно недовготривалий, але вировий і багато в чому доленосний відрізок Польсько-українсько-радянської війни 1920 р. Тема ця не одразу після краху Радянського Союзу захопила увагу українських учених, які, варто визнати, передусім заходилися досліджувати й відтворювати приховані сторінки внутрішньої політичної історії Української державності початку XX ст. Тож можна цілком упевнено визнати, що вітчизняна історіографія із запізненням і певними інформаційно-часовими втратами висунула на порядок денний наукову проблематику українсько-польських взаємин і військово-політичного союзу 1920 р. і лише на межі першого десятиліття XXI ст. почала суттєво занурюватися в їхні глибинні джерельні пласти та досі перебуває у стадії пошуку, дослідження, аналітики, переоцінки та переусвідомлення тогочасних подій і їхніх причинно-спонукальних й поточно-наслідкових надбань і втрат тощо.

Утім уже на початку 90-х рр. XX ст. почали з'являтися перші наукові доробки з новими неоднозначними оцінками діяльності С. Петлюри як Головного отамана й Голови Директорії УНР загалом, так і щодо його ролі в українсько-польських взаєминах 1920 р. зокрема. Ба більше, події того року почали потрапляти й до навчально-шкільних підручників, а не лише фігурувати у публіцистичному і науковому просторах. Так, скажімо, в одному з підручників для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл (автори: С. Кульчицький, М. Коваль, Ю. Лебедєва) зазначалося, що «участь військ УНР на стороні Польщі проти РСФСР та УСРР була актом відчаю... Петлюра відмовлявся від ідеї соборності українських земель і визнав цілковиту залежність від Польщі»[1].

Сучасна ж історіографія з цього питання як окремий предмет дослідження польсько-українського військово-політичного союзу 1920 р. в УРСР практично не існувала й почала фактично зароджуватися також лише на початку 1990-х рр. XX ст., тобто з часу відновлення державної незалежності України. У подібному спектрі міркує й

[1] Кульчицький С.В., Коваль М.В., Лебедєва Ю.Г. *Історія України: підручник для 10 класу середньої школи*. Київ: Освіта, 1998. 113 с.

Р. Лаврецький, який вважає, що з кінця 80-х – початку 90-х рр. XX ст. в Україні розпочався перебіг «націоналізації» історії, й констатував, що вже станом на 2009 р. спостерігалося доволі лояльне ставлення більшості українських істориків до Варшавської угоди й українсько-польського союзу[2].

Одними ж з перших праць, присвячених історіографії Української революції, були, зокрема, монографія і докторська дисертація В. Капелюшного, а також низка узагальнюючих доробків, в яких аналізуються українсько-польські взаємини[3]. Автор цілком справедливо зауважує, що в українській історіографії спостерігається абсолютна термінологічна плутанина навіть у номінальному трактуванні цієї історичної події, вказуючи, що одні дослідники визначають її як Варшавський договір (Ю. Терещенко, С. Литвин), другі називають її угодою чи союзом (М. Держалюк, А. Копилов, І. Усенко), треті – пактом (О. Красівський, Г. Корбич), ще інші – політичною і військовою конвенцією (О. Павлюк, Я. Грицак)[4].

З цього приводу В. Боримський у кандидатській дисертації, що мала історіографічну спеціалізацію, висловив власне бачення, яке полягає у тому, що як документ «“Варшавський договір” – це міждержавний договір Польщі і Української Народної Республіки, політична частина якого була підписана в Варшаві 21 квітня 1920 р., військова – 24 квітня того ж року, економічна частина підписана

---

[2] Лаврецький Р. *Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18: Західно-українська народна республіка: До 90-річчя утворення. Львів, 2009. С. 661.

[3] Капелюшний В. *Здобута і втрачена незалежність: Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.)*. Київ: Олан, 2003. 608 с.; Капелюшний В. *Українсько-російські й українсько-польські відносини в добу революційних звершень і протистояння (1917–1921)* // Історія України. 2004. № 41. С. 1–4; Капелюшний В. *Українська державність 1917–1920 рр. у вітчизняній історіографії 90-х років* // Наук. записки з історії України. Вип. 7. Київ: Стилос, 1998. С. 41–44; Капелюшний В. *Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)*: Історіографія: дис. ... докт. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2004. 511 с.; Капелюшний В. *Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)*: Історіографія: автореф. дис. ... докт. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2004. 46 с.

[4] *Wojna polsko-rosyjska 1919–1920 i jej międzynarodowe odniesienia z perspektywy 90-lecia* / red. Jeremiasz Ślipiec, Tomasz Kośmider, Warszawa, 2010, 420 s.; Капелюшний В. *Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)*: Історіографія: дис. ... докт. іст. наук: 07.00.06, Київ, 2004, 511 с.

так і не була, принаймні підтверджень цього не знайдено»[5]. Що ж до терміна «польсько-український союз», то в розумінні автора це була «польсько-українська співпраця, підставою для якої були політична та військова конвенція від 21 та 24 квітня 1920 р. відповідно»[6].

Своєю чергою В. Верстюк у 2005 р. зазначав, що від початку відновлення української державності у 1991 р. відбулася «деконструкція радянської історіографічної побудови», а від 2000-х років українська історіографія вже «перехворіла хворобою некритичного ставлення до емігрантської та діаспорної історичної науки, від якої запозичила не тільки чимало цінного, а й цілу низку притаманних їй вад»[7].

І одним з таких недоліків української історіографії було романтично-однобоке ставлення до аналізу комплексу джерельної бази (або ж і зовсім без її аналітики) та до діяльності уряду УНР і Головного отамана, коли навіть явні помилкові рішення керівництва Республіки виправдовувалися зовнішніми чинниками. Певні ж відверто невигідні аспекти (складові) Варшавського договору та його наслідки оцінювалися некритично під прикриттям патріотичної риторики як перманентної історичної амністії з огляду поточної політичної доцільності чи особистих стереотипів авторів, що, звісно, виглядало не більш як асиметрією і задзеркаллям радянського у національний науково-історичний романтизм.

Так, наприклад, Т. Зарецька пафосно, у стилі придворного літописання, прославляє мужнього С. Петлюру, що через надзусилля над самим собою зумів приборкати власні соборницькі почуття й при цьому серед його оточення майже ніхто не спромігся усвідомити й зрозуміти цієї жертви та сили волі[8]. Натомість І. Дацків наголошує, що саме Варшавський договір поклав край соборному єднанню УНР і ЗУНР (ЗО УНР) й відтак С. Петлюра дав згоду від УНР на окупацію Східної Галичини і відмову від попередніх соборницьких актів[9]. Утім

[5] Боримський В.В. *Польсько-український союз 1920 р. в українській і польській історіографіях:* Історіографія: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06, Черкаси, 2015. С. 38.

[6] Там само.

[7] Верстюк В. *Союз Ю. Пілсудського – С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії* // Наук. записки національного ун-ту «Києво-Могилянська академія». 05/2005. Т. 41: Історичні науки. С. 61.

[8] Зарецька Т. *Юзеф Пілсудський і Україна*. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2007. С. 107–108.

[9] Дацків І.Б. *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.* Тернопіль: Астон, 2009. С. 130.

С. Литвин, який у своїх працях вочевидь ідеалізує С. Петлюру, у доволі популістський і удаваний спосіб виправдовує такий крок Головного отамана: «Коли постало питання: Україна без західних земель чи повне зникнення її під більшовицькою навалою, тоді він вибрав перше... Він прийняв цей диктат, але з надією нормалізувати ситуацію, а з приходом миру, зі зміною ситуації повернути всі українські землі, включно і Східну Галичину, до України»[10].

Українській історіографії Варшавського договору присвятив низку публікацій М. Стопчак[11]. Він переконаний, що, попри суперечливість ставлення й оцінок щодо польсько-українського військово-політичного союзу, більшість дослідників усе ж схильні вважати, що він надав Армії УНР змогу ще на рік продовжити боротьбу за незалежність[12]. Такої ж думки дотримується й Ю. Терещенко, зазначаючи, що Варшавський договір «дав реальну можливість ще на рік продовжити масштабну збройну боротьбу за визволення України і зберегти основи національної державності. С. Петлюрі видалося можливим поступитися частиною української території з тим, щоб відстояти державність на Великій Україні»[13].

Їх певною мірою підтримує й В. Литвин словами, що союз між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським був «єдиним для українців шансом продовжити боротьбу за українську державність» і ще на рік продовжити історію УНР, проте чи не одразу ж додаючи, що з багатьох

---

[10] Литвин С. *Українсько-польський договір 1920 року: його наслідки та історична контроверсійність* // Над Дніпром і Віслою. Матеріали міжнар. наук. конф. «Україна і Польща у визвольних змаганнях XIX – початку XX ст.» (Київ, 5 листопада 2003 р.). Київ, 2004. С. 140.

[11] Стопчак М. *До питання про дипломатичні стосунки УНР доби Директорії* // Наук. вісник Дипломатичної академії України. Вип. 1. Київ, 1998. С. 72–75; Стопчак М. *Варшавська угода в українській історіографії* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. 6. Київ, 2005. С. 450–465; Стопчак М. *Українсько-польська військово-політична угода 1920 р. в оцінці української історіографії* // Ucrainica Polonica: матеріали Міжнар. наук. конфер. «Поляки на Волині: результати інтердисциплінарних досліджень». Т. 1. Київ; Житомир, 2004. С. 400–411; Стопчак М. *Формування зовнішньої політики Директорії УНР: до історіографії проблеми* // Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту. Серія: історія, економіка, філософія. Вип. 10. Київ, 2005. С. 78–92.

[12] Стопчак М. *Варшавська угода в українській історіографії* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. 6. Київ, 2005. С. 463.

[13] Терещенко Ю. *Варшавський договір 1920 року: його оцінка українською дипломатією* // Симон Петлюра у контексті Українських національно-визвольних змагань. Фастів: Поліфаст, 1999. С. 134.

причин така коаліція апріорі була приречена на поразку[14]. Таку ж позицію поділяє й О. Павлюк, пояснюючи її тим, що спільний польсько-український протиросійський фронт безумовно мусив зазнати краху в Україні, насамперед через те, що ця воєнно-політична спілка значною мірою була й залишалася лише «персональним союзом» двох очільників держав та їхньою особистою домовленістю[15].

Я. Грицак і взагалі відверто заявляє, що то вже була спілка переможеного (С. Петлюри) з переможцем (Ю. Пілсудським), за якої перший «залежав цілком від великодушності і чесності іншого», і припускає, що навіть коли б другий залишався б до кінця вірним союзником, то все ж «залишалося під великим сумнівом, чи польське суспільство утрималося б від величезної спокуси трактувати *відвойовану* Україну як *завойовану* територію» (підкреслення Я. Грицака. – *Авт.*)[16]. Утім автор уникає відповіді на запитання: наскільки рівноправними і взаємовигідними бувають військово-політичні союзи між переможцями і переможеними; кому, зрештою, вони вигідні та яка сила змусила б домінуючого переможця у разі гіпотетичної спільної перемоги дотримати свого слова? Натомість щодо С. Петлюри Я. Грицак застосовує ідеалістичну формулу: мовляв, Головний отаман прагнув досягти самостійної України через визнання її такою Антантою шляхом укладання союзництва з Польщею. При цьому дослідник переконаний, що С. Петлюра вважав, що головна загроза Україні походить зовсім не від Польщі, а лише від агресії більшовицької Росії[17].

З останньою думкою солідаризується й І. Срібняк, зазначаючи, що «стрижнем польсько-українського порозуміння 1920 р. був військовий союз двох держав проти більшовицької Росії», шлях до якого С. Петлюра обмірковано і наполегливо торував ще принаймні за рік до того[18]. Тож сам факт укладання Варшавського договору, незважаючи на значні поступки, В. Шамраєва, наприклад, вважає за здобуток

[14] Литвин В. *Україна: Доба війн і революцій (1914–1920)*. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 2003. 334 с.

[15] Павлюк О. *Українсько-польський союз і політика США щодо УНР у 1920 р.* // УІЖ. 2000. № 6. С. 8.

[16] Грицак Я. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.*: Навчальний посібник. Київ: Генеза, 1996. С. 154.

[17] Там само. С. 152–153.

[18] Срібняк І. *Симон Петлюра на чолі держави та війська: До питання про польсько-українські взаємини 1919–1920 років* // Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців України. Київ: Рада, 1995. С. 148.

української дипломатії, позаяк авторка не вбачає у Польщі підступних намірів загарбання УНР. Угоду ж між Ю. Пілсудським і С. Петлюрою авторка розглядає як закономірний компроміс, коли слабший партнер мусив піти на поступки більш потужному[19].

Як здобуток української зовнішньої політики оцінює Варшавський договір і В. Боримський. «Дії Польщі не були ані проявом альтруїзму чи безкорисливої симпатії до України, ані планом нав'язати протекторат, – переконаний автор. – Ю. Пілсудський, так само як і С. Петлюра, керувався національними інтересами своєї країни. В певних питаннях українські та польські національні інтереси збігалися. Саме результатом такого збігу і став Варшавський договір. Природно, що у Варшавському, як і будь-яких інших міжнародних договорах, слабша сторона була змушена піти на більші поступки»[20].

Відтак постає запитання, наскільки дослідженим в українській історіографії є питання передумов та підготовки до укладання Варшавського договору та перебіг і перипетії його підписання? Так, процес польсько-українського (уенерівського) дипломатичного зближення аналізували у своїх працях, зокрема, С. Варгатюк, Б. Гудь і В. Голубко, І. Дацків, Т. Зарецька, О. Калакура, І. Краснодемська, Т. Кучер, С. Литвин, О. Павлюк, І. Срібняк, В. Яблонський та ін.[21] Точку зору більшості українських істориків можна виразити словами

[19] Шамраєва В. *Міжнародні відносини УНР часів Директорії*: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2003. 14 с.

[20] Боримський В.В. *Польсько-український союз 1920 р. в українській і польській історіографіях*: Історіографія: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Черкаси, 2015. 176 с.

[21] Варгатюк С. *Варшавські переговори дипломатичної місії Директорії УНР 1920 р.* // Нова політика. 1996. № 2. С. 53–54; Гудь Б., Голубко В. *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.* Львів: Українські технології, 1997. 678 с.; Дацків І. *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.* Тернопіль: Астон, 2009. 520 с.; Дацків І. *Варшавська угода 1920 р.*, Наук. зошити історичного факультету Львівського ун-ту. Вип. 10. Львів, 2009. С. 65–72; Дацків І. *Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.)*: дис. ... докт. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2010. 474 арк.; Зарецька Т. *Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.)* // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. Вип. 11. Київ, 2002. С. 76–92; Зарецька Т. *Українсько-польські відносини в період відновлення державності Польщі. 1918–1919 рр.* // Україна і Польща – стратегічне партнерство на зламі тисячоліть: Історія. Сьогодення. Майбутня перспектива. Ч. 1. Київ, 2001. С. 229–236; Краснодемська І.Й. *Ставлення українського й польського політичного істеблішменту до військово-політичного союзу 1920 р.* // Українознавство. 2020. № 4. С. 49–71; Литвин С. *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 640 с.; Павлюк О. *Зовнішня політика УНР* // Київська старовина. 1997. № 3/4. С. 114–138; Яблон-

В. Верстюка, який вважає, що з українського боку згаданий договір був «продиктований відчайдушним прагненням продовжити боротьбу за національну державність на спаді революції»[22]. При цьому вчений убачає очевидним те, що «Варшавський договір не був побудований на бажанні принизити Україну. Як більшість міжнародних актів, він став прикладом спроби поєднання обопільних інтересів, при цьому слабша сторона платила сильнішій значними поступками за допомогу й підтримку»[23].

Найбільш детально й критично проаналізувала перебіг переговорного процесу О. Михайлова. Так, вона з'ясувала, що у своїй праці «Україна в огні і бурі революції» І. Мазепа брехав, стверджуючи, що заздалегідь нічого не відав про умови Варшавського договору (цей факт, зокрема, спростовує його листування з А. Лівицьким)[24]. О. Михайлова аргументовано спростовує романтичне бачення деякими українськими істориками українсько-польського переговорного процесу, який неодноразово перебував на межі зриву саме через зверхню і безапеляційну позицію Польщі, яка й без УНР уже була готова до війни з РСФРР саме на українських теренах[25].

Тож делегатам від С. Петлюри елементарно не залишалося люфту для дипломатичних торгів чи пропозицій, і вони змушені були підписати політичну конвенцію. З якої надії у практично безнадійному становищі? У сподіванні на майбутні поступки з польського боку через намагання переглянути підписані умови майбутнім парламентом відновленої УНР після успішного польсько-українського збройного наступу (під польською воєнною командою) і визволення та зміцнення вже самостійної України. Чи міг на подібну перспективу розраховувати С. Петлюра? Лише теоретично. Чи мав право і можливості не піти у майбутньому на поступки Ю. Пілсудський і навіть домогтися

ський В. *Від влади п'ятьох до диктатури одного: історико-політичний аналіз Директорії УНР*. Київ: Альтерпрес, 2001. 160 с.

[22] Верстюк В. *Союз Пілсудського – Петлюри в історії боротьби за українську державність* // Український історичний журнал. 2020. № 2. С. 5.

[23] Там само. С. 20.

[24] Михайлова О. *Листи Андрія Лівицького про польсько-українські переговори у Варшаві (кінець 1919 – квітень 1920 років)* // Студії з історії Української революції 1917–1921 років: на пошану Р. Пирога. Київ: Ін-т історії України, 2011. С. 229–253.

[25] Михайлова О. *Польсько-український переговорний процес та підписання Варшавського договору (березень–квітень 1920 р.)* // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Вип. 9. Київ, 2005. С. 169.

зміцнення позицій на користь Польщі або ж денонсувати попередні умови в односторонньому порядку? Абсолютно (залежно від розвитку й усталення військово-стратегічного і геополітичного становища Речі Посполитої). Що згодом і засвідчив перебіг історичних подій.

У цьому контексті Ю. Пілсудський був позбавлений сентиментів щодо України, про що нерідко забувають деякі українські історики, й керувався він винятково національними інтересами Польщі. Крім того, як справедливо висновує О. Красівський, наголошуючи на непопулярності серед польського суспільства союзного договору з практично неіснуючою УНР, Ю. Пілсудський, погодившись допомогти відновити обтяті елементи сателітної української державності, прагнув у такий спосіб створити своєрідну «санітарну зону» для убезпечення польських східних кордонів від більшовицької РСФРР[26]. В. Литвин додає, що «оскільки С. Петлюра перебував у Польщі на становищі емігранта, союз з УНР не міг стати рівноправним»[27]. Ба більше, як доводить С. Варгатюк, завдяки позиції сили на перемовинах і вкрай сутужному становищу (у тому числі кадровому), поляки не лише нав'язали українцям власні умови союзництва, а й відносно легко зуміли встромити до лав дипломатичної місії УНР свою агентуру, втілюючи польські імперські амбіції. До того ж, як додають Л. Зашкільняк і М. Крикун, «коли С. Петлюра не погодився на польські умови, то його разом з міністрами заарештували й протримали 24 години»[28]. Отже, небезпідставно підсумовує С. Варгатюк, «Варшавський договір не був партнерством між рівними, оскільки встановлював польський протекторат над Україною»[29]. Водночас автор погоджується й з тим, що, попри велику плату за допомогу, союз із Польщею давав хоча й ілюзорну, але таки можливість тією чи іншою мірою й у певному обширі відновити Українську державність, проте С. Петлюра так і не усвідомив, що щодо українців Польща не передбачала втілення в життя права націй на самовизначення[30]. Тож з огляду на вищенаведене

[26] Красівський О. *Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр.* Київ: ІПіЕНД, 2008. 540 с.

[27] Литвин В. *Творити Україну Велику*. Київ: Лі-Терра, 2003. С. 195.

[28] Зашкільняк Л.О, Крикун М.Г. *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*. Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. 453 с.

[29] Варгатюк С. *Зовнішня політика Директорії УНР*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1996. С. 131.

[30] Там само. С. 146–147.

досить сумнівним виглядає теза І. Дацківа, що Варшавський договір є «визначною віхою в діяльності української дипломатії на захисті незалежності України»[31].

Критично оцінює тогочасні польсько-українські взаємини (надто – після польсько-радянського перемир'я від 18 жовтня 1920 р.) і В. Савченко, який вважає, що тоді українська державницька справа практично вже була програною. Натомість Ю. Пілсудський з огляду польських зазіхань на Галичину й прагнення військово-політичної нейтралізації наддніпрянців у цьому питанні елементарно «хотів перетворити Петлюру на вічного прохача набоїв, чобіт, повноважень, тримати його в "полі зору"», нібито побоюючись, що українська армія із союзника Польщі коли-небудь перетвориться на її головного ворога[32]. При цьому автор без жодних документальних підтверджень запевняє: «Україна була завітною мрією Пілсудського, який мріяв відродити могутність Речі Посполитої в кордонах 1772 р. А в українській державі він бачив можливий буфер, який пом'якшує тиск "великого сусіда", сировинний придаток Польщі і ринок збуту польських товарів. Пілсудському імпонував лідер української Директорії Симон Петлюра, який був готовий на будь-які компроміси заради отримання польської допомоги і заявляв, що зможе організувати союзну Польщі 200-тисячну армію УНР»[33].

Зі свого боку, Р. Тимченко не сумнівається, що у Варшавському договорі Головний отаман убачав єдиний можливий шанс для порятунку державності. За певну історичну індульгенцію, на думку автора, С. Петлюрі прислужилася сепаратна угода УГА з Добровольчою армією півдня Росії й те, що західноукраїнські терени, яких він зрікався від імені УНР, уже були захоплені поляками у переможній війні з ЗУНР–ЗО УНР. Отже, дослідник фактично виправдовує сепаратний злам Акту (Універсалу) Злуки з боку С. Петлюри від імені УНР. Крім того, Р. Тимченко логічно зауважує, що у квітні 1920 р. ані Ю. Підсудський, ані С. Петлюра не могли передбачити такого швидкоплинного й невдалого кінця спільного наступу об'єднаних

[31] Дацків І. *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.* Тернопіль: Астон, 2009. С. 372.

[32] Савченко В. *Симон Петлюра*. Харьков: Фолио, 2006. С. 357.

[33] Там само. С. 314.

польсько-українських військ на Київ і втрати внаслідок низки поразок усієї території УНР[34].

Украй негативно аналізує перемир'я 12 жовтня 1920 р. і підписання прелімінарного договору В. Солдатенко. На його думку, це «розцінюється як абсолютна зрада Ю. Пілсудським С. Петлюри, а поляками – українців»[35]. Ще більш зневажливо вчений ставиться до особи Головного отамана, звинувачуючи того у нехтуванні національними інтересами й у патологічній антирадянщині на догоду винятково власній жадобі до влади. «Болісно переживаючи поразки 1919 р., С. Петлюра непогамовно прагнув реваншу. І передусім, та й, мабуть, понад усе, його турбувало, де знайти ті сили, які повернули б йому особисту владу бодай над якоюсь частиною України, – безапеляційно стверджує В. Солдатенко. – Ні конструктивної програми державотворення, ні проєктів соціальних перетворень не передбачалося. Принаймні вони не були публічно запропоновані суспільству. Весь смисл розрахунків і комбінацій підпорядковувався одній меті – знищити ненависну радянську владу, котра кваліфікувалася як абсолютно чужа природі української нації, що силоміць була насаджена в Україні лише з допомогою російських багнетів»[36]. Угоду з Ю. Пілсудським і орієнтацію С. Петлюри на Антанту автор визначає як «своєрідну ідеологічно-дипломатичну й політичну пастку», в яку Головний отаман почав потрапляти ще наприкінці 1918 р. через нав'язану йому російськими офіцерами-штабниками стратегію[37]. Ще більш насиченою застарілими радянськими ярликами й патологічно ненависницькою (як на 2007 р.) виявилася спільна праця Р. Симоненка та Д. Табачника, в якій більшовицька Червона армія зображена визволителькою, українсько-польські ж союзницькі війська – «польськими загарбниками та їх підсобниками»[38].

---

[34] Тимченко Р. *Варшавська угода 1920 р.: доля Східної Галичини* // Український історичний збірник. 2011. Вип. 14. С. 80–88.

[35] Солдатенко В. *Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.)*. Київ: Книга Пам'яті України: Просвіта, 1999. С. 380.

[36] Солдатенко В. *Україна в революційну добу*. Т. 4: Рік 1920. Київ: Світогляд, 2010. С. 148.

[37] Солдатенко В. *Варшавський договір 1920 року. Сучасний історіографічний дискурс* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. XII. Київ, 2011. С. 770.

[38] Симоненко Р., Табачник Д. *Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України: XIX – поч. XX ст.: Нариси*. Київ: Либідь, 2007. С. 692.

Не менш різко негативно, проте вже з національних українських позицій, ставиться до Варшавського договору та його наслідків В. Сергійчук, який жорстко критикує польську політику щодо українців, звинувачує Польщу в недотриманні головного її зобов'язання – підтримати державну незалежність України, а також закидає урядові Речі Посполитої Польської роззброєння та інтернування союзницької армії УНР[39]. Утім тут варто зауважити, що в середині 1990-х згадуваний автор із цього ж приводу писав, що «успішний спільний похід українських військ разом із поляками аж до Дніпра навесні того ж року повністю підтвердив правильність квітневої угоди у Варшаві»[40]. Ще категоричніше неприйнятно розглядає Варшавський договір І. Монолатій, вважаючи, що «те, що стало доконаним фактом 21 квітня 1920 р., неможливо пояснити здоровим глуздом і захистом національних інтересів»[41]. Автор указує на те, що більшість представників тогочасних українських політичних сил знала про цю загрозу державності, однак не мала достатньої сили, аби чинити опір катастрофі, що насувалася ще з грудня 1918 р., додаючи, що «хоча Ризький мирний договір 1921 р. фактично анулював цю угоду, Варшавський договір тривалий час був дамокловим мечем для українського політикуму – лише 16 липня 1948 р. його остаточно формально денонсували на сесії УНРади в Ауґсбурзі»[42].

Що ж до воєнних наслідків Варшавської угоди, то у цій площині оцінки українських істориків здебільшого суголосні й стримано негативні. Окрім хіба що М. Ковальчука, який, щоправда, позитивно відгукувався не про військове співробітництво союзників під час спільної воєнної кампанії в Україні, а про діяльність української військової місії

[39] *Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською* / Упоряд., вступ. ст. В. Сергійчук. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2010. 263 с.; Сергійчук В. *Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення*. Львів: Свічадо, 2002. 704 с.

[40] Сергійчук В. *Постать світового рівня* // Симон Петлюра та його родина. Документи і матеріали. Київ, 1996. С. 20.

[41] Монолатій І. *Сірі носороги української революції. Очевидні загрози для західноукраїнської державности, які проґавили*. Historians, 2020, 3 травня, http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2744-ivan-monolatij-siri-nosorogi-ukrajinskoji-revolyutsiji-ochevidni-zagrozi-dlya-zakhidnoukrajinskoji-derzhavnosti-yaki-progavili.

[42] Там само.

в Польщі, коли Варшава стала центром європейської дипломатії УНР[43]. Цей же автор указує й на те, що через союз «Петлюра–Підсудський» вже у 1920–1921 рр. серед керівництва українського війська виникла опозиція до Головного отамана на чолі з генералом М. Омеляновичем-Павленком. Це угруповання планувало засобами жорсткої політичної боротьби усунути С. Петлюру від влади й встановити режим військової диктатури, проте такі наміри не знайшли широкої підтримки серед військовиків[44].

Разом із тим доречно зауважити, що українська історіографія щодо дій польського війська в Україні надзвичайно обмежена як об'ємно-інформативно, так і документально-аналітично. Тож її у цьому спектрі досить влучно охарактеризував В. Солдатенко, зауваживши, що «похід поляків в Україну, їх відступ з Києва всі історики передають дуже стисло, якось скоромовкою, практично не аналізуючи військових операцій, а згадуючи лише основні дати – переходу з рук в руки тих чи інших населених пунктів. Не видно і ролі в подіях українських військових частин»[45].

Проте варто також зазначити, що у цьому напрямі становище поволі змінюється на краще. Сприяли такій позитивній тенденції й наукові форуми, в рамках яких учені обмінювалися думками й відкриттями. Йдеться, зокрема, про Міжнародний симпозіум, присвячений 75-річчю пакту Пілсудський–Петлюра (Варшава, 1995), Науковий семінар «Союз Петлюра–Пілсудський» (Замостя, 2000), Міжнародну наукову конференцію «Україна і Польща у визвольних змаганнях XIX – початку XX ст.» (Київ, 2003), Всеукраїнську наукову конференцію, присвячену 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного отамана військ УНР С. Петлюри «Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення» (Київ, 2004)[46], Наукову конференцію «Польща та Україна у боротьбі за незалежність

[43] Ковальчук М. *Українська військова місія в Польщі (липень–листопад 1920 р.)* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. 6. Київ, 2005. С. 404.

[44] Ковальчук М.А. *Симон Петлюра та військова опозиція в армії УНР в 1920–1921 рр.* // Український історичний журнал. 2005. № 1. С. 97–108.

[45] Солдатенко В. *Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.)* // Книга Пам'яті України. Київ: Просвіта, 1999. С. 380.

[46] *Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення:* матеріали Всеукраїнської наук. конф., присвяченої 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри, Київ, 20 травня 2004 р. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 239 с.

1918–1920» (Луцьк, 2008)[47], Міжнародну конференцію «Станція незалежність. До 90-річчя Союзу Пілсудський–Петлюра» (Київ, 2010), Міжнародну наукову конференцію «Симон Петлюра (1879–1926) – лідер незалежної України» (Варшава, 2019), Міжнародну наукову конференцію «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський–Петлюра» (Миколаїв, 2020), Міжнародну наукову конференцію «Союз Пілсудський–Петлюра з перспективи століття» (Варшава, 2020) та ін. 3 грудня 2019 р. Верховною Радою України було прийнято відповідну Постанову про відзначення пам'ятних дат, пов'язаних зі 100-річчям Української національно-демократичної революції. У ній, зокрема, йшлося й про відзначення у 2020 р.: 100 років з дня підписання Варшавського договору (21.04.1920), 100 років з дня звільнення Києва українсько-польськими військами від більшовиків (06.05.1920) та 100 років з часу героїчної оборони міста Замостя Армією УНР від більшовиків (28.08–02.09.1920)[48].

На поточний же мент у цій сфері варто згадати дослідження В. Горака, І. Дацківа, Б. Дорошенка-Товмацького, Р. Зінкевича, М. Литвина, С. Литвина, Ж. Мини, Т. Плазової, М. Рудя, А. Руккаса, В. Савченка, П. Слюсаренка та ін., що на якісно новій методологічній, джерельній та історіографічній базі аналізують військове співробітництво українських і польських військ у спільній війні проти більшовиків у 1920 р.[49] Так, наприклад, А. Руккас зазначає, що у відновленні

[47] Сліпєц Є. *Польща та Україна у боротьбі за незалежність 1918–1920. Підсумок наукової конференції (Луцьк, 14–16.XI.2008)*, Польща та Україна у боротьбі за незалежність 1918–1920. Луцьк: Vipart, 2010. С. 440–449.

[48] Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 році» від 3 грудня 2019 р. № 325-IX // Голос України. 2019. № 246. 21 грудня. С. 4.

[49] Горак В. *«За нашу і вашу свободу!» Військово-політичний союз УНР і Польщі 1920 року: події та реальність* // День. 2008. № 100. 7 червня; Дацків І. *Варшавська угода 1920 р.* // Наук. зошити історичного факультету Львівського ун-ту. Вип. 10. Львів, 2009. С. 65–72; Дорошенко-Товмацький Б. *Симон Петлюра. Життя і діяльність*. Київ: Просвіта, 2005. 608 с.; Зінкевич Р.Д. *Українсько-польсько-радянська війна 1920 року: С. Петлюра і Ю. Пілсудський* // Молодий вчений = Young Scientist. Історичні науки. 2017. № 3, березень. С. 173–178; Литвин М. *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.* Львів, 1998. 488 с.; Литвин М.Р. *Польсько-українсько-російська війна 1920 року* // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. 2014. Вип. 7. С. 20–31; Литвин С. *Петлюра і Пілсудський: спільний похід на Київ 1920 р.* // Воєнна історія. 2010. № 2. С. 5–19; Мина Ж. *Збройні сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.):* автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2007. 20 с.; Плазова Т. *Український Партизансько-Повстанський Штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921 рр.):* дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2005.

боєздатності армії УНР у 1920 р. польський союзницький чинник відіграв значну роль, зокрема щодо забезпечення українських вояків обмундируванням і зброєю, у постачанні необхідного технічного обладнання, боєприпасів тощо. Автор також аргументовано доводить, що, попри свою нечисленність порівняно з польським військом, армія УНР була дієвим учасником цієї спільної війни проти радянської Росії[50]. Тож, оцінюючи сучасний стан і проблеми історіографічних досліджень українсько-польського воєнного союзу та бойових операцій українських і польських військ у 1920 р., С. Губський відзначає певні позитивні зрушення у висвітленні цього важливого періоду й указує, зокрема, що «значною мірою досліджено етапи реформування Армії УНР під час українсько-польського військового союзу, висвітлено бойовий шлях українсько-польських військ у квітні–жовтні 1920 р. та створення українських кавалерійських частин як окремого роду збройних сил УНР»[51].

Водночас історики фіксують, що на Правобережжі польські війська без захвату зустріли українські селяни та містяни, які чи не одразу відчули на собі реквізиційну політику та сваволю польського війська, яке часто-густо поводило себе в Україні не як союзник, а як окупант, про що у своїх працях фрагментарно згадують Б. Гудь, М. Залізняк і М. Крикун, О. Красівський, С. Литвин, І. Лісевич та ін.[52] Щодо Вій-

187 арк.; Рудь М. *Армія Української Народної Республіки напередодні та на початковому етапі польсько-радянської війни (грудень 1919 – травень 1920 рр.)* // Вісник національного ун-ту «Львівська Політехніка». № 571: *Держава і Армія*. Львів: Вид-во ЛНУ «Львівська Політехніка», 2006. С. 293–301; Руккас А.О. *«Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа)*. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2013. 480 с.; A. Rukkas, *Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r.*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2020, 696 s.; Савченко В.А. *Двенадцать войн за Украину*. Харьков: Фолио, 2006. 415 с.; Слюсаренко П. *Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.*): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Київ, 2006. 20 с.

[50] A. Rukkas, *Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r.*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2020, 696 s.

[51] Губський С. *Військові операції українських і польських військ на Правобережній Україні (1920 р.) в сучасній українській історіографії* // Українознавство. 2020. № 3. С. 107.

[52] Гудь Б. *Українці–Поляки: хто винен? У пошуку причин українсько-польських конфліктів першої пол. XX ст*. Львів: Кальварія, 2000. 192 с.; Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*. Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. С. 454; Красівський О. *Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр.* Київ: ІПіЕНД, 2008. С. 250; Литвин С. *Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела*. Київ: Аквілон-Прес, 2000. С. 377; Лісевич І. *У відблиску польських багнетів. Життя Києва*

ськової конвенції, то показовою з боку українських істориків можна вважати оцінку її практичного втілення, надану О. Михайловою: «На практиці це означало, що українська сторона вже на своїй території опинилася заручником "військових обставин", зважаючи на які не можливо було ні вільно провести мобілізацію, ні розбудувати власну адміністрацію, витрачаючи час і сили на опротестування загальної поведінки польської армії і адміністрації. Незаконні реквізиції набули значного розмаху, незважаючи на всі роз'яснювальні і каральні заходи, які вживало для їх уникнення керівництво польських військ»[53]. Зрештою, М. Держалюк навіть не вкладає у назву польсько-української союзницької війни з більшовиками української складової, називаючи її «Польсько-російською війною 1920 р.» і за своїм характером загарбницькою з обох боків[54].

Проте більшість українських істориків все ж позитивно оцінюють укладання Варшавського договору 1920 р., попри його контраверсійність. Так, наприклад, А. Руккас переконаний, що «договір із Польщею, по суті, виводив Україну з дипломатичного вакууму, створеного довкола неї західними державами», до того ж спільний антирадянський фронт двох держав став би надійним бар'єром від експансіоністських амбіцій Кремля, гарантом європейської безпеки та стабільності[55]. Саме завдяки цьому акту збройну боротьбу проти російсько-більшовицьких окупантів за незалежність і державність України вдалося продовжити ще на один рік, а отже, на той час, як наполягає С. Литвин, він був єдино можливим кроком для продовження національно-визвольної війни українського народу[56]. І навіть більше: на думку С. Литвина, укладений Головним отаманом Варшавський договір був початком шляху євроінтеграції України.

під час перебування в ньому польських військ (травень–червень 1920 р.). Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2002. 226 с.

[53] Михайлова О. *Польсько-український союз 1920 р.: військово-господарча співпраця на території Правобережної України (кінець квітня – середина червня)* // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. Вип. 6. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2011. С. 323–324.

[54] Держалюк М. *Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках*. Київ: Оріяни, 1998. С. 212.

[55] Руккас А. *Чи купував Пілсудський Петлюру?* // Історична правда. 2020, 21 квітня, https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/04/21/157373/.

[56] Литвин С. *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. С. 400.

Утім на той час як внутрішньоукраїнське суспільне виснаження від тотальної війни, так і міжнародна кон'юнктура вже не залишали шансів відновити нову спробу вибороти українську державність ані збройним походом, ані на дипломатичній ниві. Жодна з держав-сусідок уже не воліла ні відновлювати УНР, ні, тим паче, зачинати збройний конфлікт із більшовизмом через визволення України. Відтоді не сприймав цю авантюру вже й Захід, який після перерозподілу повоєнних територій і ресурсів жадав миру та відродження власного господарства й суспільного спокою.

С. Варгатюк припустив, що після укладення Варшавського договору закономірне фіаско очікувало УНР навіть у разі союзу з РСФРР. У плані ж союзництва з Польщею жевріла все ж надія на відносну незалежність, яка, своєю чергою, була остаточно страчена з огляду на міжнародне становище та радянсько-польську війну[57]. Тож, як закономірно міркують автори двотомника «Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.», Ю. Пілсудський не мав твердих намірів виборювати відновлення суверенітету УНР і, очевидно, будучи готовим до її поразки, не збирався будь-що втримувати державність України через розладжування польського війська і з ризиком послаблення оборони Польщі[58]. Разом із тим більшість українських істориків погоджуються з думкою, що українсько-польський військово-політичний союз надав керівництву та армії УНР змогу продовжити свою національно-визвольну боротьбу проти більшовицької навали. Отже, цілком правильно і фактологічно обумовлено визначати збройні події 1920 р. як Польсько-українсько-радянську війну.

У цьому контексті заслуговує на увагу й думка О. Морозової про те, що «[Варшавський] Договір був прикладом формування нового політичного мислення, яке могло би подолати багатовікові упередження й стереотипи, що тривалий час поглиблювалися у свідомості представників обох суспільств»[59]. Зрештою, цілком можна погодитися

[57] Варгатюк С. *Зовнішня політика Директорії УНР:* дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1996. С. 148.

[58] *Нариси історії української революції 1917–1920 років.* Кн. 1 / редкол.: В. Смолій (голова), Г. Боряк, В. Верстюк [та ін.]. Київ: Наук. думка, 2001. С. 96.

[59] Морозова О.С. *Дослідження історії України першої половини XX ст. в сучасній польській історіографії: напрямки, концепції, дискусії.* Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 166; Морозова О. *Угода Пілсудський–Петлюра як приклад польсько-української співпраці на міжнародній арені* // Тези доповідей Міжнар. наук. конф. «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський–Петлюра» (у рамках щорічної Міжнар.

з думкою В. Голубка та Б. Гудя, згідно з якою у військово-політичному союзі РПП і УНР, який склався 1920 р. внаслідок укладання Варшавського договору, найголовнішим вислідом було те, «що обидві країни прийшли до усвідомлення необхідності стратегічного партнерства задля забезпечення своєї незалежності»[60].

Значення такого стратегічного партнерства у ті часи усвідомлював і сам С. Петлюра, який у листі до військового міністра УНР В. Сальського від 31 березня 1920 р., зокрема, наголошував: «Ми – Польща і Україна – повинні досягти... порозуміння, щоб перед Москвою устояти. Посилання на історію польсько-українських непорозумінь в минулому для сучасного реального політика не є аргумент. Нові відносини вимагають і з боку польського уряду корективів до минулої політики і життєвий інтерес Польщі примушує її мати самостійну Україну»[61].

Повертаючись до сучасних українсько-польських взаємин, зауважу на своєму переконанні, що на наші народи і держави очікує ще щільніше зближення й попереду видніється якісно новий рівень співпраці, особливо з огляду на перспективу міжнародних військово-політичних, фінансово-економічних, інформаційно-цифрових, генно-екологічних, етнонаціональних і соціогуманітарних викликів тощо, які очікуватимуть європейську та світову спільноти. І питання історичної пам'яті посідатиме у майбутті не останнє місце й дедалі більше не лише набуватиме локального значення, а й сягатиме континентальної ваги та істотного важеля в політиці національної і міжнародної безпеки. Гадаю, що спілка України і Польщі буде плідною й взаємовигідною зав'язкою, як щодо забезпечення різнобічних аспектів осібних проблем державної безпеки, так і щодо як заперечення прагнень тотальних апетитів експансії зі Сходу, так і щодо імовірних ускладнень у прийдешніх геополітичних світових перетворень і у західному напрямі для обох країн.

При цьому варто зазначити, що сучасній Польщі потрібна новітня Україна як спільна запорука від впливів і тиску Росії, і це польський

наук.-практ. конф. «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 1–2.

[60] Гудь Б., Голубко В. *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.* Львів: Українські технології, 1997. С. 45.

[61] Петлюра С. *Статті, листи, документи*. Нью-Йорк, 1956. С. 263.

істеблішмент чудово розуміє та усвідомлює. Зі свого боку, українці теж повинні користатися з цього й, очевидно, йти разом у взаємній співпраці, незважаючи на те, які уряди за партійною складовою та ідеологічною ознакою є в той чи інший мент як у Польщі, так і в Україні. Утім варто зазначити, що це наслідок, відбиток минулого, яке, проте, не повинно лягати тавром на нинішні та майбутні взаємини між нашими народами і державами. А надто – минуле мусить пам'ятатися й шануватися, але не має конче негативно впливати на сучасність і, тим паче, на майбуття.

Збігнєв Запоровський

УКРАЇНА В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ У ПЕРІОД 1918–1989 РОКІВ

Проблему, окреслену в назві статті, можна віднести до найскладніших, оскільки протягом 70 років змінилися територія та кордони Польської держави, а також склад її населення. Країна стала мононаціональною та, крім того, більшу частину згадуваного періоду була несуверенною. Змінився також і об'єкт дослідження, тобто Україна; по-різному її сприймали у міжвоєнний період, після Другої світової війни і після відновлення незалежності. Також треба додати, що територія, що її комуністи назвали Західною Україною (пізніше цей термін перейняли інші українські спільноти), у польській історичній свідомості до 1945 р. не розглядалась як частина України. Це були південно-східні воєводства Галичина (Східна Малопольща) і Волинь. І ще одна обставина – українці створили щонайменше 3 державних організми: Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Народна Республіка та ілюзорна, але, утім, стійка Радянська Україна (Українська Радянська Соціалістична Республіка). Ефемерність перших двох утворень, а також повна інтеграція у складі УРСР не дозволяють Україні утвердитись як повноцінній державній структурі. Звідси й такий контраст: незначна кількість публікацій про Українську Державу порівняно з чималою кількістю матеріалів, у яких українці згадуються як народ. Тут ситуація дещо краща, адже існує велика кількість історичної літератури та публіцистики, присвяченої українській меншині в Польщі, особливо в період Другої Польської Республіки.

ЗУНР і УНР з'явились і функціонували (лише територія без міжнародно визнаних кордонів, стійкої адміністративної влади, війська) в період битв за незалежність (1917–1920/21 рр.), які закінчилися поразкою. Поляки сприйняли обидві ці державні форми, проте не залишили щодо них гарних спогадів[1]. Можна сказати, що їх було про-

[1] Зі ЗУНР існувала певна невиразність, оскільки структура була представлена у трьох іпостасях: як автономний округ у межах габсбурзької монархії, як самостійна держава і, врешті – від 3 січня 1919 р. – як західна область УНР (проте це об'єднання мало суто формальний характер).

ігноровано. Яскравим прикладом несприйняття українських ініціатив у здобутті незалежності було вживання їх офіційних назв у публіцистиці та у спогадах поляків. Отже, замість ЗУНР писалося «Русини», рідше «Українці», «руський народ», «українська інвазія». Подекуди з'являлися визначення: так звані Західна Українська Республіка, Західна Україна. Про УНР: «українська держава», «неіснуюча українська держава», «петлюрівська Україна», «петлюри»/«петрульці», рідше «Східна Україна». У будь-якому разі форма подачі була зневажливою, такою як «гайдамаки», або «дич»[2]. І лише у двох випадках українську державність було сприйнято завдяки її представникам, які брали участь у важливих історичних подіях. Перший раз у Брест-Литовську (лютий 1918 р.), під час мирних перемовин між УНР і представниками Центральних держав (Німеччина, Австро-Угорщина). І другого разу, коли Центральні держави уклали з нею мирний договір, що передбачав, зокрема, приєднання до складу УНР Холмщини та Підляшшя. У публіцистиці та спогадах це була значуща подія. Згадуючи обурення та протестні акції у тогочасному польському суспільстві, бачимо, що це був перший справжній міжнародний акт, який свідчить про українську державність. У публіцистиці до цих подій ставилися доволі легковажно, пишучи, що Україна (рідше УНР) – це «неіснуюча держава», «проєкт створений німцями»[3]. Уже до кінця 1918 р. Брест-Литовський мирний договір утратив свою чинність через поразку Центральних держав, проте спроби українізації Холмщини та Підляшшя залишились у пам'яті місцевих жителів. Другим державним документом, що залишив свій слід у польській історичній свідомості, був Варшавський договір, підписаний у 1920 р. (про це детальніше поговоримо нижче).

Звідки ж взялося таке недооцінення ЗУНР і УНР? Негативну оцінку сформулювали й поширили всією територією Польщі по-

[2] S. Węcki, *Jak bronić Ojczyzny*, Warszawa 1919, s. 3; *Z krwawych dni Złoczowa 1919 r.*, Złoczów 1921, s. 5; J. Bartoszewicz, *Znaczenie polityczne Kresów Wschodnich dla Polski*, Warszawa 1924, s. 13; C. Rokicki, *Niepodległość odzyskana. Jakeśmy ją odzyskali, czegośmy dokonali przez 10 lat*, Warszawa 1928, s. 8; S. Krasicki, *Polityka wojewody Józewskiego na Wołyniu w świetle cyfr i faktów*, Stratyn 1937, s. 12; T. Gluziński, *Sprawa ukraińska*, Warszawa 1937, s. 87–89, 92.

[3] K. Wojnar, *Zmartwychwstanie Polski jej przeszłość i warunki rozwoju w przeszłości na tle wojny światowej*, Kraków 1919, s. 124–125, C. Rokicki, *Niepodległość odzyskana...*, s. 8; T. Jagmin, *Polacy grekokatolicy na Ziemi Czerwieńskiej*, Lwów 1939, s. 12; M. Dąbrowska, *Dzienniki, 1914–1925*, t. 1, Warszawa 1981, s. 159.

ляки, які перебували під владою ЗУНР[4]. Так, наприклад, львівський митрополит Юзеф Більчевський представив каталог, що демонструє репресії влади ЗУНР римо-католицької церкви на теренах його діоцезії (єпархії), тобто майже по всій території Східної Галичини за період правління ЗУНР: 6 вбитих католицьких священників, 85 заарештованих без причини, 39 знищених костелів, каплиць, плебаній і дитячих гуртків (так званих захоронок)[5]. Загалом створення та функціонування української держави для місцевого суспільства (і не тільки для нього) було чимось неочікуваним і пояснювалось «австрійськими інтригами», агітацією інтелігенції, особливо греко-католицького духовенства, тощо. З такою тезою полемізували публіцисти, зосереджені довкола «Польсько-українського бюлетеня», а Станіслав Лось стверджував, що «то не австрійці придумали українців»[6].

Спогади про УНР теж були не надто гарними. На відміну від Східної Галичини, польське село там не мало великого впливу. Польськість в УНР найчастіше була представлена шляхетськими дворами, проти яких виступало сільське православне населення. «Поляків гнано як "панів", а не як поляків, жодної ненависті до поляків не було – лише пізніше [...] українці-галичани запроваджували свою політику, зовсім іншу, аніж українці з Великої України», – писав свідок цих подій[7]. В якій формі відбувалося вилучення та нищення дворянської власності в Україні, охопленій селянськими заколотами, писали власниці маєтків Зофія Коссак-Щуцька, Ельжбета Дрожинська, Марія Дунін-Козицька[8]. Живучи у постійному страхові за своє життя та життя близьких, вони не могли бути гарної думки щодо УНР. До влади УНР ставилися неоднозначно. Різні верстви польського населення сприй-

[4] M. Figura, *Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach1918–1923*, Poznań 2001, s. 68–99.

[5] *Relacja abp. Józefa Bilczewskiego na temat stosunków polsko-ukraińskich w Małopolsce Wschodniej przeznaczona dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych* [w:] Nieznana korespondencja arcybiskupów metropolitów lwowskich Józefa Bilczewskiego z Andrzejem Szeptyckim w czasie wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919, Lwów-Kraków 1997, s.152–169.

[6] A. Bocheński, S. Łoś, W. Bączkowski, *Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej*, Warszawa 1938, s. 29.

[7] S. Wiszniewski, *Brzeżany i kresy południowo-wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie polsko-ukraińskiej 1918–1919*, Lwów 1935, s. 26.

[8] Z. Kossak-Szczucka, Pożoga, *Wspomnienia z Wołynia 1917–1919*, Kraków 1922; E. Dorożyńska, *Na ostatniej placówce. Dziennik z życia wsi podolskiej w latach 1917–1921*, Warszawa 1924; M. Dunin-Kozicka, *Burza od Wschodu, Wspomnienia z Kijowszczyzny (1918–1920)*, Warszawa 1925.

мали її по-своєму. Поміщики та працівники різноманітних інституцій не відокремлювали УНР від подій радянської революції. Тоді як інші поляки, що жили на території України в 1918–1919 рр., виразно розділяли часи правління УНР і більшовицької Росії. Натомість період ЗУНР хоча й запам'ятався як фатальний для поляків, був сприйнятий радше як міжусобна війна. Як уже згадувалося, говорили про неї багато, особливо в контексті оборони Львова, проте ЗУНР не було трактовано як державу, чого не можна сказати про УНР. Остання у польській історичній пам'яті з 1920 р. сприймається переможницею над радянською Росією, а її лицем стає Симон Петлюра.

Ніколи ця пам'ять не була позитивною, ба навіть нейтральною через критику значної частини польського суспільства закордонної політики Юзефа Пілсудського, що прагнув реалізувати федеральну програму, до якої мала бути залучена й незалежна Україна. Проте УНР була визнана польським урядом, навіть більше, країни уклали альянс, метою якого стало визволення України з-під радянського гноблення. Був це так званий Варшавський договір, підписаний 20 квітня 1920 р. Проте Україні не вдалося вирватися з більшовицьких лап, а Польща під Варшавою та на Німані з великим зусиллям змогла відстояти свою незалежність. Попри це, 1920 р. був важливою датою для пілсудчиків і для тих українців, що обстоювали свою незалежність. У цьому році було навіть обумовлено ідеологію, що враховувала спільні польсько-українські інтереси. До цього закликав волинський воєвода Генрик Юзевський, про що йдеться в іншому місці книги.

Польсько-російська війна закінчилася Ризьким мирним договором, що був підписаний 18 березня 1921 р. двома сторонами: Польщею і радянською Росією. Але була ще одна сторона, так звана Радянська Україна (УСРР). Це було очевидним порушенням Варшавського договору, однією зі сторін якого була УНР, але у Польщі не було інших варіантів. Альтернативою міг бути лише похід на Київ, але це через байдужість українського суспільства до своєї незалежності та повного виснаження Польщі не бралося до уваги. Цікаво, що жоден з представників «української» делегації в Ризі не володів українською мовою, тож текст мирного договору на українську перекладав етнічний поляк Леон Василевський[9].

[9] K. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912—styczeń 1924*, Kraków 1924, s. 523–545; T. Kmiecik, *Traktat ryski i jego realizacja 1919–1923* «Studia z dziejów wojskowości» 2014, t. III, s. 215–253.

Отже, підсумуймо. У 1917–1920/21 рр. українці створили три державні організми: ЗУНР, УНР та Радянську Україну (власне, останню було створено не ними, а за них). У польській політиці не знайшлося місця для ЗУНР, попри пошуки порозуміння, варіанти яких надходили звідусіль (навіть із Бельведера, де був запропонований вихід внаслідок поділу Східної Галичини), всі вони були відкинуті українською стороною, що керувалася думкою: все або нічого. Звичайно, такий підхід нічим гарним закінчитися не міг. Отже, у польській історичній пам'яті залишився спогад про оборону Львова, а точніше, про бої з русинами/українцями, але не з Україною як державою. Ця пам'ять мала б тривати досить довго, проте навіть у період так зв. карнавалу «Солідарності» (1980–1981), коли почалася реконструкція викривленої історії, рідко коли було згадано ЗУНР як державу. Подібним чином з пам'яті було б стерто і УНР, якби не пілсудчики, що прийшли до влади внаслідок Травневого перевороту в 1926 р. Пригадавши своїх союзників від 1920 р., вони запровадили певні дії, як-от залучили до польського війська за контрактом кілька десятків українських офіцерів. Проте найістотніше на цей процес вплинула політика воєводи Юзевського, який повернув пам'ять про Петлюру і 1920 р. Ця політика становила частину нового погляду на проблему національних меншин в Польщі та була реалізована завдяки перемогам маршала Пілсудського.

Було зроблено певні кроки з метою вирішення низки складних проблем національних меншин, які згадуються в історичній літературі під назвою державної асиміляції. Це означало шанування та поглиблення національної свідомості меншин за умови, що їхнє прагнення до ідентичності не загрожуватиме ні державній безпеці, ні розвитку інших національних меншин. Узагальнивши, можна навести низку елементів нових політичних настанов щодо ставлення органів влади до національних меншин, створення або відновлення діяльності (існувало до 1926 р.) оціночного комітету, нової політики щодо православної церкви на Люблінщині[10].

Нарешті настав час Волині. Воєводство (поруч із польськими землями) було одним з найвідсталіших у цивілізаційній площині регіонів Польщі через колишню належність до Російської держави. Про це свідчили геть усі показники, як-от неписьменність, сіль-

[10] Z. Zaporowski, *Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie/Wołynśke Ukrajinśke Obiednannia*, Lublin 2000, s. 23–24.

ськогосподарська культура, рівень освіченості тощо. Водночас дві третини населення Волині становили православні селяни, серед них почала формуватися українська свідомість, з якою боролися ще за російського панування. Це воєводство в украй ганебному стані було прийняте Юзевським 9 липня 1928 р. Зазначимо, що ця постать була обрана невипадково. Юзевський народився 1892 р. у Києві, закінчив місцевий університет Святого Володимира (тепер імені Тараса Шевченка). Діяч польської військової організації, дворазовий заступник міністра внутрішніх справ уряду УНР, він досконало знав українську культуру та мову. Юзевський добре розумів, що процес перетворення волинського православного села з русинського[11] / російського на українське є незворотним і цей рух треба скерувати на підтримку польської держави. Тому необхідно було врахувати його потреби та прагнення. Інтелігенції, охочої до співпраці, на місцях бракувало, тому він поклався на колишніх солдатів і політиків УНР, яких привіз із Варшави чи знайшов на Волині. Це були люди, доля яких змусила після воєнної поразки шукати політичного притулку в Польщі та отримати польське громадянство. Незважаючи на вимушену еміграцію, такі люди, як Петро Певний, Степан Скрипник, Сергій Тимошенко, Микита Бура та ін., продовжували працювати над відновленням української незалежності. Вони погодилися на співпрацю з Юзевським, бо вбачали у цій колаборації шанс реалізувати вимоги волинських українців у соціальній і культурній сферах.

Не вдаючись у подробиці, варто зазначити, що ідея таки втілилася в життя. Під егідою Юзевського було створено Волинське Українське Об'єднання (ВУО) на чолі з Певним. Воно опікувалося потребами українського населення у багатьох галузях: передусім культурній, суспільній і релігійній (українізація православної церкви), а також, хоча й меншою мірою, політичній. Одним із важливих чинників, що підкреслювали особливість ВУО, була ідеологія 1920 р. Зайве казати, що вона була пов'язана з перемогою Польщі та Пілсудського і мала стати містком між польським і українським суспільством. 1920 р. майже завжди асоціювався з особою Симона Петлюри, який був лідером УНР. Мабуть, не буде перебільшенням твердження, що саме Петлюра, поряд із Тарасом Шевченком, став певним чином взірцем для ВОУ.

[11] Не плутати з русинством на Закарпатті, що становить російський проєкт кінця XX ст., створений з метою послаблення українських позицій на заході України, а також на прилеглих територіях сусідніх держав.

Його портрет висів у кожному державному кабінеті, прикрашав усі публічні заходи й академічні аудиторії, друкувався у партійній пресі. А в газетах ВУО «Українська Нива» та «Волинське Слово» Петлюру зазвичай порівнювали з Пілсудським.

Плекати пам'ять про незалежну українську державу було настільки легко, що люди з ВУО були переконаними антикомуністами. Така позиція сформувалася після їхнього особистого контакту з більшовицькою системою, щодо якої вони не мали жодних ілюзій. Воєвода Юзевський охоче з'являвся на з'їздах та інших організаційних заходах ВУО і часто промовляв українською. Для нього Петлюра, якого він знав особисто, був втіленням боротьби за незалежність України[12].

Чи культивування пам'яті Петлюри перетворилося на пам'ять поляків про Українську Народну Республіку? Це важке запитання. Як згадувалося раніше, поляки, які пережили 1918–1919 рр. в Україні, мали негативне ставлення до цієї форми державності, яку ототожнювали з анархією та загальним відчуттям небезпеки. Гірше за поляків на неї реагували хіба що євреї. Не було єдиної думки й серед прихильників Пілсудського, що не могло не позначитися на тогочасній політиці Юзевського. Однак у волинському публічному просторі пам'ять про укладену між Польщею та УНР (на чолі з Петлюрою) угоду 1920 р. була ще надто свіжою. В інших частинах Польщі спостерігалося дещо інше ставлення, окрім, можливо, Варшави, де існувала велика кількість різноманітних організацій, створених політичними емігрантами УНР.

Підбиваючи підсумок, можна ризикнути й ствердити, що пам'ять про УНР серед поляків носила локальний характер. Залишилася ще одна форма української державності – Радянська Україна, яка була визнана окремою стороною під час мирних переговорів у Ризі. Більше того, у 1921–1923 рр. функціонувало дипломатичне представництво УРСР у Варшаві, а також у Берліні, Празі та, хоч як це дивно, у Москві. Радянська Україна розглядалася польською владою, а також журналістами як частина Радянського Союзу. Однак на початку 1920-х років усе було інакше; її бачили або хотіли бачити незалежною[13].

Цікаво також розглянути журналістику згадуваного періоду, що виходить з різних політичних джерел. Помітна відокремленість від

[12] Józewski H., *Zamiast pamiętnika*, wybór i oprac. J. Giedroyć, Paryż – Kraków 2017, s. 213–232.

[13] J. J. Burski, *Między prometeizmem a Realpolitik*: *II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*, Kraków 2010, s. 147–173.

Москви, особливо завдяки політиці коренізації, наштовхувала на різноманітні далекоглядні гіпотези. Можна було припустити (і цілком слушно), що українізація призведе до того, що Україна відокремиться від Росії і стане незалежною. Найважливішим, однак, було сприйняття України як самостійного утворення, непідвладного Росії, а після створення Радянського Союзу – найсильнішого з огляду на кількість населення та економічний потенціал. Крім того, варто звернути увагу на ще один аспект, помічений у журналістиці. Україна перестала бути абстрактним географічним поняттям, а стала поняттям політичним – державою чи квазідержавою із визначеною територією та кордонами, навіть якщо ці кордони були внутрішньосоюзні[14].

У 1930-х роках зацікавленість східним сусідом у Польщі була дуже великою і тривалою, що відбивалось у друкованих джерелах. У пресі писали майже про всі аспекти життя в Україні, включно з політикою терору голодом, здійснюваною Кремлем в УСРР. Як підкреслює експерт з цієї проблеми Ольга Ольшевська, «з поданого пресою аналізу інформації можна виснувати, що Україна не розглядається як незалежний суб'єкт інтересів. [...] Багато посилань на Україну часто містилось у статтях, присвячених окремим питанням Радянського Союзу. Україна як частина СРСР була суворо підпорядкована всім загальнодержавним рішенням, що приймалися в Москві, і відчула на собі наслідки нових, дуже жорстких постанов. [...] Журналісти (а це стосувалося преси різних політичних відтінків), обговорюючи економічну політику, інформуючи про її зміни та про зміни у внутрішній політиці, використовували приклади з регіонів Радянської України. Ймовірно, це було пов'язано з тим, що зміни та їхні наслідки в УРСР мали найвиразніший характер і найкраще ілюстрували політику Кремля. З іншого боку, спостереження за сусідніми районами було легшим через більші можливості доступу до джерел інформації, а також доля сусідів викликала більший інтерес, ніж доля радянського населення сходу країни»[15].

За часів Польської Народної Республіки говорити про Україну та українців із різних причин було дуже важко, а то й неможливо. По-перше, відбулась офіційна ампутація пам'яті про «втрачені» Галичину

[14] L. Piątkowski, *Związek Radziecki w publicystyce polskiej 1922–*1928: *społeczeństwo, polityka, gospodarka* Lublin 1992, s. 30–39.

[15] O. Olszewska, *Ukraina Radziecka w prasie polskiej w latach 1929–1939*, Toruń 2012, s. 284–285.

та Волинь, якщо про них щось і писали, то вкрай рідко. Навіть тем, які здавалися владі «безпечними», як-от німецька окупація або навіть існування польського комуністичного підпілля (Польська робітнича партія, Народна гвардія) у Львові, майже не торкалися ні історики, ні журналісти.

По-друге, зіграв певну роль фактор, відомий нам іще з довоєнних часів: радянську Україну розглядали не як державу, а як частину Радянського Союзу. Якщо щось і писали про неї, то лише в такому контексті. Туристичні поїздки в Україну були рідкістю, маршрути найчастіше оминали Львів і суворо контролювалися радянською владою. Зіткнення поляків із такою українською дійсністю не додавало оптимізму. Молоде польське покоління, яке народилося в Польській Народній Республіці, трактувало українців як «рускіх», і так було аж до 1990-х. Вивчати українську філологію в Польщі було важко. До того ж накладалася негативна пам'ять поляків, не так про Україну, як про самих українців через діяльність ОУН і УПА. Згадки цих подій майже повністю замовчувалися (окрім поодиноких спогадів, надрукованих із великими труднощами)[16], проте вони міцно закріпились у суспільній свідомості.

Перша ґрунтовна історія України була представлена професором Владиславом Серчиком в останнє десятиліття Польської Народної Республіки. Це була знакова книжка, оскільки впорядковувала найважливіші дати та події у новітній українській історії – передусім починаючи з міжвоєнного періоду. Читач міг дізнатися про створення та функціонування ЗУНР, УНР, а також радянської України. Серчик згадав у своїй праці багато імен та установ. Післявоєнний період був представлений у вигляді календаря[17]. Порожнечу в польській пам'яті про Україну та українські справи доповнив воєвода Юзевський, що доживав свого віку в Варшаві. У щоденнику, написаному в 1960-х роках, він згадує: «За сьогоднішніх обставин, розмова про підписання польсько-українського пакту, очевидно, нікому не потрібна. Та все ж треба говорити. Справа не менш реальна, ніж була протягом століть,

[16] У 1980-х роках в офіційному обігу з'явилися книжки Едварда Пруса з української тематики: *З історії співпраці українських націоналістів з нацистською Німеччиною під час Другої світової війни*, Katowice 1985; *Herosi spod znaku tryzuba: Konowalec – Bandera – Szuchewycz*, Warszawa 1985, *Władyka świętojurski*, Warszawa 1985. Вони стали бестселерами, зважаючи на висвітлення проблем і згадок людей, що до того не з'являлись у польській літературі.

[17] W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1979, s. 327–370.

як і в міжвоєнний період незалежної Польської Республіки. Вона є реальною незалежно від подій, що відбуваються в Україні та Польщі, це одна з основ, на яких будується існування Польщі, завжди тієї ж і водночас завжди різної. Змінюється природа речей, змінюються декорації, змінюються поляки та українці, залишається «Я» Польщі та «Я» України. Перебіг подій набуває найнесподіваніших, шокуючих і трагічних форм, він поглинає думку та уяву. Однак не можна припустити, що Польща та Україна перестануть бути собою. [...] Складається враження, що в поточний момент ми переживаємо щось подібне до антракту. Жоден актор не з'являється на польсько-українській сцені. Сцена світить порожнечею. Чи так буде завжди?»[18]

Певне зрушення у сприйнятті України та українських справ відбулося в еміграції. Це тягло за собою певні труднощі, оскільки польська пронезалежна еміграція дотримувалася принципів легалізму, а це означало, що Ялтинський диктат 1945 р. ними не визнавався. Крім того, значну частину емігрантів становили польські вихідці із сучасних західноукраїнських земель, що не сприяло вирішенню проблеми. Без зайвої полеміки необхідно вказати на паризький часопис «Культура» та людей, із ним пов'язаних. Це видання походить від довоєнного «Польсько-українського бюлетеня» та «Бунту Молодих» / «Політики». З 1952 р. там почали згадуватись Україна та українці, налагодився діалог з українськими емігрантами, результатом якого стало чимало конференцій і публікацій. Загалом, порушувалося чимало питань, одне з яких було найважливішим: яким має бути майбутнє поляків і українців. Це було пов'язано з низкою проблем, особливо щодо спільного кордону.

Видавці, серед яких провідну роль відіграв Юліуш Мерошевський, сформулювали тезу про те, що між Польщею та Росією існують нації, а в майбутньому незалежні держави, з якими необхідно буде співпрацювати, тож рамки цієї співпраці треба визначити якомога швидше. Ці країни – Україна, Литва та Білорусь, тому коротко згадувалося про концепцію УЛБ. Посилання на федералістську концепцію Пілсудського були очевидними. Тому потрібно було усунути різні чинники та залагодити давні суперечки. Передусім ішлося про державні кордони. Тут варто додати, що для значної частини українського руху в еміграції питання кордонів, вирішене Сталіним, не було очевидним.

[18] H. Józewski, *Zamiast pamiętnika*..., s. 193.

Кордон, який відображав би реальнішу картину, мав проходити значно західніше. Така позиція не сприяла порозумінню з поляками. «Культура» мала великий авторитет як в еміграції, так і в самій Польщі, де вплив часопису на суспільство важко переоцінити. Беззаперечно, це був журнал винятково для еліт, його годі було й шукати навіть у бібліотеках університетів. Попри це він неабияк вплинув на появу незалежної політичної думки[19].

Деякі ознаки змін у польському сприйнятті України та українців з'явились у 1980-х роках. Це пояснювалося зростанням авторитету «Солідарності» та оприлюдненням багатьох проблем, що не порушувалися перше в офіційній історіографії та журналістиці. Однією з них було питання національних меншин у XX ст. Завдяки підпільному видавничому рухові (так званий другий обіг) з'явилося багато цікавих тверджень. З них можна виділити думки Богдана Скарадзінського, що друкувався під псевдонімом Казимир Підляський. Він зосередив свою увагу на національних меншинах у Польській Народній Республіці, в тому числі й на українській, також зробивши багато зауважень у ширшій перспективі польсько-українських відносин[20]. Крім того, варто звернути увагу на листи підпільного видання «Obóz» («Табір»), «Krytyka» («Критика»), «Głos» («Голос»), «Spotkania» («Зустрічі»), на яких неодноразово обговорювались українські питання. Однак загальна увага була прикута передусім до важливих епізодів із минулого, зокрема польсько-української війни 1918–1919 рр., згадувалися Петлюра й УНР. У цілому ж загальна думка залишилася такою ж, як і у міжвоєнний період. Так, наприклад, багато писали про невикористаний шанс українців на здобуття незалежності. Повною новинкою стало нагадування про так звану Волинську розправу[21]. Як уже зазначалося, це питання було актуальним у польській свідомості, але в офіційних виданнях з'являлося не надто часто. Публікацій, присвячених сучасній радянській Україні, було небагато. Цікавою подією став вихід 26-го числа «Незалежної культури» від 1986 р., присвяченого винятково українським питанням. Він містив чимало цікавих текстів, у тому

[19] P. Kowal, *Przyczynki do dziejów «sprawy ukraińskiej» w Polsce* [w:] Nie jesteśmy ukrainofilami: polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów, pod red. P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak, Wrocław 2002, s. 17–20.

[20] K. Podlaski, *Białorusini-Ukraińcy-Litwini*: *nasi wrogowie czy bracia*, Warszawa 1985.

[21] J. Pełeńśkyj, *Ukraina w polskiej publicystyce opozycyjnej*, tłum. J. S. «Kultura Niezależna» (grudzień) 1986, z. 26, s. 58–71.

числі про ситуацію та проблеми в сучасній Україні, твори українських письменників, огляди, хроніки подій. Проте проривом у сприйнятті України поляками став 1991 р. і проголошення її незалежності.

Отже, протягом понад 70 років (1918–1989) для поляків українське питання було не абстрактною проблемою, а реальністю, з якою вони стикалися щодня. У спільній державі (Друга Польська Республіка) та під час німецької та радянської окупації взаємний досвід мав різний, часто конфліктний характер. У польській колективній історичній пам'яті загальне минуле було, м'яко кажучи, не ідеальним. З іншого боку, спроби українців розбудувати власну державність були проігноровані. Такі державні утворення, як ЗУНР і УНР, на думку поляків, носили ефемерний характер. За часів Польської Народної Республіки вони були швидко забуті. Натомість Радянська Україна становила частину Радянського Союзу, мала визначену територію, і це відрізняло її від вищезгаданих державних ініціатив. Але ні до Другої світової війни, ні після неї Україна не розглядалась як окреме державне утворення.

Вимір внутрішньої та транскордонної політики

Валентин Балюк

УКРАЇНА В ПРОГРАМАХ УГРУПОВАНЬ УРЯДОВИХ КОАЛІЦІЙ У ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ 1989 РОКУ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

У міжнародних відносинах інтереси держави можуть визначатись у контексті як ідеологічно вищих цінностей, так і прагматичних цілей, окреслених політичною стратегією[1]. Україна посідає вагоме місце в переліку пріоритетів зовнішньої політики Республіки Польща, що має своє обґрунтування в історичному й актуальному геополітичному мисленні.

Україна в польських геополітичних концепціях

Питання України в польських геополітичних концепціях треба розглядати в контексті східної політики XX ст. Принципи тієї політики були зумовлені геополітичною ситуацією Польщі, яка спершу перебувала під чужим пануванням, а потім у невигідному геополітичному становищі між Німеччиною і СРСР. Тоді в Польщі переважали дві моделі східної політики. Перша – так звана *реалістична* (*інкорпоративна*) модель, пов'язана з Національно-демократичною партією Польщі, передбачала коректні відносини з Росією за рахунок сусідніх народів,

[1] S. Bieleń, *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 73.

не виключаючи також територіальної і цивілізаційної експансії[2]. Помічаючи геополітичне значення України, прибічники[3] цієї моделі на чолі з Романом Дмовським не підтримували створення незалежної української держави, розглядаючи суверенну Україну в категоріях потенціальної загрози. Найповніше погляди лідера націонал-демократів щодо цієї справи розкриває неопублікований текст «Українське питання». У тексті 1930 р. Роман Дмовський констатує, що українське питання в теперішньому вигляді виходить далеко за межі місцевої проблеми національності. Українське питання як економічна і політична проблема впливатиме на майбутнє співвідношення сил не лише Європи, а й усього світу. Ідею великої України він вважав за витвір німецької політики, націленої не лише проти Росії, а й проти Польщі. Незалежна Україна залишалася б у цілковитій залежності від Берліна, доказом чого було підписання Брестського договору (1918). У міжвоєнний період відомий політик стверджував, що українське питання ще остаточно не вирішене. «Відрив України від Росії був би вириванням у неї зубів», а утворення великої України відітнуло б Москву від Чорного моря і каспійської нафти. Він передбачав, що Україна стане полем суперництва державних і позадержавних дієвців міжнародних відносин. Роман Дмовський підкреслював також слабкість державотворчих сил в Україні, яку розшарпуватимуть вітчизняні та зарубіжні олігархічні сили[4].

Інша модель концепції, названа *федералістською, або прометеївською*, яку популяризував табір Юзефа Пілсудського[5], передбачала підтримку незалежницьких прагнень українців, литовців, а також білорусів. Планувалось утворення федерації або конфедерації на чолі

[2] G. Tokarz, *Ukraina w myśli geopolitycznej Romana Dmowskiego*, [w:] Z. J. Winnicki, W. Baluk, G. Tokarz (red.), *Wybrane problemy badań wschodnich*, Wrocław 2007, s. 447 i n.

[3] Окрім Р. Дмовського, до кола прихильників концепції націонал-демократів треба, між іншим, зарахувати Станіслава Грабського, Йоахіма Бартошевича, Романа Рибарського та Єнджея Ґертиха. Проблеми, які нас цікавлять, появилися на шпальтах видань «Przegląd Wszechpolski» і «Przegląd Narodowy» (W. Baluk, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w okresie rozpadu Rosji carskiej i ZSRR*, [w:] S. Bieleń (red.), *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, Pułtusk-Warszawa 2019, s. 69–96.

[4] R. Dmowski, *Kwestia ukraińska* (opr. J. Stec), «Nowa Geopolityka» 2019, nr 1, s. 121–152.

[5] Анджей Гарлицький також зараховує до кола прибічників цієї концепції, крім Ю. Пілсудського, Едварда Ридз-Смігли, Леона Василевського, Станіслава Тугута, Александра Лехницького, Тадеуша Голувка, Тадеуша Шатцеля, Марцелія Гандельсмана, Станіслава Седлецького і Станіслава Папроцького.

з Польщею[6]. Леон Василевський вважав Росію агресивною державою, тож треба гарантувати собі безпеку від неї за допомогою низки суверенних держав, повернених монолітним фронтом назовні з метою захисту власних інтересів і внутрішнього розвитку. Загрозу з боку Росії детермінуватиме польсько-українська взаємодія. «Для польської держави бажаним є те, щоб сусідня з нею українська держава простягалась якомога далі на північ, схід і південь», а основним чинником, який обумовлює польсько-український союз, буде російсько-український антагонізм[7].

У обох концепціях зазначалося суттєве геополітичне значення України, утім було запропоновано зовсім інше вирішення українського питання. Перша концепція передбачала поділ українських земель між Росією і Польщею, тоді як друга – передбачала польсько-українську взаємодію перед лицем спільної загрози з боку Росії. Придушення незалежної України більшовицькою Росією остаточно доказало перевагу націонал-демократичної концепції як у внутрішньому, так і в зовнішньому вимірі.

Геополітична ситуація у Польщі після закінчення Другої світової війни суттєво змінилася. Західні держави пристали на пропозицію Сталіна провести демаркацію кордону Польщі вздовж лінії Керзона. Львів, Гродно і Вільнюс опинились у складі відповідно української, білоруської і литовської радянських республік. Польща отримала компенсацію у вигляді повернених західних земель, але справа так званих східних кресів ще довго хвилювала еміграційні середовища. Окрім того, Польща потрапила в безпосередню зону впливів СРСР, який був у конфронтації щодо західних структур. У нових геополітичних реаліях еволюціонували основні концепції польської східної політики, включаючи й відносини з Україною.

У період холодної війни продовжувачем прометеївської концепції виступила, між іншим, паризька «Культура». Єжи Ґедройць і Юліюш Мєрошевський сформували такі основи концепції, названої ULB (Україна, Литва, Білорусь. – *Авт.*): 1) повна нормалізація і стабілізація добрих відносин із Німеччиною; 2) підтримка незалежності безпосередніх східних сусідів Польщі – Литви, Білорусі та України;

[6] G. Tokarz, op. cit., s. 447.

[7] K. Brzechczyn, *Ukraina w koncepcjach federacyjnych Leona Wasilewskiego*, [w:] M. Bohun, J. Goćkowski (red.), *Zagadnienia rosyjskie. Myślenie o Rosji: oglądy i obrazy spraw rosyjskich*, Kraków 2000, s. 57–68.

3) прагнення до коректних відносин з Росією[8]. У одній зі своїх статей на тему польської «Ostpolitik» (східної політики. – *Авт.*) Ю. Мєрошевський писав, що «Росія в польській політичній перспективі становить лише суперпроблему, що ми як народ не можемо дозволити собі на 5 чи 6 різних східних програм. [...] Ми повинні також пам'ятати, що східна політика – це не тільки Росія, а й поневолені Росією народи (українці, литовці, білоруси). [...] Визволяти Україну не є обов'язком Польщі, як і визволяти Польщу не є обов'язком України. [...] Наше завдання, до того ж не мале й аби не сізіфове, – це очистити поле від страшних помилок, які дали змогу Росії підкорити наші народи»[9].

Отже, Росія як імперія ніколи не буде зацікавлена суб'єктним трактуванням держав Центрально-Східної Європи і протидіятиме всім спробам інтеграції держав регіону і, безсумнівно, союзові Польщі й України. Підтвердженням цього може слугувати висловлення Ю. Мєрошевського: «[...] Суперництво між Польщею і Росією на цих територіях завжди мало на увазі встановлення переваги, а не добросусідських польсько-російських відносин. З російської точки зору приєднання територій УЛБ до російської імперії – це неминуча умова, яка уможливить зменшення значення Польщі до статусу сателіта. [...] Інакше кажучи, Польща не може стати справді незалежною, якщо Росія збереже статус імперії в Європі. [...] Завжди йдеться про Україну, Литву й Білорусь, бо ситуація на тих територіях визначає польсько-російські відносини»[10].

Послідовниками думки націонал-демократів щодо українських справ у період холодної війни були, між іншим, Станіслав Т. Скшипек, Станіслав Мацкевич, Стефан Тишкевич і частина еміграційного кресового середовища. Станіслав Т. Скшипек як історик і політичний діяч не протистояв здобуттю Україною незалежності, але не припускав у цьому активної участі Польщі. Україна, протиставляючись агресивній політиці Росії, приречена на співпрацю з Польщею. «Отримання цієї підтримки без відмови від усіх претензій до Східної Малопольщі (Га-

[8] A. Nowak, op. cit., s. 138; Див.: Ł. Jasina, J. Kłoczkowski, A. Gil (red.), *Aktualności przesłania paryskiej «Kultury» w dzisiejszej «Europie»,* Lublin 2007.

[9] J. Mieroszewski, *Polska «Ostpolitik»*, [w:] P. Kowal, J. Ołdakowski, M. Zuchniak (red.), *Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polstyczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów*, Wrocław 2002, s. 307.

[10] J. Mieroszewski, *Rosyjski «kompleks polski» i obszar ULB*, [w:] P. Kowal, J. Ołdakowski, M. Zuchniak (red.), op. cit., s. 316–317.

личини. – *Авт.*), Волині, Бессарабії і Закарпатської Русі неможливе». Він також критично поставився до концепції польсько-української федерації (союзу. – *Авт.*), у якій Польща, гарантуючи Україні безпеку, наражатиметься на катастрофічні наслідки німецько-російської коаліції, вона взамін нічого не отримає від української сторони та ще й позбудеться історичних прав на південно-східні землі (Східну Галичину. – *Авт.*). Станіслав Т. Скшипек також вважав, що реалізація такої концепції буде ворожо і неприязно сприйнята не тільки в Москві і Берліні, а й у колі потенціальних союзників із держав Центральної Європи, яких відлякуватимуть несприятливі польсько-російські відносини[11]. Кресове середовище в еміграції розділилося, але щодо справи історичних прав Польщі на Львів і Вільнюс воно висловлювалося одноголосно. Зміни і модифікації поглядів усередині цього середовища відбувалися важко й поволі. Станіслав Мацкевич писав про корисність ідеї Міжмор'я – проєкту майбутнього, який не може замінити політичну доктрину. По суті, більша частина кресових політиків і публіцистів висловлювалася за створення центральноєвропейської федерації, але не погоджувалася, аби до розмов допускалися білоруси та українці. Союз Південно-Східних Земель, на відміну від Союзу Північно-Східних Земель, не вірив у можливість реалізації концепції Міжмор'я. З цього погляду він не зайняв також чіткої позиції щодо проблеми підтримки чи неприйняття української державності. Українська справа узалежнювалася від майбутнього Росії, а у разі згоди Заходу на створення національних держав на її території вимагалося нагадати про Волинь і Східну Малопольщу (Галичину. – *Авт.*)[12].

Прикладом позиції неприєднання кресов'ян щодо української справи можна назвати погляди Станіслава Т. Скшипека, автора «Української державної програми на тлі дійсності» та «Української справи». Ці праці було видано в Лондоні коштом Союзу Південно-Східних земель РП і Національної партії. Іншим прикладом, який засвідчує еволюцію поглядів, була популяризаторська діяльність Казимира Окуліча, яка велася на шпальтах часопису «Бюлетень Союзу Східних

[11] *Kwestia ukraińska w myśli narodowej*, http://narodowikonserwatysci.pl/2015/03/03/kwestia-ukrainska-w-mysli-narodowej/ dostęp 23.10.2021. P. Gotowiecki, *Między realizmem a nostalgią. Myśl polityczna emigracyjnych środowisk kresowych (1939–1991)*, «Pamięć i Sprawiedliwość» 2017, nr 2 (30), s. 131–153.

[12] P. Gotowiecki, op. cit., s. 131–153.

Земель». Інтелектуаліст і еміграційний діяч стверджував, що Литва, Білорусь і Україна в складі СРСР міцно втримують національний характер, а комунізм на тих землях мине. Отже, з литовцями, білорусами і українцями треба створювати площину порозуміння в ім'я союзу народів, які населяють землі між етнічною Росією і Німеччиною. Польща не повинна так легко відмовлятися від своїх історичних прав і прагнути до реституції впливів на Сході[13].

Професор Анджей Менцвель у одній зі своїх статей у щорічнику «Політична теологія» пише про сучасних продовжувачів думки Дмовського і Пілсудського. Продовжувачем моделі Дмовського він визнає Болеслава П'ясецького, який адаптував її до післявоєнної геополітичної ситуації і радянської переваги у Східній Європі. Модель Пілсудського розвинув і модифікував Єжи Ґедройць разом із середовищем паризької «Культури». Суттю концепції, яка зазвичай звалася ULB, була незалежність України, Литви і Білорусі. На думку дослідника, «Єжи Ґедройць не помилявся: моделі Пілсудського і Дмовського належать до минулого. Тепер треба вибирати між моделлю Ґедройця і моделлю П'ясецького»[14].

Закінчення холодної війни увінчалося розпадом не лише Східного блоку, а й Радянського Союзу, що вагомо вплинуло на зміну геополітичної ситуації Польщі та Східної Європи. Попервах ключове значення для польської геополітичної думки мали проблеми глобальних змін після розпаду СРСР, означення політичного регіону й оцінка геостратегічного становища Польщі. Основним викликом для польської геополітики були проблеми створення нових політично-військових і економічних союзів і налагодження відносин із новими незалежними державами після занепаду радянської імперії. Визначення Польщею своєї ролі в Європі було цілковито зведене до формулювання «Між Сходом і Україною». Вихід зі Східної Європи, зони російських впливів, зумовив пошук нового геополітичного конструкту в вигляді Центрально-Східної Європи або Центральної Європи[15]. У тій ситуації природним було звернення до попередніх федеративних чи конфе-

[13] Там само. С. 144.

[14] *Prof. Andrzej Mencwel: Dwie trumny wiecznie żywe*, https://teologiapolityczna.pl/dwie-trumny-wiecznie-zywe-prof.-andrzej-mencwel, dostęp 22.09.2020.

[15] L. Sykulski, *Geopolityka akademicka w Polsce – zarys stanu badań i perspektyw rozwoju*, Przegląd Geopolityczny 2009, t. 1, s. 196, 198, 199.

деративних концепцій, зокрема й до концепції Міжмор`я. У період реалізації Польщею цілей європейської і євроатлантичної інтеграції дуже помітною була перевага прометеївської концепції.

У польській геополітичній думці після 1989 р. з'явилося кілька цікавих концепцій. Одну з них запропонував географ Марцін Росцішевський, указуючи на діаметральну різницю між політичною ситуацією ПНР і Третьою Річчю Посполитою. Після періоду перелому та розпаду СРСР постала нова географічна, політична, економічна і суспільна дійсність, Польща як держава середньої величини, що стратегічно розташована в Європі, шукала свого місця. Відомий дослідник звертав увагу на геополітичний потенціал Польщі як держави, що має вагоме значення як для Сходу, так і для Заходу. Він виходив із передумови, що в Польщі традиційно зіштовхувалися два імперіалізми і експансіонізми (Росія і Німеччина), призводячи до падіння Першої і Другої Речі Посполитої[16]. Нова геополітична ситуація забезпечувала шанс на перелом невигідної ситуації і давала змогу на розбудову не лише паралельних торговельно-комунікаційних шляхів (Захід – Схід), а й шляхів південного напрямку (Північ – Південь). У першому випадку автор концепції не зосередився винятково на шляху Берлін – Варшава – Мінськ – Москва, а вказував також на суттєве значення магістралі Дрезден – Вроцлав – Краків – Львів – Київ. У другому – він виокремив і дві траси: 1) *Via Baltika*, яка з'єднує держави Балтії з Західною Європою; 2) *Via Intermare*, розташована між Ґданськом і Одесою[17]. За оцінкою професора Марціна Росцішевського, *Via Intermare* могла б стати основою для створення геополітичного союзу між Польщею і Україною[18]. У відносинах зі східними сусідами Польща повинна керуватися принципом прагматизму та реалізму, а в піклуванні про свою безпеку підтримувати незалежність Литви, Білорусі та України. У праці під назвою «Балтійсько-чорноморський міст і європейські інтеграційні процеси» дослідник подав свою геополітичну візію розлогої смуги (території), яка пролягає від Балтійського до Чорного моря. Характеризуючи актуальну ситуацію на балтійсько-чорноморському

[16] M. Rościszewski, *Polska i jej uwarunkowania geograficzno-polityczne*, [w:] *Księga poświęcona pamięci Marcina Rościszewskiego*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003, s. 145–196.

[17] P. Eberhardt, *Uwarunkowania geograficzno-polityczne współczesnej Polski według Marcina Rościeszewskiego*, [w:] *Księga poświęcona pamięci Marcina Rościeszewskiego*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003, s. 51–59.

[18] L. Sekulski, op. cit., s. 47.

просторі, автор звертав увагу на прагнення Росії повернути вплив на Україну та на держави Балтії, а також констатував васалізацію Кремлем білоруської держави. Україну визнано вагомою державою південної частини балтійсько-чорноморського мосту. Професор підкреслював, що «Росія, позбавлена свого володарювання над Україною (її територією, потенціалом населення і економікою, урешті-решт, геополітичним становищем у цій частині Європи), має шанс еволюції в напрямі демократичного устрою. Натомість, знову підпорядковуючи собі Україну, Росія немов би приречена на ведення своєї імперської політики. Уся теперішня поведінка Росії щодо України позначена прагненням до підпорядкування її своїм власним інтересам. [...] Тим часом для Росії втрата повного контролю над Україною становить, як уже згадувалося, справжню катастрофу в площині її імперських прагнень»[19].

Відомий польський консерватор, науковець і політичний діяч Александр Халль не поділяє погляду, що нині Польщею правлять дві труни з минулого (посилання на висловлення Ґедройця) у постаті Пілсудського і Дмовського, і, напевне, аж ніяк після 1989 р.[20] Лідер руху «Молода Польща» ще в 1980-х роках вимагав, аби Польща відмовилася від підтримки незалежницьких прагнень України і Білорусі та налагодила добрі відносини з Росією за рахунок сусідніх народів. Свого часу він писав: «...Або ми будемо намагатися досягти польсько-російської угоди, яка передбачає міцність нашого теперішнього східного кордону і державницької позиції Росії, або наперед відмовляємося від дій у напрямку до неї [...]». Консервативне середовище чітко окреслило свої пріоритети – налагодження партнерських відносин із Росією і збереження принципу «безумовного невтручання» на території колишнього СРСР. Опонент у суперечці щодо концепції Ґедройця та ідейний покровитель консерваторів Войцех Васютинський казав: «Мені прикро, брати русини і брати литовці, але наша доля неоднакова. У нас одна доля з прусами, чехами й угорцями». Польща в його концепції після політичних перемін у Східній Європі повинна тяжіти до політичних і військових структур Заходу, підтримуючи водночас добрі відносини

[19] M. Rościszewski, *Pomost bałtycko-czarnomorski a europejskie procesy integracyjne*, [w:] *Księga poświęcona pamięci Marcina Rościeszewskiego*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003, s. 311 i n.

[20] *Халль: Сьогодні Дмовський і Пілсудський не керують цією країною*, https://magazynkontakt.pl/hall-dzis-dmowski-i-pilsudzki-nie-rzadza-tym-krajem/, dostęp 22.09.2020.

з Росією. Він підкреслював, що Польща не повинна вплутуватися в тривалий російсько-український конфлікт (В. Васютинський також підтримував концепцію про триєдиний російський народ – росіяни, українці та білоруси)[21]. Отже, консерватори були готові схвалювати російську сферу впливів у межах так званого близького зарубіжжя.

Відомий польський діяч, історик і геополітик Лєшек Мочульський в одній зі своїх статей пише, що «розташування між двома великими європейськими державами (Німеччиною і Росією) мусило вирішувати долю Польщі, воно було геополітичним обумовленням її занепаду». Однак він далекий від географічного детермінізму, який прирікає польсько-литовсько-російські землі, що сприймаються як територія «мосту» (Е. Ромер) або «переходу» (В. Налковський) для експансії, яка надходить на Європу зі Сходу. Геополітичні зміни після 1989 р. та вступ Польщі в західні структури (НАТО і ЄС) захистили польську державу від експансії зі Сходу, а німецька проблема була вирішена завдяки спільній присутності в європейських і євроатлантичних структурах[22].

Л. Мочульський підтримує концепцію Міжмор'я. У одному з інтерв'ю він стверджує, що «частина Європи між Балтикою, Адріатикою і Чорним морем виразно зберігає власну своєрідність. Відносини, що поєднують, були й залишаються дуже міцними, вони виникають також із розташування, ментальності суспільств, із почуття тотожних інтересів і загроз». З цього погляду природним напрямом розвитку відносин між державами цього простору є поглиблена співпраця та інтеграція. Автор підручника «Геополітика. Могутність у часі та просторі» вважає, що народи, які мешкають на цій території, не можуть залишатися рабами власної історії і повинні досягти внутрішньополітичного консенсусу в сфері інтеграції держав зони Міжмор'я. «На нашій спільній території необхідне національне зближення чи радше його значне прискорення. [...] Більшість українців ставлять нас на першому місці серед друзів. Поляки солідарно підтримали українську революцію незалежності, але зберігають емоційне ставлення до трагічних подій минулого». Лєшек Мочульський закликає до нового

[21] J. Engelgard, *Co zostało z myśli politycznej Ruchu Młodej Polski?*, «Myśl Polska» 2014, nr 11–12.

[22] L. Moczulski, *Polska między Niemcami a Rosją. Mit geopolityczny a rzeczywistość*, [w:] *Problematyka geograficzna ziem polskich*, red. P. Ebenhardt, Warszawa 2008, s. 55–85.

прочитання спільної історії та позбавляння історичного наративу, нав'язаного народам цього простору російсько-радянською історіографією та пропагандою, зокрема й начебто одвічного польсько-українського антагонізму. Насправді ж до гострого зіткнення між нами, стверджує дослідник, дійшло лише в епоху розвинених, високо агресивних націоналізмів у першій половині XX ст., та й то на периферійній, галицько-волинській провінції України[23].

У одному з інтерв'ю 2013 р. Лєшек Мочульський заявив, що «для Польщі те, що діється в Україні, має ключове значення. Польща зацікавлена в тому, щоб Україна була в Європейському Союзі. Не стільки зі слушності минулого, хоча Європа й повертається до систем, сформованих століттями, скільки зі слушності майбутнього»[24]. «Уже поволі вимальовується певна інтеграційна готовність ЄС щодо України. Ми не повинні чекати, поки вона розвинеться, а маємо сміливо її випереджати. І в ставленні до України, і, сподіваюся, що невдовзі й до Білорусі. Особливо важливе інституціональне зближення. Польща уже пройшла прийняття норм ЄС, тож ніщо не стоїть на заваді, аби розвивати процес перенесення їх в Україну. Це особливо стосується трьох галузей: права, економіки й освіти – аж до підготовки спільних підручників. Настав найвищий час, аби визнати, що її зовнішній кордон – це й наш кордон, а це дозволить перейти лінію, яка нас розділяє. Не чекаючи на рішення Брюсселя, ми в змозі інтегруватися з Україною в такому розмірі, як це має місце між Швецією і Норвегією. І значно легше і швидше – з Литвою та іншими країнами Балтії»[25].

Наведені концепції східної політики Польщі та геополітичної думки мали значний вплив на формування зовнішньої політики польської держави у східному вимірі після 1989 р. Аналіз програм правлячих партій у Польщі після перелому підтверджує вищенаведені припущення, що східна політика Польщі після 1989 р. перебувала в орбіті двох принципових концепцій: ягеллонської (прометеївської, федералістської, УЛБ) і п'ястівської, або «інкорпоративної», яка за

[23] *Лєшек Мочульський про концепцію Міжмор'я*, https://www.rp.pl/Plus-Minus/311039905-Leszek-Maczulski-o-koncepcji-Miedzymorza/html, dostęp 10.10.2020.

[24] *Лєшек Мочульський: «Україна в ЄС – це перший крок до створення Міжмор'я»*, https://geopolityka.net/prof-moczulski-ukraina-w-ue-pierwszy-krok-ku-budowie-miedzymorza/, dostęp 12.10.2020.

[25] *Лєшек Мочульський про концепцію Міжмор'я*, https://www.rp.pl/Plus-Minus/311039905-Leszek-Moczulski-o-koncepcji-Miedzymorza.html, dostęp 15.10.2020.

сучасних геополітичних умов перетворилася на концепцію Russia first. Кшиштоф Федорович називає ще й консервативну концепцію, яка передбачала збереження СРСР і ведення обережної політики щодо Москви[26]. Однак після розпаду Радянського Союзу вона остаточно втратила сенс.

Україна в програмах польських правлячих партій

Розпад Східного блоку і СРСР привели до суттєвих геополітичних змін у Східній Європі та дали державам регіону змогу вести незалежну політику зовнішніх відносин і безпеки. Трансформація ладу в Польщі та зміни міжнародного оточення уможливили ведення реальної політики в межах демократично обраних урядів. Прагнучи здобути голоси електорату, старі й нові партії пропонували різноманітні концепції у сфері зовнішньої політики і безпеки, на меншому чи більшому рівні звертаючись до довоєнних традицій і концепцій.

У **1989–1993 роках** виконавчу владу в Польщі провадили чотири кабінети: Т. Мазовецького (12.IX.1989–14.XII.1990), Я.К. Білецького (12.I.1991–5.XII.1991), Я. Ольшевського (6.XII.1991–5.VI.1992) та Г. Сухоцької (11.VII.1992–25.V.1993). Плинність співвідношення сил у межах коаліції постсолідарністських угруповань не вплинула на зовнішню політику держави, бо Кшиштоф Скубішевський безперервно виконував обов'язки міністра у 1983–1993 рр. Як керівник відомства закордонних справ, він у 1990 р. запропонував концепцію двоколійності. Точкою співвіднесення стали вимоги налагодження добросусідських відносин з Німеччиною і СРСР. Прагнучи до створення добрих, рівноправних, прагматичних і позбавлених ідеологічного підходу відносин із Москвою, він запропонував одночасне налагодження паралельних відносин і з окремими союзними республіками. Окрім того, Польща підтримала процес виходу із СРСР деяких республік. У 1991 р. в межах східної політики міністр указав на три площини особливої активності: Україна, з якою треба було укласти білатеральний договір, Білорусь – передбачено підписання декларації і Росія – розширення співробітництва з Калінінградською областю[27]. Політика двоколійності сприяла досягненню певної довіри між Варшавою і Києвом і підписанню в

[26] K. Fedorowicz, *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi,* Poznań 2011, s. 51.

[27] P. Fiktus, *Główne założenie polityki wschodniej według Krzysztofa Skubiszewskiego w latach 1989–1993 – przyczynek do dyskusji*, «Nowy prometeusz» 2018, nr 12.

жовтні 1990 р. Декларації про принципи та основні напрями розвитку польсько-українських відносин[28]. Крім того, Польща була першою державою, яка визнала незалежність України, встановила з Києвом дипломатичні відносини і ще в травні 1992 р. підписала Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво[29].

Польський дослідник Мацей Мруз вважає, що в той період «неопілсудськівське» бачення східної політики Польщі частково матеріалізувалося на українському відтинку[30]. Однак президент Лех Валенса на початку 1990-х років більше переймався налагодженням відносин із Росією, особливо в контексті виведення пострадянських військових з'єднань і техніки, ніж розвитком стратегічного партнерства з Києвом. Натомість нещодавно розсекречені записи його розмов із президентом США в 1993 р. засвідчують, що він усвідомлював небезпеку, яку становило потенціальне повернення Росії до агресивної політики. Лех Валенса в бесіді з американським колегою підкреслив, що в такій ситуації під загрозою передусім опиняться Україна і Польща. Запобігти ж цьому може активна політика Сполучених Штатів[31].

У **1993–1997 роках** у Польщі при владі була коаліція Союзу демократичних лівих сил (SLD) і Польської селянської партії (PSL). Ці уряди мали негативний вплив на польську східну політику, бо передусім передбачали досягнення добрих відносин із Російською Федерацією за рахунок припинення стратегічних дій на пострадянському просторі.

Провідним угрупованням виборчої коаліції Союзу демократичних лівих сил була партія «Соціал-демократія Республіки Польща», яка висловлювалася за реалізацію основних напрямів польської зовнішньої політики і безпеки, пов'язаних з європейською і євроатлантичною інтеграцією. У програмі партії підкреслювалося також істотне значення добросусідських відносин. Настала історична зміна й у відносинах із

[28] Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин. 13 жовтня 1990 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176#Text, dostęp 25.11.2020.

[29] Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво було складено в Варшаві 18 травня 1992 р. Dz. U. 1993 nr 125 poz. 573 (аналіз договору див.: B. Surmacz, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*, Lublin 2002).

[30] M. Mróz, *Polityka z historią w tle. Trudne dziedzictwo w relacjach polsko-ukraińskich w latach 1991–2015.* «Dyplomacja i bezpieczeństwo» 2016, nr 1 (3), s. 124.

[31] *Розсекречено розмову Леха Валенси з Біллом Клінтоном*, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,25691891,odtajniona-rozmowa-lecha-walesy-z-billem-clintonem-z-1993-roku.html, dostęp 24.11.2020.

Німеччиною – з неприязних на добросусідські. «Ми виступаємо за розвиток добрих, партнерських відносин із Росією. Ми на весь голос повторюємо: євроатлантична орієнтація Польщі не спрямована проти когось і не перешкоджає чиїмось інтересам. Побоювання деяких наших сусідів щодо такої загрози не мають підстав. Наші відносини треба розвивати шляхом корисної співпраці, долаючи історичні пережитки і відкриваючи добросусідське майбутнє»[32]. У програмі партії не згадується роль і значення України для європейської безпеки.

У Польській селянській партії в першій половині 1990-х років намітилися дві позиції щодо пріоритетів польської східної політики, зокрема й стосовно української проблеми. Перша концепція головним суб'єктом східного напряму визначала Російську Федерацію. Підкреслюючи значення налагодження з Москвою дружніх і всебічних відносин, водночас критикувалося пропозицію зближення Польщі з Україною, Білоруссю і Литвою. Наголошувалося, що федералістська концепція одного разу вже зазнала поразки. Не виключалась і можливість використання Німеччиною української держави з метою створення своєї гегемонії в Центрально-Східній Європі. Менш впливова група політиків цієї течії виголосила іншу думку, роблячи головну ставку на формування добрих відносин із Україною, Литвою і Білоруссю[33].

У **1997–2001 роки** у Польщі правила коаліція союзу центристських і правих сил, яка складалася з Виборчої акції «Солідарність» і «Союзу свободи». Згідно з декларацiйним договором, угруповання заявляли про спільні та солідарні дії когезійної політики уряду. Сторони договору водночас застерегли, що, зберігаючи свою ідейну і програмну ідентичність, вони прагнутимуть консенсусу[34].

Коаліція Виборча акція «Солідарність» була конгломератом угруповань різного роду центристських і правих сил[35]. У виборчій про-

[32] *Program Socialdemokracji Rzeczypospolitej Polskiej*, przyjęty przez Radę Naczelną SdRP 1 marca 1997 roku, http://web.archive.org/web/19980209102935/http//sdrp.org.pl/program.htm, 22.11.2020.

[33] M. Sienkiewicz, *Współczesne polskie nurty polityczne wobec Ukrainy, Białorusi i Litwy w latach 1988–1999*, Wrocław 2005, s.104–108.

[34] W. Sokół, *Polityka koalicyjna w Polsce po wyborach 1997 roku w świetle teorii i praktyki politycznej*, [w:] A. Żukowski (red.), *Demokracja-Reformy-Polska. Rząd premiera Jerzego Buzka – próba bilansu*, Olsztyn 2018, s. 151.

[35] Декларацію про створення Виборчої акції «Солідарність» (AWS) у червні 1996 року підписали лідери таких угруповань: Християнсько-Демократичне об'єднання, Рух за

грамі угруповання наголошувалося на потребі створення ефективної системи оборони держави, інтеграції Польщі до західних структур (НАТО і ЄС), спираючись на концепцію Європи вітчизн і спільну ієрархію цінностей (християнські традиції, демократія, ринок). Крім того, на міжнародній арені підкреслювалося значення стабілізації в Центральній Європі[36].

Через рік після виборів 1997 р. у межах найбільшого коаліційного угруповання на основі руху сформувалася партія Суспільний рух Виборчої акції «Солідарність», а в рамках парламентського клубу Виборчої акції «Солідарність» утворилися чотири групи відповідно до окремих політичних течій усередині угруповання: 1) Група суспільного руху Виборчої акції «Солідарність»; 2) Християнсько-демократична група; 3) Консервативно-народна група; 4) Християнсько-національна група[37].

У 1990-ті роки партії й угруповання центристсько-правої і правої орієнтації по-різному ставилися до ролі та значення східних сусідів у зовнішній політиці польської держави. Суспільний рух Виборчої акції «Солідарність» як член виборчої коаліції утворився на базі Незалежної самоврядної профспілки «Солідарність». Зважаючи на тодішню геополітичну ситуацію Польщі, яка перебувала між Сходом і Заходом, а також побоюючись неоімперської політики Росії, він намагався вирішувати проблему безпеки через членство в НАТО і ЄС. Підтримувався і процес демократизації держав регіону, особливо України, яку Мар'ян Кшаклевський вважав важливою державою в контексті безпеки Польщі[38].

Вроцлавський дослідник Марцін Сенкевич, описуючи погляди членів різних політичних течій щодо України, завважує, що християнські демократи розглядають занепад комунізму і розвал СРСР, поєднаний із незалежністю республік (Литви, України і Білорусі),

Республіку, Рух за Республіку – патріотичний табір, Рух солідарності на виборах, Конфедерація незалежної Польщі (партія А. Сломки і Л. Мочульського), Громадська угода «Центр», Унія реальної політики, Національно-Демократична партія, Консервативна партія та інших. A. Lewandowski, *Akcja Wyborcza «Solidarność» – prawica zjednoczona, prawica rozbita*, «Dialogi Polityczne» 2009, nr 11, s. 111).

[36] Program Akcji Wyborczej Solidarność, http://www.rzeczpospolita.pl/Wybory/aws/program.html, dostęp 02.12.20.

[37] J. Paradowska, *Kto tu rządzi?*, «Polityka» z 19.11.2000.

[38] A. Lewandowski, *Akcja Wyborcza Solidarność. Centroprawica w poszukiwaniu modelu współpracy*, Płock 2016, s. 279–280.

у категоріях спільних інтересів[39]. Погляди партії Громадська угода «Центр» у площині польської східної політики значно збігалися з концепцією Ґедройця/Мерошевського. Увагу звернено не лише на геополітичні зміни в Європі, а й на шанси Польщі у формуванні партнерських відносин з уже незалежними державами пострадянського простору, особливо з Литвою, Україною і Білоруссю. У програмі партії підкреслено, що «Польщу з Литвою, Білоруссю та Україною поєднує не тільки багатовікова історія близькості та спільності, а й напруг і конфліктів. Нині треба прагнути до налагодження гармонійної співпраці наших народів. У їхньому доброму співіснуванні зі взаємною повагою своєї тотожності ми вбачаємо важливий елемент побудови європейського ладу». Партія зазначала також потенційну загрозу для безпеки Польщі з боку Росії. Лех Качинський, балотуючись на президентських виборах у 1995 р. від Громадської угоди «Центр», заявив, що у випадку віддаленої перспективи членства Польщі в НАТО треба шукати модель, яка б забезпечувала мінімум безпеки разом із державами, що утворилися після розпаду СРСР[40].

Консервативно-народна течія в угрупованні Виборча акція «Солідарність» була пов'язана з Консервативно-народною партією, її члени мали інакші погляди на справи східної політики. Вищенаведені погляди Александра Халля, який виступав за налагодження партнерських зв'язків із Росією з дотриманням принципу «суворого невтручання» на території колишнього СРСР, суттєво відрізнялися від підходу Броніслава Коморовського, співредактора часопису «ABC. Adriatyk. Bałtyk. Morze Czarne» у 1984–1989 рр. Припущення цієї течії у сфері зовнішньої політики наведено у брошурі під назвою «Сучасний патріотизм. Програма зовнішньої політики»; 1996) і в політичній програмі Консервативно-народної партії (1997). Основний програмний документ партії зводив три головні колони польської зовнішньої політики і безпеки: 1) НАТО (євроатлантична інтеграція); 2) ЄС (європейська інтеграція); 3) союз із Україною і договір з Росією. Третя колона стосувалася головно східної політики, експонуючи її два найважливіших елементи щодо союзу з Україною і потреби налагодження добрих відносин із Москвою. Союз Польщі з Україною трактувався в

[39] M. Sienkiewicz, op. cit. s. 118–132.

[40] M. Habowski, *Koncepcje polityki zagranicznej polskich partii centrowych*, [w:] M. Wolański (red.), *Uwarunkowania i kierunki polskiej polityki zagranicznej w pierwszej dekadzie XXI wieku*, Wrocław 2004, s. 170–175.

контексті рівноваги сил у Центрально-Східній Європі. На шпальтах консервативного щоквартальника Павел Коваль підкреслював, що принциповою справою для польської східної політики повинна бути гарантія стабілізації України як самостійної держави, зорієнтованої на Захід. Окрім величезного значення України, бралася до уваги й важливість відносин із Литвою та Білоруссю[41].

Християнсько-національна течія в межах виборчої коаліції зосереджувалася довкола Християнсько-демократичного об'єднання (ZChN). Партія виступала за європейську інтеграцію в межах концепції Європи вітчизн і членство Польщі в Північноатлантичному альянсі. Вона не мала компактної східної політики, натомість вимагала виконання Польщею політики регіонального лідера в Центральній Європі. Партія побоювалася експансії в цьому регіоні Німеччини і Росії та зазначала вагоме стабілізуюче значення США[42].

Виборча акція «Солідарність» була при владі разом із Союзом свободи, який утворився зі злиття Демократичного Союзу та Ліберально-демократичного конгресу. Партія припускала, що в короткочасній перспективі Польща як член НАТО і ЄС повинна розвивати партнерські відносини з державами Центральної і Східної Європи, виконуючи роль речника їхніх інтересів у західних структурах. Крім того, вона пропонувала формування між Північноатлантичним альянсом і Росією моделі партнерських відносин[43]. Від цієї партії функції міністра закордонних справ виконував Броніслав Ґеремек, який в одному зі своїх виступів у Сеймі підкреслював, що Польща повинна прагнути до діалогу з Росією і формування добросусідських відносин. Найкращим вирішенням для Центрально-Східної Європи буде створення моделі співпраці між Європою і Російською Федерацією. Керівник дипломатії й один із лідерів Союзу свободи підкреслював вагоме значення демократичної, стабільної і незалежної України для європейської безпеки, зокрема для Польщі. Він також стверджував, що «Україна – стратегічний партнер надзвичайного значення. Це своєрідна аксіома польської східної політики. Інтенсивність і важливість двосторонніх відносин дедалі більше залежатимуть від діапазону і темпу трансформації української економіки і політичної системи. Зміцнення демократичних структур української держави, успіх економічних реформ і прогрес у розбудові

[41] A. Lewandowski, op. cit., s. 222–226.
[42] Там само. С. 237–239.
[43] M. Habowski, op. cit., s. 187.

громадянського суспільства – це й наші життєві інтереси. Головне завдання польської політики щодо України полягає в сприянні цим процесам шляхом дво- і багатосторонніх ініціатив»[44].

У **2001–2003 роках** при владі у Польщі були Союз демократичних лівих сил, Польська селянська партія і «Союз праці». Після розпаду коаліції керувати від меншості став Союз демократичних лівих сил. Його виборча програма містила критичні зауваження щодо східної політики попередників, яких звинувачували у невмінні налагодити добрі стосунки із сусідами. Партія задекларувала виважений і реалістичний підхід до врахування політичних і економічних інтересів Польщі в тому сегменті зовнішньої політики. Польща, використовуючи своє слов'янське коріння, повинна виконувати роль мосту між ЄС і державами Східної Європи. Розширення ж ЄС і запровадження візового режиму не повинно призвести до спорудження нової залізної завіси[45]. Ліві сили уникали дражливої теми розширення Північноатлантичного альянсу. Проте Польська селянська партія акцентувала увагу винятково на побудові добросусідських відносин, передусім польсько-російських і союзно-російських.

Активну східну політику проводив як представник лівих сил Александр Квасневський, звертаючи особливу увагу на відносини з Україною. Президентові Польщі разом із Леонідом Кучмою вдалося розробити формулу польсько-українського примирення, а також підписати договір про стратегічне партнерство. За часів його президентства (1995–2005) Польщу почали називати адвокатом України в західних структурах (НАТО і ЄС). Александр Квасневський лобіював побудову транспортного коридору Одеса–Броди–Ґданськ, а також сприяв включенню України до співпраці в рамках Центральноєвропейської ініціативи (CEI). Крім того, він відіграв важливу роль у процесі мирного розв'язання політичної кризи під час Помаранчевої революції в Україні.

У період, коли прем'єр-міністром був Лєшек Міллер, меморандум про продовження нафтопроводу Одеса–Броди до Плоцька було підписано лише в 2004 р. Це був явно запізнілий крок уряду, налаштованого на енергетичну співпрацю з Росією, а формула меморандуму

[44] Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski (3 kadencja, 47 posiedzenie, I dzeń (08.04.1999), http://orka2.sejm.gov.pl/Dt,fnf3.nsf/main/48BD8E1, dostęp 12.01.2021.

[45] Program Wyborczy Koalicji SLD i UP 2001, http://www.sld.org.pl, dostęp 14.01.2021.

не гарантувала реалізації проєкту. Однак раніше сталася важлива подія у вимірі історичної політики: 10 липня 2003 р. з нагоди 60-річчя Волинської трагедії парламентами обох держав ухвалили однозвучні декларації. Президенти Александр Квасневський і Леонід Кучма взяли участь у спільних заходах зі вшанування тієї трагічної події[46].

В уряді Союзу центристських і лівих сил функцію міністра закордонних справ було покладено на Влодзімежа Цімошевича, який у своїх виступах у 2002-му, 2003-му і 2004 р. підкреслював особливо важливе значення України, яка інтегрується до західних структур: «Ми прагнемо до збереження відповідного рангу у відносинах НАТО з Україною та підтримуємо інтеграцію Києва з ЄС. Польські інтереси треба вписати в концепцію відносин ЄС із Росією, Україною, Білоруссю та іншими пострадянськими країнами. Особливу роль у східній політиці Республіки Польща (РП) буде відігравати розвиток українсько-польського стратегічного партнерства». Міністр декларував роботу на користь реалізації стратегічного партнерства, яка полягає у виконанні конкретних економічних та інфраструктурних проєктів. У контексті зміцнення прозахідного вибору України наголошувалося також на взаємодії зі США і ЄС[47]. Як кандидат від лівих сил під час президентських виборів 2005 р., Влодзімеж Цімошевич запропонував створити формулу субрегіонального співробітництва «Польща–Литва–Україна» з можливістю його поширення на Білорусь.

У рамках Союзу демократичних лівих сил у контексті східної політики РП сформувалися дві фракції. Перша (Ю. Олекси, Т. Івінський, Л. Міллер) надавала перевагу розвитку добрих відносин з Москвою, що було тотожне із визнанням пострадянського простору (СНД) російською зоною впливу. Натомість друга (А. Квасневський, М. Сівец, В. Цімошевич) наголошувала на потребі ведення активної східної політики, зокрема налагодження незалежних від Москви партнерських польсько-українських і польсько-білоруських відносин.

На парламентських виборах 2005 р. перемогла партія «Право і справедливість» («ПіС»), створюючи коаліційний уряд із «Самообороною» і Лігою польських родин. Коаліція більшості проіснувала всього два роки, і в результаті дострокових парламентських виборів у 2007 р. сталася зміна влади.

---

[46] K. Czornik, *Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po «pomarańczowej rewolucji»: próba bilansu*, https://core.ac.uk/download/pdf/197745576.pdf, 15.01.2021.

[47] Там само.

Під час парламентських виборів у 2005 і 2007 рр. «ПіС» у своїй передвиборчій програмі багато місця приділила східній політиці. Партія, апелюючи до концепції Ягеллонів і Пілсудського, запропонувала реалізацію концепції солідарних народів Європи. Спільна політика ЄС повинна охоплювати такі питання: 1) східний вимір (Україна, Білорусь і Молдова); 2) північний вимір; 3) євроатлантичної співпраці; 4) особливих відносин із Росією; 5) пакета, який стабілізує Балкани; 6) співпраці з середземноморськими державами. Партія пропонувала ведення західними структурами політики відкритих дверей щодо держав Східної Європи, особливо у ставленні до України.

У програмі «ПіС» були й такі постулати: 1) збереження в ЄС посади Комісара у справах розширення; 2) створення урядом РП фонду «Добросусідство» для підтримки ініціатив співпраці з Україною і Білоруссю; 3) підтримка самоврядного співробітництва з Україною і Білоруссю; 4) створення в Мінську офісу Групи європейських народів ЄС; 5) створення в рамках парламентської комісії ЄС у справах зовнішньої політики підкомісії у справах України, Молдови і Білорусі; 6) укладення асоціативного договору з Україною[48].

Наведені вимоги вносив до своєї передвиборчої програми Лех Качинський. Він наголошував на стратегічному партнерстві зі Сполученими Штатами, зміцненні НАТО та виробленні сильної позиції Польщі в ЄС. Він також підтримував членство України в ЄС і Північноатлантичному альянсі. Лех Качинський висловлювався за створення прагматичної та ефективної моделі співпраці з Росією[49]. Президент Лех Качинський був прихильником реалізації в Центрально-Східній Європі концепцій Юзефа Пілсудського і Єжи Ґедройця, які передбачали існування суверенних і незалежних України, Литви і Білорусі. Особливу увагу він звертав на формування відносин стратегічного партнерства між державами з території Речі Посполитої Обох Народів[50]. За ініціативи Леха Качинського в 2009 р. в Любліні президенти Польщі, Литви, України, Естонії і Латвії взяли участь у відзначенні 440-річчя Люблінської унії. Символічною подією під час святкування стало

[48] IV Rzeczpospolita. Sprawiedliwość dla wszystkich, Program Prawa i Sprawiedliwości 2005, s. 40–50.

[49] Див.: R. Podgórżańska. *Polityka zagraniczna w kampaniach wyborczych Lecha Kaczyńskiego i Donalda Tuska w 2005 roku – prognozy na 2010 rok*, «Kultura i Edukcja» 2010, nr 3 (77), s. 56–75.

[50] *Wschodni Partnerzy Polski*, https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/polityka-prezydenta/wschodni-partnerzy-polski/, 15.01.2021.

вручення президентам ступеня доктора honoris causa Люблінського католицького університету. У своєму виступі Лех Качинський, між іншим, підкреслив, що «як мені було нелегко поїхати до Павлокоми, так і президенту Ющенку нелегко було поїхати до Гути Пеняцької. Але це треба було зробити, і так треба робити й надалі»[51]. Президент був також автором так званої Краківської ініціативи за участі президентів Польщі, Литви, України, Грузії, Азербайджану щодо побудови нафтопроводу Одеса–Броди–Плоцьк–Ґданськ у межах Євроазійського транспортного коридору нафти (EAKTR). Завдяки цій ініціативі для реалізації проєкту було створено Міжнародне підприємство трубопроводів «SARMATIA»[52].

У програмі «Права і справедливості» 2009 р. підтримано найважливіші принципи східної політики Польщі. Запропоновано і збільшення кількості прикордонних переходів з Україною і Білоруссю. Створення фонду «Добросусідство» мало на меті вирішити проблему фінансової підтримки програм співробітництва з Києвом і Мінськом у галузі культури, науки й освіти[53].

Інші коаліційні партії «Самооборона» і Ліга польських родин презентували у вимірі східної політики помірковано проросійський характер, апелюючи тим самим до концепції народної демократії Романа Дмовського. Угруповання схвалювали домінування Росії на пострадянському просторі та виявляли прагнення до нової співпраці з Москвою без жодних попередніх умов. Проблеми демократичних цінностей повинні були відійти на другий план. Унаслідок розпаду коаліції і, відповідно, проведення дострокових виборів вищеназвані партії не подолали прохідний бар'єр.

Посаду міністра закордонних справ у коаліційному уряді обіймали по черзі Стефан Міллер (31.X.2005–06.V.2006) і Анна Фотига (14.VII.2006–07.IX.2007). Підхід міністрів до відносин з Україною дуже чітко відображає зміст промов, виголошених у Сеймі. Стефан Міллер у своєму виступі засвідчив, що «ми будемо домагатися, аби Союз продовжував політику "відкритих дверей", зокрема щодо України. Вступ

[51] *Президент: «Сьогодні ми святкуємо 440-річчя великого успіху кількох народів»*, https://www.prezydent/pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2009/art,9,730,prezydent-obchodzimy-dzisiaj-440-rocznice-wielkiego-sukcesu-kilka-narodow.html, 17.01.2021.

[52] *Bezpieczeństwo energetyczne*, https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/polityka-prezydenta/bezpeczenstwo-energetyczne/, 15.01.2021.

[53] *Nowoczesna, solidarna, bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości*, Kraków 2009, s. 181–183.

цієї країни до НАТО не тільки зміцнив би Союз, а й передусім змінив би геополітичне обумовлення в нашому сусідстві на користь Польщі, України та інших держав. [...] Натхненні, особливо Помаранчевою революцією, ми й надалі підтримуватимемо братній український народ у його важкому, не позбавленому різких поворотів і круговерті русі до сучасності та демократії. Ми із задоволенням бачимо, що в Україні є прозахідно налаштована еліта, яка стійко захищає державні інтереси, і громадянське суспільство, що кристалізується, яке стає помітним дієвцем європейської політики. Ми розраховуємо, що ця країна справиться з черговим великим випробуванням демократії, яким стануть парламентські вибори, що наближаються. Ми ж, зі свого боку, докладатимемо зусиль, аби наповнювати стратегічне партнерство між нашими країнами новим змістом, який сприятиме змінам в Україні». Анна Фотига у своєму виступі, між іншим, підкреслила, що «ми не є прихильниками закритої Європи, Європи фортеці. Навпаки, ми виступаємо за відкритий Союз для нових членів. [...] Ми прибічники подальшого розширення Європейського Союзу, передусім за рахунок таких країн, як Україна, Молдова, тобто розширення Європейського Союзу на Схід»[54]. Згадані міністри підкреслювали роль і значення України для європейської безпеки та вказували на так звані східні компетенції Польщі, які ЄС і НАТО повинні використовувати для ведення східної політики.

У **2007–2015 роки** при владі, впродовж двох каденцій, перебували Громадянська платформа (PO) і Польська селянська партія (PSL). Центристське угруповання Громадянської платформи більше уваги приділяло відносинам з ЄС, ніж зі Сполученими Штатами. У рамках нової східної політики Громадянська платформа запропонувала розпочати дії за принципом «одного підходу» до держав Східної Європи. Партія підтримувала членство України, Молдови і Білорусі в ЄС за умови, що вона відповідатиме певним критеріям. Безпека польської держави пов'язувалася зі структурами НАТО і ЄС. Громадянська платформа тоді не порушувала питання щодо розширення НАТО на Схід, але заявляла про підтримку держав Східної Європи на шляху до ВТО. У передвиборчій програмі партії 2007 р. згадувалися вимоги, пов'язані з розвитком торговельних відносин із державами СНД. Східний ви-

[54] Exposé minister spraw zagranicznych Anny Fotygi w Sejmie – 11 maja 2007 r., http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1112-expos-minister-spraw-zagranicznych-anny-fotygi-w-sejmie-11-maja-2007-r, 23.01.2021.

мір у зовнішній політиці було зосереджено на відносинах із Росією та Україною. Було запропоновано формулу діалогу у відносинах із Росією та надання підтримки європейським і євроатлантичним прагненням України[55]. Певною мірою це було поверненням до політики двоколійності міністра Кшиштофа Скубішевського.

Програма Польської селянської партії не містила багато співвіднесень зі східною політикою. У справі розширення західних структур партія трималася «обхідної позиції». Вважалося, що розширення ЄС і НАТО можливе, але після виконання низки умов. Передусім у цих справах не варто керуватися геополітикою. Україна і Грузія зможуть стати членами НАТО за умови внутріполітичного консенсусу еліти і суспільства. Партія постулювала розвиток співпраці з усіма сусідами, але особливо наголошувала на зміцненні білатеральних відносин із Росією та Німеччиною[56].

Коаліційний договір містив лаконічне твердження щодо прагнення до зміцнення авторитету Польщі на міжнародній арені. Підкреслювалася також необхідність швидкого поліпшення відносин із сусідами, тобто з Росією та Німеччиною. Зміцненню статусу Польщі в ЄС мали сприяти партнерські стосунки зі США[57].

Найдовше функцію міністра закордонних справ у коаліційних урядах Громадянська платформа – Польська селянська партія виконував Радослав Сікорський (16.XI.2007–22.IX.2014), який належав до послідовників п'ястівської політики. Основним постулатом міністра було долучення Польщі до серцевини Європейського Союзу, зокрема до зони євро. Вищезгадану концепцію доповняли також докладання зусиль до центральноєвропейської політики (Вишеградська група) і балтійська політика та співробітництво в рамках Веймарського трикутника. Підтримуючи в цілому ініціативу «Східного партнерства», Сікорський вважав, що Польща має обмежений вплив на ситуацію за Бугом[58]. Деякі з наведених передумов були сформульовані в 2007 р. в першій промові Дональда Туска. Якщо в зовнішній політиці Польщі на першому плані постали справи ЄС і відносини з Німеччиною, на

[55] *Program wyborczy Platformy Obywatelskiej*, Warszawa 2007, s. 80 i 81.

[56] Polskie Stronnictwo Ludowe wobec problemów i wyzwań dla Polski (program z 2008 r.), http://www.psl.pl, dostęp 03.02.2021.

[57] Deklaracja koalicyjna PO-PSL (z 23.XI. 2007 r.), http://www.tvn24.pl/, 04.02.2021.

[58] Exposé Radosława Sikorskiego – czyli doprecyzowanie paradygmatu polityki piastowskiej, http://www.defence24.pl/expos-radoslawa-sikorskiego-czyli-doprecyzowanie-paradygmatu-polityki-piastowskiej, dostęp 05.02.2021.

другому – відносини зі США і НАТО, то на черговому місці – східна політика, зокрема постулати перезавантаження відносин із Росією. Прем'єр-міністр підкреслював, що «спеціальну увагу ми приділяємо нашим відносинам із Україною та Росією і ситуації в Білорусі. Хоча ми й маємо свої погляди на ситуацію в Росії, але прагнемо діалогу з такою Росією, якою вона є. Відсутність діалогу не йде на користь ані Польщі, ані Росії. Це зраджує інтереси й псує репутацію обох країн на міжнародній арені». Марцін Френкель стверджує, що тандем Туск – Сікорський виступав за інтеграцію України до євроатлантичних структур, але водночас очікувалася більша активність і визначеність із боку самих зацікавлених[59]. У своєму виступі Р. Сікорський підкреслював, що «Україна все більше стає вірогідним кандидатом на членство в інституціях Заходу. Ми заохочуємо наших партнерів і союзників, щоб у ставленні до України вони креативно поєднували елементи стимулювання реформ з успішним виконанням нею відповідної прогресивної трансформації. Ми переконуємо наших українських друзів, що членство України в інституціях західного світу вирішить передусім їхня пристосувальна готовність до цього. Інтеграція України підтвердить міць європейської цивілізаційної моделі»[60].

Дослідник також пише, що оцінка відносин з Україною в період, коли польською дипломатією керував Радослав Сікорський, викликає чимало суперечок. Противники політики міністра дорікають йому за відхід від концепції Ґедройця та послаблення контактів із Києвом на користь інтенсифікації польсько-російських відносин (у 2008–2010 рр.). Утім прихильники вказують, що можливе «охолодження» відносин пов'язане з круговертями на українській політичній сцені. На думку дослідника, прагнення до поліпшення відносин із Москвою не мало на меті ігнорування інтересів України, тож його не можна трактувати як розрив із концепцією паризької «Культури»[61]. Однак, за нашою оцінкою, це була виразна спроба зміни акцентів у польській східній політиці, що ще більше просувалася у напрямі п'ястовської політики. До цього закликали чільні політики Громадянської плат-

[59] M. Frenkel, *Polityka wschodnia ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego... kontynuacja czy odejście od koncepcji paryskiej «Kultury»*, [w:] Polityka zagraniczna Polski: 25 lat doświadczenia, red. M Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski, Łódź 2016, s. 92–93.

[60] Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o założeniach polityki zagranicznej w 2008 r., http://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/main/20C4290E, 04.02.2021.

[61] M. Frenkel, op. cit., s. 106.

форми Радослав Сікорський і Бартоломей Сенкевич, намагаючись проводити інакшу, ніж президент Лех Качинський, східну політику. Бартоломей Сенкевич був автором статті «Похвала мінімалізму»[62], що набула неабиякого розголосу, адже вона підривала загальний консенсус у сфері польської східної політики, опертої на прометеївські концепції. Б. Сенкевич під час однієї полеміки констатував, що він не зраджує ідеям Ґедройця і Мерошевського, а лише розмірковує про те, як наповнити їх змістом і пристосувати до актуальної міжнародної ситуації. Якщо сьогодні ми хочемо бути цікавим партнером для України, Литви і Білорусі, то це не тому, що у нас спільна історія і традиції, а лише з погляду на належність до Заходу. Виступаючи тоді як експерт, він був проти виконання Польщею ролі промоутера європейської інтеграції України. Він вважав, що страх перед Росією не повинен керувати діями поляків щодо східних сусідів. Стратегічне партнерство з Україною він визнавав за фікцію, беручи до уваги низький рівень торговельного обміну. На одній із конференцій Б. Сенкевич сказав: «Я підтверджую факт: між Польщею і Україною є багато емоцій, гарної атмосфери, дуже добре виконаної роботи, але у площині реальних економічних зв'язків ця держава для Польщі де-факто не існує»[63]. У 2010 р. вже як політик він казав, що на Заході ніхто не поділяє польської візії щодо розширення Заходу на Схід. Росія для Заходу не є ні противником, ні загрозою, тому немає потреби реалізувати концепцію оборони від неї шляхом розширення західних структур. Концепція центральноєвропейського порозуміння Леха Качинського, яка повинна була поєднати в рамках однієї платформи держави Центральної і Східної Європи, на жаль, не склала іспиту. У ЄС і НАТО немає політичної волі розширення на Схід. Натомість, на думку політика, дедалі частіше спостерігається встановлення тісних економічних і політичних зв'язків між провідними державами ЄС і Російською Федерацією. Польща повинна вести діалог із Росією на своїх умовах і брати участь у діалозі ЄС – Росія. Замість інтеграції України та інших держав Східної Європи до західних структур він запропонував зробити з них «твердий елемент європейської політики», яка повинна вестися понад головами

[62] «Tygodnik Powszechny» z 24 XII 2000.

[63] Polska Polityka Wschodnia. Pełny zapis dyskusji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego oraz redakcję «Tygodnika Powszechnego» w dniu 1 III 201, http:///www.batory.org.pl/ftp/program/forum/ppw.pdf, dostęp 07.02.2021.

зацікавлених сторін. Втручатися ж у захист цих країн від Росії треба лише перед лицем агресії та дестабілізації[64].

Спроби розмов із Росією без жодних попередніх умов зазнали фіаско. Погоджуючись на поділ польської делегації під час ушановувань у Катині в 2010 р. на урядову і президентську, Дональд Туск дозволив В. Путіну вести свою гру, спрямовану на поглиблення поділів на польській політичній сцені. Не лише катастрофа літака з президентом РП на борту, а й агресія Росії проти України підтвердили слушність прометеївської концепції та висловлення Леха Качинського під час російського нападу на Грузію (2008). Критикуючи агресивну імперську політику Росії, президент підкреслив: «...сьогодні Грузія, завтра Україна, післязавтра держави Балтії, а пізніше, може, настане час і на нашу країну, на Польщу»[65]. Проте Радослав Сікорський, вимагаючи ставити кордони від російського експансіонізму, водночас апелював до ведення політики європеїзації Росії[66].

Підхід уряду Д. Туска до східної політики суттєво відрізнявся від позиції президента Л. Качинського. У питанні російсько-грузинської війни прем'єр зайняв позицію, яка підтримувала зусилля союзної дипломатії і президента Н. Саркозі, почасти обтяжуючи Грузію провиною за вибух п'ятиденної війни, тоді як Качинський разом із президентом України і лідерами інших держав Центрально-Східної Європи, відправляючись до Тбілісі, рішуче засудили агресію Росії. Коаліційний уряд Громадянська платформа – Польська селянська партія в 2008–2010 рр. теж інтенсифікував діалог із Кремлем на найвищому рівні (прем'єр-міністрів, віцепрем'єрів і міністрів закордонних справ)[67]. Польська селянська партія реалізовувала власні інтереси у Росії, передусім у енергетичному та аграрному секторі. Лідер партії і віцепрем'єр Вальдемар Павляк у 2008 р. двічі відвідав Росію, щоразу підписуючи невигідні

[64] Zapis dyskusji «Stan i potrzeby polskiej polityki wschodniej» (14 IX 2010 r., Warszawa), http://nowyprometeusz.pl/wp-content/uploads/2018/12/NPO-Debata.pdf, dostęo 03.02.2021.

[65] *«Dziś Gruzja, jutro Ukraina, a później może i czas na mój kraj»*. 11 lat ważnego wystąpienia Lecha Kaczyńskiego, https://www.fronda.pl/a/dzis-gruzja-jutro-ukraina-a-pozniej-moze-i-czas-na-moj-kraj-11-lat–od-waznego-wystapienia-lecha-kaczynskiego,131421.html, 25.01.2021.

[66] *Pomóżmy Rosji się zeuropeizować.*Wywiad z ministrem spraw zagranicznych Polski, Radosławem Sikorskim, «Rzeczpospolita», 16–17 X 2010.

[67] M. Stolarczyk, *Rosja w polityce zagranicznej Polski w okresie pozimnowojennym (aspekty polityczne)*, «Studia Politicae Universitatis Silesiensis» 2013, t. 11, s. 13–107.

для Польщі газові умови[68]. Після запровадження санкцій щодо Росії через її агресію в Україні лідери партії часто висловлювалися за їхню відміну або за поділ на політичні санкції, що залишаються в силі, та економічні, від яких треба відмовитися.

Звісно, Україна, маючи чимало проблем, особливо в період правління Януковича, була складним партнером. Усе ж таки Л. Качинський та його наступник Броніслав Коморовський, вибраний за списком Громадянської платформи, чудово розуміли геополітичний контекст східної політики Польщі. У своєму зверненні президент сказав: «...Я хочу продовжувати політику моїх попередників, які зуміли зміцнити спільноту центральноєвропейських інтересів, особливо в рамках Вишеградської групи, і зміцнювати відносини Польщі з державами нашого регіону. З тими, з ким ми в останні роки приєдналися до Союзу, і з тими, хто прагне до членства в Європейському Союзі, як, наприклад, Україна. Не буде стабільного розвитку нашого регіону і без співпраці з Росією»[69]. Президент підтримував концепцію «Східного партнерства» та інтенсифікацію відносин на лінії ЄС – Україна. Він закликав українських політиків до порозуміння з метою підписання асоціативного договору. Однак дії та намагання Коморовського не переконали президента України в необхідності підписання договору про асоціацію з ЄС на саміті в Вільнюсі[70]. Ще в грудні 2013 р. на спільній з прем'єр-міністром прес-конференції президент повідомляв про новий план дій Польщі щодо України[71].

Агресія Росії проти України остаточно розвіяла марні надії на швидку європеїзацію Росії. У своєму виступі в травні 2014 р. Радослав Сікорський заявив, що Польща з тривогою спостерігає, як Росія зухвало порушує в Україні принципи співіснування народів. «Якщо Росія співпрацює зі світом, то ми радіємо цьому і ми перші готові

[68] Див.: M. Habowski, *Polityka wschodnia rządu Donalda Tuska*, Wschodnioznawstwo 2011, s. 89–120; M. Ratajczak, *Raport NIK dotyczący umowy z Gazpromem to cios w Donalda Tuska i Waldemara Pawlaka*, https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/umowa-gazowa-donald-tusk-waldemar-pawlak,126,0,2410366.html, dostęp 25.01.2021.

[69] Orędzie Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, https://www.bbn.gov.pl/pl/wonytekst/2341Oredzie-Prezydenta-RP-Bronislawa-Komorowskiego.html, dostęp 25.01/2021.

[70] A.Bielecki, *Komorowski nie rozpoznał prawdziwych intencji Zachodu*, «Rzeczpospolita» 04.08.2015.

[71] *Będzie nowy plan działań Polski wobec Ukrainy*, http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wydarzenia/art,2751,bedzie-nowy-plan-dzialan-polski-wobec-ukrainy.html, dostęp 25.01.2021.

до співпраці. А коли вона анексує і погрожує насильством, то ми швидко робимо висновки. Скажу більше: ми перші зрадіємо, якщо Росія зійде зі шляху агресії». Р. Сікорський наголосив, що, намагаючись осучаснити доктрину Ґедройця, Польща підтримує існування як сильних держав, так і таких, що живуть у згоді з Польщею: не тільки України, а й Білорусі та країн Балтії. Він також підкреслив, що вищезгадана доктрина східної політики припускає і нормалізацію відносин із Росією[72]. Радослав Сікорський брав участь у рамках Веймарського трикутника в розробці договору між опозицією і президентом України під час Революції Гідності[73]. У червні того ж року Броніслав Коморовський у своєму посланні до Національних зборів Польщі говорив про величезний прогрес на шляху польсько-німецького і польсько-українського примирення. Президент також висловив занепокоєння кризою в Україні[74] і публічно осудив агресію Росії щодо України.

Українське питання постало також у виступі наступного міністра закордонних справ Ґжеґожа Схетини, який у квітні 2015 р. заявив, що тривожить не тільки політика Росії щодо України, а й події в самій Росії – зокрема вбивство Бориса Нємцова. Він не виключив сильнішої підтримки української держави перед лицем нової російської ескалації ситуації в районі конфлікту. Він припускав, що, незважаючи на рішення Верховної Ради про визнання УПА борцями за свободу України, Польща має намір продовжувати процес історичного примирення між народами, пам'ятаючи про жертви злодіянь на Волині[75].

У **2015 р.** парламентські вибори в Польщі виграла коаліція «Об'єднаної правиці» («Право і справедливість», «Солідарна Польща», «Порозуміння»), яка знову перемогла в чергових парламентських виборах. Після перемоги «Об'єднаної правиці» у 2015 р. до влади прийшли

[72] Exposé Sikorskiego, https://wpolityce.pl/polityka/194657-expose-sikorskiego-gdy-rosja-wspolpracuje-ze-swiatem-jestesmy-pierwsi-do-wspolpracy-gdy-grozi-przemoca-szybko-wyciagamy-wnioski, dostęp 28.01.2021.

[73] R. Sikorski, *Mission to Kyiv. A Czapter from Poland Could be Better*, Kraków 2020.

[74] *Orędzie prezydenta Komorowskiego: zmieiniliśmy nie tylko Polskię*, https://www.polskieradio.pl/13/3/Artykuł/144254,Oredzie-prezydenta-Komorowskiego-zmenilismy-nie-tylko-Polskie, dostęp 27.01.2021.

[75] Exposé szefa MSZ «Nie będziemy bierni w przypadku prób fałszowania historii», https://tvn24.pl/polska/expose-szefa-msz-nie-bedziemy-bierni-w-przypadku-prob-falszowania-historii-ra536019, dostęp 28.20.2012.

консервативні партії, які апелюють до християнсько-демократичних і національних цінностей та суспільної солідарності[76].

«Право і справедливість» як правляча партія виступала за реалізацію концепції Європи вітчизн і збереження культурної диференціації держав, які входили до її складу. Партія висловлювалася за сильну державу, реалізацію соціальної політики та дотримання національних і християнських традицій. Угруповання схвалювало активну зовнішню політику в контексті дво- і багатосторонніх відносин, зокрема на форумі НАТО, ЄС і ООН. За елемент піклування про міжнародний статус держави партія вважає ведення власної історичної політики. Партія заявляла про зміцнення ролі та значення держав Центральної і Східної Європи на міжнародній арені. Вищезгаданий аспект обумовлював ведення активної політики в рамках Вишеградської групи та ініціативи Тримор'я[77]. Партія також підтримувала інші ініціативи співробітництва в межах зони Міжмор'я та європейських («Східне партнерство») і євроатлантичних структур («Партнерство заради миру»). У центр діяльності на міжнародній арені партія ставила державні та польські національні інтереси. Партія заявляла про продовження діяльності світлої пам'яті президента Леха Качинського у сфері культивування цінностей (свобода, справедливість, солідарність і правда), підкреслюючи водночас, що постулат правди стосується Німеччини, Росії та України. У колі стратегічних партнерів – Сполучені Штати і Литва, а з Німеччиною треба налагоджувати рівноправні партнерські відносини[78].

У програмі «ПіС» 2014 р. Україні приділено дуже помітну увагу. Україна постає навіть у контексті критики тодішньої правлячої партії. По-перше, Громадянській платформі дорікалося за те, що вона у відносинах із Німеччиною та іншими впливовими акторами не зуміла поборотися за такі проєкти, як Одеса – Броди – Ґданськ. Натомість, залишаючи правову прогалину, вона дозволила імпортувати з України дешеве зерно на шкоду вітчизняним виробникам. Громадянську плат-

[76] K. Kowalczuk, *Typologia polskich partii politycznych według kryterium programowego*, «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2014/1, s. 79 i n.

[77] Див.: L. Lewkowicz, *The Three Seas Initiative in the Context of International Challenges*, «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej»; 17 (2019), z. 3, s. 7–12; G. Soroka, T. Stępniewski, *The Three Seas Initiative: Geopolitikal Determinants and Polish Interests*, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 17 (2019), z. 3, s. 15–29.

[78] *Polski Model Państwa Dobrobytu*. Program Prawa i Sprawiedliwości 2019, http://pis.org.pl/files/Program_PIS_2019.pdf, dostęp 26.01.2021.

форму розкритиковано й за спробу перевантаження відносин із Росією коштом історичної політики, польських інтересів на пострадянському просторі, зокрема й України.

У програмних і коаліційних матеріалах 2014–2015 рр. Україні теж приділяється багато уваги. У програмі «Права і справедливості» (2014) ідеться про актуальність проблеми щодо розширення ЄС і НАТО державами Східної Європи і Південного Кавказу. «Східне партнерство» було визнано за недостатній механізм інтеграції держав цього простору з ЄС. Знову було наголошено на ролі та значенні Центральної і Східної Європи для політики польської держави, зосібна й таких субрегіонів, як зона Карпат, Балтійського моря і Балкан[79].

Ставлення партії «Право і справедливість» у межах коаліції «Об'єднана правиця» до проблеми східної політики відображено в матеріалах «MYŚLĄC POLSKA» («Мисляча Польща») з програмної конвенції угруповання (2015). У документі звернено увагу на загрозу, що повертається, для Центральної і Східної Європи від російського імперіалізму. Звернено увагу й на дії Росії з наміром розколоти єдність ЄС і НАТО, а також підпорядкувати собі Україну. «Атакований сусід втрачає територію. Захист від подальшої ескалації російської агресії може негативно відбитися на українських реформах. Невдача української трансформації і повернення проросійської влади до Києва означатиме перемогу російського імперіалізму, який, згідно з пророкуванням Леха Качинського в Тбілісі в серпні 2008 р., може повернутися проти інших держав». Критикувалися й уряди в Берліні та Парижі, які прагнуть до налагодження співпраці з багатою на сировину Росією коштом інтересів західних структур і держав Центральної та Східної Європи. Наївній концепції перезавантаження відносин із Росією не піддалися Сполучені Штати, усвідомлюючи важливе значення центральноєвропейського регіону. Активна регіональна політика Польщі дала змогу повернути їй роль промоутера європейських амбіцій східних сусідів. «Що більше суверенності та демократичних змін в Україні, то менше імперіалізму в Росії. Польща повинна вимагати, щоб НАТО і західні держави надавали Україні більшу військову підтримку (військової техніки), ми повинні допомогти Україні виграти цю війну.

[79] Program Prawa i Sprawiedliwości 2014, http://pis.org.pl/partia/prawo-i-sprawiedliwosc, dostęp 19.01.2021.

Лише незалежна і демократична Україна гарантуватиме нам безпеку від імперської Росії»[80].

У документі подано загальний погляд на східну політику Польщі, у рамках якої задекларовано такі дії: 1) розроблення багаторічної стратегії; 2) ведення активних відносин з державами Балтії та державами «Східного партнерства»; 3) активна дипломатія Польщі в політиці сусідства ЄС; 4) збільшення інвестицій і торговельного обміну з державами «Східного партнерства»; 5) посилення дій, які популяризують Польщу і співробітництво на Сході за посередництвом польських інститутів; 6) послідовна підтримка України перед лицем російської агресії, збереження і посилення санкцій щодо Росії, зміна нормандського формату, адже не можна схвалювати прийняття найважливіших рішень у регіоні без участі Польщі; 7) якнайшвидше надання Україні безвізового режиму; 8) інтенсифікація економічного співробітництва та передання польського know-how стосовно трансформації; 9) початок ефективних дій у Білорусі на користь підписання договору про малий прикордонний рух у діапазоні полегшення візового режиму; 10) ведення діалогу з владою Білорусі, зокрема й у справі підтримки Союзу поляків у Білорусі та громадянського суспільства; 11) протистояти обмеженню прав поляків у Литві; 12) за умов збереження контактів із російською владою підтримувати продемократичні середовища; 13) спільно з партнерами з ЄС створювати вільний інформаційний простір (ТБ та інтернет) для населення колишнього СРСР, яке послуговується російською мовою, і успішно протидіяти дезінформації та агресивній імперській пропаганді; 14) діяти на благо зміцнення політичних і економічних зв'язків Європи з Азербайджаном, Грузією і Вірменією[81].

У програмі іншого коаліціянта – партії «Порозуміння» Ярослава Говіна читаємо: «...ключовою загрозою для Польщі й надалі залишається відроджуваний російський експансіонізм, що реалізувався в Грузії й Україні, з перспективами подальшого розвитку. Безпосередня військова участь Кремля (у збройних діях або в формі квартирування формувань) у державах – сусідках Польщі, а також значний рівень

[80] *Myśląc Polska. Przemówienia z Konwencji Programowej Prawa i Sprawiedliwości oraz Zjednoczonej Prawicy MYŚLĄC POLSKA*, http://pjg.org.pl/program-zjednoczonej-prawicy-2/, dostęp 07.02.2021.

[81] Там само.

мілітаризації Калінінградської області становлять реальну загрозу для польської безпеки»[82].

Першим міністром закордонних справ від «Об'єднаної правиці» став Вітольд Ващиковський, який у своєму першому виступі засудив російську агресію щодо України. Декларуючи допомогу Україні, він водночас засвідчив, що Польща вимагатиме ефективного використання тієї допомоги. У питанні протидії агресії Росії міністр заявив про взаємодію з ЄС, США та іншими партнерами. До інтересів Польщі належить підтримування суверенності та територіальної цілісності України, адже демократична, політично й економічно стабільна держава – це важливий елемент європейського порядку і безпеки[83]. Міністр критикував і свого попередника за надто угодницьку політику відносно Росії. У наступній промові (2017) міністр підкреслив: «Ми з тривогою спостерігаємо за агресивною політикою Російської Федерації у Східній Європі. Уже третій рік триває посилюваний нею воєнний конфлікт в Україні. Це конфлікт, який задіює двох наших сусідів, створює для Польщі низку реальних викликів і загроз. Польща не схвалить сіру зону нестабільності в Європі, не пристане на поділ нашого континенту на зони впливу. Ніколи більше не буде Мюнхена і Ялти»[84]. Незважаючи на певні неузгодженості міністра закордонних справ РП у відносинах з Україною в галузі історичної політики, він твердо стояв на боці Києва, відкрито називаючи дії Росії агресією.

Пом'якшення риторики у взаємовідносинах настало разом зі зміною міністра закордонних справ. Міністр Яцек Чапутович у своєму виступі наголошував на необхідності зміцнення східного флангу НАТО, звертаючи також увагу на поглиблення співробітництва з державами-партнерками, зокрема з Україною. Промовляючи в Сеймі, міністр сказав: «Ми турбуємося про підтримку Союзом наших східних сусідів. У Любліні квартирує польсько-литовсько-українська бригада [...]. Спільно з союзниками ми впроваджуємо пропозицію розвитку платформи НАТО – Україна у справі подолання гібридних загроз, мета якої – зміцнення опірності в площині захисту критичної інфраструк-

[82] Program polityczny partii Porozumienie Jarosława Gowina, http://pjg.org.pl/wp-content/uploads/2019/02/Program-Porozumienie-Jaros%C5%82awa-Gowina.pdf, dostęp 29.01.2021.

[83] Pełna treśc exposé Witolda Waszczykowskiego, http://www.rp.pl/Rzad-PIS/160129236-Pelna-tresc-expose-Witolda-Waszczykowskiego.html, dostęp 27.01.2021.

[84] Exposé ministra Waszczykowskiego, http://www.euraktiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/press_release/minister-witold-waszczykowski-o-priorytetach-polskiej-dyplomacji-w-2017-roku/, dostęp 30.01.2021.

тури, кіберзахисту і знищення тероризму». Він також ще раз заявив, що «Польща незмінно підтримує територіальну цілісність України і суверенність її правління на всій території держави в її міжнародно визнаних межах». Очолюючи відомство, Яцек Чапутович послідовно називав дії Росії щодо України в Криму, на Донбасі, в Керченській протоці агресією. Про гуманітарну ситуацію в Криму і на Донбасі він нагадував також на сесії ООН. Стан польсько-українських відносин у вимірі практичного співробітництва він визнав як добрий, а в галузі військової співпраці, політики, безпеки та енергетики – дуже добрий. Він підкреслював також зростання торговельного обміну, видачу громадянам України майже 850 тисяч робочих віз. Міністр згадав і про 40 тисяч українських студентів, які навчаються в Польщі. Він також вказав на необхідність продовження з Україною історичного діалогу. Головна умова польської сторони – відмова від заборони ексгумацій останків польського населення[85].

Заслуговує на увагу ініціатива міністра закордонних справ Яцека Чапутовича щодо створення Люблінського трикутника за участі Польщі, Литви і України. Вищенаведена формула, апелюючи до спадщини Речі Посполитої Трьох Народів, має на меті підтримати Україну в її протидії російській агресії та на шляху європейської і євроатлантичної інтеграції[86].

Діяльність Анджея Дуди як президента, обраного на цю посаду за рекомендацією партії «Право і справедливість», у сфері зовнішньої політики і безпеки лише почасти пов'язувалася зі спадщиною Леха Качинського. Нове покоління і польських, і українських політиків під впливом історичної ворожнечі має своє тлумачення доктрини Ґедройця. Не дивлячись на численні зустрічі між Анджеєм Дудою і Петром Порошенком, не сформувалося таке порозуміння, яке було між Александром Квасневським і Леонідом Кучмою чи між Лехом Качинським і Віктором Ющенком. Під час зустрічі 24 серпня 2016 р. президенти підписали в Києві спільну декларацію, вказуючи на міцні

[85] Minister Jacek Czaputowicz o priorytetach polskiej dyplomacji w 2019 roku, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-jacek-czaputowicz-o-priorytetacch-polskiej-dyplomacji-w-2019-roku, 29.01.2021.

[86] A. Dunajska-Minkiewicz, *Ministrowie spraw zagranicznych Polski, Ukrainy i Litwy w Lublinie. Powołali «Trójkąt Lubelski»*, https://kurierlubelski.pl/ministrowie-spraw-zagranicznych-polski-ukrainy-i-litwy-w-lublinie-powolali-trojkat-lubelski-zobacz-zdjecia/ar/c1-15100564, dostęp 10.02.21.

культурні та історичні зв'язки між народами, на потребу розвитку партнерських відносин між державами, на актуальність проблем безпеки в регіоні, пов'язаних із російською загрозою[87]. Однак президент України не прийняв запрошення Анджея Дуди взяти участь у ініціативі Тримор'я. Сторони розсварилися через проблеми історичної політики, зокрема й через ставлення до подій на Волині під час Другої світової війни, до місць пам'яті та ексгумації замордованих людей. Сейм найперше прийняв ухвалу про вшанування жертв Волинської трагедії 1943–1945 рр.[88], що викликало незадоволення української сторони. Усе ж таки парламентам обох країн вдалося розробити в жовтні 2016 р. спільну Декларацію пам'яті і солідарності Верховної Ради України та Сейму Республіки Польща[89]. Сторонам було ще далеко до порозуміння в справі Волині, доказом чого стало окреме покладання президентами Польщі та України вінків на вшануванні 75-ї річниці трагедії[90].

Попри непорозуміння, сторони продовжували складний діалог і розвивали матеріальний вимір партнерства. Під час візиту до Варшави в серпні 2019 р. президент Володимир Зеленський подякував Польщі за виявлену підтримку в захисті територіальної цілісності України та заявив про скасування заборони на пошукові роботи й ексгумацію. А президент Анджей Дуда однозначно засудив агресивні дії Росії щодо України, говорячи про російську окупацію частини української території[91]. Під час візиту президента Анджея Дуди до Києва в жовтні 2020 р. очільники держав прийняли спільну заяву, в якій підкреслено стратегічний характер партнерства, підтримку європейських і євроат-

[87] Wspólna Deklaracja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i Prezydenta Ukrainy przyjęta w Kijowie, 24 sierpnia 2016 roku w dniu obchodów 25 rocznicy Niepodległości Ukrainy, https://www.prezydent.pl/gfx/prezydent/userfiles3/files/2016_rozne/dokumenty_deklaracje/deklaracja_pol_ukr.pdf, dostęp 03.02.2021.

[88] Uchwała Sejmu w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II RP w latach 1943–1945, www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/komunikat.xsp?dokumentId=2D76E3019FA69IC3C1257FF800303676, dostęp 13.04.2018.

[89] Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 października 2016 r., Deklaracja Pamięci Solidarności Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Rady Najwyższej Ukrainy, Monitor Polski, 28.10.2016, poz. 1016.

[90] *Дуда сказав правду про Волинь. Але не про відносини Польщі з Україною*, https://oko.press/duda-mowil-prawde-o-wolyniu-tylko-z-jakim-skutkiem-dla-stosunkow-z-ukraina/, dostęp 03.02.2021.

[91] *Офіційний візит Зеленського в Варшаву. «Багато українців віддали своє життя в ім'я захисту Польщі»*, https://wiadomosci.onet.pl/kraj/oficjalna-wizyta-zelenskiego-w-warszawie-rozmowy-o-relacjach-polski-i-ukrainy/x7de6c8, dostęp 04.02.2021.

лантичних прагнень України, долучення Києва до ініціативи Тримор'я та обопільний розвиток вигідного економічного співробітництва[92].

Про серйозне трактування загрози з боку Росії та апелювання до прометеївських концепцій у східній політиці керівники держав заявили в Стратегії національної безпеки від 2020 р., де є таке формулювання: «Найсерйознішу загрозу становить неоімперська політика влади Російської Федерації, яка реалізовується також з використанням військової сили. Агресія у бік Грузії, нелегальна анексія Криму та дії на сході України порушили основні принципи міжнародного права й системи європейської безпеки[93].

Висновки

Польське геополітичне мислення у східному вимірі було зумовлене двома основними концепціями (ягеллонською і п'ястівською), які мали значний вплив на зовнішню політику польської держави після періоду перелому. Аналіз програм політичних партій, які створювали урядові коаліції в Польщі після 1989 р., а також часткова реалізація їхніх вимог засвідчили наявність консенсусу в сфері східної політики. Роль і значення незалежної і цілісної України для безпеки Польщі були в центрі уваги більшості провідних політичних партій Третьої Речі Посполитої Польщі. Узагальнюючи, можна сказати, що різниця між партіями у сфері східної політики стосувалася вибору: хто є важливішим для Польщі – Україна чи Росія.

[92] Wspólna deklaracja Prezydentów Polski i Ukrainy, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,1181,wspolna-deklaracja-prezydentow-polski-i-ukrainy.html, dostęp 09.02.2021.

[93] Strategia Biezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020.

Вальдемар Парух

«БУЛАВА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЗНАХОДИТЬСЯ У ВАРШАВІ», або УКРАЇНА У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ «ОБ'ЄДНАНОЇ ПРАВИЦІ»

1. Роль Центральної Європи у зовнішній політиці Польщі

У націотворчому і державотворчому процесі України ключову роль відіграють два історичних періоди: Київська Русь і князівства, які виникли після неї, та козацька державність у XVII ст. Там розташовуються антецеденції українського народу і його сучасної держави. Регалією влади козацького отамана Богдана Хмельницького була гетьманська булава, привезена в 2004 р. з Музею Польського війська у Варшаві на присягу президента Віктора Ющенка, який очолив українську владу після Помаранчевої революції. Символічним було не тільки перевезення цього дуже важливого артефакту з Варшави до Києва, а й значення булави. Незалежно від того, чи саме цей артефакт є оригінальною гетьманською булавою, яку мав отримати від польського короля Хмельницький 19 лютого 1649 р. в Києві (як і в минулому його великий попередник Петро Конашевич-Сагайдачний), вона, безперечно, становить частину польсько-української історії. Козацький гетьманат був утворений у межах Речі Посполитої на взірець відповідних їй ладу і політичних рішень, але також у суперечці з центральною владою тієї держави на користь здійснення в ній змін[1].

Партія «Право і справедливість» («ПіС»), яка була найважливішим політичним суб'єктом, що створював коаліцію «Об'єднаної правиці», яка після двічі виграних виборів у 2015 р. – президентських і парламентських – перейняла відповідальність за Польщу і передусім за її зовнішню політику, мала чіткі й точні думки щодо ролі Центральної Європи для ефективної політичної стратегії, якої вона дотримувалася

[1] Buława Chmielnickiego budzi emocje, 31 XII 2004, http://www.archiwum.rp.pl, dostęp 7 V 2021; див. P. Z. Kozłowski, *Działalność polityczno-dyplomatyczna Bohdana Chmielnickiego,* Poznań 2014, http://www.dokumen.pub, dostęp 10 V 2021.

для гарантування державі незалежності та розширення її суб'єктності в міжнародному середовищі і, зокрема, в ключових міжнародних організаціях, членом яких є Республіка Польща, – Північноатлантичному альянсі і Європейському Союзі[2]. Винятковий статус Центральної Європи в концепції «ПіС» зовнішньої політики Польщі був чітко проявлений у діагнозі політичної дійсності, політики і міжнародних відносин.

По-перше, «ПіС» підтримувало структурування міжнародного середовища за принципом визначення ворога і союзника та використовування в політичному мисленні знань зі сфери історії та геополітики. Саме історичні та геополітичні детермінанти формували ставлення «ПіС» до окремих держав і регіонів; їх можна трактувати й у категоріях непередбачуваних. Наскільки «ПіС» від початку свого існування апелювала до історичного досвіду, настільки рецепція геополітики стала помітною лише в другому десятилітті XXI ст., посідаючи чимраз більше місця в програмних рішеннях. Переломною у цій темі стала програма партії від 2014 р., в якій підкреслювалося, що геополітика відігравала ключову роль у формуванні міжнародних відносин у XX ст., а держави не мають сили позбутися геополітичного баласту[3]. Лідери цієї формації – Ярослав Качинський і Лех Качинський – ніколи, навіть у дев'яностих роках XX ст., не піддалися роздумам про кінець історії, безсумнівну перемогу демократії, про зміну природи міжнародних стосунків і тріумф постполітики, що мало анулювати оцінювання «ворог–союзник». Напередодні 2007 р. «ПіС» не висловлювалося надто голосно про міжнародні загрози для Польщі, утім від 2008 р. оцінка

[2] Дві менші політичні партії, які утворювали «Об'єднану правицю» – «Солідарна Польща» на чолі зі Збігнєвом Зьобром і «Порозуміння», якою керував Ярослав Говін (у 2014–2017 рр. під назвою «Польща разом»), – не мали ні вагомого впливу на зовнішню політику наступних кабінетів правиці під керівництвом Беати Шидло і Матеуша Моравецького, ні поміркованих поглядів на міжнародне середовище, на міжнародні відносини та зовнішню політику. Можна припустити, що зовнішня політика Польщі після 2015 року виникала з політичної думки «Права і справедливості», а надто з роздумів голови партії Ярослава Качинського і президента Леха Качинського. Важливою була й спадщина «перших» урядів «ПіС» (2005–2007) і президентства Л. Качинського (2005–2010), на яку партія посилалася в своїх програмах від 2014-го і 2019 року.

[3] Див. програму «ПіС» від 2009, 2011, 2014 і 2019 років. *Polska nowoczesna. Polska solidarna. Polska bezpieczna. Program Prawa i Sprawiedliwości 2009, 2011*, PiS, Warszawa 2011; *Program Prawa i Sprawiedliwości 2014*, PiS, [b.m.w.] 2014; *Dobry czas dla Polski. Program 2019 Prawa i Sprawiedliwości*, PiS, [b.m. w.] 2019.

принципово змінилася через оприявлення на всю силу російського імперіалізму (агресія проти Грузії, пророкування розпаду України).

По-друге, партія, очолювана Ярославом Качинським, відрізняла політичних суб'єктів від політичних засобів; щодо міжнародного середовища це означало приписування лише державам ролі політичних суб'єктів і сприйняття міжнародних організацій у категоріях політичних засобів. Унаслідок цього в «Стратегії польської зовнішньої політики 2017–2021» записано: «[...] міжнародні відносини – це сфера діяльності суверенних держав. Незалежно від співробітництва у різних формах держави зберігають свою суб'єктність»[4]. Наслідком такого підходу було не тільки відкидання концепції федералізації Європейського Союзу, а й трактування його в категоріях наддержави, тобто політичного суб'єкта, який не є державою, але перебирає її повноваження, зокрема й узурпує виконування суверенності на континенті, незважаючи на відсутність соціополітичної підстави – існування європейського народу, який практикує демократію в масштабі континенту. Європейський Союз, як і Північноатлантичний альянс, послідовно сприймається як площина гри, що ведеться між державами – членами ЄС і НАТО для забезпечення власних державних і реалізації національних інтересів. Для «ПіС» ліберальна теорія (доктрина) міжнародних відносин була чужою.

По-третє, на думку «ПіС», кожна держава спрямована на примноження засобів, аби збільшувати свій політичний потенціал, необхідний у міжнародних відносинах. Це завдання було для Польщі винятково важливим під кутом зору історичного досвіду (поділи у XVIII ст. і поділ, здійснений під час Другої світової війни, та клієнтелізм в останньому столітті існування Першої Речі Посполитої і за часів Польської Народної Республіки) та геополітичного становища (між Німеччиною і Росією, з перевагою осі Схід – Захід над віссю Північ – Південь). Переплетення історії та геополітики означало тепер і надалі залежність Польщі від стану німецько-російських відносин, але за нових умов – набуття статусу «території суттєвого стратегічного значення» та зросту вагомості для безпеки континенту, її існування як прикордонної держави Європейського Союзу і Північноатлантичного альянсу[5]. Отже, використовуючи термінологію Збігнєва Бжезінського, на повну

[4] *Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021*, MSZ, [b. m. w., b. r. w.], s. 4.

[5] *Strategia biezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, [b. o. w.) Warszawa 2007, s. 3–4.

силу почала проявлятися роль Польщі як геополітичного стрижня, що давав доступ до Центральної Європи, винятково важливої для ключових гравців у міжнародних відносинах: Сполучених Штатів (антиросійський бар'єр), Російської Федерації (міст до Західної Європи та охорона «близького зарубіжжя» і «російського світу»), КНР (вікно в Європу), ФРН (простір економічної експансії і зміцнення потенціалу на міжнародній арені) та Об'єднаного Королівства (противага домінуванню Німеччини в Європейському Союзі).

Із трьох згаданих вище передумов виникла концепція підвищення статусу Польщі в міжнародному середовищі «за допомогою домкрата». Ярослав Качинський і Лех Качинський схвалювали політичну тактику, розроблену Юзефом Пілсудським. Голова «ПіС» повторював за Пілсудським: «Треба пропонувати високу ставку. Треба боротися за статус великого європейського народу – навіть дещо на виріст»[6]. Як бачимо, увагу було звернено на Центральну Європу, бо саме цей регіон, якби вдалося його відповідно організувати, міг би принципово зміцнити статус Польщі в Європейському Союзі та в Північноатлантичному альянсі й діяти на її користь у поточній грі, яка велася на форумі тих організацій і у відносинах зі Сполученими Штатами, з Росією і Німеччиною (міжнародний статус)[7].

Партію «ПіС» щодо політичного мислення про міжнародне середовище зобов'язував канон, приписаний президентові Качинському: «Я глибоко розумів, що Польща буде стільки значити на Заході, скільки зможе створити зв'язків співпраці на Сході і наскільки вона виявиться достовірним партнером і адвокатом підтримки на форумі ЄС і НАТО обґрунтованих інтересів нашого регіону»[8]. Анджей Дуда у своїй інавгураційній промові на початку президентства не без причини провістив відновлення центральноєвропейської політики та залучення до неї нових партнерів[9]. Для зовнішньої політики Польщі – держави середньої

[6] J. Kaczyński, *Wystąpienie w czasie dyskusji na temat informacji rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2003 roku*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 4 kadencja, 40 pos., 22 I 2003; див. J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe Wydanie prac dotych czas drukiem niogłoszonych*, Warszawa 1937, t. 3, s. 23; t. 6, s. 203.

[7] Качинський Я. *Дуже потужні сили прагнуть до того, аби Польща не була тим, чим могла б бути. Треба цьому протистояти* [Розмова Єжи Кубрака з Ярославом Качинським], 7 VI 2014. http://www.wpolityce.pl, dostęp 20 V 2020.

[8] *Warto być polakiem: Idea i myśli Lecha Kaczyńskiego*, oprac M. Łopiński, Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 2010, s. 50.

[9] Orędzie nowego prezydenta, 6 VIII 2015, http://www.tvn24.pl, dostęp 5 II 2020.

і *півотальної* – Центральна Європа є ключовою; у ній бачилися засоби, необхідні для Речі Посполитої, на п'яти напрямах: а) союзному; б) північноатлантичному; в) американському; г) німецькому; д) російському. «ПіС», вдруге здобуваючи владу в Польщі, поставило собі за мету створення нової архітектури регіональних відносин, опертої на п'яти передумовах: 1) регіон – це цілість, незалежно від належності до міжнародних організацій, який має спільні інтереси і цивілізаційну, культурну та історичну тотожність; 2) необхідність подолання статусу периферійного регіону для західної гемісфери; 3) Центральна Європа шляхом приєднання зміцнила Європейський Союз і Північноатлантичний альянс; 4) активна центральноєвропейська політика Польщі – це прояв політичного реалізму; 5) центральноєвропейські мережеві зв'язки повинні створюватися для Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, а не проти них[10]. «ПіС» рішуче відкидала такі альтернативні сценарії щодо країн Центральної Європи, як стати східними периферіями Європейського Союзу або західними периферіями «російського світу», а також відігравати роль мосту між Сходом і Заходом. Такі сценарії призвели б до чергової історичної катастрофи для регіону, схожої на попередні.

Наведена оцінка Л. Качинського дуже вдало ілюструє основні переплетіння, властиві для зовнішньої політики Третьої Речі Посполитої, відповідно прочитані не тільки президентом, а й партією «ПіС». Унаслідок цього в програмі від 2014 р. записано: «Польща черпає свої сили з регіону Центральної і Східної Європи і цим зміцнює потенціал усієї Європи»[11]. Однак у такому висновку ключовим для «ПіС» була відбудова/побудова центральноєвропейської політичної тотожності задля того, щоб спростувати вельми поширену думку про неіснування Центральної Європи, яка була спадщиною як пропаганди царської Росії і другого рейху в XIX ст., так і американсько-радянської поляризації періоду холодної війни. Очікувана реконструкція регіону мала ґрунтуватися на двох фундаментах: подолання посткомунізму, який був родимою плямою всіх держав регіону, та раціональної окциденталізації і виняткової ролі релігії. Щодо Центральної Європи можна застосувати гасло неприйняття, проголошене партією «Право і справедливість» іще в 2001 р., коли вона тільки поставала, – неприйняття «васального

[10] Див. J. Sanecka-Tyczyńska, *Racja stanu we współczesnej polskiej myśli politycznej 2001–2015*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019, s. 319–324.

[11] Program Prawa i Sprawiedliwości 2014..., s. 155.

парадигмату» і «синдрому боязливості», опертих на правило «страх щодо Сходу і почуття меншовартості перед Заходом»[12].

Важливими були й інші цілі – центральноєвропейські держави, створюючи територію співпраці, наче ставали геополітичною одиницею, стійкішою до російського проникнення або залежності від ФРН, а також привабливими для Сполучених Штатів, Китайської Народної Республіки і Японії та інших імовірних сильних партнерів. Не було сумніву, що для згаданих держав вагомим є регіон як цілість в економічному та військовому сенсі. У цьому найповніше виявився підхід до Центральної Європи з використанням поняття «міжнародна система». Як визначила Йоанна Санецька-Тичинська, у міжнародній системі, на думку «ПіС», немає, однак, центру прийняття політичних рішень, бо це середовище має ознаки поліархії, а це означає, що центральноєвропейська консолідація має сенс. Якщо її не буде проведено, то на регіон чекає об'єктивація, яка найперше веде до обмеження суб'єктності держав, а відтак до втрати ними суверенності та зштовхування у сферу хаосу, де переважає клієнтистична залежність[13]. Такий потенціальний сценарій випливав із аналізу історичної долі центральноєвропейських держав у XIX і XX ст., коли регіон було поділено згідно з орієнтацією на окремі європейські держави, що вело до чергових війн у Центральній Європі, її знищення в обох світових війнах і загибелі мультиетнічних і мультиконфесійних малих батьківщин.

Однак з описаною перспективою пов'язувалося також принципове питання – опанування Центральної Європи малими державами (за винятком Польщі, Румунії та України) наперед визначало стан суспільної свідомості народів, що проживали в регіоні, та їхні політичні прагнення. Переважали надмірна вразливість на тлі національної тотожності, клієнтистична орієнтація щодо сильних сусідніх держав (передусім Німеччини, але також і Росії), підпорядкування європейським інституціям (помітне до міграційної кризи в 2015 р.), приховані претензії і ворожість, перенесені з минулого, які міцно вкоренилися в негативних національних стереотипах.

Убачаючи в найближчому міжнародному оточенні Республіки Польща важливий суб'єкт співвідношення в політиці та водночас

[12] *Dokumenty programowe i ideowe. Kongres założycielski Prawo i Sprawiedliwość*, *Falęty 1–2 grudnia 2001 r.*, PiS, [b. m. w.] 2001, s. 25 *Deklaracja polityczna Prawo i Sprawiedliwość,* PiS, Warszawa 2001, s. 19.

[13] J. Sanecka-Tyczyńska, op. cit., s. 291–293.

чинник, який її формує, «ПіС» мусила включитись у визначення меж регіону на двох географічних азимутах: Схід – Захід, Північ – Південь. У першому трактуванні партія мала клопіт у розділенні двох частин, які утворюють регіон, – центральної і східної. Наскільки з регіону рішуче виключено Російську Федерацію (Східна Європа) і ФРН (Західна Європа), настільки постала проблема статусу України та Білорусі з їхньою центральноєвропейською тотожністю. Ще до здобуття влади в 2015 р. обидві держави були визначені в «ПіС» як Східна Європа, однак у 2015–2019 рр. почало переважати переконання, що треба здійснити геополітичний перегляд, визнаючи Київ і Мінськ (як і Таллінн та Ригу), незалежно від внутрішньої ситуації в них, столицями центральноєвропейських держав. У трактуванні Північ – Південь для «ПіС» цілісною частиною регіону були як кавказькі та скандинавські держави, так і західно- та східнобалканські, а також Туреччина. Було прийнято стратегічне припущення, що належність до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу не є вирішальною, бо вона спричиняє невигідний поділ регіону, значно знижуючи його потенціал. Результати вирішення цих термінологічних проблем можемо віднайти в географічній широті численних центральноєвропейських ініціатив, які презентувала «ПіС» у 2015–2021 рр. (Тримор'є, Бухарестська дев'ятка, Трилог, Люблінський трикутник, саміти головуючих парламентів держав Центральної Європи, N+B – країни Північної Європи та держави Балтії).

2. Стратегічне значення України для безпеки Польщі

Стратегічне значення України для Польщі, згідно з візією «ПіС», найповніше розкрив голова партії Я. Качинський у сеймовій промові ще в 2003 р., за багато місяців до української кризи. Він тоді сказав: «Відносини з Україною залишаються надзвичайно вагомим стратегічним виміром зовнішньої політики. [...] Це наш обов'язок, який виникає не тільки з солідарності з братнім українським народом, а й наш обов'язок, що виникає також із необхідності оберігання польських національних інтересів. Польща в тісному союзі з Україною є для Європи силою, яку не оминути, в кожному вимірі. І ми про це мусимо пам'ятати»[14]. Це був класичний виклад політики Польщі щодо України згідно з реалістичною доктриною міжнародних відносин,

[14] J. Kaczyński, *Wystąpienie w czasie dyskusji na temat informacji...*

тобто з використанням польської державної перспективи. Спроби Польщі встановити стратегічне партнерство з Україною впродовж багатьох років видавалися односторонніми намаганнями, бо лишень у стратегії безпеки України від 14 вересня 2020 р. Київ зарахував Польщу, разом із Азербайджаном, Грузією, Литвою і Туреччиною, до кола таких партнерів[15].

Стратегічне значення України для безпеки Польщі, на думку «ПіС», виникало з двох передумов: 1) негативної оцінки стану польсько-російських відносин у поточному та середньостроковому трактуванні; 2) позитивного ставлення партії до спадщини попередніх польських державностей – Першої Речі Посполитої і Другої Речі Посполитої. Перша передумова базувалася на переконанні, що відсутність шансів на нормалізацію відносин між Варшавою і Москвою визначала «тверду» політику стосовно Кремля. У «Стратегії польської зовнішньої політики 2017–2021 років» було деталізовано основи політики Польщі щодо РФ в європейському контексті: «Нормалізація відносин ЄС – Росія не може здійснюватися, спираючись на передумови, що походять із [1] логіки ялтинської системи, яка передбачала існування зони впливів. Діалог із Росією повинен слугувати комунікуванню когезійного і однозначного послання, [2] яке не викликає сумнівів ні щодо пріоритетів Заходу, ні щодо [3] оцінки політики самої Російської Федерації»[16]. Це була принципова позиція, яка означала неприйняття мислення в категоріях реалізації економічних інтересів, за умов «маргіналізації спірних проблем»[17]. Таку позицію описував і президент Анджей Дуда: «Певні справи треба називати по імені, що ми і робимо [...]» і міністр закордонних справ Яцек Чапутович: «Росія відчуває слабкість»[18].

З іншої названої передумови (позитивне ставлення до давньопольської спадщини) випливали конкретні наслідки.

---

[15] P. Żochowski, S. Matuszak, K. Nieczypor, *Nowa strategia bezpeczeństwa narodowego Ukrainy*, Warszawa 2020, http://www.osw.waw.pl, dostęp 10 V 2021.

[16] *Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021...,* s. 9.

[17] Ibidem, s. 11; *Przemówienie prezydenta Andrzeja Dudy na konferencji na temat polityki zagranicznej Lecha Kaczyńskiego*, 21 XII 2015, http://www.prezydent.pl, dostęp 12 I 2021.

[18] A. Duda, *Widzę próbę zablokowania dobrych zmian* [Wywiad Tomasza Wróblewskiego i Mariusza Staniszewskiego z Andrzejem Dudą], «Wprost», 15–21 II 2016, nr 7, s. 13; J. Czaputowicz, *Rosja wyczuwa słabość* [Wywiad Jacka Karnowskiego z Jackiem Czaputowiczem], «Sieci», 13–19 VIII 2018, nr 33(298), s. 42.

Перший: партія Я. Качинського вважала, що роль польської держави в центральноєвропейському регіоні у минулому була позитивною в цивілізаційно-культурному, політичному, інституціональному та суспільному значенні. Тому й Третя Річ Посполита зобов'язана проводити свою східну політику, яка є проявом її суверенності; вона також повинна розпочати на цій території суперництво з онімеченням і зросійщенням. Такі міркування скріплювала й думка, висловлена в 2006 р. Янушем Куртикою, головою Інституту національної пам'яті, що за межами сучасної Польщі на Сході дуже помітна туга за старопольською традицією, а її артефакти та релікти й надалі наявні в суспільному житті на цій широкій території[19]. У партійній програмі від 2019 р. цій традиції приписуються дві ознаки: демократичний республіканізм і симбіоз свободи й рівності[20]. Апелюючи до минулого, можна було роз'яснити ґенезу двох українських революцій – Помаранчевої і Гідності – та протистояння російській агресії в Криму й у східних регіонах України.

Другий: «ПіС» визнала, що суверенна Польща не може відвернутися від своїх східних сусідів, зокрема України, беручи до уваги, що державні інтереси і безпека Речі Посполитої були забезпечені через вступ до євроатлантичних структур і тепер треба брати участь лише в політичній грі в західній гемісфері. Було прийнято іншу перспективу: статус Польщі в цій гемісфері залежатиме від східної політики, бо на колишніх територіях Речі Посполитої відбувається історичне суперництво, яке має цивілізаційні ознаки та чорно-білу формулу – або ті землі будуть піддані окциденталізації і ввійдуть до складу центральноєвропейського субрегіону, який характеризується культурним плюралізмом і повагою до свободи народів, або Росія перетворить цю територію на частину «російського світу», торуючи собі шлях до проникнення в усю Центральну Європу, зокрема й у Польщу. Компроміс неможливий, а інший сценарій означає реальну загрозу втрати Річчю Посполитою суверенності та незалежності, як це багато разів бувало у минулому[21].

---

[19] *Polska polityka historyczna*, «Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej», maj 2006, nr 5, s. 16.

[20] *Dobry czas dla Polski*..., s. 12.

[21] Див.: W. Marciniak, *Rosja w Europie: utopia i antyutopia modernizacji*, [w:] *Polska w grze międzynarodowej: Geopolityka i sprawy wewnętrzne*, red. J. Kloczowski, Ośrodek myśli politycznej, Kraków 2010, s. 32–33.

Третій: «ПіС» позитивно оцінювала історичні приклади взаємодії поляків і українців, свідомо посилаючись на погляди пілсудчиків щодо необхідності відокремлення Польщі від Росії незалежними державами, які утворилися на колишній території Речі Посполитої; на рішення маршала Пілсудського в період польсько-більшовицької війни, зокрема політично-військового союзу, укладеного з Симоном Петлюрою; традиції проєктованої спільної боротьби поляків, українців, білорусів і литовців з комунізмом, розробленої в колі Єжи Ґедройця і Юліюша Мєрошевського. Беручи до уваги таку історичну перспективу, були цілком зумовленими і повна підтримка «ПіС» обох українських революцій, і організація президентом Лехом Качинським експедиції до Тбілісі з метою оборони незалежності Грузії від російського нашестя, презентованої як захист Центральної Європи від російського імперіалізму. Для «ПіС» достовірними були слова, промовлені Я. Качинським на вічі в Києві 1 грудня 2013 р.: «Брати українці. Я впевнений, що ви переможете. Ви потрібні Європі. Європейський Союз потребує України, пам'ятайте про це [...]. Саме в цьому напрямі йшов у своїй політиці мій брат, який загинув у Смоленську. І ми, і я йдемо тим же шляхом. Я знаю, що в Україні є сили, які мають інші погляди. Їм варто пригадати вірш вашого великого поета Шевченка: "Ті, що шкодять Україні, ніколи не врятуються". Нехай ті, що пробують тягнути Україну в інший бік, пам'ятають про це послання великого українця»[22].

Політична думка «ПіС» на українському напрямку виразно еволюціонувала під впливом російської політики та змін, які відбувалися в Україні. У 2005–2007 рр. лунало двоголосся, спричинене ситуацією в Україні. У 2005 р., коли Казимир Марцінкевич за рекомендації «ПіС» обіймав посаду прем'єр-міністра, він у своїх виступах жодного разу не згадав про Україну як важливого партнера для Польщі, обмежуючись лише загальними формулюваннями про польське зацікавлення у стабілізації ситуації за межами східного кордону й у гарантіях у сфері енергетичної безпеки. Однак цю проблему інакше сприйняли президент Л. Качинський і міністр закордонних справ Стефан Міллер. Перший в інавгураційній промові закликав до надання стратегічному союзові з Україною конкретних форм, а інший у своїй доповіді на тему зовнішньої політики визначив цю конкретику так: 1) пересунення

[22] *Jaroslaw Kaczyński przemawia w Kijowe*, 1 XII 2013, http://www.yotube.com, dostęp 10 V 2021.

кордонів ЄС на територію України; 2) підтримка демократизації і модернізації України; 3) надання нового змісту стратегічному партнерству в політично-військовій галузі; 4) сприяння прагненню України ввійти в Північноатлантичний альянс; 5) енергетична співпраця[23]. Лінія Качинський – Міллер стала домінуючою в 2006 р., що було помітно під час офіційного візиту президента в Україну (28 лютого), який підтвердив «надстандартні, спеціальні польсько-українські відносини» та підтримку в усіх чотирьох особливих питаннях, зазначених у сеймі міністром Міллером[24].

Основою проєктованої в політичній думці «ПіС» стратегічної ролі України для Польщі стали дуже тісно пов'язані між собою три переконання. Перше: «Політичний союз з Україною є [...] вимогою державних інтересів Речі Посполитої». Друге: «Історичні події в польсько-українських відносинах не мають права впливати на поточну політику обох держав. [...] від польської сторони вони вимагають терплячості [...]»[25]. Третє: польсько-українське стратегічне партнерство залежить від переконання України, що Польща є важливим партнером в політиці щодо Заходу[26].

Пояснюючи певні тези своєї промови в Києві 1 грудня 2013 р., голова партії Я. Качинський визначив перед журналістами три принципи, на яких засновується українська програма його партії, пов'язана з європейськими прагненнями України: 1) незалежність і суверенність України важливі не лише для неї самої, а й для всього Європейського Союзу; 2) європейський курс України повинен означати не тільки вступ до ЄС, а й субрегіональну, тобто центральноєвропейську, інтеграцію; 3) приєднання України до ЄС повинно здійснитися без українських комплексів, але бути контрактом, вигідним для обох сторін: держав – членів ЄС і українців («Європа повинна їм щось дати, але

[23] K. Czornik, *Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej* po *«pomarańczowej rewolucji». Próba bilansu* [w:] *Stosunki Polski z sąsiadami w pirwszej dekadzie XXI wieku*, red. Mieczysław Stolarczyk, Katowice 2001, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 134–135.

[24] Wypowiedź prezydenta L. Kaczyńskiego w czasie wizyty na Ukrainę, 28 II 2006, http://www.serwis.pap.pl, dostęp 12 VII 2011.

[25] P. Żurawski vel Grajewski, *Polska polityka wschodnia*, [w:] *Rzeczpospolita na arenie międ*zynarodowej: *Idee i praktyczne dylematy polityki zagranicznej*, red. J. Kloczkowski, T. Żukowski, Warszawa – Kraków 2010. Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Ośrodek Myśli Politycznej, s. 294.

[26] Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, t. 1140/2/4, «Analiza nt. polityki zagranicznej Ukrainy», 17 X 2006, SJK 450–18(4)/06, s. 300–301.

вони теж повинні дати Європі щось дуже важливе»[27]). На європейські прагнення України накладалися також її очікування щодо Північноатлантичного альянсу, які почали стрімко зростати від початку російської агресії. Для «ПіС» підтримка Північноатлантичним альянсом України в її прагненнях до здобуття незалежності, суверенності та цілісності була важливою, бо це означало обмеження сірої зони безпеки на схід від кордонів Республіки Польща. Така сіра зона безпеки не лише була вельми придатною територією для проникнення з боку Кремля, а й могла експортувати нестабільність у сусідні держави (наприклад, неконтрольовану міграцію, організовану злочинність, загрозу для польських меншин і артефактів польської культури).

3. Основи української програми партії «Право і справедливість»

Основою української програми «ПіС» були дві передумови. Перша – бажання поділитися традицією Першої Речі Посполитої з іншими спадкоємними народами, передусім з литовцями, білорусами й українцями. У «Стратегії польської зовнішньої політики 2017–2021 років» писалося таке: «Поляки були одним із перших громадянських політичних народів у новітні часи, ділячись тими традиціями з іншими народами I Речі Посполитої»[28]. Назавтра після виграних виборів у 2015 р. «ПіС» почала комплексно реалізувати таку пропозицію щодо всіх трьох країн-сусідок.

Пропозиція у східній політиці певною мірою була незалежна від внутрішньої ситуації та проблем, пов'язаних із долею польської меншини в названих трьох державах. Прийнято й інші тактики: 1) щодо Литви було сформульовано пропозицію, яку втілили у життя голова партії Ярослав Качинський і маршал сейму Марек Кухцінський, здобуваючи помітний успіх у корекції литовської історичної політики в аспекті звернення до минулого спільної держави та зміцнення співпраці в різних детальних політиках; 2) щодо Білорусі було проведено діагностичні розмови з метою вивідати наміри Олександра Лукашенка в цій площині, але ініціатива завершилася поразкою в 2020 р., яка збіглася зі внутрішньою кризою в Білорусі; 3) щодо України було зроблено певні кроки у напрямі стратегічного партнерства, а саме надання Києву вагомої підтримки в боротьбі з Росією й прагненні України

[27] *Kaczyński w Kijowie*, 1 XII 2013, http://www.pb.pl, dostęp 10 V 2021.

[28] *Stradegia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021*..., s. 26.

інтегруватися до євроатлантичної гемісфери, але вони не вплинули на поглиблення співпраці в конкретних площинах економічного та суспільного життя. На перешкоді стали політичні турбулентності в Україні та реальне замороження українською стороною впорядкування двосторонніх історичних проблем.

Друга передумова, прийнята «ПіС» щодо українського питання, дала змогу визнати, що відносини Польщі з її східними сусідами, зокрема з Україною, не можуть залежати від стану відносин між Варшавою і Москвою. Ярослав Качинський рішуче відкидав нормалізацію польсько-російських відносин коштом України, у цьому переконує досвід, набутий під час перебування при владі в Польщі в 2005–2007 рр. Тоді міністр закордонних справ Стефан Міллер провів дослідження щодо можливості нормалізування стосунків на лінії Варшава – Москва. Результат виявився негативним. Унаслідок цього члени «ПіС», відповідальні за зовнішню політику, зокрема й нова міністерка закордонних справ Анна Фотига, визнали, що в вимірній історичній перспективі нормалізація неможлива, бо для цього потрібне принципове зміцнення політичного потенціалу Польщі в зіставленні з Росією. Отже, «ПіС» не тільки виключила підтримку політики перезавантаження польсько-російських відносин, реалізовану в 2007–2014 рр. урядом Дональда Туска (коаліція Громадянської платформи і Польської селянської партії), а й дуже гостро засудило здійснену тоді маргіналізацію значення України в зовнішній політиці Речі Посполитої, особливо тоді, коли прем'єр-міністр Туск у 2008 р. відвідав Москву, не провівши попередніх перемовин із Києвом. Тим паче що наміри Туска були однозначні – він подавав сигнал Україні, що вона «припиняє бути першорядним гравцем на східній сцені польської зовнішньої політики, а підтримка для неї перестає бути безумовною»[29]. Польща також уже була не зацікавлена польсько-українським співробітництвом у російському контексті, бо вона сама починала реалізовувати політику *Russia first*[30].

Тандем Туск – Сікорський після 2007 р. вирішив розірвати з відповідним доробком щодо української політики Польщі, як символізованої Александром Квасневським, так і реалізованої Лехом

[29] K. Czornik, op. cit., s. 149; P. Żurawski vel Grajewski, *Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 roku,* «Sprawy Międzynarodowe», 2018, nr 1, s. 43–45.

[30] Ширше див. M. Habowski, *Polityka wschodnia rządu Donalda Tuska*, «Wschodnioznawstwo», 2011, t. 5, s. 99–120.

Качинським[31]. Це сталося доволі швидко, бо вже в 2008 р. почалося переоцінювання взаємних відносин та їхніх раціоналізацій. Пшемислав Журавський вель Граєвський трактував це як послаблення інтенсивності у польсько-українських відносинах та їхню деградацію, причинами яких були як позиція тодішньої влади РП (прем'єр-міністра, уряду, міністра закордонних справ), яка надавала перевагу відносинам типу *bandwagoning* з Німеччиною і перезавантаженню з Росією, так і рішення української влади, коли зі стратегічних цілей у зовнішній політиці Верховна Рада України 3 червня 2010 р. викреслила прагнення до членства в Північноатлантичному альянсі, а президент Віктор Янукович почав у 2011 р. піддавати сумніву курс на асоціацію з Європейським Союзом[32].

Після тих подій в Україні правлячі в Польщі ліберали й народовці визнали, що здобуток Помаранчевої революції виявився нестабільним і Україна не здійснила стратегічний поворот до євроатлантичної гемісфери. Хибна стратегія, прийнята Громадянською платформою, переконувала міжнародну думку, зокрема й українську, що Польща в змозі визнати російську доктрину в зовнішній політиці «близького зарубіжжя», тобто території, яка однозначно перебувала під впливом Росії. Така стратегія призвела до того, що саме під час згаданого візиту до Москви 8 лютого 2008 р. Туск мав почути від президента Путіна пропозицію щодо поділу України. На думку Радослава Сікорського, міністра закордонних справ в уряді Туска, Путін мав тоді сказати: «Україна – це штучна країна, а Львів – це польське місто, то чому це питання не вирішити разом?» і запропонувати спільний польсько-російський воєнний шлях реалізації тієї пропозиції[33]. Подібні думки Путін виголошував також на саміті Північноатлантичного альянсу в Бухаресті, що відбувався 2–4 квітня 2008 р. У різних перемовинах і заявах він тоді говорив: 1) «Україна навіть не є державою. Частина її території – це Східна Європа, а частина, значна, подарована нами!»; 2) «В Україні одна третина населення – це етнічні росіяни»; 3) «Україна в теперішній знаній формі утворилася за радянських часів. Свої землі вона отримала після Другої світової війни від Польщі, Чехословаччини

[31] Див. K. Czornik, op. cit., s. 115–127.

[32] P. Żurawski vel Grajewski, *Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 roku...,* s. 43–44, 51.

[33] *Шокуючі факти, оприявлені Сікорським: Путін офіційно запропонував Туску участь у поділі України!*, 20 X 2014, http://www.wpolityce.pl, dostęp 10 V 2021.

і Румунії. Потім Росія подарувала Україні величезні території на сході та півдні країни»[34].

Реакція політиків партій «Право і справедливість» та Громадянської платформи на російські плани була вкрай інакшою. Незважаючи на проголошення Путіним таких планів, коаліція Громадянська платформа – Польська селянська партія розвивала політику перезавантаження відносин з Росією навіть після Смоленської катастрофи і була ладна продовжувати її, якби не вкрай негативна реакція Сполучених Штатів (і НАТО) на російську агресію й анексію Криму в 2014 р. Натомість у Бухаресті президент Лех Качинський у підхожий спосіб клопотався про визнання в заключному комюніке саміту того, що Україна (і Грузія) можуть у майбутньому домагатися приєднання до Північноатлантичного альянсу[35].

«ПіС» мусила розв'язувати дві дилеми щодо української програми.

Перша – в який спосіб у проєктуванні та побудові стратегічного партнерства з Україною поєднати обов'язок турбуватися про польську культурну спадщину в цій державі та обов'язок дбати про права польської меншини в Україні. З огляду на консервативну орієнтацію «ПіС» ця проблема була винятково важливою, бо партія стала поборником прийняття Польщею своєї історичної політики. За її відсутність звинувачували інші політичні партії ліберальної, лівої і селянської орієнтацій, які перебували при владі у Третій Речі Посполитій. Ситуацію до того ж ускладнювали дві історичні події, які мали важливе значення для колективної пам'яті в Польщі: польсько-українські бої в період «Осені народів» у 1918–1919 рр., передусім у Східній Галичині, зокрема й за Львів, та Волинська трагедія, що трапилася під час Другої світової війни.

За два періоди свого правління (2005–2007 і 2015–2021) «ПіС» вирішила надати першість стратегічному партнерству між обома державами, домагаючись водночас поступового впорядкування історичних зв'язків, та між меншинами у двосторонніх відносинах, приймаючи жорсткі передумови: у суперечці щодо Східної Галичини разом зі Львовом, а також щодо Волинської трагедії, яка, на нашу думку, ви-

[34] *Той, що дотримує слова, як Путін. Кремль «обіцяв» здійснити поділ України ще в 2008 р.*, 21 X 2014, http://www.tvp.info, dostęp 9 V 2021.

[35] Udział Prezydenta RP w Szczycie NATO w Bukareszcie, 3 IV 2008, http://ww.prezydenta.pl/archiwum. dostęp 9 V 2021.

магає щонайменше повного роз'яснення істориками символічного розрахунку жертв і турботливого ставлення до пам'яті замордованих. Завдяки перевазі «ПіС» сейм восьмої каденції 22 липня 2016 р. ухвалив постанову про визнання 11 липня Днем пам'яті про геноцид, здійснений українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої в 1943–1944 рр. Постанова стала реакцією польської сторони на поширюваний в Україні культ Української повстанської армії та її провідника Степана Бандери. Щодо цього було подано чіткий сигнал: оскільки історія не може надмірно обтяжувати сучасні польсько-українські відносини, правління об'єднаних правих буде передусім брати до уваги вразливість значної частини польського суспільства, пам'ятаючи про Волинську різанину[36]. Міністр закордонних справ Вітольд Ващиковський застерігав українців, що хоча незалежна, суверенна й цілісна Україна є для Польщі «святою справою», та все ж таки нехай у Києві не очікують, що Польща готова присвятити цьому всі білатеральні інтереси та схвалити побудову українського патріотизму на неприйнятних для Польщі взірцях.

Інша дилема виникала з винятково нестабільної політичної арени в Україні та відсутності в цій державі однорідної стратегії у сфері зовнішньої політики, яка в 2001–2002 рр. підлягала величезним флуктуаціям залежно від результатів президентських і парламентських виборів. У «ПіС» переміг погляд, який презентував Александр Щигло, міністр національної оборони в період перших правлінь «ПіС»: «Ми будемо співпрацювати з кожним українським урядом, який має демократичні підстави, який дотримується всіх прав, пов'язаних із побудовою демократичного суспільства, свободи»[37]. У цьому ж дусі застерігав поляків президент Качинський: «Польща повинна допомагати зміцненню демократії і проєвропейських прагнень Києва. Однак вона має робити це так, щоб не втручатись у внутрішні справи і суверенність України. [...] На українців очікує складний час, а наше завдання – не повчати їх, а пропонувати підтримку»[38].

[36] P. Żurawski vel Grajewski, *Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 roku*..., s.64–65.

[37] Aleksander Szczygło gościem «Salonu politycznego Trójki»: Rozmawiał Krystian Hanke, 7 VIII 2006, http://www.pis.org.pl, dostęp 10 V 2017.

[38] Wywiad prezydenta Lecha Kaczynśkiego dla PAP na tematy międzynarodowe, 24 I 2006, http://www.pap.pl, dostęp 15 I 2016.

4. Складові української програми партії «Право і справедливість»

Можна назвати чотири складові української програми «ПіС».

I. «ПіС», як перебуваючи два рази в опозиції (2001–2005 і 2007–2015), так і створюючи правлячу парламентську більшість в обидва періоди (2005–2007 і 2015–2021) та двічі займаючи посади президента (Лех Качинський і Анджей Дуда), послідовно висловлювалася за реалізацію трансатлантичної опції для України телеологічного характеру, тобто з обіцянкою прийняти Київ до Північноатлантичного Альянсу, а не тільки ведення перемовин. Такий курс щодо України ще в 2006 р. проголосив у своєму *exposé* перший міністр закордонних справ від «ПіС» Стефан Міллер. Він тоді казав: «Приєднання України до НАТО не тільки зміцнить цей союз, а й буде дуже корисним для Польщі, тому ми про це клопотатимемося»[39]. У партійних програмах 2007–2014 рр. «ПіС» послідовно висловлювалася за розширення Альянсу для держав Східної Європи і Південного Кавказу, підкреслюючи, що це проблема рішення держави-кандидатки і держав-членів без права вето, визнаного за третьою державою (Росією). У програмі 2007 р. було подано перелік таких держав, окрім України, до нього увійшли Молдова, Грузія, Азербайджан, Вірменія і Білорусь[40]. Політика «відкритих дверей» для цих держав повинна була поставити їх на рейки демократії та стабілізувати їхню політичну систему і суспільний лад.

Для України «ПіС» у 2014 р. підготувала програму просування до ЄС і НАТО. Зробив це Кшиштоф Щерський, який пізніше став керівником кабінету президента Дуди. Він запропонував скоординовану допомогу для Києва у вигляді стабілізаційного фонду (подібної до такої ініціативи для Грузії), бо «Україна потребує сьогодні заледве клаптика європейського багатства». Надзвичайно важливою і характерною для «ПіС» була арґументація на користь створення такого фонду: «[...] для нас це теж становитиме інтерес, бо на модернізації цієї країни можна багато заробити»[41]. Однак водночас очікувалося, що Україна схвалить американське лідерство (тобто гегемонну систему безпеки), відкидаючи

[39] S. Meller, *Informacja ministra spraw zagranicznych o zasadach polskiej polityki zagranicznej w 2006 r.*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 5 kadencja. 10 pos., 15 II 2006, s. 12, http://orka2.sejm.gov.pl, dostęp 4 V 2019.

[40] *Program Prawa i Sprawiedliwości 2014...*, s. 153; *Program Prawa i Sprawiedliwości 2009...*, s. 172; *Dbamy o Polskę, Dbamy o Polaków*, PiS, [Warszawa] 2007, s. 50.

[41] K.Szczerski, *Prsepraszam za wolny świat* [Wywiad Mariusza Staniszewskiego z Krzysztofem Szczerskim], «Do Rzeczy», 17–23 III 2014, nr 12(60), s. 26.

всі дії в трьох напрямках на користь: 1) створення «концерту держав», до якого напевне прагнуть і Росія, і Китайська Народна Республіка; 2) автономізації в галузі безпеки, якій дедалі виразніше віддають перевагу Париж і Берлін; 3) перетворення північноатлантичної системи на договір за участі Росії як члена цієї структури.

«ПіС» вважала Північноатлантичний альянс організацією, від якої однозначно очікували конкретних дій на благо її членів у сучасному вимірі, а не лише платформою загальнополітичних дебатів про майбутні загрози. Ще в 2007 р. ця проблема вирішувалася в «Стратегії національної безпеки Речі Посполитої Польщі», підготовленої урядом Я. Качинського, термін якого на той час уже добігав кінця. У ній було записано: «Пріоритетом залишається посилення здатності НАТО виконувати його основні функції – колективної оборони та створення майданчика для міжсоюзних консультацій у разі виникнення загрози»[42]. Події 2008 р. (російська атака на Грузію) стали причиною того, що «ПіС» почали ще більше наполягати на саме цій ролі Північноатлантичного альянсу. Тоді ж завдяки Лехові Качинському було визнано, що російська загроза Центральній Європі отримала нову ознаку – вона стала реальною в поточній міжнародній ситуації, а не тільки у стратегічному й довготривалому трактуванні[43]. Після 2015 р. влада РП, за рекомендації «ПіС», висловилася за рішучу реакцію Північноатлантичного альянсу на порушення Росією міжнародного права в українському контексті, щоб змусити її до реституції загарбаних територій[44].

Завдяки згадуваній «Стратегії національної безпеки...» ще за кілька років до початку агресії Росії проти України «ПіС» усвідомила нову роль незалежної української держави як буфера між колективним Заходом і російським імперіалізмом, передбачаючи швидку матеріалізацію російських претензій щодо України. Це був абсолютно пра-

[42] *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej,* [b. o. w], Warszawa 2007, s. 11.

[43] Див. Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, t. 1535/3, «Notatka informcyjna nt. Działań Federacji Rosyjskiej w kwestii pozyskiwania zawansowanych technologicznie systemów uzbrojenia w kontekście doświadczeń z operacji gruzińskiej», 23 XII 2009, PMH-085-117-09/1, s. 66.

[44] Див. Wywiad prezydenta Andrzeja Dudy w «Waszington Post», 25 III 2016, http://www.prezydent.pl, dostęp 10 II 2021; Wywiad Prezydenta Andrzeja Dudy w «Sieci», 25 I 2016, http://www.prezydent.pl, dostęp 10 II 2021.

вильний діагноз. Пшемислав Журавський вель Граєвський, аналітик з міжнародних справ і водночас експерт «ПіС», описував у 2010 р. військове значення України для Польщі і, ширше, для Центральної Європи. Він попереджав, що повне підпорядкування Києва Москві спричинить: по-перше, присутність російських військ майже на всьому східному кордоні Польщі та на північному континентальному кордоні; по-друге, значне погіршення стратегічного і військового становища держав Балтії і Молдови[45]. Прогнозований перебіг подій можна було визнати за катастрофу для Центральної Європи в багатьох вимірах. У «ПіС» очікувалося, що реалізація агресивних російських планів щодо Києва може викликати зміну американської і західноєвропейської стратегій відносно Росії, що фактично сталося в 2014 р., коли було не тільки відкинуто політику перезавантаження, а й розпочато створення східного флангу НАТО як військового бар'єра. Політики «ПіС» були підготовлені до такого історичного шансу, яким вони вирішили негайно скористатися.

На цьому етапі зовнішньої політики думка «ПіС» принципово відрізнялася від поглядів коаліції Громадянська платформа – Польська селянська партія, яка послабила зв'язки із Вашингтоном, аби «пливти в головній течії» ЄС, що на практиці означало підтримку лідерства ФРН у Євросоюзі і перезавантаження у відносинах із Російською Федерацією. Однак, на думку «ПіС», для Польщі – як і для України – американська гегемонія в глобальному масштабі була вигіднішою, ніж інші альтернативні політичні проєкти, бо тільки вона могла реально знівелювати російську загрозу не лише для обох держав, а й для всього центральноєвропейського регіону. Варто навести думку президента Дуди, висловлену 24 серпня 2016 р. до українських послів: «Досвід минулого виразно переконує, що система рівноважних сил ніколи не була в стані забезпечити стабільний мир у Європі. Його досягалося лише тимчасово, зазвичай завдяки жертвуванню незалежністю слабших держав»[46]. Для «ПіС» переконливим прикладом цього напряму еволюції міжнародних відносин були конференції у

[45] P. Żurawski vel Grajewski, *Geopolityka – siła – wola: Rzeczypospolitej zmagania z* losem, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2010, s. 114.

[46] Wystąpienie Prezydenta RP na dorocznej naradzie ambasadorów Ukrainy, 24 VIII 2016, http://www.prezydent.pl, dostęp 12 VI 2020.

Мюнхені в 1938 р. й в Ялті в 1945 р., коли Захід придбав ілюзорний мир коштом Центральної Європи[47].

Наступним очікуванням щодо стосовно України стало здійснення стратегічної кристалізації в її зовнішній політиці, передусім визнання нею необхідності присутності військ Сполучених Штатів у Європі, зокрема створення східного флангу НАТО на території держав Центральної Європи. Якщо в 2001–2014 рр. українська політична еліта була радше схильна вести так звану багатовекторну політику, тобто фактичне балансування між північноатлантичною опцією та опцією укладення союзного договору з Росією, то після 2014 р. ця стратегічна дилема Києва втратила свою актуальність, бо загрожувала існуванню України в пострадянських межах. Українська багатовекторність за правління «ПіС» була для Польщі неприйнятною, бо ставила країну в категорію чинника гри для влади в Києві і засобу тиску в українсько-російських відносинах. Польщі ж ішлося про стійке переоцінювання зовнішньої політики України. Здається, що таке стійке переоцінювання сталося під впливом війни з Росією, оскільки в стратегії безпеки України від 14 вересня 2020 р. записано, що Київ однозначно намагається набути членства в Північноатлантичному альянсі[48].

II. Партія Качинського сприймала Україну в окресленій історичній перспективі в категорії члена Європейського Союзу, бо «європейський проєкт не буде закінченим, доки в майбутньому Україна не ввійде до складу Союзу»[49]. Це була універсальна пропозиція, адресована європейським пострадянським державам, оперта на передумову, доволі точно сформульовану головою партії Я. Качинським: «Кожна держава, точніше, кожна велика держава – член Європейського Союзу, а Польща саме така держава, має або намагається мати свою зону особливо розвиненої співпраці. [...] Річ Посполита теж повинна мати таку зону – у природний спосіб нею повинна бути територія країн, розташованих на схід і північний схід від Польщі, а також держави, що утворилися на руїнах СРСР. Польща мусить бути своєрідним “подвійним послом”: репрезентувати ті країни, їхні європейські та

[47] Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki w 2017 roku, 9 II 2017, http://www.msz.gov.pl, dostęp 12 II 2020.

[48] Див. P. Żochowski, S. Matuszak, K. Nieczypor, *Nowa strategia bezpieczeństwa narodowego...*

[49] P. Zalewski, *Wystąpienie*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 5 kadencja, 10 pos., 15 II 2006.

трансатлантичні прагнення й намагання щодо Європейського Союзу, з одного боку, і Європейського Союзу щодо них, з іншого»[50].

Виходячи з наведеної директиви, у найважливіших дискусіях, які точились у 2015–2021 рр. на тему змін у Європейському Союзі, президент Дуда і наступні кабінети міністрів «Об'єднаної правиці» (прем'єр-міністри, міністри закордонних справ) послідовно висловлювалися за політику відкритих дверей у справі розширення європейських спільнот. Тоді вказувалося на західно-балканські держави й окремі пострадянські держави, передусім на Україну, Грузію і Молдову. Обґрунтування подав президент Дуда: «В інтересах нашої частини Європи не стати надовго прикордонним регіоном, а розширювати євроатлантичні зв'язки на Схід і на Південь. Тому ми – поборники розширення стабільності»[51]. Однак «ПіС» від самого початку свого існування послідовно стояло на єврореалістичній позиції, що зрештою мало чотири результати. По-перше, консервативна партія такого типу в Польщі відкидала як претензії Євросоюзу на те, щоб бути наддержавою, що стало видимим у діяльності європейських інституцій на зламі першого і другого десятиліть XXI ст., так і еволюцію спільнот у федералістському напрямі, яким рішуче надавали перевагу головні фракції в Європейському парламенті. По-друге, «ПіС» головним гарантом безпеки Польщі та регіону визнавала Північноатлантичний альянс, а не ЄС з його примарними планами побудови європейської системи безпеки. По-третє, можливе приєднання України до ЄС, тобто держави з великим політичним і демографічним потенціалом, принципово зміцнило б статус регіону в союзних структурах і в процедурах прийняття рішень, а також значно ускладнило б виконання пан'європейського проєкту, бо додавало б спільноті значно більше культурної диференціації, зокрема й релігійно-конфесійної. По-четверте, під час перебування при владі Об'єднаних правих сил Польща інакше, ніж за правління коаліції Громадянська платформа – Польська селянська партія, бажала говорити про українські справи своїм голосом, не бачачи шансу на узгодження в Європейському Союзі позиції, вигідної для Польщі й України.

[50] J. Kaczyński, *Silna Polska w świecie*, «Nasz Dziennik», 31 XII 2010–2 I 2011, http://www.naszdziennik.pl, dostęp 12 V 2013.

[51] Wystąpienie Prezydenta RP na dorocznej naradzie ambasadorów Ukrainy, 24 VIII 2016, http://prezydent.pl, dostęp 12 VI 2020; Wystąpienie Prezydenta na Forum GLOBSEK 2017, 26 V 2017, http://www.prezydent.pl, dostęp 12 V 2020.

Із єврореалізму виникало переконання, притаманне «ПіС», що Україна потребуватиме перехідного періоду, перед тим як відбудеться її приєднання до Євросоюзу, яке сприймалось як багатофазовий процес зі складною динамікою. У прогнозованому перехідному періоді партія вимагала від європейської спільноти активності на користь цього вирішення, бо, як казав президент Дуда, «Європа мусить допомагати і підтримувати українців на цьому шляху. Демократична і стабільна Україна на нашому боці – це потужний потенціал та інвестиція на майбутнє, а не тягар»[52]. Головними інструментами Києва мали бути: угода про асоціацію Україна – ЄС, договір про вільну торгівлю, безвізовий рух і Європейська політика сусідства (ЄПС). За допомогою тих інструментів, передусім ЄПС, бажалося взятися за розв'язання заморожених конфліктів і підтримати реформи і модернізацію України[53]. «ПіС» була дуже критично налаштована щодо Європейської політики сусідства. Їй дорікалося за підпорядкування середземноморської стратегії коштом східноєвропейської та відсутність рівноваги між масштабом завдань і запроєктованими фінансовими ресурсами[54]. Урухомлення «Східного партнерства» трактувалося не як суттєва якісна зміна, а як продовження вдаваних дій Євросоюзу без реального впливу на зміцнення європейської орієнтації в Україні та одночасний розрив із проросійськими позиціями.

Можливе розширення ЄС шляхом приєднання нових держав, зокрема й України, за тих умов сприяло б блокуванню вищезгаданих небезпечних явищ. «ПіС» доволі негативно оцінювала ставлення союзних інституцій до російсько-української війни. Щодо цього конфлікту, як і щодо агресії Росії проти Грузії, Євросоюз виявився цілковито недієвим. Він не зумів, та й не захотів, скористатися реальними політичними засобами, щоб запобігти імперським амбіціям Кремля. Натомість міністр закордонних справ Вітольд Ващиковський приписував Україні наївну віру в диво, буцімто Франція і Німеччина через нормандський формат впливатимуть на зовнішню політику Росії. Він заохочував Київ добитися зміни цього формату шляхом введення до

[52] Wywiad prezydenta Andrzeja Dudy dla «Bilda», 27 VIII 2015, http://www.prezydent.pl, dostęp 21 I 2021.

[53] K. Szczerski, *Utopia europejska: Kryzys integracji i polska iniciatywa naprawy*, Wydawnictwo «Biały Kruk», Kraków 2017, s. 235–239; W. Waszczykowski, *Wystąpienie,* [*w:*] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 8 kadencja, 10 pos., 29 I 2016, s. 76.

[54] Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, sygn. 58/07 w. 1, «Rola Polski w Europejskiej Polityce Sąsiedstwa Unii Europejskiej wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi», 14 III 2006, s. 1–2.

нього у перспективі Польщі, яка послідовно підтримувала б українську позицію[55].

III. Підтримка розширення суб'єктності України в міжнародному середовищі була необхідною умовою гарантії її суверенності, особливо відносно Росії і територіальної цілісності стосовно сусідів. Міністр закордонних справ Вітольд Ващиковський заявляв із сеймової трибуни в 2016 р.: «В інтересах Польщі підтримка суверенності і територіальної цілісності України. Демократична, політично й економічно стабільна українська держава є важливим елементом порядку та європейської безпеки, побудованих на змінах ладу 1989–1991 років»[56]. Прагнучи йти тим шляхом у зовнішній політиці, Польща ставила перед Україною три умови. *По-перше,* розширення суб'єктності України не могло відбуватися коштом побудови політичної тотожності Центральної Європи, що комплексно сприймалась як геополітичний простір. Цей простір можна було описувати з використанням двох осей: Схід – Захід і Північ – Південь, а не тільки як територію, що розташована між Німеччиною і Росією[57]. *По-друге,* схвалення ролі Польщі як наріжного каменя чотирьох концентричних кіл на континенті: західноєвропейського, балтійсько-північного, східного і південно-балканського. На практиці це очікування означало, що Київ підтримуватиме в різних формах центральноєвропейські мережеві зв'язки, співавтором яких є Польща: ініціатива Тримор'я, Бухарестська дев'ятка, Вишеградська група, саміти провідних парламентів держав Центральної і Східної Європи, Європа Карпат, Люблінський трикутник. *По-третє,* визнання Україною спеціальних відносин Центральної Європи з її двома великими сусідками – Росією і Німеччиною. Щодо Росії – це відділення Центральної Європи від Москви в цивілізаційно-культурному та військовому сенсі. Натомість щодо Німеччини – це прийняття того, що вона не частина Центральної Європи, а її дуже важливий партнер, особливо в європейському і північноатлантичному контексті[58].

---

[55] W. Waszczykowski, *Chcę się ułożyć z Białorusią* [Rozmowa Elizy Orczyk i Jakuba Mielnika z Witoldem Waszczykowskim], «Wprost», 8 I 2017, nr 1, s. 35; див. K. Szczerski, *Wschodni protokół rozbieżności*, Dziennik «Gazeta Prawna», 24 VIII 2015, nr 136, s. 14.

[56] W. Waszczykowski, *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2016 roku*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 8 kadencja, 10 pos., 29 I 2016.

[57] *Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021...,* s. 9.

[58] Див.: K. Szczerski, *Wystąpienie w czasie dyskusji na temat informacji ministra spraw zagranicznych o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2012 roku*, [w:] «Sprawozdanie

«ПіС» сприймала підсилення суб'єктності України щонайменше від 2014 р. як таке, що відповідає польським державним інтересам у російському контексті. Польща воліла бачити Україну не тільки стійкою перед загрозою російського вторгнення, а й насамперед здатною до успішного військового протистояння імперській політиці Кремля. Вважалося, що його треба стримувати на території «близького закордону», а не пасивно очікувати на його поширення на осердя Центральної Європи (на держави, що належать до євроатлантичної спільноти). Тому Польща за правління «ПіС» пропонувала і Європейському Союзу, і на саміті Північноатлантичного альянсу політику «твердої» оборони українських інтересів в умовах російської агресії. Таку позицію презентували голова партії Качинський і президент Дуда, чергові урядові кабінети «Об'єднаної правиці» та канцелярія президента. Міністр закордонних справ Яцек Чапутович заявляв: «Ми не схвалимо анексії Криму та дій Росії в Україні, ми – за санкції». Водночас його попередник в уряді, Вітольд Ващиковський, підкреслював, що відновлення цілісності України повинно здійснитися в результаті використання політичних рішень. Не вважалася можливою організація такого собі експедиційного походу з метою відбити з російських рук Крим і Донбас. Качинський назвав пропоновану політику щодо російської агресії в Україні залишенням Москві «хвіртки, через яку вона в такій ситуації мала б змогу відступити», водночас він рішуче висловлювався за санкції щодо Кремля й обмеження імпорту російської сировини, щоб зменшити прибутки, що зрештою витрачаються на війну. Кшиштоф Щерський арґументував урухомлення санкцій намаганням показати світові, що схвалення на застосування сили в міжнародних відносинах немає, і засвідчити підтримку Криму і Донбасу в міжнародній політиці, щоб ті землі не спіткала доля грузинських Абхазії та Осетії[59].

stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 7 kadencja, 11 pos., 29 III 2012, s. 179, http://orka2.sejm.gov.pl, dostęp 15 III 2020.

[59] Див.: J. Kaczyński, *Odłączyć Rosję od kroplówki* [Wywiad Pawła Majewskiego i Michała Sułdrzyńskiego z Jarosławem Kaczyńskim], «Rzeczpospolita», 14 III 2014, nr 61, s. A6-A7; J. Czaputowicz, *Dialog to nie ustępstwo* [Rozmowa Macieja Pieczyńskiego z Jackiem Czaputowiczem], «Do Rzeczy», 29 I – 4 II 2018, nr 5(258), s. 35; W. Waszczykowski, *Otwarte drzwi dla Ukrainy*, «Rzeczpospolita», 13 IX 2016, nr 214, s. A 1 1; K. Szczerski, *Skuteczna odpowiedź na prowokacje Rosji* [Rozmowa Marcina Makowskiego z Krzysztofem Szczerskim] «Do Rzeczy», 23–29 V 2016, nr 21(172), s. 36; A. Duda, *Widzę próbę zablokowania dobrych zmian* [Rozmowa Tomasza Wróblewskiego i Mariusza Staniszewskiego z Andrzejem Dudą], «Wprost», 15–21 II 2016, nr 7, s. 13–14.

IV. «ПіС», перебуваючи при владі, намагалася створювати найвигідніші умови для участі України в різних центральноєвропейських форматах, утворюваних у 2015–2021 рр., бо «...умовою збереження центральноєвропейської суб'єктності у міжнародних відносинах є суверенний і незалежний статус України»[60]. Однак у цій площині «ПіС» проявляла винятковий реалізм в оцінці ситуації. Було прийнято припущення, яке в 2010 р. сформулювала Анна Фотига: «Неправда, що Польща та інші країни Центрально-Східної Європи переживають період розквіту й безпеки, а також зацікавлення з боку світу й не мусять ані про що турбуватися»[61]. Це було обґрунтування потреби створення мережевих зв'язків у Центральній Європі. Глибоко закоріненим у партії було й переконання, що в Україні ще не визначений центральноєвропейський напрям. Він є лише одним із варіантів, які розглядає Київ, конкуруючи хоча б із поверненням до тісних зв'язків із Росією чи з безпосереднім орієнтуванням на Німеччину. Саме тому в «Стратегії польської зовнішньої політики 2017–2021 років», прийнятій урядом «Об'єднаної правиці», коли вказувалося на регіональний вимір безпеки, серед центральноєвропейських держав не було названо України, згадувалися лише вишеградські, балтійські, скандинавські країни та Румунія, при цьому наголошувалося на «активній східній політиці». Такий геополітичний підхід означав, що для Варшави Україна й надалі була радше суб'єктом співвідношення східної, а не центральноєвропейської політики[62]. У цій позиції простежуються і непослідовності, і певні сумніви.

Однак формули участі України у центральноєвропейському співробітництві мали бути диференційовані залежно від його моделі – від повної участі, як у випадку Європи Карпат, Люблінського трикутника і парламентських самітів, до диференційованих форм співробітництва відносно Бухарестської дев'ятки, ініціативи Тримор'я та Вишеградської групи. Найвідомішим прикладом співробітництва, яке генетично випереджало створення Люблінського трикутника, був розвиток багатонаціональної бригади LITPOLUKRBRIG, утвореної в 2014 р. У 2017 р. вона також була вписана в спадщину Речі Посполитої Двох Народів,

[60] S. Bieleń, *Pozycja geopolityczna Polski,* [w:] *Polska w stosunkah międzynarodowyh*, red. S. Bieleń, Warszawa 2007, Oficyna Wydawnicza ASPRA –JR, s. 21.

[61] M. Bober, *Rząd przekształca Polskię w kolonię* [Rozmowa z Anną Fotygą], «Nasz Dzennik», 23 VIII 2010, nr 167, s. 3.

[62] *Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021...*, s. 7.

надавши їй ім'я великого литовського князя і гетьмана Костянтина Острозького[63]. Однак лише створення Люблінського трикутника, яке стало наслідком спільного відзначення 450-річчя укладення Люблінської унії, стало проєктом, у якому передбачалася доволі специфічна політична інституціоналізація (без постійних спільних органів) військової співпраці двох держав – членів Північноатлантичного альянсу, Польщі та Литви, саме з Україною. Завдання цього «неформалізованого формату», як це окреслив польський міністр закордонних справ Яцек Чапутович, були доволі широко визначені й передусім повинні були зробити Україну повноправною учасницею центральноєвропейської співпраці, на відміну від ініціатив, на форумі яких Україна є лише темою розмов. Крім обговорення проблем зі сфери військової справи та зовнішньої політики, зокрема регіональної, передбачалося займатися: дипломатією (публічною), економікою, інфраструктурою, торгівлею, інвестиціями, культурою, туризмом, дезінформацією і здоров'ям. Отже, може дивувати неточна формула цієї ініціативи. Важко собі уявити організацію настільки широко визначеної співпраці без спільних органів. Однак Чапутович застерігав: «Побачимо, якою буде реакція інших наших партнерів у наших урядах, в інших відомствах, чи знайдуть вони тут позитивні аспекти і корисність цього формату»[64]. У інших центральноєвропейських форматах Польща хотіла рахуватися з волею своїх центральноєвропейських партнерів, значно менш охочих до схвалення членства України в цих організаціях. Іншим обмеженням була формула, прийнята за двох ключових ініціатив: Тримор'є і Бухарестська дев'ятка. Перша повинна була зосереджувати лише держави – члени Євросоюзу, а інша адресована державам, які створювали східний фланг НАТО.

У Варшаві Україну сприймали як спеціального партнера, який доповнює обидві ініціативи, натомість членство Києва не передбачалося,

[63] *Brygada litewsko-polsko-ukraińska*, http://www.pl.my-greenday.de, dostęp 14 V 2021; A. Kuczyńska-Zonik, D. Wilczewski, «*Polska i Litwa podają sobie dłonie*»: *Pojska perspektywa współpracy bilateralnej*, [w:] *Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą 450 lat po unii lubelskiej*, red. T. Stępniewski, B. Surmacz, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2019, s. 72.

[64] B. Bodalska, *Trójkąt Lubelski – nowy format współpracy Polski, Litwy i Ukrainy. Z jakimi zadaniami?*, 29 VII 2020; http://www.euroactiv.pl, dostęp 29 IV 2021; K. Vlodek, *Polska, Litwa i Ukraina wzmacniają współpracę*, http://www.forum-ekonomiczne.pl, dostęp 10 IV 2021; O. J. Andruszczyszyn, *Trójkąt Lubelski – rozwój partnerski Polski, Litwy i Ukrainy*, 30 I 2021, http://www.wiadomosci.poinformowani.pl, dostęp 20 IV 2021; *Trójkąt Lubelski: co oznacza nowy format współpracy Polski, Litwy i Ukrainy?*, 29 VII 2020, http://www.forsal.pl, dostęp 23 IV 2021.

тобто політики «ПіС» порушили важливий принцип, який характеризував політичну думку цієї партії про те, що центральноєвропейське співробітництво треба будувати над союзними і північноатлантичними кордонами, що проходять упоперек регіону. Переміг розрахунок, що задум включити Україну до тих ініціатив означав би їхнє фіаско через опір партнерів. Отже, у Варшаві шукали для Києва якоїсь пропозиції-замінника. Роль Бухарестської дев'ятки бачилася на трьох рівнях співпраці: 1) військовому – в формі польсько-литовсько-української бригади; 2) політичному – в регіоні трьох морів: Балтійського, Адріатичного і Чорного; 3) промисловому – між вишеградськими і скандинавськими державами й у зв'язці Польща – Україна[65]. Ішлося про включення України до центральноєвропейської системи безпеки, що спирається на східний фланг НАТО, і поглиблення співпраці держав, розташованих у регіоні. Президент Дуда, коментуючи проблему багатовимірної українсько-польської співпраці, сформулював важливі очікування польської сторони: «[...] ми хотіли б отримати взаємність з української сторони хоча б у тій символічній царині, в історичній політиці». Він також закликав українську сторону поважати польську тотожність, правду та історичну пам'ять[66].

Тримор'є мало стати економічним проєктом, насамперед у сфері інфраструктури та енергетики, і водночас реалізацією «заповіту» президента Л. Качинського, який був автором проєкту шляху *Via Carpatia* та євроазійського коридора транспортування нафти. Тоді як перший проєкт уряд «Об'єднаної правиці» почав інтенсивно реалізувати після приходу до влади в Третій Речі Посполитій, інший залишився нереалізованим через не надто вдалу зовнішню політику на цій території в 2014–2021 рр. Тому й енергетичні саміти, організовані президентом Качинським, не були продовжені президентом Дудою[67]. Разом із загостренням ситуації на українсько-російській прикордонній смузі та на території Південного Кавказу зменшилася для Польщі і привабливість України як транзитера нафти. А це була дуже важлива

[65] *Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021*..., s. 11.

[66] Wywiad prezydenta Andrzeja Dudy dla «Gazety Polskiej», 28 XII 2016, http://www.prezydent.pl, dostęp 12 I 2021; A. Duda, *Cztery warunki Dudy dla Niemiec* [Rozmowa Jędrzeja Bieleckiego z Andrzejem Dudą], «Rzeczpospolita», 15 VI 2015, nr 137, s. A6.

[67] Президент Качинський організував у 2007 році два енергетичні саміти: у Кракові і в Вільнюсі. T. Stępniewski, *Miejsce Ukrainy w polityce wschodniej Polski po 2004 roku*, «Sprawy międzynarodowe», 2018, nr 3, s. 183.

перспектива ставлення до України в 2005–2007 рр. за правлінь «ПіС» і в 2005–2010 рр. за президентства Л. Качинського.

Ініціатива Тримор'я вказувала Києву на два пріоритети, які були винятково важливими для Польщі: 1) побудова стратегічної осі Північ – Південь, еквівалентної осі Схід – Захід; 2) включення Сполучених Штатів до розвитку Центральної Європи[68]. На практиці це повинно було означати потребу України пристосуватися до тієї нової конфігурації, яка полягала у розмірковуваннях в категоріях економічної когезійності адріатично-балтійсько-чорноморської зони. Для Києва це означало геостратегічну і геоекономічну переорієнтацію та відхід від політики надмірної участі в китайському проєкті «Один пояс, один шлях», який негативно сприймався у Вашингтоні. Включення України в центральноєвропейські мережеві зв'язки, які створювалися Польщею, безсумнівно, сприяло вміщенню в «Спільній заяві президента Речі Посполитої Польщі Анджея Дуди і президента України Володимира Зеленського» від 12 жовтня 2020 р. такого запису: «Ми підкреслюємо потребу співробітництва з метою посилення ролі нашого регіону як важливого для Європейського континенту транспортно-транзитного, інфраструктурного та інноваційно-інвестиційного осередку. Річ Посполита Польща підтримує поглиблення співробітництва України з ініціативою Тримор'я»[69].

5. Висновки

Підсумовуючи роль українського питання в центральноєвропейській політиці Польщі під час правління «Об'єднаної правиці», варто згадати думку, записану в програмі партії від 2019 р.: «У 2015–2019 роки уряд, створений партією "Право і справедливість", змінив вектори політичного мислення щодо ролі Польщі в міжнародному середовищі»[70]. Та зміна векторів насамперед стосувалася зовнішньої політики, реалізованої черговими кабінетами ліберально-народної коаліції. У цій площині ми спостерігаємо перевагу розриву над продовженням.

[68] Див. висловлювання А. Дуди в: *Wystąpiene prezydenta w trakcie dorocznej narady MSZ*, 4 IX 2017, http://www.prezydent.pl, dostęp 12 VI 2020; «Wywiad z Prezydentem dla «Sieci», 25 V 2017, dostęp 12 VI 2020; *Konferencja prasowa Prezydenta po spotkaniu szefów państw i rządów NATO w Brukseli,* 25 V 2017, dostęp 12 VI 2020.

[69] *Wspólna deklaracja prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy i Prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego*, 12 X 2020, http://www.prezydent.pl,dostęp 12 V 2021.

[70] *Dobry czas dla Polski…*, s. 173.

Польський політолог Ґжеґож Півницький мав рацію, пишучи, що від 2015 р. сталася найважливіша за чверть століття переорієнтація у сфері зовнішньої політики Польщі. Відкинуто принципи, попередньо прийняті урядовими кабінетами лівої чи ліберальної орієнтації, за винятком періоду правління «першого» «ПіС» у 2002–2007 рр., коли було підготовлено ґрунт під таку рішучу зміну[71]. Ми знайдемо підтвердження цієї констатації в першоджерелах, а саме у програмі «ПіС» 2019 р. У ній прямо говорилося про неприйняття зовнішньої політики коаліції Громадянська платформа – Польська селянська партія щодо принципів, цінності, цілей і засобів[72].

«ПіС» приписало Україні дуже важливу роль у проєктуванні нею своєї концепції регіональної, союзної та північноатлантичної політики. Вибудовуючи складну мережеву центральноєвропейську конфігурацію, у 2015–2021 рр. було зроблено спробу вписати в неї Україну, яка не була членом ЄС чи Північноатлантичного альянсу, натомість була втягнена у війну з Росією і стояла на роздоріжжі щодо своєї геополітичної належності – чи до Центральної Європи, трактованої як субрегіон зі своєю політичною тотожністю і транснаціональними інтересами, чи до Східної Європи, яка становить окрему цивілізаційно-культурну якість і пов'язана залежністю від Росії. Партія «Право і справедливість» не мала сумнівів у тому, що в Україні бракує однозначного погляду на стратегічне партнерство з Польщею: частина українських політиків трактувала його інструментально, віддаючи перевагу зв'язкам або з Росією, або з Німеччиною чи Європейським Союзом. З огляду на це міністр Ващиковський нагадав: «Києву варто співпрацювати з Польщею, бо кращого приятеля вони не знайдуть»[73].

[71] G. Piwnicki, *Syndrom reintegracji w stosunkach Polski z Unią Europejską po roku 2015,* «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2017, nr 3, s. 36.

[72] *Dobry czas dla Polski*…,s. 172.

[73] W. Waszczykowski, *Zamelduję pani premier*..., s. 35.

Віра Бурдяк

ПОЛЬЩА В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Для України Республіка Польща була, є й буде одним із головних стратегічних партнерів. Так само й існування незалежної України має велике значення для Республіки Польща. Розвиток багатосторонніх відносин з Польщею посідає одне з найважливіших місць у зовнішньополітичній сфері України, що зумовлено геополітичним положенням, історичними, культурними й економічними зв'язками, які з роками стали складовою обох держав і вирішальним чинником активної підтримки одна одної[1].

В основі гармонійних і взаємовигідних зв'язків будь-яких держав та їхніх політичних інститутів лежить сформована договірно-правова база, що спирається на загальні принципи міжнародного права, закладені в міжнародних договорах. Для кожної новоутвореної держави питання договірно-правового оформлення зв'язків із зовнішнім світом – одне з найважливіших. Тож з 1990-х рр. це стало також пріоритетним завданням у діяльності політичних інститутів і в Україні, і в Польщі.

Тривалий процес формування договірно-правової бази міждержавних українсько-польських взаємин відбувався під значним впливом демократичних змін у регіоні Центрально-Східної Європи. Ще в 1990-х рр. вона налічувала понад 100 двосторонніх документів[2], а нині їхня кількість значно зросла і становить вже понад 350. Двосторонні документи регулюють більшість сфер українсько-польського співробітництва. Це офіційні акти, договори, угоди, декларації, спільні заяви, протоколи тощо, які відображають об'єктивний стан взаємин між державами. Україна і Польща співпрацюють у політичній, соціально-економічній, культурно-освітній і транскордонній сферах.

---

[1] Ільчук І. *Особливості формування договірно-правової бази двостороннього співробітництва між Україною та Польщею* // Україна – Європа – Світ. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2014. Вип. 14. С. 168–176.

[2] *Нариси з історії дипломатії України*. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 2001. 736 с.

У межах політичної співпраці відбуваються зустрічі вищих посадових осіб на міждержавному рівні, між представниками політичних партій, громадсько-політичних організацій та об'єднань.

Перемога в 1989 р. у Польщі демократичних сил і проголошення незалежності України у 1991 р. черговий раз у XX ст. докорінно змінили ситуацію в українсько-польських взаєминах. Перед польськими урядовцями, політичними партіями і рухами, суспільством постало завдання не просто створення нової позиції у так званому українському питанні, а й вироблення тривалої стратегії щодо нової самостійної сусідньої держави.

Проблеми становлення і розвитку українсько-польських відносин, взаємодія їхніх політичних інститутів відразу привернули увагу дослідників, адже від вирішення цих проблем значною мірою залежала ефективність дій владних інститутів, реформування держав, реалізація національних інтересів.

Необхідно наголосити, що українські науковці і в XX ст., і в сучасний період[3], аналізуючи розвиток польсько-українських відносин загалом, доклали також багато зусиль до розгляду й оцінки змісту Варшавського договору 1920 р. «Політична Конвенція між Польщею і

[3] Шаповал М. *Велика революція і українська визвольна програма*. Прага, 1928. 42 с.; Шелухін С. *Варшавський договір між поляками і Петлюрою 21 квітня 1920 року*. Прага, 1926. 37 с.; Крушинський Ф. *Петлюра і Пілсудський (В 16-ту річницю договору 22 квітня 1920 р.)* // Молода Україна. 1936. Ч. 4. С. 6–7; Ч. 5. С. 3–9; Єременко Т. *Симон Петлюра і Юзеф Пілсудський* // У 70-річчя паризької трагедії: Зб. пам'яті Симона Петлюри. Київ, 1997. С. 212–217; Копилов А. *Зовнішня політика С. Петлюри: прорахунки та упущені можливості (актуальна точка зору)* // Наук. праці Кам'янець-Подільського держ. педагог. ун-ту: Історичні науки. Т.3 (5). Київ, 1999. С. 302–306; Литвин М. *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.* Львів, 1998. 488 с.; Литвин М. *Польсько-український військо-політичний діалог 1918–1920 років: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавських угод.* Ризький тракт 1921 року після 75 літ. Торунь, 1999. С. 63–71; Литвин С. *Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана*. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 645 с.; Мазепа І. *Україна у огні й бурі революції*. Київ: Темпора, 2003. 608 с.; Петлюра Симон. *Статті, листи, документи*. Т. 3. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 616 с.; Срібняк І. *Симон Петлюра на чолі держави та війська. До питання про польсько-українські взаємини 1919–1920 років* // Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців України. Київ: Рада, 1995. С. 137–164; Срібняк І. *Польська доба Симона Петлюри, 1920–1923* // У 70-річчя паризької трагедії: Зб. пам'яті Симона Петлюри. Київ, 1997. С. 187–189; Гудь Б., Голубко В. *Нелегка дорога до непорозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.* Львів: Українські технології, 1997. 67 с.

Україною»[4] та його впливу на сучасні міждержавні взаємини. За Конвенцією, Польща визнавала Директорію на чолі з Головним отаманом С. Петлюрою як верховну владу Української Народної Республіки (УНР). Польський уряд взяв зобов'язання не укладати жодних міжнародних угод проти України[5]. Спірною частиною договору для УНР було визнання східного кордону Польщі по р. Збруч і невирішене питання щодо Дубненського, Рівненського і частини Кременецького повітів, які відходили до складу Польщі. Їхню долю мала згодом вирішити українсько-польська комісія. Водночас 24 квітня 1920 р. було підписано військову конвенцію, яка встановлювала військовий союз між УНР і Польщею. Варшавський договір, який ще часто називають «договір Пілсудського – Петлюри», на думку сучасних дослідників українсько-польських відносин, став «практичною спробою реалізації «федеративної» концепції Ю. Пілсудського»[6].

Попри те що текст договору був таємним і не публікувався, його зміст досить швидко набув широкого резонансу в політичних колах обох країн. Польські праві, найперше націонал-демократи, які переважали в той час у сеймі, занепокоєно говорили про загострення відносин з Радянською Росією. Важливе значення для цих настроїв мало й те, що Україна свого часу була союзницею Центральних держав і, відповідно, виступала проти Антанти, на яку покладав певні надії польський правлячий клас. Тож представники Антанти неоднозначно сприйняли військову акцію УНР – Польща[7].

У дослідженнях Л. Алексієвець[8], О. Брусиловської[9], С. Віднян-

---

[4] Соловйова В.В. *Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.*: дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2006. С. 376.

[5] Там само. С. 367–368.

[6] Павлюк О., Сідак В. *Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920). Нариси з історії дипломатії України*. Київ: Альтернативи, 2001. С. 385.

[7] Соловйова В.В. *Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.*: дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2006. 470 с.

[8] Алексієвець Л., Алексієвець М., Чорна Н. *Польща: на шляху до НАТО та ЄС*. Тернопіль: Вектор, 2012. 268 с.

[9] Брусиловська О.І. *Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни*. Одеса: Астропринт, 2007. 352 с.; Її ж. *Зовнішня політика України після 2004 року: східноєвропейський вимір* // Вісник Одеського національного ун-ту. Соціологія і політичні науки. Одеса, 2009. Т. 14. Вип. 13. С. 64–647.

ського[10], В. Горбуліна[11], О. Івченка[12], І. Ільчук[13], Я. Ісаєвича[14], Г. Касьянова[15], А. Киридон[16], А. Кудряченка[17], В. Литвина[18], Ю. Макара[19], А. Мартинова[20], Б. Парахонського[21], Л. Стрільчук[22], В. Струтинського[23] та інших науковців розкриті політичні й економічні зміни в Україні,

---

[10] Віднянський С. *Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією* // Україна – Європа – Світ. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2011. Вип. 6–7. С. 24–38.

[11] Горбулін В. *Внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Євроатлантична інтеграція як інструмент політики національної безпеки України* // День. 2008. 5 липня.

[12] Івченко О. *Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан*. Київ: РІЦ УАННП, 1997. 687 с.

[13] Ільчук І. *Особливості формування договірно-правової бази двостороннього співробітництва між Україною та Польщею* // Україна – Європа – Світ. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2014. Вип. 14. С. 168–176; Її ж. *Україна – Польща: відносини у політичній сфері (1991–2010 рр.)* // Наук. записки ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2014. Вип. 1. Ч. 1. С. 157–162.

[14] Ісаєвич Я. *Українсько-польська наукова і культурна співпраця: сучасний стан* // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття: матеріали міжнародної конференції, м. Київ, 25–27 червня 1999 р. Київ, 1999. С. 18–21.

[15] Касьянов Г. *Украина между Россией и Европой: превратности выбора* // Новая и новейшая история. 2005. № 3. С. 76–81.

[16] Киридон А.М. *Україна – Польща: узгодження зовнішньополітичних орієнтирів* // Слов'янський вісник. 2011. Вип. 11. С. 47–53.

[17] Кудряченко А. *Між двома полюсами. Деякі аспекти взаємовідносин України, Польщі, Росії і Німеччини* // Політика і час. 1993. № 3. С. 15–18; Його ж. *Європейський вибір України: сучасний етап реалізації курсу* // Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАНУ, 2010. С. 76–88; Його ж. *Геополітичні виміри поступу України в глобалізованому світі: виклики і перспективи* // Сучасна українська політика. Київ, 2011. С. 10–17.

[18] Литвин В. *Зовнішня політика України: 1990–2000* // Віче. 2000. № 11. С. 3–48.

[19] Макар Ю. *Зовнішня політика України: наміри та реалії*. Україна – Європа – Світ. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2008. Вип. 1. С. 189–198.

[20] Мартинов А., Віднянський С. *Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.)* // Український історичний журнал. 2006. №4. С. 32–51; Мартинов А., Віднянський С. *Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації* // Український історичний журнал. 2011. № 4. С. 55–76.

[21] Парахонський Б. *Україна в центральноєвропейському регіоні: геополітична ситуація та перспективи розвитку* // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття: матеріали міжнародної конференції, м. Київ, 25–27 червня 1999 р. Київ, 1999. С. 30–38; Парахонський Б.О., Яворська Г.М. *Концептуальні засади зовнішньої стратегії України*. Київ: НІСД, 2011. 41 с.

[22] Стрільчук Л.В. *Україна–Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XX – початок XXI століття)*: монографія. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 608 с.

[23] Струтинський В. *Місце України в зовнішній політиці Республіки Польща (1991–2006 рр.)* // Україна, Польща, Німеччина в Європі. Львів, 2007. С. 222–235.

її дії на міжнародній арені, проблеми зовнішньої політики держави, її пріоритети й основні етапи становлення. У публікаціях зроблено висновки й дано оцінки, які сприяють розумінню причин багатьох подій і процесів, пов'язаних із розвитком сучасних геополітичних зв'язків України й інших держав, зокрема й Польщі.

З часу проголошення незалежності України і формування політичного плюралізму вийшли друком численні праці, в яких автори безпосередньо аналізують зовнішню діяльність українських політичних і громадських організацій. Серед них наукові та методологічні видання з політології, в яких інтерпретовано понятійно-термінологічний інструментарій, осмислено період демократизації українського суспільства, роль багатопартійності в політичному житті держави, визначено ціннісні пріоритети, основні засади ідейно-теоретичного плюралізму, умови вільного розвитку та змагання ідейних платформ і думок. Значна частина представників інтелектуального середовища ініціювала та брала активну участь у процесах розбудови демократичних органів і партій, що відображено у низці праць, присвячених демократичному розвиткові України та Польщі. Зазначені процеси в Україні досліджували Р. Балабан[24], В. Войтків[25], С. Здіорук, В. Бичек[26], М. Кармазіна[27], А. Колодій[28], І. Кресіна[29], А. Круглашов[30], В. Малярчук[31],

[24] Балабан Р. *Політичні партії України на шляху до політичного класу* // Наук. записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАНУ. 2008. Вип. 38. С. 77–93.

[25] Войтків В. *Партійна система України: етапи становлення та їх особливості* // Політичний менеджмент. 2007. № 2 (23). С. 114–122.

[26] Здіорук С., Бичек В. *Проблеми функціонування політичних партій України в системі владних відносин*. Київ: НІСД, 2001. 142 с.

[27] Кармазіна М. *Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАНУ, 2018. 168 с.

[28] Колодій А. *Політичний спектр: про деякі критерії «лівих» і «правих» політичних рухів у посттоталітарних суспільствах* // Філософська і соціологічна думка. 1995. № 9–10. С. 3–25.

[29] Кресіна І.О., Перегуда Є.В. *Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми*: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. 368 с.

[30] Круглашов А. *Місцева еліта: регіональна чи периферійна?* // Віче. 1998. № 5. С. 12–19.

[31] Малярчук В.В. *Міжнародна діяльність політичних партій України*: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02. Київ, 2005. 376 с.

К. Меркотан[32], М. Примуш[33], М. Рагозін[34], А. Романюк, Ю. Шведа[35], С. Топалова[36] та інші.

Сучасний період у багатовіковій історії українсько-польських взаємин науковці пов'язують з процесом формування та реалізації стратегічного партнерства й співробітництва двох держав; наголошують, що стратегічне партнерство полягає в наявності міждержавної взаємодії, яка дозволяє партнерам, поєднуючи зусилля, досягти життєво важливих внутрішніх і зовнішніх політичних стратегічних цілей. Стратегічне співробітництво – комплексне явище, яке охоплює кілька важливих сфер і має тривалий характер. Рівень стратегічного партнерства визначається взаємною готовністю сторін ураховувати інтереси одна одної та наявністю дієвих механізмів реалізації співпраці[37].

Аналіз указаних праць засвідчує їхню комплексність, адже поряд з описом змін міжнародної ситуації та формування нового світового порядку автори висвітлюють проблеми геополітичної ситуації обох держав у нових умовах розширення ЄС і НАТО, розвитку інтеграції, процеси політичної й економічної трансформації, що їх пережили і Польща, й Україна у XX – на початку XXI ст. Висновки й оцінки науковців допомагають краще зрозуміти місце і роль обох держав на глобальному рівні, значення багатьох подій і процесів, органічно пов'язаних зі становленням сучасних українсько-польських відносин.

Більша частина українських урядовців і суспільства радо вітали трансформаційні здобутки польської держави, її успіхи на шляху до членства в НАТО, європейські інтеграційні перетворення, реформи децентралізації та намагалися вивчити польський досвід і значні позитивні зміни у сусідів.

---

[32] Меркотан К.П. *Трансформація інституту багатопартійності країн Європи в умовах сучасного політичного процесу*: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2008. 183 с.

[33] Примуш М.В. *Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації*: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02. Львів, 2003. 336 с.

[34] Рагозин Н.П. *Развитие партийной системы Украины* // Полис. 2004. № 1. С. 89–100; Його ж. *Розвиток партійної системи в Україні: кількісний аналіз*, http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV21_2003_polityk/09_ragozin_mp.pdf (дата звернення: 10.09.2020).

[35] Романюк А., Шведа Ю. *Партії та електоральна політика*. Львів: Астролябія, 2005. 348 с.

[36] Топалова С.О. *Політичні партії як суб'єкти державної влади: компаративістський аналіз*: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Харків, 2004. 185 с.

[37] Зеленько Г. *«Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України*: монографія. Київ: Критика, 2003. С. 186–187.

Важливо, що зародження нових відносин між двома державами розпочалося до проголошення незалежності України. Ще в 1989 р. з візитом до Польщі прибула делегація представників демократичних сил української опозиції на чолі з членом Української Гельсінської спілки Б. Горинем. Під час дружніх зустрічей з представниками польської опозиції, членами «Солідарності» українці запросили польську сторону взяти участь у роботі Першого з'їзду Народного Руху України (НРУ – одна з перших політичних сил у боротьбі України за незалежність). «Без цих зустрічей, – пише Н. Марцінків, – не було би запрошення з України і не відомо, чи з польської сторони хтось би відчув відповідальність її відвідати, якби не спілкувався з представником української опозиції»[38]. Згодом польська сторона отримала від українських «рухівців» офіційне запрошення до сейму. Голова комісії парламенту Польщі із закордонних справ Б. Ґеремек дав офіційну згоду на поїздку.

8–10 вересня 1989 р. група демократичних сил польських парламентарів, представників «Солідарності», взяла участь у роботі з'їзду НРУ. До складу польської делегації ввійшли Б. Борисевич, Б. Бердиховська, А. Міхнік, В. Мокрий, Ф. Сак і З. Янос. На з'їзді з офіційним зверненням від «Солідарності» виступив А. Міхнік. Свою коротку промову він завершив словами «Хай живе вільна, демократична і незалежна Україна!», які викликали велику хвилю овацій. Присутні в залі делегати з'їзду, стоячи, скандували «Солідарність!». Згодом А. Міхнік згадував, що це були «найбільші овації, які я коли-небудь отримував»[39].

Під час роботи форуму делегація представників Польщі (єдина зарубіжна делегація на з'їзді НРУ) рішуче підтримала прагнення націонал-демократичних сил України до власної державності, що сформувало обрис нової моделі польсько-українських відносин і показало, що між державами у важкий період становлення незалежності України формуються дружні зовнішньополітичні зв'язки. Член делегації Б. Бердиховська згадувала згодом, що «те, що ми там були, дало

[38] Марцінків Н. *Польська «Солідарність» та Україна в 1980–1991 рр.* // Acta studiosa historica. 2015. Ч. 6. С. 140.

[39] Solchanyk R. *Ukraine and Poland: an interview with Adam Michnik*. Ukraine from Chernobyl' to Sovereignty. A Collection of Interviews. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1992. P. 59.

підстави для міждержавних відносин зовсім іншої моделі, які заперечували, просто кажучи, складний польсько-український діалог»[40].

Суттєвим кроком у розвитку польсько-українських взаємин стала зустріч парламентарів на організованій польською стороною спільній конференції, що розпочала свою роботу 4 травня 1990 р. у Яблонній під Варшавою. Наслідки зустрічі у формуванні польської політики щодо України були досить відчутними[41]. Відкриваючи конференцію, С. Лилик висловив спільну думку, вказавши, що «перед нами стоїть надзвичайно складне завдання – знайти передумови для польсько-українського примирення ...без вільної України не буде вільної Польщі, і без вільної Польщі не буде вільної України»[42]. Тож за умов іще не повного політичного суверенітету між двома державами вже активізувалися відносини і розвивалися вони у плідній співпраці.

Варто пригадати й доволі важливу Ухвалу Сенату Польщі від 27 липня 1990 р. щодо проголошення Україною 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет, яка засвідчила прогрес у польсько-українських відносинах. У документі підкреслено, що «поляки, які свободу і незалежність Вітчизни вважають своїми основними цінностями, цілком розуміють той карколомний момент в історії України – сусіда, з яким бажають жити як рівні і близькі один одному народи, а також розвивати співпрацю в усіх сферах життя. Наша епоха відкриває нову сторінку в історії Європи. Бажаємо українському народові, щоб він міг вільно формувати власне обличчя, розкрити тисячолітні корені, зміцнити свою ідентичність і багату духовність та прагнули до квітучого майбутнього»[43].

Водночас у посткомуністичній Польщі відбувався офіційний перегляд власної історичної політики щодо східних сусідів, передусім до України. На це вказує Ухвала Сенату Республіки Польща від 3 серпня 1990 р., в якій подано політичну і моральну оцінку операції «Вісла». В Ухвалі акцентовано увагу на тому, що «комуністична влада, приступивши до ліквідації відділів Української повстанської армії, здійснила в той же час насильницьке переселення осіб, головно української на-

[40] Марцінків Н. *Польська «Солідарність» та Україна в 1980–1991 рр.* // Acta studiosa historica. 2015. С. 141.

[41] *Zapis rozmowy parlamentarzystów Polski i Ukrainy.* Zustriczi.1990. № 3–4. S. 31–85.

[42] Ibid. S. 35.

[43] Uchwała Senaty Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 lipca 1990 r. Do Narodu Ukraińskiego z okazji proklamowania suwerenności państwowej Ukrainy, http://ksi.home.pl/archiwaprzelomu/obrazy/AP-6-1-1-29_43.PDF (дата звернення: 10.09.2020).

ціональності. Впродовж трьох місяців із різних територій було виселено близько 150 тисяч осіб, які були позбавлені свого майна, будинків і святинь. Багато років їм не давали змоги повернутися, а відтак усіляко перешкоджали їхньому поверненню. Сенат Республіки Польща засуджує операцію "Вісла", характерну для тоталітарних режимів, і намагатиметься відшкодувати образи, що випливають з неї»[44]. Тож Сенат не лише засуджував операцію «Вісла» як несправедливий крок щодо українців, але фактично визнавав часткову відповідальність польської сторони за акцію, організовану режимом Б. Берута[45].

Зі свого боку, Верховна Рада Української РСР 9 жовтня 1990 р. виступила із заявою стосовно вказаної постанови Сенату Республіки Польща, наголосивши, що народ України із розумінням сприйняв постанову Сенату Польщі щодо осуду акції «Вісла», здійсненої польським урядом 1947 р. Трактування Сенатом протиправності операції «Вісла» Верховна Рада УРСР сприйняла як серйозний крок до справедливої оцінки кривд, заподіяних українцям у Польщі. Водночас вказувалося, що поляки також пережили в ті роки чимало лиха і митарств з українського боку. У заяві Верховної Ради УРСР засуджено злочини сталінського режиму проти поляків[46]. Варто підкреслити, що заяви стали певним кроком до українсько-польського примирення.

Наступний крок до рівноправного стратегічного партнерства між двома державами у той період заклала «Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин»[47], яку підписали в Києві 13 жовтня 1990 р. міністр закордонних справ Республіки Польща К. Скубішевський і міністр закордонних справ Української РСР А. Зленко. Для України це був перший документ, який легітимізував українсько-польські відносини. І хоча перші варіанти проєктів декларацій, які готувались у Києві та Варшаві, відрізнялися між собою,

[44] Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 sierpnia 1990 r. W sprawie akcji «Wisła», http://ksi.home.pl/archiwaprzelomu/obrazy/AP-6-1-1-30_44.PDF (дата звернення: 10.09.2020).

[45] Хакула Л. *Україна й українці в офіційному та медійному дискурсах сучасної Польщі (перша половина 1990-х років)* // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: Зб. наук. праць. Вип. 3–4. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010–2011. С. 224.

[46] *«Ти не згасла, зоре ясна» – 24 роки тому українці і поляки зробили крок до примирення*, http://gazeta.ua/articles/history/_tine-zgasla-zore-yasna-24-roki-tomu-ukrainci-i-polyaki-zrobili-krok-do-primiren-nya /585534 (дата звернення: 10.09.2020).

[47] Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176 (дата звернення: 03.09.2020).

втім, робочій групі таки вдалося досягти спільного бачення шляхом узгодження змісту обох документів. У Декларації сторони заявили про прагнення до формування між ними як суверенними державами добросусідських взаємин, про підтримку і розвиток взаємно вигідної співпраці, що відповідає їхнім національним інтересам[48]. Декларацію схвально сприйняли українське суспільство, політики й опозиція[49].

У статті 3 Декларації записано: «Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща не мають одна до одної жодних територіальних претензій і не будуть висувати таких претензій у майбутньому. Існуючий між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Республікою Польща державний кордон... сторони розглядають як непорушний тепер і в майбутньому і вважають це важливим елементом миру та стабільності в Європі»[50]. Обидві країни зобов'язувалися поважати права національних менших на своїй території і сприяти покращенню їхнього положення. Декларація ще раз підтвердила історичні та етнічні зв'язки між Польщею й Україною, наголосила на «етнічній і культурній спорідненості польського та українського народів».

Також польська й українська сторони висловили прагнення зміцнювати між «суверенними державами добросусідських відносин, підтримувати і розвивати взаємовигідне співробітництво, що відповідає їх національним інтересам»[51]; всебічно заохочувати українсько-польські зв'язки, дбаючи про збереження позитивної спадщини їх багатовікових взаємин; «з цією метою Сторони працюватимуть над створенням необхідних умов для розвитку безпосередніх контактів громадських і політичних організацій, державних установ і органів місцевої влади, культурних і наукових центрів, творчих і професійних спілок та інших контактів між людьми»[52].

Отже, в 1989–1990 рр. завдяки діяльності польських і українських політичних інститутів був започаткований цілком новий рівень між-

[48] *Енциклопедія історії України*: в 5 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2004. Т. 2: Г–Д. С. 317.

[49] Янків М. *Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат*. Львів: Світ, 2011. С. 63.

[50] Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176 (дата звернення: 03.09.2020).

[51] *Енциклопедія історії України*: в 5 т. С. 317.

[52] Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176 (дата звернення: 03.09.2019).

народних відносин між Польщею й Україною. Очевидно, тут треба зазначити, що вже тоді впала «польсько-українська завіса» і це дозволило двом сусіднім народам спілкуватися та швидко перенести дружнє спілкування на вищий рівень – рівень державної політики. Серед урядовців, політичних партій і суспільств обох країн під впливом підписаної Декларації поступово складалися взаємини, цілком нового ґатунку. По-перше, почали формуватися чіткі позитивні політичні образи сусідів-партнерів, які висловлювали спільну мету, намагаючись подолати суперечності, що виникали, та з повагою ставлячись до інтересів один одного. Починаючи з 1990-х рр. цей образ можна охарактеризувати як сталий, на який слабко впливали проблемні чинники у політиці двох держав[53]. По-друге, після підписання Декларації Україна швидкими темпами налагоджувала дружні взаємини з Польщею і відразу ж провела обмін нотами між урядом України й урядом Республіки Польща.

У документі, крім традиційного висловлювання поваги, яку засвідчив спеціальний посланник уряду Польщі у Києві Міністерству закордонних справ України, вказувалося, що «добрий стан та інтенсивність польсько-українських відносин, а також результат референдуму від 1 грудня ц. р. (1991. – *Авт.*) у справі незалежності України – уряд Республіки Польща визнає Україну як незалежну, самостійну державу і вирішує зав'язати з нею повні дипломатичні відносини»[54]. Тож після ухвалення Верховною Радою Акта про проголошення незалежності України українські політики розпочали активну співпрацю з польськими колегами, формуючи конструктивні відносини з польськими урядовцями, політичними партіями, а через них із суспільством сусідньої держави.

За кілька тижнів, 6–8 вересня 1991 р., відбувся офіційний візит делегації на чолі з міністром закордонних справ А. Зленком до Республіки Польща. Невдовзі, 4 жовтня, до Польщі з візитом відбув прем'єр-міністр В. Фокін. Важливо, що в основі вказаних візитів лежало обговорення широкого спектра різних питань і підписання «Протоколу про консультації між Міністерством закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством за-

[53] Українсько-польські відносини: уявне та реальність, journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/ download/524/487 (дата звернення: 03.09.2019).

[54] Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176 (дата звернення: 03.09.2019).

кордонних справ Республіки Польщі». У документі, зокрема, йшлося про те, що «з метою вирішення питань, які виникають, регулярно проводити консультації з міжнародних, загальноєвропейських і регіональних проблем, що становлять взаємний інтерес, а також проблем двосторонніх відносин на рівні Міністерств закордонних справ та інших рівнях»[55].

Варто підкреслити, що після підписання низки документів і в світлі перебігу важливих подій (серпневого путчу в Москві, прийняття Акта про проголошення незалежності України, підсумків грудневого референдуму) Польща відкрито підтримала незалежність України. Результати грудневого референдуму дали поштовх процесу міжнародного визнання України. Міністр закордонних справ Польщі К. Скубішевський звернувся до польського парламенту з проханням визнати вибір сусідів-українців щодо проголошення незалежної держави – України. Сейм негайно відреагував на звернення міністра і впродовж доби прийняв відповідну постанову[56]. Польща була першою державою, яка 2 грудня 1991 р. визнала незалежність України.

У відповідь МЗС України виразило повагу до сусідньої держави та вдячність за визнання України як незалежної, самостійної держави і рішення встановити між країнами дипломатичні відносини у повному обсязі[57]. Українська сторона наголошувала на тому, що для неї відкривається принципово нова сторінка в історії взаємин з Польщею і держава всіма силами сприятиме поглибленню й урізноманітненню благ їхніх народів, не полишатиме зусиль плідно співпрацювати в інтересах всієї європейської спільноти. На нашу думку, у такий спосіб Україна заявляла про бажання якнайшвидше відійти від колишнього імперського центру – Росії, засвідчувала прагнення самостійно керувати державою і цією декларацією демонструвала демократичній Європі готовність до нових взаємин зі світом крізь призму добросусідських відносин з Республікою Польща.

---

[55] Protocol on consultations between the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_010 (дата звернення: 03.09.2019).

[56] Ільчук І. *Особливості формування договірно-правової бази двостороннього співробітництва між Україною та Польщею* // Україна – Європа – Світ. С. 171.

[57] Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством закордонних справ Республіки Польща, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_010 (дата звернення: 04.09.2019).

Звичайно, успішних перетворень важко було б досягнути без політичної трансформації в Республіці Польща, розпаду СРСР і проголошення незалежності України, змін у національній політиці Польщі та України, обміну візитами між представниками уряду, політикуму й опозиції двох держав, виходу нових політичних сил на державний рівень.

Вважаємо, що встановлення на початку 1992 р. дипломатичних відносин на рівні посольств двох держав мало вагомі підстави: існування незалежної України змінило геополітичну ситуацію в Центрально-Східній Європі, зокрема й ситуацію у Польщі, в якої вперше за останні кілька століть з'явилася за східним кордоном добросусідська держава[58].

У березні 1992 р. без особливих ускладнень відбулися переговори про укладення міждержавного Договору. А вже 18 травня 1992 р. у Варшаві під час візиту Президента Л. Кравчука був підписаний «Договір між Республікою Польща та Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво»[59]. Цей документ декларував відмову від територіальних зазіхань на поточний момент і на майбутнє, застерігав від застосування сили і надання своєї території для агресії проти іншої сторони. Держави зобов'язувалися співпрацювати з європейськими структурами у сфері роззброєння. У Договорі також прописали детальний механізм проведення політичних та економічних консультацій на різних рівнях[60]. На наш погляд, цей важливий документ і раніше підписана Декларація створили основу для рівноправного та стратегічного партнерства між державами[61].

Водночас під час перебування президента України Л. Кравчука у Варшаві було укладено й підписано низку інших угод і домовленостей, які створили цілісну договірно-правову основу українсько-польських міждержавних торговельно-економічних відносин.

Доволі важливо, що Україна від початку незалежності проголосила Республіку Польща своїм пріоритетним закордонним партнером.

---

[58] Трофимович В. *Політичні відносини України і Республіки Польща. 1991–2010 рр.* Наук. записки [Національного ун-ту «Острозька академія»]. Серія: Політичні науки. 2010. Вип. 4. С. 123.

[59] Договір між Республікою Польща та Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво // Політика і час. 1992. № 7–8. С. 12–17.

[60] Там само.

[61] Бернатович Г. *Польша сегодня: Приоритеты внешней политики Польши*. Варшава: МИД, 1998. С. 691.

Натомість Польща уникала таких далекосяжних заяв щодо України. Лише в серпні 1993 р. прем'єр-міністерка А. Сухоцька визначила розвиток «стратегічного партнерства» з Україною як один із пріоритетів зовнішньої політики уряду[62].

Втім польсько-українські відносини в посткомуністичний період відзначені різним ступенем активності та були обтяжені певними умовностями. У політичній сфері двох країн виникло різне бачення питань регіональної безпеки. Зважаючи на загострення російсько-українських конфліктів Київ почав шукати зовнішньої підтримки, у тому числі у Польщі. Україна прагнула увійти до Вишеградської групи і створити «простір стабільності та безпеки» в Центрально-Східній Європі, який би спирався на своєрідну польсько-українську вісь. Перші пропозиції до глибшої регіональної співпраці були висунуті на конференції «Дорога України до Європи» в лютому 1992 р. Офіційно їх підтвердив під час травневого 1992 р. візиту в Польщу президент Л. Кравчук. Згодом пропозиції були розвинуті весною 1993 р. у формі концепції регіональної системи безпеки і стабілізації в Центрально-Східній Європі. Концепція передбачала інституціоналізацію консультацій і створення регіонального антикризового штабу[63]. Польська сторона відповіла спочатку неоднозначно, а згодом цілком відмовилася. Для цього було декілька причин. Польща вбачала гарантії своєї безпеки лише у членстві в НАТО, а реалізація української концепції суперечила цьому процесові. Крім того, уряд Польщі остерігався залучення до російсько-українського конфлікту. Вступ України до Вишеградської групи міг кардинально змінити характер спільноти, яка сприяла координації процесу інтеграції із західними структурами. До того ж Варшава була занепокоєна змінами в ядерній політиці України[64].

Означені події, а також внутрішньополітична ситуація в країнах дещо загальмували подальший розвиток двосторонніх польсько-українських відносин. Можна погодитися з думкою польської дослідниці Б. Сурмач, яка зазначає, що в польсько-українських взаєминах 1993–1995 рр. значно послабилася динаміка двосторонніх контактів, і, відповідно, підкреслює, що це негативно вплинуло на інтенсивність

[62] Українсько-польські відносини: уявне та реальність, journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/ download/524/487 (дата звернення: 03.09.2019).

[63] Там само.

[64] Там само.

зв'язків між сусідніми державами[65]. Велику проблему в українсько-польських відносинах становила Росія, яка лише 18 вересня 1993 р. вивела свої останні війська з території Польщі[66]. Також загрозу подальшого розвитку українсько-польських відносин в Україні створювали політичні партії ультраправої та лівої орієнтації. Попри це, ближчі до центру осередки (правоцентристські і національно-демократичні сили) ратували за прогресивні зміни зовнішньої політики України, спрямування її на захід, у тому числі врахування орієнтації на співпрацю з Польщею.

Поступово з другої половини 1990-х рр. посилився розвиток українсько-польських відносин і до кінця 1999 р. відбулося виведення їх на рівень стратегічного партнерства. Цьому посприяли підозра і побоювання Польщі щодо збільшення впливу Росії на Україну та зміна орієнтації України щодо Польщі. Так, за результатами переговорів у Варшаві, під час офіційного візиту президента України Л. Кучми до Республіки Польща 25–26 червня 1996 р. на найвищому рівні була підписана «Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща». У ній наголошувалося, що «Україна і Республіка Польща підтверджують обраний ними курс на розвиток стратегічного партнерства, виходячи з положень Договору між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. та спираючись на Декларацію міністрів закордонних справ України і Республіки Польща про принципи формування українсько-польського партнерства від 21 березня 1994 року»[67]. Декларація мала важливе значення для розвитку взаємин двох держав, адже в ній була сформована ідея про стратегічне партнерство.

У наступні роки, готуючись до вступу в Євросоюз і НАТО, Республіка Польща також постійно підтримувала відносини з Україною.

---

[65] Польська дослідниця Б. Сурмач виділяє в польсько-українських взаєминах 1992–2000 рр. три періоди: 1992 – перша половина 1993 рр. (характерний творенням інституційних основ співпраці); друга половина 1993–1995 рр. (позначений значним зниженням динаміки взаємних контактів); 1996–2000 рр. (зростання кількості зустрічей державних діячів). Див.: Surmacz B. *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*. Lublin: W-wo Unswersytenu Marii Curi-Skłodowskiej, 2002. 267 s.

[66] 25 років тому останні російські війська покинули територію Польщі, http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/383089 (дата звернення: 03.09.2019).

[67] Спільна Декларація Президента України та Президента Республіки Польща, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_088 (дата звернення: 03.09.2019).

Крім дотримання положень міждержавного Договору та добросусідських устремлінь, це можна було пояснити також тим, що Польща намагалася зберегти великий український ринок збуту своїх товарів після вступу до згадуваних міжнародних організацій, а також особливістю зовнішньої політики з пріоритетом західного напряму, який перебуває під впливом США, Франції, Англії, Німеччини. Польща – визнаний регіональний лідер і посередник між Заходом і Сходом Європи. Як посередник, вона активно розвиває відносини з Україною, намагаючись упередити можливий рух України по білоруському антиєвропейському шляху та створити союз із Росією та Білоруссю. А саме цього вже тривалий період домагаються лідери Російської Федерації, розуміючи, що без України неможливо повне відновлення Російської імперії.

7–8 червня 2003 р. у Республіці Польща пройшов референдум, на якому стояло питання про вступ країни в Євросоюз. Більшість поляків (77,5 % осіб) підтримала курс уряду і проголосувала «за» Європейський Союз. Україна радо вітала вступ Польщі до ЄС, адже вперше серед його членів з'явилася країна, яка лобіювала український курс на членство в цій організації. Крім того, українські політики планували заручитися підтримкою Польщі для вступу до інших світових організацій, зокрема Світової організації торгівлі, налагодження відносин з МВФ і розвитку торгівлі з іншими державами.

У квітні 2005 р. президенти Польщі та України урочисто відкрили святкування Року України в Польщі. Ця знаменна подія мала важливе значення для обох держав. У наступний період уряди держав підписали угоди про визнання документів і наукові ступені та про співробітництво у сфері інформатизації; значно розширили міждержавні торговельно-економічні та науково-технічні зв'язки. Польща продовжує залишатися найважливішим економічним партнером України у Центрі Європи. Лише в 2008 р. було розроблено понад 150 українсько-польських проєктів зі співробітництва у сфері науки та технологій.

Важливою віхою у розвитку українсько-польських взаємин стала ініціатива Республіки Польща про розширення і поглиблення партнерства у східному напрямі. Так, у 2008–2009 рр. Польща разом зі Швецією сформували політику «Східне партнерство ЄС»[68], суть якої

[68] *Східне партнерство ЄС: Додаткові можливості для євроінтеграції України* / І.Ф. Газізуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць [та ін.]; за ред. В. Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: [Агентство «Україна»], 2009. 84 с.

полягала у сприянні ефективній політичній асоціації та економічній інтеграції між Євросоюзом і європейськими державами-партнерками. Втім ініціатива «Східне партнерство», прийнята 26 травня 2009 р. у Брюсселі, не згадує про членство країн-адресаток (Азербайджану, Вірменії, Грузії, Білорусі, Молдови та України) в ЄС[69]. Це було логічно з огляду на те, що процес політичних і економічних змін у країнах Східної Європи та Південного Кавказу призвів до встановлення диктатур чи безнадійно сповільнився, тому не можна вважати реальним виконання ними критеріїв членства в ЄС і НАТО в недалекому майбутньому. Однак, на думку аналітиків, ініціатива «Східне партнерство ЄС» може бути корисним механізмом, який сприятиме прискоренню політичної й економічної модернізації східних партнерів.

Визначною подією у відносинах між державами стало проведення чемпіонату Європи з футболу Євро–2012. Зусилля польського та українського народів були відображені в гаслі чемпіонату – «Творимо історію разом». У церемонії відкриття чемпіонату, яке проходило у Польщі, взяв участь і відвідав перший матч турніру між збірними Польщі та Греції президент України. Можна зауважити, що підготовка, організація і спільне проведення фінальної частини чемпіонату з футболу Євро–2012 стали найбільшим проєктом у двосторонніх відносинах України та Польщі. Проєкт важливий не лише у спортивному аспекті, а й у геополітичному, геоекономічному, геотуристичному вимірах як проєкт, який дав великий шанс для розвитку обох країн. Для України це ще й проєкт набуття досвіду європейської інтеграції, який сприяв активізації міжнародної ділової співпраці України з європейськими партнерами, пожвавлення українсько-польського політичного діалогу. Країни добре попрацювали в плані нормативно-правового забезпечення, у сфері соціальної, відпочинкової, готельної, транспортної інфраструктури, інновацій щодо функціонування українсько-польського кордону. Втім кордон – все ще проблемна точка у двосторонніх відносинах, адже, на жаль, не відповідає європейському стандарту. Так, на польсько-німецькому кордоні, довжина якого становить 500 км, до вступу Польщі в Шенгенську зону (21 грудня 2007 р.) було 38 пунктів пропуску, з них 19 автомобільних. А на кордоні між

[69] Акулов-Муратов В., Будько О. *Польща до і після Смоленська: «Quo vadis?»* // Зовнішні справи. 2010. № 1–2. С. 21.

Україною і Польщею, завдовжки 542 км, лише 12 пунктів пропуску, з яких шість автомобільних, тобто втричі менше[70].

Особливість чемпіонату Європи з футболу, крім іншого, полягала ще й у тому, що вперше за історію цього турніру він проводився у країнах Східної Європи.

11 жовтня 2012 р. міністр оборони України провів двосторонню зустріч з главою оборонного відомства Польщі у штаб-квартирі НАТО[71]. На цій зустрічі сторони обговорили напрями подальшої оборонної співпраці, у тому числі у межах Вишеградської групи, участь держав у міжнародній миротворчій діяльності, допомогу польських навчальних закладів у підготовці Збройних сил України та проведення стажування українських військових у Міністерстві оборони Польщі. Завдяки активній і наполегливій допомозі Польщі для України з'явилася можливість підписання Асоціації з Європейським Союзом.

Утім наприкінці листопада 2013 р., за кілька днів до Саміту «Східного партнерства» ЄС у Вільнюсі (відбувся 28–29 листопада), на якому Україна планувала підписати Угоду про асоціацію з ЄС, президент В. Янукович тимчасово зупинив процес підготовки до укладання Угоди[72]. Рішення викликало надзвичайне обурення суспільства і спричинило події, які добре відомі світовій громадськості – в Україні впродовж кількох днів вибухнув багатотисячний Майдан Гідності, що засудив дії президента. Відбулася зміна влади, президент В. Янукович та інші високопосадовці терміново покинули державу.

У важкі періоди Польща завжди підтримувала незалежну Україну, адже наша держава залишається пріоритетною країною, якій поляки допомагають у її демократичному розвитку. Республіка Польща як регіональний лідер користується загальним бюджетом ЄС для реалізації нової конструкції східного виміру європейської політики[73]. У цьому контексті важливого значення набуває співробітництво України та

[70] Посол України у Польщі Олександр Моцик: «У 2009 році українсько-польська співпраця продовжуватиметься по висхідній», https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_088 (дата звернення: 03.10.2019).

[71] НАТО та партнери високо оцінюють внесок України у проведенні спільних операцій. International Weekly # 33–34 (11.10–24.10.12), http://fpri.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/01/INTERNATIONAL-WEEKLY-33–34-11.10-25.10.2012.pdf (дата звернення: 03.10.2019).

[72] BBC. Україна. 29 листопада 2013 р., https://www.bbc.com/ukrainian/mobile/politics/2013/11/131129_ vilnius_29_nov (дата звернення: 03.09.2019).

[73] Чекаленко Л. *Україна і Республіка Польща: від історичних стереотипів до стратегічного партнерства* // Зовнішні справи. 2010. № 3–4. С. 30.

Польщі в регіональних проєктах, розвитку двосторонньої прикордонної (транскордонної) співпраці. У 2014–2019 рр. уряд Республіки Польща надав Україні гуманітарну допомогу на загальну суму 8,4 млн дол. США. У рамках Програми співпраці на цілі розвитку Республіки Польща на 2016–2020 рр. реалізовано 36 проєктів на загальну суму 5,4 млн дол. США. Активно розвивається міжрегіональне співробітництво у сфері освіти, науки, культури, молодіжних обмінів. У важкі часи боротьби з пандемією Польща вже кілька разів передавала Україні гуманітарну допомогу для протидії коронавірусу. Чергові 12 вантажних автомобілів прикордонної служби Польщі із засобами індивідуального захисту прибули до України 3 листопада 2020 р. «Сьогодні допомагаємо ми, а завтра допомога може бути потрібною нам. Польський Уряд направляє гуманітарну допомогу у вигляді засобів індивідуального захисту – масок, рукавиць, комбінезонів, дезінфікуючих засобів – для закладів, які борються з COVID-19 в Україні... Одним з наших абсолютних пріоритетів у закордонній політиці є те, щоб країни Центральної і Східної Європи разом співпрацювали в рамках ЄС», – заявили польські посадовці під час передачі гуманітарного вантажу на кордоні[74].

В останні декілька років між Польщею та Україною загострилося питання щодо Волинської трагедії 1943 р. У 2014 р. президент П. Порошенко перед президентом Польщі Б. Комаровським привселюдно попросив вибачення у поляків за Волинську трагедію. 2 червня 2016 р. з листом покаяння та прощення до польського суспільства звернулися видатні українські громадські та політичні діячі. «Просимо прощення і рівною мірою прощаємо злочини і кривди, вчинені щодо нас, – звернулися підписанти листа до польського народу, – це єдина духовна формула, що повинна бути мотивом кожного українського і польського серця, яке прагне миру й порозуміння... Доки житимуть наші народи, доти нам болітимуть рани історії. Але житимуть наші народи лише тоді, якщо, попри минуле, навчимося ставитися один до одного як рівні побратими»[75]. Через місяць польський Сенат прий-

[74] Польща передала Україні гуманітарну допомогу для боротьби з COVID-19. 03.11.2020, https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3051075-polsa-peredala-ukraini-gumanitarnu-dopomogu-dla-borotbi-z-covid19.html (дата звернення: 03.11.2020).

[75] Жолобович І. *Волинська трагедія: чому знову розгорівся конфлікт між Україною і Польщею*, https://news.24tv.ua/volinska_tragediya_chomu_znovu_rozgorivsya_konflikt_mizh_ukrayinoyu_i_polshheyu_n704084 (дата звернення: 03.09.2019).

няв ухвалу щодо Волинської трагедії, а згодом її підтримав і сейм. В Ухвалі день 11 липня визнано «Національним днем пам'яті жертв геноциду, скоєного українськими націоналістами»[76]. Безперечно, що Волинські події – це трагедія в історії і України, і Польщі. Тож для вирішення цього питання треба спільно шукати рішення, певний компроміс, без нагнітання обставин і взаємних образ. Українці та поляки вже не раз доводили, що здатні в будь-якій справі знаходити спільну мову, навіть у критичних, найважчих питаннях. Так повинно бути й у цьому випадку.

Дуже важливо підкреслити ще одну річ, а саме те, що Польща на всіх міжнародних форумах об'єктивно засуджує російську агресію проти України, постійно підтримує територіальну цілісність і суверенітет України у кордонах, визнаних міжнародною спільнотою, обстоює звільнення політичних в'язнів Кремля та послідовно голосує за політику санкцій Європейського Союзу проти Росії в зв'язку з окупацією останньою Автономної Республіки Крим і міста Севастополь та окремих районів Донецької і Луганської областей. Це ще раз підтвердив президент Республіки Польща Анджей Дуда під час триденного візиту в Україну в жовтні 2020 р. Політики та українське суспільство розглядають цей візит як спробу перегорнути сторінку непорозумінь і сварок на історичному ґрунті, що сталися між двома країнами, особливо в останні три роки. Перемовини, що відбулися під час цього візиту, допомогли змінити тональність і зсунути пріоритети на зустрічах з історії на політику, геополітику й економіку. Головна мета візиту була пов'язана з відновленням повноцінного стратегічного партнерства між Україною і Польщею. Перебуваючи в Києві, президент А. Дуда заявив про підтримку територіальної цілісності України. «Сьогодні наш обов'язок – відновити і Україні, і Європі ті кордони, які повинні бути, і які є кордонами чесності, міжнародного права, справедливості і просто звичайної порядності»[77].

Наведені документи, факти та матеріали вказують на те, що між Україною та Республікою Польща на рівні політичних інститутів

[76] Сейм Польщі визнав Волинську трагедію геноцидом, https://www.radiosvoboda.org/a/news/ 27873307.html (дата звернення: 03.09.2019).

[77] Підсумки візиту президента Польщі до України: більше про геополітику й економіку, менше про історію, https://www.radiosvoboda.org/a/pidsumky-visytu-dudy-do-ukrainy/30891160.html (дата звернення: 30.10.2020).

складаються теплі відносини, вигідні для обох держав. Європейський напрям політики для України головний, і важливо, що підготовка до вступу в Європейський Союз і НАТО стає легшою завдяки допомозі польської сторони. Республіка Польща, своєю чергою, як наш стратегічний партнер і добрий сусід цим посилює свій авторитет серед держав – членів Європейського Союзу та має з цього певні економічні зиски.

Томаш Броварек

СИТУАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ В ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ 1989 РОКУ

1. Вступ

Разом із трансформацією ладу в Польщі після 1989 р. настала зміна етнічної політики. Замість політики асиміляції та маргіналізації національних меншин почалася реалізація політики згоди і толерантності. Національні меншини стали сприйматись як потенціальні зв'язкові Польщі з її сусідами. Меншини також визнавалися елементом, який своєю культурою збагачує всю спільноту, і запевнювались у підтримці дій з метою посилення їхньої національної тотожності шляхом дофінансування освітньої, культурної та видавничої діяльності, а також розширення їхнього доступу до засобів масової інформації та вільний розвиток організаційного життя. Результатом тих змін було перенесення справ меншин із Міністерства внутрішніх справ до Міністерства культури і мистецтва та створення в 1989 р. Комісії національних і етнічних меншин Сейму, яка відіграла величезну роль у етнічній політиці польської держави. Нині головним суб'єктом, який реалізує етнічну політику в Польщі, є Міністерство внутрішніх справ і адміністрації. Вагоме місце в цій структурі посідає також Спільна комісія уряду і національних та етнічних меншин, яка була дорадчим органом, маючи узаконені права і включаючи в свою діяльність не тільки представників адміністрації, а й представників меншини. Зміни підходу польської влади до етнічних проблем перенеслися й на зміну їхнього юридичного статусу, пристосованого до міжнародних стандартів. Головним юридичним актом, який визначав їхнє правове становище, є Закон про національні і етнічні меншини та про регіональну мову[1], який містить визначення національних і етнічних меншин у Польщі. У даній статті, згідно з цим визначенням, українською меншиною визнано лише ті особи української національності, які мають польське громадянство.

[1] «Dziennik Ustaw», 2005, nr 17, poz. 141, «Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 roku».

2. Демографічна і конфесійна структура

Одночасно зі зміною кордонів і переселеннями українського населення в Українську Радянську Соціалістичну Республіку після Другої світової війни чисельність української меншини в Польщі значно змаліла. У дев'яностих роках XX ст. дослідники оцінювали її чисельність від 250 до майже 400 тисяч[2]. У 1992 р. Група релігійних віросповідань і національностей головного статистичного управління на основі анкет, отриманих від правлінь усіх ґмін Польщі та від керівництва головних організацій національних меншин, встановила, що, згідно з даними ґмінних службовців, у Польщі було майже 70 тисяч українців, а на думку представників організації цієї меншини – близько 250–300 тисяч[3].

У той час не можна було зіставити ті оцінки з результатами загальних переписів, бо за весь період ПНР у них не містилось ані запитання про національність, ані запитання про рідну мову. Такі запитання з'явилися лише в Загальному національному переписі (NSP) в 2002 і в 2011 р., і тоді виникла змога перевірили достовірність тих оцінок. У першому переписі українську національність визнали 27 172 польських громадянина, а в другому – 38 795 осіб[4]. Значний зріст кількості осіб, які задекларували українську національність у той період (у 2002–2011 рр.), пояснювався значною мірою активною інформаційною та пропагандистською діяльністю, яка велася в середовищі цієї меншини українськими діячами.

На основі результатів перепису–2002 і перепису–2011 можна стверджувати, що розміщення української меншини після проведеної акції «Вісла» не надто змінилося. Переважно українці й надалі населяють території колишніх «Повернених земель», куди вони були переселені в 1947 р. Найбільше, понад 13 тисяч, із них проживають у Вармінсько-Мазурському воєводстві. Друге за кількістю скупчення – Західнопоморське воєводство з українською громадою у майже 4,5 тис. осіб, а третє з чотиритисячною групою – Поморське воєводство. Крім того, у Нижній Силезії (у Нижньосилезькому воєводстві) тепер їх налічується понад 2 тисячі. Разом у цих чотирьох воєводствах мешкає

[2] T. Browarek, *Uwarunkowania polityki etnicznej państwa polskiego po 1989 roku*, Lublin 2018, s. 323.

[3] *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce. Informator dokumentacyjno-statystyczny*, Warszawa 1993, s. 141–143.

[4] T. Browarek, op. cit., s. 342.

61 % представників української меншини в Польщі. Однак, порівнюючи ці дані з результатами перепису–2002, можна простежити прогресивний процес деконцентрації й атомізації української спільноти. Найбільш помітне це явище в самому Вармінсько-Мазурському воєводстві, де в 2002 р. проживало 44 % загальної кількості українців у Польщі, а в 2011-му вже лише 25,5 %. Водночас побільшало декларацій про українську національність на територіях, де дотепер проживало не надто багато українців. Особливо це стосується Мазовецького воєводства (головно Варшави) та інших великих міст. Унаслідок цього більшість цієї меншини проживає тепер у містах (за переписом–2011 майже 59 %), тоді як у 2002 р. 51 % українців мешкав на селі[5].

У їхніх корінних регіонах, звідки вони були переселені в 1947 р. (Підкарпатське і Люблінське воєводства), українці становлять тепер невелику групу, та й то переважно на Підкарпатті, де їх проживає понад 2 тисячі. У Люблінському воєводстві їх понад половину менше. У Підляському воєводстві, де ця меншина проживала традиційно, здебільшого на територіях між Бугом і Нарвою, українську національність задекларували 2169 польських громадян[6].

Відсотково найбільшу громаду українці утворюють у ґміні Лелькoво Бранівського повіту – 19,7 % від усього населення. Ще понад 10 % мешкають у семи ґмінах. П'ять із них розташовані у Вармінсько-Мазурському воєводстві[7], ґміна Білий Бір у Західнопоморському воєводстві та ґміна Команьча в Підкарпатському воєводстві[8].

Найчисельнішу релігійну групу серед українців утворюють вірні греко-католицької церкви. Вони становлять 50 % від загалу цієї мен-

[5] M. Barwiński, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji Ukraińców, Łemków, Białorusinów i Litwinów w Polsce po 1994 roku*, Łódź 2013, s. 304–306; T. Browarek, op.cit., s. 375.

[6] Mniejszości narodowe i etniczne. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis, «Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 – mniejszości narodowe i etniczne oraz jęyzk regionalny. Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczność posługująca się jezykiem kaszubskim – liczebnośc wg województw», inf. z 09.02.2020.

[7] Це ґміни Пєнєнжно, Круклянки, Бані Мазурські, Будри і Позеджe.

[8] Mniejszości narodowe i etniczne, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis, «Wyniki Narodowego Spisu powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 – mniejszości narodowe i etniczne oraz język regionalny, Gminy, w których udział mniejszości narodowych, etnicznych lub społeczności posługujące się językiem kaszubskim wśród ogółu mieszkańców stanowił w 2011 roku co najmniej 10%; inf. z 09.02.2020.

шини (19 410 осіб), тобто 58,3 % усіх греко-католиків у Польщі. Цікаво, що, за результатами перепису-2011, другим віросповіданням за кількістю вірян серед цієї громади є латинський католицизм (23,8 %, тобто 9242 особи) і лише на третьому місці – православ'я (13,8 % – 5373 особи)[9]. Така помітна група українців, вірних римо-католицького костелу, є, найвірогідніше, наслідком акції «Вісла» і пов'язаної з нею ліквідації греко-католицької церкви, територіальним розпорошенням українців і обмеженням їхнього доступу та зв'язків із православними парафіями.

Греко-католицьке віросповідання виконувало і виконує серед українського населення націотворчу і культуротворчу функції. Саме тому греко-католицька церква вважається національною церквою українців у Польщі[10]. Її діяльність у цій сфері була помітною й у період до перепису в 2011 р., коли греко-католицька церква активно включилася в інформаційну акцію у справі декларування в переписі української національності. При багатьох парафіях діяли пункти, в яких волонтери надавали інформацію, як зробити самоперепис. Після богослужінь відбувалися відкриті зустрічі з представниками української діаспори[11].

Православна церква, якій представники української меншини дорікали за відсутність підтримки національної діяльності українців, тепер теж включається в цю роботу. Прикладом може стати інформаційна акція української меншини, проведена перед переписом-2011, коли при багатьох православних парафіях на територіях, де проживали українці, діяли інформаційні пункти, де пояснювалося, як треба робити самоперепис, і заохочувалося до ідентифікації з українською національністю[12].

Важливо зазначити, що на теренах Південно-Східної Польщі, де серед українців переважають греко-католики і православні, незважаючи на конфесійний розкол, тим, що єднає цих українців, є східний обряд, а не прив'язаність до конкретного віросповідання. Саме релігія є основним критерієм індивідуальної тотожності та відрізнення своєї

[9] T. Browarek, op. cit., s. 409.

[10] Ширше див.: M. Łesiów, *Rola kulturotworcza Ukraińskiej Cerkwi Greckokatolickiej*, Lublin 2001.

[11] Raport. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021 w ocenie mniejszości ukraińskiej, Warszawa, wrzesień 2011, s. 28, 30, 39–49.

[12] Там само. С. 28.

групи від чужої, і саме релігія є суттєвим елементом об'єднання цієї громади[13].

3. Організаційна діяльність

Разом із трансформацією ладу і зміною етнічної політики в Польщі українська меншина відбудовувала в цій країні своє організаційне життя. На початку дев'яностих років XX ст. виникли численні українські організації. Найбільша і найважливіша з них – Об'єднання українців у Польщі (ZUwP), створене в 1990 р. на основі Українського суспільно-культурного товариства, яке існувало ще з 1956 р. Об'єднання налічує майже 6 тисяч діяльних учасників у 10 відділеннях (Ельблонгському, Кошалінському, Легницькому, Любуському, Мазурському, Ольштинському, Поморському, Перемиському, Саноцькому, Щецинському) та в 90 територіальних колах. Головна мета організації – діяльність на благо збереження культурної тотожності української громади в Польщі та розвиток добросусідських контактів і співпраці між Польщею та Україною[14].

Однією з основних форм діяльності Об'єднання, яке має на меті збереження культурної тотожності цієї меншини, є пропаганда української культури шляхом організації різних заходів. Така діяльність сприяє також польсько-українському діалогу, бо українці своєю активністю в справі пропагування української культури в Польщі ще з початку XX ст. відкрилися перед польською громадою тим, що організовували фестивалі, концерти та різні інші культурні заходи, які сприяли доланню стереотипів і упереджень. Серед найважливіших реалізованих ініціатив у цій сфері варто назвати Фестиваль української культури, дитячі фестивалі в Кошаліні, Ельблонзі, Ольштині, Вроцлаві та Гіжицьку, а також організований разом із Союзом української незалежної молоді Український молодіжний ярмарок. Із 1990 р. в рамках активності в справі зміцнення національної тотожності української меншини в Польщі Об'єднання видає найдавніший часопис цієї меншини – тижневик «Наше слово» та щорічник польською й українською мовами під назвою «Український альманах», а

[13] Ширше див.: B. Pactwa, M. Dziewiarski, *Religiaja jako czynnik integracji i dezintegracji grupy etnicznej na przykładzie mniejszości ukraińskiej w Polsce,* w*: Etniczność a religia*, pod. red. A. Posern-Zielińskiego, Poznań 2003, s. 97–108.

[14] Związek Ukraińców w Polsce, www.zup.ukraina.com.pl/index.php?option=com_content &task=view&id=1&Itemid=2, «Informacja o stowarzyszeniu», inf. z 26.02.2020.

також методично-освітній щоквартальник «Рідна мова». Воно також є співзасновником телевізійного журналу «Теленовини», який транслюється на регіональному телебаченні «TVP Info» та співпрацює з радіостанціями Польського радіо, які передають програми українською мовою[15]. Об'єднання також активно виступає у справах української меншини щодо державної влади і самоврядування, а також стосовно української держави. Голова Об'єднання Петро Тима є одним із двох представників української меншини у Спільній комісії уряду і національних та етнічних меншин.

У рамках діяльності в напрямі співпраці та польсько-українського примирення ще I з'їзд Об'єднання направив послання «До польського суспільства», в якому воно закликало до співпраці і використання нової ситуації для блага обох народів, бо «...було б трагедією, якби у взаємовідносинах переважали упередженість, недовір'я, ворожість чи неправильно зрозумілі інтереси своєї сторони. [...] Українська громада в Польщі та польська громада в Україні повинні стати вагомим чинником формування нового ладу і добросусідських відносин у нашій частині Європи»[16]. Через кілька місяців, у травні 1990 р., Головна управа Об'єднання українців у Польщі звернулася до польської меншини в Україні з пропозицією налагодження контактів, унаслідок чого 26 і 27 червня 1990 р. у Варшаві відбулася зустріч представників обох меншин. Під час цієї зустрічі було виявлено бажання співпраці в напрямі зближення й примирення народів і вказано на потребу суб'єктного, а не інструментального трактування національних меншин владою. Обидві сторони видали також окремі звернення до своїх земляків, закликаючи їх ламати бар'єри, що стоять на шляху примирення[17].

Дуже важливим результатом діяльності Об'єднання в польсько-українському діалозі було укладення в 1996 р. угоди зі Спілкою солдатів Армії Крайової, яка започаткувала роботу багаторічного міжнародного наукового семінару, що намагався відповісти на «важкі питання» в історії польсько-українських відносин. Під час цих зустрічей учених відбувався обмін поглядами на тему польсько-українських відносин, робилася спроба налагодити постійну співпрацю польських і україн-

[15] Там само.

[16] Posłanie I Zjazdu ZUwP «Do społeczeństwa polskego» z 25 lutego 1990 roku, w: *Związek Ukraińców w Polsce w dokumentach z lat 1990–2005*, oprac. R. Drozd, Warszawa 2010, s. 15.

[17] R. Drozd. *Ukraińcy w Polsce wobec swojej* przeszłości *(1947–2005)*, Słupsk-Warszawa 2003, s.306.

ських істориків. На кожній зустрічі презентувалась окрема проблема під кутом зору польської та української історіографії, а потім учасники семінару дискутували про спірні питання, що повинно було вести до редагування остаточного протоколу узгоджень і розбіжностей. Результат цих праць, охоплених спільною темою «Поляки і українці 1918–1948», – 11 томів наукових текстів, які переважно стосуються періоду Другої світової війни та часів Другої Речі Посполитої і перших післявоєнних років, спільно виданих Центром KARTA, Об'єднанням українців у Польщі та Світовою спілкою солдатів Армії Крайової[18].

Українська меншина в Польщі дуже позитивно відповідала на зміни, які відбувалися в Україні на початку дев'яностих років XX ст., а демократичні сили користувалися серед неї загальною симпатією. Це, між іншим, виявлялось у наданні підтримки демократичним діячам, які налагоджували контакти з польською владою і політичними угрупованнями, а також широкої допомоги дітям Чорнобиля[19]. Пізніше велика кількість українських діячів теж була долучена до політичної діяльності, яка мала на меті побудову демократії в Україні та польсько-українського зближення. Ці українці, як пише Марек Мельник, хочуть бути «мостом між Польщею і Україною. Це їхня мета і місія, а на практиці ще й професійна робота в низці позаурядових організацій»[20].

У діяльності такого роду бере активну участь і Об'єднання українців у Польщі, яке ініціювало співробітництво з українськими партнерами в рамках позаурядових організацій. Більшість цих дій стосувалася обміну польським досвідом у впровадженні реформ після 1989 р., особливо в таких питаннях, як трансформація ладу, політичні та економічні зміни, локальна демократія і функціонування територіального самоврядування[21].

Інший вагомий елемент дій у справі польсько-українського зближення – участь Об'єднання в діяльності самоврядування, пов'язаного зі співпрацею з партнерськими містами в Україні. Представники укра-

[18] I. Iljuszyn, *UPA i AK konflikt w Zachodniej Ukrainie (1939–1945)*, Warsawa 2009, s. 16; H. Stroński, *Polacy na Ukrainie i Ukraińcy w Polsce i ich rola w stosunkach polsko-ukraińskich,* w: *Rola i znaczenie mniejszości narodowych i etnicznych Polski północno-wschodniej w tworzeniu Europy Regionów*, red. S. Achremczyk, P. Janiszewski, Olsztyn 2012, s. 113.

[19] M. Czech, *Mniejszość ukraińska w Polsce*, «Więź», 1991, nr 11–12, s. 129.

[20] M. Melnyk, *Aktywność polityczna mniejszości ukraińskiej na Warmii i Mazurach*, w: *Polityczne wymiary etniczności*, red. M. Mieczkowski, D. Szolze, Kraków 2009, s. 214.

[21] H. Stroński, op. cit., s. 113.

їнської меншини беруть активну участь і в контактах окремих міст, повітів і ґмін із представниками органів самоврядування з України. Найбільш помітна ця діяльність на Вармії та Мазурах, де представники об'єднання допомогли в багатьох випадках налагодити партнерські стосунки і беруть активну участь у прийомі делегацій з України та виїжджають разом з іншими польськими представниками органів самоврядування на відвідини до партнерських місцевостей на українському боці. Прикладом може бути Ольштин, де діячі Об'єднання допомогли налагодити партнерську співпрацю з Рівним, Луцьком, Львовом і Коломиєю, та Ельблонг, який завдяки їхній допомозі встановив подібні стосунки з Тернополем[22].

Об'єднання українців у Польщі, підтримуючи контакти з владою багатьох українських міст і з закладами культури в Україні, організовують культурний і шкільний обміни, результатами якого стали організовані разом із українською стороною культурні заходи, наприклад, фольклорний вечір «Відлуння» у Видмінах, українська «Ніч на Івана Купала» в Круклянках, Дні української культури в Гіжицьку чи «Осінні концерти церковної музики» в Венгожевському, Голдапському та Гіжицькому повітах[23]. Об'єднання також реалізує багато національних і міжнародних проєктів, зокрема семінари, які пропагують співпрацю польських та українських позаурядових організацій в рамках проєктів Польсько-української співпраці PAUCI, Національного центру культури і Міністерства закордонних справ РП, а також налагоджує співпрацю зі ЗМІ (між іншим, у рамках проєктів Ради Європи, Посольства РП в Україні). У співпраці з Інститутом Адама Міцкевича Об'єднання також брало участь у реалізації проєкту «Рік України в Польщі»[24].

Серед інших організацій, які своєю діяльністю підтримують Об'єднання українців у Польщі, до найактивніших належить Об'єднання лемків, що зосереджує ту частину лемківської громади, яка визнає себе частиною українського народу. Ця організація має 41 територіальне коло, вони розміщені в п'яти воєводствах (Малопольському, Нижньосилезькому, Любуському, Підкарпатському і Великопольському).

[22] M. Melnyk, op. cit., s. 214.

[23] M. Panius, *Ukraińcy na Warmii i Mazurach,* w: *W cieniu Akcji Wisła. Ukraińcy we współczesnej Polsce,* red. M. Melnyk, Olsztyn 2008, s. 74.

[24] Związek ukraińców w Polsce, http://www.zup.ukraina.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=Itemid=2, «Informacja o stowarzyszeniu», inf. z 13.02.2020 r.

Найважливіші статутні цілі Об'єднання лемків – поширення, популяризація і розвиток освіти, культури, мистецтва та рідної мови, а також репрезентування інтересів лемківської громади у відносинах із владою Республіки Польща, органами територіального самоврядування, публічної адміністрації та з представниками всіх країн, особливо Європейського Союзу і України. Ця організація також намагається підтримувати стратегічне партнерство Польщі і України. Свою мету вона, між іншим, реалізує шляхом проведення культурних зустрічей, просвітницьких курсів, діяльності бібліотек, клубів і світлиць та аматорських мистецьких груп і гуртків за інтересами. Об'єднання лемків щороку організовує один із найбільших культурних заходів цієї місцевості – Лемківську ватру в Ждині[25].

В організаційному житті української меншини в Польщі значне місце посідають також дві організації регіонального характеру – Союз українців Підляшшя, який діє на Білосточчині, та Українське товариство, яке функціонує на Любельщині і Холмщині. Союз українців Підляшшя реалізує різноманітні заходи (наприклад, зустрічі з метою знайомства з підляським фольклором, з українською традицією і поезією; майстер-класи української культури для дітей і молоді «Біля джерел»; анімацію, діяльність аматорських мистецьких груп, зокрема й багато важливих культурних заходів: фестиваль української культури на Підляшші «Підляська осінь», фестиваль «Джерела», мистецьке дійство «На Івана, на Купала» в Дубичах Церковних, а також із 1991 р. видає двомісячник «Над Бугом і Нарвою»[26]). Українське товариство, яке має два відділення, в Хелмі та Любліні, організовує численні заходи культурного і суспільного характеру, які сприяють збереженню українських традицій і національної тотожності. Товариство тісно співпрацює з православною церквою, особливо з Люблінсько-Холмською єпархією православної церкви Польщі. Воно також виступає у справах української громади регіону стосовно державної влади і самоврядування, а також щодо української держави[27].

Вагому роль відіграє також Українське історичне товариство в Польщі, яке виникло в 2004 р. Підставою для його створення була

[25] Zjednoczenie Łemków, http://lemkounion.pl/onas.html. «O nas», inf. z 26.02.2020 r.

[26] Związek Ukraińców Podlasia, http://www.zup.org.pl/, «Działalność wydawnicza», «Festiwale i koncerty», inf.z 26.02. 2020 r.

[27] Towarzystwo Ukraińskie, http://www.ukr-tov/?page_id=8, «Kim jesteśmy?», inf. z 26.02.2020.

потреба діалогу та презентації польсько-українських відносин істориками, які походили з української меншини Польщі. Результатом дотеперішньої діяльності Товариства була організація та співорганізація кількох наукових сесій, видання декількох наукових публікацій і часопису Товариства «Літопис». У 2015–2018 рр. Товариство ініціювало увічнення солдатів Української Народної Республіки, зокрема й генерала Марка Безручка, які в 1920 р. захищали Польщу[28].

Інші важливі українські організації, які співпрацюють із Об'єднанням українців у Польщі, – це Клуб українських юристів, Організація української молоді «Пласт», Спілка українців-політв'язнів сталінського періоду, Українське лікарське товариство, Українське вчительське товариство, Українське історичне товариство в Польщі, Союз українок у Польщі, Товариство любителів скансену матеріальної культури Холмщини і Підляшшя в Голі, Спілка української незалежної молоді.

У Третій Речі Посполитій українська меншина створила кілька фондів, які підтримують її національну культуру й освіту, частина з них веде також активну діяльність у справі пізнання та примирення поляків і українців. До найважливіших із них належать Фонд св. Володимира Хрестителя Київської Русі, Фонд розвитку культури «Контакт» і Фонд розвитку української освіти і шкільництва «Заграва».

Від початку політичних змін українська меншина активно включилася в суспільно-політичне життя країни, наприклад у самоврядні та парламентські вибори. Через значне розпорошення українська меншина має труднощі зі введенням своїх представників у Сейм. Саме тому Об'єднання українців у Польщі від початку діяльності домагалося створення механізмів, які б гарантували його членам участь у парламентській репрезентації[29]. Дотеперішні депутати української національності в Сеймі РП – це особи, які балотувалися за списками польських партій. Першим із них у 1989 р. був Володимир Мокрий від «Солідарності». Потім у Сеймі II і III каденції депутатом був Мирослав Чех за списками Демократичного Союзу і «Союзу свободи», а в 2007 і в 2011 р. до складу парламенту ввійшов Мирон Сич за списком Громадянської платформи. За виборчими списками польських політич-

[28] Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce, http://www.uitp.org.pl/index.php/zwiazek/o-zwiazku, Działalność, inf. z 27.02.2020.

[29] M. Syrnyk, *Mniejszość ukraińska w wyborach parlamentarnych w Polsce w latach 1989–2015,* w: *Mniejszości w wyborach. Wybory mniejszości. Z badań nad partycypacją polityczną mniejszości narodowych i etnicznych,* red. J. Mieczkowski, Szczecin 2017, s. 117.

них партій українці охоче балотувалися й до органів самоврядування. Завдяки результатам тих виборів представники української меншини з'явились у Вармінсько-Мазурському, Західнопоморському та Підляському воєводствах, у самоврядній Бєльській коаліції. Дехто з них стали старостами, мерами і війтами[30].

Один з основних елементів, що впливають на зміцнення національної тотожності української меншини, – це можливість вивчення рідної мови, тому українські школи теж є вагомим чинником у житті української громади в Польщі. У перші роки Третьої Речі Посполитої у Польщі функціонували всього чотири школи з українською мовою навчання, які відвідували 354 учні, і 57 міжшкільних груп, де українську мову як додатковий предмет вивчали 1076 учнів. У дев'яності роки настало значне поліпшення українського шкільництва в Польщі. Тепер школи з українською мовою навчання діють у межах 5 груп загальноосвітніх шкіл (у Білому Борі, Бартошицях, Горові Ілавецькому, Легниці та в Перемишлі, а в Банях Мазурських і Більську-Підляському створені українські класи). Однак основною формою навчання українською мовою і надалі залишаються міжшкільні групи, в яких учні можуть відвідувати додаткові, факультативні заняття з української мови[31]. Найбільшою проблемою цього шкільництва є зменшення, починаючи з 2000 р., кількості учнів, які вивчають українську, та розпорошення української громади, що ускладнює функціонування української освіти[32]. Станом на 30 вересня 2015 р. в 186 пунктах (дитсадках, школах і міжшкільних групах) українську як мову національної меншини вивчали 3136 дітей[33]. У 2011 р. польська влада у співпраці з представниками меншини розробила й прийняла «Стратегію розвитку

[30] Ширше див.: T.Browarek, *Mniejszość ukraińska w wyborach parlamentarnych i samorządowych w III RP,* w: *Europejskie i Polskie doświadczenia z etnicznością i migracjami w XXI wieku,* red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2018, s. 87–95.

[31] У 1999/2000 навчальному році функціонували 104 такі групи. B. Halczak, *Ukraińcy (po 1989 roku),* w: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej*, red. S. Dudra i B. Nitschke, Kraków 2010, s. 119–120.

[32] Інші проблеми – це неповний реєстр підручників, нестача вчителів, консультантів чи методистів для учителів, які навчають дітей мовою меншини, та низький рівень викладання в навчальних пунктах з українською мовою навчання. H. Zadrożna, *Szkolnictwo mniejszości ukraińskiej w Polsce i polskiej mniejszości na Ukrainie*, Przegląd Środkowo-Wschodni, 2016, nr 1, s. 237–239.

[33] Informacja Ministra Edukacji Narodowej dla Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych VIII kadencji Sejmu RP na temat sytuacji i problemów edukacyjnych mniejszości ukraińskiej w Polsce. Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa, 25 sierpnia 2016, s. 2.

освіти української меншини в Польщі», в якій аналізується її стан і подаються пропозиції діяльності та рішень на майбутнє[34].

Основою функціонування організаційного життя української меншини в Польщі є суб'єктні та предметні дотації, які меншини одержують від Міністерства внутрішніх справ і адміністрації на провадження діяльності задля підтримки і розвитку культурної тотожності. Згідно з законом про меншини, фінансова підтримка меншинам може також надаватися територіальним самоврядуванням. Польський закон гарантує меншинам і фінансові дотації з Міністерства національної освіти на освіту в меншинах та доступ до адресованих до них програм, трансльованих на громадянському радіо і телебаченні[35]. Такий вид фінансування не завжди був достатнім, тому представники української меншини за весь аналізований період неодноразово домагалися збільшення фінансування діяльності на користь підтримування і розвитку їхньої культурної тотожності та українського шкільництва, а також клопоталися про полегшення для меншин доступу до загальних ЗМІ, особливо радіо і телебачення.

Відчутну підтримку своєї діяльності українська меншина одержувала також від української держави. Вона здебільшого базувалася на безпосередніх контактах і допомозі для українських культурних установ. Найактивнішими в цей період були муніципальні політики і товариства культури із Західної України[36]. Упродовж перших кільканадцяти років у діяльності такого роду український уряд брав незначну участь. Ситуація змінилася лише в 2005 р. після Помаранчевої революції і приходу до влади Віктора Ющенка. Лише тоді розпочалася тісніша співпраця між українським урядом та організаціями україн-

[34] Mniejszości narodowe i etniczne. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/oswiata/strategie-rozwoju-oswi/ukrainska, «Strategia rozwoju oświaty mniejszości ukraińskiej w Polsce», inf. z 29.02.2020.

[35] T. Browarek, *Dofinansowanie działalności mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce na rzecz zachowania i rozwoju ich własnej tożsamości kulturowej, w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2019, s. 297–298.

[36] Ще від початку дев'яностих років XX ст. підтримка, що надавалася українській меншині у Східній Малопольщі переважно від місцевої влади, часто мала характер «принципу взаємності». Польсько-українські суперечки в Перемишлі здебільшого віддзеркалювалися в українсько-польських суперечках у Львові. Ширше див.: P. Wróblewski, *Mobilizacja i konflikt etniczny*. Miejsca święte mniejszości narodowych w Polsce, Warszawa 2007., s. 366–368; Wypowiedź Andrzeja Przewoźnika na posiedzeniu Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, «Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych» nr 3815/III (72) z 14.02.20001 r.

ської меншини в Польщі. Її проявом стало часткове фінансування (в основному через українське МЗС) великих культурних заходів, фестивалів і конференцій, організованих українськими товариствами, а також співфінансування виступів фольклорних ансамблів з України та матеріальна допомога школам, де вивчається українська мова. Українські політики також часто беруть участь у різноманітних урочистостях, організованих представниками української меншини в Польщі. Однак, на думку представників української меншини в Польщі, ця допомога аж надто недостатня[37].

4. Конфлікти

Українці в період ПНР через певні історичні події та негативне сприйняття польською більшістю часто приховували свою національну тотожність. Однак після політичних змін у Польщі ця меншина стала однією з найактивніших, домагаючись своїх прав, що не завжди отримувало схвалення з боку польського суспільства. У той час між українською меншиною і польською більшістю чи органами самоврядування (рідше з центральною владою) траплялися численні конфліктні ситуації. Переважно вони були побічним наслідком трансформації, що уможливила повернення до питань і проблем, які в період ПНР оминалися, маргіналізувалися або заборонялися. Домінуючий вплив мали задавнена ворожість, різна оцінка минулого, негативні стереотипи і взаємні упередження представників обох сторін. Особливо на початку дев'яностих років XX ст. українці були в найменшій пошані серед наших східних сусідів. А. Саксон, наприклад, проводив дослідження на Вармії та Мазурах у дев'яності роки, коли українців найчастіше сприймали як мстивих, озлоблених, гордовитих, дволиких бандитів, які як громада становили закриту, нетолерантну групу, прив'язану до своєї традиції і культури[38]. Той стереотип був рішуче негативним і в 2002 р., бо на той час негативні риси вдвічі перевищували позитивні ознаки. У наступні роки він значно змінився. У дослідженні від 2012 р. цей стереотип уже мінімально негативний, наближений до нейтрального[39]. На той час дуже помітно зросла й кількість осіб, які називали

[37] P. Wróblewski, op. cit., s. 364; M. Barwiński, op. cit, s. 214–215.

[38] A. Sakson, *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań 1998, s. 373.

[39] У той час в Україні відбулася Помаранчева революція, яку підтримали польська політична еліта і мас-медіа. Можна сподіватися, що події після 2012 року (революція

принаймні одну нейтральну чи амбівалентну рису. Така велика зміна у діапазоні нейтральних рис може свідчити про те, що позитивний стереотип ще не повністю сформувався[40].

Найважливішими конфліктними ситуаціями, закоріненими в історію, були конфлікти через пам'ятники, які українці ставили воякам Української повстанської армії (УПА) без дозволу влади, та проблема звинувачення і ліквідації наслідків акції «Вісла». Конфлікт через пам'ятники охопив корінні території української меншини, тобто Південно-Східну Польщу. На тих територіях від початку дев'яностих років XX ст. за ініціативи різних українських середовищ у Польщі та низки спілок, що діяли в Україні, було встановлено кільканадцять нелегальних пам'ятних знаків і пам'ятників (зокрема в Грушовіцах, Малковіцах, Монастирі, Василеві, Білостоці, Лешні, Верхраті, Вежбиці), пов'язаних із періодом польсько-української історії часів Другої світової війни та перших післявоєнних років[41]. Найбільшу спірність викликали пам'ятні знаки і пам'ятники воякам Української повстанської армії, які своєю символікою і написами обурювали тамтешню громадську думку, тож люди вимагали їхнього руйнування. Першість у тих діях вели організації ветеранів Другої світової війни, які у відповідь на встановлення нелегальних українських пам'ятників подали до прокуратури пропозицію делегалізувати Об'єднання українців у Польщі, звинувачуючи цю організацію в розпалюванні розбрату на національному тлі та виступаючи з ініціативою спорудження пам'ятника жертвам українських націоналістів[42]. З метою запобігання ескалації напруги було проведено переговори між Радою охорони пам'яті боротьби і мучеництва й Об'єднанням українців у Польщі. У результаті переговорів 24 червня 1995 р. обидві сторони підписали порозуміння, яке стало основою у вирішенні суперечок, пов'язаних із проблемою українських увічнень. Тоді ж було визначено, що увічнення повинні

на київському Майдані, війна у східних регіонах України) теж матимуть позитивний вплив на сприйняття українців. На позитивну зміну стереотипу українця може впливати також збільшення кількості українських громадян, які працюють чи навчаються в Польщі. K. Chomicki, M. Jużko, W. Ogrodnik, *Polaków portret własny, Polaków portret inny. Stereotypy narodowe w świetle badań empirycznych*, w: *Żydzi – problem prawdziwego Polaka*, red. I. Krzemińskiego, Warszawa 2015, s. 155–156.

[40] Там само.

[41] K. Krajewski, *Ukraińskiej miejsca pamięci narodowej na terenie Polski, «*Biuletyn IPN», 2010, nr 7–8, s. 118–136.

[42] Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych nr 1539/II (24) z 12.05.1995 r.

бути пов'язані з фактичними місцями поховань, а пам'ятні написи мають бути двомовними і не повинні ображати почуття громадян РП. Прийнято і «Протокол узгоджень», у якому вміщено усталений стандарт облаштування могил полеглих вояків УПА[43]. Однак польська влада не дала згоди на спорудження символічних пам'ятників, які в будь-який спосіб прославляють діяльність загонів УПА, що було негативно сприйнято з боку української меншини. З тієї ж причини польсько-українські переговори про ці проблеми і надалі тривають, з тією лише різницею, що від 1998 р. українську сторону представляла не Головна управа Об'єднання українців у Польщі, а міністр уряду України Володимир Гусаков, голова Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення жертв війни та політичних репресій. Результатом тих дій будо підписання в березні 1999 р. протоколу, в якому обговорювалися технічні питання, пов'язані з облаштуванням могил і військових кладовищ – польських в Україні та українських у Польщі[44]. Усе ж таки проблема, пов'язана з увічненням формувань УПА, залишається невирішеною і є тліючою іскрою нових конфліктів[45].

Інший не менш важливий конфлікт стосувався проблеми засудження і ліквідації наслідків акції «Вісла». У рамках тих дій українці домагаються визнання за ними права на повернення втраченого майна чи отримання відшкодувань від колишніх власників або їхніх спадкоємців. З такими претензіями представники української меншини звертаються до польської влади ще від початку дев'яностих років, але успіхи поки що вкрай мізерні. Як на сьогодні, то лише Александр

[43] Згідно з цим стандартом, на могилах полеглих з УПА має бути Державний герб України, напис такого змісту: Полеглі – дата, місце – в боях за вільну Україну, ім'я, прізвище; дати – народження і смерті. За цим усталенням загальні написи повинні бути двомовними, натомість вміщені на могилах прізвища та імена полеглих, а в разі відсутності цих даних – псевдоніми, мають бути написані тільки українською мовою. K. Krajewski, op. cit., s. 130.

[44] Завдяки цій польсько-українській співпраці вдалося, між іншим, відкрити пам'ятник жертвам табору в Явожно, впорядкувати зруйнований український цвинтар в Каліші та Щипйорно, облаштувати й ознаменувати могили полеглих з УПА в Монастирі, провести ексгумацію полеглих з УПА в Лішній і Бірчі та перенести їхні останки на цвинтар у селі Пикуличі, що на південь від Перемишля, а також звести пам'ятник у Завадці Морохівській і спорудити пам'ятник українських жертв у Павлокомі. K. Krajewski, op. cit., s. 118–119.

[45] Упродовж останніх років кілька таких нелегально споруджених пам'ятників було демонтовано. Утворився навіть Громадський комітет ліквідації бандерівських увічнень у Польщі. Ті дії були негативно сприйняті українською спільнотою в Польщі, а також українською державою. H. Ziętal, *Polska i Ukraina idą na ostro,* «Kurjer Lubelski» z 7 listopada 2017 roku.

Квасневський у 2002 р. і Лех Качинський у 2007 р. у спільній розмові з президентом України Віктором Ющенком засудили цю акцію. Нічим виявилися численні петиції, листи і втручання щодо залагодження цієї проблеми, організовані Об'єднанням українців у Польщі з нагоди чергових річниць тієї події[46].

Важливу проблему для української меншини в дев'яності роки XX ст. становила компенсація за нанесену шкоду та зазнані кривди колишнім українським в'язням Центрального табору праці в Явожно[47]. Активну роботу в цьому напрямі вела Головна управа Об'єднання українців у Польщі. Незважаючи на численні зусилля та втручання, її дії завершилися успіхом лише через чотирнадцять років, коли 27 квітня 2004 р. Рада Міністрів нарешті прийняла рішення про призначення грошових асигнувань колишнім в'язням табору в Явожно української національності за умови, що вони не були покарані за діяльність проти Польщі. Асигнування почали виплачуватися наприкінці 2004 р.[48] На такий повільний темп залагодження цієї проблеми впливав спротив польських організацій ветеранів і частини польського політичного загалу, негативно налаштованого на вирішення цього питання на користь постраждалим. Здебільшого це виникало з однобічної інтерпретації польсько-українського конфлікту.

[46] Ширше див.: R. Drozd, op. cit., s. 117–151; Alternatywny raport z realizacji Konwencji Ramowej Rady Europy o ochronie Mniejszości Narodowych. Sytuacja społeczności ukraińskiej w kontekscie II Raportu z realizacji przez Polskę Konwencji Ramowej RE o Ochronie Mniejszości Narodowych, s. 1–2, http://www.ukr-tov.pl/ua/wp/content/uploads/2011/01/anekspl/pdf, inf. z 07.03.2020; M. Czech, *Kwestia ukraińska w III Rzeczypospolitej*, w: *Ukraińcy w Polsce 1989–1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje,* oprac. i red. M. Czech, Warszawa 1993, s. 274–275.

[47] У цьому таборі було ув'язнено без судового вироку майже 4 тисячі осіб, підозрюваних у співпраці з УПА, та представників української інтелігенції і священників. Майже 160 із них там загинули. K. Drozd, *Problem byłych więźniów Centralnego Obozy Pracy w Jaworznie w działalności Związku Ukraińców w Polsce*, w: *Mniejszości Narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu,* red. B. Halczak, Zielona Góra 2006, s. 71.

[48] Це була спеціальна рента в розмірі найнижчої пенсії для осіб, які не отримують пенсію чи ренту, та в розмірі половини тієї квоти для інших осіб. Однак вона призначалася тільки живим в'язням, а претензії членів сімей померлих в'язнів Центрального табору праці в Явожно не бралися до уваги (родичі в'язнів німецьких концентраційних таборів мають таке право). Наук. конфер.: «Prawa mniejszości narodowych i etnicznych w praktyce» 28 czerwca 2006 r., «Biuletyn RPO – Materiały» 2007, nr 54, s. 34 i 109; K. Drozd, Problem..., s. 82; C. Żołedowski, *Kwestia mniejszości narodowych w Polsce*, w: *Kwestie spoleczne i krytyczne sytuacje życiowe u progu lat dziewięćdziesiątych,* pod red. J. Daneckiego, B. Rysz-Kowalczyka, Warszawa 1992, s. 247–247.

Суттєвою проблемою, теж пов'язаною з історичними подіями, було повернення майна церкві візантійсько-українського обряду та українським організаціям. Переважно це стосувалося Перемиського воєводства, в якому тим суб'єктам було повернено низку нерухомостей. У цьому випадку на проблему етнічного характеру накладалася ще й проблема, яка мала релігійне підґрунтя. Найсерйозніший конфлікт такого штибу стосувався повернення кармелітського костелу в Перемишлі. Він вибухнув одночасно з поверненням Апостольською столицею в 1991 р. Перемиської єпархії і призначенням Перемиського ординарія греко-католицького обряду. Тоді виникла потреба мати катедральний собор і приміщення для установ і правління єпархії. Через це греко-католики висловили бажання повернути костел отців кармелітів, який був їхнім катедральним собором у 1784–1946 рр., і отримали на це згоду від єпископату Польщі. Однак із цим рішенням не погоджувався створений у лютому 1991 р. Суспільний комітет захисту польського костелу кармелітів, дії якого підтримали регіональна «Солідарність», «Порозуміння Центр» та місцеві спілки[49]. Унаслідок дій цього комітету урочисте прийняття влади над єпархією греко-католицьким єпископом Єжи Мартиняком відбулося в латинському соборі, а папа для греко-католицького катедрального собору визначив костел Пресвятого Серця Ісуса, в якому з 1957 р. правилося в цьому обряді[50].

Однак це був не єдиний конфлікт щодо костелу отців кармелітів. Черговий стосувався розбирання дерев'яної бані, вибудованої греко-католиками на даху костелу в другій половині XIX ст. Для ченців і певної частини вірних вона була символом поневолення і мала бути ліквідованою, а для інших, передусім для української меншини, вона була раритетом, символом прикордоння і візитівкою Перемишля. Отці кармеліти мотивували знесення бані її дуже поганим технічним станом, неможливістю ремонту й загрозою завалитися. Після майже п'ятирічної суперечки в квітні 1996 р. баню почали розбирати[51]. Частина мешканців міста оточила костел і захищала підходи до нього, а інша протестувала проти демонтажу. Тим діям протистояли представ-

[49] J. Wilczak, *Bóg jest nasz (Przemyscy unici)*, «Polityka» 1991, nr, 11.

[50] Ширше див.: M. Ślęzak, *Konflikt wokół kościoła oo. Karmelitów w Przemyślu jako przykład złożoności konfliktów w wieloetnicznych spolecznościach lokalnych*, w: *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, pod red. J. Kurczewskiej, Warszawa 2006, s. 508–525.

[51] J. Wilczak, «*Spór w rozbiórce*», Polityka 1996, nr 45, s. 30.

ники української меншини з Перемишля й усієї країни, посольство України в Польщі та мер Львова. Незважаючи на спротив, демонтаж було здійснено, а Міністерство культури і мистецтва переказало кармелітам гроші на вироблення нової проєктної документації[52].

Проблема повернення майна стосувалася не тільки греко-католицької церкви. Найбільш відомим прикладом було повернення важливого і символічного для українців місця, а саме Народного дому в Перемишлі. Об'єднання українців у Польщі розпочало дії в цьому напрямі ще на початку дев'яностих років минулого століття, а формально будинок був переданий йому лише в березні 2011 р.[53]

Багато напруги і конфліктів виникали з того, що часто позицією місцевої влади було ігнорування проблем української меншини. Представники останньої дуже критично оцінювали дії державної влади і самоврядування на території Підкарпатського воєводства. Для українців прикладом такої ситуації є Перемишль, де представники державної влади і самоврядування, на їхню думку, негативно ставляться до їхніх вимог[54].

Істотною проблемою для української меншини є й прояви нетолерантності та вандалізму з боку польської більшості. В аналізований період, окрім уже згаданих випадків знищення або замальовування українських пам'ятників і місць увічнення, на стінах появлялися образливі або агресивні антиукраїнські написи. Подібні написи з'являлись і в інтернеті. У аналізований період у Польщі було організовано симпозіуми і конференції, на яких представлено необ'єктивні виступи, в яких зміцнювався негативний стереотип українця. Траплялося, що співорганізаторами таких заходів були представники місцевого самоврядування. На такі дії не було рішучої протидії з боку державних

[52] Z. Lentowicz, *Po kopule został cień*, «Rzeczpospolita» z 13 maja 1996 r.; *Historia sporu o kopułę na kościele oo. Karmelitów w Przemyślu*, «Kurier Wschodni» 1996, nr 5, s. 7.

[53] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, https://www.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/7704,Dom-Narodowy-w-Przemyslu-zwrocony-spolecznosci-ukrainskiej.htm, «Dom Narodowy w Przemyślu zwrócony społeczności ukraińskiej», inf. z 22.06.2016.

[54] Alternatywny raport z realizacji Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych. Sytuacja społeczności ukraińskiej w kontekscie II Raportu z realizacji przez Polskę Konwencji Ramowej RE o Ochronie Mniejszości Narodowych, s. 3; Wypowiedź Piotra Tymy, prezesa Związku Ukraińców w Polsce, w: *Konferencja naukowa*: *«Prawa mniejszości narodowych i etnicznych w praktyce»,* «Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich. Materiały», zeszyt nr 54, Warszawa 2007, s. 36–37, 107; D. Wojakowski, *Władze łokalne wobec «swoich» mniejszości etnicznych,* w: *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, red. J. Kurczewska, Warszawa 2006, s. 484.

органів. Українська меншина вимагала більш активного пропагування в польському суспільстві свідомості й толерантності щодо національних і етнічних меншин і реакції влади на поширення негативного ставлення до українців[55].

На думку представників української меншини, від 2015 р. водночас із різким зростанням кількості мігрантів з України в польському публічному просторі почали чутися застороги щодо негативних наслідків появи в Польщі такої великої кількості українців. У результаті цього почали ширитися прояви агресії проти мігрантів та української меншини в Польщі, які, на міркування українців, не були однозначно і рішуче осуджені владою РП[56].

Подією, яку представники української меншини подають як приклад існування в Польщі агресії нового типу проти них, був напад 26 червня 2016 р. в Перемишлі на хресну ходу, організовану Українською греко-католицькою церквою. На шляху ходи стали поляки: футбольні фанати, націоналісти і члени спілки Всепольська молодь, які викрикували антиукраїнські гасла і намагалися застосувати до українців силу. Члени Всепольської молоді змішалися з учасниками ходи й замірювалися підняти червоно-чорний прапор, аби дискредитувати релігійну урочистість і спровокувати напад на її учасників. Інша група агресивно налаштованої молоді напала на передню частину ходи. Дійшло до профанації релігійних хоругв. Ситуацію опанували лише привезені з Жешова антитерористи. Було затримано 22 поляки, які порушували порядок. Ще за місяць до цього нападу сталося осквернення могил членів УПА й осіб, розстріляних у 1947 р., на українському військовому цвинтарі в Пикуличах[57].

Основними вимогами української меншини в Польщі в першій половині дев'яностих років XX ст. були, окрім засудження акції «Вісла», вміщення в конституції запису про права національних меншин та ухвалення закону про національні меншини. Українці домагалися також створення в рамках державної влади дорадчого координаційного

[55] Aneks do Alternatywnego Raportu z realizacji Konwencji Rady Europy o Ochronie Mniejszości Nsrodowych. Sytuacja społeczności ukraińskiej w kontekscie II Raportu z realizacji przez Polskę Konwencji Ramowej RE o Ochronie Mniejszości Narodowych. Stan na 2008 r., www.ukr-tov.pl/ua/wp-content/uploads/2010/01/anekspl.pdf, inf. z 05.03.2020.

[56] *Raport. Mniejszość ukraińska i migranci z Ukrainy w Polsce. Analiza dyskursu*, red. P. Tyma, Warszawa 2018, s. 12–19; J. Gierak-Onoszko, Chmury nad Przemyślem, «Polityka» 2016, nr 29, s. 34–35.

[57] Raport. Mniejszość ukraińska... s. 12–19.

органу з етнічної політики, а також значного збільшення видатків із державного бюджету на підтримку культурної діяльності меншини. Більшість із тих вимог держава виконала. У конституції є запис щодо прав меншин (ст. 35), через багато років ухвалено і закон про національні та етнічні меншини, а також про регіональну мову. Створено Спільну комісію уряду і національних та етнічних меншин, у якій українці мають двох представників[58]. Значно збільшилися також видатки на організаційну та культурно-просвітницьку діяльність національних і етнічних меншин. Хоча й надалі цих видатків, на думку представників меншини, не завжди вистачає.

5. Висновки

У Третій Речі Посполитій представники української меншини належать до одних із найбільш активно діючих на благо свого розвитку. Завдяки цьому разом зі зміною ладу і етнічної політики польської влади дуже швидко відродилося організаційне, культурне і просвітницьке життя цієї меншини. Незважаючи на значне розпорошення, яке є наслідком акції «Вісла», українська меншина бере також активну участь у суспільно-політичному житті й у налагодженні відносин між Польщею та Україною. Об'єднання українців у Польщі бере участь і в починаннях, які слугують нормалізації і побудові добросусідства та партнерства. Співпрацюючи з польськими угрупованнями та іншими меншинами, українцям вдалося ввести за списком польських партій своїх представників до Сейму та досягти високих результатів на муніципальних виборах.

Нині дуже чисельною громадою в Польщі є іммігранти з України, які, за польськими законами, не є членами української меншини. Однак інколи вони шукають допомоги в організаціях української меншини в Польщі. Ідучи назустріч тим очікуванням, Об'єднання українців у Польщі веде гуманітарну і допоміжну діяльність, адресати якої не лише члени української меншини, а й громадяни України, які опинилися у скрутній життєвій ситуації. Українські організації

[58] Це Григорій Купріянович, голова Українського товариства, та вже згадуваний Петро Тима – голова Об'єднання українців у Польщі. Mniejszości narodowe i etniczne. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. http://mniejszości.narodowe.mswia.gov.pl/mne/komisija-wspolna/sklad-i-regulamin/6831,Sklad-Komisji-Wspolnej-Rzadu-i-Mniejszosci-Narodowych-i-Etnicznych.html, «Skład Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych», inf. z 12.02.2020.

намагаються зацікавити українських іммігрантів своєю діяльністю, але поки що це не мало значних успіхів.

Принциповим і дотепер не виконаним постулатом української меншини є питання ліквідації юридичних, економічних і політичних наслідків акції «Вісла». Представники цієї меншини домагаються створення в її головних скупченнях установи української культури, яка б фінансувалася з державного бюджету.

У аналізований період відбувалися й конфлікти, що часто були побічним наслідком трансформації, яка уможливила повернення до питань і проблем, що в період ПНР оминалися, маргіналізувалися або заборонялися. Більшість таких конфліктів була пов'язана з історичними пережитками (різною їхньою оцінкою) та негативними стереотипами й взаємними упередженнями представників обох сторін. Завдяки обопільним діям багатьом з цих конфліктів вдалося покласти край. Однак частина з них не вирішена і залишається іскрою для нових конфліктів, які ускладнюють польсько-український діалог.

Владислав Струтинський

ПОЛЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ

Відносини між Україною та Польщею починаючи з 90-х років XX ст. набули нового міжнародного значення не тільки для наших країн, а й для всього Європейського континенту. Зі здобуттям Україною незалежності, а Польщею – реальної свободи дій постали об'єктивні умови, які вимагали формування взаємин між державами якісно нового типу. Їхній розвиток значною мірою залежав від подальших зовнішньополітичних намірів Польщі та України. Сейм Республіки Польща 31 серпня з ентузіазмом сприйняв Акт Незалежності України, проголошений у Києві Верховною Радою 24 серпня 1991 р.[1] Власне, саме Республіка Польща вже на другий день після референдуму, 2 грудня 1991 р., першою у світі визнала незалежність України. Про це спеціальний посланник польського уряду в Києві Єжи Козакевич офіційно повідомив МЗС України[2]. Своєю чергою, польський парламент 6 грудня на своєму засіданні засвідчив, що повстання незалежної української держави є доленосною подією не тільки для України, а й для Європи загалом і відкриває нову епоху у польсько-українських стосунках[3].

Активне співробітництво між Республікою Польща та незалежною Україною засвідчило, що формування сучасного світосприйняття як у політичних еліт, так і у громадян обох країн дедалі більшою мірою залежить від розуміння того, що цей складний процес відбувається вже за нових міжнародних реалій. Історичне минуле цих стосунків зі своїми трагічними сторінками не повинно бути їхньою визначальною складовою.

---

[1] Monitor Polski. 1991. Nr. 29. Poz. 205.

[2] Руденко Г.М. *Україна дипломатична*. Київ, 1998. С. 7.

[3] Monitor Polski. 1991. Nr. 45. Poz. 316.

Ми обмежилися розглядом питань, пов'язаних із впливами на формування світосприйняття польською національною меншиною в Україні радикальних внутрішньополітичних перемін у двох країнах, міжнародної ситуації, а відтак її позиції щодо розвитку польсько-українських відносин новітнього періоду від союзу Пілсудський – Петлюра 1920 р. до союзницької співпраці у боротьбі проти агресивних дій Росії на сході України. Актуальність обраної теми наукової розвідки не викликає сумніву. Про це свідчить й те, що дослідженню даної проблеми все більшу увагу почали приділяти історики, політологи, правники[4].

Рівень наукової розробки теми та її актуальність обумовили мету дослідження, яка спрямована на вивчення впливу польської національної меншини в незалежній Україні на розвиток двосторонніх відносин між державами.

Враховуючи тему нашого дослідження та поставлену мету, ми сформували такі завдання:

- прослідкувати, з позицій історичної ретроспективи, формування у поляків в Україні нового бачення процесу становлення та розвитку польсько-українських відносин;
- проаналізувати ставлення політичної еліти України до розвитку польсько-українських відносин у різні історичні періоди починаючи з

[4] Возняк Т. *Моделі польсько-українського співіснування: ретроспектива та перспектива* // Часопис «Ї». 1997. №11. С. 145–151; Голибард Є. *По-сусідськи. Польський вектор*. Київ: Пульсари, 2004. 431 с.; Калакура О. Я. *Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті*. Київ: Знання України, 2007. 508 с.; Калакура О.Я. *Польська меншина як чинник україно-польської співпраці на сучасному етапі* / О.Я. Калакура // Історичний архів. Наук. студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Вип. 6. С. 73–79; Моцок В. *Польський вектор зовнішньої політики України, деякі аспекти стратегічного партнерства* // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. 2001. Вип. 73–74. С. 218–227; *Polacy na Ukrainie: Zbiór dokumentów: 1917–1939*, t. 1–5. Przemyśl, 1998–2005; Струтинський В. *Трагічні сторінки в історії польського народу як важлива складова формування сучасних українсько-польських стосунків* // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. статей. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2017. Т. 35–36. С. 202–207; Ткачов С. *Польсько-український трансфер населення 1944–1946 рр.: Виселення поляків з Тернопілля*. Тернопіль, 1997. 216 с.; Швидюк С. *Помаранчева революція і українсько-польські відносини* // Форум. 2005 №1. С. 82–92; Gałka M.J. *Stosunki z Ukrainą* // Rocznik polskiej polityki zagranicznej 1995. Warszawa, 1996. S. 118–121; Szeptycki A. *Polityka zagraniczna Ukrainy po «pomarańczowej rewolucji»* // Stosunki Międzynarodowe. 2007. №34. S.107–130; Władysław Strutyński. *Dynamika rozwoju polskich organizacji społecznych we współczesnej Ukrainie* // Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodnia po upadku komunizmu. Redakcja naukowa Bohdan Halczak. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2006. S.225–232.

20-х років XX ст. до початку XXI ст. у контексті участі у цьому процесі польської національної меншини;

• дослідити діяльність у незалежній Україні громадських організацій польської національної меншини в гуманітарній і політико-економічній сферах як важливої складової польсько-українських відносин.

I. Аналізуючи життєдіяльність польської національної громади на теренах сучасної України, маємо підстави констатувати, що вона протягом століть розвивалась у різнопланових, досить складних внутрішніх і міжнародних суспільно-політичних умовах, від ворожості, часами жорсткого міжнаціонального протистояння до спільної боротьби проти поневолювачів, починаючи від опору монголо-татарам, Грюндвальдської битви, патріотичного гасла «За вашу і нашу свободу» під час польських повстань 30-х і 60-х років XIX ст., спільної боротьби з більшовиками у 1920 р. та гітлерівцями в Другій світовій війні.

Закінчення Першої світової війни 1914–1918 рр. і подальший розпад Російської імперії після Лютневої революції 1917 р. створили умови для відновлення Польської державності. Цьому передували десятиліття запеклої боротьби поляків проти поневолювачів. Відбулося два збройних повстання: листопадове 1830–1831 рр. і січневе 1863–1864 рр., в яких брали участь також українці, білоруси, литовці. Вже тоді актуальним було гасло «За вашу і нашу свободу!». Повстання були жорстоко придушені російськими військами...

1917 р. виявився доленосним для національного відродження і на українських теренах, на яких проживало багато поляків. Важливою подією в історії українського державотворення стало прийняття Українською Центральною Радою (УЦР) 7 (20) листопада 1917 р. III Універсалу. Цим документом оголошувалося створення Української Народної Республіки (УНР), що мала бути автономною частиною у складі федеративної небільшовицької Росії. Початок III Універсалу був досить символічним: «Народе Український і всі народи України!»[5].

Вперше в III Універсалі визначалися територіальні межі української автономії. Також вперше було окреслено широку програму соціально-економічних і національно-культурних перетворень, що

[5] *III Універсал Української Центральної Ради*. 7 (20) листопада 2017 року: https://uk.wikisource.org/wiki/Третій_Універсал_Української_Центральної_Ради.

закладали підґрунтя державного ладу УНР, чого не було у попередніх Універсалах УЦР.

Важливим положенням III Універсалу, враховуючи тему нашого дослідження, було надання «національно-персональної автономії» представникам національних меншин в Україні. У положенні наголошувалося: «Український народ сам довгі роки боровся за свою національну волю і, нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей на Україні сущих, тому оповіщаємо, що народам: великоруському, єврейському, польському та іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя...»[6].

Подальше формування міжнародно-політичних відносин між двома країнами набувало особливої актуальності, враховуючи зовнішнє оточення. Власне, в цьому контексті не останню роль могли відігравати національні громади, українська у Польщі та польська в Україні. Проте події розвивалися досить контроверсійно.

Від самого початку становлення молодої Української держави польські політики (Польський демократичний централ) входили до складу Української Центральної Ради, визнаючи її єдиною легітимною владою в Україні. У 1917–1918 рр. при генеральному Секретаріаті зі справ національностей існував польський відділ, пізніше – генеральне секретарство польських справ УНР на чолі з М. Міцкевичем, поляки С. Стемповський та Г. Юзевський обіймали певні посади в урядах Української Народної Республіки[7]. Створений при Центральній Раді Секретаріат у справах національностей проводив роботу з відкриття національних, зокрема польських, театрів, бібліотек, навчальних закладів, культурно-просвітницьких товариств, друкованих органів.

Подальший розвиток відносин між двома народами був затьмарений польсько-українським збройним конфліктом. Широкомасштабні бойові дії тривали з 1 листопада 2018 по 18 липня 2019 р.[8]

---

[6] Цит. за: *III Універсал Української Центральної Ради*. 7 (20) листопада 2017 року: https://uk.wikisource.org/wiki/Третій_Універсал_Української_Центральної_Ради.

[7] Див.: *Поляки в Україні*: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=poljaky_v_ukrajni.

[8] Див.: *Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Західноукраїнське питання на міжнародній арені*: https://studfile.net/preview/5602499/page:18/.

Зростаюча загроза для обох воюючих сторін з боку радянських військ змусила поляків і українців розпочати переговори про спільні дії, які у 1920 р. допровадили до підписання Варшавського договору, або союзу Пілсудський – Петлюра[9]. Він складався з політичної та військової конвенцій. За політичною конвенцією, сторони гарантували національно-культурні права українського населення в Польщі та польського – в Україні. За військовою конвенцією, передбачалося розпочати спільні польсько-українські воєнні дії проти більшовицьких військ в Україні. 25 квітня 1920 р. об'єднані польсько-українські військові формування перейшли Збруч, а вже 6 травня вони увійшли до Києва. Проте навіть під час цієї переможної воєнної кампанії збройним формуванням Пілсудського та Петлюри не вдалося реалізувати свої плани. Червона армія перейшла у контрнаступ, дійшовши до Варшави.

У вирішальній битві за столицю Польщі 13–25 серпня 1920 р., яка увійшла в історію під назвою «Диво над Віслою» («Cud nad Wisłą»), Польща відстояла свою незалежність, завдавши поразки військам радянської Росії. У цій битві брали участь і війська армії УНР чисельністю 20 тисяч осіб. Перемога стала можливою ще й тому, що Середня група військ УНР, якою командував з серпня 1920 р. знаний і в Україні, і у Польщі полковник Марк Безручко, разом з поляками героїчно обороняла Львів і Замостя. 6-та січова стрілецька дивізія УНР і 31-й польський полк, налічуючи разом близько 4 тис. бійців, дали відсіч 16-тисячній Першій кінній армії Будьонного[10]. Подальший розвиток військово-політичної ситуації, на жаль, відбувався не в напрямі реалізації положень Варшавської угоди Пілсудського – Петлюри. Польща, рятуючи свою державність, змушена була підписати з радянською Росією 18 березня 1921 р. Ризький договір. Наслідком підписання договору стало одностороннє анулювання положень Варшавської угоди. За ним, Варшава погодилася визнати УРСР, до Польщі відходили західні частини Білорусі (без Мінська) та України, а вояків та офіцерів УНР було інтерновано до таборів на території Польщі.

У цьому контексті ми повинні констатувати, що союз Пілсудський – Петлюра був неоднозначно сприйнятий частиною тогочас-

[9] Див.: *Варшавський договір (1920)*: https://uk.wikipedia.org/wiki/Варшавський_договір_(1920).

[10] Див.: Мельник С. *Угода Пілсудський – Петлюра: міфи і реалії*. Історія, № 18, 2018–05–06: https://www.nasze-slowo.pl/ugoda-pilsudskij-petljura-mifi-i-realii/.

ного українського політикуму, а далі й деякими істориками. Зокрема негативно сприйняли цей союз і найближчі прибічники Петлюри – Винниченко і Грушевський.

Дехто з українських істориків і правників досить агресивно критикували цей документ і саму постать Симона Петлюри. Зокрема, Сергій Шелухін, український юрист, історик, дипломат, громадський і політичний діяч, член Центральної Ради, генеральний суддя УНР. Він був головою української делегації на мирних переговорах з РРФСР у червні 1918 р., членом української делегації на мирних переговорах у Парижі в 1919 р. і, безумовно, бачив і повинен був розуміти ставлення країн Антанти й радянської Росії до намагань України утвердити свою незалежність на міжнародному рівні. Та й статус Польщі як незалежного суб'єкта міжнародних відносин був ще досить хитким. Тому було цілком зрозумілим намагання керівництва двох країн об'єднати свої зусилля для боротьби зі спільним на той час ворогом – радянською Росією.

Але С. Шелухін вважав, що за своєю суттю Варшавський договір був антиукраїнським. «С. Петлюра зі своїми однодумцями зреклися ідеалів українського народу, підпорядкувалися польській орієнтації, відійшли від незалежного курсу зовнішньої політики УНР та стали самозванцями»[11].

Симон Петлюра, безумовно, розумів, якими можуть бути оцінки Договору з боку його політичних опонентів. Але для нього головним було відстояти незалежність молодої Української держави навіть через тимчасову втрату певних регіонів України. Тому, попри негативні стереотипи минулого, він рішуче підтримував польсько-українське порозуміння. Про це він писав наприкінці березня 1920 р. військовому міністрові полковнику Володимиру Сальському: «Мені не раз доводилось говорити з Вами на тему польсько-українського порозуміння. Це той етап, через який ми повинні перейти. [...] Ми – Польща і Україна – повинні досягти цього порозуміння, щоб перед Москвою устояти.

Посилання на історію польсько-українських непорозумінь у минулому для сучасного реального політика не є аргументом. Нові відносини вимагають і з боку польського коректив до минулого і життєвий

[11] Див.: *Варшавський договір (1920)*: https://uk.wikipedia.org/wiki/Варшавський_договір_(1920).

інтерес Польщі примушує її мати самостійну Україну. Ті українські діячі, що штовхають нас в обійми російської федерації, є люди без перспективи державної, не вміють вони піднятись вище інтересів та болів сьогоднішнього дня і через це вони кепські політики, а робота їх шкідлива для України...»[12] (підкреслено нами). Власне, ці та інші висловлювання С. Петлюри є відповіддю його опонентам і дають змогу зрозуміти стратегічне бачення Петлюрою шляхів подальшої боротьби за незалежність України.

Можна погодитися з учасниками Міжнародної конференції «Союз Пілсудський – Петлюра: історичні обставини та сучасні інтерпретації», що відбулася 23–25 жовтня 2009 р. в Івано-Франківську та Яремчі, які наголошували, що ми досить часто обговорюємо питання, які розділяють обидва народи. Настав час зробити більш глибокий аналіз тих історичних подій минулого, які дійсно об'єднували нас. Зокрема ректор Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника проф. Ігор Цепенда зазначав, що Варшавський договір 1920 р. був «...дійсно першою спробою політичної еліти України і Польщі порозумітися, знайти якісь спільні компроміси для спільної боротьби в той час з більшовизмом»[13].

Підсумовуючи цей період формування відносин між Польщею та Україною, маємо підстави констатувати, що польсько-український союз 1920 р. був складним, не реалізував себе, але заклав фундамент спільного партнерства двох народів. Частина українських, та й польських науковців і політиків схильна вважати Ризький договір зрадою союзницьких зобов'язань з боку Польщі. Проте, пам'ятаючи стратегічні федералістські плани Пілсудського, програли також і він та його прибічники[14]. У цьому контексті ми повинні пам'ятати знаний вислів Юзефа Пілсудського: «Без незалежної України не може бути незалежної Польщі, і без незалежної Польщі не може бути незалежної України».

---

[12] Цит. за: Руккас А. *21 квітня 1920 р. Чи купував Пілсудський Петлюру?*: http://www.istpravda.com.ua/articles/2020/04/21/157373/.

[13] Цит. за: Галина Добиш. *Союз Пілсудського і Петлюри: «за вашу і нашу свободу»*: https://www.radiosvoboda.org/a/1860979.html.

[14] Див.: *Wojna polsko-bolszewicka. Traktat Ryski*: https://dzieje.pl/aktualnosci/traktat-ryski.

II. Власне, складність і неоднозначність розвитку польсько-українських відносин відповідно впливала і на процес формування стосунків між українцями та полякам, особливо після підписання у 1921 р. Ризького договору з радянською Росією. Світосприйняття поляками, які залишились у Галичині та на Волині і не вважалися меншиною, безумовно, різнились від сприйняття тогочасної дійсності польською національною меншиною, що проживала в Радянській Україні. Міжвоєнне двадцятиріччя, особливо 1930-ті роки, виявилося надзвичайно трагічним для поляків всього Радянського Союзу, але особливо України.

Продовжуючи роздуми над темою нашої наукової розвідки, вважаємо за необхідне наголосити і на важливості аналізу міграційних процесів, які у періоди, пов'язані зі становленням незалежних держав, а відтак формуванням нових кордонів, суттєво впливали на психологічний стан населення, його світосприйняття. Тож перед поляками постало два запитання: в якій же країні вони житимуть, якою буде їхня доля?

Під час Першої світової війни та подій 1917 р. в Росії з окупованої Німеччиною та Австро-Угорщиною Польщі до України прибули тисячі поляків-біженців. Загалом у цей період в Україну переселилося близько мільйона поляків[15].

Після поразки українських національно-визвольних змагань і завершення радянсько-польської війни, за умовами Ризького договору, етнічну територію українців, на якій багато століть проживали й поляки, було поділено.

У межах Радянської України перепис 1926 р. зафіксував 467,7 тис. поляків, які за чисельністю посідали на той час третє місце серед національних меншин України (після росіян та євреїв). Основна частина польського населення була сконцентрована у західному регіоні країни: у Волинській окрузі проживало 86,6 тис. осіб (18,2 % усього польського населення); у Шепетівській – 60,2 тис. (12,6 %); у Проскурівській – 58,5 тис. (12,3 %); Бердичівській – 48,4 тис. осіб (10,2 %). Переважна більшість поляків (80,3 %) проживала у сільській місцевості, містянами були лише 19,7 %.

[15] Цит. за: *Поляки*: http://www.spadshina.com/programs/narodoznavstvo-ukrayini-narodi-velikoyi-ukrayini/traditsii-i-obichai-narodov-ukraini/polyaki/.

Починаючи з 1925 р. в місцях компактних поселень поляків ніби створювалися позитивні умови для розвитку польської громади. Повставали польські національні сільські ради. Якщо у 1925 р. в Україні їх було 64, то у 1931-му – вже 159.

У цей період значно пожвавилося національно-культурне життя польського населення України: у 1926 р. у республіці було 337 польських шкіл. У 1931 р. діяли 2 педагогічних технікуми, 4 сільськогосподарських та 1 індустріальний, де викладання здійснювалося польською мовою. У Києві працювало кілька польських середніх спеціальних та один вищий навчальний заклад (Польський інститут соціального виховання), Центральна польська бібліотека. Наукову роботу вели співробітники Інституту польської культури. Польською видавалися щотижнева газета та 2 журнали[16].

На території Житомирщини у 1925 р. постає Польський національний район ім. Юліана Мархлевського, 73,3 % населення якого (31 507 осіб) становили поляки. За планами радянського керівництва, він повинен був стати не лише кузнею кадрів для майбутньої соціалістичної Польщі, а й прикладом для польських трудящих того, як у Радянському Союзі вирішуються національні проблеми. До речі, подібний Польський національний район ім. Фелікса Дзержинського було створено й у Білорусі. Але ці райони проіснували недовго[17]. Вони не виправдовували сподівань московського керівництва. Так, наприклад, якщо по Україні станом на 1932 р. примусово було колективізовано вже 61,5 % господарств, то у Мархлевському районі – лише 16,9 %.

Тому не випадково у 1930-х роках спостерігається різка зміна напряму й акцентів національної політики більшовиків, зокрема і щодо поляків. Окрім того, у цей період погіршуються радянсько-польські відносини. Власне, саме поляків офіційна Москва одними з перших віднесла до «шкідницьких націй» і спрямувала проти них цілий арсенал репресій.

---

[16] Шандра В.С. *Поляки в Україні*: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=poljaky_v_ukrajni.

[17] Див.: Стронський Г. *Злет і падіння. Польський національний район в Україні у 20–30-ті роки*. Тернопіль: Обл. друкарня, 1992. 63 с.; Гуцало Л.В. *Національно-територіальне районування в УСРР (20–30-ті роки XX ст.)*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 228 с.; Кондратюк О.П. *Історія, факти. Минуле та реальність*. Житомир: Полісся, 2007. 112 с.

Аналіз процесу розробки та реалізації так званої польської операції – operacji polskiej – 1937–1938 рр. доказує, що радянська машина насилля діяла з холодною послідовністю та небувалою жорстокістю. Про це свідчать не лише спогади очевидців, а й зміст іще до недавнього секретних документів[18], а також новітні наукові дослідження[19]. З них ми дізнаємося, що з 1933 р. органи НКВС почали фабрикувати справу так званої Польської військової організації (POW – Polska Organizacja Wojskowa)[20].

23 листопада 1934 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про реорганізацію польських сільрад в українські». Датою завершення кадрового розгрому в Мархлевському районі науковці вважають 1935 р., коли на лаві підсудних опинилася практично вся партійна верхівка[21].

Наступним кроком на шляху репресій стали депортації. 16 жовтня 1935 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалює постанову «Про переселення 1500 польських родин з прикордонних районів Вінницької області». Основними районами, куди переселяли поляків, були південні та східні райони України, Казахстан і «віддалені місця Союзу»[22]. 28 квітня 1936 р. уряд СРСР приймає постанову № 776-120сс про виселення з України до Карагандинської обл. Казахської АРСР 15 000 польських та німецьких сімей[23]. До речі, активну антипольську політику радян-

[18] Див.: *Сталинские депортации. Депортации из столиц и с западных границ: цыгане, поляки, немцы и финны (1933–1936)*. Фонд Александра Н. Яковлева: http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1021113; *«Большой террор»: 1937–1938. Краткая хроника* / Сост. Н.Г. Охотин, А.Б. Рогинский: http://www.memo.ru/history/y1937/hronika1936_1939/xronika.html; http://www.memorial.krsk.ru/Articles/2007HrBT.htm.

[19] Див.: Iwanow, Nikołaj, (2014) *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina. «Operacja polska» 1937–1938*, Warszawa, ZNAK, 445 s.; Rozstrzelać Polaków. *Ludobójstwo Polaków w Związku Sowieckim w latach 1937–1938.* Dokumenty z Centrali. Opracowanie Tomasz Sommer. Warszwa, 3S MEDIA, 2010. 277 s.; Stroński, Henryk. *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939.* W.: Stowarzyszenie «Wspólnota Polska», 1998. 314 s.; Sommer, Tomasz. *Operacja AntyPolska NKWD 1937–1938. Geneza i przebieg ludobójstwa popełnionego na Polakach w Związku Sowieckim*. W.: 3S MEDIA, 2014. 277 s.

[20] Стронський Г. *«Прощай, Україно!..» До 75-річчя депортації поляків з України до Казахстану* / Стронський Генрик // Дзеркало тижня. № 36. 7 жовтня 2011.

[21] *Репресії проти поляків в СРСР* / Сергій Рудницький, Польське наукове товариство, Житомир: http://forumn.kiev.ua/2010-96-05/96-09.html.

[22] *Поляки в Україні* (2005, вересень) // Форум націй. Газета національних громад України, № 9/4.

[23] Постановление СНК № 776-120сс. 28.04.1936. «О выселении из УССР и хозяйственном устройстве в Карагандинской области Казахской АССР 15 000 польских и немецких хозяйств» / Сталинские депортации. Депортации из столиц и с западных

ської влади проводив перший секретар Комуністичної партії України (1929–1938 рр.), поляк за походженням, Станіслав Косіор. Але й він був заарештований і загинув під час Великого терору в СРСР[24].

Процес реалізації «польської операції» набирав обертів. 11 серпня нарком Єжов підписав наказ НКВС СРСР № 00485 «Про ліквідацію польських диверсійно-шпигунських груп та організацій ПОВ». Його проєкт був затверджений на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) 9 серпня 1937 р. (П51/564). Разом із закритим листом «Про фашистсько-повстанську, шпигунську, диверсійну та терористичну діяльність польської розвідки в СРСР» він був розісланий у всі місцеві органи НКВС[25].

На рапорті народного комісара внутрішніх справ М. Єжова про перебіг «польської операції» Сталін написав таке собі «схвально-рекомендаційне» побажання-вказівку: «Дуже добре! Копайте та вичищайте цей польсько-шпигунський бруд. Знищуйте його в інтересах Радянського Союзу»[26]. Протягом 1937–1938 рр. було засуджено 139 815 осіб, з яких 111 071 особа отримала вирок – розстріл[27].

Наявна джерельна база дає нам підстави констатувати, що до 1939 р., коли Радянський Союз спільно з нацистською Німеччиною окупував Польщу, були проведені дві масштабні репресивні кампанії щодо поляків: депортація у 1936 р. до Казахстану під адміністративний нагляд НКВС 36 тис. поляків, громадян СРСР, переважна більшість яких проживала у прикордонних областях УРСР, і масові арешти поляків різних соціальних груп під час «польської операції» як складової Великого терору 1937–1938 рр. Ось як охарактеризував трагічні події цих років проф. Гіроакі Куромія з Індіанського університету (Блумінґтон, США): «Польська операція була, напевно, найбільш спустошливою під час масового терору, який застосовувався проти конкретних

границ: цыгане, поляки, немцы и финны (1933–1936): http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1021113.

[24] Див.: *Polacy na Ukrainie*: https://pl.wikipedia.org/wiki/Polacy_na_Ukrainie#Historia.

[25] Петров Н.В., Рогинский А.Б. (НИПЦ «Мемориал»). *«Польская операция» НКВД 1937–1938 гг.*: http://www.memo.ru/history/POLAcy/00485ART.htm.

[26] *200 tysięcy Polaków zabitych na mocy jednego rozkazu. «Operacja polska» w ZSRR*: http://wiadomosci.dziennik.pl/historia/ksiazki/artykuly/483418,operacja-polska-w-zsrr-200-tys-polakow-skazal-na-smierc-rozkaz-nkwd-nr-00485-nikolaj-iwanow-zapomniane-ludobojstwo-recenzja.html.

[27] *«Большой террор»: 1937–1938. Краткая хроника* / Сост. Н.Г. Охотин, А.Б. Рогинский: http://www.memorial.krsk.ru/Articles/2007HrBT.htm.

національних груп за часів Сталіна. І так само, як про Голокост, про польську операцію повинно пам'ятати все людство»[28].

Після вересня 1939 р. вже відпрацьований процес репресій поширився і на території, які відійшли до СРСР (Східна Галичина, Волинь) відповідно до пакту Молотова – Ріббентропа та Договору між офіційними Берліном і Москвою. Поляки, українці, євреї, білоруси масово вивозилися до Сибіру. Про ці трагічні події повинні добре пам'ятати два сусідніх народи, а особливо науковці та політики Польщі та України.

III. Шлях до подальшого зміцнення сучасних польсько-українських стосунків пролягає у напрямі поглиблення об'єктивності досліджень важливості для двосторонніх відносин союзу Пілсудський – Петлюра, причин та перебігу Великого терору 1937–1938 рр., депортацій після вересня 1939 р., а не у звинуваченні одне одного, наприклад, щодо трагічних подій 1940-х років, без з'ясування причин, кому це було вигідно і як могло таке статися. Напевне, настав час, коли польські та українські науковці, аналізуючи нові архівні документи, повинні відійти від взаємних звинувачень під час оцінки трагічних подій у спільній історії двох народів, а поглибити вивчення процесів функціонування політичних систем у повоєнній Польській Народній Республіці, а особливо в СРСР. Вони не могли існувати без свідомого і постійного продукування внутрішнього ворога, безкомпромісної боротьби з ним, що мала завершитися його обов'язковим знищенням. Прикладом цього є операція «Вісла» у Польщі, яка розпочалася 28 квітня і тривала до кінця липня 1947 р., хоча останні виселення українських родин було здійснено у 1950 р. Цікаво, що на початку операція мала назву «Схід»[29].

І в цьому ж році вже у Радянському Союзі відповідно до рішення Ради Міністрів СРСР № 3214-1050 від 10 вересня 1947 р. на території Рівненської, Волинської, Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей була проведена операція «Захід». Вона передбачала виселення українських родин, що їх підозрювали у зв'язках з

[28] Michał Dworczak. *Operacja Polska 1937–1938. «Tak jak Holokaust, powinna być pamiętana przez całą ludzkość»*: http://wpolityce.pl/historia/304069-operacja-polska-1937-1938-tak-jak-holokaust-powinna-byc-pamietana-przez-cala-ludzkosc.

[29] *Akcja «Wisła»*: https://pl.wikipedia.org/wiki/Akcja_%E2%80%9EWis%C5%82a%E2%80%9D.

ОУН або УПА. Виселення розпочалось 21 жовтня 1947 р. о 6:00 годині й переважно закінчилося цього ж дня (останні особи були вивезені 23 листопада). Всього було вивезено до Казахстану, на Північ Росії та до Сибіру 76 192 особи[30].

У цей же час, відповідно до укладеної 9 вересня 1944 р. в Любліні Угоди між Польським комітетом національного визволення та Урядом Української РСР «Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР», у 1944–1952 рр. було переселено до України 750 тис. українців, у 1944–1946 рр. до Польщі переселили майже 790 тис. поляків та євреїв, які станом на 17 вересня 1939 р. були громадянами Польської держави[31]. Переселення здійснювалось як польською, так і українською сторонами досить брутально. Статистика свідчить, що у 1959 р. в Україні налічувалося вже тільки 363 тис. поляків, у 1989 р. – 219,2 тис.[32]

З таким історичним багажем польське населення України увійшло в період перебудови в СРСР (друга половина 80-х років XX ст.). 24 серпня 1991 р. Верховна Рада Української РСР проголосила Україну незалежною[33].

Як ми вже зауважували, Республіка Польща першою визнала незалежність України. Така позиція офіційної Варшави, безумовно, стимулювала розвиток полонійного руху в Україні. За останнім, 2001 р., переписом населення, в країні проживало 144 130 поляків. З них 99 646 осіб мешкало у містах, 44 484 – у сільській місцевості. Поляки проживають у всіх областях України. Найбільша їхня кількість, за цим переписом, проживала у Житомирській – 49 046 осіб, а також у Хмельницькій області – 23 005 осіб, у Львівській області – 18 949 осіб, у Києві – 6924 особи[34].

---

[30] Див.: *Akcja «Zachód»*: https://pl.wikipedia.org/wiki/Akcja_%E2%80%9EZach%C3%B3d%E2%80%9D; Роковини операції «Захід»: опубліковані документи МГБ про депортацію українців: http://tvoemisto.tv/news/rokovyny_operatsii_zahid_opublikovano_dokumenty_mgb_pro_deportatsiyu_ukraintsiv_89278.html.

[31] Див.: *Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років*: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv.

[32] *Поляки в Україні*: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%B8_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.

[33] Постанова ВР УРСР «Про проголошення незалежності України»: https://ips.ligazakon.net/document/view/t142700.

[34] *Polacy na Ukrainie* // https://pl.wikipedia.org/wiki/Polacy_na_Ukrainie#Historia.

Власне, вже під час перебудови, наприкінці 1980-х років, в Україні робили спроби реанімувати Українське відділення товариства радянсько-польської дружби та Українське товариство дружби й культурних зв'язків із закордоном. На їхній базі у 1988 р. створили Польську культурно-освітню секцію, яка невдовзі була перетворена на Культурно-освітнє товариство поляків в Україні[35]. Але справжнє організаційне оформлення полонійного руху в Україні починається зі створення перших польських культурологічно-просвітницьких громадських організацій. У 1988–1989 рр. розпочинають свою діяльність Товариства польської культури на Волині, Поділлі, Буковині, у Львівській і Житомирській областях, Тернополі, Івано-Франківську (колишній Станіславів), Києві, Вінниці, Луцьку, Стрию, Самборі, а далі в Одесі, Харкові, Донецьку, Криму. У своїй переважній більшості засновниками польських організацій були представники старшого покоління, які пережили війну, депортації, Сибір, Казахстан. Власне, вони заклали напрям діяльності Товариств, спрямований на розвиток співпраці зі своєю прабатьківщиною, з державними структурами в Україні та Польщі. Урізноманітнення форм діяльності Товариств вимагало їхнього об'єднання в загальноукраїнську організацію. Тому не випадково наприкінці 80-х – початку 90-х років XX ст. повстали Федерація організацій польських в Україні (ФОПвУ; голова Ємілія Хмельова) і Союз поляків України (СПУ; голова Станіслав Костецький). Статут СПУ був зареєстрований у січні 1992 р., а ФОПвУ – у липні 1992 р.[36]

Регіональні та загальноукраїнські польські організації від самого початку своєї діяльності активно співпрацюють з державними структурами та організаціями у Польщі: це Сенат, Міністерство освіти, посольство РП в Україні, генеральні консульства у Львові, Вінниці, Луцьку, Харкові, Одесі, Товариство «Спільнота польська» у Варшаві, фонди «Свобода і демократія», «Допомога полякам на Сході» та інші. Також активно розвиваються партнерські стосунки з українською стороною: з Міністерствами культури та освіти, обласними і районними адміністраціями, меріями міст, культурологічними організаціями

[35] *Поляки* / Поляки в Україні: http://www.spadshina.com/programs/narodoznavstvo-ukrayini-narodi-velikoyi-ukrayini/traditsii-i-obichai-narodov-ukraini/polyaki/.

[36] Teresa Dutkiewicz. *Wstęp* // Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. 1999. Nr. 1 (12), s.1.

інших національних меншин – румунською, угорською, німецькою, єврейською, білоруською, а також Костелом.

Ознайомленню та популяризації діяльності польських організацій в Україні сприяють як загальноукраїнські, так і регіональні фестивалі Польської культури, польських колядок, конкурси польської поезії. Але особливої ваги на сучасному етапі набувають польські друковані та електронні засоби масової інформації, як-от друковані органи Товариств. Уже у грудні 1990 р. читачі отримали перші номери «Gazety Lwowskiej», у 1993 р. було відновлено видання польськомовної газети «Dziennik Kijowski». На сьогодні практично всі регіональні польські громадські організації мають свої газети, бюлетені. Зокрема на Житомирщині, де проживає найбільше поляків, маємо декілька видань: «Tęcza Żytomierszczyzny», орган Житомирської обласної Спілки поляків України; «Glos Polonii» – Житомирської обласної організації «Об'єднання польської шляхти»; газета «Mozaika Berdyczowska» видається Радою бердичівського відділення Спілки поляків України[37]. Федерація організацій польських в Україні видає заснований у 1994 р., друкований у кольорі часопис «Наші дороги», що містить цікаві професійні статті. Обласне ТПК ім. Адама Міцкевича на Буковині відродило у 2007 р. друк «Gazety Polskiej Bukowiny», перший номер якої буковинці отримали 30 липня 1883 р.[38] Поважним польськомовним виданням є «Kurier Galicyjski», в якому друкуються аналітичні статті на історичну тематику, про діяльність польських організацій, Костелу, останні новини в Україні та Польщі. У Львові, Івано-Франківську, Вінниці, Бердичеві, Житомирі, Рівному та інших містах почали діяти польські редакції на радіо і телебаченні.

Багато уваги редакції всіх польських друкованих та електронних ЗМІ приділяють питанням розвитку та поглибленню добросусідських відносин між Україною та Польщею. Особливо це стосується «Kurieru Galicyjskiego», який разом з Варшавським університетом і Прикарпатським національним університетом ім. Василя Стефаника стали співзасновниками щорічних Яремчанських міжнародних конференцій з питань польсько-українського співробітництва.

[37] Див.: Tęcza Żytomierszczyzny: http://slopol.blogspot.com/; Glos Polonii: http://mozberd.com.ua; Mozaika Berdyczowska: http://mozberd.com.ua.

[38] Gazeta Polska Bukowiny: www.bukpolonia.cv.ua.

Зростаюча активність польських організацій дала змогу Федерації вже у 1996 р. організувати перший фестиваль Польської культури в Україні. Опіку над фестивалем здійснювали Міністерства культури Польщі та України[39]. На сьогодні вже відбулося вісім Фестивалів польської культури в Україні, в яких брали участь і творчі колективи з Польщі.

Поряд з науковцями беруть участь у дослідженні історії польсько-українських відносин і аналізують гострі питання спільної історії також представники польських громадських організацій. 12–14 жовтня 1996 р. в Житомирі відбулася Перша наукова конференція, організована ФОПвУ, в якій брали участь 150 осіб. За підсумками конференції був виданий збірник статей «Польська дорога до Казахстану»[40]. Загалом за 30 років своєї діяльності польськими організаціями було проведено близько 10 конференцій різних рівнів, переважно на тему польсько-українських відносин.

Знову ж таки, у 1996 р. за ініціативи правління ФОПвУ, яка була підтримана Союзом українців у Польщі, розпочалася реалізація молодіжної програми «Нове партнерство». Перша конференція за цією програмою відбулася у Львові, друга зустріч молоді проходила 1998 р. у Варшаві у форматі Молодіжного польсько-українського фестивалю. В рамках цієї програми було також здійснено три рейди польської молоді з цілої України: перший – у 1997 р. в Івано-Франківську «Шляхом Станіслава Вінценза», другий – у 1998 р. в Криму «Шляхом Адама Міцкевича». Цього ж року Федерація разом із Чернівецьким обласним товариством ім. Адама Міцкевича організувала третій туристично-краєзнавчий рейд і конференцію «Нове партнерство». До Чернівців приїхало близько 100 лідерів польських молодіжних організацій з України та 10 представників молоді, членів Союзу Українців Польщі на чолі з його лідером Петром Тимою[41]. Вони відвідали Кам'янець-Подільський, Хотин, де ознайомилися зі спільною польсько-українською історією.

---

[39] Див.: Pierwszy Festywal Kultury Polskiej na Ukrainie // Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. 1999. Nr. 1, s.4.

[40] Див.: *Polska droga do Kazachstanu* // Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. 1999. Nr. 1, s.8–9.

[41] Див.: Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. 1999. Nr. 1, s. 30–32, 38.

Така багатовекторна співпраця дала змогу не тільки відродити, а й розвинути польське шкільництво та культуру, побудувати й відкрити Польські народні доми, школи, проводити упорядкування польських могил, побудувати меморіальні комплекси жертвам сталінських репресій, наприклад у Катині.

За тридцять років незалежності України в діяльності польських громадських організацій прослідковується свого роду спеціалізація напрямів діяльності, але всі вони спрямовані на розвиток співпраці зі своїми партнерами у Польщі. Така народна дипломатія суттєво впливає на поглиблення співробітництва між Україною та Польщею як державами, а також, що на нашу думку ще важливіше, між воєводствами й областями, між окремими містами, ґмінами та районами. Саме на цьому рівні зростає вагомість діяльності польських громадських організацій, які, формуючи позитивний образ свого регіону, постають містком, що поєднує державні та бізнесові структури двох країн. Прикладом цього може слугувати діяльність Центру польської культури та європейського діалогу в Івано-Франківську, який розпочав свою діяльність 17 липня 2012 р. після підписання міським головою Віктором Анушкевичусом і головою Федерації польських організацій в Україні Емілією Хмєльовою в присутності віцеміністра закордонних справ РП Януша Чіска «Декларації щодо створення Центру польської культури та європейського діалогу в місті Івано-Франківськ»[42].

Висновки. Дослідження впливу польської національної меншини на розвиток двосторонніх відносин між незалежною Україною та Польщею засвідчує, що сучасні вищеназвані процеси будуть зрозумілішими, а поведінка лідерів польських громадських організацій більш відповідальною, коли вони усвідомлять історичну значущість подій 20-х, 30-х, 40-х років XX ст., їхній трагізм і доленосність. У цьому контексті неабияк зростає відповідальність науковців – істориків, політологів, юристів – щодо об'єктивного висвітлення зібраного матеріалу в усіх його відтінках, які, можливо, не завжди відповідають уподобанням автора. Тоді свідомість пересічних громадян Польщі і України формуватиметься у відносно об'єктивній площині. Відповідно й світосприйняття буде спрямоване на поглиблення дружніх

[42] Центр польської культури та європейського діалогу в Івано-Франківську: https://www.ckpide.eu/ua/o-nas/historia-powstania.

відносин між нашими країнами, а отже, недопущення рецидивів трагічного минулого.

Минуле і сьогодення польської національної меншини в Україні, так само як і української у Польщі, зобов'язують науковців, а передусім Інститути національної пам'яті у Варшаві та Києві, досліджувати історію та робити об'єктивні висновки, керуючись винятково науковою точкою зору, а не кон'юнктурною доцільністю для задоволення тимчасових потреб певних політичних лідерів чи угруповань.

Діяльність громадських організацій польської національної меншини в Україні засвідчує, що вони можуть сприяти і сприяють поглибленню різнопланового співробітництва між Україною та Польщею, особливо в регіонах Прикордоння. Це повинно зрозуміти як керівництво двох держав, так, особливо, і органи місцевого самоврядування та залучати громадські організації польської національної меншини до розвитку співпраці між українськими об'єднаними територіальними громадами та польськими повітами й ґмінами.

Багатовікова історія двох сусідніх народів переконливо свідчить, що тільки спільна рівноправна співпраця здатна додавати силу двом народам і забезпечити повагу до них на міжнародній арені.

Надія Гергало-Домбек

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВІДНОСИНИ

Історія сусідства польського та українського народів, які впродовж історії не тільки жили поруч, а й утворювали спільні державні організми, налічує близько тисячі років. Як зазначає Тімоті Снайдер, «історія є невидимим законодавцем міжнародних відносин»[1], і вони між двома народами зазвичай відзначаються складним історичним співіснуванням, обтяженим різним тлумаченням драматичних подій, упередженнями та розмаїттям емоцій, глибоко вкорінених у колективній свідомості обох народів. Хоча різні трактування історії, важка пам'ять та історична політика часто викликають велику напругу у взаєминах, культурні розбіжності між народами здебільшого є загальноприйнятим і схваленим фактом і зазвичай не викликають протидії чи роздратування та не заслуговують на осуд. Культурне розмаїття сприймається як збагачувальне явище для людства, тому представлення матеріальної, духовної та інтелектуальної спадщини певної нації дозволяє краще її зрозуміти. Саме тому ефективним способом поліпшення складних відносин може бути налагодження стосунків між культурами обох народів, щоб краще пізнати одне одного окремими особами, групами та громадськими організаціями, а передусім органами, що представляють державу. Як зауважує Гражина Міхаловська, добрі культурні контакти можуть сприяти запобіганню та вирішенню конфліктів, що виникають переважно на основі етнічної та релігійної належності, а також стабілізації як внутрішніх, так і міжнародних відносин[2].

Культура – це м'який інструмент зовнішньої політики держав. Добре продумана та вміло проведена культурна дипломатія не тільки формує міжнародний імідж країни, а й впливає на громадську думку,

[1] Снайдер Т. *Історія з паралітичним ефектом*, Zbruč, 07.02.2019, https://zbruc.eu/node/86805, [dostęp: 01.05.2021]. Тут і далі цитати перекладено авторкою, якщо не зазначено інакше. – *Авт.*

[2] G. Michałowska, *Istota i geneza międzynarodowych stosunków kulturalnych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, red. A. W. Ziętek, Wydawnictwo POLTEXT, Warszawa 2010, s. 18.

сприяє зміні несприятливого ставлення, усуненню упереджень і руйнуванню негативних стереотипів. Культурна дипломатія може бути дуже ефективним способом проведення зовнішньої політики держави, особливо якщо вона представляє не лише досягнення національної культури, а й цінності, які вона містить. Звернення до спільних цінностей, які поділяє більшість представників обох народів, створює умови для порозуміння та примирення. Однак це вимагає, щоб політична еліта розуміла, що таке культура для нації та держави, в чому її значення, в чому корениться її сила та її потенціал.

Детермінанти польсько-українських культурних відносин

Після Другої світової війни складні польсько-українські відносини не провіщали успішної культурної співпраці. Комуністична пропаганда, що проводилася роками в обох країнах, аж ніяк не сприяла плідному діалогові, а лишень утверджувала стереотипи: українця-різуна в Польщі та поляка – пана й загарбника в Україні[3]. За часів Польської Народної Республіки культурне співробітництво було централізованим, представлений культурний зміст суворо контролювався, а редакційна обробка виданих книжок і цензура подавали викривлений образ української культури з чітким політичним відтінком. На видавничу політику також впливали ідеологія та політична ситуація – виходили агітаційні переклади творів української літератури, які були «частиною тогочасної культурної політики, спрямованої на створення єдиного ідеологічного

[3] На тему взаємних стереотипів див., напр.: *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku*, red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaszkilniak, Warszawa–Łódź 2012; A. Stępnik, *Stereotyp Ukraińca i stosunki polsko-ukraińskie w polskich podręcznikach historii okresu II Rzeczpospolitej*, [w:] *Między Wschodem i Zachodem: międzynarodowa konferencja*, Lublin, 18–21 czerwca 1991, red. H. Dylągowa, M. Filipowicz, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1994, s. 62–75; A. Zięba, *Ukraińcy w oczach Polaków (wiek XX),* «Dzieje Najnowsze» 1995, nr 2, s. 95–104; H. Pietrzak, *Stereotypy polsko-ukraińskie i sposoby ich przezwyciężania*, [w:] *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku*, red. W. Bonusiak, Rzeszów, 2000; J. Konieczna, *Polska – Ukraina. Wzajemny wizerunek*, [w:] *Obraz Polski i Polaków w Europie*, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, Warszawa 2003; J. Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku,* Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012; J. Bartmiński, *Semantyka i polityka. Nowy profil polskiego stereotypu Ukraińca*, [w:] *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. K. Ożóg, E. Oronowicz-Kida, Rzeszów 2006; *Polacy Ukraińcy. Mity, plotki i fakenews'y*, red. A. Dąbrowska, Lublin 2018; Сисин Ф. *З історії польсько-українських стереотипів* // Польсько-українські студії. Т. 1: Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Матеріали міжнар. наук. конфер. Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р. Київ, 1993. С. 18–23 і ін.

простору в "соціалістичному таборі", тобто радянізація культури»[4]. Загальні знання про українську культуру в середньостатистичної польської аудиторії в Польській Народній Республіці переважно обмежувалися поверховим ознайомленням із творами Тараса Шевченка. Рецепція української культури також була позначена тавром трагічного історичного досвіду кривавих польсько-українських конфліктів 1918–1920 та 1943–1947 рр. Побіжний погляд на українську культуру характеризував її як провінційну та надзвичайно заідеологізовану, відштовхуючи читачів від її глибшого пізнання.

Водночас, коли в Польській Народній Республіці пропаганда підтримувала ворожі настрої щодо українців і сприяла зміцненню негативних стереотипів, за кордоном серед польської еміграції формувався новий тип мислення щодо польсько-українських відносин. Завдяки зусиллям політичної та культурної еліти в еміграції уможливився польсько-український діалог, був започаткований і розвинений задовго до відновлення незалежності Польщі та України. Неможливо переоцінити виняткову роль Єжи Ґедройця та всієї паризької культурної спільноти для успішного розвитку як суспільних, так і політичних та культурних польсько-українських відносин. Тексти Юліуша Мерошевського, Юзефа Лободовського, Юзефа Чапського та інших авторів викликали глибокі зміни у свідомості польського суспільства. «Культура» сповідувала позицію відмови від участі у суперництвах щодо взаємних кривд; вона виступала за перегляд польсько-української історії та відхід від учинення помсти заручникам відносин. Натомість пропонувалося переоцінити ставлення до України й українців; дотримуватися принципу взаємності у повазі прав національних меншин і формування нової східної політики Польщі, поворотним пунктом якої було прийняття післявоєнних кордонів і відмова від територіальних претензій.

Окрім вищезгаданих зусиль, вкладених у налагодження польсько-українського діалогу, Єжи Ґедройць і його однодумці здійснили прорив у сприйнятті української культури. Паризька громада прагнула визнати її цілісною і законною частиною спільної культурної єдності всієї Європи, деконструювавши стереотип української культури як неповноцінної та провінційної. Разом зі своїми однодумцями Єжи

[4] O. Hnatiuk, *Odkształcenia odbioru. Praktyka wydawnicza PRL a obraz kultury ukraińskiej* [w:] *Polska – Ukraina – Osadczuk*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 301.

Ґедройць намагався представити польській аудиторії справжнє обличчя української культури і зробив набагато більше, щоб пізнати її, ніж це було в його рідній країні. З цією метою редактор налагодив співпрацю з широким колом української інтелігенції, яка опинилася на Заході після закінчення війни. У 1950 р. на Конгресі культурної свободи в Берліні Юзеф Чапський заявив, що культурна єдність Європи неможлива, між іншим, без української культури[5]. Паризька «Культура» не тільки познайомила польських читачів з українською літературою, публікуючи на своїх шпальтах переклади (наприклад, творів Євгена Маланюка, Івана Кошелівця, Леоніда Мосендза, поетів і письменників «Розстріляного відродження» в антології Юрія Лавриненка та інших), а й почавши із травня 1952 р., всебічно представляла українське політичне, суспільне, літературне та – ширше – культурне життя у спеціально впровадженій рубриці під назвою «Український літопис»[6].

«Культура» зробила свої колонки доступними для українських поетів та письменників, заборонених у СРСР, які в «боротьбі двох культур»[7] рішуче вибрали проєвропейську модель національної культури. Культурна революція[8] під відомим гаслом Миколи Хвильового «Геть від Москви! Дайош Європу!» відбувалася шляхом дистанціювання культурних еліт України від Росії та орієнтації на Європу як аксіологічне поняття[9]. М. Хвильовий, Є. Маланюк та інші українські творці попереджали, що орієнтація на російську культуру неминуче зробить Україну провінцією Малоросії. Прагнення до Європи та заклик до

[5] J. Czapski, *Biada urzędnikom*, «Kultura» 1950, nr 7–8, s. 11.

[6] Більше на тему української проблематики в «Культурі» див. також: *Jerzy Giedroyc – emigracja ukraińska. Listy 1950–1982,* Czytelnik, Warszawa 2004; *Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури»*. Київ: Критика, 2005; B. Berdychowska, *Emigracyjne mosty. Kultura polska na łamach «Suczasnosti» i ukraińska na łamach «Kultury» paryskiej,* [w:] *Polska – Ukraina – spotkanie kultur*, red. T. Stegnera, Gdańska 1997; B. Berdychowska, *Ukraina w życiu Jerzego Giedroycia i na łamach paryskiej «Kultury»*, 30.06.2006, https://culture.pl/pl/artykul/ukraina-w-zyciu-jerzego-giedroycia-i-na-lamach-paryskiej-kultury#14 [dostęp: 01.05.2021].

[7] Див.: Парахіна М. *Теорія «боротьби двох культур» — у пошуках російсько-українського історіографічного консенсусу (минуле і сучасне однієї концепції)* // Український історичний зб. 2012. Вип. 15. С. 303–316.

[8] Див., напр.: Плющ Л. *Дві моделі культурної революції* // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. T. I/II. 1992–1993. S. 139–151.

[9] Див.: Сірик Л. *Прагнення Європи. Творчість київських неокласиків*. Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013. S. 380.

неї – це прагнення до свободи, самосвідомості та вирішення власної долі, цілей і можливостей розвитку.

Концепція Європи в українській культурі була вказівником, взірцем, культурною, оцінною і навіть психологічною категорією[10]. Можна ризикнути тезою, що навіть тоді, у 20–30-х роках XX ст., європейська інтеграція української нації відбувалася на культурному ґрунті, за що переважна більшість її прихильників, згодом названих «Розстріляним відродженням», розплатилася життям або зламаною долею. На своїх сторінках «Культура» вказувала на джерела європейської традиції в українській культурі, її євроцентризм, підтримувала емансипацію від Росії, показала спільні цінності, на основі яких легше досягати згоди та консенсусу між народами. Ці спільні цінності – це заряд свободи, що міститься в культурі, велика воля мати власну державу, прагнення до Європи, рівність, відкритість, повага до індивідуальності, специфічна духовна спорідненість у протиставленні панславізму з російським домінуванням. Польсько-українське співробітництво на рівні культури в паризькому середовищі зумовило подальший діалог і політичне порозуміння.

У нових геополітичних умовах

Діалог між опозиційними колами Польщі та України був відображений ще до проголошення Україною незалежності в Декларації про принципи та основні напрями розвитку польсько-українських відносин, підписаній у Києві 13 жовтня 1990 р.[11] Для майбутніх міждержавних культурних відносин було вкрай важливо визнати в цій Декларації право меншин (поляків в Україні та українців у Польщі) на збереження своєї національної ідентичності та культурної відмінності. Враховуючи важку спадщину (з-поміж іншого, політику ліквідації, дискримінації та асиміляції), яка залишила прірву в двосторонніх відносинах, цей крок давав змогу проторити складний і довгий шлях до поступового заповнення вирви та відновлення довіри між країнами.

Визнання Польщею незалежності України першою поставило її у привілейоване становище у відносинах з молодою державою, а також створило політичний капітал, який використовуватиметься в майбут-

[10] Див.: Дзюба І. *Микола Хвильовий: «азіятський ренесанс» і «психологічна Європа»*. Київ, 2005.

[11] Текст Декларації див. у: «Zbiór Dokumentów» 1991, r.47, nr 4, s. 25–30.

ньому. Польсько-українські відносини, як політичні, так і культурні, за нової геополітичної ситуації не довелося розпочинати з чистого аркуша, оскільки шлях до східної політики Польщі впродовж багатьох років накреслювався в середовищі паризької «Культури». Основною метою польської східної політики стала підтримка усіма розумними засобами незалежності України, а відтак і методів стабілізації української державності в ім'я як польських державних інтересів, так і стабілізації політичної ситуації в регіоні, а отже, і в Європі.

Існування незалежної України – це також існування суверенної української культури, тому підтримка культурної емансипації України від Росії виривала її з рук імперії, для відродження якої потрібне володіння Україною.

Правові основи польсько-українського культурного співробітництва

Першим офіційним двостороннім документом у формуванні правових і договірних основ взаємовідносин, у тому числі культурних відносин, був «Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво», укладений 18 травня 1992 р. Враховуючи тягар історії (національні прагнення, претензії щодо однієї й тієї ж території, пам'ять про взаємно завдані кривди тощо), положення про взаємну відмову від територіальних претензій, що містяться в Договорі, декларація про «спільність інтересів» і повагу прав національних меншин, безперечно, були політичним успіхом для обох сторін. Як зауважив Ярослав Грицак, «беручи до уваги події, що мали місце у польсько-українських відносинах у 1939–1947 рр., кількість пролитої крові, трагедії та жертви, то те, що сталося у наших відносинах після 1989 р., можна назвати правдою мирної революції»[12]. Хоча підписання Договору не означало автоматичного й повного усунення взаємних образ, воно створило для цього багато можливостей.

Важливе місце в Договорі посідають положення про співробітництво у сфері культури та культурної спадщини, а також науки й освіти, які включені до кількох статей цього документа. У преамбулі сторони посилаються, зокрема, на те, що поляки та українці роблять вагомий внесок у розвиток європейської культури, що є дуже важливою

[12] *Ukraina. Przewodnik Krytyki Politycznej. Z Jarosławem Hrycakiem rozmawiała Iza Chruślińska*, Gdańsk-Warszawa 2009, s. 192.

підвалиною для двосторонніх відносин. У ст. 5 загалом сказано, що Польща та Україна «будуть діяти на користь політичного, економічного, екологічного, культурного, наукового, гуманітарного та правового співробітництва»[13]. Своєю чергою, ст. 11 Договору стосується розвитку української культури в Польщі та польської – в Україні, а також збереження та вираження своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності відповідними національними меншинами, що сприятиме кращому розумінню та розвиткові польсько-українських відносин у галузі культури.

Найширше тема співпраці двох країн у сфері культури представлена у ст. 13. У пункті 1 цієї статті зазначається: «Спираючись на позитивні цінності багатовікової спільної культурної спадщини України і Польщі та їх внесок до європейської цивілізації, Сторони сприятимуть співробітництву в галузі культури, науки та освіти, дотримуючись світових та європейських стандартів, що визначені, зокрема, в конвенціях ЮНЕСКО, у Європейській культурній конвенції 1953 р. і документах Наради з безпеки і співробітництва в Європі». У пункті 2 говориться: «З метою взаємного розповсюдження знань про національний доробок у галузі культури, науки і освіти, а також прагнучи пропагувати нові досягнення в цій сфері, кожна зі Сторін на підставі окремих угод організовуватиме культурно-інформаційні центри на території другої Сторони, яка надаватиме широку підтримку їхній діяльності. Сторони також полегшуватимуть розповсюдження преси, друкованих і аудіовізуальних матеріалів одна однієї і співробітничатимуть у галузі радіо, телебачення й діяльності інформаційних агентств». Пункт 3 цієї ж статті стосується культурних обмінів у різних формах. Сторони їх розширюватимуть і «сприятимуть співробітництву між культурними установами і організаціями, в тому числі між творчими спілками, та безпосереднім контактам між митцями». Наступний – четвертий пункт – стосується взаємного захисту пам'яток та об'єктів, пов'язаних із культурною та історичною спадщиною, виявлення та повернення цінностей, які були втрачені або незаконно вилучені та перебувають на території іншої Сторони, а в пункті 5 ідеться про призначення повноважних представників, які вирішуватимуть такі справи[14].

[13] Traktat między RP a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy z dn. 18 maja 1992 roku, Dziennik Ustaw z 1993 r., nr 125, poz. 573.

[14] Там само.

Водночас, як зауважує Беата Сурмач, порівняно з двосторонніми договорами Польщі з Німеччиною чи Литвою щодо питання врегулювання культурних відносин, Договір з Україною містить «меншу кількість положень, а отже, регулює взаємні відносини в менш комплексний спосіб»[15].

Окрім вищезгаданого Договору, правові основи двостороннього співробітництва між Польщею та Україною у сфері культури також містяться у таких документах:

- Угода між урядом України і урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері культури, науки і освіти від 20 травня 1997 р.[16];
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво з питань охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей (дата набуття чинності – 25 червня 1996 р.);
- Протокол про співробітництво між Міністерством культури Республіки Польща та Міністерством культури України на 2003–2005 рр., складений у Варшаві 19 березня 2003 р.[17];
- Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Головною дирекцією державних архівів Республіки Польща в галузі архівної справи від 17 жовтня 2008 р.;
- Протокол про співробітництво між Міністерством культури та національної спадщини Республіки Польща та Міністерством культури і туризму України на 2009–2012 рр.[18]

Для польсько-українських культурних відносин, а отже, і для майбутнього України важливе значення має посилання у двосторонніх

[15] B. Surmacz, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002, s. 159.

[16] Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty, sporządzona w Kijowie dnia 20 maja 1997 r., Dz.U. 2000 nr 3, poz. 29, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20000030029 [dostęp: 01.05.2021].

[17] Protokół o współpracy między Ministrem Kultury Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury i Sztuki Ukrainy na lata 2003–2005, sporządzony w Warszawie dnia 19 marca 2003 r. M.P. 2003 nr 24 poz. 345, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20030240345 [dostęp: 01.05.2021].

[18] Protokół o współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury i Turystyki Ukrainy na lata 2009–2012, M.P. 2010 nr 2 poz. 9, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20100020009 [dostęp: 01.05.2021].

документах на європейську спадщину, що обґрунтовує та полегшує взаємне зближення, засвідчує, що Україна, як і Польща, належить до Європи та відрізняється від Росії культурою, історією і традиціями.

Однак підписання договорів і угод не приносить очікуваних результатів, якщо положення, що містяться в них, залишаються у формі декларацій. У цьому контексті надзвичайно важливо, щоб правлячі еліти усвідомлювали, що таке культура для нації та держави та який потенціал вона має у міжнародних відносинах. Особливо це стосується України, керманичі якої далеко не завжди розуміють, що таке культурний код держави, її візитівка та її «паспорт», на чому повинна базуватися культурна дипломатія та який зміст вона повинна пропагувати. З цього погляду ставлення влади незалежної України, за деякими винятками, протягом тривалого періоду радше не сприяло використанню культурного потенціалу для побудови взаємовідносин. Протягом багатьох років культура була маргіналізована владою, сприймалась як щось декоративне, необов'язкове та недостатньо фінансувалася. Зеновій Мазурик так описав підхід правлячих кіл до культури: «Якщо в СРСР культура була елементом системи влади, то нова влада незалежної України не знала і досі не знає, що робити з культурою. [...] Культура згадується лише в контексті задоволення культурних та духовних потреб населення»[19]. Таке ставлення влади до культури позначається на багатьох невикористаних можливостях у польсько-українських відносинах у цій сфері.

Інституціональні основи культурних відносин

Для успішного розвитку польсько-українських культурних відносин і наповнення їх змістом важливі не тільки правова база, спеціальні зусилля та дії як урядів, так і дипломатів щодо популяризації власної культури, а й інституційні можливості. У Договорі про добросусідство сторони заявили про своє бажання створити інформаційні та культурні центри на території іншої сторони (ст. 13, п. 2), тобто польські інститути культури в Україні та інститути української культури в Польщі. Однак здійснення цього задуму настало зі значним запізненням, що вплинуло на інтенсивність культурних відносин та їхню реалізацію.

[19] Мазурик З. *Культурна політика в незалежній Україні: несповнені надії і втрачені можливості. Що далі?* // Рапорт про стан культури і НУО в Україні. Red. P. Laufer, Fundacja Kultura Enter, Lublin 2012, s. 29, http://www.polinst.kyiv.ua/storage/raport_pro_stan_kulturi__nuo_v_ukran.pdf [dostęp: 01.05.2021].

Лише у 1998 р. у Києві почав працювати **Польський інститут**, основна мета якого – «піклуватися про добре ім'я Польщі та її бездоганний імідж, зокрема шляхом забезпечення присутності Польщі у міжнародних проєктах та налагодження і підтримки контактів із іноземними партнерами в галузі культури, освіти, науки та суспільного життя»[20]. Крім того, до завдань Польського інституту в Києві (як і в інших країнах) належить «усунення хибних стереотипів та образливих [...] односторонніх думок щодо новітньої історії Польщі»[21]. Важливе місце у зміцненні польсько-українських відносин на рівні культури та мистецтва посідають нагороди, які ця установа вручає українцям, зокрема Літературна премія імені Джозефа Конрада-Коженьовського (з 2007 р.) та Казимира Малевича (з 2008 р.), які поперемінно вручаються кожні два роки в галузі літератури й образотворчого мистецтва[22].

У 2004 р. за ініціативи тодішнього міністра культури Республіки Польща Вальдемара Домбровського було створено **Інститут книги** для популяризації польської літератури в світі, зосібна й в Україні, завдяки її програмі перекладу (Program Translatorski ©POLAND). Ця програма адресована зарубіжним і польським видавцям, зацікавленим у виданні польських книжок, перекладених іншими мовами. Завдяки програмі дотепер в Україні було надруковано понад 180 книжок польських авторів[23]. Варто підкреслити, що переклад польської літератури українською та навпаки є дуже важливим і не завжди оціненим належним чином чинником для формування діалогу між культурами цих народів, оскільки він «знайомить» їх один з одним, дає змогу зрозуміти їхню систему цінностей, звички та звичаї, поведінку та способи мислення, сприйняття себе та інших.

Помітним внеском до зміцнення польсько-українського культурного співробітництва стала стипендіальна програма міністра культури Республіки Польща **Gaude Polonia**, призначена для молодих творців культури та перекладачів польської літератури з Центральної та Східної Європи, насамперед України та Білорусі. Шестимісячні стипендії

[20] *Misja i zadania Instytutów Polskich na świecie*, Instytut Polski. Kijów, http://www.polinst.kyiv.ua/pol/mission.html [dostęp: 01.05.2021].

[21] Там само.

[22] Більше на тему цих двох нагород Польського інституту див.: http://www.polinst.kyiv.ua/pol/manyyearsprojects.html [dostęp: 01.05.2021].

[23] Див.: *Lista książek wydanych w ramach Programu na stronie Instytutu Książki* https://instytutksiazki.pl/zagranica,4,program-translatorski-%C2%A9poland,29.htm.

призначені для авторів із таких галузей, як кіно, фотографія, охорона пам'яток, література/переклад, музика, образотворче мистецтво, театр та інші. Як зазначається в описі, «програма служить для побудови платформи розуміння та добрих контактів на основі культурної співпраці між Польщею та її близькими сусідами. [...] Перебування в Польщі має надати можливість стипендіатам пізнати сучасну польську культуру та вдосконалити творчу майстерню під опікою визнаних художників та установ у найбільших і найважливіших центрах польської культури»[24]. У 2003–2019 рр. 566 осіб з України стали стипендіатами програми Gaude Polonia, серед яких такі відомі творці, як Сергій Жадан, Андрій Бондар, Остап Сливинський, Галина Крук, Андрій Любка, Олександр Бойченко, Софія Андрухович, Мар'яна Кіяновська та інші[25]. Варто зазначити, що програма Gaude Polonia не тільки слугує для знайомства українських митців із польською культурою, а й опосередковано сприяє наближенню Польщі до української культури, адже українських авторів, які мають шестимісячну стипендію, запрошують на численні літературні вечори за їхньої участі, на яких вони презентують свої творчі досягнення, дають інтерв'ю на тему української культури та суспільства, сучасної політики, змін, тенденцій тощо.

Програми стипендій у галузі культури, як і студентські та наукові обміни, є м'якими засобами, які продукують довгострокові політичні наслідки. Стипендіати з України повертаються до своєї країни з кращім розумінням польських цінностей, чутливістю до історичних питань, усвідомлюють важливість мови та культури для національної ідентичності та сприяють розвиткові спільних цінностей. У цьому плані можна помітити величезну диспропорцію у використанні цього інструмента для побудови взаємовідносин. Польсько-українські культурні відносини, безперечно, могли б принести набагато більше користі, якби в Україні була створена подібна програма стипендій для авторів із Польщі та інші проєкти, які заохочували б польських громадян залишатися в Україні на тривалі періоди та поглиблювати свої знання про цю країну.

[24] Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/dotacje-i-stypendia/stypendia/programy/gaude-polonia/o-programie [dostęp: 01.05.2021].

[25] Pełna lista stypendystów: https://www.nck.pl/dotacje-i-stypendia/stypendia/programy/gaude-polonia/stypendysci [dostęp: 01.05.2021].

У забезпеченні інституціональної бази польсько-українських відносин у сфері культури[26] наявна величезна непропорційність: польська сторона розпочала свою діяльність у цьому напрямі набагато раніше і до цього часу зробила набагато більше, ніж українська сторона. Упродовж багатьох років українська влада нехтувала такою важливою справою, як популяризація української культури на інституціональному рівні, і обмежилася переважно підтримкою (і не завжди) зусиль української діаспори на цьому полі. Ба більше, популяризація цієї культури зазвичай обмежувалася фольклором, презентацією традицій і давніх звичаїв, а сучасна українська культура була представлена дуже незначною мірою. Зате більшу активність виявляли органи влади та місцеві громади в прикордонних регіонах, наприклад у єврорегіоні Буг, завдяки, між іншим, фінансовій підтримці від Європейського Союзу в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна на 2007–2013 рр. в реалізації парасолькового проєкту «Культура прикордонних територій як міст інтеграції місцевих громад у єврорегіоні Буг»[27].

Тоді як польська культурна дипломатія була реформована у 1999 р., що викликало зростання активності у цій площині[28], саме українській стороні тривалий час бракувало інституціонального підходу до пропагування своєї культури. Конкретні кроки в цьому напрямі були зроблені лише у 2006 р., коли тодішній президент України Віктор Ющенко видав указ «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України»[29]. Відповідно до цього указу, до завдань центру, зокрема, входить: «...Сприяння розвитку міжнародного співробітництва між Україною та країною, що приймає, у галузі культури, освіти, науки і технології, туризму, фізичної

[26] Про базу інституціональної співпраці в галузі культури див. також: Милян Р.Ю. *Інституційне забезпечення розвитку українсько-польського співробітництва в сфері культури* // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 2(106). С. 218–223.

[27] Про цей та інші проєкти див.: http://euroregionbug.pl/pk/ [dostęp: 01.05.2021].

[28] Див., напр.: *Raport o Polskiej Polityce Kulturalnej na Wschodzie*, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu, Wrocław – Wojnowice 2017, ss. 168, http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/Polska-obecno%C5%9B%C4%87-na-Wschodzie.pdf [dostęp: 01.05.2021].

[29] Указ Президента України «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» від 20 лютого 2006 року № 142/2006, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/2006 [dostęp: 01.05.2021].

культури та спорту; поширення інформації про Україну в цій державі; ознайомлення мешканців країни, що приймає, з історією та культурою України, підтримка вивчення української мови на території цієї країни; підтримка контактів з українцями за кордоном, підтримка їх культурних, мовних, інформаційних та інших потреб; поширення інформації про туристичні можливості та привабливість України, підтримка співпраці з приймаючою країною у туристичній галузі»[30]. Створення таких центрів є обов'язком Міністерства закордонних справ України, а ефективне функціонування залежить від кількох факторів, зокрема й від тісної співпраці з Міністерством культури, Міністерством освіти і науки, Міністерством фінансів, від кадрового забезпечення, організаційних і фінансових можливостей тощо. Вигоди від створення українських культурно-інформаційних центрів за кордоном дуже великі, оскільки вони сприяють створенню клімату зміцнення взаємних зв'язків у громадській думці, нівелюючи при цьому взаємні негативні стереотипи. Однак не кожен культурний та інформаційний центр міг похвалитися систематичною роботою у країні перебування (як, приміром, в Естонії та Франції)[31], і їхня діяльність часто обмежувалася організацією (або спільною організацією з українською діаспорою) заходів та урочистостей, пов'язаних переважно з ювілеями, вшануванням пам'яті важливих історичних дат чи пам'яті видатних українців. Інформацію про Україну в світі, зокрема й у Польщі, зазвичай поширювали переважно її громадяни, представники української меншини чи прихильники з-за кордону.

Культурно-інформаційні центри, однак, не забезпечили прориву в культурній дипломатії за межами України, деякі положення указу президента щодо завдань (наприклад, підтримка викладання української мови) залишилися на рівні декларацій тому, що в самій Україні уряд і політична еліта не оцінили значення національної мови та культури для функціонування й безпеки незалежної та суверенної держави, а тим паче не використовували культуру як *soft power* у відносинах зі світом. Українська культура боролася з двома спадщинами: тоталітарною та колоніальною. Крім того, вона часто розвивалася не завдяки державній допомозі, а незважаючи на її відсутність. Навіть

[30] Там само.

[31] Див., напр.: Грачевська Т.О. *Діяльність культурно-інформаційних центрів як компонента культурної дипломатії* // Грані. № 2. 2016. С. 22–26.

більше, як слушно завважує Микола Рябчук, «гідне функціонування культури залежить від повноцінного функціонування мови – у всіх сферах життя, у всіх субкультурах та на всіх рівнях, офіційних та неформальних»[32]. Тим часом у незалежній Україні тривалий час не існувало належної підтримки національної мови (закон про українську мову був прийнятий лише у 2019 р.[33]), тоді як тоталітарна спадщина та постколоніальна соціальна інерція автоматично ставили російську мову в привілейоване становище. Українська влада не дбала про те, щоб позначити своє місце на ментальній мапі та в єдиному культурному просторі Європи. За словами Оксани Забужко, «українська культурна присутність у європейському просторі [...] залишається майже непомітною, а для неукраїнців вона зазвичай невпізнавана»[34].

Помітні зміни у підході до культури як м'якого інструмента зовнішньої політики, належної оцінки її ролі для визнання, сприйняття та позиціонування держави у світі, а також у внутрішній політиці як важливого компонента культурної та, в більш широкому сенсі, національної безпеки відбулися лише посеред терміну повноважень президента Петра Порошенка[35]. Євромайдан сприяв емансипації української культури, особливо на художньому рівні, на пострадянському просторі, де традиційно панують російська культура та мистецтво. До того ж культура стала одним із ключових елементів відповіді на російську агресію. Поява нових державних культурних інституцій, які почали змінювати правила гри в цьому секторі, стала відповіддю на потреби суспільства й одним із головних досягнень Революції Гідності. У багатьох галузях розпочалися важливі реформи, зокрема й у площині децентралізації та культурної політики. З метою реформування культурного сектора було використано рекомендації експертів Ради

[32] Рябчук М. *Українська культура після комунізму: між постколоніальним визволенням і неоколоніальним поневоленням* // Рапорт про стан культури і НУО в Україні. Op. cit. С. 13.

[33] Більше на тему цього закону див.: N. Gergało-Dąbek, *Pierwsza w niepodległej Ukrainie ustawa o języku ukraińskim*, «Analizy Centrum Europy Wschodniej», A/Nr23, Lublin 2019, s. 19; https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2019/0730/133621-cew-analiza-nr23.pdf.

[34] Забужко О. *Україна: підпілля Європи* // Рапорт про стан культури і НУО в Україні. Op. cit. С. 131.

[35] На думку українського письменника, перекладача й видавця Антона Санченка, українська культура ще ніколи не мала такого розвитку, як у період президентства Петра Порошенка. Див.: А. Санченко, *Що на кону* // Тиждень. 08.04.2019: https://m.tyzhden.ua/column/228864 [dostęp: 01.05.2021].

Європи, які відвідали Україну з місією на початку 2017 р., вони оцінили стан цього сектора і розробили рекомендації щодо його розвитку, зокрема й щодо оптимізації інфраструктури в контексті децентралізації та державно-приватного партнерства у сфері культури[36]. Варто зазначити, що за часів президентства Петра Порошенка, незважаючи на величезні витрати на оборону у відповідь на агресію Росії, видатки державного бюджету на культуру почали зростати (у 2017 р. на 46,2 %[37], а у 2018 р. на 52 %[38]).

Українська влада почала усвідомлювати значущість культури як одного з важливих інструментів у гібридній війні з Росією за власну ідентичність, що привело до системних змін в ідентичності та культурній політиці[39]. І на рівні суспільства, і на рівні держави розпочався процес повернення своєї культурної спадщини, яка все ще часто приписується Росії. Одним із прикладів, що ілюструють ці зміни, може слугувати діяльність Міністерства закордонних справ щодо позначення України на ментальній мапі світу як незалежної держави з окремою мовою та культурою, яка належить до європейського цивілізаційного кола. У спільному розумінні європейців Україна часто сприймається як дещо інша Росія або як частина «російської цивілізації», зокрема через привласнення Росією спадщини Київської Русі, що впливає на сприйняття гібридної війни як внутрішнього конфлікту в Україні. Міністерство закордонних справ України почало боротьбу за написання назви столиці України в аеропортах по всьому світу та в іноземних засобах масової інформації (включно з «The New York Times»[40]) в

[36] Звіт експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України». Міністерство культури України: http://195.78.68.75/mcu/control/publish/article?art_id=245250759 [dostęp: 01.05.2021].

[37] Довідка про бюджетне фінансування культури і мистецтва. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики: http://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/31985.pdf [dostęp: 01.05.2021].

[38] *Розенко: Видатки на культуру в 2018 році збільшено на 52%. Урядовий портал*, https://www.kmu.gov.ua/news/pavlo-rozenko-vidatki-na-kulturu-v-2018-roci-zbilsheno-na-52 [dostęp: 01.05.2021].

[39] Див.: Виноградов О. *Україна = мистецтво. Як вітчизняний арт увірвався до світових трендів після Революції Гідності*, НВ: https://nv.ua/ukr/art/revolyuciya-gidnosti-zrobila-ukrajinske-mistectvo-vpiznavanim-u-sviti-eksperti-poyasnili-fenomen-50164382.html?fbclid=IwAR0NfvQwEiynz54PwnbyDM-5YTv--MvZdubFzYJ6TB82XW96a97YQrnHnvI [dostęp: 01.05.2021].

[40] K. Zraick, *Wait, How Do You Pronounce Kiev?* 13.11.2019, «The New York Times», https://www.nytimes.com/2019/11/13/us/politics/kiev-pronunciation.html?searchResultPosition=4 [dostęp: 01.05.2021].

українському звучанні (Kyiv), а не в російському (Kiev), як це було дотепер упродовж 28 років незалежності[41].

Лише влітку 2018 р. розпочав свою діяльність **Український інститут** – державна установа, яка презентує та популяризує українську культуру в світі та формує позитивний імідж України за кордоном, зміцнюючи її суб'єктність на міжнародній арені. Інститут заснований Кабінетом Міністрів України у 2017 р. та підпорядковується Міністерству закордонних справ. 18 жовтня 2018 р. відбулася перша стратегічна сесія цього інституту з метою формулювання місії та напрямів роботи установи на 2019–2021 рр., а також для ознайомлення з сучасним станом культурної дипломатії України. Український інститут поки що не має свого відділення в Польщі, хоча його планували відкрити у 2020 р. і воно мало стати його першою іноземною установою[42], однак ці плани не були реалізовані ні в 2020-му, ні до середини 2021 р. Незважаючи на відсутність місцеперебування в Польщі, Інститут уже підтримує популяризацію української культури в цій країні та допоміг у реалізації кількох проєктів, наприклад Українського тижня у Ґданську[43]. Український інститут від 2018 р.[44] є партнером премії імені Казимира Малевича, яка протягом десяти років вручається Польським інститутом у Києві, і має намір запровадити еквівалент премії для польських художників[45]. Передбачається запрошувати польських художників приїхати в Україну як резидентів на певний період часу, як це відбувається у Польщі чи інших країнах.

Незважаючи на пандемію коронавірусу, яка виявилася особливо гострою для сфери культури та стала викликом для культурної дипломатії, Український інститут організував 84 заходи та проєкти у 21 країні, розпочав 17 довгострокових програм, розробив і прийняв

[41] Див., напр.: P. Dickinson, *Kyiv not Kiev: Why spelling matters in Ukraine's quest for an independent identity*, Atlantic Council, 21.10.2019, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/kyiv-not-kiev-why-spelling-matters-in-ukraines-quest-for-an-independent-identity/ [dostęp: 01.05.2021].

[42] Див.: Instytut Ukraiński. Promocja sztuki, plany i nagrody. Rozmowa z Wołodymyrem Szejko, PolskieRadio24, 13.06.2019, https://polskieradio24.pl/8/3660/Artykul/2324809,Instytut-Ukrainski-Promocja-sztuki-plany-i-nagrody [dostęp: 01.05.2021].

[43] Український тиждень у Ґданську разом із Українським інститутом: http://ui.org.ua/gdansk-ukrainian-week [dostęp: 01.05.2021].

[44] Мистецька резиденція в рамках премії ім. Казимира Малевича: http://report2020.ui.org.ua/projects/residency-malevych.

[45] Український інститут став партнером десятої, ювілейної премії ім. Казимира Малевича: http://report2020.ui.org.ua/projects/residency-malevych.

Стратегію на 2020–2024 рр.[46] Директор Інституту Володимир Шейко вважає, що культурна дипломатія є важливою складовою національної безпеки, тому державне фінансування галузі культури має бути на рівні фінансування армії та розвідки[47].

Важливим і необхідним проєктом Українського інституту є встановлення аудіогідів українською мовою в музеях по всьому світу, зокрема в Центрі європейської солідарності та в Музеї Другої світової війни у Ґданську[48]. Така ініціатива підтримує розпізнаваність української мови у світі, зміцнює позитивний імідж українця за кордоном, національна мова якого посідає рівноцінне місце серед мов інших національностей. За підтримки Українського інституту в Національному музеї у Варшаві та в Музеї історії польських євреїв POLIN підготовлено та впроваджено аудіогіди українською мовою[49], що є дуже ефективним заходом для популяризації та підтримки української мови як у Польщі, так і в світі.

Водночас треба зазначити, що підтримка української мови з боку держави та дії щодо її популяризації за межами України є похідною від мовної політики всередині країни. Протягом багатьох років український уряд залишався пасивним щодо мовної політики, зберігаючи постколоніальний статус-кво, що сприяло панівному становищу російської мови. Не було розуміння важливості протекторату для національної мови як однієї з основних підвалин національної ідентичності, не було усвідомлення ролі мови для безпеки держави, її зовнішнього іміджу та позиціонування щодо Росії. Треба зазначити, що культурні інститути світу найчастіше починають свою діяльність з мовних курсів (як, наприклад, Гете-Інститут, Британська Рада,

---

[46] Див.: *Річний звіт 2020*. Український інститут: http://report2020.ui.org.ua/?fbclid=IwAR2tn_UMR_n8WdQ4qADXJk8aeWhYGqeQKy8no6KY3QG_v5OnDNZaFeZww9k.

[47] Володимир Шейко: *«Інвестиції в культуру, освіту та культурну дипломатію мають бути співмірними з вливаннями в оборонну інфраструктуру, армію чи розвідку»* // Український тиждень: https://tyzhden.ua/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/252062?fbclid=IwAR1faromFF4bQrNOYLEGm1QzObdaV1KsyP-aaQ0LwT-5MTdsnC9-yJAcnt0 [dostęp: 15.06.2021].

[48] *Аудіогід українською мовою у Європейському центрі Солідарності*: http://report2020.ui.org.ua/projects/audioguide; *Аудіогід українською мовою в Музеї Другої світової війни*, http://report2020.ui.org.ua/projects/audioguide-ww2 [dostęp: 01.05.2021].

[49] *Відтепер українською! Музей історії польських євреїв «POLIN» запускає аудіогід українською мовою*. Український інститут: http://ui.org.ua/page7028714.html [dostęp: 01.05.2021].

Альянс Франсез, Інститут Сервантеса та інші), тим часом як іноді деякі українські дипломати та їхні сім'ї, що залишаються з ними в іноземних установах, мало або взагалі не користуються українською, а про її популяризацію годі й казати. Представництво української держави за кордоном російськомовними дипломатами неприхильно сприймалось українською діаспорою, вплинуло на якість культурних відносин і не сприяло їхньому зміцненню.

Окрім Українського інституту, культурною дипломатією опікуються інші українські державні інституції, які почали виникати після Революції Гідності. Одна з них – **Український інститут книги**[50], який, як і його польський аналог, має на меті популяризувати національну літературу за кордоном, але був створений лише у 2016 р. (для порівняння: польський аналог був створений на 12 років раніше, тобто у січні 2004 р.). Діяльність Українського інституту книги передбачає, серед іншого, надання грантів іноземним видавцям на переклади та публікації української літератури, однак на момент написання цього тексту немає інформації щодо підтримки популяризації української літератури в Польщі цим інститутом. У 2020 р. Інститут книги подав нову ініціативу – державну програму підтримки перекладів Translate Ukraine. Програма Translate Ukraine підтримує міжнародних видавців, які воліють видавати твори українських авторів, покриваючи їхні витрати, включаючи придбання авторських прав і переклад з української. Зазначимо, що цю нову програму підтримки українського уряду для перекладачів української літератури оголосив на своєму вебсайті Польський інститут книги[51]. Взаємне інформування між двома спорідненими культурними установами є дуже доброю практикою у культурних відносинах, воно формує довіру й ефективно прискорює обмін інформацією. Програма фінансової підтримки перекладів інституцією української держави є одним із важливих елементів національної стратегії, «цивілізаційним кроком»[52], завдяки чому Україна та її культура включені до міжнародного інтелектуального дискурсу. В рамках програми протягом року з грантів на переклади було ви-

[50] Український інститут книги: https://book-institute.org.ua/ [dostęp: 01.05.2021].

[51] *Ukraiński Instytut Książki ogłosił nowy rządowy program translatorski*, Instytut Książki, 25.02.2020, https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,ukrainski-instytut-ksiazki-oglosil-nowy-rzadowy-program-translatorski,4727.html.

[52] *УІК презентував результати програми підтримки перекладів Translate Ukraine* // Читомо. 15.02.2021: https://chytomo.com/uik-prezentuvav-rezultaty-prohramy-pidtrymky-perekladiv-translate-ukraine/.

дано 53 українські книжки 21 мовою у 24 країнах. Варто зазначити, що Польща була на першому місці за кількістю перекладів нових книжок, що фінансуються коштом програми Translate Ukraine[53], що свідчить про те, яке важливе місце посідає ця країна в популяризації української літератури.

Значення Польщі для України та культурних відносин з нею підтверджується також тим, що Український інститут організував дослідження сприйняття України за кордоном у семи країнах, з яких Польща входить у п'ятірку найкращих разом зі США, Німеччиною, Францією та Японією[54]. Комплексне дослідження сприйняття України за кордоном є першим у своєму роді, «одним із найамбітніших та водночас найбільш практичних дослідницьких проєктів Українського інституту», мета якого – вивчення ставлення іноземців-реципієнтів до України, їхнього рівня обізнаності про цю країну та її культуру, «дослідження потреб і очікувань партнерів, а також вказівка на найпопулярніші та найцікавіші форми співпраці. Такі знання є необхідною умовою успіху культурних заходів, які організовуються або підтримуються Українським інститутом в окремих країнах, та просування пріоритетів української культурної дипломатії»[55].

Іще одна нова та важлива ініціатива для популяризації української культури за межами України, включаючи й Польщу, яку подали три установи – Український інститут, Український ПЕН-клуб та Український інститут книги, – це нагорода **Drahomán**[56] **Prize** для перекладачів української літератури з усього світу[57]. Як зазначає Володимир Шейко, генеральний директор Українського інституту, «назва нагороди була обрана неспроста, оскільки історично в дипломатичних представництвах перекладачів називали драгоманами. Перекладач є

[53] Там само.

[54] Див.: *Дослідження сприйняття України. Перше комплексне дослідження того, як Україну сприймають за кордоном*. Український інститут: http://report2020.ui.org.ua/#Analytics.

[55] Там само.

[56] Драгоман – давнє «перекладач, провідник і посередник між європейцями і мешканцями Близького Сходу». *Słownik języka polskiego*: https://sjp.pwn.pl/sjp/dragoman;2555404.html; див. також: «Драгоманів (напр., Франц Марія фон Тугут) наймала на роботу і навчала Австрія Габсбургів і Російська імперія. Крім обов'язків перекладача, ця праця почасти пов'язувалася з завданнями дипломатичного характеру, особливо у відносинах Високої Порти з християнськими країнами. Саме тому деякі драгомани пізніше відіграли ключові ролі в османській політиці» (https://pl.wikipedia.org/wiki/Dragoman).

[57] Відзнака для перекладачів з української Drahomán Prize, http://report2020.ui.org.ua/projects/drahoman.

важливою фігурою в культурній дипломатії, тому цілком природно, що Український інститут став співзасновником Drahomán Prize. Культурна присутність України в світі не може бути повною без кваліфікованих перекладачів та якісних перекладів. Тому цією нагородою ми відзначаємо не лише навички та досягнення, а й внесок у те, щоб зробити Україну більш відомою та сприйнятною за кордоном»[58]. На першу премію Drahomán Prize 2020 були номіновані 27 перекладачів і перекладачок із 14 країн. 23 квітня 2021 р. нагороду отримали три відомі й видатні перекладачки: Катажина Котинська з Польщі, Рита Кіндлерова з Чехії та Клаудія Дате з Німеччини.

Інша установа – **Український культурний фонд** (УКФ) – за дорученням держави відповідає за інтеграцію української культури у світовий культурний простір. Він був створений у 2017 р. на основі закону і як державна установа підпорядковується Міністерству культури, молоді та спорту. Діяльність УКФ спрямована на підтримку розвитку національної культури та мистецтва в державі та її інтернаціоналізацію. У поточному 2021 р. УКФ реалізує такі програми:

- аналітика культури (бюджет – 20 млн грн);
- навчання, обмін, резидентура, дебюти (бюджет – 50 млн грн);
- інноваційний культурний продукт (115 млн грн);
- інклюзивне мистецтво (30 млн грн);
- аудіовізуальне мистецтво (100 млн грн);
- новаторські події (програма, спрямована, серед іншого, на зміцнення позитивного іміджу України на міжнародній культурній арені, бюджет – 130 млн грн);
- культурні столиці України (40 млн грн);
- стипендії (5 млн грн);
- культура змін (програма міжнародного партнерства, спрямована на пошук спільних відповідей на виклики сучасного світу шляхом підтримки культурного діалогу та створення спільних творчих проєктів; бюджет – 14 млн грн);
- культура, туризм, регіони (посилення привабливості регіонів; 60 млн грн);
- діти культури (підтримка дитячих проєктів, залучення дітей до культури та мистецтва тощо);

[58] Расулова О. *Перекладаючи українську культуру. Кому і за що вручатимуть першу премію Drahomán Prize* // Українська правда. Життя. 23.04.2021: https://life.pravda.com.ua/culture/2021/04/23/244658/.

- культура плюс (30 млн грн)[59].

Незважаючи на короткий термін від свого заснування, цей заклад підтримав реалізацію численних культурних проєктів, опис яких можна знайти на вебсайті Фонду[60]. Деякі проєкти були реалізовані у співпраці з партнерами з Польщі, наприклад, проєкти «Школа музейних лідерів»[61] і «Артіль»[62]. У вересні 2018 р. на запрошення Інституту Адама Міцкевича делегація УКФ відвідала Польщу з метою налагодження співпраці з польськими культурними установами – Міністерством культури та національної спадщини, Національним Інститутом Фридерика Шопена, Національним кіноархівом, Аудіовізуальним інститутом, Національним культурним центром, Інститутом Адама Міцкевича, Інститутом національної спадщини та Театральним інститутом імені Збігнєва Рашевського[63]. Налагодження співпраці з польськими культурними установами УКФ, безперечно, є важливим кроком на шляху зміцнення польсько-українських культурних відносин, проте, щоб вони не залишалися на рівні декларації, важливо наповнити співпрацю реальними діями. Однією з таких була, наприклад, реалізація проєкту УКФ щодо створення Центру міжкультурного діалогу імені Станіслава Вінценза у селі Криворівня (Івано-Франківська область). Центр має на меті популяризувати ідеї та досягнення польського письменника, видатного гуманіста та шанувальника Гуцульщини[64]. Розробку сценарію фільму про Станіслава Вінценза фінансував Український культурний фонд[65].

Наприкінці квітня 2021 р. виконавчим директором УКФ став Владислав Берковський[66], що є добрим пророкуванням розвитку польсько-українських культурних відносин, оскільки новопризначений директор знає як польські, так і українські проблеми: у 2001–2005 рр.

---

[59] Див.: Український культурний фонд, https://ucf.in.ua/faq.

[60] Архів проєктів УКФ, https://ucf.in.ua/archive; Архівпрограм. Ґрантовий сезон 2020: https://ucf.in.ua/seasons.

[61] Школа музейних лідерів: https://ucf.in.ua/archive/5f2403d080b88820267365c3.

[62] «Артіль»: https://ucf.in.ua/archive/5eee54257bd56a2193262c53.

[63] *УКФ відвідав провідні культурні інституції Республіки Польща*, https://ucf.in.ua/news/01-10-2018.

[64] Центр міжкультурного діалогу ім. Станіслава Вінценза: https://demforum.org/proekty/muzei-stanislava-vintsenza.

[65] «Вінценз»: https://ucf.in.ua/archive/5eff4b93da4ee6007a14ca53.

[66] *Владислав Берковський переміг у конкурсі на посаду Виконавчого директора УКФ*: https://ucf.in.ua/news/27-04-2021.

він був аспірантом Інституту історії УМКС у рамках Європейської колегії польських та українських університетів у Любліні.

З появою нових культурних установ, як-от Український культурний фонд, Український інститут книги, Державне агентство з питань кіно, Українська держава також запровадила прозорі умови фінансування та налагодила тісну співпрацю між культурною спільнотою, громадянським суспільством і грантодавцями із Заходу.

Серед недержавних ініціатив щодо популяризації української культури в Польщі можна виокремити **Український дім**, створений у 2014 р. у Варшаві стараннями **Фонду «Наш вибір»**. Як зазначено на вебсайті цієї установи, «спочатку Український дім був створений для полегшення інтеграції та підтримки української громади у Варшаві, але на сьогодні він відкритий для всіх іноземців і пропонує простір для дій та обміну досвідом і почуття належності до спільноти»[67]. В Українському домі проводяться численні зустрічі, культурні заходи та виставки, а також реалізуються різноманітні проєкти, зокрема Український жіночий клуб, Дитячий клуб «Рукавичка» (для інтеграції дітей і батьків, ознайомлення їх з українською культурою та українською мовою під час цікавих і творчих занять), вокальний ансамбль «Калина». Крім того, в Українському домі діє **Літературний клуб «По-сусідськи»**, створений задля ведення діалогу та порозуміння між поляками та їхніми східними сусідами за допомогою літератури.

Прикладом успішного недержавного польсько-українського культурного співробітництва є згадуваний вище Фонд «Наш вибір». Початок його активної діяльності сягає часів Помаранчевої революції, але офіційно він був заснований у 2009 р. «українцями та їхніми друзями-поляками для роботи на благо українських мігрантів у Польщі, щоб допомогти їм інтегруватися до польського суспільства та польської культури, а також ознайомити поляків з українською культурою»[68]. Фонд працює доволі динамічно: він видає газету «Наш вибір» для українців, які перебувають у Польщі, веде портал naszwybir.pl, організовує регулярні зустрічі з читачами, на яких обговорюються важливі для українців у Польщі теми, а також у них беруть участь відомі та цікаві люди (зокрема, українські письменники). Від самого початку

[67] Ukraiński Dom w Warszawie: https://ukrainskidom.pl/przykladowa-strona/ukrainskim-dom/ [dostęp: 01.05.2021].

[68] Fundacja «Nasz wybór», https://ukrainskidom.pl/przykladowa-strona/fundacja-nasz-wybor/ [dostęp: 01.05.2021].

існування Фонд послідовно підтримує Україну, а надто її прагнення щодо інтеграції до Європейського Союзу. Водночас треба підкреслити, що вищезгадані ініціативи походять від активної частини української громади (як представників української діаспори в Польщі, так і мігрантів) у співпраці з дружньою польською громадою. Бажано, щоб подібні ініціативи підтримувалися й з боку української держави.

Окрім вищезгаданих інституцій, наближенням української культури до польського адресата безпосередньо займаються організації української меншини в Польщі (Об'єднання українців у Польщі, Союз українців Підляшшя, Українське товариство та інші). Деякі з них були створені ще до відновлення Україною незалежності, наприклад, Об'єднання українців у Польщі створене в 1990 р., після розпуску Українського суспільно-культурного товариства, яке діяло в ПНР у 1956–1990 рр. Об'єднання українців у Польщі на сьогодні є найбільшою організацією української меншини в країні, воно має власне видавництво «Тирса», видає тижневик «Наше слово» та щорічник «Український альманах». Діяльність української меншини в Польщі[69] у сфері поширення української культури має велике значення для польсько-українських культурних відносин, проте її аналіз виходить за рамки цієї розвідки.

Польсько-українське культурне співробітництво (окремі заходи)[70]

Від часу встановлення двосторонніх відносин у Польщі та Україні відбулося багато подій, пов'язаних із пропагуванням культури обох країн[71]. Деякі з них мали разовий характер, інші відбувалися циклічно і стали постійною ознакою календаря польсько-українського співробітництва в галузі культури. Співпраця здійснюється як державними установами, так і на рівні органів місцевого самоврядування, установ культури, асоціацій і мистецьких кіл. У межах цієї статті неможливо детально обговорити всі починання у сфері культурних відносин. Свого часу було підготовлено докладний звіт про презентацію та по-

[69] Див. на цю тему, напр.: S. Stępień, *Społeczność ukraińska w Polsce,* [w:] *Tematy polsko-ukraińskie. Historia – Literatura – Edukacja*, pod red. R. Trąby, Wspólnota Kulturowa Borussia, Olsztyn, 2001, s. 162–213.

[70] Частину матеріалів про польсько-українське культурне співробітництво надало Посольство України в РП.

[71] Див.: *Polska na Ukrainie. Współpraca kulturalna*, https://www.gov.pl/web/ukraina/relacje-dwustronne; *Wydarzenia*, Instytut Polski w Kijowie, https://instytutpolski.pl/kyiv/pl/category/wydarzenia/ [dostęp: 01.05.2021] i in.

пуляризацію польської культури в Україні[72], тому в цій роботі увагу зосереджено лише на деяких подіях, пов'язаних із присутністю української культури в Польщі та змінами у цій царині після Революції Гідності.

Одним з наймасштабніших починань польсько-українських культурних відносин був **Польський рік в Україні** та **Рік України в Польщі**. Польський рік в Україні був урочисто відкритий у березні 2004 р. за ініціативи тодішнього міністра культури та мистецтва Польщі Вальдемара Домбровського. Такі заходи є оптимальною можливістю для всебічного представлення як культури, так і науки, туризму, економіки тощо. Відповіддю на цю подію став Рік України в Польщі, який офіційно був урочисто відкритий 11 квітня 2005 р.

Протягом багатьох років у Польщі проходять численні **фестивалі української культури**, переважно за ініціативи української меншини. Фестивалі організовуються у багатьох містах у різних частинах Польщі – у Білій Підлясці («Підляська осінь»), у Познані («Українська весна»), у Тримісті, Щецині, Ельблонзі (дитячий фестиваль), у Варшаві, Кошаліні, Валчі, Сім'ятичах, Білостоці, в Жешуві, Ждині (Лемківський фестиваль), Любліні («Україна в центрі Любліна»), у Пшецьміно (фестиваль польсько-української культури, ґміна Колобжег) і в інших місцях. Заслуговує на увагу також культурна ініціатива «Granica 803» («Кордон 803»), яка, як випливає з назви, відбувається на польсько-українському кордоні, що символізує прагнення до Європи без кордонів і поділів. Під час фестивалів відбуваються концерти українських колективів, виставки творів художників, скульпторів, фотографів та народних майстрів з України, презентації українських книг, зустрічі з авторами, семінари та експертні дискусії, конкурси знань про Україну, презентація і дегустація української кухні та багато інших цікавих і корисних заходів. Вищезгадані ініціативи щодо популяризації української культури зазвичай більшою чи меншою мірою підтримуються українськими консульськими установами в Польщі. Фестивалі приваблюють дуже багато глядачів і сприяють поглибленню знань про українську культуру та її кращому сприйняттю.

[72] *Raport o Polskiej Polityce Kulturalnej na Wschodzie*, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu, Wrocław – Wojnowice 2017, ss. 168, http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/Polska-obecno%C5%9B%C4%87-na-Wschodzie.pdf [dostęp: 01.05.2021].

Уже кілька років у Польщі проходять **фестивалі українського кіно**. Ще донедавна це було неможливо, бо українське кіно тривалий час перебувало у глибокому колапсі, між іншим, через недофінансування та переважання продукції російського походження та/або орієнтації на спільний російсько-український ринок. Анексія Криму та війна на Донбасі спричинили заборону на розповсюдження та показ деяких фільмів російського виробництва в Україні, особливо тих, що прославляли російські мундири, і українська кінематографія вперше отримала потужний імпульс і фінансову підтримку від держави[73]. У 2019 р. відбувся четвертий український кінофестиваль (і вперше у Любліні[74]). До його програми входили не лише покази найцікавіших українських фільмів останніх років, а й зустрічі з режисерами, вибір найкращих фільмів глядачами, майстер-класи, дитяча програма, виставки та концерти, а також дискусії про ситуацію в Україні. Наприклад, під час четвертого фестивалю були представлені найновіші українські фільми, що торкаються актуальних проблем, серед них – «Атлантида», «Додому», «Заборонений», «Крим: оточені зрадою», «Міф» та інші. Варто зазначити, що вже два роки партнером кінофестивалю «UKRAÏNA!» у Варшаві є державна установа Український інститут[75]. Українські фільми також демонструються на міжнародних фестивалях, таких як, наприклад, Варшавський міжнародний кінофестиваль («U311 Черкаси», «Забуті» та ін.)[76]. За словами директора кінофестивалю Беати Беронської-Лях, існує велика потреба у розмовах, взаємних знаннях і порозумінні між українцями і поляками, тому організатори хочуть, щоб фестиваль став містком, майданчиком для діалогу та нагодою проводити час разом. Такі фестивалі допомагають «зламати стереотип безплідної України, де найвищим рівнем мистецтва на експорт є

[73] *Український кінематограф сьогодні: є підстави для оптимізму* // Дело. 13.01.2019: https://delo.ua/lifestyle/ukrajinskij-kinematograf-sogodni-pidstavi-dlja-349156/ [dostęp: 01.05.2021].

[74] *Ukraina! Festiwal Filmowy*: https://ukrainaff.com/ [dostęp: 01.05.2021].

[75] *Фестиваль українського кіно у Варшаві «UKRAÏNA!»*: http://report2020.ui.org.ua/projects/ukraina-fest.

[76] *Українське кіно на 35-му Варшавському міжнародному кінофестивалі* // Наше слово: https://www.nasze-slowo.pl/news/ukra%D1%97nske-kino-na-35-varshavskomu-mizhnarodnomu-kinofestivali/ [dostęp: 01.05.2021.

народні костюми», тоді як «сучасне українське мистецтво може запропонувати набагато більше»[77], зокрема й за допомогою мови кіно.

Фестиваль документальних фільмів Lampa.doc, який уже три роки подорожує Україною, популяризуючи сучасне документальне кіно, відвідає також Варшаву. Як зазначають організатори, «Lampa.doc – це унікальна мистецька подія, яка популяризує культуру перегляду сучасних документальних фільмів на екрані кінотеатрів [...] Lampa.doc відвідає Варшаву вдруге і покаже одні з найкращих українських і польських документальних фільмів останніх років»[78]. Основна мета цього проєкту – краще зрозуміти сусідню країну та допомогти глядачам усвідомити, що обидві країни прагнуть досягти однієї мети – порозуміння.

Прикладом успішної польсько-української співпраці та чудовою можливістю для поляків краще пізнати та зрозуміти свого східного сусіда є кінематографічна діяльність Єжи Гофмана. Відомий польський кінорежисер у тісній співпраці з українськими та західними істориками зняв фільм «Україна – Становлення нації», у якому простежується історія України від прапочатків до Помаранчевої революції. На жаль, українська влада не скористалася цією нагодою, щоб охопити широку аудиторію громадян України: «Через 24 години після прийняття рішення про трансляцію цього фільму українським телебаченням його керівника було звільнено. В Україні є багато людей, які хотіли, щоб цей фільм демонструвався, але, мабуть, є також багато людей, які хотіли б, щоб цей фільм взагалі не з'явився»[79].

Польські глядачі мають змогу ознайомитися з українським кіно не лише на кінофестивалях, а й за допомогою телебачення. Варто зазначити успіх українського серіалу «Кріпосна», який був показаний на телеканалі TVP1 і здобув дуже високу оглядальність[80]. Однак через те, що герої серіалу розмовляють російською, він не завжди

[77] *Фестиваль українського кіно у Варшаві «UKRAÏNA!»*: http://report2020.ui.org.ua/projects/ukraina-fest.

[78] *Festiwal Lampa.doc w Warszawie*: https://warsawnow.pl/festiwal-lampa-doc-w-warszawie/; https://www.lampadoc.org/ [dostęp: 01.05.2021].

[79] *Jerzy Hoffman: «Nie wolno robić rzeczy obojętnych»*, Rozmawiała Anna Korzeniowska-Bihun, «Nasze Słowo», 19.08.2009, https://www.nasze-slowo.pl/jerzy-hoffman-nie-wolno-robic-rzeczy-obojetnych/ [dostęp: 01.05.2021].

[80] *Widownia serialu «Zniewolona» w TVP 1 sięga 3 mln widzów*, «Press», 08.08.2019, https://www.press.pl/tresc/58127,widownia-serialu-_zniewolona_-w-tvp-1-siega-3-mln-widzow [dostęp: 01.05.2021].

асоціюється в суспільній свідомості з Україною. Останнім часом у польсько-українських відносинах у царині кіноіндустрії можна спостерігати нове явище: для задоволення культурних потреб мігрантів-заробітчан з України, яких у Польщі близько 1,5 мільйона, у кінотеатрах мережі «Геліос» проходять «українські сеанси» деяких відомих фільмів (зокрема «Джокер»[81], «Ральф-руйнівник»[82], «Фантастичні звірі: Злочини Ґріндельвальда»[83] та інші). Хоча це не стосується популяризації українських фільмів, ці ініціативи заслуговують на визнання, оскільки опосередковано працюють на поширення української мови в Польщі та підвищення мовної обізнаності та важливості державної мови серед мігрантів з України, багато з яких є російськомовні. На відміну від Росії, Польща не практикує щодо українців наддержавних моделей поведінки, які полягають у підкресленні переваги польської мови, культури та традицій (принаймні це не робиться на державному рівні). Важко уявити, що в Росії з'являться вивіски з поширеними повсякденними фразами (наприклад, «Добрий день!») українською, які пропагуватимуть цю мову. А в кількох містах Польщі вони вже існують[84].

Стереотипи наклали свій відбиток на сприйняття польською аудиторією української культури, включаючи й музику, на що вказує Роман Ревакович: «[про] те, що Україна "розспівана", знає кожен у Польщі, згадуючи, наприклад, українські думи. Однак навряд чи хтось знає про багатство професійної музики, яка створювалася в Україні

[81] *Фільм «Джокер» з україномовним дубляжем у кінотеатрах Польщі*: https://naszwybir.pl/film-dzhoker-z-ukrayinomovnym-dublyazhem-u-kinoteatrah-polshhi/; *Фільм «До зірок» у Польщі покажуть українською*: https://naszwybir.pl/film-do-zirok-u-polshhi-pokazhut-ukrayinskoyu/ [dostęp: 01.05.2021].

[82] D. Wantuch, A. Pitoń, *Kraków otwiera się na Ukraińców. Wprowadza ukraiński w kinach, teatrze, MPK*, «Wyborcza. Kraków», 31.01.2019, https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,24415442,krakow-otwiera-sie-na-ukraincow-wprowadza-ukrainski-w-kinach.html [dostęp: 01.05.2021].

[83] *Ukraińskie seanse kinowe przyciągnęły tłumy. Helios wyświetli kolejne filmy w języku ukraińskim*, Spider's Web, 01.12.2018, https://www.spidersweb.pl/2018/12/filmy-z-ukrainskim-dubbingiem-w-helios.html [dostęp: 01.05.2021].

[84] *W Żorach będą się uczyć języka ukraińskiego z billboardów*, «Dziennik Zachodni», 02.12.2019, https://dziennikzachodni.pl/w-zorach-beda-sie-uczyc-jezyka-ukrainskiego-z-billboardow-zdjecia/ar/c1-14623535, *Lublin uczy się ukraińskiego*, http://ukrainski.lublin.pl/?fbclid=IwAR2-vBHwXLKOqVUS_SJaoqO8_LphhwfSC55U_RMsTWhhwMvI8pFar7mdMbQ [dostęp: 01.05.2021].

протягом століть і сприяла розвитку музичної культури країни»[85]. Роман Ревакович, засновник і президент Фонду Pro Musica Viva, який має українське коріння, вирішив заповнити цю прогалину, організувавши в Польщі **Дні української музики**. «Упродовж багатьох років ми будуємо польсько-українські "музичні мости", які популяризують польську музику в Україні та українську музику в Польщі. Мусимо констатувати, що в польському публічному просторі українська висока культура практично не існує – польські філармонії не виконують українську музику, немає також і українського репертуару в польських оперних і драматичних театрах. Саме цим мотивується наше зосередження на українській музиці, якій у своїй діяльності ми приділяємо особливу увагу»[86].

Перші Дні української музики відбулись у 1999 р., а в 2020 р. Фонд провів їх ушосте[87] і має намір продовжувати в майбутньому. Партнерами Фонду «Pro Musica Viva» з організації фестивалю стали Національний культурний центр, Об'єднання українців у Польщі та Фонд «Наш вибір». Фестиваль проходить за фінансової підтримки Варшави, спілки MAGOVOX, Асоціації авторів ZaiKS і «STOART». Як зазначив у радіопередачі «Off Czarek» 21 жовтня цього року на Tok FM[88] художній керівник фестивалю, презентації високої української музики в Польщі сприяла вищезгадана стипендіальна програма Gaude Polonia, через яку пройшли багато композиторів. Фестиваль був високо оцінений владою Варшави, а також отримав трирічне фінансування.

Українська **популярна музика** до Помаранчевої революції була мало відома в Польщі, на що, зокрема, нарікав журналіст і музичний критик Роберт Лещинський: «Чому в нашому національному та зарубіжному обігу естрадної музики немає жодного українського виконавця? Чому в польських музичних магазинах, на телеканалах, на радіостанціях та на фестивалях знаходяться сотні виконавців з найдальших, часто екзотичних куточків світу, але не з близького зарубіжжя? [...] через відмінність традицій та різну роль музики в культурі українська музика

[85] *1. Dni Muzyki Ukraińskiej w Warszawie*, 20.12.1999, http://www.pmv.org.pl/index.php?s=aktualnosci&id=4&arch=0&dz=1 [dostęp: 01.05.2021].

[86] *Fundacja Pro Musica Viva*, http://www.pmv.org.pl/index.php [dostęp: 01.05.2021].

[87] Див.: *6. Dni Muzyki Ukraińskiej w Warszawie*, http://www.pmv.org.pl/index.php?s=aktualnosci&id=67&arch=0&dz=1&fbclid=IwAR0lpNNWsxk1iIuXBvs7d6CSOw70w-n1ia1-Nzn15jWSnDc6oFzh57eu0VQ [dostęp: 01.05.2021].

[88] *5. Dni Muzyki Ukraińskiej w Warszawie*, Tok FM, 21.10.2019, https://audycje.tokfm.pl/podcast/82157,5-Dni-Muzyki-Ukrainskiej-w-Warszawie [dostęp: 01.05.2021].

має значно вищий музичний, вокальний, виконавський та звуковий рівень. [...] Українці у своїй культурі мають тисячі причин, щоб співати. Це впливає і на рівень музики в цілому»[89].

Звісно, зростанню інтересу до України, її культури, зокрема й музики, сприяла Помаранчева революція. У той час концерти підтримки українських протестувальників були організовані у багатьох польських містах, наприклад, концерт під назвою «Київ – Варшава: спільна справа» у Варшаві, який також транслювався на великих екранах на Майдані в Києві. «Усюди виступали не лише найяскравіші польські зірки, а й колективи з України, і саме вони викликали найбільшу ейфорію. Вони були просто чудові, і тепер польська публіка могла в цьому переконатися!»[90] – писав Роберт Лещинський. І хоча, так би мовити, стіни не були зруйновані одразу, оскільки польська публіка «все ще повністю закохана у західну культуру та англосаксонську музику», усе ж таки сучасна українська популярна музика набувала дедалі більшого визнання серед польських поціновувачів музики.

Іще один сплеск зацікавлення Україною та її культурою пов'язаний з Євромайданом / Революцією Гідності 2013 р. Українці вирушили на Майдан в ім'я європейських цінностей, борючись за право належати до кола західної цивілізації. Готовність віддати своє життя заради захисту європейських цінностей, які мільйони українців вважали невід'ємною частиною своєї ідентичності, викликала в польському суспільстві велику симпатію та почуття солідарності. Під час Революції Гідності та боїв на сході України в Польщі були організовані концерти підтримки, зокрема концерт «Солідарні з Україною» за участі українського гурту Dakh Daugters[91], «Дай руку Україні»[92], в якому виступили і польський гурт українського походження «Еней», український співак Дзідзьо та інші виконавці. Варто зазначити, що в концертах підтримки України брали участь не лише артисти, які представляють сучасну популярну

[89] R. Leszczyński, *Na razie bez happy endu. Muzyczna «pomarańczowa rewolucja»*, «Więź», nr 10 (612), 2009, s. 75.

[90] Там само. С. 77.

[91] *Tłumy na koncercie Solidarni z Ukrainą*, 29.03.2014, https://www.laznianowa.pl/history/info/koncert-solidarni-z-ukrain-29-marca-w-ani-nowej [dostęp: 01.05.2021].

[92] *Koncert – Podaj rękę Ukrainie*, 29.11.2014, https://www.enej.pl/aktualnosci/koncert-podaj-reke-ukrainie [dostęp: 01.05.2021].

музику, а й виконавці класичної музики, наприклад, симфонічний оркестр Вроцлавської філармонії[93].

У Польщі відбуваються й концерти таких відомих українських гуртів, як «O. Torvald», «Воплі Відоплясова», «ДахаБраха», «TaRuta», «KAZKA», «Dakh Daugters», «Тартак», «Один у каное», «Vivienne Mort», «СКАЙ», «Океан Ельзи», «Гайдамаки», «Kozak System», «Без обмежень», «The Hardkiss» та багато інших. Кількість концертів та їхнє розмаїття останнім часом значно збільшилися, оскільки вони мають задовольняти культурні потреби мігрантів-заробітчан з України, які постійно зростають. Також записуються спільні альбоми, наприклад, польського гурту «Voo Voo» та українського «Гайдамаки» чи альбом «Міцкевич – Стасюк – Гайдамаки», на якому польський письменник Анджей Стасюк виконує твори Міцкевича під акомпанемент музики українського гурту «Гайдамаки»[94]. Своєю чергою, відомий український поет і письменник Юрій Андрухович з 2005 р. співпрацює з вроцлавським музичним гуртом «Karbido» і вже випустив із ним кілька спільних альбомів, а саме: «Самогон», «Кориця (з додаванням Індії)», «Абсент», «Літографії», «Атлас Естремо» тощо. Своєрідність і сила притягання української музики підкорює серця, впливає на розум і є джерелом м'якої сили в культурних стосунках між народами.

Пропагуванню української музики в Польщі опосередковано сприяють популярні телепрограми «The Voice of Poland», «Must Be The Muzic» чи «X-Factor», у яких беруть участь виконавці українського походження (народжені в Україні та Польщі), вони не лише презентують нарівні з іншими українські музичні твори[95], а й часто

[93] *Artyści dla Ukrainy. Koncerty w Akademii Muzycznej, Klubie Łykend*, https://www.wroclaw.pl/artysci-dla-ukrainy [dostęp: 01.05.2021].

[94] J. Świąder, *Nowa płyta Haydamaków: Stasiuk wreszcie zaśpiewał, ale show skradł mu Mickiewicz*, 25.01.2018, http://wyborcza.pl/7,113768,22941150,nowa-plyta-haydamakow-stasiuk-wreszcie-zaspiewal-ale-show.html?disableRedirects=true [dostęp: 01.05.2021].

[95] *Must Be The Music 2014: Ukraiński zespół musiał uciekać z kraju! Via Family osiągnie sukces w Polsce?*, 23.10.2014, https://www.eska.pl/hotplota/news/must-be-the-music-2014-ukrainski-zespol-musial-uciekac-z-kraju-via-family-osiagnie-sukces-w-polsce-video-aa-4aBX-3R4z-W9QB.html [dostęp: 01.05.2021]; *DollarsBrothers w «Must Be The Music»*, 06.10.2013, http://ukraincy.wm.pl/173319,Dollars-Brothers-w-Must-Be-The-Music.html [dostęp: 01.05.2021]; *Samotny Ukrainiec w «The Voice Of Poland»*, 05.03.2014, https://muzyka.interia.pl/raporty/raport-the-voice/co-slychac-w-the-voice-of-poland/news-samotny-ukrainiec-w-the-voice-of-poland,nId,1665207#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome [dostęp: 01.05.2021]; *Lemon w finale Must be the music*, 29.04.2012, http://ukraincy.wm.pl/102554,Lemon-w-finale-Must-be-the-music.html [dostęp: 20.12.2019]; *Ukraińskie trio z Bielska w konkursie*

перемагають[96]. Успішні виступи учасників українського походження широко коментуються у соціальних мережах і на каналі YouTube, що сприяє більш теплому сприйняттю українців у Польщі.

Такі заходи вкотре підтверджують, що культура забезпечує участь пересічного громадянина у процесі взаємопізнання та становить ідеальну платформу для долання стереотипів і залучення звичайних людей до діалогу та примирення. Неможливо перелічити всі культурні події, які наближають українську культуру до громадян Польщі як через їхню велику кількість і розмаїття, так і через те, що деякі з них відбуваються на рівні двостороннього співробітництва місцевого самоврядування, наприклад, частини підписаних угод про побратимство міст, і не поширюються на всю країну. Польща визнає привабливість української культури і є найбільшим іноземним ринком українського мистецтва, особливо літератури, а також музики та фільмів. Однак часто це робиться не завдяки підтримці української держави, а всупереч її відсутності.

***

Лише за часів президентства Петра Порошенка правляча еліта почала помічати й цінувати важливість культури для національної ідентичності, безпеки та незалежності держави і підтримувати її тяжіння до Європи. Як зазначає Оксана Розумна, «необхідність позиціонувати Україну на міжнародній арені за допомогою культури стала надзвичайно актуальною через необхідність протидії агресивній політиці Російської Федерації. Культура виявилася ефективною зброєю і водночас стратегією в умовах неоголошеної інформаційної війни»[97]. Росія атакує в Україні те, що становить найбільшу загрозу для реалізації її неоімперського проєкту, – мову, культуру, історію, незалежну церкву та українську ідентичність. Заперечуючи існування окремої української нації, стираючи її історичну пам'ять, зараховуючи всіх громадян України до «русского мира», Москві легше легітимізувати свою агресію в очах міжнародного співтовариства, якщо ця спільнота

Must be the Music, Polskie Radio Białystok, 26.02.2012, https://www.radio.bialystok.pl/dumka/index/id/76798 [dostęp: 01.05.2021].

[96] *Ukrainiec wygrał show TVN-u. Artem Furman zwycięzcą «X-Factora»*, «wPolityce», 1 czerwca 2014, https://wpolityce.pl/media/198660-ukrainiec-wygral-show-tvn-u-artem-furman-zwyciezca-x-factora [dostęp: 01.05.2021].

[97] Розумна О. *Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. Аналітична доповідь*. Київ, 2016. С. 4.

не розглядатиме Україну як окрему і суб'єктну державу. Ось чому культурна дипломатія – надзвичайно важливий фронт боротьби.

Однак зі зміною влади в Україні у 2019 р. виникли побоювання, чи продовжуватиме нинішня влада на чолі з президентом Володимиром Зеленським робити кроки в напрямі популяризації української культури в країні та за кордоном, емансипації від Росії, тобто чи підтримає подальший розвиток культури. Проукраїнські кола підтримували на виборах Петра Порошенка[98], знаючи, що Володимир Зеленський і люди, яких він привів у політику, походять із того сектора індустрії розваг, який орієнтований переважно на російськомовну аудиторію всього пострадянського простору. Наразі правляча команда на чолі із Зеленським робить різні спроби вповільнити або навіть відмінити зміни щодо підтримки та розвитку української мови і культури, що викликає протидію у громадянському суспільстві[99]. Дуже важливим джерелом *soft power* і безсумнівним козирем у міжнародних відносинах є достовірність. У цьому контексті значення має й те, що Володимир Зеленський походить із російськомовної сім'ї, а в своїх сатиричних сценках він неодноразово висміював українців, їхню мову та культуру.

Після двох років президентства Володимира Зеленського системні зміни в культурі сповільнилися. Деякі дії нового табору влади, між іншим, скорочення фінансування культури[100], може свідчити про відмову від продовження проєктів, ініційованих попередньою командою. Посилила це уповільнення і пандемія Sars-CoV-2, оскільки український уряд не забезпечив культурному сектору достатньої підтримки. Згідно з доповіддю Global Soft Power Index 2021 британської консалтингової компанії Brand Finance, яка досліджувала *soft power* 100 країн, Україна у 2020 р. опустилася з 46-го аж на 61-ше місце[101].

[98] *Зеленський чи Порошенко? Кого підтримують зірки та інтелектуали*. BBC: https://www.bbc.com/ukrainian/features-47975236, [dostęp: 01.05.2021].

[99] *«Слуги народу» хочуть скасувати важливі норми мовного Закону. Це перехід на бік Москви, – експерт та активіст Шамайда* // Еспресо: https://zahid.espreso.tv/slugi-narodu-khochut-skasuvati-vazhlivi-normi-movnogo-zakonu-tse-perekhid-na-bik-moskvi-ekspert-ta-aktivist-shamayda [dostęp 01.06.2021].

[100] Закусило М. *Рада ухвалила новий бюджет: 1,5 млрд для Суспільного, 455 млн для кіно, 400 млн для УКФ, 100 млн для Інституту книги* // Детектор Медіа. 13.04.2020: https://detector.media/rinok/article/176326/2020-04-13-rada-ukhvalila-novii-byudzhet-15-mlrd-dlya-suspilnogo-455-mln-dlya-kino-400-mln-dlya-ukf-100-mln-dlya-institutu-knigi/ [dostęp: 01.05.2021].

[101] *Global Soft Power Index 2021*, https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2021.pdf [dostęp: 01.05.2021].

Для порівняння, Польща посідає 38-ме місце (у попередньому році було 35-те) і є лідером у Центральній і Східній Європі. У вищенаведеному дослідженні *soft power* трактується як «здатність даної нації впливати на переваги та поведінку різних суб'єктів на міжнародній арені (держав, корпорацій, громад і громадської думки) шляхом роз'яснення та переконання, а не примусу»[102]. Варто зазначити, що у вищезгаданому дослідженні культура була одним із аспектів, оскільки країни оцінювалися за трьома основними категоріями (знання, вплив і репутація) і кількома вузькогалузевими питаннями (підприємництво та торгівля, якість управління, міжнародні відносини, культура та спадщина, засоби масової інформації та комунікація, освіта і наука, люди та цінності).

Прозорі умови фінансування закладів культури та мистецьких проєктів, розроблені за попередньої правлячої групи у відповідь на вимоги низових організацій щодо змін, не завжди беруться до уваги нинішньою владою. Усе частіше трапляються випадки ручного контролю та непрозорості в управлінні культурним сектором, що нівечить дотеперішні здобутки та викликає вмотивований спротив з боку активної проукраїнської частини суспільства[103]. Наразі ще чинний міністр культури – Олександр Ткаченко – представник медіа-олігархічної системи[104], він критикував обмеження щодо російських культурних продуктів в Україні та негативно висловлювався про обов'язковий ліміт продукції україномовного виробництва на радіо та телебаченні. Його призначення на посаду міністра культури в уряді Дениса Шмигаля викликало занепокоєння у проукраїнській частині суспільства. Щоправда, останні заяви міністра Ткаченка можуть свідчити про певну еволюцію в його розумінні важливості української мови та культури для національної безпеки. В інтерв'ю під назвою «Чому українці повинні усвідомлювати важливість національної ідентичності?» він визнав, що популяризація мови, культури, історії, традицій, пам'яток,

[102] Там само. S. 9.

[103] *Експерти УКФ вимагають розпустити Наглядову раду та скасувати її рішення*. НВ: https://nv.ua/ukr/art/skandal-v-ukf-eksperti-vimagayut-rozpustiti-naglyadovu-radu-50163239.html; *Про кризу в УКФ: «По-комсомольськи готують красиві проєкти до Дня Незалежності»*. Suspilne.media: https://suspilne.media/136241-pro-krizu-v-ukf-po-komsomolski-gotuut-krasivi-proekti-do-dna-nezaleznosti/ [dostęp: 01.06.2021].

[104] Див., напр.: *Чого чекати від нового міністра культури Олександра Ткаченка*. DW, 04.06.2020, https://www.dw.com/uk/чого-чекати-від-нового-міністра-культури-олександра-ткаченка/a-53689053 [dostęp: 01.05.2021].

культурних цінностей, відродження храмів тощо – усе це інструменти для вчинення опору нав'язуванню російської ідеології[105].

У цьому контексті варто зазначити, що інтенсивність та якість польсько-українських культурних відносин є похідною від усвідомлення культури як одного з м'яких інструментів впливу, а значить, і розуміння підтримки (або його відсутності) установ у секторі культури. Позитивним аспектом у цьому плані є розробка та прийняття першої в незалежній Україні Стратегії публічної дипломатії України, яка також включає культурну дипломатію[106]. Залишається сподіватися, що вона виявиться ефективним інструментом просування України у світі, створення її цілісного іміджу та зміцнення її репутації також у Польщі, а не залишиться винятково у сфері декларацій і намірів, як це не раз бувало в минулому з іншими важливими концепціями та програмами.

Висновки

Потужні соціальні емоції, що виникають унаслідок складної та інколи ворожої спільної історії польсько-українського сусідства і болісної історичної пам'яті, істотно перешкоджають історичному діалогові та часто роблять поточну політику заручницею історії. Водночас добросусідські відносини між Польщею та Україною є запорукою стабільності в регіоні, а спільні дії завжди йшли на користь обом країнам. Співпраця у площині культури видається ефективним і безпечним способом побудови довіри та зміцнення відносин. Мовні та культурні відмінності між польською та українською націями не становлять перешкоди для формування коректних, рівноправних і дружніх стосунків. Багатство культурного та інтелектуального спадку робить українців важливим і цінним партнером.

Однак успішний та ефективний розвиток польсько-українських культурних відносин пов'язаний і з геополітичним напрямом, у якому рухаються українські правлячі еліти, і з тим, що для них означає укра-

[105] Ткаченко О. *Чому українці мають усвідомити важливість національної ідентичності*. Українська правда. Життя». 22.02.2021: https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/22/244016/ [dostęp: 01.05.2021].

[106] *Дмитро Кулеба представив першу Стратегію публічної дипломатії МЗС України та назвав сім її напрямів*. Міністерство закордонних справ України: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-predstaviv-pershu-strategiyu-publichnoyi-diplomatiyi-mzs-ukrayini-ta-nazvav-sim-yiyi-napryamiv [dostęp: 01.06.2021].

їнська культура. Культурна дипломатія – це віддзеркалення культурної політики всередині країни. Багатовекторність Леоніда Кучми або проросійськість Віктора Януковича не сприяли емансипації української культури від російської, а значить, і динамічній культурній дипломатії в інших країнах, оскільки українська культура не посіла належного їй місця всередині держави і не мала належної підтримки з боку влади. Не було й розуміння місії культури та значення національної мови в культурній дипломатії. І хоча українська культурна еліта ще від часів Миколи Хвильового вирішувала дилему «Росія чи Європа?» однозначно на користь Європи, правлячі еліти незалежної України не боролися за те, щоб «український пил»[107] у культурному повітрі Європи чітко асоціювався з Україною (а не з Росією[108]). З боку нинішньої української влади необхідно більше розуміння того, що культурна дипломатія може бути ефективним інструментом для зміцнення суб'єктності держави і посилення взаємовідносин із Польщею та іншими країнами.

Шлях України до Європи веде через Польщу, яка на цьому шляху є її найкращим адвокатом. Європейський вектор розвитку та прагнення до зближення із Заходом зазвичай зустрічає схвалення та підтримку з боку Польщі. Польсько-українські культурні відносини уможливлюють взаєморозуміння та реальне, а не декларативне примирення між двома народами завдяки більшій доступності участі пересічного громадянина у процесі співпраці. Для того щоб добросусідські відносини та стратегічне партнерство не залишилися тільки витонченим риторичним зворотом, недостатньо лише підписання договорів, міжурядових угод чи зустрічей видатних представників органів державної влади та місцевого самоврядування. Треба, щоб у них брали активну участь звичайні громадяни. Політичні рішення мають бути суспільно схвалені, а широке залучення громадян до співробітництва у сфері культури закріплює позитивний імідж сусідньої країни у свідомості обох суспільств.

Сутність польсько-українських культурних відносин і водночас їхня велика цінність – це партнерство, а не переважання однієї сторони над іншою, як це спостерігається в українсько-російських відноси-

[107] Забужко О. *Україна: підпілля Європи* // Рапорт про стан культури і НУО в Україні. Op. cit. С. 132.

[108] L. Kuruts-Tkach, *Ukraine's Stolen History, Stolen Culture*, Atlantic Council, 26.02.2018, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-s-stolen-history-stolen-culture/ [dostęp: 01.05.2021].

нах. Визнання Польщею незалежної Української держави – це також визнання суверенітету та культурної автономії України. У зіткненні з неоімперською російською культурою польська культура постає як «посол свободи Заходу»[109]. Завдяки рівноправним культурним відносинам, що ґрунтуються на оригінальних культурних цінностях, які вкорінені у європейській спадщині, Польща зміцнює євроцентризм і самобутність української культури, цінує її внесок до європейської цивілізації та підтримує емансипацію від Росії, інакше кажучи, допомагає відновити Європу в Україні та Україну в Європі.

[109] P. Kowal, *Od dyplomacji kulturalnej do polskiej miękkiej siły* [w:] *Raport o Polskiej Polityce Kulturalnej na Wschodzie*, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu, Wrocław – Wojnowice 2017, s. 14–15.

Лариса Коврик-Токар

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ

У сучасних соціополітичних та економічних умовах найбільш ефективним шляхом вирішення спільних проблем розвитку та поглиблення взаємовигідних контактів між населенням сусідніх країн є саме транскордонне співробітництво (ТКС). Транскордонне співробітництво допомагає встановити баланс між кордонами держав з метою опрацювання найефективніших моделей співпраці для вигідного співіснування та покращення умов життя населення. Таке співробітництво включає співпрацю в усіх сферах – культурній, соціальній, економічній. Розуміння та усвідомлення особливих і характерних економічних, соціальних, культурних та лінгвістичних рис сусідніх держав становить запоруку успішного співробітництва. Прикордонні території – це той фундамент, на якому ґрунтується поступове об'єднання держав на умовах співдружності, передусім їхнього населення. Саме тому транскордонне співробітництво між Польщею та Україною має надзвичайно важливе значення для розбудови тісних стратегічних стосунків між обома державами. Зауважимо, що на рівні співпраці окремих регіонів можливо досягнути більших результатів у вирішенні конкретних проблем, з якими стикається населення на місцях. І якраз досвід українсько-польського транскордонного співробітництва ілюструє це твердження якнайкраще.

Говорячи про польсько-українські міждержавні відносини, зазначимо, що вони почали формуватися ще задовго до здобуття незалежності Україною і Польщею, були суперечливими, складними та неоднозначними. Історичні перипетії, спільні нарікання й образи між двома народами, що часто і не безпідставно ставали причинами непримиренності позицій аж до формування образу ворога – ось той багаж, з яким вони переступили поріг XX ст. Тому не дивно, що нагромаджені українсько-польські суперечності отримали свій вихід у час завершення Першої світової війни, коли обидва поневолені народи дістали шанс на формування власної державності на руїнах Австро-Угорської та Російської імперії. Склалася настільки непроста

ситуація, що польські політичні чинники виступили як ворогами, так і союзниками українських визвольних змагань: у 1918–1919 рр. вони збройно виступили проти ЗУНР і УГА в Галичині, а невдовзі, у 1920 р. стали союзниками УНР у боротьбі з більшовицько-російською агресією[1]. Тут доречно було б згадати вислів польського історика М. Козловського, який назвав обидві війни «Пірровою перемогою» для Польщі, оскільки вони викопали величезну прірву між українцями і поляками – «природними сусідами і союзниками»[2], а крім того, різко поглибили розбіжності та конфлікти всередині українського національного табору. Адже 1920 р. уряд УНР під проводом С. Петлюри підписав з Польщею Варшавський договір і військову конвенцію, за якими території Східної Галичини і Західної Волині, Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини залишалися за Польщею[3]. Як зазначає український дослідник, найуразливішим місцем Варшавського договору для УНР було визнання східного кордону Польщі по р. Збруч. Він також додає, що основні пункти Варшавської угоди були віддзеркаленням слабкості УНР, яка була для Польщі союзником без території, сильної армії та надійної підтримки в масах[4].

Зауважимо, що майже всі тогочасні політики засудили цей договір, окрім близьких соратників С. Петлюри. Також не знайшов він загальної підтримки й у польському політикумі початку минулого століття, що було пов'язано зі складними і суперечливими обставинами, за яких довелося здійснювати політику Ю. Пілсудському. Проте з огляду на його значення у контексті формування військово-політичного союзу двох народів проти російської агресії, також з погляду вже подій XXI ст., можна вважати такий зовнішньополітичний крок С. Петлюри і Ю. Пілсудського логічним та обумовленим важкими історичними обставинами. Звісно, надаючи допомогу УНР, польське керівництво використовувало у своїх цілях несприятливу для України політичну

[1] Зашкільняк Л. *Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків XX ст.* / Український ін-т національної пам'яті, https://old.uinp.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoi-istorii-ukraintsiv-i-polyakiv-khkh-stolittya#sdfootnote4sym.

[2] M. Kozłowski, *Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Kraków, 1990, s. 105–106.

[3] Дацків І. *Українсько-польські взаємини 1919–1920 рр.: роль дипломатії УНР* // Україна дипломатична. 2011. Вип. 12. С. 795–816, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2011_12_195.

[4] Дацків І. *Варшавський договір 1920 р. в історії української дипломатії* // Україна – Європа – Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 16(2). С. 125–132, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_16(2)__13.

ситуацію, але ж воно теж виявилося заручником у зовнішньополітичних іграх своїх союзників по Антанті, які не вбачали у Польщі актора, що зможе протистояти просуванню більшовизму на захід Європи. Отже, союз Пілсудський – Петлюра, який більшою мірою ґрунтувався на особистих домовленостях і стикнувся з гострою опозицією як українців, так і поляків, виявився малоефективним. Однак він заклав основу для майбутньої співпраці вже незалежних України і Польщі як держав, для яких питання зовнішньої загрози може стати основою для зближення та навіть стратегічного партнерства.

Як відомо, 2 грудня 1991 р. Республіка Польща першою визнала незалежність України[5] та вирішила встановити з нею дипломатичні відносини. А за кілька років, після того як Польща здобула членство в НАТО і Європейському Союзі, взаємовідносини постали в новій якісній фазі. Стосунки між державами завжди визначалися двома чинниками: внутрішніми і зовнішніми, залежно від міжнародної ситуації і їхньої міжнародної політики. Зауважимо, що особливі відносини між Польщею та Україною склалися не тільки через територіальну близькість, спільні сторінки історії та чисельні діаспори по обидва боки кордону. По-перше, обидві держави володіли співставним економічним, військовим, фінансовим, технологічним і гуманітарним потенціалом, що дозволяло їм на паритетних засадах встановлювати особливий статус відносин без шкоди для іншого партнера. По-друге, і Польща, і Україна відігравали важливу геополітичну роль у регіоні Центральної та Східної Європи і мали спільні погляди на питання розвитку регіональної та європейської безпеки. Третім вагомим чинником на середину 1990-х років стають схожі завдання щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, які уряди двох держав визначали як пріоритетні[6]. І, нарешті, обидві держави виявили зацікавленість у довгостроковій співпраці у більшості галузей. Усе це заклало підвалини для формування тісного взаємовигідного міждержавного діалогу, який хоч і позначався певними кризовими моментами, та все ж вирізнявся своєю стратегічністю. І саме транскордонна співпраця згладжувала певні гострі моменти, які могли існувати на

[5] Cichocki J. *Poland and the EU's «Eastern Dimension»* / J. Cichocki, M. Cichocki, P. Kowal // The EU's 'Eastern Dimension' – an Opportunity or Idée Fixe of Poland's Policy? Warsaw: Center for International Relations, 2002.

[6] Жовква І.І. *Стратегічне партнерство України. Теорія і практика* / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ, 2006.

рівні високої політики чи сприйняття окремих груп і політичних сил обох держав, адже вона давала змогу вибудовувати стосунки у різних площинах і давати практичний результат, з якого могло скористатися безпосередньо населення.

Загалом транскордонне співробітництво є витвором європейської теорії та практики, тому досвід Польщі для України у цьому контексті був вагомим. Як писав Кржиштоф Чижевський у своєму дослідженні «Розуміння кордону в європейській традиції», «не так давно, у 1960-ті, Західна Європа взяла курс на стирання кордонів, які розділяють країни, нації та народи»[7], що заклало базис для європейської інтеграції та створення єврорегіонів. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою, підписана в Мадриді 21 травня 1980 р., вже офіційно ввела в науковий обіг поняття транскордонної співпраці. У цій Конвенції транскордонне співробітництво визначається як «...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей»[8].

Транскордонне співробітництво чітко означає співпрацю суміжних територій сусідніх держав, тобто визначальною є наявність кордону між співпрацюючими територіями[9]. Варто зазначити, що на сучасному етапі у транскордонній співпраці береться до уваги не прикордонна область – адміністративно-територіальна одиниця однієї держави, розташована безпосередньо вздовж державного кордону, а транскордонний регіон – територія, яка охоплює суміжні прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав. І це дуже важливий момент, оскільки розширює можливості співробітництва і збільшує залученість потенційних суб'єктів співпраці. Також важливо наголосити, що саме польський досвід здійснення транскордонного співробітництва один із найбільших у регіоні Центральної та Східної

[7] Czyzewski K. *The Idea of a Border in the European Tradition* // Regional Contact. 1995. No 10, pp. 120–128, http://freeref.ru/wievjob.php?id=423290.

[8] *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями*. Мадрид, 21 травня 1980 року.

[9] Гвазава Н.Г. *Єврорегіони: досвід та перспективи* // Державне будівництво. 2009. № 1, http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_60.

Європи, що не могло не вплинути на зацікавленість із боку української сторони. Так, на території Польщі діє 15 єврорегіонів, а відтак – майже не залишилося вільної від єврорегіонів прикордонної території. Отже, на сьогоднішній день єврорегіони охоплюють близько 40 % території Польщі, де проживає майже третина її населення.

Базовим документом українсько-польського міжрегіонального співробітництва є Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, підписана 24 травня 1993 р. Зазначений міжнародний договір закріплює правові засади співпраці органів місцевої влади й органів місцевого самоврядування України і Республіки Польща, зокрема в економічній, культурно-гуманітарній, освітній і туристичній сферах[10]. Проте на початок 1990-х років, попри досягнуті домовленості щодо транскордонного співробітництва, на практиці для обидвох держав цей напрям ще не був пріоритетним. На той час Україна більше зусиль докладала до вирішення внутрішніх економічних проблем, тому в зовнішній політиці пріоритетними стали взаємини зі США, Канадою та ЄС. Натомість для Польщі головним на порядку денному теж були економічні проблеми, пов'язані із запровадженням ринкових механізмів, демократичним транзитом та прагненнями інтегруватися до євроатлантичних і європейських об'єднань.

Уже пізніше транскордонну та міжрегіональну співпрацю Польща почала розглядати як важливий інструмент створення та розбудови нових міждержавних відносин[11]. На рівні України таке співробітництво уможливилося лише у червні 2004 р. Тоді було підписано Стратегію українсько-польського міжрегіонального та прикордонного співробітництва[12] – документ, що заклав основу нового рівня економічної взаємодії, а значить, і формування транскордонної співпраці вже на рівні не тільки Польща – Україна, а на рівні ЄС – Україна. Головним завданням була проголошена реалізація міжрегіональних і транс-

[10] *Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею* // Україна та Польща. Міжрегіональне співробітництво / Посольство України в Республіці Польща, http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions.

[11] *Narodowa Strategia Integracji (Warszawa, 1997)* // Centrum Informacji Europejskiej Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/a50f2d318bc 65d9dc125 6e7a003922ed/8af14389febc13bfc1256e7b0048e894?OpenDocument.

[12] *Стратегія українсько-польського міжрегіонального і прикордонного співробітництва*. Київ; Варшава: Українсько-Польська Міжурядова Координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва, 2004. 19 с.

кордонних проєктів із метою зближення моделей адміністративно-самоврядного управління регіонів України й Польщі й наближення рівня їхнього розвитку до європейських стандартів.

Важливими осередками інтенсифікації та розвитку українсько-польського міжрегіонального та транскордонного співробітництва є єврорегіони «Карпати» і «Буг», які діють в українсько-польському прикордонні. Єврорегіон «Карпати» функціонує на основі Декларації про співпрацю спільнот, які мешкають на території Карпатського регіону, а також на основі статуту Міжрегіональної асоціації «Карпатський єврорегіон», що їх підписали 14 лютого 1993 р. в м. Дебрецені (Угорщина) міністри закордонних справ України, Польщі та Угорщини[13].

До складу єврорегіону «Карпати» входить 26 адміністративних одиниць, у тому числі польські воєводства Кроснінське, Жешувське, Перемишльське та Томашувське і також Чернівецька, Закарпатська, Львівська та Івано-Франківська області України.

Наразі єврорегіон «Карпати» один із найбільших на Європейському субконтиненті, його площа – 154 тис. кв. км, кількість населення перевищує 16 млн осіб.

Діяльність КЄ підтримують такі міжнародні інституції, як ОБСЄ, РЄ, ЄБРР і МБРР, а також організаційно-правові структури та постійні робочі комісії згаданої асоціації. Основні проєкти, які реалізуються в межах регіону, спрямовані на провадження спільних наукових досліджень, організацію міжнародної торгівлі, утворення національного парку Східних Карпат, освіту та підтримку туризму[14].

Можемо констатувати, що подібна форма транскордонної співпраці, безперечно, позитивно впливає на економічну та соціально-гуманітарну сфери. Для України єврорегіон «Карпати» є регіональною платформою на шляху інтеграції до європейської спільноти. Держава розвиває і зміцнює багатосторонній діалог з регіонами цієї транскордонної організації, які вже понад 15 років є державами – членами Європейського Союзу (Угорщина, Польща і Словаччина приєдналися в 2004 р., Румунія – в 2007 р.). Зокрема, саме за ініціативи України у 1995 р. була створена Асоціація університетів Карпатського Єврорегіону (КЄ) – інституційного майданчика для поглиблення кооперації

[13] Статут міжрегіональної організації «Карпатський єврорегіон», http://euroregionkarpaty.com. ua/karpaty/2010-03-20-22-56-53/2010-03-21-01-00-05.html.

[14] Біла С. *Щодо активізації міждержавного міжрегіонального співробітництва західних регіонів України в рамках Єврорегіону «Карпати»*, http://www.niss.gov.ua/articles/1236/.

академічних, освітніх і наукових інституцій країн – учасниць Карпатського Єврорегіону. У 2008 р. було засновано міжнародний туристичний маршрут «Карпатський Єврорегіон», реалізація якого сприяє розвиткові туризму, сфери послуг, що надає стимули для зміцнення місцевої економіки. Завершився проєкт «Мережа місцевого розвитку Карпатського Єврорегіону – можливості для України 2013–2014»[15].

Для розвитку української частини КЄ також украй важлива технічна допомога ЄС, яка передбачає можливість отримання грантів на задоволення потреб місцевого розвитку. До прикладу, як зауважує дослідниця О. Юринець, використання такого інструментарію дозволило Львівській ОДА втілити декілька програм, зокрема такі: «Відновлювальні джерела енергії – рецепт покращення якості природного середовища на території Любачівського повіту Яворівського району» (145 тис. євро); «Любачів – Яворів: два потенціали, спільний шанс» (680 тис. євро); «Підвищення ефективності транскордонної системи реагувань на екологічні ризики: Томашів – Любельський – Жовква – Сокаль» (344 тис. євро); «Розвиток транскордонної системи захисту від загроз природного характеру на польсько-українському кордоні» (455 тис. євро)[16].

Однак, аналізуючи пріоритетні напрями розвитку єврорегіону «Карпати», варто виокремити й той факт, що більшість проєктів, які реалізовуються в його межах, спрямовані на підтримку культури, освіти і туризму. Проте зазначені сфери не є бюджетоутворюючими для української економіки і суттєво не впливають на показники економічного зростання західних регіонів України[17]. Використовуючи можливості територіальної співпраці у рамках КЄ, доречно надавати пріоритет галузі соціально-економічного розвитку територій, створенню транскордонних кластерів, активізації співробітництва у сфері підприємництва, що забезпечить створення нових робочих місць у карпатському регіоні. Необхідно також сприяти інфраструктурному забезпеченню (фінансовому, інформаційному, соціальному,

[15] Мікула Н. *Розвиток нових форм транскордонного співробітництва* // Економіст. 2011. № 5. С. 20–23.

[16] Юринець О. *Карпатський Єврорегіон як важлива складова європейської інтеграції України* // Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи, http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28232/1/022-102-107.pdf.

[17] Там само.

туристично-рекреаційному тощо) вказаної території, що суттєво посилить її конкурентоспроможність в економічному середовищі.

Єврорегіон «Буг» включає Замостське, Холмське, Люблінське та Тарнобжське воєводства (Польща); Волинську область (Україна), а також Брестську область (Білорусь). Діяльність єврорегіону «Буг» регулюється Угодою про створення Транскордонного об'єднання «Єврорегіон Буг», підписаною 29 вересня 1995 р. в м. Луцьку між Волинською областю та колишніми Холмським, Люблінським, Тарнобжезьким і Замостським воєводствами Республіки Польща (до зміни адміністративного поділу цієї країни в 1999 р.)[18].

Зазначимо, що інституційні органи єврорегіону «Буг» здійснюють свої повноваження переважно через управління транскордонними проєктами. Фінансова реалізація проєктів забезпечується фондами Європейського Союзу та міжнародними донорськими організаціями в рамках програм FARE, TACIS, INTERRE. Однак відсутність необхідних професійних знань і навичок нерідко гальмує реалізацію низки проєктів. В органах місцевого самоврядування та управління Єврорегіону відчувається нестача відповідних кадрів[19].

Утворення єврорегіону «Буг» дало поштовх динамічному розвитку українсько-польського міждержавного співробітництва загалом і співпраці в гуманітарній сфері зокрема. Налагоджено обмін творчими колективами, проходять численні музичні конкурси, підтримуються стосунки в галузі освіти, науки, спорту, туризму тощо. Заходи, які проходять під егідою єврорегіону «Буг», сприяють подальшому взаємозбагаченню та розвитку національних культур, поглибленню творчих контактів, кращому розумінню один одного. Важливий напрям діяльності єврорегіону «Буг» – створення інформаційної бази, співпраця друкованих та електронних засобів масової інформації, радіо, телебачення тощо.

За роки діяльності єврорегіону «Буг» значно розширилася торговельно-економічна співпраця українців із польськими партнерами, створено чимало спільних підприємств, набирають обертів інвести-

[18] *Єврорегіон «Буг»: концепція та стратегія розвитку*. Луцьк: Ред.-вид. відділ. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 416 с.

[19] Харчинська О. *Інституційна основа транскордонного співробітництва (на прикладі єврорегіону «Буг»)* // Наук. вісник Ужгородського ун-ту: Серія: Політологія. Соціологія. Філософія, Ужгород: Говерла, 2009. Вип. 12. С. 191–194, https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10356.

ційні процеси, формується банківська система, здійснюється обмін інформацією економічного характеру. Результати діяльності єврорегіону «Буг» засвідчують, що така модель прикордонних взаємовідносин є дієвим засобом, який сприяє розвитку українсько-польського стратегічного партнерства.

Проте досягнутих домовленостей і реалізованих проєктів іще не достатньо для повноцінної реалізації потенціалу єврорегіонів. Зокрема, як йдеться у Концепції державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 рр., на заваді цьому стоїть неузгодженість на міждержавному рівні пріоритетів діяльності учасників єврорегіонів, 142 принципів та підходів до розвитку такої співпраці; неузгодженість нормативної, організаційної та методичної підтримки діяльності єврорегіонів з боку центральних органів влади[20]. Розкриттю потенціалу єврорегіонів сприятиме більш повне використання можливостей територіальних громад, потенціал яких зростатиме унаслідок успішної реалізації адміністративно-територіальної реформи, що розпочалася в Україні.

Важливо також підкреслити, що складовою інституційного забезпечення розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва є спільні програми, концепції і стратегії. Серед них можна виділити Стратегію транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Волинської, Львівської та Брестської областей на 2014–2020 рр., яка розроблена в рамках єврорегіону «Буг» та прийнята у травні 2014 р. Основною метою стратегії є визначення напрямів розвитку українсько-польського ТКР в економічній і гуманітарній сферах, з питань охорони довкілля, розбудови транспортної та прикордонної інфраструктури та підготовки спільних проєктів[21].

Можемо припустити, що із успішним завершенням адміністративно-територіальної реформи в Україні, яка розпочалася у 2015 р., та повноцінним функціонуванням територіальних громад співпраця у рамках єврорегіонів стане ще інтенсивнішою і не буде гальмуватися. Це дасть змогу більш повно використовувати можливості територіальних

[20] *Концепція державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки*: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1838-р від 15 верес. 2010 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1838-2010-%D1%80.

[21] *Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки*, www.ekosphera.org/.../61-Polsko-ukrayinskastrategiyatranskordonnog.

громад і спрямовувати їх на реалізацію потенціалу транскордонної співпраці.

Важливим аспектом розвитку українсько-польського міжрегіонального й транскордонного співробітництва є залучення в рамках реалізації окремих проєктів фінансових коштів ЄС. У цьому контексті необхідно виділити Програму транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» ЄІСП на 2007–2013 рр. та 2014–2020 рр., яка стала ефективним інструментом для використання коштів ЄС органами місцевої влади та самоврядування, а також неурядовими організаціями обох держав для реалізації проєктів у сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва[22]. Налагодження контактів між громадянами країн ЄС і сусідніх країн здійснюється за допомогою таких інструментів зовнішньої політики: Угода про спрощення візового режиму, партнерство мобільності, міграційне партнерство і (спеціально для східних сусідів) місцеві режими прикордонного руху і транскордонного співробітництва.

Програма транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» протягом багатьох років підтримує пожвавлення розвитку на прикордонних територіях Польщі, Білорусі та України шляхом співфінансування різних проєктів. Проєкти, що фінансуються в рамках Програми, є неприбутковими і повинні сприяти покращенню якості життя жителів прикордонних регіонів Польщі, України та Білорусі[23].

Кожен проєкт, що співфінансується Програмою, має продемонструвати транскордонний ефект не лише завдяки партнерству між інституціями, а й завдяки результатам спільної діяльності та їхньому позитивному впливу на прикордонну територію та її мешканців.

Перший етап Програми було реалізовано в 2004–2006 рр. На той час структура Програми та фінансування проєктів були набагато складнішими, ніж зараз. Так, у Польщі проєкти фінансувались Європейським фондом регіонального розвитку, а у Білорусі та Україні – TACIS. Разом з цим на цьому етапі у рамках загального бюджету ЄС у 45,8 млн євро було профінансовано 167 проєктів, спрямованих на

[22] *Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею. Посольство України в Республіці Польща*. 2017, http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions.

[23] Моцик О.Ф. *Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу* // Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 177–182.

розвиток прикордонних територій. Хоча фінансування проєктів для України та Білорусі становило лише близько 7 млн євро[24].

Загалом можна зазначити, що основним позитивним наслідком для розвитку українсько-польського ТКС за цей період стали досвід реалізації спільних проєктів, а також підвищення інтересу до таких проєктів ТКС з боку українських інституцій. Саме з реалізацією цієї програми, ТКС стає важливим фактором у розвитку українсько-польських відносин загалом та однією з можливостей для подальшої євроінтеграції України.

У 2007–2013 рр. фінансування Програми, яка реалізувалась у межах Європейського інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП), було суттєво збільшено – до 170 млн євро, що дало змогу реалізувати 117 проєктів. Це були великі інфраструктурні, регулярні та парасолькові проєкти. Вони мали позитивний ефект у таких сферах, як соціальна інфраструктура, охорона здоров'я, освіта, туризм, охорона культурної спадщини, безпека, а також інфраструктура та функціонування пунктів перетину кордону.

На наступному етапі, 2014–2020 рр. Програма діяла у рамках Європейського інструменту сусідства (ЄІС), відповідаючи на національні та регіональні потреби та вирішуючи спільні питання у сферах захисту довкілля, культури, охорони здоров'я та безпеки. Що ж до бюджету, то Програма Польща – Білорусь – Україна є найбільшою програмою ЄІС ТКС на сухопутних кордонах ЄС, із бюджетом понад 170 млн євро, виділеним на реалізацію 167 проєктів.

Стратегію Програми 2014–2020 рр. було прийнято на підставі соціально-економічного аналізу, проведеного на замовлення Органу управління Програми. В ході аналізу були визначені спільні національні та регіональні пріоритети країн-учасниць і відповідних регіонів. Вона також базувалася на досвіді попередніх програмних періодів. У Стратегії Програми враховано також погляди різних зацікавлених сторін на спільні потреби і проблеми територій, охоплених Програмою. Окрім цього, у ній відображені рішення, прийняті щодо тематичних сфер, у яких країни-учасниці можуть не тільки вирішувати спільні проблеми, а й оперувати спільними активами[25].

---

[24] *Програма транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» 2014–2020*, https://www.pbu2020.eu/ua/pages/251.

[25] Там само.

Міжрегіональне співробітництво є важливою складовою стратегічного партнерства України та Республіки Польща, ефективним засобом європейської інтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях.

На сьогодні Україна має найрозвинутішу мережу міжрегіональної співпраці саме з Республікою Польща. Практично всі області України та воєводства Польщі уклали угоди про міжрегіональне співробітництво. Усі 16 воєводств Польщі мають партнера в Україні на рівні області. Найбільше українських партнерів мають Підкарпатське, Люблінське, Лодзьке, Сілезьке та Мазовецьке воєводства. З українського боку найбільше польських партнерів мають Львівська, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області.

Укладання двосторонніх угод про партнерство на рівні міст, районів і селищ з боку України та міст, повітів і ґмін з боку Польщі має сталу тенденцію до зростання. На регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею на сьогодні підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво.

Підбиваючи підсумки, варто констатувати, що з огляду на сучасні політичні й суспільні зміни, що відбуваються в Центрально-Східній Європі, глобальну переорієнтацію зовнішньоекономічних інтересів і зв'язків, усе більше утверджується розуміння важливості регіонального співробітництва між Україною та Польщею.

На початку третього тисячоліття обидві країни обрали стратегічний курс на співпрацю з інтегрованою Європою. Серед чинників, які забезпечують процес ступеневої, поетапної та узгодженої інтеграції, особлива увага приділяється транскордонному співробітництву. Нині воно охоплює всі сфери суспільного життя: політику, економіку, культуру, військову сферу та ін. Основна організаційна форма транскордонного співробітництва в країнах ЄС на сьогодні – це Єврорегіони, розвиток яких базується на розширенні повноважень місцевих органів прикордонних областей за згоди центральних органів влади в частині розробки спеціальних комплексних програм економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізації транскордонних економічних проєктів, зорієнтованих на вирішення проблем зайнятості та екології, створення інфраструктури тощо. Саме завдяки програмам і проєктам транскордонного співробітництва європейська спільнота формує свою стратегію регіонального розвитку, спрямовану на вико-

ристання наявних можливостей і посилення конкурентоспроможності регіонів. Особливо це стосується підтримки прикордонних регіонів, які в кожній державі були периферійними і менш розвинутими, ніж центральні. За цих обставин ЄС у своїй політиці приділяє значну увагу прикордонним регіонам, щоб нівелювати різницю рівня життя населення як між регіонами всередині однієї держави, так і прикордонними регіонами сусідніх держав ЄС.

Українсько-польська транскордонна співпраця в рамках єврорегіонів «Карпатський» і «Буг» має значний потенціал, однак він досі повною мірою не використовується. Покращення їхньої діяльності перебуває в площині вдосконалення законодавства, належного інституційного забезпечення й розширення прав територіальних громад на принципах децентралізації та субсидіарності. Для української сторони надзвичайно вагома співпраця з органами територіального самоврядування Республіки Польща із питань запозичення досвіду запровадження ефективних моделей діяльності органів місцевого самоврядування, реалізації політики децентралізації, упровадження адміністративно-територіальної реформи, залучення інвестицій, розвитку туризму та загалом гуманітарної сфери. Для Польщі як країни – члена ЄС транскордонне співробітництво створює нові можливості для утвердження ключових позицій у спільній європейській політиці сусідства, забезпеченні стабільності на східному кордоні ЄС, реалізації спільних інвестиційних проєктів, проєктів у сфері екології та розвитку прикордоння.

Сергій Даниленко, Валентин Балюк

СТОЛІТТЯ СОЮЗУ «ПЕТЛЮРА – ПІЛСУДСЬКИЙ» В ОБ'ЄКТИВІ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Вступ

Одразу зауважимо, що до інформаційних атак на подію столітньої давнини російські пропагандисти ведуть наступ трьома колонами: 1) медіа власне у самій Росії (і не принципово, чи це офіційні видання, чи позиціонують себе як незалежні); 2) інформаційні ресурси, що ідентифікують себе як «українські» та мають домен .UA; 3) інформаційні сторінки російських Think Thank, що обслуговують кремлівську владу чи відображують ідеї шовіністичних кіл.

Висвітлення століття союзу Пілсудського з Петлюрою було проаналізовано також на основі російських пропагандистських медіа у Польщі (Sputnik Polska) та тижневика «Myśl Polska», заснованого націонал-демократами, близькими до Романа Дмовського – політичного противника Юзефа Пілсудського, який до сьогодні обстоює формулу «домовленостей з Росією та невтручання у справи російської зони впливу, передусім в Україні».

Перше, що закидають Симонові Петлюрі російські дослідники, – це те, що він фактично віддав українські території – Галичину і Волинь – Речі Посполитій під час підписання Варшавського договору, цим самим зрадивши довіру керівництва ЗУНР. Проте фактично це була ціна за укладення Варшавського договору, без якого армія УНР не змогла б продовжувати боротьбу проти більшовиків і «білих»[1]. Поляки вимагали передання цих територій до складу Речі Посполитої, і хоч би як українська сторона намагалася найти компроміс під час переговорів, усі спроби були б марними, оскільки у разі невиконання цієї умови Польща відмовлялася визнавати незалежність України і не висувати своїх історичних претензій на частину Правобережної України. Тому відмова від Галичини та Волині була вимушеною по-

[1] Пісулінський Я. *Як проходили переговори щодо договору «Пілсудський – Петлюра»* // Польсько-українська військова співпраця потягом історії. Київ, 2017. С. 177–201.

ступкою Петлюри як слабшої у двосторонній домовленості сторони[2]. Однак таке рішення фактично забезпечувало існування української державності, хоч і у зменшених кордонах. Крім того, цей договір міг сприяти усуненню міжнародної ізоляції УНР за рахунок того, що Польща, яку підтримували країни Антанти, могла б у переговорах з ними порушити українське питання.

Після розпаду імперій, Російської у 1917 р. та Австро-Угорської у 1918 р., Польща та Україна намагались утвердитися як незалежні та суверенні держави у Центрально-Східній Європі у міжнародно-визнаних кордонах. У процесі цього становлення між народами траплялися сутички та непорозуміння, але є й приклади спільної боротьби проти російського імперіалізму, який був і залишається головною небезпекою для незалежних держав регіону[3]. Саме концентрація російською пропагандою уваги читача на проблемах у польсько-українських відносинах відволікає від головного, а саме агресивних дій і злочинів Росії проти країн і народів регіону.

Позиції Польщі та України у питанні визначення кордонів після завершення Першої світової війни суттєво відрізнялися. Політичні сили Польщі обстоювали історичний підхід у визначенні кордонів відродженої держави, тоді як в Україні перевагу віддавали концепції розподілу територій за етнічним принципом. Політична еліта тогочасної Польщі усвідомлювала, що відродити кордони 1772 р. буде неможливо. З цього приводу в польській політичній думці існувало два головних підходи. Націонал-демократи під керівництвом Романа Дмовського пропонували у справах східного кордону домовлятися з Росією та інкорпорувати якомога більше територій з українським і білоруським етнічним населенням. Державники під проводом Юзефа Пілсудського підтримували концепцію формування федерації народів у Центрально-Східній Європі, яка буде в змозі протистояти агресивній політиці Росії. У питаннях перебігу східного кордону Польщі представники цієї політичної течії пропонували домовлятися з сусідами

[2] Руккас А. *«Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р.* Київ, 2015. С. 37; J. Pisuliński, W. Skalski (red.), *Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały*, Warszawa-Kijów 2020.

[3] Дорошко М. *Неоголошені війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст. Причини і наслідки*. Київ, 2018. 196 с.; Дорошко М., Головченко В. *Гібридна війна Росії проти України. Історико-політичне дослідження*. Київ, 2016. 180 с.

(українцями, литовцями та білорусами) на основі історичного підходу з урахуванням національного принципу[4].

Під час переговорів щодо укладення Брест-Литовського мирного договору Михайло Грушевський наполягав на тому, що входження до УНР, зокрема, Холмщини, Підляшшя та Східної Галичини має здійснюватися на основі етнічного принципу. Підписання угоди викликало негативну реакцію поляків, які наполягали на врахуванні історичного фактора у визначенні кордонів. У період польсько-української війни у Східній Галичині держави Антанти, що отримали від Австрії право розпорядитися долею цього регіону, пропонували його поділ між польською та українською (ЗУНР) сторонами. Однак ЗУНР не погодилася на «лінію Бартелемі», тоді як поляки початково підтримали такий підхід[5]. Позицію ЗУНР розкритикував не тільки С. Петлюра, а й Дмитро Донцов, стверджуючи, що вона занапастила чудову нагоду легалізації української держави на Паризькій мирній конференції та можливість отримати підтримку держав – переможниць у Першій світової війні.

Російський історичний наратив у пропагандистських ЗМІ використовує низький рівень історичної освіти українського суспільства. У російських ЗМІ зазначають, що С. Петлюру підтримувала меншість населення України, а більшість боролася в лавах Червоної армії. Крім того, російські джерела стверджують, що всі політичні сили УНР засуджували підписання Петлюрою Варшавського договору і вважали його зрадником[6]. Знову ж таки це не зовсім так[7]. Справді,

[4] W. Baluk, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w okresie rozpadu Rosji carskiej i ZSRR,* [w:] S.Bieleń (red.), *Polityka wschodnia polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, Pułtusk-Warszawa 2019, c. 83.

[5] Галушко К. та ін. *Народження країни. Від краю до держави. Назва, символіка, територія і кордони України*. Харків, 2017. С. 112–170.

[6] *«Ход для спасения»: как Петлюра отдал Галичину полякам*: https://www.gazeta.ru/science/2020/04/20_a_13056277.shtml, 12.02.2021.

[7] Михайло Грушевський у своїй статті «Між Москвою та Варшавою», надрукованій в газеті «Борітеся – Поборете!», критикував за підписану з поляками угоду не лише Петлюру, а й російський шовінізм, зокрема політику більшовиків, які лише на словах сповідували право народів на самовизначення. До уряду Петлюри після підписання угоди увійшли селянська соціалістична та народно-республіканська політичні групи. Не приєдналися до уряду, але прийняли рішення про підтримку розбудови держави такі політичні сили, як соціалісти-революціонери в Україні. Стали осторонь польсько-української угоди соціалісти-самостійники, соціал-демократи та Партія хліборобів-демократів (*Artykuł gazety «Ukraiński prapor» o stanowisku partii naddnieprzańskich do umowy polsko-ukraińskiej*, J. Pisuliński, W. Skalski (red.), op. cit., c. 374–375, 376–390).

значна частина території УНР, а отже, й українців станом на 1920 р. вже перебувала під впливом більшовиків, що нав'язували як свою владу, так й свою ідеологію репресивними методами. А тому частина українців, що перебувала під владою більшовиків, боялася висловити протилежні думки. Окрім того, патріотично налаштовані селянські повстанські загони, які підтримували УНР і в різних регіонах іще протидіяли більшовикам, і підконтрольне їм місцеве населення часто були необізнані у діях Петлюри та вищого українського керівництва через погано налаштований зв'язок, адже контрольована селянами-повстанцями територія у 1920 р. залишалася невеликими острівцями серед окупованих більшовицькими військами українських теренів. Також не варто залишати поза увагою й той факт, що в історичній пам'яті українського народу (особливо тих територій, які свого часу підпадали під владу Речі Посполитої) зберігалися картини жорстокого панування польської шляхти[8], тому серед значної частини населення Варшавський договір не мав популярності й асоціювався з поверненням поляків до України.

Російська пропаганда у Польщі також використовує негативні елементи образу українців в історичній пам'яті поляків, який формувався під впливом таких історичних подій, як повстання Хмельницького, боротьба за Львів у 1919 р., діяльність ОУН, спрямована проти польської держави, та Волинська трагедія[9]. Крім того, російський наратив частково збігається з постулатами польських націоналістів, нащадків політичних концепцій Романа Дмовського, які пропонують домовлятися з Росією та погодитися з її домінацією на пострадянському просторі.

Методи російської пропаганди в польському та українському інформаційному просторі у питаннях негативного висвітлення століття угоди Петлюра – Пілсудський дещо відрізняються, що обумовлено значенням державних діячів у національній історіографії відповідно України і Польщі та значно більшим впливом «русского мира» в Україні. Роль Ю. Пілсудського у процесі відбудови польської держави

[8] Більше див.: D. *Beauvois, Walka o ziemię. Szlachta polska na Ukrainie prawobrzeżnej pomiędzy caratem a ludem ukraińskim 1863–1914*, Pogranicze 1996; Ł. Jasina, P. Kościński, D. Szeligowski, *Obraz Polski w polityce historycznej Ukrainy*, PISM, Warszawa 2017; Зашкільняк Л. *Образ Польщі та поляків у сучасній Україні* // Проблеми слов'янознавства. 2011. Вип. 60. С. 66–80.

[9] B. Stoczewska, *Wizerunek Ukraińca w polskiej myśli politycznej – perspektywa historyczna oraz współczesne odniesienia*, «Annales UMCS. Sectio G» 2011/1, c. 139–155.

всебічно досліджена істориками й отримала відповідну оцінку громадськості[10]. Водночас радянська пропаганда десятиліттями формувала в Українській РСР негативний образ С. Петлюри, який не отримав ще належної оцінки в сучасній українській історіографії та україноцентричного поширення у публічному інформаційному просторі. Пропаганда Російської Федерації використовує незавершеність в Україні процесу формування національної пам'яті, зокрема пошуку національних героїв, намагаючись й надалі дискредитувати національних лідерів, особливо державників. Саме таким діячем і був С. Петлюра, який обстоював побудову в Україні держави-нації, що загрожувало імперським планам і «червоної», і «білої» Росії. Улюбленим прийомом маніпуляцій є звинувачення С. Петлюри в потуранні єврейським[11] погромам і русофобії. У такий спосіб Російська Федерація, продовжуючи традиції радянської пропаганди, намагається дискредитувати весь український національно-визвольний рух і повністю перекласти провину за єврейські погроми 1917–1921 рр. на Україну, відбілюючи російський антисемітизм військ генерала Денікіна та Червоної армії[12]. Є усі підстави стверджувати, що міф про антисемітизм С. Петлюри створили російські більшовики[13], які побоювалися відродження у

[10] Корольов Г. *Європейський федераліст, імперіаліст і політичний реаліст: польські історики про Ю. Пілсудського та його східну політику* // Український історичний журнал. 2015. № 4. С. 148–160.

[11] Тема єврейських погромів в Україні в 1917–1921 рр. ще не досліджена належним чином, у ній залишається багато білих плям. За твердженнями єврейського дослідника Нахума Гергеля, в них брали участь тією чи іншою мірою війська УНР, розрізнені збройні формування, білогвардійці генерала Денікіна, більшовики, загони отамана Григор'єва, а також польські війська (N. Gergel, *The Pogroms in the Ukraine in 1918–21*, «Yivo Annual of Jewish Science» 6/1951). Головними акторами на українських землях того періоду був український національно-визвольний рух і більшовицька та білогвардійська Росія. В період революційних потрясінь і масового терору війська як з одного, так і з іншого боку припускалися погромів єврейського населення. Однак документи свідчать про послідовну боротьбу С. Петлюри з цим ганебним явищем, а в рамках уряду УНР існувало міністерство у єврейських справах. Натомість у білогвардійській армії генерала Денікіна єврейські погроми були цілеспрямованою політикою, яка певною мірою була продовженням антисемітської діяльності чорносотенців у царській Росії у 1905–1914 рр. До погромів єврейського населення була причетна також Червона армія, зокрема кіннотники Будьонного.

[12] Лосєв І. *Умиваючи руки: як більшовики зробили з українців найбільших погромників євреїв* // Тиждень. 2012/14.

[13] Пагіря О. *Паризька провокація: як більшовики запустили міф петлюрівського антисемітизму* // Тиждень. 2012/14.

1926 р. союзу двох лідерів та організували вбивство українського діяча-державника.

Російська пропаганда в українському інформаційному просторі

У російських ЗМІ та наукових джерелах постійно перебільшують, стверджуючи, що Варшавський договір був не рівноправним союзом, а радше «протекторатом» Речі Посполитої над Україною. У російських матеріалах Петлюра висвітлюється підлеглим Пілсудського, який не мав ані свого війська, ані території, ані політичних послідовників. Ба більше, думку, що Пілсудський купив Петлюру, яка народилась у 20-х роках XX ст. і відтворена у радянському кінематографі, зокрема в агітаційному російському фільмі «П.К.П.» («Пілсудський купив Петлюру»)[14], ще й нині можна зустріти в російській науковій і публіцистично-пропагандистській літературі. Ще тоді С. Петлюрі створили образ так званого буржуазного націоналіста й антисеміта, що мало на меті закріпити за ним, а відтак і українцями взагалі тавро «націоналістів», «антисемітів» і «вбивць».

Наративи тодішньої доби – «Україна – протекторат Речі Посполитої» чи «Українці – ініціатори єврейських погромів» – і нині у перебігу інформаційної агресії відтворилися у близьких за змістом текстах сучасної російської державної пропаганди. А саме: «Україна перебуває під зовнішнім управлінням» (передусім США) та «В Україні владу захопили фашисти», ба навіть, вдаючись до оксюморону, «бандеро-фашисти».

Офіційна кремлівська Think Thank – Российский институт стратегических исследований – у контексті просування антиукраїнського меседжу, що Україна – це failed state, яка існує винятково за підтримки західних союзників, прагне подати політику президента В. Зеленського, використовуючи історичні алюзії: «Вот и уповают (на зовнішні сили. – *Авт.*). Мазепа – на шведского Короля, Петлюра – на польского вожака, а Бандера – на германского фюрера»[15].

Відповідно, у російських джерелах Ю. Пілсудського подають загарбником України, виходячи з того, що за рахунок території України, Білорусі, Литви, Латвії Польща значно розширила свої кордони у

[14] *Документи з архівів КГБ розкривають закадрові таємниці фільму-агітки «П.К.П.»* // «Пілсудський купив Петлюру»: https://old.uinp.gov.ua/publication/dokumenti-z-arkhiviv-kgb-rozkrivayut-zakadrovi-taemnitsi-filmu-agitki-pkp-pilsudskii-kup, 12.02.2021.

[15] *Зеленский вживается в «роль» Мазепы*: https://riss.ru/article/16165/, 16.02.2021.

1920-х роках[16]. Усі ці твердження неправдиві та необґрунтовані, в їхній основі лежать перекручені факти, виконані у стилі «постправди», коли від факту залишається лише частина, а далі – довільне тлумачення. На противагу зазначимо: по-перше, Симон Петлюра ніколи не був підлеглим Юзефа Пілсудського; по-друге, згідно з договором, польські війська мали одразу повернутися після виконання «загального плану спільної акції» (тобто звільнення українських територій від більшовиків). Звичайно, Ю. Пілсудський розраховував, що політично УНР і її керівництво надалі перебуватимуть під впливом Польщі, проте керувати її внутрішніми справами тодішній польський керманич намірів не мав. Також зазначалося, що всі трофеї, здобуті у бою, крім транспортних засобів, належать винятково Українській державі. Крім того, відповідно до договору поляки визнавали Директорію УНР як верховний орган влади, але лише під проводом С. Петлюри[17]. Вищезазначені факти свідчать про те, що українська сторона на чолі з С. Петлюрою була фактично рівноправною з польською стороною на чолі з Ю. Пілсудським.

Натомість російські джерела акцентують увагу на тому, що польські війська під час спільних військових дій здійснювали безчинства і розбої серед місцевого населення. Знову ж таки твердження в рази перебільшене[18]. У багатьох випадках такі безчинства і грабежі були звичайним виявом солдатської сваволі та недисциплінованості та здійснювалися вони переважно солдатами Червоної армії, що відступали з України. Присутність польської армії не становила великої загрози для державної належності української території. Більш значну небезпеку могло становити запровадження на території Південно-Західного Поділля польської цивільної адміністрації, що могло в результаті привести до анексії зазначеної території. Інцидент з арештом українських міністрів (незважаючи на швидке звільнення та офіційне вибачення) продемонстрував, що польська влада на місцях прагнула показати, хто має панівне становище на окупованих територіях. Польська цивільна адміністрація на окупованих українських землях підпорядковувалася Ю. Пілсудському, який був фактично ініціатором її створення. Це свідчить про те, що дії місцевих польських чиновників частково від-

[16] *Польский нафталин Пилсудского*: http://np.ks.ua/history/33694.html, 16.02.2021.

[17] Руккас А. Op. cit. С. 38–39.

[18] *Петлюра отдал Польше Волынь и Галичину*: https://ukraina.ru/history/20200421/1027471285.html, 17.02.2021.

бивали погляди й самого Ю. Пілсудського на те, ким буде здійснюватися керівництво цими територіями. Проте в цілому вище польське керівництво підтримувало державницькі прагнення українців, ішло назустріч українцям та позитивно висловлювалося щодо перспектив спільної боротьби проти більшовиків, тоді як на місцях ситуація була абсолютно протилежною, оскільки місцеві польські чиновники хотіли показати українській владі, що мають більше сили і впливу та фактично є єдиною владою на окупованих територіях, які мають у будь-якому разі належати Польщі[19]. Також сучасні російські ЗМІ переконують, що українські та польські війська під час боротьби з більшовиками здійснювали єврейські погроми[20]. Проте це викривлення правди. Петлюра боровся з погромами у будь-який спосіб, а ті з них, які таки відбувалися, скоювали окремі анархічно налаштовані місцеві отамани, які не підкорялися Петлюрі. Водночас варто мати на увазі й той факт, що значну частину погромів здійснювали більшовицькі війська, що згодом радянська влада, а нині й російські ЗМІ, безпідставно приписують українським отаманам та армії УНР.

Російські ЗМІ проводять аналогії між союзом С. Петлюри та Ю. Пілсудського та сучасними українсько-польськими відносинами. Росія заявляє, що Україна і Польща об'єдналися, щоб протидіяти Росії, як це було у 1920 р. під час боротьби з більшовиками. Знову ж таки провідну роль у співробітництві, згідно з російськими ЗМІ, відіграє Польща, яка нібито налаштовує Україну проти Росії[21]. Інтернет-видання, які, хоч і виходять з доменом .UA, а отже, прагнуть позиціонуватись як «українські», але за змістом цілком є елементами російської інформаційної потуги всередині українського інформаційного простору, подають відносини Києва і Варшави у питаннях спільної історії як «каток русофобской пропаганды»[22]. Відповідно, всі ці заяви – лише спотворення дійсності, результат ідеологічної війни Росії проти України, що тісно переплітається з гібридною війною на сході України, яку фактично Російська Федерація розв'язала у 2014 р., починаючи з окупації АР Крим. Тому Україна вбачає загрозу територіальної цілісності з боку Росії і намагається протидіяти їй,

[19] Руккас А. Op. cit. С. 21–23.

[20] *Союз как у Петлюры и Пилсудского: как Варшава предлагает дружить Киеву*: https://ukraina.ru/exclusive/20200204/1026557583.html, 17.02.2021.

[21] Там само.

[22] *Польский нафталин Пилсудского*: http://np.ks.ua/history/33694.html, 20.02.2021.

заручившись підтримкою як найближчих сусідів, так і міжнародної спільноти загалом.

Також у російських матеріалах можна простежити іронічну критику щодо заяв українських і польських діячів на кшталт того, що Україна фактично у 1920 р. була буфером і щитом від більшовиків, а сьогодні Польща нібито її тримає за буфер від Росії[23]. Тут Росія використовує й той факт, що у 1920 р. боротьба українців і армії УНР проти більшовиків значною мірою дала змогу Польщі утвердитись як незалежній державі, у тому числі й за рахунок цієї боротьби, яка ослаблювала й розпорошувала сили більшовиків, це значною мірою стало причиною того, що лідери більшовизму не наважились у той час іти «робити революцію» далі на захід.

Сьогодні російські державні органи влади та ЗМІ закидають Польщі те, що вона досі вважає Галичину і Волинь своїми територіями («східними кресами»), прагнучи примножувати на них польську спадщину. Навіть більше, у російських джерелах святкування у 2020 р. 100-річчя укладення союзу між Петлюрою і Пілсудським, а також Варшавської битви називають «черговим трюком Польщі», який дорого коштуватиме Україні[24]. На противагу цим заявам польські та українські історики переконують, що Росія всіма засобами прагне применшити роль союзу Петлюри з Пілсудським у контексті польсько-більшовицької війни, а також посіяти зерна розбрату між Україною та Польщею зі спірних питань, щодо яких і польська, і українська сторони намагаються знайти спільну мову.

Треба зазначити, що у російських джерелах, присвячених 100-річчю українсько-польського союзу, часто стверджується, що проєкт Ю. Пілсудського «Міжмор'я», який полягав у створенні партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів, насправді був проєктом розширення території Речі Посполитої та її впливу на країни цього регіону. Крім того, російські ЗМІ підкреслюють, що Польща й сьогодні дотримується цього проєкту і хоче його реалізувати, а Україна перебуває в межах національних інтересів Польщі. Російські джерела також стверджують, що цей проєкт від самого початку підтримувався Сполученими Штатами Америки, оскільки відповідав військово-політичним інтересам США у Східній

[23] *Наследники Пилсудского идут на восток*: http://alternatio.org/articles/articles/item/80433-nasledniki-pilsudskogo-idut-na-vostok, 20.02.2021.

[24] *Польский нафталин Пилсудского...*

Європі[25]. Взагалі цей проєкт не був створений Ю. Пілсудським, а ідею такого альянсу запропонував іще у XVIII ст. польсько-литовський князь Адам Єжи Чарторийський. В Україні ця ідея набула популярності наприкінці XX ст., зокрема серед національно налаштованих сил. Однак в українській геополітичній думці і раніше з'являлися схожі ідеї чорноморсько-балтійського союзу (С. Рудницький, Ю. Липа)[26]. У 2015 р. польський президент Анджей Дуда також виступив за створення економічного, політичного та безпекового партнерського блоку країн від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів[27]. Сьогодні на основі проєкту «Міжмор'я» діє партнерський проєкт «Тримор'я» (до його складу входять 12 держав), який так само критикується росіянами, тому що одним із завдань партнерства є постачання газу з Норвегії та США з одночасним зменшенням масштабів надходжень російського газу, а також прокладення транспортного коридору в рамках проєкту «Via Carpatia» (Україна приєдналася до нього у 2016 р.) з Північної Європи на південь через Литву, Польщу, Словаччину, Угорщину, Румунію, Болгарію та Грецію. Такий коридор підвищить мобільність сил НАТО на східному фланзі, що не є бажаним для Росії[28]. Партнерство України з державами Тримор'я фактично унеможливить здійснення політичного та економічного тиску Росії на Україну, який вона намагається чинити сьогодні. Саме тому Російська Федерація прагне тиснути в інформаційному середовищі, поширюючи відверто пропагандистські матеріали щодо співробітництва України з країнами Тримор'я.

Ідея Люблінського трикутника також знайшла відповідне відображення на сторінках російських медіа. Загалом це кваліфікується у близьких до влади (а їх більшість) медіа як «частина антиросійської стратегії»[29] або «черговий антиросійський союз»[30]. При цьому

[25] *Три моря Пилсудского*: https://rg.ru/2020/04/20/kto-podderzhivaet-v-polshe-antirossijskij-proekt-mezhdumore.html, 21.02.2021.

[26] Мадіссон В., Шахов В. *Сучасна українська геополітика*. Київ, 2003. С. 57.

[27] *Концепція «Міжмор'я» в сучасних геополітичних умовах*: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2907/2606, 22.02.2020.

[28] *Україна та «Міжмор'я»: можливі формати співробітництва*: http://bintel.com.ua/uk/article/ukrayina-ta-mizhmorya-mozhlyvi-formaty-spivrobitnytstva/, 22.02.2021.

[29] *«Сигнал для Лукашенко»: Тихановскую позвали в «Люблинский треугольник»*: https://www.gazeta.ru/politics/2021/01/28_a_13459190.shtml, 23.02.2021.

[30] *Приказано не признавать. По указке Вашингтона Киев поругался с Минском*: https://rg.ru/2020/09/24/pochemu-ukraina-otkazalas-priznavat-izbranie-lukashenko-prezidentom-belarusi.html, 24.02.2021.

ідея зовнішнього управління Україною з боку її західних партнерів залишається панівною й у цьому випадку, а Білорусь подається як можлива чергова жертва, яку прагнуть відтяти від лона «слов'янської єдності».

Також лунає «критика» російських ЗМІ та науковців у бік діяльності Польського інституту та зростання впливу «м'якої сили» в Україні, що нібито Польський інститут «займається енергійною пропагандою "бойового братерства"»[31]. Проте вона знову ж таки необґрунтована та викривлена в необхідний для Російської Федерації спосіб, оскільки Україна і Польща співпрацюють переважно у політичній, економічній і безпековій галузях.

Отже, в результаті проаналізованої інформації можна стверджувати, що Росія поширює пропагандистські й оманливі відомості щодо україно-польського співробітництва як у контексті Варшавського договору 1920 р., так і з погляду на сучасні українсько-польські відносини, щоб завадити Україні та Польщі знайти спільну мову з історично спірних питань, а також зменшити ефективність їхніх спільних дій у галузях політики, економіки, національної та регіональної безпеки, інформаційної безпеки тощо.

Російська пропаганда в польському інформаційному просторі

Російський пропагандистський портал «Sputnik Polska» широко не коментував вищезгадану подію, концентруючи увагу на святкуванні 100-літнього ювілею Варшавської битви (1920). Портал розмістив статтю Софії Бобчинської-Єльонек *100-lecie bitwy warszawskiej...*, в якій авторка пише, зокрема, про великодержавницький похід Пілсудського на схід, що провокувало росіян (більшовиків), які були зайняті громадянською війною, дати відсіч. Авторка вважає, що саме реалізація концепції Пілсудського побудови федерації центральноєвропейських держав та військові дії на литовському, білоруському і українському напрямках спричинили польсько-більшовицьку війну. Одна з частин статті присвячена «Коншахтом з Україною», де вона розкритикувала політику Пілсудського щодо України та підписану з «антиросійськими українцями» угоду як таку, що призвела до безпосередньої загрози для Польщі. Цитуючи тодішнього посла Великої Британії у Варшаві, який називає С. Петлюру «розбійником». Використовуючи родинні мотиви,

[31] *Наследники Пилсудского идут на восток...*

авторка пише, що одні поляки наражали країну на небезпеку, а інші її героїчно захищали. В статті відсутня критика агресивної політики Росії, натомість з'являються мотиви «вдячності» за східний кордон міжвоєнного періоду[32].

Чергова стаття вийшла під заголовком *Zwycięstwo, którego być nie musiało* (*Перемога, якої могло не бути*). Автор пише про неприпустимість використовування ювілею Варшавської битви для того, щоб вчергове лякати поляків існуванням «російської загрози». Провину за події 1920 р. він покладає на обидві сторони, які, на його думку, мали повне історичне право претендувати на території між Росією та Польщею. Пілсудський вірив у реалізацію ідеї Речі Посполитої двох народів, що автором розцінюється як просування польського імперіалізму. «Наслідком такої політики було підписання угоди Пілсудського з Петлюрою та похід на Київ. Союзник виявився авантюристом, який не мав жодної підтримки в Україні». Висновки автора доволі прості та зводяться до того, що немає російської загрози, а українці – це австрійський проєкт, спрямований проти Росії та поляків. Між рядками автор дає зрозуміти, що війна Польщі з більшовицькою Росією у 1920 р. завадила розв'язанню українського та білоруського питання за допомогою асиміляції[33].

Читаючи статтю *Skierniewice: pomnik «Przed Bitwą Warszawską»* про відкриття пам'ятника, присвяченого цим подіям, на якому зображено Ю. Пілсудського, Палу Телекі, Шарля де Голя та С. Петлюру, складається перше враження неупередженого переказу з урочистого заходу відкриття монументу. Однак у заключній частині статті з'являється інформація про суперечливість постаті С. Петлюри та звинувачення на адресу його солдатів у єврейських погромах[34]. Жодним чином не згадується про погроми єврейського населення, які влаштовували на українських землях російські чорносотенці у 1905–1914 рр., чи інспіровану російським царатом справу Бейліса у Києві 1911–1913 рр., чи жорстокість більшовицьких та білогвардійських військ у період

[32] *100-lecie bitwy warszawskiej: «Jestem chodzącą historią»,* https://pl.sputniknews.com/pisza-dla-nas/2020081312901027-wojna-polsko-radziecka-jestem-chodzaca-historia-sputnik/, 23.02.2021.

[33] *Zwycięstwo, którego być nie musiało*, https://pl.sputniknews.com/pisza-dla-nas/2020081512916027-zwyciestwo-ktorego-byc-nie-musialo-sputnik/, 24.02.2021.

[34] *Skierniewice: pomnik «Przed Bitwą Warszawską»,* https://pl.sputniknews.com/pisza-dla-nas/2020111013351774-skierniewice-pomnik-przed-bitwa-warszawska-Sputnik/, 25.02.2021.

визвольних змагань 1917–1921 рр. За лекалами спецпропаганди відповідальність покладається повністю на українців.

На російському пропагандистському порталі з'явився також коментар, присвячений зустрічі президентів Польщі та України у січні 2020 р. Під час прес-конференції А. Дуда запропонував увіковічити пам'ять про польсько-український союз у боротьбі з більшовицькою Росією. Неупереджений переказ перебігу події супроводжується довідкою про С. Петлюру, який був Головним отаманом УНР під час громадянської війни (в Росії. – *Авт.*) і після поразки втік на захід, де був убитий з помсти за єврейські погроми в Україні[35]. В цій довідці, з одного боку, використано термін «громадянська війна» (1917–1922), а не українська революція (1917–1921), що має переконати читачів у втручанні Польщі до внутрішніх справ Росії. Натомість, з іншого боку, автор допису, згадуючи про єврейські погроми в Україні, перекладає відповідальність на плечі саме українського визвольного руху.

У тижневику націонал-демократів «Myśl Polska» («Польська думка»), рівень публіцистики в якому на порядок вищий за Sputnik Polska, з нагоди 100-ліття угоди Пілсудського з Петлюрою з'явилося кілька критичних статей, автори яких описують подію у дусі концепції Романа Дмовського. В одній з них – *Polska-Ukraina, dwie rocznice* (*Польща-Україна, дві роковини*) – Станіслав Левицький критично ставиться до союзу з Україною, яка завжди в першу чергу обирала Німеччину і тільки у безвихідних ситуаціях – союз із Польщею. Ненадійність союзника та територіальні суперечності між країнами, адже, на думку автора, Петлюра був також прихильником великої України «від Сяну до Дону», робили такий союз для Польщі безперспективним. Підхід України та української меншини у Польщі до святкування ювілею показав, що у східного сусіда немає однозначної оцінки події та бажання вшановувати роковини спільного визволення Києва від більшовиків[36].

Тижневик запропонував своїм читачам також цикл з п'яти статей Богдана Пєнтка *Wyprawa Kijowska i jej mitologia* (*Похід на Київ та його міфологія*). Головний наратив зводиться до того, що польські війська порушили фактичне перемир'я, встановлене на польсько-

[35] *Duda zaproponował Zełenskiemu wspólne uczczenie pamięci żołnierzy, walczących z bolszewikami – Sputnik Polska* (sputniknews.com), 25.02.2021.

[36] St. Lewicki, *Polska – Ukraina, dwie rocznice*, «Myśl Polska», http://www.mysl-polska.pl/2294, 25.02.2021.

більшовицькому фронті, Пілсудський підготував похід на Київ у таємниці від уряду, сейму та громадськості, які не підтримували концепцію маршала щодо утворення федерації держав Центрально-Східної Європи, а бажали домовлятися з Росією. Аналізуючи українську сторону угоди, автор наводить такі аргументи: С. Петлюра не мав підтримки в українському суспільстві та більшості політичних сил, а навпаки, його дії сприймались як зрада національних інтересів. Богдан Пєнтка також стверджує, що схожу оцінку тих подій має сучасна «українська націоналістична історіографія»[37]. В авторській оцінці тих подій він використовує вислів «рахітичний союз», який не мав жодного значення для Польщі, а лише приніс смертельну небезпеку зі Сходу (з боку Росії). «Така доля кожного, хто заатакує Росію – незалежно від політичних барв, – починаючи від Наполеона». Пілсудського автор звинувачує у тому, що він всупереч політиці держав Антанти, які вбачили в Росії вісь східноєвропейської політики, формував безперспективний союз/федерацію з Литвою та Україною і тим самим занапастив можливість укласти угоду з Денікіним. Умовою співпраці Польщі з Росією, незалежно від того, хто нею керує, є відмова від вікових претензій Варшави на панування над Руссю (Україною і Білорусією) та згода на східний кордон на річці Буг. Автор констатує, що польсько-російські змагання за руські (українські й білоруські. – *Авт.*) землі завершились у 1945 р. перемогою «концепції П'ястів» та Р. Дмовського над «концепцією Ягеллонів» і Ю. Пілсудського. При цьому він не задумується над ціною вирішення цього питання та над тим, що для імперської Росії країни Центрально-Східної Європи завжди залишатимуться розмінною монетою у відносинах із Заходом або полем російської експансії. Богдан Пєнтка намагається провести історичні паралелі між подіями столітньої давнини та сьогоденням, критикує політику підтримки України, яка завжди була пронімецькою. На противагу союзу держав Центрально-Східної Європи, в тому числі в рамках ініціативи Тримор'я, він пропонує домовлятися з Росією, а не відроджувати польсько-російський конфлікт за вплив на руські землі. Сучасні проєкти в рамках ініціативи Міжмор'я називає внеском до глобальної домінації США. Намагання Пілсудського домовитися з українцями, як пише автор, завершилося катастрофою – форму-

[37] B. Piętka, *Wyprawa kijowska i jej mitologia*, «Myśl Polska», nr 17–18 (26.04–3.05.2020), nr 19–20 (10–17.05.2020), nr 21–22 (24–31.05.2020), nr 23–24 (7–14.06.2020), nr 25–26 (21–28.06.2020).

ванням антипольського наративу, терористичною діяльністю УВО та ОУН проти Польщі, що призвело до геноциду польського населення на Волині й у Східній Галичині[38].

У червні вийшла стаття Вітольда Модзелевського під заголовком *Stulecie ucieczki z Kijowa* («Століття втечі з Києва»), в якій професор Варшавського університету пише про військовий і політичний провал київської операції. На його думку, провал походу на Київ був обумовлений незадовільною підготовкою та поганим командуванням з боку Пілсудського, а також міфом про визвольну місію Польщі щодо народів, поневолених царською та більшовицькою Росією[39].

Висновки

Взявши до уваги проаналізовану інформацію, можна стверджувати, що в українському інформаційному просторі Росія поширює пропаганду та дезінформує суспільство щодо україно-польського співробітництва як в контексті Варшавського договору 1920 р., так і з огляду на сучасні українсько-польські відносини, щоб завадити Україні та Польщі розвивати партнерські відносини у галузях політики, економіки, національної та регіональної безпеки, а також формувати власну національну пам'ять у контексті культурної ідентичності країн Центральної та Східної Європи.

Російська пропаганда у польському інформаційному просторі для дискредитації польсько-українського партнерства використовувала давно відомі кліше «українців-махновців», які позбавлені державотворчої еліти та неспроможні сформувати дієвої держави, а також «українців-бандерівців», які ненавидять поляків. У центрі уваги завжди були історичні суперечності між поляками та українцями, за допомогою яких російська неоімперська пропаганда намагалася доказати безперспективність польсько-українського союзу. Головним посилом для читача було те, що на сході потрібно домовлятися з Росією та не втручатися у політику на пострадянському просторі. При цьому подавалася викривлена або однобічна інформація на тему україно-польських відносин і замовчувалися факти агресивної політики Росії щодо України та Польщі. З одного боку, автори писали про намагання

[38] Ibidem.

[39] W. Modzelewski, *Stulecie ucieczki z Kijowa*, «Myśl Polska», http://www.mysl-polska.pl/2352, 26.02.2021.

Польщі підпорядкувати собі Україну, про «диктатора» Пілсудського та «націоналіста» Петлюру, а з іншого – ані слова про диктатуру пролетаріату, більшовицький терор і злочини Москви в Радянській Україні (наприклад, Голодомор).

З вищезгаданого можна зробити висновок, що століттю з дня підписання договору між Петлюрою та Пілсудським російська пропаганда більше уваги приділяла в українському інформаційному просторі, що було обумовлено також більш вагомим значенням для російської геополітики саме України, аніж Польщі та більшими можливостями інформаційного впливу. Це обумовлено глибшим проникненням російських пропагандистських каналів у національний інформаційний простір України, поширенням російської мови, а також фантомами радянської свідомості у частини громадян незалежної України.

Вимір міжнародної політики та безпеки

Григорій Перепелиця

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КООРДИНАТ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Українсько-польські відносини мають не тільки довгу історію, а й певний просторовий вимір. Їх формують інтереси кожної з країн, їхній взаємний вплив, а також зовнішньополітичне середовище. Кожна з країн реалізує свою зовнішню політику в певному просторі, намагаючись або пристосуватися до його основних детермінант, або, навпаки, переформувати цей простір під свої інтереси. У такому разі цей зовнішньополітичний простір, де кожна країна намагається встановити власний контроль над ним чи принаймні зробити його сприятливим для просування своїх інтересів, називають геополітичним простором. Просторовий вимір реалізації політики виражається такою дефініцією, як геополітика, а інтереси держав, пов'язаних з контролем над цим геополітичним простором, є геополітичними інтересами.

Українсько-польські відносини також існують у певному геополітичному просторі, який впливає на їхній характер і може бути як сприятливим, так і загрозливим для кожної з держав. Так, у цих відносинах між Україною та Польщею виникає спільний геополітичний інтерес, який полягає не тільки в тому, щоб уникнути загроз, що

надходять з цього міжнародного середовища для кожної з країн, а й у тому, щоб зробити це геополітичне середовище цілком безпечним і сприятливим для просування спільних інтересів обох країн.

Геополітичне середовище України та Польщі, в якому вони, власне, перебувають, – це геополітичний простір Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Тож головне завдання полягає в тому, щоб з'ясувати, як геополітичний простір Центрально-Східної Європи впливає на стан українсько-польських відносин. Розв'язання цього завдання треба починати зі з'ясування того, чим саме є поняття «Центрально-Східна Європа»: географічною чи геополітичною категорією, і яку частину Європи вона охоплює. Згідно з геосхемою ООН, розробленою Статистичним відділом цієї організації, географічний простір Європи поділяється на Східну та Західну, Північну та Південну Європу. За цією географічною класифікацією, Польща та Україна розташовані у Східній Європі, тож належать до східноєвропейських країн. Проте в категоріях геополітики простір певного регіону Європи визначається характером і системою впливу тих чи інших суб'єктів міжнародних відносин (монархів чи держав) на цей міжнародний простір, межі якого визначаються таким поняттям, як геополітичний регіон. Отже, Центрально-Східна Європа є геополітичною категорією, такою ж, як і геополітичне поняття «Захід», яке в географічному сенсі включає Північну Америку, Західну Європу та частину країн Східної, Північної та Південної Європи.

Геополітична категорія «Захід» вказує насамперед на відмінність політичних, економічних систем ідеології і цивілізаційних цінностей, які об'єднують країни, що належать до цієї частини великого геополітичного простору. Тоді закономірно постає питання про визначення політичного статусу та координат Центрально-Східної Європи, оскільки, на відміну від географічних меж великих макрорегіонів Європи, геополітичні координати Центрально-Східної Європи перебувають у постійній динаміці та вимірюються межами впливу тих чи інших центрів сили в Європі.

Саме на цій підставі довгий час регіон ЦСЄ відносили до так званого «стикового геополітичного регіону», тобто простору, який перебуває на стику декількох цивілізацій або потужних центрів сили, монархій, імперій і блоків, на перетині їх геополітичних інтересів. Таке місцеположення характеризується наявністю полів протистояння між ключовими геополітичними гравцями. Отже, стикові геополітичні

регіони досить часто становлять зону або центр такого протистояння і ототожнюються з такими поняттями, як «буферна зона», «перехідна зона», «лімітроф», «лінія розлому», «периферійна зона»[1].

Таким чином регіон Центрально-Східної Європи в історичному контексті можна вважати перехідним регіоном. Прокляття такого перехідного положення цього геополітичного регіону, або «буферної зони» чи серединної держави, цілком відчули на собі Польща та Україна, коли ділили їхні території, або перетворювали їх на своїх сателітів, або повністю поглинали, позбавляючи ці країни державницької перспективи та національного розвитку.

Долю країн, які попадали в таке положення, досить чітко спрогнозував американський геополітик Р. Колінз. Висновок, який випливає з його теорії, полягає в тому, що, опинившись затиснутими між двома більш потужними геополітичними полюсами, конкуруючими за контроль над геополітичним простором, серединні (центрові) держави мають тенденцію до фрагментації. Під час такої боротьби конкуруючі сили знищують буферні зони, захоплюючи та інкорпоруючи в себе територію серединних держав. Знищивши буферні зони, ці центри сили (окраїнні держави) врешті-решт вступають у конфлікт, в результаті якого або один з них отримує перемогу, або виникає патова ситуація[2].

Звичайно, вплив перехідного характеру регіону Центрально-Східної Європи позначився і на історії українсько-польських відносин. В історичному контексті протягом декількох століть регіон ЦСЄ був частиною Австро-Угорської, Османської, Російської імперій і Пруссії. Так чи так, і Польща, і Україна в різні часи були частинами як Австро-Угорської, так і Російської імперії, і це була одна зі спільних рис українсько-польських відносин та їхньої історії. Боротьба з імперським минулим також є частиною спільної проблеми як України, так і Польщі.

Історія українсько-польських відносин сповнена багатьох суперечностей, з-поміж яких і війни, і мир, і спільні перемоги. Польща

---

[1] Корома Н. *Політико-географічний фактор формування стикових геополітичних регіонів (приклад Балто-Чорноморського регіону)* // Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка (географія). № 60. 2012. С. 54. Режим доступу: https://visnyk-geo.knu.ua/?page_id=1844&lang=uk.

[2] Collins R. *Weberian Sociological Theory.* New York: Cambridge University Press. 1986, p. 187–191.

як країна виникла в першій половині I тисячоліття внаслідок консолідації західнослов'янських племен за правління князівської династії П'ястів. Київська Русь як держава, правонаступницею якої по праву вважається сучасна Україна, теж виникла приблизно в цей історичний період. Якщо польська державність об'єднала західнослов'янські племена, то Київська Русь – племена східнослов'янські. Так само як князь Мишко I запровадив у Польському королівстві християнство римського обряду, князь Володимир запровадив християнство візантійського обряду в Київській Русі. Християнська релігія об'єднувала поляків і українців, але різні її гілки чинили розбрат у тогочасних українсько-польських відносинах.

Поряд із релігійними чварами у ті ранні часи українсько-польських відносин конфліктогенним був і геополітичний чинник. Об'єктом суперечок між Польським Королівством і Київською Руссю стали землі русько-польського прикордоння. Проте вже в результаті Люблінської унії 1569 р. до складу Польщі були включені широкі терени України, разом із землями Великого Литовського князівства.

У XVII ст., коли в Європі утвердився багатополярний світ, так звана Вестфальська система міжнародних відносин не принесла спокою Польщі в цій геополітичній зоні простору Центрально-Східної Європи. На південному сході давалася взнаки Османська імперія. На півночі польські землі в 1655 р. були окуповані шведами, а Бранденбурзький правитель Фрідріх Вільгельм оголосив відокремлення Пруссії від Речі Посполитої. Не став цей період консолідуючим і для українсько-польських відносин, навпаки, у 1648 р. вибухнула національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького проти польських магнатів. Та, незважаючи на розбрат між українцями і поляками, їх об'єднував спільний ворог – Московія, який змушував Україну та Польщу час від часу ставати союзниками.

Так, російсько-українська війна 1658–1659 рр. була частиною російсько-польської війни 1654–1667 рр., а російсько-українська війна 1660–1663 рр. також відбувалася під час тієї ж російсько-польської війни. Російсько-українська війна 1665–1676 рр. відбувалась одразу в ході двох воєн: російсько-польської (1654–1667) і російсько-турецької (1676–1684). Щоправда, наслідки участі України в цих російсько-польських війнах на боці польської сторони були жахливими, тому що мир між Польщею і Московією зазвичай досягався коштом української

сторони. Приміром, московсько-польська війна 1654–1667 рр. завершилася підписанням Андрусівського перемир'я, за яким українські землі були поділені між Польщею і Московською державою.

Під час Північної війни 1700–1721 рр. шведи знову окупували значну частину польських земель. Тільки розгром шведської армії на українських землях у Полтавській битві 1709 р. змусив їх залишити польські землі, натомість Московія перетворилася на Російську імперію, частиною якої стала Україна. Полтавська битва докорінно змінила геополітичну розстановку сил у всій Європі. Провідну роль на континенті відтоді стали визначати три геополітичні гравці: Російська імперія, Пруссія та монархія Габсбургів, і тоді вже Польща стала розмінною монетою в їхній геополітичній грі, яка кожного разу закінчувалася поділом території Польщі. У 1772 р. Пруссія, Австрія і Росія підписали трактат про поділ польських земель, за якими у Польщі були забрані Помор'є, Куяви, частина Великої Польщі, Малопольщі, Східна Білорусь і Українська Галичина. У 1793 р. у Речі Посполитої відібрали всю Великопольщу, частину Мазовії й усі українські та білоруські землі. У 1795 р. Росія, Австрія та Пруссія здійснили третій поділ Польщі, після чого вона остаточно припинила своє існування як держава. Рання українська домодерна держава втратила себе після закінчення московсько-польських війн і остаточно втратила ознаки своєї державності після завершення Північної війни. Отже, Вестфальська система не принесла щасливої долі ні Польщі, ні Україні.

Уперше в історії і Польща, і Україна відіграли роль «проміжних зон», поширених у тогочасному просторі Центрально-Східної Європи. Польща й Україна заплатили за несправедливий для них Вестфальський мир втратою своєї державності та власних земель. Такими були для українсько-польських відносин наслідки першої європейської багатополярності, через яку переважна більшість території України відійшла до Російської імперії, а решта – західні терени – до Австро-Угорської. Значна частина польських земель опинилася під владою Пруссії, яка здійснювала на них політику колонізації й онімечування. Австрія утворила на захоплених землях Королівство Галичини і Лодомерії, яке складалося з української та польської частини. Росії відійшла східна частина території Польщі.

Після завершення у 1813 р. наполеонівських війн російська армія знову окупувала Польщу. На Віденському конгресі 1815 р. польські землі вкотре були переділені. Варшавське князівство перейшло

до Росії й отримало назву Королівства Польського. Королем став російський цар Олександр І. Отже, і друга євроцентрична система міжнародних відносин, закріплена Віденським конгресом і відома під назвою «Європейського концерну», не принесла нічого доброго ні Польщі, ні поготів Україні. Відповідальність за безпеку в Європі за цією системою покладалася на п'ять провідних країн Європи з монархічними режимами. Її недосконалість з точки зору європейської безпеки полягала у ствердженні гегемонії великих держав, коаліцій і наданні їм права визначати долю малих і середніх держав. Останні ж за такої системи із суб'єктів перетворювалися на об'єкти міжнародних відносин. І як відомо, така система не вберегла Європу від Першої світової війни, з якої й почалося XX ст. Воно ж зрештою і стало демонстрацією найдинамічніших трансформацій Центрально-Східної Європи як геополітичного простору.

Протягом XX ст. можна виділити три періоди таких геополітичних трансформацій регіону ЦСЄ. Результатом Першої світової війни стало падіння монархічних режимів у Європі, поразка Німецької імперії і розпад Російської та Австро-Угорської імперій. Ці процеси докорінно змінили розстановку геополітичних сил в Європі. Система «Європейського концерну» була зруйнована, її заступила Вашингтонсько-Версальська система міжнародних відносин, яка вивела на європейську авансцену нового геополітичного гравця – США.

Послаблення зовнішніх геополітичних впливів надало Польщі та Україні сприятливі можливості для відновлення їхньої державності. Українці в цей період взялися за розбудову власної держави – Української Народної Республіки (УНР), а поляки – за відновлення Другої Речі Посполитої. Отже, вперше з'явилася змога встановити українсько-польські міждержавні відносини. У той період внутрішні процеси державотворення в Польщі і Україні були конче подібними. Після лютневої Революції 1917 р. Росія обіцяла як Польщі, так і Україні статус автономії. Почалося створення українських і польських військових формувань як в австро-угорській, так і в російській армії. В листопаді 1918 р. до Варшави прибув звільнений з німецької в'язниці Юзеф Пілсудський, який проголосив відновлення Польської держави і згодом очолив керівництво нею. Найскладнішою проблемою відновлення польської державності в той період було розширення польської влади на території, освяченій традицією Речі Посполитої

до 1772 р., і подальше повернення цих територій, хай навіть і збройним шляхом.

Після лютневої революції в Росії, 4 березня 1917 р., в Києві була створена Українська Центральна Рада, а вже 19 березня висунута вимога утворення національно-територіальної автономії для України. 7 листопада 1917 р. УНР була визнана автономною республікою у складі Російської Федерації, а 22 січня 1918 р., після початку українсько-радянської війни, проголошена незалежною державою. Отже, на порядку денному українсько-польських відносин з'явився спільний ворог – більшовицька Росія, яка розгорнула військовий наступ на Варшаву, щоб через Польщу прорватися до Німеччини і почати там соціалістичну революцію. Так спалахнула не тільки українсько-радянська, а й польсько-радянська війна, в якій Польська Республіка й УНР були змушені разом відбивати більшовицьку навалу РСФР.

Варшавський договір 1920 р., підписаний Юзефом Пілсудським від Польщі та Семеном Петлюрою від України, закріпив ці союзні відносини між двома державами. Якщо для Ю. Пілсудського в цьому договорі було найважливішим повернути «історичні» землі в кордонах Першої Речі Посполитої, а не тільки відбити російську більшовицьку навалу, то перед С. Петлюрою стояло набагато складніше завдання. Україні передусім необхідно було вибороти незалежність, адже, тоді як країни Антанти вже визнали незалежність Польщі, Україна лише очікувала на це, їй треба було залучитися їхньою допомогою, зокрема й підтримкою Польщі, у боротьбі з більшовицькою експансією.

Юзеф Пілсудський усвідомлював складність цих завдань України і тому поставив надзвичайно важкі, можливо, навіть вбивчі для С. Петлюри й української держави умови, а саме зречення від великих етнічних українських територій – Галичини, Західної Волині, частини Полісся, Лемківщини, Підляшшя, Надсяння і Холмщини. Складовою договору була військова та політична конвенції. Військова конвенція закладала підвалини спільних польсько-українських воєнних дій проти більшовицьких військ на території України.

21 квітня 1920 р. було підписано політичну конвенцію, за якою Польська Республіка зобов'язувалася не укладати міжнародних угод, спрямованих проти УНР, у ній також гарантувалися національно-культурні права українського населення в Польщі та польського – в Україні. Натомість уже 18 березня 1921 р., після повалення УНР більшовицьким урядом, представниками РСФСР і УСРР, з одного

боку, та Польщі – з іншого, був підписаний Ризький мирний договір, який санкціонував поділ українських і білоруських земель між Польщею та Радянською Росією, і фактично анулював Варшавський договір 1920 р. За наслідками для України Ризький договір був подібний до Андрусівського договору 1667 р., підписаного між Московією і Польською державою.

Варто зазначити, що докорінної трансформації в умовах вашингтонсько-версальської системи міжнародних відносин зазнали не тільки українсько-польські відносини, а й увесь регіон Центрально-Східної Європи. Сен-Жерменський мирний договір з Австрією зафіксував визнання нових державних кордонів, що утворилися після зникнення Австро-Угорської імперії. Колишні її володіння увійшли до складу Чехословаччини, Королівства сербів, хорватів і словенців.

4 червня 1920 р. був підписаний Тріанонський мирний договір з Угорщиною, згідно з ним територія країни скоротилася на 77 %, а населення – на 59 %. Словаччина і Закарпатська Україна переходили до складу Чехословаччини. Галичина після розпаду Австро-Угорської імперії опинилася під владою Польщі. За Версальським мирним договором, до Польщі була приєднана Познаньщина і частина Помор'я із вузьким виходом до Балтійського моря. У жовтні 1920 р. польські війська захопили у Литви Віленський край.

Повернення під контроль Польської держави переважної більшості колишньої території Речі Посполитої створило передумови для формування її федеративного устрою та дало підстави претендувати на роль регіонального гегемона в геополітичному просторі Центрально-Східної Європи, в якому вона знову зайняла центрове положення. Але це потребувало відповідного концептуального оформлення, якому найбільшою мірою відповідала Ягеллонська доктрина. Адже Польща в міжвоєнний період фактично перетворилася на багатонаціональну країну, в якій національна меншина становила третину населення. Юзеф Пілсудський, який за допомогою армії прийшов до влади у 1926 р., активно втілював цю доктрину в життя, домагаючись встановлення контролю над українськими, білоруськими та литовськими землями, і тим самим прагнув зміцнити східні кордони Польщі та якомога далі дистанціюватися від Росії. Отже, від часів Юзефа Пілсудського основоположним вектором розвитку країни стала східна політика Польщі. Оскільки саме на цьому напрямі найбільші загрози надходили саме з Росії, то для безпеки Польської держави необхідно було утворити

«буферну зону» у вигляді незалежних України, Білорусі та Литви. У такий спосіб Польща могла позбутися прокляття «буферної зони», функції якої вона виконувала, будучи затиснутою між Німеччиною та більшовицькою Росією. Відповідно, Ягеллонська доктрина за тих часів відповідала й інтересам України.

Згідно з Ягеллонською доктриною, новостворена багатонаціональна держава мала би відігравати провідну роль у формуванні геополітичного простору Центрально-Східної Європи і тим самим урівноважувати впливи двох найбільших центрів сили: Німеччини на Заході та Росії (СРСР) на Сході. Та, на жаль, Ю. Пілсудському так і не вдалося вивести Польщу з «буферної зони», і в 1939 р. вона була-таки розділена між цими двома геополітичними гравцями, тож у черговий раз утратила свій державний суверенітет і територіальну цілісність. Іронія ж долі полягала в тому, що замість федеративної держави Ю. Пілсудський побудував державу унітарну, очевидно, намагаючись перетворити її на імперію, оскільки саме імперський тип дає найбільші переваги для просторового розширення країни в межах Центрально-Східної Європи. Крім того, польськими стали землі, які, згідно з федеральною Ягеллонською доктриною, повинні були належати Литві, Україні та Білорусі[3].

До того ж Ягеллонська доктрина не враховувала загрози для Польщі, які вже лунали із Заходу, а саме від Німеччини, яка претендувала на повний контроль над геополітичним регіоном ЦСЄ. Спробу його обґрунтування зробив Ф. Науманн в своїй концепції «Серединної Європи». Головною цінністю цієї концепції було прагнення найти шлях мирного вирішення питання територіального розширення Німецької імперії як умови її модернізації[4]. Ф. Науманн був переконаний, що утворення навколо Німеччини вільного союзу народів сприятиме лібералізації самої Німеччини, її відмові від моделі державності пруссько-бісмарксього зразка, визнанню права народів Східної Європи на самовизначення і її звільнення від російської імперської експансії[5].

[3] Заневич М. *У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі* // EASTBOOK. 2017. 19 жовтня. Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409/.

[4] Коренчук А. *Концепция Срединной Европы как отражение геополитических интересов Германской империи конца XIX – начала XX в.* С. 73. Режим доступу: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11507/1/Korenchuk.pdf.

[5] Там само. С.72.

У східноєвропейському контексті концепція «Серединної Європи» була цілком конкурентна з польською Ягеллонською доктриною. При цьому, на думку Ф. Науманна, малі країни нездатні вижити без союзу із великими державами, а тому неминуче приєднаються до «німецького» ядра. Як зазначають дослідники, Ф. Науманн убачав у Серединній Європі не просто перспективний шлях розвитку малих і середніх держав, а й засіб закріплення могутності Німеччини у світовій політиці, оскільки він усвідомлював, що у війні вона може втратити статус світової держави[6]. Власне, згодом саме так і сталося.

Адже настали 1930-ті роки і А. Гітлер, відкинувши мирний спосіб розширення життєвого простору Німеччини, вирішив здійснити його воєнним шляхом. Отже, виникла реальна загроза існуванню Польщі як держави. В цій ситуації Польща в своїй зовнішній політиці переходить до стратегії «балансування» між двома ключовими геополітичними гравцями – Німеччиною та СРСР. За ініціативи міністра закордонних справ Польщі була прийнята так звана концепція «рівної відстані», яка передбачала нейтральне ставлення до обох геополітичних гравців, обумовлене намаганням уникнути війни на два фронти[7].

Спираючись на досвід утілення цієї концепції, Україна вже давно мала б усвідомити: ніяка «рівна відстань», «рівновіддалення» чи «рівнонаближення», ба навіть нейтралітет не в змозі забезпечити стабільний суверенітет держави, якщо та перебуває в «буферній зоні» між двома геополітичними гравцями, що прагнуть до гегемонії. Польський приклад свідчить про те, що Друга світова війна була неминучою, і не випадково саме з Польщі вона й почалася.

Друга світова війна докорінно змінила геополітичний простір Центрально-Східної Європи. Не тільки зникло поняття «Центральна Європа», яке, до речі, заперечувалося вже після закінчення Першої світової війни, а й набули нового змісту поняття «Західна Європа» і «Східна Європа». Обидва поняття виражали, насамперед, політико-ідеологічний сенс геополітичного простору всієї Європи. Простір Східної Європи тепер уже включав країни, окуповані СРСР, зі встановленими там комуністичними режимами. Західна Європа була

[6] Там само. С. 73.

[7] Заневич М. *У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі* // EASTBOOK. 2017. Режим доступу: 19 жовтня. https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409/.

включена до євроатлантичного простору, в якому перебували країни з ліберальними політичними режимами. Ключовою геополітичною домінантою цього простору стали США. Геополітичний простір Східної Європи обумовлювався домінуванням СРСР. Так, європейський геополітичний простір складався із Західної Європи і Східної Європи, які позначалися такими геополітичними поняттями, як «Захід» і «Схід», що разом утворювали біполярну систему міжнародних відносин в Європі.

Те, що залишилося від геополітичного простору «Центральна Європа», було поділено між СРСР і Заходом. У геополітичному просторі Східної Європи змінились також кордони між державами. Відповідно до нової Ялтинсько-Потсдамської системи, західний кордон Польщі пролягав по Одеру і Нисі Лужицькій. Україні ж, яка перебувала в складі СРСР, відійшли західноукраїнські землі: Закарпаття, Буковина та частина Бессарабії.

У Польщі був встановлений авторитарний комуністичний режим з обмеженим державним суверенітетом. Її зовнішня політика повністю підпорядковувалася Москві, позаяк Доктрина Брежнєва передбачала право СРСР на втручання у внутрішні справи країн Центрально-Східної Європи комуністичного блоку, включаючи і військову інтервенцію. Таким чином відбулася друга докорінна трансформація геополітичного простору Центрально-Східної Європи.

Третя геополітична трансформація регіону ЦСЄ відбулася вже після закінчення холодної війни і була обумовлена насамперед припиненням ідеологічного та воєнного протистояння, а відтак і зникненням біполярної системи міжнародних відносин і біполярної системи міжнародної безпеки, яка трималася на стратегічному паритеті між НАТО та Організацією Варшавського договору (ОВД). Результатом цієї трансформації стало скасування ОВД, розпад соціалістичного табору і врешті-решт самого Радянського Союзу та виведення радянських військ з території Центрально-Східної Європи. Всі ці події докорінно змінили баланс сил в Європі на користь Заходу, що ознаменувалося повною втратою контролю Росії над усім геополітичним простором Центрально-Східної Європи.

Зміна цього балансу сили призвела до кардинальних зрушень у регіоні Центрально-Східної Європи. **По-перше**, відбулось об'єднання Німеччини в єдину державу. Тож Німеччина стала повноправним

суб'єктом міжнародних відносин, що своєю чергою потребувало геополітичного визначення і позиціонування її місця та ролі в європейському геополітичному просторі з власною сферою геополітичного впливу. Збільшення геополітичної ваги Німеччини в результаті її об'єднання обумовило перегляд старих і обґрунтування нових зовнішньополітичних концепцій. Так, у політичному лексиконі німецьких наукових кіл і посадовців знову з'явилася категорія регіону «Центральної Європи», ядром якої ідентифікувала себе Німеччина.

Зміна концептуальних засад зовнішньої політики Німеччини вперше офіційно була закріплена в «Білій книзі з безпеки ФРН» від 1994 р., в якій ставилися цілі не тільки регіонального, а й глобального рівня. Основний акцент робився на підвищенні міжнародного статусу ФРН і необхідності встановлення рівноправних відносин зі США та між Європою і Північною Америкою. В цій зовнішньополітичній концепції ФРН побачила свою нову роль як регіонального лідера в регіоні Центральної Європи і Балтії. Невипадково ці два субрегіони в німецькому геополітичному мисленні розглядались як одне ціле. Тому їх і було позначено одним терміном «Центральна Європа та Балтія». Росія ж розглядалась як «Схід», тобто як окремий геополітичний центр сили. Спостерігаючи за тим, як в Центральній Європі зник яскраво виражений гегемон, німецька політична еліта (як проурядова, так і опозиційна) вважала, що існує небезпека перетворення сусідніх постсоціалістичних країн на свого роду «сіру зону» через виникнення політичного й безпекового «вакууму», спричиненого відсутністю після розпуску Організації Варшавського договору (ОВД) та Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) міжнародних інституцій, здатних забезпечувати стабільність на схід від німецького кордону. За цих нових пріоритетів простежувалися елементи концепції «Серединної Європи», згідно з якою Німеччина претендувала на роль «опікуна» країн колишнього соціалістичного табору, що були сателітами Радянського Союзу.

По-друге, іншою тенденцією, яка змінила геополітичний ландшафт Центральної Європи, стало перетворення міжнародних відносин на однополярну систему. Відтак роль США в Європі значно посилилась і це позначилось на поширенні атлантичного впливу на всю Центрально-Східну Європу, який швидко заповнював той вакуум, що залишився після розпаду СРСР і комуністичного блоку. Вплив

цієї глобальної тенденції врахувала Німеччина, використавши цей тренд для посилення власних позицій у Центрально-Східній Європі. Такі тенденції в німецькій зовнішній політиці найчіткіше висловив колишній почесний голова ХДС А. Дреггар в інтерв'ю газеті «Die Welt»: «Наша нова роль полягає у тому, що ми є незамінним союзником Заходу і жаданим партнером для Сходу. Це вимріяне співвідношення для нації центру, яке ніколи не давалося імперії Бісмарка. Підтримання такого співвідношення є найважливішим завданням німецької політики наступних років».

Ця роль полягала в інтеграції країн Центральної Європи і Балтії до НАТО. Проте Німеччина воліла бути не тільки промоутером атлантичних тенденцій і розширення НАТО, а й лідером у створенні власне європейського інтеграційного об'єднання, яким став Європейський Союз. У цьому контексті поширення впливу Німеччини на Центральну Європу та Балтію мало здійснюватися через залучення країн цих субрегіонів до ЄС і поширення на них ліберальних демократичних цінностей. Тож у цьому геополітичному контексті в 1990-ті роки поняття «Центральна Європа» слугувало тому, щоб об'єднати ймовірних кандидатів до ЄС і відокремити їх від країн СНД. Реалізуючи цей напрям своєї зовнішньої політики, Німеччина посприяла тому, щоб протягом 1995–1999 рр. між ЄС і країнами колишнього «соціалістичного табору» були укладені «європейські угоди», які лібералізували режим двосторонньої торгівлі та відкривали їхні ринки для інвестицій з країн Євросоюзу. Паралельно вони закріпили перспективу вступу до ЄС і сприяли здійсненню політичної та економічної трансформації в країнах-кандидатках відповідно до «копенгагенських критеріїв», схвалених за дієвої участі ФРН на саміті ЄС у Копенгагені 1993 р. Зрозуміло, що завдяки своєму географічному розташуванню й економічній потужності найбільше від цього виграла саме Федеративна Республіка Німеччина.

Усе це визначило третій тренд у трансформації простору ЦСЄ. Зміна балансу сили на користь Заходу, відмова Росії від глобального воєнного ідеологічного протистояння, залагодження історичних суперечностей з Францією, відмова нової російської еліти на чолі з Б. Єльциним від комуністичної ідеології і прийняття ними зовнішньополітичної концепції «демократичної солідарності» спонукали німецьких і французьких лідерів до реалізації більш глобального проєкту

побудови «Великої Європи» на базі ліберальних європейських цінностей і неподільності безпеки. Так, Гельмут Коль висунув концепцію майбутнього спільного економічного і політичного простору «від Лісабона до Владивостока», особлива стабілізуюча роль в якому належала б об'єднаній Німеччині. Цікаво, що частина такої аргументації була безпосередньо запозичена із концепції «Серединної Європи».

Під впливом цих трьох трендів була розроблена концепція «Європейської східної політики» ФРН. Утілювати її у життя після Г. Коля взявся новий канцлер Г. Шредер. Згідно з цією концепцією, Німеччина почала відігравати роль «адвоката» Росії у відносинах зі США та ЄС і в той же час отримувати максимальний зиск від такої «гармонізації» єесівської та російської політики. Поєднання інтересів ЄС, Росії та Німеччини полягало в тому, щоб надати росіянам преференції в галузях екологічної безпеки, інфраструктури, енергоефективності та високотехнологічного виробництва, а взамін отримати дешеві російські енергоносії та невибагливий ринок для німецької промисловості. ЄС мав би бути задоволений просуванням німецькими представництвами в Росії досвіду зі створення демократичних інститутів, гуманітарної та правової сфери і громадянського суспільства.

Натомість тренди до зміни геополітичного середовища поширювалися не тільки в західній частині Європи, що спричинило просування цивілізаційного впливу Західної Європи на Східну, а й у самій Східній Європі. Головним з них став розпад СРСР та утворення низки незалежних і суверенних держав, насамперед в європейській частині пострадянського простору. Тобто сталося те, що передбачалось Ягеллонською доктриною зовнішньої політики Польщі. Така ситуація відкривала великі можливості для реалізації східного вектора зовнішньої політики Польщі. Ці можливості забезпечували багатообіцяючу перспективу через те, що на межі 2000-х років почалася фрагментація пострадянського простору й утворення в його європейській частині «Нової Східної Європи». Цей тренд указував на початок формування «Центрально-Східної Європи», як відносно самостійного геополітичного регіону, відмінного як від Росії-Євразії, так і від Західної Європи.

Важливим трендом у цьому регіоні стала поява незалежної і суверенної Української держави як частини ядра колишньої російської імперії, яка могла вже претендувати на власну геополітичну роль у

Східній Європі і це мало б додати Польщі значно більшої геополітичної ваги в її європейських справах. Тож найголовнішим трендом, який визначив розвиток Центрально-Східної Європи як самодостатнього геополітичного регіону, який би відігравав власну роль в європейській геополітиці, стало звільнення Польщі від комуністичного режиму і радянської окупації та отримання нею повної незалежності і державного суверенітету.

У 1997 р. Національні збори Польщі ухвалили Конституцію, яка закріпила демократичний лад у країні. Основою зовнішньої політики Польщі стало «повернення в Європу» шляхом приєднання до ЄС і НАТО, тобто за основу був взятий «прозахідний зовнішньополітичний курс». Разом із тим проблеми, з якими стикнулася зовнішня політика Польщі, не обмежувалися лише проєвропейським курсом. Ішлося про нові підтвердження державотворчості Польщі, яка мала базуватися на історичній спадщині Речі Посполитої, національному будівництві, побудові модерних політичних інститутів, проведенні внутрішніх реформ, а головно про те, яке місце має посідати Польща в усьому геополітичному просторі Європи і яку роль вона може відігравати в регіональних і загальноєвропейських процесах. Вирішення цих складних проблем потребувало свого концептуального обґрунтування. Вибір згадуваних концепцій залежав не тільки від зміни геополітичної ситуації в Центрально-Східній Європі, а й від поглядів певної політичної сили, що перебувала при владі, на ту чи іншу проблему та вибір пріоритетності її розв'язання. При цьому кожна з цих доленосних проблем потребувала свого концептуального обґрунтування. Визначальний вплив на вирішення цих проблем спричинила реалізація проєкту побудови «Великої Європи» за провідної ролі Німеччини. Така роль чітко виявилася, зокрема, у розширенні євроатлантичного простору на Центрально-Східну Європу та приєднанні країн цього регіону до НАТО та ЄС. Для Польщі включення до цього тренда означало «повернення в Європу» й обрання західноєвропейського вектора її зовнішньої політики.

Варто зазначити, що на цей постбіполярний період науковий загал Польщі вже мав достатньо великий концептуальний доробок, створений не тільки в міжвоєнний час, а й у 60–80-ті роки XX ст., переважно в емігрантських колах. Прихід до влади «Солідарності» наприкінці 1980-х років обумовив вибір концепції Є. Гедройця – Меро-

шевського, яка мала поєднати постялтинську реальність з польськими національними інтересами як на Заході, так і на Сході. Безумовно, при цьому зовнішня політика Польщі мала рухатись у тренді побудови «Великої Європи», східної політики Німеччини та розширення НАТО і ЄС, що давало їй змогу заручитися підтримкою ФРН у приєднані до цих західноєвропейських та євроатлантичних структур, залагодити проблеми повоєнного влаштування німецько-польського кордону і отримати німецькі інвестиції для польської економіки. Проте завдання полягало в тому, щоб не тільки перебувати в тренді євроатлантичного та західноєвропейського процесу, а й стати промоутером цього процесу. Таким промоутером Польща могла бути тільки на східноєвропейському напрямку. Тож концепцію Є. Гедройця треба було адаптувати до сучасних реалій однополярного світу.

Головним постулатом доктрини Гедройця – Мерошевського є переконання в тому, що Польща має визнати повну незалежність України, Литви і Білорусі. При цьому зміцнення державного суверенітету цих країн не повинно стати предметом конфлікту з Росією. Навпаки, панувала впевненість у тому, що підтримка суверенітету Литви, Білорусі та України може допомогти самій Росії відмовитися від намірів повернути ці країни в її неоімперський проєкт. Вважалося, що для цього необхідно співпрацювати з демократичними колами Росії[8]. Крім того, доктрина Гедройця – Мерошевського передбачала й певні застереження, за яких Польща не може розвивати взаємовигідні стосунки з Росією. По-перше, міждержавні стосунки не можуть будуватися ціною незалежності та звуження життєвих інтересів спільних сусідів Польщі та Росії, передусім України. По-друге, бажаним було б залучення Росії до європейських структур, але за умов, які гарантують добробут і виключають будь-яку гегемонію[9].

Отже, за переконанням Є. Гедройця, створення поясу таких дружніх держав забезпечить Польщі непорушність її східних кордонів і допоможе уникнути становища такої собі «буферної зони», в якій вона опинилась у міжвоєнний період. Але для цього Польща повинна

[8] *Polska – Rosja. Wczoraj, dzisiaj, jutro.* Instytut Studiow Strategicznych. Krakow, 2006. S.19.

[9] Яковлева І.В. *Генеза формування концептуальних засад східного напрямку зовнішньої політики Республіки Польща* // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2013. Вип. 48. С. 286. Режим доступу: https://core.ac.uk/download/pdf/50595857.pdf.

відмовитися від ідеї імперіалізму і прагнення домінувати в Східній Європі та від прагнень повернути землі на Сході, які належали їй до 1939 р. Натомість місія Польщі полягатиме в тому, щоб допомогти цим країнам інтегруватися до західної цивілізації. Практичною реалізацією цієї доктрини в 1990-ті роки стала концепція «східноєвропейської співпраці», яка розглядала відносини з Україною, Білоруссю та Литвою як необхідний етап для подальшого, більш органічного входження східноєвропейських країн, у тому числі й Польщі, до західноєвропейських структур[10].

Ці концепції переважно й визначили двовекторну зовнішню політику Польщі протягом 1990–2000-х рр. Як зазначав генеральний консул, а згодом посол Польщі в Україні Генрік Литвин, «саме політика двох векторів визначала її курс протягом останніх двадцяти років. В інтересах Варшави було підтримувати незалежність України та Білорусі, не дратуючи при цьому Росію»[11]. Така двовекторна зовнішня політика Польщі виявилася надзвичайно продуктивною для українсько-польських відносин.

13 жовтня 1990 р. в Києві міністр закордонних справ Республіки Польща Кшиштоф Скубішевський і міністр закордонних справ Української РСР А.М. Зленко підписали Декларацію про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин. У статті 3 цієї Декларації записано: «Українська Радянська Соціалістична Республіка і Республіка Польща не мають одна до одної жодних територіальних претензій і не будуть висувати таких претензій у майбутньому». Обидві країни пообіцяли поважати права національних меншин на своїй території і сприяти покращенню їх положення. У Декларації ще раз підтверджувалися історичні й етнічні зв'язки між Польщею та Україною та містилася згадка про «етнічну і культурну спорідненість польського та українського народів»[12].

2 грудня 1991 р. Республіка Польща першою серед зарубіжних країн визнала державну незалежність України. 8 січня 1992 р. між двома

[10] Милякова Л. *Внешнеполитические концепции польской оппозиции 1980–1989 гг.* / Л. Милякова // Международный исторический журнал. 2000. № 7. С. 13–21.

[11] Цит. по: Заневич М. *У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі* // EASTBOOK. 2017. 19 жовтня. Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409/.

[12] Stephen R. *Burant. International Relations in a Regional Context: Poland and Its Eastern Neighbors. Lithuania, Belarus, Ukraine* // Europe-Asia Studies. 1993. Vol. 45, № 3.

країнами встановлено дипломатичні відносини. 18–19 травня 1992 р. відбувся перший офіційний візит президента України Л. Кравчука до Республіки Польща. Під час цього візиту було підписано міждержавний договір «Про добросусідство, дружні відносини і співробітництво», в якому, зокрема, зазначалося, що країни «вживатимуть і підтримуватимуть заходи, спрямовані на збереження і розвиток позитивних традицій спільної спадщини, а також подолання упереджень і негативних стереотипів у відносинах між двома народами»[13].

24–25 травня 1993 р. відбувся офіційний візит в Україну президента Польщі Л. Валенси, одним із головних результатів якого стало створення Консультаційного комітету президентів України і Республіки Польща. Польща погодилася допомагати Україні інтегруватися до західноєвропейських структур – НАТО і ЄС. Після візитів Л. Кучми до Польщі 25–27 червня 1996 р. і новообраного президента Польщі А. Квасневського до Києва 20–22 травня 1997 р. українсько-польські відносини вийшли на рівень стратегічного партнерства. 21 травня 1997 р. голови обох держав підписали спільну неформальну декларацію «До злагоди і єднання».

Цілеспрямований розвиток польсько-української політичної взаємодії дозволив Україні заручитися підтримкою Польщі у налагодженні діалогу зі Сполученими Штатами Америки та провідними державами Європи. Крім того, наголошувалося, що польсько-українська співпраця повинна сприяти закріпленню вагомої ролі України в європейській політиці безпеки[14]. Польща успішно виконувала роль адвоката України не тільки в європейських, а й в євроатлантичних структурах. Підтримка співробітництва і зближення України з НАТО та її інтеграції до Альянсу була зумовлена баченням Польщею основних контурів європейської безпеки в контексті її національних інтересів і прагненням відігравати важливу роль в оновленому Альянсі, який адаптується до сучасних умов[15].

Нового поштовху українсько-польське стратегічне партнерство набуло після Помаранчевої революції. Розширилися торговельно-

---

[13] Там само.

[14] Сардачук П.Д., Сагайдак О.П. *Україна в двосторонніх міжнародних відносинах (кінець XX – початок XXI століть)*. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2005. С. 72–73.

[15] Стоєцький С.В. *Україна в зовнішній політиці Республіки Польща: євроатлантичний та європейський інтеграційний вимір*: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАНУ, 2007. С. 10.

економічні та науково-технічні відносини. Республіка Польща стала найважливішим економічним партнером України у Центральній Європі. Україна посідала друге місце в польському експорті. Спільна українсько-польська програма співробітництва у галузі науки і технологій станом на 2008 р. налічувала понад 150 спільних науково-дослідних проєктів. Розвивалося транскордонне співробітництво у рамках створених у середині 1990-х років єврорегіонів «Карпати» і «Буг». Водночас практично на всі сфери двосторонніх відносин накладалися проблеми, пов'язані зі входженням Польщі з кінця 2007 р. до Шенгенської зони, що зумовлювало нові процедури й правила перетину українсько-польського кордону й, відповідно, створювало додаткові труднощі для розвитку й оптимізації співпраці між двома державами.

Важливим кроком у розвитку двосторонніх відносин стало ініціювання Польщею активізації східного вектора в політиці ЄС. Ідея посилення східного вектора Європейської політики сусідства (ЄПС) стала на 2008 р. одним із пріоритетів зовнішньої політики Польщі, яка позиціонувала себе лідером у цьому напрямі. Ці наміри Польщі тоді ж були реалізовані й знайшли своє відображення в спільній польсько-шведській пропозиції «Східне партнерство» від 23 травня 2008 р., яка потім була схвалена на засіданні Ради ЄС із Загальної політики ЄС і Ради з питань Міжнародних відносин 26 травня 2008 р. в Брюсселі і стала флагманською ініціативою всього ЄС у реалізації політики сусідства.

У геополітичному сенсі програма «Східного партнерства» була спрямована на те, щоб захистити східні кордони ЄС від м'яких загроз, які надходили зі Сходу, утворенням своєрідного безпечного поясу, який відігравав би роль «фільтра» і дозволив би уникати нелегальної міграції, організованої злочинності, нелегальної торгівлі зброєю та інших видів невійськових загроз. Побудова такого захисного бар'єра, своєрідної «буферної зони», на думку ЄС, буде можливою, коли в цих країнах з'являться стабільні демократичні режими, а їхні суспільства поділятимуть ліберальні цінності і їх зовнішньополітичний вектор буде спрямований на Захід. Водночас пояс стабільності мав би стати своєрідним буфером від викликів і загроз, що надходили з Росії, яка вже у 2000-ті роки стала на шлях авторитаризму, неоімперіалізму, що унеможливлювало реалізацію тренда «Великої Європи». Але при цьому країни «Східного партнерства» були позбавлені перспективи

членства в ЄС. Так утворилися країни «Нової Східної Європи», які створили певний субрегіон Центрально-Східної Європи як її східна периферія.

Термін «Нова Східна Європа» був введений для позначення пострадянських країн, які перебувають у Східній Європі і межують з Росією і Європейським Союзом. Цей термін, як зазначає відомий російський політолог Аркадій Мошес, віддзеркалює головне: *по-перше*, утворення спільноти, в якій «пострадянський» компонент ідентичності поступово замінюється «європейським» чи «квазі-європейським», а *по-друге*, проміжне, окреме і від Росії, і від Заходу геополітичне положення[16]. За твердженням директора Московського центру Карнегі Д. Треніна, «Нова Східна Європа» має низку специфічних рис, які відділяють її від Росії та інших регіонів Європи. «Це і усвідомлення кожною із трьох країн своєї культурної, цивілізаційної належності до Європи, і орієнтація на утворення національної держави як найбільш важливого завдання»[17]. Громадяни ж країн, що утворилися на терені Східної Європи, в переважній більшості ідентифікують себе і свої країни радше з Європою, ніж з Росією.

Отже, Східна Європа як геополітична категорія в постбіполярний період стала включати в себе Центрально-Східну Європу та «Нову Східну Європу». Перша утворилась як наслідок радянської деокупації, а друга – як наслідок розпаду СРСР. Росія розцінила таку трансформацію геополітичного ландшафту Східної Європи як «геополітичну катастрофу», оскільки вона втратила свій вплив на цей європейський регіон. Проте вона не втратила амбіцій повернути його під свій контроль. Тож на початку XXI ст. Росія знову заявила про себе як про центр сили в Європі з претензією на свою сферу домінування. Так відродилися старі геополітичні суперечності між Заходом і Росією, які з часом переросли в геополітичне суперництво, і Східна Європа стала його епіцентром. У такому разі «Нова Східна Європа» опинилася в ролі «буферної зони» між Заходом і Росією.

Саме тому реалізація програми «Східного партнерства» забезпечувала Польщі значно ширше поле геополітичного маневру, збільшуючи тим самим її вагу в політиці сусідства ЄС, а також можливості

[16] Мошес А. *Россия и новая «промежуточная» Европа* // Pro et Contra. 2010. Июль–октябрь. С. 129.

[17] Тренин Д. *Россия и Ново Восточная Европа* // ПОЛИТ.РУ. 2010. 22 апреля.

конструювання власних проєктів у регіоні Центрально-Східної Європи. Тим більше що належність України до регіону Центрально-Східної Європи вже була зафіксована в Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО та інших міжнародних документах. Так перед польським керівництвом постало питання про визначення геополітичної ідентичності Центрально-Східної Європи і ролі Польщі в цьому процесі.

Потреба у визначеності таких особливостей цього регіону була викликана тим, що у XX ст. великі гравці приділяли замало уваги цьому регіонові, оскільки Європа в геополітичному сенсі поділялася на Східну і Західну за ідеологічним принципом і вважалося, що Східна Європа є радянською, а не європейською. Тому було важливо довести, що цей регіон належить до європейського світу, а не до сфери впливу Росії. Отже, для країн цього регіону було важливим довести свою європейськість і гомогенізувати його економічний, політичний і гуманітарний простір із Західною Європою. Цей процес був обтяжений спадщиною комунізму, дефіцитом влади, нерозвинутістю громадянського суспільства, спадом виробництва, втратою традиційних ринків, міцністю посткомуністичної бюрократії, неминучістю соціального шоку під час проведення ринкових перетворень.

Усе вищезгадане потребувало спільних зусиль у подоланні споріднених проблем перехідного періоду. Ця специфіка обумовила формування типових для цього регіону інтеграційних субрегіональних об'єднань, таких як Вишеградська група, Центрально-Європейська ініціатива та інших, які б давали певний синергетичний ефект і прискорили б вступ країн цього регіону в ЄС і НАТО. Очевидно, не в останню чергу саме з цих інтеграційних міркувань ці два субрегіони Центральної і Східної Європи були об'єднані в один геополітичний регіон Центрально-Східної Європи з власною ідентичністю і відмінними від Західної Європи проблемами. Тому, як зазначає Ю.Н. Маслов, зміни в країнах ЦСЄ навряд чи будуть мати настільки «лінійний» характер західної орієнтації, щоб вважати сформовану ідентичність частиною єдиної європейської спільності. Це пояснюється як економічними – не зовсім вдале форсування темпів ринкових реформ, так і політичними труднощами – часта зміна правлячих політичних еліт, корупція тощо. Ці ж проблеми характерні й для України, що у сукупності з певними історичними аналогіями (досвід радянського

правління, планової економіки тощо) дає шанс на більш-менш м'яке входження країни в дану спільність[18].

У цілому ж у польському політичному дискурсі поняття «Центрально-Східна Європа» по-різному описують межі Центрально-Східної Європи. За одним критерієм, це країни, які увійшли до ЄС, інші спираються на думку Тімоті Снайдера, який окреслював територіальні рамки цього регіону кордонами колишньої Речі Посполитої – нині це землі Польщі, України, Литви та Білорусі[19]. А в своїй книжці «Криваві землі» Снайдер описує цей регіон як такий, що простягається від Балтійського до Чорного моря, від Берліна до Москви[20]. Натомість в означенні східних кордонів Центрально-Східної Європи головний критерій визначається уявленням про те, що таке Схід. Традиційно поняття «Схід» у польському дискурсі використовується у двох контекстах: щодо найближчих сусідів Польщі, чиї території входили до складу Першої та Другої Речі Посполитої, а також щодо Росії. Останнім часом це поняття також використовується для означення політики Польщі стосовно країн, які раніше входили до складу СРСР чи соціалістичного табору[21].

Намагання Польщі та ЄС втілити концепцію «Східного партнерства» щодо України та інших країн виявили багато вад, обумовлених як зовнішніми, так і внутрішніми причинами, які безпосередньо позначилися на двосторонніх українсько-польських відносинах. Уже в першому десятилітті XXI ст. головною з внутрішніх причин можна вважати неготовність української еліти до проведення глибоких політичних і економічних реформ у країні, які зачіпали б інтереси олігархічного капіталу, що сповідував постколоніальну модель розвитку держави. Не менш важливими виявились і різновекторні геополітичні орієнтації українського суспільства, коли одна частина – із західних регіонів – прагнула до Європи і НАТО та європейських цінностей, а

[18] Маслов Ю.К. *Країни ЦСЄ як субрегіональна геополітична спільність та орієнтир політичної інтеграції України в європейський простір* // Грані. 2014. № 10 (114). Жовтень. С. 115.

[19] Снайдер Т. *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь* / Т. Снайдер; Пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2012. С. 23.

[20] Снайдер Т. *Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія* / Т. Снайдер. Київ: Грані-Т, 2011.

[21] Чорна Н. // Україна – Європа – Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2012. Вип. 10. С. 184–195. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_21.

інша – зі східних регіонів – марила повернутися в Росію і радянське минуле. У результаті ідеали Помаранчевої революції так і не були втілені в життя, а прагнення помаранчевої влади до НАТО виявилося переважно декларативним, через що Україна не отримала ПДЧ на Бухарестському саміті 2008 р., а президент В. Ющенко був змушений повернути до влади реваншистські сили Партії регіонів і продовжувати зовнішньополітичний курс балансування між Заходом і Росією.

Такий непевний зовнішньополітичний курс привів до переосмислення польським політикумом відносин з Україною на концептуальному рівні. Якщо президент Лех Качинський продовжував щодо України політику прометеїзму, засновану на ідеях Є. Гедройця, то партія «Громадянська платформа» стала на позиції, які були представлені в доктрині міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського, побудованій на постулатах п'ястівської концепції. Ця доктрина визнавала за пріоритетний західний вектор зовнішньої політики Польщі, зокрема посилення її ролі в структурі ЄС та НАТО, більш тісне партнерство з Німеччиною та заглиблення у суто європейські справи. Відтак відносини з Україною для польського уряду ставали другорядними.

Послаблення східного вектора зовнішньої політики Польщі та ЄС посилило амбіції Росії. Це мало небезпечні наслідки не тільки для України, а й для всього регіону Центрально-Східної Європи. Невипадково пророчими виявилися слова польського президента Леха Качинського, який під час пятиденної російсько-грузинської війни, розв'язаної проти Грузії 2008 р., сказав: «Ми знаємо, що сьогодні Грузія, завтра Україна, післязавтра – країни Балтії, а потім, можливо, і моя країна. Ми були переконані, що приєднання до НАТО і ЄС стримає російські апетити. Виявилося, що таке мислення було помилковим»[22].

І справді, розширення НАТО і ЄС на ЦСЄ не вирішило проблеми її безпеки, оскільки питання «Нової Східної Європи» залишилося невизначеним. Саме ця частина Східної Європи опинилась у своєрідному вакуумі безпеки. Із розширенням НАТО і ЄС на Схід, Центрально-Східна Європа виявилася розділеною, а її роль «буферної зони» скоротилася до меж «Нової Східної Європи». Така ситуація

[22] Цит. за: Заневич М. *У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі* // EASTBOOK. 2017. 19 жовтня. Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409/.

спровокувала бажання Росії повернути собі цю частину Центрально-Східної Європи шляхом обмеження державного суверенітету України, Молдови, Грузії, а також «сателізації» Білорусі та Вірменії. Так, Росія реанімувала імперський проєкт шляхом «реінтеграції» і поставила питання щодо перегляду результатів холодної війни і однополярного світового порядку.

Як зреагував Захід на такі амбіції та претензії Росії на Східну Європу? По-перше, Захід припинив розширення НАТО та ЄС на «Нову Східну Європу»; по-друге, висунув програму «Східного партнерства», яка мала б закріпити статус цієї частини Східної Європи як «буферної зони», як пояс стабільності та убезпечити від м'яких загроз і впливу Росії; по-третє, зайняв пасивну позицію, намагаючись повернути Росію до діалогу та стратегічного партнерства. Що мав за мету Захід усіма цими діями – це зберегти чинний постбіполярний порядок в Європі. Але для досягнення цієї мети в Європі бракує одностайності. Одні гравці вважали, що розширення НАТО і ЄС було помилковим. Інші були переконані в тому, що треба було врахувати комплекс «образи Росії» за результати холодної війни. Отже, мовляв, Росію треба було задобрити чимось, поступившись інтересами Грузії та України. Стало очевидним, що Захід більше боявся розпаду Росії, ніж загроз із її боку. Росія ж, відчувши слабкість Заходу, розпочала геополітичний наступ на Східну Європу, мета якого – поглинання «Нової Східної Європи» і встановлення геополітичного контролю над усією Центрально-Східною Європою. Першу ціль вона реалізує переважно воєнним шляхом, другу – шляхом гібридної війни.

Росія, поставивши собі за мету закріпити за собою статус-кво одного із двох основних центрів сили в Європі, прекрасно усвідомлює центрове положення Східної Європи на геополітичному ландшафті всієї Європи. І в цьому положенні Східна Європа може відігравати різну роль: не тільки сполучної ланки, а й роль буфера, форпосту, плацдарму. В умовах багатополярного світу така роль визначається більш потужним полюсом. За останні роки Росія отримала низку геополітичних переваг над Заходом. **По-перше**, вона закріпила за собою статус впливового центру саме в Європі – геополітичного полюсу. **По-друге**, задекларувала сферою своєї геостратегічної відповідальності той регіон Центрально-Східної Європи, який не належить ані НАТО, ані ЄС, тобто «Нову Східну Європу». І радикальних заперечень з боку цих провідних організацій на таку претензію вона не отримала. **По-третє**,

Росії вдалося значною мірою знівелювати дисбаланс у силі із Заходом і перевести відносини з ним з асиметричних у симетрично-асиметричні і у такий спосіб досягти певного паритету в стосунках. Символічною подією в наближенні відносин між Заходом і Росією до симетричного типу стало підписання Договору про стратегічні наступальні озброєння між США і РФ у квітні 2010 р. Треба зазначити, що тенденція до зміни балансу сили на користь Росії уможливилася не стільки через посилення самої Росії, скільки внаслідок послаблення Заходу.

Посилення розбіжностей між США і Європою, суперечності та відсутність консенсусу в середині ЄС з приводу його відносин з Росією, наслідки глобальної фінансово-економічної кризи, зміна зовнішньополітичних пріоритетів у американській зовнішній політиці за президентства Б. Обами та Д. Трампа і послаблення провідної ролі США у світі – усе це призвело врешті-решт до перезавантаження відносин з Росією, що значно послабило позиції Заходу у протистоянні з Росією в боротьбі за цю східну частину геополітичного простору Європи. З іншого боку, авторитарний режим, на відміну від консенсусної демократії Заходу, дозволяв російському керівництву швидко мобілізувати необхідні для зовнішньополітичних цілей ресурси, консолідувати суспільство та домогтися досягнення певного паритету інтересів із Заходом, принаймні щодо Східної Європи.

За цих умов у травні 2015 р. на президентських виборах у Польщі переміг кандидат від партії «Право і справедливість» Анджей Дуда. Отримання президентської гілки влади цією правлячою партією призвело до кардинальних змін у внутрішній і зовнішній політиці Польщі. Партійна ідеологія цієї партії складається з елементів суспільного і національного консерватизму та солідаризму. Сповідування такої ідеології польським керівництвом у зовнішній політиці Польщі призвело, з одного боку, до загострення українсько-польських стосунків, а з іншого – до зміни зовнішньополітичної концепції Республіки Польща.

Утілення ідеології правлячої партії в зовнішній політиці Польщі відбувалось у рамках так званої політики пам’яті, яку згодом позначили як «історичну дипломатію». В основі цієї дипломатії лежить оновлення дискурсу навколо давніх українсько-польських суперечностей. Підтвердженням цьому слугують «війни на могилах» – плюндрування місць національної пам’яті, які в останні роки спостерігалися по обидва боки кордону.

Про це яскраво свідчить повернення до дискусії щодо кількості жертв українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни, маніпуляція і завищення цифр польських жертв конфлікту[23]. Прихильниками впровадження такої «історичної дипломатії» є присутні в польському Сеймі крайні праві рухи, на позиції яких має зважати правляча партія «Право і справедливість». Представники цих сил у відносинах з Україною педалюють на проблемі пам'яті про Волинську трагедію та героїзації УПА, яка сприймається як прояв антипольських настроїв. Як результат, «уряду "Права і справедливості" вдається лавірувати між політикою Гедройця та неоендеками, з одного боку, підтримуючи Київ, а з іншого – здійснюючи символічні жести в бік вкрай правого електорату (представників якого все більше і більше серед населення, але все ще мало серед політичної еліти)»[24].

Україна всіляко намагалася зняти проблему історичної пам'яті з порядку денного українсько-польських відносин. Ключовою вимогою для розблокування діалогу Польща вважала мораторій на пошуково-ексгумаційні роботи на польських похованнях минулого сторіччя в Україні. Цю заборону українська сторона запровадила у квітні 2017 р. у відповідь на знищення низки українських поховальних монументів на честь вояків УПА на території Польщі. У грудні 2017 р. президенти Анджей Дуда та Петро Порошенко спробували знайти вихід із цієї кризи. Під час візиту Дуди до Харкова вони узгодили план дій, який серед іншого передбачав скасування українського мораторію. Втім ці наміри так і не були реалізовані. Крім того, польська сторона так і не вирішила питань щодо знищених пам'яток. Спроба провести розкопки у Грушовичах не допомогли, бо польські та українські експерти дійшли діаметрально протилежних висновків[25].

Після обрання президентом України у 2019 р. В. Зеленський визначив проблему розблокування українсько-польських відносин як першочергову. Спершу він офіційно висловився за скасування мораторію

[23] Стрільчук Л. *Сучасний польський націоналізм та українсько-польські суперечності – нові обличчя старих проблем* // Історичні і політологічні дослідження. 2019. № 1. С. 196. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Iipd_2019_1_25.

[24] Заневич М. *У полоні старих концепцій: що впливає на українську політику Польщі* // EASTBOOK. 2017. 19 жовтня. Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/19/7072409/.

[25] Панченко Ю. *Перші компроміси Зеленського: на які поступки піде Київ заради діалогу з Варшавою*. 2019. 29 серпня. Режим доступу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/08/29/7100208/.

на ексгумаційні роботи польських поховань на території України. Зі свого боку, українська сторона нагадує про потребу відновити зруйновані монументи. Утім шанси на відновлення монументів воякам УПА вкрай малі[26]. Найбільше, на що сьогодні може сподіватися Київ, – це легалізація інших монументів на території Польщі, що має забезпечити їхнє збереження. У відповідь офіційний Київ чекає на швидке розморожування двосторонньої співпраці та вирішення найбільш гострих проблем, як-от видача ліцензій на вантажні перевезення, отримання всіх необхідних дозволів на будівництво газового інтерконектора, що має суттєво спростити отримання американського скрапленого газу, який поступає у польський термінал у Свіноуйсьці.

Щодо зовнішньополітичної концепції, то після перемоги на парламентських виборах партія «Право і справедливість» відмовилася від п'ястівської доктрини, яку просував Р. Сікорський, і обрала ягеллонську доктрину Міжмор'я, трансформувавши її під назвою Тримор'я.

Відмінність концепції Тримор'я від Міжмор'я полягає в тому, що вона враховує наявні реалії і передбачає досить суттєві обмеження під час її імплементації. По-перше, поза межами цього інтеграційного об'єднання вона залишає країни «Нової Східної Європи»; по-друге, виключає конфронтаційний характер відносин з Росією; по-третє, подає себе як додаткове інтеграційне об'єднання країн, що є членами ЄС і розташовані між Адріатичним, Балтійським і Чорним морем; по-четверте, робить спроби об'єднати інтереси країн-учасниць, передусім в економічній та інфраструктурній сфері. Не випадково першочерговими сферами поглибленої співпраці в рамках цієї Ініціативи по лінії Північ – Південь були обрані енергетика, транспорт і телекомунікації.

Проєкт об'єднує 12 країн Центрально-Східної Європи: чотири країни Вишеградської групи, країни Балтії, Австрію, Хорватію, Румунію, Словенію та Болгарію. Усі держави-члени, крім Австрії, мають кілька спільних знаменників, таких як недавнє комуністичне минуле та членство в НАТО, отримане до вступу в ЄС. Австрія, яка перебуває в ЄС довше, залучена внаслідок свого стратегічного розташування та численних важливих регіональних зв'язків[27]. Отже, Ініціативу Трьох

[26] Там само.

[27] Левонюк Т. *«Ініціатива Трьох морів»: проміжна ланка євроінтеграції для України. Центр «Нова Європа»*, 2018. С. 1. Режим доступу: http://neweurope.org.ua/anons-publichna-dyskusiya-initsiatyva-trymor-ya-promizhna-lanka-yevrointegratsiyi-dlya-ukrayiny/.

морів (Тримор'є) можна розглядати як додатковий важіль для підсилення європейської інтеграції в межах Центрально-Східної Європи під проводом Польщі з опорою на США, у разі посилення дезінтеграційних процесів у межах самої європейської спільноти. Для США співпраця з учасниками Тримор'я – це не тільки енергетика, а й збільшення власного впливу в регіоні Центрально-Східної Європи, особливо коли в ЄС відбуваються важливі й неоднозначні трансформації. Відносини з регіоном інтенсифікувались як у військовій, так і в економічній сфері.

Формулюючи концепцію Тримор'я, польська влада апелює до очевидних переваг цього проєкту, розраховуючи на посилення власної ваги в регіоні Центрально-Східної Європи, в ЄС і НАТО. Підтримка тісних трансатлантичних відносин як ключової мети Ініціативи, спільний підхід до реформи ЄС і прийняття рішень, підвищення стандартів і досягнення більшої схожості із західноєвропейськими колегами роблять цей субрегіональний формат знаковим для держав-членів у тому, що стосується посилення власної ролі як членів ЄС, без подальшого перебування на периферії. Цей формат регіональної інтеграції значною мірою залежатиме від того, як далі трансформуватиметься ЄС: у більш федеральну структуру, «Європу кількох швидкостей» чи щось інше[28].

Для України, яка залишилася за межами Ініціативи Трьох морів, цікавими могли б бути її окремі проєкти, одним з яких є Via Carpatia. Його реалізація дасть змогу Україні модернізувати власну транспортну мережу. Але при цьому варто зважити на те, що концепція Тримор'я в контексті українсько-польських відносин не може повністю задовольнити ні Україну, ні Польщу. По-перше, обрання та реалізація цієї концепції не вирішує проблему регіонального лідерства Польщі в Центрально-Східній Європі, обумовлену браком ресурсів для виконання такої місії. По-друге, обмеження, які накладаються на цю концепцію, позбавляють Польщу тієї критичної геополітичної ваги, яку вона могла би отримати в особі «Нової Східної Європи».

Висновки

Отже, битва за «Нову Східну Європу» визначатиме кінцевий результат геополітичної боротьби між Заходом і Росією, оскільки від

[28] Там само. С. 3.

її приєднання до європейського або євразійського геополітичного простору буде залежати подальше розширення сфери геополітичного домінування одного з геополітичних гравців чи то на Захід, чи то на Схід. Приєднавши «Нову Східну Європу», Росія може з цієї стратегічної позиції продовжувати свій подальший геополітичний наступ на Центрально-Східну Європу, нав'язуючи власну нормативну силу Західній Європі.

Оксана Мітрофанова

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ У «НОВІЙ ХОЛОДНІЙ ВІЙНІ»

Дефініція першої холодної війни є загальноприйнятою, тоді як визначення другої холодної війни перебуває у стадії формування. У випадку першої холодної війни йдеться про протистояння США з СРСР за умов біполярного ладу. Тоді як нова холодна війна, або друга холодна війна, застосовується для визначення як конфронтації між Росією та країнами Заходу, так і напруженості у відносинах США і КНР.

Ролі України та Польщі у першій холодній війні були дещо схожими, тільки Польща була незалежною державою, сателітом СРСР, а Україна – Радянською Республікою. Обидві були в одному блоці колективної безпеки. У новій холодній війні Польща не тільки перебуває на стороні Заходу, а й є повноправним членом НАТО, а отже, й розраховує на гіпотетичний захист усією потугою Північноатлантичного альянсу. Україна у новій холодній війні постає як незалежна держава, актор міжнародних відносин.

Спільним для України та Польщі у двох холодних війнах є те, що під час першої вони разом протистояли країнам Заходу на чолі зі США, тоді як у новій холодній війні обидві протистоять Росії, хоча й різним чином: Польща – через міжнародні санкції, а Україна – шляхом воєнного протистояння російській гібридній агресії на сході України та незаконній анексії Криму.

Утім у політичних, наукових, експертних колах розгорнулися дебати, чи вступив світ у період другої холодної війни з анексією Криму Росією та війною на сході України. А світові лідери повинні визначати, яку саме політику обирати у зв'язку з цими подіями.

Дискусійність нової холодної війни

Є визначення холодної війни як періоду напруженості, який тривав майже пів століття між США та Радянським Союзом, а також їхніми союзниками. Ці супердержави сформували два блоки, наділені потужними військовими засобами, та захищали протилежні ідеологічні системи та економічні моделі (комунізм, з одного боку, і капіталізм,

з іншого)[1]. Тобто для холодної війни як явища суттєвими чинниками були ідеологія та економіка.

На сучасному етапі для наукового дискурсу притаманні спроби з'ясувати доцільність застосування терміна «нова холодна війна» до відносин Росії з країнами Заходу та констатується значна популярність терміна «гібридна війна» для описання агресії Росії щодо України. Своєрідним трендом у сучасній суспільній науці стали численні роботи з дослідження гібридної війни[2]. Утім дефініція «нова холодна війна» є дискусійною, а підходи науковців – різноманітними, отже, принагідно можна спробувати виокремити деякі аргументи прихильників і супротивників застосування терміна «нова холодна війна» до подій, які відбуваються через російсько-українську війну.

Польський професор, генерал у відставці С. Кожей, є прихильником термінів «гібридна холодна війна», а також «нова холодна вій на» та «друга холодна війна» через те, що вони адекватно передають сутність відносин між Росією та Заходом, а надто – між Росією та НАТО. Фахівець виокремлює наявність класичних проявів першої холодної війни у другій: політична конфронтація без перетину межі, за якою починається гаряча війна та безпосередня збройна перемога. Формами конфронтації, які були присутніми й у першій холодній війні, є пропагандистські кампанії, економічні санкції, шпигунство, демонстраційні військові маневри, дорогі програми з озброєння, які сприяють розкручуванню гонки озброєння. Нові елементи, згідно з думкою С. Кожея, – це відсутність міжблокового характеру, менше ідеологічне протистояння, змагання у кіберпросторі, обмежені, приховані конфлікти. Як основоположну характеристику нової холодної війни виокремлено гібридність, тобто радикальне розмаїття засобів і методів протистояння[3].

Утім співвітчизник генерала, польський фахівець Я. Раубо, вважає, що термін «нова холодна війна» стосується хронологічних рамок, а не певної інноваційності змагань, мети чи засобів. Отже, як на нього, дедалі частіше спостерігається переплетіння криз, подібних отруєнню

---

[1] *Guerre froide*, https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/guerre_froide/184391 17.12.2020.

[2] Павелко И., Пацек П. *Международная безопасность в контексте гибридной войны* // Wschód Europy. 2019. № 2. С. 145–156.

[3] S. Koziej, *Co z tą nową zimną wojną?* https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-stanislaw-koziej-co-z-ta-nowa-zimna-wojna/, 15.08.2019.

С. Скрипаля, з періодами усталених відносин і взаємною толерантністю до підвищеної активної діяльності спеціальних служб[4].

Український професор Григорій Перепелиця не сумнівається в існуванні нової холодної війни, яка матиме значні наслідки; за його оцінкою, під впливом російсько-української війни відбулися кардинальні зміни у відносинах між Заходом і Росією. Російсько-українська війна перевела ці відносини з рівня «стратегічного партнерства» в стан латентної «холодної війни», з перспективного переходу на рівень відкритої конфронтації в стадію її ескалації. Як на нього, російсько-українська війна створює реальні передумови для початку Третьої світової війни. Підсумовано, що геостратегічно ця війна виходить за межі території Донбасу і навіть не обмежується простором України. Вона ведеться по всьому східному флангу НАТО, такі країни як Польща, Литва, Естонія і Латвія в дійсності стали прифронтовими державами[5].

Подібну оцінку дає й польський політолог Ю. Фішер, за яким, якщо так звану українську кризу не буде вирішено якнайшвидше, вона може стати не тільки джерелом нової холодної війни, а й причиною Третьої світової війни. Принагідно фахівець наголошує на певній провині Заходу щодо України: Євросоюзу, який давав пусті обіцянки Україні, та США з Великою Британією, які не виконали Будапештський меморандум[6].

Для українського політолога С. Тарана негативом для України є той факт, що в цій новій холодній війні Україна перебуває на передовій, на самому «нулі». Хоча, зауважує він, гірше було б, якби Україна залишилася сама на передовій і Заходу було абсолютно байдуже те, що відбувається з нею. Наразі Заходу не байдуже не з доброчинних міркувань, а з суто практичних. Таран підкреслює: якщо Росія піде далі і якщо В. Путіну пробачать ту агресію, яку він чинить проти України, він піде ще далі. На його думку, українська передова має

[4] J. Raubo, *«Nowa zimna wojna» trwa czyli nie tylko o sprawie Skripala*, https://www.infosecurity24.pl/nowa-zimna-wojna-trwa-czyli-nie-tylko-o-sprawie-skripala, 25.08.2019.

[5] Перепелиця Г. *Позитивістський підхід в оцінці сучасного російсько-українського конфлікту* // Суспільно-політичні процеси. 2017. Вип. 2–3. С. 137–138.

[6] Фишер Ю. *Кризис в Украине и его международные последствия для региона, Европы и мира* // Украинский вопрос: безопасность, экономика, общество. Люблин; Бердянск: КУЛ, 2017. С. 14, 20.

одну перевагу, а саме: за нею стоїть Захід, який так чи так вимушений опікуватися Україною[7].

Водночас, на думку колишнього президента України П. Порошенка, визначення холодної війни є невдалим щодо України, він зазначив, що «багато оглядачів думають, що ми тут в Україні маємо "холодну війну". Я хочу розчарувати їх – це – не "холодна війна". Це – гаряча війна. І кожного дня в нас є загиблі мирні мешканці та українські солдати»[8].

Епіцентр нової холодної війни

Цікаво, що навіть спроба визначити епіцентр нової холодної війни може привести до різних висновків. Для британського політолога Т. Кузьо та американського політолога П. Д'Аньєрі саме Україна є центральним полем бою у новій холодній війні. Дослідники звертають увагу, що заслабка прихильність українського уряду реформам становить складні дилеми для тих, хто її підтримує на Заході[9].

Хоча французька журналістка Селін Люсато задається питанням, чи є схід України епіцентром американсько-російської холодної війни, втім основна проблема, що її хвилює, – це ймовірна ескалація конфлікту у зв'язку з гіпотетичним постачанням зброї Україні американцями за умов, коли Росія вже постачає зброю сепаратистам Сходу[10].

Натомість Марек Полонський, аналізуючи виклики нової холодної війни для Польщі, стверджує, що остання геополітично та географічно перебуває у центрі конфлікту Заходу з Росією. Отже, Росія доводитиме, що Польща є конфліктною, русофобною, периферійною, емоційною та нездатною подолати свої фобії. Тому, на думку фахівця, завданням польського уряду має бути відокремлення соціальних емоцій від політики та дипломатії, щоб показати Заходові справжню Польщу. Полонський підкреслює проросійську налаштованість політики Франції та незначну увагу цієї країни до позиції Польщі. Він вважає, що

[7] Таран С. *У новій холодній війні Україна на боці добра*: https://prm.ua/u-noviy-holodniy-viyni-ukrayina-na-storoni-dobra-taran/, 30.08.2019.

[8] *Президент: В умовах, коли щодня гинуть українці, ми потребуємо миротворців ООН*: https://uman-rda.gov.ua/news/14–48–08–08–05–2018/, 21.11.2020.

[9] T. Kuzio, P. D'Anieri, *Towards a New Cold War?* https://www.e-ir.info/2018/06/23/towards-a-new-cold-war/, 16.08.2019.

[10] C. Lussato, *L'Est de l'Ukraine, coeur de la guerre froide américano-russe*, https://www.nouvelobs.com/monde/ukraine-la-revolte/20150202.OBS1500/l-est-de-l-ukraine-coeur-de-la-guerre-froide-americano-russe.html, 21.11.2020.

Франція не продала «Містралі» Росії тільки через американський тиск. До того ж саме через Францію та Німеччину Польща не долучена до складу Мінської групи[11].

У практичній площині бойові дії відбуваються на Донбасі, тому, безперечно, саме Україна несе найвідчутніші втрати: загибель військових і цивільних. Варто також згадати півтора мільйони внутрішніх переселенців, які через агресію Росії на Сході змушені покинути свої домівки на Донбасі та спробувати облаштувати своє життя на території, підконтрольній Україні. Отже, ситуація, коли Україна перебувала між двома блоками колективної безпеки: НАТО й ОДКБ і декларувала свій позаблоковий статус, не забезпечила їй тривалого мирного існування. В Україні й за кордоном у науковому та політичному дискурсі постійно порушується питання доцільності розвитку України як нейтральної держави, активно поширюються концепції незадоволення Росії розширенням НАТО, результатом якої є гібридна гра Росії на випередження з метою завадити гіпотетичному вступові України в НАТО через конфлікт на Донбасі. Втім потрібно констатувати, що позаблокова Україна опинилася в епіцентрі нової холодної війни, тоді як Польща, будучи членом НАТО, почуває себе достатньо впевнено.

Польща та російсько-українська війна

Польсько-українські відносини характеризуються як стратегічне партнерство. В цьому контексті цілком логічно, що Польща прагне брати активну участь у врегулюванні проблеми порушення територіальної цілісності України. Хоча, з одного боку, Польща не є гарантом безпеки для України, як підписанти Будапештського меморандуму, з іншого – статус справжнього, а не декларативного стратегічного партнера та власні інтереси спонукають Польщу підтримувати Україну.

Наскільки доцільною була ідея президента Польщі Анджея Дуди, який пропонував президентові України Петру Порошенку новий формат перемовин щодо врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях за участі країн-сусідок, зокрема Польщі?[12]

---

[11] M. Połoński, *Nadchodzi nowa zimna wojna? Coraz więcej niepokojących sygnałów, również dla Polski*, https://wiadomosci.wp.pl/nadchodzi-nowa-zimna-wojna-coraz-wiecej-niepokojacych-sygnalow-rowniez-dla-polski-6048912809981057a, 28.08.2019.

[12] *Prezydent Andrzej Duda: do rozmów o Ukrainie mogliby dołączyć jej sąsiedzi i USA*, http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1492744,Prezydent-Andrzej-Duda-do-rozmow-o-Ukrainie-mogliby-dolaczyc-jej-sasiedzi-i-USA, 7.07.2020.

Чи здатні були європейські лідери зрозуміти застереження відомого польського економіста, колишнього міністра фінансів Польщі Лєшека Бальцеровича, який порадив Заходові приділити Україні набагато більше уваги, ніж Греції, тому що вона в чотири рази більша за площею, має кордони з Росією і становить випробування для ЄС та НАТО відтоді, як президент Путін захопив Крим і неофіційно втрутився у Східну Україну?[13]

Усередині країн – членів Північноатлантичного альянсу немає одностайності щодо методів урегулювання російсько-українського конфлікту, санкцій і поступок країні-агресорці Росії. Керманичі держав, представники різних політичних течій, депутати та сенатори, бізнесмени та науковці мають власні підходи до розв'язання російсько-українського конфлікту, на що впливають як світоглядні позиції кожного актора, так і його особиста залежність чи то меркантильні інтереси в Росії (прикладом останніх можуть слугувати значні інвестиції в Росію чи фінансування Росією політичної діяльності, як у випадку надання кредиту колишньому Національному фронту Франції).

Суттєвим чинником формування позиції певної країни щодо ситуації в Україні є те, що на керманичів держави, від яких залежить прийняття конкретних рішень щодо Росії, тиснуть представники як законодавчої влади, так і потужного бізнесу, які не хочуть утрачати свої прибутки через запровадження санкцій.

Підкреслимо роль історичного чинника, який в контексті втручання Росії в Україну може викликати різні спогади у представника кожної європейської країни. Історична пам'ять поляків наразі підкаже розподіли Польщі та пізніше її існування як країни – сателіта СРСР. Країни Балтії мають також спогади про втрати своєї незалежності та функціонування у складі Радянського Союзу.

Відомо, що польські керманичі всіляко доводили, що американська присутність в Європі життєво необхідна і що тільки перебування під захистом американців гарантуватиме безпеку Європи, тоді як Франція, будучи апологетом європейської стратегічної автономності, наполегливо прагнула створити та посилити власне європейські структури безпеки. Нові члени НАТО, маючи тягар історичного минулого

[13] *Бальцерович: Запад должен уделять Украине гораздо больше внимания, чем Греции*: http://gordonua.com/news/worldnews/Balcerovich-Zapad-dolzhen-udelyat-Ukraine-gorazdo-bolshe-vnimaniya-chem-Grecii-94681.html, 3.05.2020.

радянських часів, із розумінням ставилися до європейської та євроатлантичної інтеграції України, тоді як давні члени ЄС, стурбовані економічною кризою та фінансовими проблемами Греції і Португалії, з острахом уявляли собі гіпотетичний вступ України до ЄС і НАТО.

На думку президента Польщі А. Дуди, Євросоюз маргіналізує агресію Росії щодо України. Дуда чітко дав зрозуміти, що конфлікт в Україні повинен закінчитися довготривалим миром, а не його заморожуванням. А довготривалий мир означає повернення до кордонів, визнаних світовим співтовариством. Він вважає, що для майбутнього Європи потрібна єдність і партнерство країн – членів ЄС, але «егоїзм» окремих держав може перекреслити це майбутнє. Прикладом може слугувати позиція Німеччини, яка активізує свої прагнення щодо запуску газогону «Північний потік – 2», який оминав би територію Польщі[14].

Позицію президента підтримав заступник голови комісії Сейму РП у закордонних справах Вітольд Ващиковський. На престижному 25-му Економічному форумі у Криниці-Здруй у Польщі 8 вересня 2015 р. він оголосив, що про «нормандський формат» варто забути, тому що, згідно з його позицією: «Це – концерн наддержав, який відповідає російським мріям, щоб Європою керували кілька країн. Тут треба подумати про новий формат – Женевський чи будь-який інший, де будуть країни, які межують з Росією й Україною. Йдеться про Польщу, Румунію, можливо, Туреччину, якщо вона матиме бажання долучитися, і Штати, які ми сприймаємо як партнера Європи». Ващиковський висловився, що шанси того, що Україна відновить контроль над своїм кордоном, а вибори на Донбасі будуть демократичними, вкрай незначні, тому у майбутньому форматі мають бути присутніми інші міжнародні організації, а не тільки «безпорадна» ОБСЄ[15].

Серед країн Центральної Європи роль Росії щодо ситуації в Україні різними політичними діячами сприймається по-різному. Безсумнівно, активну проукраїнську позицію зайняла Польща. Підкреслимо, що саме колишній президент Польщі Броніслав Коморовський наголо-

[14] *Германия эгоистично маргинализирует войну в Украине – Дуда*: http://nbnews.com.ua/ru/news/160342/, 14.10.2019.

[15] *Про «норманський формат» слід забути – польський політик*: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/pro_normandskiy_format_slid_zabuti__polskiy_politik_2093032, 18.11.2019.

сив на підтримці України в її протистоянні російській агресії від імені Вишеградської четвірки[16].

А колишній президент Польщі Лех Валенса критикував бездіяльність європейських лідерів щодо України та зауважував, що Європі не вистачає організації, без якої важко досягти успіху, та й взагалі нагадував, що свого часу він передбачав засоби запобігання майбутніх конфліктів на терені України, а саме – через вступ Польщі до ЄС та НАТО разом з Україною та Білоруссю. До того ж він вважав, що це було можливим, але не відбулося через те, що він не мав підтримки[17]. Цілком імовірно, що концепція Л. Валенси відповідає дійсності та демонструє, що країнам – засновницям ЄС бракує стратегічного бачення розвитку майбутнього Європи. Можливо, ЄС, який виник передусім як Європейська спільнота з вугілля та сталі, досягаючи суттєвих успіхів в економіці, трохи занедбав свою політичну складову або надав перевагу економічній сфері, відсуваючи на другий план потреби спільної зовнішньої політики та безпеки. Показово, що цей процес цілком очевидний польським політикам, і ця незбалансованість в обранні пріоритету поміж безпекою та економікою спонукала відомого польського економіста Л. Бальцеровича спробувати розтлумачити це європейцям.

Утім, незважаючи на зусилля на східному напрямі, Польща не може самостійно протидіяти тискові Росії на країни Східної Європи. Нагальним питанням є її співпраця з найпотужнішими державами та структурами ЄС[18].

Спільним у сприйнятті загроз обома державами є той факт, що Україна та Польща вважали основною загрозою Росію у 2015 р. Опитування, проведене американським дослідницьким центром у різних країнах, показало, що Росії бояться тільки ці дві країни, тоді як

[16] Метельова Т. *Країни Центральної Європи і міжнародна безпека: спільне і відмінне в українському питанні* // Наук. вісник Дипломатичної академії України. Вип. 22. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Ч. ІІ. Серія «Політичні науки» / за заг. ред. Н.О. Татаренко, В.Г. Ціватого. Київ, 2015. С. 28.

[17] *Валенса: Конфліктові на Сході України можна було запобігти*: http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/02/19/7031063/, 11.04.2019.

[18] W. Baluk. *Relacje polsko-ukraińskie w kontekście międzynarodowych stosunków politycznych w Europie Wschodniej,* [w :] *Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu,* Lublin 2016, s.75.

більшість країн Європи разом зі США та Канадою були занепокоєні Ісламською державою[19].

Непокоїла польських посадовців гіпотетична можливість змін у сфері запиту українців щодо надання статусу біженця у Польщі у зв'язку з анексією Криму та війною на сході України. Зокрема, віце-міністр закордонних справ Польщі Рафал Тшасковський повідомив, що до Польщі приїздить багато українців, які не є біженцями, але ситуація може змінитися[20].

З 2014 р. Республіка Польща надає різноманітну допомогу Україні через війну на Донбасі. Зокрема, за 2014–2015 рр. польська допомога Україні тільки з фондів польського Міністерства закордонних справ збільшилася втричі, до 29 млн злотих на рік. Підтримку отримала українська армія. Від початку бойових дій на Донбасі було надіслано дві партії гуманітарної допомоги вартістю 4 млн євро кожна. Українські офіцери та сержанти проходять стажування У Польщі. Країна надає допомогу в модернізації збройних сил України, особливо в царинах, які були занедбаними останнім часом: у сферах логістики, системи командування, тактичної медицини[21].

У 2018 р. Республіка Польща надала 2,5 млн злотих (понад 650 тис. дол.) на програму психологічної, продовольчої і гігієнічної допомоги для мешканців Донецької та Луганської областей, які живуть безпосередньо на лінії розмежування. А саме було виділено 20 тис. продуктових пакунків і 20 тис. санітарно-гігієнічних наборів для тих, хто їх потребував. Увесь цей вантаж постачався людям за місцем їхнього проживання у прифронтовій зоні – від Станиці Луганської на Луганщині до Сартани поблизу Маріуполя. Було надано психологічну допомогу 300 мешканцям Донбасу та 400 особам у Вінниці, серед яких ветерани АТО/ООС і внутрішньо переміщені особи з Донецької та Луганської областей[22]. Окрім програм, які фінансуються польським

[19] *Росію найбільше бояться Україна і Польща – Дослідження*: http://espreso.tv/news/2015/08/18/rosiyu_naybilshe_boyatsya_ukrayina_i_polscha____doslidzhennya, 15.12.2019.

[20] *МИД Польши: Украина – стабильная страна, речь о беженцах не идет*: http://telegraf.com.ua/mir/europa/2048605-mid-polshi-ukraina-stabilnaya-strana-rech-o-bezhentsah-ne-idet.html, 11.03.2019.

[21] Павлик К. *Помогает ли Польша Украине? Киев может на нас рассчитывать*: http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2015/08/21/7037248/, 6.02.2019.

[22] *Польща надала гуманітарну та психологічну допомогу жертвам війни на Донбасі*: https://acmc.ua/polshha-nadala-gumanitarnu-ta-psihologichnu-dopomogu-zhertvam-viyni-

урядом, Польща взяла участь у багатьох інших міжнародних проєктах підтримки постраждалих від війни на Донбасі.

Існує проєкт Польської гуманітарної акції з психологічної, правової та соціальної допомоги жертвам вибухів і сім'ям загиблих і фінансової підтримки реабілітації таких людей, зокрема, придбання реабілітаційного обладнання або адаптація будинків до особливих потреб людей із обмеженими можливостями. Актуальність цієї допомоги зумовлена тим, що від початку війни на Донбасі у 2014 р. внаслідок вибуху вибухонебезпечних предметів поранено понад 1700 людей[23].

Утім іноді ефективності польсько-українського партнерства перешкоджають певні події, такі, наприклад, як факт розкрадання вісімнадцятьма польськими військовослужбовцями та цивільними військового майна, гуманітарної допомоги для української армії з логістичної бази у Варшаві[24].

Незважаючи на сьогоденну важку ситуацію в Україні, державні діячі Польщі не забувають нагадувати, що Україна має право бути частиною Європейського співтовариства, зокрема, на цьому наголосила 17 вересня 2015 р. прем'єр-міністерка Польщі Єва Копач[25].

Водночас існує підхід, згідно з яким для України відносини з Польщею втратили статус стратегічних під час президентства П. Порошенка. На думку польського оглядача Є. Білецького, це сталося через те, що Польща поширювала серед українців ілюзію інтеграції до ЄС та НАТО та затверджувала свій імідж «адвоката» України та «посередника» між Брюсселем, Вашингтоном і Москвою. Утім, коли Путін вдарив по Криму та Донбасу, чим здивував як Польщу, так і увесь Захід, Польща раптом самоусунулася. На початку російської агресії вона не підтримала Україну якимось значним фінансуванням, не надала їй зброю, не запровадила додаткових санкцій проти Москви.

---

na-donbasi/, 19.11.2021.

[23] *Польська гуманітарна акція розпочинає нові проєкти допомоги на Донбасі*, https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2556920,Польська-гуманітарна-акція-розпочинає-нові-проєкти-допомоги-на-Донбасі, 19.11.2021.

[24] *W Polsce przeprowadzą śledztwo ws. Kradzieży pomocy humanitarnej dla Ukrainy*, http://polonews.in.ua/aktualnosci/spoleczenstwo/w-polsce-przeprowadz-ledztwo-ws-kradzie-y-pomocy-humanitarnej-dla-ukrainy.html, 12.03.2019.

[25] *Копач: Украина имеет право быть частью европейского сообщества*, http://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/2072629-kopach-ukraina-imeet-pravo-byit-chastyu-evropeyskogo-soobshhestva.html, 2.09.2019.

А польські розповіді про перспективи євроінтеграції України виявилися лише марними балачками, нездійсненною мрією[26].

Варто зазначити, що проблеми різного трактування історичного минулого призвели до певного охолодження в польсько-українських відносинах. До того ж російська агресія значним чином вплинула на складові потенціалу України. Коли після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі в Україні відбулося значне падіння курсу валют та країну охопила інфляція, у Польщі продовжувала розвиватися економіка. Сьогодні близько півтора мільйона українців перебуває на заробітках і навчанні у Польщі, що посилює польську економіку, втім ослаблює українську. Як наслідок, утрачається рівновага у польсько-українському партнерстві, позаяк справжнє стратегічне партнерство ґрунтується на співпраці.

Люблінський трикутник

28 липня 2020 р. в Любліні відбулася зустріч міністрів закордонних справ України, Польщі та Литви Д. Кулеби, Я. Чапутовича та Л. Лінкевічуса. Так сформувався Люблінський трикутник – новий формат спілкування між цими країнами. У Польщі ця концепція виникла в контексті продовження традицій Люблінської унії 1569 р., річниця підписання якої відзначалася 2019 р. Для України цей формат передусім є можливістю зміцнювати співробітництво з прихильниками європейської та євроатлантичної інтеграції України. Показово, що на вулицях Любліна щодня можна почути українську мову, половину студентів-іноземців у цьому місті становлять українці, а колишній віцеміністр закордонних справ, нині директор Центру міжнародного співробітництва Адміністрації міста Люблін Кшиштоф Становський звертає увагу на важливість польсько-українського співробітництва на місцевому рівні. Він вважає, що міжнародні відносини не мають залежати лише від політиків і партій. Співпраця громад на місцевому рівні сприяє тому, щоб громадяни не ставали заручниками складних історичних питань. Розвивається плідна співпраця Любліна з десятком українських міст-побратимів, а видання творів українських письменників у Любліні стало вже буденною справою. У березні 2021 р. у Любліні поруч із музеєм концтабору Майданек встановили пам’ятник

[26] Bielecki J. *Ukraina odwraca się od Polski*, http://www4.rp.pl/Opinie/308259817-Ukraina-odwraca-sie-od-Polski.html.

українському греко-католицькому священнику Омелянові Ковчу, який рятував сотні євреїв у роки Голокосту на Львівщині.

К. Становський наголошує, що Польща приймала на лікування важко поранених на Майдані українських громадян, яких іноді доставляли без документів та особистих речей, і громадяни Польщі опікувалися ними. Як на нього, така співпраця громадян є суттєвою і саме про такі аспекти польсько-української співпраці варто пам'ятати, аналізуючи відносини двох держав[27].

Майбутнє покаже, чи стане Люблінський трикутник ефективним. Цей формат може започаткувати новий етап польсько-українських відносин за умови, що він приведе до плідних консультацій з реалізованими проєктами співпраці та спільними діями на міжнародній арені. Інакше існує ризик, що цікава ініціатива залишиться без конкретних наслідків. Тут варто згадати план створення Польсько-українського університету в Любліні, замислений, як відомо, двома публіцистами-емігрантами, об'єднаними ідеєю українсько-польського порозуміння, поляком Є. Гедройцем, головним редактором журналу «Культура», що видавався в Парижі, та українцем Богданом Осадчуком, головним редактором журналу української інтелігенції «Віднова». Залишається сподіватися, що Люблінський трикутник матиме щасливішу долю. Тим більше що Україна як ніколи потребує надійних союзників.

Інтенсифікація польсько-українських відносин

Війна на Донбасі та необхідність забезпечення належних умов внутрішньо переміщеним особам становить неабиякий виклик для економіки та бюджету України. Пандемія коронавірусу відіграє негативну роль в економічній сфері. Утім Польщі та Україні вдається зміцнювати взаємодію в економіці. У 2020 р. Польща була третім за значущістю торговельним партнером України після КНР, Німеччини[28]. 2019 р. товарообіг між Україною та Польщею становив 7,5 млрд євро, обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною й Польщею збільшився на 6,7 % порівняно з попереднім роком. В Україні працює 1200 польських підприємств, що є ознакою суттєвої економічної присутності Польщі.

[27] Інтерв'ю з Кшиштофом Становським. Люблін, 2021.

[28] *Зміни в ТОП-3 торговельних партнерах: Польща обійшла Росію*: www.epravda.com.ua/news/2021/02/20/671228/, 10.05.2021.

Польсько-українські відносини поглибилися не тільки в економічній сфері. Активізувався діалог на рівні президентів двох держав. Польський президент Анджей Дуда відвідав Україну 11–13 жовтня 2020 р. Це був його другий закордонний візит із моменту переобрання на посаду президента в липні 2020-го. Востаннє в Україні Анджей Дуда був іще в 2017 р. Візит тривав три дні, за які глава польської держави відвідав два міста: Київ і Одесу. Візит президента Польщі став прикладом поглиблення відносин Варшави із Києвом. Зокрема, Анджей Дуда підкреслив, що у 2022 р. Польща головуватиме в ОБСЄ і там питання України, її суверенітету й кордонів будуть на порядку денному, отже, Україна може розраховувати на польську підтримку. Показово, що у 2017 р. велася дискусія про шляхи виходу із кризи у відносинах між країнами, а у 2020 р. – уже про відсутність суперечностей. За словами президента України В. Зеленського, між Україною і Польщею «взагалі не може бути жодних суперечок, крім однієї – у яких саме українських і польських містах провести спільні зимові Олімпійські ігри або чемпіонат світу з футболу»[29]. Візит Дуди був доволі вагомим в економічному контексті. Зокрема, у Києві між Фондом держмайна України та польською державною нафтогазовою компанією PGNiG підписано угоду про нерозголошення потенційним покупцем конфіденційної інформації щодо об'єктів приватизації. Ця польська енергетична компанія віддавна демонструє інвестиційну зацікавленість в Україні. Як повідомили в PGNiG, компанія зацікавлена в інвестиціях у енергетичний сектор України, а підписання угоди з Фондом держмайна – це лише перший крок, що дасть змогу вивчати активи, призначені для приватизації.

23 серпня 2021 р. на саміті Кримської платформи у Києві президент Польщі Анджей Дуда заявив, що його країна є і надалі буде активним учасником Кримської платформи, а Крим – це Україна. З боку Польщі підкреслювалася необхідність уважно спостерігати за діяльністю Росії у Криму та активно тиснути на неї з метою відновлення територіальної цілісності України. Не тільки президент А. Дуда взяв участь у святкуванні 24 серпня 2021 р. 30-річчя незалежності України: поруч з українськими військовими на параді на Хрещатику

[29] *Офіційний візит Президента Республіки Польща Анджея Дуди в Україну*: https://poland.mfa.gov.ua/news/oficijnij-vizit-prezidenta-respubliki-polshcha-andzheya-dudi-v-ukrayinu, 13.10.2020.

йшли польські військові, а у повітрі майоріли польські винищувачі F16. Отже, внесок Польщі був одним з найвагоміших серед європейських країн. До того ж на параді можна було побачити гарний результат польсько-українського військово-технічного співробітництва – бронетранспортер «Онциллу». Полякам було продано документацію на бронемобіль «Дозор Б», у результаті було створено «Онциллу» із сучасним бойовий модулем, з високоякісним тепловізором та іншими модифікаціями. Наразі Україна купує польський бронетранспортер за 8 млн грн за одиницю[30].

Проблема європейської солідарності в урегулюванні російсько-українського конфлікту

Представники країн Євросоюзу спробували сприяти врегулюванню політичної кризи в Україні, спричиненої відмовою тогочасного президента України В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, на початку 2014 р. шляхом перемовин між Януковичем і представниками опозиції. У результаті 21 лютого 2014 р. було підписано Угоду про врегулювання кризи в Україні президентом України В. Януковичем, керівником парламентської фракції політичної партії «УДАР» В. Кличком, керівником парламентської фракції ВО «Батьківщина» А. Яценюком, керівником парламентської фракції ВО «Свобода» Олегом Тягнибоком. Від Європейського Союзу Угоду засвідчили федеральний міністр закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина Франк-Вальтер Штайнмаєр, міністр закордонних справ Республіки Польща Радослав Сікорський та керівник Департаменту континентальної Європи Міністерства закордонних справ Французької Республіки Ерік Фурньє.

Існує думка, що наміри західних підписантів різнилися: для Франції першочерговим було якнайшвидше організувати та провести демократичні вибори за участі Ю. Тимошенко, яку належало перше звільнити з в'язниці, для Німеччини – уникнути напруженості у відносинах з Росією, для Польщі – посилити свій вплив в Україні[31].

[30] Галка Н. *Військова техніка на параді. Що показали українцям та чим може захиститись армія ЗСУ*: https://suspilne.media/159023-vijskova-tehnika-na-paradi-so-pokazali-ukraincam-ta-cim-moze-zahistitis-armia-zsu/, 19.11.2021.

[31] *Інтерв'ю з французьким дипломатом*. Париж. 8.10.2020.

Утім, попри прагнення Польщі відігравати активну роль в обстоюванні територіальної цілісності України та запобіганні замороженню конфлікту на Донбасі, постає питання солідарності європейських країн у врегулюванні російсько-українського конфлікту. Наприклад, французькі політичні кола підкреслюють проамериканську позицію Польщі та невдоволення її політикою, яка, на їхню думку, вдало скористалася фінансами ЄС, але не хоче поділяти з іншими країнами – членами ЄС тягар облаштування мігрантів.

Водночас французькі дипломатичні кола підкреслюють, що «нормандський формат» є французькою ініціативою. Представникам чотирьох країн працювати дуже важко, тому гіпотетичне розширення кола учасників «нормандського» формату малоймовірне. Це ще більше знизить його дієвість та ускладнить роботу. До того ж, на думку французьких дипломатів, проблему в його функціонуванні становить позиція Росії, а не відсутність деяких держав, наприклад Польщі[32].

Утім з 1991 р. існує Веймарський трикутник у складі Франції, Німеччини та Польщі. Тому з огляду на це неформальне міжнародне об'єднання участь Польщі у нормандському форматі була б певним продовженням традицій консультацій у рамках Веймарського трикутника.

Якщо польсько-українське стратегічне партнерство дійсно реальне, а не лише декларативне, то цілком логічно, що Україна має очікувати більшої підтримки від Польщі, ніж від інших сусідів. Отже, так само як французько-німецька співпраця є загальноприйнятою реалією і у двосторонньому партнерстві, і у функціонуванні на рівні ЄС, так і польсько-українське співробітництво може стати звичайним фактом європейської політики, якщо обидві країни впораються з тим, щоб належно позиціонувати своє партнерство за умов, коли одна з них є членом ЄС та НАТО, а інша – ні, та подолають суперечності, пов'язані з історичним минулим. Хоча наразі ця парадигма не знайшла свого практичного втілення у залученні Польщі разом з Францією та Німеччиною до перемовин зі врегулювання російсько-українського конфлікту.

Існує позиція, згідно з якою політика Німеччини та Франції є свідченням подвійного підходу щодо Росії через те, що, з одного боку, засуджуються агресивні дії офіційної Москви та запроваджу-

[32] *Інтерв'ю з французьким дипломатом.* Париж. 12.10.2020.

ються санкції, а з іншого – розвивається співробітництво за стратегічними напрямами[33]. А Росія, своєю чергою, залякуючи військовим потенціалом і демонструючи військову потугу, діє на випередження та стримування інших країн, особливо західних, від прямого чи опосередкованого втручання у перебіг подій в Україні[34].

Отже, констатуємо, що у новій холодній війні відсутні декілька чинників, притаманних першій: біполярного ладу з чітким ідеологічним протистоянням і протиборством двох систем. Після розпаду СРСР Польща скористалася історичним шансом і приєдналася до НАТО та сподівається на гарантування своєї безпеки всією потугою блоку, тоді як Україна перебувала у стратегічній невизначеності, регулярно змінюючи концепції нейтралітету на вступ до НАТО, втім небажання деяких країн Альянсу інтегрувати Україну було одним з визначальних аспектів формування української стратегії. Треба віддати належне польським урядам, які підтримували бажання України інтегруватися до євроатлантичної спільноти через практичні міркування з приводу власної безпеки, яка б тільки зміцнилася за умов функціонування України як члена НАТО на східному кордоні Польщі. Під час Революції Гідності Україна опинилася в доволі унікальній ситуації, коли інститути держави, які покликані її захищати, виявилися не в змозі це зробити і взагалі працювали не на користь української держави, а захист держави відбувався значним чином завдяки зусиллям добровольців і волонтерів. Польща, з одного боку, відчуває певну впевненість у майбутньому, будучи членом НАТО, а з іншого – розуміє небезпеку гіпотетичної поразки України, у разі якої лінія протистояння з Росією опиниться безпосередньо на польському кордоні.

Отже, порушення суверенітету України та її кордонів спричиняє відчуття незахищеності у західного партнера – Польщі. Поляки, з одного боку, мають історичний досвід розподілу власної держави між більш потужними державами, але з іншого – вони достатньо об'єднана гомогенна в етнічному складі нація, що полегшує обстоювання ними власних національних інтересів. За умови негативного сценарію розвитку подій в Україні Польща буде вимушена вирішувати проблему

[33] Балюк В. *Агрессия России против Грузии и Украины в 2008–2018 гг. в контексте геополитики Черноморского региона*. Люблин, 2020.

[34] I. Topolski, *Instrument militarny w polityce Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy,* «Wschód Europy» 2016 nr 2, s.141.

українських біженців і відігравати роль східного форпосту НАТО та ЄС, який охоронятиме кордони цих утворень з боку України. Тому в інтересах Польщі врегулювання ситуації на терені України в якнайближчій перспективі, успіх українських реформ і вдале втілення в життя Угоди про асоціацію України з ЄС. Якби в далекосяжному майбутньому Україні вдалося б стати членом ЄС і НАТО, то Польща почувалася б безпечніше, адже кордон оборонного блоку НАТО пересунувся б на схід. Утім, незважаючи на зусилля на східному напрямку, Польща не може самостійно протидіяти тискові Росії на країни Східної Європи. Нагальним питанням є її співпраця з найпотужнішими державами та структурами ЄС.

Наразі Україна тимчасово втратила Крим через незаконну анексію РФ, отримала збройний конфлікт на Донбасі, який знову ж таки через агресію Росії має перспективу затягнутися. На терені України відбувається певний культурно-цивілізаційний розлам: її населення стає відкритішим світові завдяки безвізовому режимові, відбувається зміцнення національної свідомості через події останніх років, тоді як населення, яке опинилося на територіях, контрольованих сепаратистами, розвивається в іншій культурній площині та під впливом дії потужної інформаційної війни. Хоча багато дослідників наголошують, що успішна та реформована Україна колись зможе стати привабливою для населення тимчасово окупованих територій, утім залишається поза увагою ймовірність сценарію, за яким населення України не волітиме цього возз'єднання. Безумовно, можна згадати вдалий приклад об'єднання ФРН з НДР, але не варто забувати й приклад Кіпру, який десятиліттями залишається роз'єднаним. Тоді як населення острова розуміє важливість примирення, бажання у мешканців Республіки Кіпр об'єднуватися з Турецькою Республікою Північного Кіпру досі відсутнє. Варто мати на увазі, що «план Аннана», підготований ООН, був підтриманий двома третинами турецьких кіпріотів, але зустрів спротив значної більшості грецьких кіпріотів із перевагою 3 до 1 на референдумі 24 квітня 2004 р. Подібний сценарій не повинен пройти повз увагу під час аналізу російсько-українського конфлікту та його можливих наслідків. Імовірно, польські політики цілком усвідомлюють цю небезпеку, коли наполегливо звертають увагу світової громадськості на небажаність перетворення подій на Донбасі на заморожений конфлікт. В офіційному дискурсі польських політиків

ця теза постійно присутня. Отже, трансформація конфлікту низької інтенсивності на Донбасі у заморожений конфлікт не можна вважати прийнятним рішенням для польської сторони. Утім ЄС виявився недостатньо солідарним та активним у розв'язанні російсько-українського конфлікту, США також не були аж надто ініціативними, а Україна не мала ресурсів і потуги, щоб вирішити конфлікт самостійно, сам на сам з Росією. Перспективи прийнятного для України врегулювання конфлікту сьогодні, на жаль, доволі віддалені.

Сергій Федуняк

БЕЗПЕКОВІ ЧИННИКИ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Схожа геополітична ситуація українського і польського народів, що відзначалася перебуванням між більш потужними і агресивними сусідами, вимагала спільних скоординованих дій. Згадаймо лише супротив імперській колонізації з боку Московського царства і Російської імперії у XVII–XVIII ст. і відсіч імперсько-більшовицьким силам на початку XX ст. Водночас сусідське становище штовхало до взаємного знищення. Весь трагізм ситуації полягав у тому, що українські і польські еліти не виявили стратегічного мислення, намагаючись вирішувати свої безпекові проблеми за рахунок іншого партнера, жертвуючи його інтересами і навіть самим існуванням. Війна під проводом Б. Хмельницького в середині XVII ст. зрештою стала одним із ключових чинників послаблення Речі Посполитої, її занепаду, а відтак і зникнення. Вона також виснажила сили українського народу, ставши однією з головних перешкод успішного державотворення. Можна погодитися з твердженням відомого українського історика І. Лисяка-Рудницького, що «польсько-український конфлікт був насправді головною причиною втрати національної самостійності і Україною, і Польщею в двох різних епохах – у XVII і в XX ст.»[1].

Отже, від самого початку у відносинах двох народів виникла болісна «дилема безпеки», що, на жаль, вирішувалася шляхом виживання однієї сторони за рахунок іншої. Згадаймо егоїзм молодої польської еліти наприкінці Першої світової війни, що якнайшвидше прагнула утвердити відроджену державність за рахунок колишніх володінь зі складу українських земель («східних кресів»), не прораховуючи небезпек і викликів Версальської системи міжнародних відносин. Зрештою Польська держава не зуміла створити поясу безпеки з потужними і агресивними сусідами, до якого могла увійти й Україна, що, зрештою і вирішило долю Другої Речі Посполитої.

---

[1] Цит. за: Зашкільняк Л. *Українсько-польські стосунки у суспільній свідомості українців і поляків* // Вісник Львів. ун-ту. Сер. «Соціологія». 2008. Вип. 2. С. 128.

Своєю чергою, молода Українська держава з об'єктивних і суб'єктивних причин зуміла налагодити співпрацю з Польщею лише тоді, коли постала перед загрозою повного зникнення під ударами московсько-більшовицьких військ. Попри певні успіхи, військовий союз України і Польщі виявився запізнілим. Зрештою, остання зуміла зберегти свою незалежність, спираючись на допомогу провідних європейських держав. Друга світова війна призвела до остаточного поглинання українських земель Радянським Союзом і тривалої маргіналізації Польської держави як радянського сателіта.

Формуванню спільних україно-польських безпекових цінностей перешкоджало й сприйняття сусідських «проєктів» як тих, що щонайменше не сприяє розвиткові власного. З точки зору представників польської еліти періоду завершення Першої світової війни, українці у кращому разі могли стати автономною частиною Польської держави, а їхня власна державність неминуче ставила під загрозу цілісність відродженої Речі Посполитої[2]. Своєю чергою, найбільш активні та національно орієнтовані українці бачили у новопосталій Польщі природного ворога і загрозу для відновлення Української державності[3]. І загалом, сторони розглядали одне одного не як рівноправних партнерів і союзників, а як ресурс та інструмент реалізації власних амбіцій і планів.

На жаль, не стала винятком і співпраця УНР з Другою Річчю Посполитою в 1919–1920 р. Попри нагальну потребу україно-польського об'єднання перед серйозною загрозою з боку більшовицької Росії, еліти обох держав так і не наважилися на це, виходячи зі спільних довготривалих стратегічних інтересів. Як зазначає українська дослідниця Л. Стрельчук, зі всього складу Директорії лише Головний отаман республіканської Армії С. Петлюра чітко розумів необхідність зближення з Польщею, навіть ціною територіальних поступок[4]. Серед представників польської політичної еліти бельведерський табір на чолі з Ю. Пілсудським підтримував ідею створення федерації у складі Польщі, Литви

[2] Див: Стрельчук Л. *Україна–Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XIX – початок XXI століття)*. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. С. 96–106.

[3] Див., наприклад: Зашкільняк Л. *Українсько-польські стосунки у суспільній свідомості українців і поляків* // Вісник Львів. ун-ту. Сер. «Соціологія». 2008. Вип. 2. С. 127–137.

[4] Стрельчук Л. *Україна–Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XIX – початок XXI століття)*. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. С. 99.

та України після перемоги над нащадками Російської імперії. Проте досить впливові сили, зокрема Національно-демократична партія Р. Домбровського, не підтримували цю ідею[5]. Ватро зазначити, що всі політичні сили Польщі не були готові йти на компроміс з українцями щодо східного кордону Речі Посполитої.

Але навіть за таких несприятливих обставин у квітні 1920 р. у Варшаві представники обох сторін уклали Варшавську угоду, що складалася з двох документів: Політичної Конвенції і Військового договору. Аналіз основних положень свідчить, що за міжнародно-політичної ситуації, що склалася на момент укладання угоди, обидві сторони намагалися враховувати безпекові застереження партнерів. Зокрема, уряди УНР і Польщі зобов'язувалися не укладати угод із третіми сторонами, які б йшли на шкоду партнерові[6].

На жаль, можна констатувати, що укладання Варшавських угод обумовлювалося не стратегічними міркуваннями сторін, а потребами конкретних обставин, зокрема війною УНР і Польщі з радянською Росією. Також їхня реалізація більшою мірою залежала не від бажання сторін, а від військово-політичної ситуації в регіоні. Тому під тиском обставин Річ Посполита фактично відмовилася від виконання Варшавської угоди, уклавши 18 березня 1921 р. Ризький мирний договір із більшовицькою Росією.

Незважаючи на зникнення України як міжнародного суб'єкта, тривало осмислення майбутнього україно-польських відносин. Як найяскравіший приклад, можна розглядати повоєнну діяльність паризького часопису «Культура», що став центром об'єднання польських і українських інтелектуалів на засадах лібералізму й антикомунізму. Засновник видання Єжи Гедройць вважав, що без вільної України не може бути вільної Польщі, і виступав за об'єднання Польщі, України, Білорусі і Литви. На його думку, Польська держава повинна була відмовитися від повернення земель, отриманих за Версальськими угодами, на користь порозуміння із сусідніми народами. Основним чинником об'єднання народів і держав Є. Гедройць убачав російську загрозу[7]. Проте зусилля окремих інтелектуалів не змогли подолати вікові сте-

[5] Там само. С. 98.

[6] Там само. С. 101.

[7] Шевченко О. *Архітектор польсько-українських відносин* // Дзеркало тижня. 2017. Вип. 43–44. 18–24 листопада: https://dt.ua/SOCIUM/arhitektor-polsko-ukrayinskih-vidnosin-260570_.html.

реотипи й недовіру, це довелося робити вже наприкінці XX ст., коли Україна і Польща набули реальної міжнародної суб'єктності.

Суттєве зближення поглядів обох держав у сфері безпеки розпочалося наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. після радикальних змін у системі міжнародних відносин, а також початку внутрішніх змін у польському та українському суспільствах.

У Польщі на той час розгорталися глибокі соціально-економічні й соціально-політичні процеси переходу від тоталітарної держави та планової економіки до демократії і ринку. Нова ситуація створювала великі можливості, але водночас породжувала й певні суперечності. Так, з одного боку, Польська держава підтвердила однозначність своєї геополітичної орієнтації на західну євроатлантичну цивілізацію шляхом наступного приєднання до відповідних інституцій і об'єднань. Польський політичний клас був свідомий того, що радянська загроза «сили» не зникла, а трансформувалася в загрозу «слабкості», викликану виникненням вакууму безпеки у східній частині Європи і нестабільністю новоутворених пострадянських держав.

З іншого боку, геополітичні зміни на континенті сприяли активізації націоналістичних та ізоляціоністських настроїв у частини польської еліти. На думку деяких політиків та інтелектуалів крайньо правого спрямування, виникла сприятлива ситуація для висунення територіальних претензій до сусідніх держав. Також у політичному та громадському дискурсі поширювалася думка про те, що Польща лише нещодавно звільнилася від радянського гніту і їй не треба поспішати ділитися власним суверенітетом з наднаціональними структурами у Брюсселі[8].

Згадувані суперечності вливали на підходи польської еліти до формування безпеки в регіоні. Зважаючи на наявний вакуум безпеки та стратегічну невизначеність Організації Північноатлантичного договору щодо майбутнього посткомуністичних держав, президент Польщі Л. Валенса на початку 1990-х рр. запропонував ідею НАТО-біс, яка полягала у створенні регіонального безпекового об'єднання[9]. При-

[8] Див.: Януш Онишкевич, ексміністр національної оборони Польщі. *Потрібно зберегти політичний консенсус в Україні щодо зближення з НАТО* // Укрінформ. 12 березня 2019 року: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2657734-anus-oniskevic-eksministr-nacionalnoi-oboroni-polsi.html.

[9] Див.: Ключук Ю. *Проблеми регіональної безпеки у польсько-українському президентському дискурсі (1991–1995 рр.)* // Наук. записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту. Серія «Історія», 2017. С. 128–132.

мітно, що реалізація цієї пропозиції практично повністю відповідала конфігурації концепції Балтійсько-Чорноморської дуги й перетворювала Варшаву на регіонального лідера.

Своєю чергою, Українська держава перебувала на самому початку складного шляху становлення державності. Виходячи з умов міжнародного середовища, українська політична еліта обрала курс на активну участь у міжнародних безпекових інститутах, а також на рівновіддаленість від основних центрів сили. Як зазначалося в Спільній декларації президентів України Л. Кравчука і Республіки Казахстан Н. Назарбаєва від 20 січня 1994 р., відповіддю на наявні виклики може бути «створення міжрегіональної універсальної системи безпеки "від Ванкувера до Владивостока", що включає всі держави без винятку. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі міжнародні організації й інституції, як ООН, НБСЄ, НАТО, Рада Північноатлантичного співробітництва та інші»[10].

Звичайно, регіон Центрально-Східної Європи виділявся в контексті формування безпекових засад молодої української держави, але він розглядався не лише як місце нових можливостей, викликаних виходом України на міжнародну арену, а й певною мірою як джерело небезпеки, зокрема щодо наявності територіальних претензій і правового визнання її західних кордонів.

Від самого початку взаємодії України і Польщі тривав процес формування нормативно-правової та інституційної бази відносин. Так,12 січня 1993 р. було підписано Протокол про створення Консультаційного комітету президентів України і Республіки Польща (ККП) і затверджено Статут комітету. На новостворений орган були покладені завдання з підготовки аналізу й пропозицій щодо питань, які виникають у відносинах між двома державами, а також проблем Центрально- і Східноєвропейського регіону та міжнародної політики. Йшлося й про безпекові аспекти взаємодії двох держав на Європейському континенті та загалом у світі, що включали «консультації з питань багатосторонніх та регіональних контактів, а також визначення напрямків співробітництва на міжнародній арені»[11].

---

[10] Декларація Президента України Л.М. Кравчука і Президента Республіки Казахстан Н.А. Назарбаєва «Сучасний світ: виклики і небезпеки». 20 січня 1994 року. Верховна Рада України: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_057.

[11] Протокол про створення Консультаційного комітету президентів України і Республіки Польща. Протокол затверджено Указом Президента № 126/93 від 13.04.93: https://

Додатковий вплив на активізацію україно-польської безпекової співпраці справило зближення Росії і Білорусі після приходу до влади О. Лукашенка з перспективою утворення наднаціональних органів та інтегрованих збройних сил у рамках Союзної держави Росія–Білорусь. Також восени 1995 р. розпочалися україно-польські консультації зі створення спільного батальйону миротворчих сил[12].

Після 1995 р. Республіка Польща взяла курс на вступ до НАТО і фактично припинила формулювання ідей щодо безпекової організації в регіоні Центрально-Східної Європи. Після вступу Польщі до Північноатлантичного Альянсу в 1999 р. відбувся фактичний трансфер безпекових аспектів двосторонніх відносин до Брюсселю. Водночас Варшава почала активно впливати на розробку Альянсом Східної безпекової політики. У «Стратегії національної безпеки Республіки Польща» від 2007 р. зазначалося, що Польща визнає важливість України для безпеки Європейського континенту і регіону [Східної Європи] і буде прагнути розвивати з нею відносини стратегічного партнерства, а також сприятиме поглибленню стосунків між Україною і євроатлантичними інститутами[13]. Документ підкреслив специфічну функцію так званого адвоката України в Європі, яку Польща виконувала від початку 1990-х років.

Російська агресія 2014 р. актуалізувала безпекові чинники у двосторонніх україно-польських відносинах. У цьому контексті Україна була зацікавлена у продовженні та навіть посиленні політичної підтримки з боку Варшави, зокрема, в європейських і євроатлантичних структурах, а також у наданні військово-технічної допомоги на рівні як НАТО, так і власне Польщі. Важливого значення набула твердість і послідовність польського керівництва у справі введення і посилення санкцій щодо РФ.

Своєю чергою, застосування військової сили з боку Москви актуалізувало для Польщі проблему захисту суверенітету та територіальної цілісності за умов активного ведення Росією гібридної війни у регіоні Центрально-Східної Європи, з одного боку, і фактичної неготовності військової структури Альянсу і його членів до ведення ефективних

zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_228#Text.

[12] Див.: Стрельчук Л. *Україна–Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XIX – початок XXI століття)*. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. С. 149.

[13] National Security Strategy of the Republic of Poland. Warszawa, 2007, p.13.

бойових дій у разі прямої агресії Росії. У разі ж розгортання ситуації за найгіршим сценарієм, тобто початку повномасштабної війни, Польща отримувала певний час для розгортання власних сил і перекидання контингентів союзних військ, оскільки Україна відтягувала на себе основні сили агресора.

Загалом, відносини України і Польщі у сфері безпеки після 2014 р. можна умовно розділити на два напрями. Перший – це співпраця тактичного рівня, що полягає у наданні конкретної військово-технічної допомоги, виходячи із потреб відбиття російської агресії. Ця допомога спиралася на укладену ще у 1996 р. відповідну двосторонню міжурядову угоду[14]. Для реалізації її положень у липні 2016 р. було домовлено створити Робочу групу з питань військово-технічного співробітництва в рамках Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва[15]. Серед конкретних прикладів допомоги можна назвати поставку шоломів і бронежилетів польської фірми «Lubawa» ще влітку 2014 р., коли Збройні Сили України найбільше потребували цього. Ще однією ілюстрацією може слугувати вихід на український ринок найбільшої польської приватної фірми ОПК з випуску безпілотної літальної техніки та систем спостереження WB Electronics[16]. Серед перспективних напрямів співпраці також можна визначити переобладнання українських танків сучасними засобами управління вогнем, зв'язку і наведення на ціль[17].

Другим напрямом двосторонньої співпраці був стратегічний рівень, що виходив із потреб реалізації Україною курсу на євроатлантичну інтеграцію й отримання членства в НАТО. У цьому контексті важливого значення набуло розгортання польсько-литовсько-української бригади зі штабом у Любліні. Ще восени 2008 р. сторони домовилися про створення цього військового з'єднання, а наступного року підписали

[14] Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємні поставки озброєння, військової техніки та надання послуг у військово-технічній галузі. Редакція від 9 липня 2016 р.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_092#Text.

[15] Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємні поставки озброєння, військової техніки та надання послуг у військово-технічній галузі, підписаної 10 жовтня 1996 року в м. Київ: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_001–16#Text.

[16] Матерняк Д. *Польсько-українське військово-технічне співробітництво: можливості та реальність*. 9 червня 2017 року: https://novosti.dn.ua/article/6741-polsko-ukrainske-viyskovo-tekhnichne-spivrobitnyctvo-mozhlyvosti-ta-realnist-.

[17] Там само.

протокол про наміри. Проте у подальшому реалізація цього рішення призупинилася до 2013 р. і актуалізувалася після початку російської військової агресії. Лише 19 вересня 2014 р. міністри оборони Литви, Польщі та України підписали угоду про створення бригади.

Стратегічний характер тристоронньої співпраці виявився у сформульованій Міністерством оборони України меті створення тристороннього військового з'єднання, яке мало б виконувати такі функції:

1. Підвищення рівня взаємної довіри та співпраці між країнами, а також покращення безпекової ситуації в регіоні.

2. Зміцнення військової співпраці між державами з метою опанування передовими оперативними стандартами підготовки військ і досягнення оперативної взаємосумісності.

3. Залучення визначеного комплекту сил і засобів Збройних Сил України до спільних заходів з підготовки штабів, тренувань, навчань для підвищення рівня оперативних спроможностей з метою виконання завдань за призначенням.

4. Поширення та впровадження сучасних підходів (стандартів) із планування, забезпечення та застосування військ (сил) у загальну систему підготовки Збройних Сил України.

5. Забезпечення національного внеску до багатонаціональних військових формувань високого рівня готовності (Резервні угоди ООН, Бойові тактичні групи ЄС, Сили реагування НАТО), а також міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки під егідою ООН, ЄС, НАТО та інших міжнародних організацій у сфері безпеки на основі мандату Ради Безпеки ООН та у разі схвалення парламентами країн-учасниць[18].

Отже, загалом ішлося про три основних завдання: опанування українськими військовими стандартів Північноатлантичного Альянсу підготовки військ і досягнення оперативної сумісності з країнами-партнерками; трансфер цих досягнень у Збройні Сили України і підготовка контингентів до участі у миротворчих операціях у рамках міжнародних організацій. По суті, бригада набула учбового статусу як важлива інституція з підготовки ЗС України до вступу в НАТО.

[18] Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. 19 вересня 204 року: https://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodo-stvorennya-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/.

Російська агресія і, відповідно, руйнація постбіполярної системи міжнародної безпеки мала безпосередній вплив не лише на Україну, а й на Польщу, що сприяло ще більшому зближенню позицій обох сторін з кардинальних питань міжнародної безпеки, зокрема й щодо розуміння особливостей стратегічного середовища із врахуванням основних загроз і викликів безпеці. Водночас, на нашу думку, у «Стратегії національної безпеки Республіки Польща» від 2014 р. недостатньо повно знайшла відображення агресивна політика РФ щодо України, лише зазначалося, «що конфлікт з Україною, включаючи анексію Криму, справляє негативний вплив на безпеку регіону»[19].

Наступна «Стратегія» від 12 травня 2020 р., однак, засвідчує, що польське керівництво усвідомило серйозну безпекову загрозу, що йде від Російської Федерації, яка у документі визначається як головна безпекова загроза, зважаючи на її військову агресію вбік суверенних держав, розвитку наступальних озброєнь і проведення діяльності гібридного характеру щодо своїх сусідів, яка може перейти у гарячу фазу[20]. Польща підтверджує підтримку суверенітету і територіальної цілісності країн «Східного партнерства», з Україною включно, а також їхнім прагненням інтегруватися до європейського і євроатлантичного простору[21].

Варто зазначити, що у документі чільне місце посідає й реалізація заходів економічної безпеки, зокрема, передбачається використовувати різноманітні засоби для припинення будівництва Росією інфраструктури, що підвищує енергетичну залежність Центральної Європи від російських енергоносіїв[22]. Польща проводить послідовну політику відмови від російських енергоносіїв і створює перешкоди на шляху реалізації проєкту «Північний потік – 2». Так, польська державна нафтогазова компанія PGNiG відмовилася продовжити контракт з «Газпромом» після грудня 2022 р.[23] Крім того, Управління

[19] National Security Strategy of the Republic of Poland. Warsaw, 2014, p. 21.

[20] National Security Strategy of the Republic of Poland. Warsaw, 2020, p. 6.

[21] Ibid., p.25.

[22] Ibid., p.34.

[23] *Польща вирішила не продовжувати контракт із «Газпромом»*. Німецька хвиля. 15.11.2019. https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%

захисту конкуренції і прав споживача Польщі оштрафувало «Газпром» на 7,6 млрд євро за порушення антимонопольного законодавства[24]. З одного боку, ця політика є наслідком усвідомлення довготривалої безпекової загрози, яку становить Російська Федерація для Польщі і регіону в цілому. З іншого ж боку, перешкоджаючи будівництву підтримуваного Німеччиною газопроводу, Варшава демонструє самостійність у рамках Євросоюзу, а також особливі відносини зі Сполученими Штатами, які зацікавлені у розширенні своєї присутності на європейському газовому ринку. Зрозуміло, що одним із бенефіціарів такої політики є Україна.

Своєю чергою, Польща посідає чільне місце серед стратегічних партнерів України, що відображено у нещодавно ухваленій «Стратегії національної безпеки України». У документі зазначено, що «з метою захисту власних національних інтересів та зміцнення регіональної безпеки Україна розвиватиме: стратегічне партнерство з Азербайджанською Республікою, Грузією, Литовською Республікою, Республікою Польща, Турецькою Республікою; [...] практичну взаємодію з державами – членами НАТО у гарантуванні безпеки у Чорноморському басейні»[25].

Проте було б хибним не бачити й перешкод на шляху розвитку та інтенсифікації двосторонніх відносин між державами. До них насамперед належать періодичні повернення польської сторони до дражливих історичних питань і особистостей першої половини XX ст. Водночас безпеково-стратегічні чинники в україно-польських відносинах переважають, про що свідчить певна «двовекторність», на яку звертає увагу українська дослідниця Н. Коваль: з одного боку, присутній конфлікт навколо інтерпретації минулого, а з іншого – існує «доволі інтенсивна і продуктивна співпраця з безпекових та політичних питань, яка дозволяє політикам та дипломатам регулярно говорити

D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82-%D1%96%D0%B7-%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BC/a-51271929.

[24] *Польща оштрафувала «Газпром» на 7,6 млрд євро через «Газовий потік – 2»*. Радіо «Свобода». 7 жовтня 2020 року. https://www.radiosvoboda.org/a/news-gazprom-shtraf/30880116.html.

[25] Указ Президента України №392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: https://www.president.gov.ua/documents/3922020–35037.

про високу якість двосторонніх відносин»[26]. Досвід майже трьох десятиліть двосторонніх відносин показав, що історичні чинники ніколи не були перешкодою для розуміння стратегічної значимості України і Польщі одне для одного.

Висновки

Безпековий чинник завжди посідав важливе місце у двосторонніх відносинах у XX ст. При цьому варто зазначити, що через певні історичні обставини обидва народи впродовж тривалого часу вбачали у своєму партнері радше інструмент реалізації власних прагнень, аніж важливий рівноправний чинник власної безпеки. Після завершення холодної війни ситуація помітно змінилася. І Україна, і Польща цілком усвідомлюють значення двостороннього партнерства для власної безпеки, а також безпеки у регіоні. Час від часу зростає негативний вплив історичних обставин взаємодії обох народів. Водночас аналіз цієї проблеми показує, що досить широка амплітуда настроїв політичних еліт України і Польщі у формулюванні та здійсненні двосторонньої політики не впливає на розуміння стратегічної спрямованості українопольських взаємин, їхньої важливості для безпеки обох держав, що виражається у різноманітних формах двосторонньої співпраці.

[26] Коваль Н. *Окрім історичних суперечок: яке майбутнє для польсько-українських відносин? Польський погляд*. Листопад 2018 року. Київ: Фонд Фрідріха Еберта, 2018. С. 4–5.

Томаш Стемпневський

«СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРОТИ ПОЛІТИКИ ДОКОНАНИХ ФАКТІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Вступ

У цій статті робиться спроба дуже загально висвітлити становище країн «Східного партнерства» (СП) Європейського Союзу. На сьогодні на Європейському континенті склалися дуже непрості політичні умови. З одного боку, спостерігається потужне втручання Росії у життя східних сусідів ЄС і провадження щодо них неоімперської політики, а з другого – досі триває збройний конфлікт в Україні, спричинений російською гібридною агресією. Російська агресія проти України з 2014 р. змінила не лише геополітичну ситуацію у Східній Європі, а й умови, за яких реалізується східна політика Європейського Союзу. Досить часто «Східне партнерство» сприймається як неефективний проєкт або навіть такий, що втратив свій сенс. Утім чи можна твердити, що цей проєкт не виправдав очікувань? Чи будуть дії Росії щодо держав СП ставати на шляху досягнення їхніх цілей? У 2017 р. Європейський Союз відзначив 60-річчя безпрецедентної події в історії Європи – підписання Римських договорів. Однак варто пам'ятати, що ЄС стикається з низкою внутрішніх труднощів, а також кризою, спричиненою пандемією COVID-19. Чи зможе за таких умов європейське співтовариство й надалі реалізовувати проєкт «Східного партнерства»?

Фактори, що визначають ефективність політики «Східного партнерства» Європейського Союзу

На думку представників Європейської служби зовнішніх справ, «Східне партнерство» – це зрілий проєкт[1]. Незважаючи на певне послаблення динаміки його втілення за особливих умов, не варто забувати, що положення самітів, наприклад у Вільнюсі та Ризі, були

[1] Інтерв'ю 1, European External Action Service (EEAS), Headquarters Brussels; Russia Division. 15 вересня 2016.

успішно реалізовані. Діють багатосторонні платформи, проводяться зустрічі на різних рівнях. Можливо, ці зустрічі не дуже помітні, але вони відбуваються і впливають – більшою чи меншою мірою – на становище країн «Східного партнерства». Безсумнівно, найважливішою проблемою «Східного партнерства» є сприйняття цього проєкту в геополітичному плані – роздуми про країни СП в контексті вибору політичного вектора: проєвропейського або проросійського (слухаючи заяви політичних представників ЄС, часто може скластися враження, що ці країни враховують лише ці два варіанти). Однак, коли Польща та Швеція створювали цей проєкт, вони не припускали, що долучені до нього країни стоятимуть перед таким надскладним вибором[2], який до того ж передбачає багато труднощів у майбутньому (у випадку з Україною вони носять екзистенційний характер). Очевидно, найефективнішою можна вважати політику, наслідком якою буде залучення до структур ЄС. Відсутність перспективи такого членства означає, що ЄС не має інструментів для тиску на ці країни. Але також не треба забувати, що країни СП наразі не готові до європейської інтеграції (враховуючи майже всі критерії членства).

«Східне партнерство» передбачає, що діяльність ЄС щодо східних країн буде реалізовуватись у п'яти основних напрямах (пріоритетах): 1) програма інтегрованого управління кордонами; 2) підтримка розвитку малого і середнього бізнесу; 3) регіональні енергетичні ринки, енергоефективність і відновлювані джерела енергії; 4) екологічний менеджмент; 5) система боротьби з наслідками природних і техногенних катастроф[3].

На жаль, на шляху реалізації цих пріоритетів і зміцнення політично-економічних відносин між країнами СП та Європейським Союзом трапляються серйозні перешкоди, переважно політичного характеру. Це труднощі, обумовлені головно такими проблемами[4]: 1) внутрішні проблеми, а саме – високий рівень корупції, слабка державна влада,

[2] «Східне партнерство» було започатковано Європейським Союзом під час Празького саміту 7 травня 2009 року. СП – це проєкт ЄС, спрямований на шість країн – східних сусідок ЄС: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна.

[3] Див.: *Східне Партнерство*, Міністерство Закордонних Справ РП, Варшава 2011, http://www.eastern-partnership.pl.

[4] B. Wojna, M. Gniazdowski, *Partnerstwo Wschodnie: geneza, możliwości i wyzwania*, «Biuletyn PISM», nr 24(556), 30 kwietnia 2009, www.pism.pl; T. Kapuśniak (Stępniewski), *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa? / The eastern dimension of the European Union's Neighbourhood Policy. Inclusion without membership?*,

обмеження свободи ЗМІ та опозиції, організована злочинність; 2) сепаратистські тенденції (наприклад, у Грузії – Абхазії та Південній Осетії) й етнічні конфлікти (наприклад, Нагірний Карабах, Придністров'я), проблема анексованого Росією українського Криму, конфлікт на Донбасі; 3) потужний вплив Росії в зоні «Східного партнерства» (тобто так званого ближнього зарубіжжя), що реалізується за допомогою політичних, економічних, енергетичних соціально-культурних інструментів; 4) зміцнення позицій Туреччини в цьому регіоні за останні роки, що послаблює діяльність ЄС (особливо щодо питань диверсифікації поставок енергії), оскільки Туреччина, як і Росія, прагне зберегти своє верховенство у Чорноморському регіоні[5]. Після анексії Криму Росією ситуація в Чорноморському регіоні змінилася. Росія не тільки контролює частину регіону, а й прагне домінувати в цій сфері у співпраці з Туреччиною.

У 2021 р. минає дванадцять років існування «Східного партнерства». Досить часто серед дослідників і політиків постають питання щодо ефективності цього проєкту: чи «Східне партнерство» – як флагманський проєкт Польщі на форумі ЄС – насправді ефемерний? Чи сприяє він покращенню внутрішнього становища країн Східної Європи та Південного Кавказу? Варто пам'ятати, що через проєкти, спрямовані на східних партнерів, ЄС затверджує свою присутність на пострадянському просторі. Після розпаду СРСР ЄС не демонстрував бодай якоїсь більш-менш активної присутності на цій території. Як зазначають автори звіту, Ніку Попеску та Ендрю Вілсон, ЄС не в змозі ефективно просувати не тільки демократію, а й свої економічні інтереси на сході Європи[6]. Ба більше, ці дослідження показують, що, незважаючи на зусилля ЄС, у країнах-партнерках, за винятком Молдови, наразі ширяться авторитарні тенденції. Це призводить до непереборного висновку: коли політика ЄС не ставатиме ефективнішою, то за кілька років країни цього регіону, цілком імовірно, рухатимуться до «путінізації» своїх політичних систем, тобто захоплення всіх осередків влади людьми одного політичного табору. Варто пам'ятати,

«Zeszyty Natolińskie», nr 42, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010, s. 103, http://www.natolin.edu.pl/pdf/zeszyty/Natolin_Zeszty_42.pdf.

[5] T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2011, s. 39 i nast.

[6] N. Popescu, A. Wilson, *Turning Presence into Power: Lessons from the Eastern Neighbourhood*, «Policy Brief», No. 31, May 2011, The European Council on Foreign Relations, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR31_ENP_AW.pdf.

що «Східне партнерство» – це довгостроковий проєкт. Його успіх залежатиме від відданості та вмілого використання історичного досвіду, політичних і соціальних контактів Польщі з країнами східного сусідства, а також поєднання цих можливостей із механізмами ЄС, а отже, від можливості створення реальних змін у ситуації, що склалася на східних кордонах ЄС.

Значення України для міжнародного становища Російської Федерації

Однією з головних цілей геостратегії Російської Федерації за часів Володимира Путіна є відновлення впливу на периферіях, які були втрачені внаслідок розпаду СРСР. Аналізуючи дії Росії щодо країн Східної Європи, можна зазначити, що минуло 30 років після розпаду СРСР, а Російська Федерація досі прагне зберегти панівне становище у Східній Європі (Співдружність Незалежних Держав), використовуючи при цьому різні заходи (включаючи військову силу, як у випадку грузинсько-російської війни у серпні 2008 р., чи війни з Україною, що триває на Донбасі). Її основними цілями залишається бажання реінтегрувати пострадянський простір та зміцнити позиції Росії як лідера в регіоні. Це позиція наддержави, яка повинна забезпечити Російській Федерації контроль над пострадянським простором і дозволити їй виконувати роль одного з полюсів сили в новому, як того хоче Росія, багатополярному міжнародному порядку. У цьому контексті Східна Європа є звичним регіоном впливу Росії – історичною зоною її життєвих інтересів, а також зоною реінтеграційної політики[7]. Російська Федерація має відмінне від західного, власне визначення інтеграції, що полягає у всебічному відновленні російського панування в зоні СНД і поглибленні стратегічної залежності країн регіону від Росії (особливо в галузі економіки та регіональної безпеки). Тому цей процес не можна порівнювати з інтеграцією, що реалізується Європейським Союзом і діє за принципом знизу вгору, передбачає спільність цінностей та інтересів, добровільне приєднання й дисконтування

[7] Por. M. Nizioł-Celewicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: A. Czarnocki, I. Topolski (red.), *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2006, s. 135–136; K. Świder, *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Warszawa 2015; A. D. Rotfeld, *Myśli o Rosji...i nie tylko. Eseje i wywiady*, Warszawa 2012.

багатосторонніх вигід[8]. Ба більше, пріоритетне трактування проблематики пострадянського простору в російській зовнішній політиці випливає не лише з геополітичних, а й культурно-історичних[9] причин, спільних інтересів безпеки, економічних зв'язків, необхідності дбати про російську діаспору в цьому регіоні тощо. Надзвичайно важливими для Росії залишаються питання престижу, що виявляються у бажанні відігравати роль своєрідного мосту між Азією та Європою. Не варто також забувати, що територія Східної Європи – це постійна складова культурної ідентичності Росії. Проявом цього є переконання самих росіян щодо неподільності земель, так званої Великої, Малої і Білої Русі, а також Закавказзя, що визнається окремим від західної ойкумени культурним регіоном. Тому значення цієї території дотичне самої суті російськості та ідентичності Росії за її нових просторових умов. Зокрема, Україну та Білорусь, які становлять політичний кордон Росії між Сходом і Заходом, Росія вважає гарантами її статусу наддержави. Ці країни розглядаються як невід'ємна частина Великої Росії з мовної, етнокультурної та історичної точки зору. Тому політика щодо так званого близького зарубіжжя базується на постійному переконанні, що їхня незалежність повинна залишатися лише тимчасовим явищем.

Варто зазначити, що відносини Росії з ЄС затьмарені цією риторикою великодержавності та політикою ведення діалогу лише з великими й сильними державами самого Європейського Союзу: Німеччиною, Францією чи Італією. При цьому ігноруються інші члени ЄС, насамперед країни колишнього Східного блоку та Балтії. Існує також зневажливе, а подеколи й відверто вороже ставлення до євроінтеграційних прагнень країн Східної Європи (особливо України). Спираючись на угоди з провідними європейськими державами, Російська Федерація безсовісно використовує внутрішні конфлікти в ЄС і розглядає їх як інструмент політичного впливу. Крім того, у відносинах між ЄС і Росією існує багато елементів потенційного суперництва. Найкращим прикладом можуть слугувати конфлікти інтересів між Європейським Союзом, який розширюється політично і збільшує свою міжнародну участь, і Росією, яка намагається зберегти свою колишню сферу впливу

[8] A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006.

[9] S. Bieleń, *Geopolityczne uwarunkowania nowej tożsamości Rosji*, w: S. Bieleń, W. M. Góralski (red.), *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1999, s. 80; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: S. Bieleń, M. Raś (red.), *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008, s. 139 i nast.

в Східній Європі. Такий складний та амбівалентний стан взаємовідносин, своєю чергою, впливає на ефективність співпраці між цими структурами, яка внаслідок анексії Криму та конфлікту на Донбасі (що досі триває) все ще перебуває у призупиненому стані (санкції)[10].

Неоімперська політика Російської Федерації у східному сусідстві з Європейським Союзом

Країни «Східного партнерства» не функціонують у вакуумі, вони залежать від внутрішніх і зовнішніх умов. Серед останніх важливим є ставлення не тільки ЄС, а й Росії. Тому, з точки зору становища країн «Східного партнерства», важливо поглянути на цілі Росії (реалістичні, а не декларовані) щодо цих держав. Ідеться про визначення тактичних і стратегічних цілей щодо країн «Східного партнерства» (особливо пострадянських держав). Зазначимо, що від самого початку війни між Росією та Україною (гібридна війна) Росія намагалася дестабілізувати ситуацію в південній і східній частині України задля їхнього від'єднання, або доведення до стану «окупованих територій», або до створення квазікраїн (випадок Придністров'я). Ця ситуація розігрується в безпосередній близькості від кордонів країн Вишеградської групи, а отже, безпосередньо впливає на їхню безпеку. Для стабілізації ситуації в Україні конче потрібні профілактичні дії в рамках ЄС та ОБСЄ[11].

Швидкий процес демократичних змін в Україні – звісно, на думку російських політиків – становить величезну загрозу інтересам Росії та її соратників. Як відомо, демократизація України уможливиться лише завдяки допомозі західних структур і тісній співпраці з ними. Росія усвідомлює це і тому так гостро реагує на можливість членства України в ЄС і НАТО. Можна навіть ризикнути і заявити, що стратегічна мета Росії щодо України – не допустити її демократизації та інтеграції із Заходом[12].

---

[10] Більше про значення санкції в: J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secrieru (red.), *Sankcje i Rosja*, Warszawa 2015.

[11] T. Stępniewski, *The European Union and Eastern Partnership: Crises and Strategic Assessment*, «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej», R. 14, z. 5/2016, s. 337–344.

[12] Детальніше див.: T. Stępniewski, *The Eastern Policy of the European Union. The Role of Poland*, «*POLITEJA. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*», nr 41/2016, s. 181–193; E. Korosteleva, *EU–Russia relations in the context of the eastern neighbourhood*, Policy Brief, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, May 2016.

Російський дослідник Сергій Караганов, відомий тим, що часто коментує міжнародну політику в західних ЗМІ, неодноразово говорив, що Росія не буде глобальною силою, поки не стане силою регіональною. Тому, на думку багатьох дослідників, Україна має ключове значення для «наддержавних» проєктів Росії. Звичайно, Росія могла б стати регіональною державою й у майбутньому відігравати ключову роль у світовій політиці, проте війна з Україною ставить під сумнів досягнення цих цілей. Зазначимо, що за останні два десятиліття Росія неабияк посприяла реінтеграції пострадянського простору. На думку Росії, гарантіями її гегемоністського впливу на цих територіях і витіснення Заходу мають служити зміцнення її наддержавства в регіональному й глобальному вимірі та реалізація низки другорядних соціально-економічних інтересів. Щоб захистити свою сферу впливу, Росія проводила конфронтаційну політику щодо Заходу. Підкреслимо також, що залежність (на багатьох рівнях) України та інших держав СП від Росії є значною та зрозумілою. Інакше кажучи, Росія має багато інструментів впливу на внутрішню ситуацію цих країн[13].

Заключні зауваги

У 2021 р. минуло дванадцять років із моменту запуску ідеї СП. І сьогодні конче потрібний новий погляд на цей проєкт, його досягнення, цілі та можливості, зважаючи на те, що восени 2021 р. відбудеться саміт «Східного партнерства» у Брюсселі. Треба змінити підхід, а також риторику щодо проєкту СП та країн, на які він поширюється. У політиці вельми важливі символи, і таким символом стане саміт «Східного партнерства» та нова версія цієї політики. Варто вказати нові сфери та площини, де СП допомагатиме посилювати співпрацю між СП та ЄС. Це стане доказом того, що думка експертів і політиків із країн СП, згідно з якою проєкт провалився, хибна та не відповідає реальності. Однак не варто забувати, що сьогодні опікування країнами «Східного партнерства» відходить у ЄС на другий план. Ось чому важливо, щоб країни Вишеградської групи на форумі ЄС постійно нагадували про становище країн СП, заступалися за них і не дозволяли забути про війну між Росією та Україною на Донбасі, що й досі

[13] T. Stępniewski, *The EU's Eastern Partnership and the Way Forward After Riga*, «International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs», vol. XXIV, no. 1–2/2015, s. 17–27; E. Korosteleva, *Evaluating the role of partnership in the European Neighbourhood Policy: The Eastern neighbourhood*, «Eastern Journal of European Studies», vol. 4, no. 3/2013, s. 11–36.

триває. Російсько-український збройний конфлікт на Донбасі – це виклик не лише безпеці України, а й безпеці та порядку Європи та світу. Як зазначив Пол Іван, для ЄС важливо ще раз підкреслити, що саме Росія анексувала Крим, що Росія перебуває у стані війни з Україною і що Росія порушила норми міжнародного права. Санкції, введені ЄС проти Росії, є відповідною реакцією на російську політику. Саме тому ЄС повинен наполягати на реалізації угод Мінськ-2 та їхньої імплементації Росією.

Отже, динаміка геостратегічних процесів у регіоні Східної Європи дозволяє дійти висновку, що підхід країн Європейського Союзу до цього регіону має змінитися й адаптуватися до поточної ситуації. Російсько-український збройний конфлікт і все більш жорстке ставлення Росії до східних сусідів ЄС означають, що об'єднана Європа повинна адаптувати процес прийняття рішень до нових явищ, що спостерігаються на сьогодні у міжнародному середовищі. Важливою перепоною у деяких країнах Східної Європи є відсутність бажання співпраці та цивілізаційні розбіжності в суспільствах. Треба також пам'ятати, що одним із чинників, які серйозно перешкоджають співпраці Європейського Союзу з країнами Східної Європи, є корупція, яка деформує політичні системи країн цього регіону та перешкоджає або навіть унеможливлює їхню проєвропейську трансформацію.

Якуб Ольховський

ЛЮБЛІНСЬКИЙ ТРИКУТНИК – ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Нова, регіональна формула співпраці, започаткована в липні 2020 р. міністрами закордонних справ Польщі, Литви і України під час зустрічі в Любліні, має потенціал розвитку і може стати суттєвим чинником, який впливає на міжнародні відносини в Центральній Європі. Однак існує багато викликів, спричинених як історичними пережитками, так і поточними обумовленнями, які роблять Люблінський трикутник як ініціативою, що зацікавлює і варта підтримки, так і ризикованою, яка потребує продуманої стратегії діяльності, аби уникнути долі багатьох міжнародних платформ та ініціатив, які виявилися неефективними або фіктивними. Причин такого повороту справ може бути багато: розбіжність інтересів, відсутність достатньо справних каналів комунікації (або їхня непрохідність), низький рівень довіри, історичні упередження, дефіцит легітимізації, який впливає на іміджі всієї ініціативи, відсутність визнання з боку зовнішнього середовища або дії третіх суб'єктів.

Треба також усвідомлювати, що Польща бере участь у багатьох форматах регіональної співпраці на різному рівні інституціоналізації і формалізації, наприклад, у Вишеградській групі, у Раді держав Балтійського моря, у Бухарестській дев'ятці чи в Ініціативі Трьох морів. Незважаючи на те, що вони відрізняються між собою рівнем інституціоналізування, зчепленістю, складом і цілями, їх єднає те, що всі вони вписуються в ширші пріоритети зовнішньої політики Речі Посполитої, пов'язані з належністю Польщі до західних інтеграційних структур (НАТО, ЄС), і в цьому сенсі слугують інструментами захисту інтересів Польщі і центральноєвропейських держав у ширшому міжнародному контексті – без огляду на те, чи будуть ті держави означені як «Нова Європа», «східний фланг» чи якось інакше.

Люблінський трикутник – це ініціатива, яка вносить певну нову якість, вона апелює до історичної спільноти, яка вже давно концептуалізована: «Ініціатива так званого Люблінського трикутника, доповнена

декларацією представників білоруського громадянського суспільства, становить, по суті, повернення до колишніх концепцій Пілсудського і Ґедройця заповнення геополітичної пустки на так званому Балтійсько-Чорноморському мосту» і «є спробою звернення до візії Ґедройця і Мерошевського, смуги УЛБ (України, Литви, Білорусі. – *Авт.*), яка має стати проєкцією європейських ідей на територію колишнього СРСР»[1]. Існує думка, що Люблінський трикутник може стати «зародком Міжмор'я», однак видається, що тепер це надто далекосяжні спекуляції. Однак, безсумнівно, ця ініціатива апелює до історичних традицій, оскільки співіснування різних етносів і віросповідань, які населяють теперішні території держав, що утворюють Люблінський трикутник, не належить до легких і безконфліктних.

Незважаючи на суперечності та розбіжність інтересів (а також оцінок), співпраця в цьому регіоні, теж формалізована, усе-таки велася, найкращим свідченням чого є Люблінська унія й утворення в її результаті Речі Посполитої Обох Народів. Хоча спадщина Унії й дотепер по-різному оцінюється поляками, литовцями, українцями і білорусами, звертання до тієї спадщини в контексті сучасного міжнародного діалогу має дедалі більше прибічників[2].

Люблінська унія, окрім свого ключового значення, не була одним документом, який повинен був формувати політично-суспільний лад і принципи співпраці народів на території між Варшавою, Києвом і Вільнюсом. У 1658 р. підписано унію в Гадячі[3], яка передбачала перетворення Речі Посполитої Обох Народів на Річ Посполиту, у якій рівноправними складовими були б три суб'єкти: Корона, Велике Литовське Князівство і Велике князівство Руське (а в його складі Київщина, Брацлавщина і Чернігівщина). Ця унія ніколи не була втілена в життя, а якби це було так, можливо, колесо історії покотилося б дещо інакше. Усе ж таки Гадяцька унія викликала багато суперечок іще під час підписання, і шанси на її реалізацію були мізерні також з огляду на тиск Росії. Сьогодні теж ці оцінки розбіжні,

[1] J. M. Nowakowski, *Trójmorze czy Międzymorze*, Warszawa 2020, s. 8. 16.

[2] Ширше на цю тему див.: *Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą 450 lat po Unii Lubelskiej*, red. T. Stępniewski, B. Surmacz, Lublin 2019.

[3] Цей документ інколи називають угодою, що знижує його ранг, хоча обґрунтованим є твердження, що ті переговори були тимчасовим компромісом, який за тих умов не мав шансів реалізуватись і втриматися, однак вагомість і значення його рішень переконують, що визначенням, яке краще передає характер цих переговорів, буде унія.

зазвичай підкреслюється, що в реаліях половини XVII ст. створення Речі Посполитої Трьох Народів було неможливе хоча б тому, що не було реальної політичної волі в жодної зі сторін. Лунали й думки, згідно з якими концепція федерації трьох народів була потрібним і здійсненним розвиненням і доповненням Люблінської унії[4]. Через два століття, під час Січневого повстання в 1863 р., влада повстанців почала використовувати трирівневий гербовий щит, на якому містилися символи трьох народів, що боролися з Росією: Польщі (Білий орел), Литви (Погоня) і Русі (Архангел Михаїл).

Створення Люблінського трикутника – це, в певному сенсі, звертання до тих традицій, хоча ця ініціатива передусім базувалася на реаліях XXI ст. і була зумовлена сучасним станом відносин між Польщею, Литвою й Україною. Суттєво, що вона не обтяжена, як це бувало в минулому, взаємною недовірою трьох народів. Невипадково текст тристоронньої декларації про створення Люблінського трикутника починається словами: «Міністри закордонних справ Республіки Польща, Литовської Республіки і України визнають багатовікові історичні і культурні зв'язки між їхніми народами»[5]. Нині сторони порозуміння усвідомлюють, що регіональні ініціативи співпраці, «малі партнерства», односторонні чи двосторонні, мають ключове значення для розвитку ситуації в Центральній і Східній Європі, про що свідчить поява в декларації співвіднесень як і з Європейським Союзом, НАТО і Організацією безпеки та співробітництва в Європі, так і зі «Східним партнерством» та ініціативою Тримор'я. Важливо, що держави – підписантки Люблінської декларації мають нині загалом наближені позиції щодо ключових викликів і міжнародних проблем у нашому регіоні, пов'язаних із ситуацією на Донбасі та в Криму, кризою в Білорусі, енергетичною безпекою тощо.

Ініціатива Люблінського трикутника досі перебуває на етапі формування, але все-таки має певний шанс, з перспективи Польщі, на поліпшення та поглиблення відносин із сусідами: наскільки у випадку Литви ті відносини впродовж останніх років суттєво покращилися,

[4] Ширше див.: N. Jakowenko, *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, Lublin 2000.

[5] *Wspólna Deklaracja Ministrów Spraw Zagranicznych Pzeczypospolitej Polskiej, Republiki Litewskiej i Ukrainy w sprawie ustanowienia Trójkąta Lubelskiego,* tekst dostępny na: https://www.gov.pl/web/dyplomacja/Spotkanie-ministrow-spraw-zagranicznych-polski-litwy-i-ukrainy.

настільки у відносинах Польщі з Україною помітно тяжіла напруга, пов'язана зі сферою пам'яті та історичною політикою (до того ж додатково підсилювана Росією), що призвело, передусім у політичній площині, до певної стагнації взаємовідносин. Незважаючи на проблеми, потенціал розвитку співробітництва усе ж таки існує і його треба використати, саме для цього може стати у пригоді Люблінський трикутник.

Формула і мета співробітництва

Люблінський трикутник було створено під час робочої зустрічі міністрів закордонних справ Польщі (Яцек Чапутович), Литви (Лінас Лінкявічюс) і України (Дмитро Кулеба), яка відбулася 27–28 липня 2020 р. Під час першого дня зустрічі міністри взяли участь в урочистостях з нагоди відкриття нового будинку посольства України в Варшаві. Наступного дня в Любліні вони поклали квіти до пам'ятника Люблінській унії, відвідали також командування багатонаціональної литовсько-польсько-української бригади (LITPOLUKRBIG), яка становить найпоказовіший приклад практичної військової співпраці трьох держав[6]. Під час зустрічі в Любліні було проведено тристоронні розмови на тему співпраці в рамках ЄС і НАТО та викликів для регіону Центральної Європи, генерованих політикою і діями Росії, підкреслюючи, що Польща, Литва і Україна мають спільне бачення майбутнього Центральної і Східної Європи (оперте, між іншим, на дотриманні міжнародного права). Важливим мотивом, який порушувався під час розмов, було питання підтримки політичних і економічних перемін в Україні. Було належно оцінено дотеперішнє включення й досягнення України у сфері запровадження реформ, водночас наголошувалося на необхідності їхнього продовження. Істотним виявилося й те, що в задумі нової формули співпраці вона повинна служити також підтримуванню процесів демократизації і реформ в Україні.

Люблінський трикутник було створено згідно зі спільною декларацією, в якій визначено найважливіші площини співпраці[7]. Перша

[6] Символічною є й постать патрона бригади князя Костянтина Острозького – підданого Речі Посполитої, великого литовського гетьмана, послідовника і мецената православ'я, відомого з нищівної перемоги над Росією в битві під Оршею (1514 р.).

[7] M. Drabczuk, A. Kuczyńska-Zonik, *Trójkąt Lubelski – perspektywy współpracy polsko-litewsko-ukraińskiej*, «Komentarze IES» 2020, nr 139 (236), https://ies.lublin.pl/komentarze/trojkat-lubelski-pperspektywy-wspolpracy-polsko-litewsko-ukrainskiej-2/.

з них стосується проблеми регіонального співробітництва та протидії агресивній політиці Росії. Детально це звучить так: «...непохитна підтримка незалежності, суверенності і територіальної цілісності України в міжнародно визнаних межах». Виражено підтримку членства України в НАТО і позитивно оцінено факт надання Україні статусу члена Програми розширених можливостей НАТО, а також задекларовано поглиблення і розширення тристоронньої військової співпраці. Підтверджено також «постійне включення в розвиток "Східного партнерства"». Крім того, у сфері широко сприйманої безпеки сторони зобов'язалися взаємно підтримувати одна одну в боротьбі з пандемією COVID-19.

По-друге, порушено й питання про розвиток економічного співробітництва держав Трикутника. Сторони взяли зобов'язання щодо просування торгівлі та інвестицій, розбудови й гарантії кращого доступу до інфраструктури. Польща і Литва позитивно оцінили бажання співпраці України з державами ініціативи Тримор'я (та іншими форматами регіонального співробітництва). У цьому контексті виражено, як уже згадувалося, і підтримку успішного запровадження в Україні політично-економічних реформ (беручи до уваги досвід Польщі та Литви і добру практику, розроблену у співпраці з іншими європейськими державами).

По-третє, наступна площина співпраці, про яку записано в декларації, – це налагодження і «зміцнення контактів між людьми та співпраця громадянського суспільства», зокрема співробітництво науковців і експертів. У цьому контексті можна також зазначити звернення уваги на активність Польщі, Литви і України в процесі формування поточної культурної і суспільної ситуації в Центральній Європі.

Люблінський трикутник повинен стати постійною платформою тристоронньої співпраці, в рамках якої передбачаються регулярні зустрічі міністрів закордонних справ і представників інших установ Польщі, Литви й України (для поліпшення співпраці заплановано призначити на посади офіцерів зв'язку в міністерствах закордонних справ). Функціонування Люблінського трикутника повинно реалізуватися також шляхом організовування самітів за участі очільників держав – членів ЄС (а також міністрів закордонних справ, залежно від потреб, та інших осіб). Припускається, що це буде ще один механізм багатостороннього співробітництва: прикладом механізму такого

типу може бути міжпарламентський діалог у рамках парламентського засідання Сейму і Сенату РП, Сейму Литовської Республіки і Верховної Ради України, який функціонує від 2008 р.[8] Трикутник може мати й ширші можливості ініціювання й реалізації політичних проєктів, адже він діє на рівні виконавчої, а не законодавчої влади, як парламентська асамблея.

Люблінський трикутник, як і інші ініціативи такого роду, передусім повинен стати платформою регіональної співпраці, яка є однією з найефективніших форм багатосторонньої міжнародної співпраці (як, наприклад, Північна рада). На рівень успішності такої співпраці впливає низка чинників, зазвичай до них належать: культурно-суспільна подібність, схоже сприйняття зовнішнього середовища, політична та економічна взаємозалежність і географічна близькість. У разі Люблінського трикутника всі ці критерії виконані на доволі високому щаблі.

Передумови співробітництва

Звертаючись до потенціалу Люблінського трикутника та можливих результатів і перспектив розвитку співробітництва, варто взяти до уваги низку обумовлень[9].

По-перше, треба пам'ятати, що будь-яка інституціоналізація міжнародної співпраці, а у разі Трикутника ми маємо справу саме з інституціоналізацією, ефективна настільки, наскільки вона оперта на схожості інтересів партнерів. Це, по суті, умова *sine qua non* будь-якої співпраці, особливо на міжнародному рівні.

По-друге, формати багатосторонньої співпраці не повинні дублюватися, якщо йдеться про предметну сферу діяльності. Накладання компетенцій такого роду обмежує ефективність: залежно від обставин необхідною може бути адаптація, такі приклади подає як історія Ради Європи, яка внаслідок утворення європейських спільнот (ЄЕС – Європейське економічне співтовариство, ЄОВіС – Європейське об'єднання вугілля і сталі) перестала опікуватися економічною інтеграцією, так і

[8] Ширше див.: *Dyplomacja parlamentarna w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 2015–2019*, red. A. Kuczyńska – Zonik, B. Surmacz, «IES Policy Papers» 2019, nr 2, https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/20/20/09/ies-policy-papers-2-2-2019.pdf.

[9] Багато тез і рекомендацій, вміщених у цьому тексті, спершу було сформульовано на потребу експертизи на тему Люблінського трикутника, проведеної для МЗС Групою Східної Європи Інституту Центральної Європи в Любліні.

історія Західноєвропейського Союзу, який де-факто не відіграє ніякої ролі не тільки тому, що ключовою організацією безпеки в Європі є НАТО, а й тому, що немає консенсусу держав – членів ЄС щодо характеру, завдань і компетенції цієї організації.

По-третє, доданою вартістю багатостороннього співробітництва є обмеження напруги у двосторонніх відносинах: щодо Польщі, Литви та України цю закономірність підтверджує співпраця на парламентському рівні, яка показує, що двостороння напруга відходить на другий план у формулі, у якій беруть участь три суб'єкти (а не два).

По-четверте, Люблінський трикутник – це прикордонні території як ЄС, так і НАТО, що потенційно дозволяє йому відігравати роль політичного й економічного з'єднувача на лінії Схід – Захід. Усе-таки умовою цього є розроблення зчепленої тотожності і суб'єктності, що вимагає і часу, і послідовних дій.

По-п'яте, у разі Люблінського трикутника партнерські держави поєднує спільність історичної долі та культурна спільність, що забезпечує потенціал для нівелювання розбіжностей і що може стати одним із найвагоміших козирів цієї ініціативи, але й однією з найбільших її слабкостей, якщо, можливо, у якійсь із держав до влади прийдуть середовища, які, наприклад, через історичні анахронізми налаштовані проти своїх сусідів.

По-шосте, чітка регіональна співпраця позначається також на зростанні престижу в міжнародному середовищі, прикладом чого може слугувати вже згадувана Північна рада: її справна й успішна діяльність впливає на міжнародний статус держав, які її утворюють.

По-сьоме, успішна інституція потребує розпізнаваної тотожності, без якої бракуватиме не лише мотивації, а й присутності у свідомості суспільств, що вагомо обмежує її ефективність. Дії на користь тотожності одночасно спричиняються до створення «марки» Люблінського трикутника, що теж є чинником, який впливає на статус і значення у міжнародних відносинах.

І, нарешті, по-восьме, регіональна спільнота, створена в рамках Люблінського трикутника, буде з багатьох причин «неповною» без Білорусі. Отже, ефективність співпраці вимагає (що тим паче відповідає інтересам партнерів) включення у спільні проєкти й широку співпрацю з Білоруссю, така спроба вже робилася перед президентськими виборами, сфальшованими Олександром Лукашенком: запрошення на

робочу зустріч Трикутника було направлено міністрові закордонних справ Білорусі Володимиру Макею, але воно залишилося без відповіді. Після виборів і масових протестів, які були їхнім наслідком, Лукашенко спромігся за допомогою Росії сконсолідувати свій режим і запровадити ще міцнішу диктатуру, здійснюючи при цьому однозначний геополітичний вибір, пов'язуючись із Росією (навіть якщо це сталося в результаті її натиску і не зовсім узгоджувалося з намірами самого Лукашенка). Саме тому будь-яка співпраця із західними структурами, а Люблінський трикутник і є такою структурою, з перспективи нинішньої влади Білорусі неможлива – і *vice versa*. До роботи в Трикутнику включено, що варто визнати слушним, хоча й символічним жестом, білоруську опозицію: Світлана Тихановська брала участь у зустрічі Трикутника в січні 2021 р. Однак доти, допоки реальну владу в Білорусі виконуватиме Лукашенко і, що найважливіше, поки Білорусь залишатиметься залежною від Росії (а все свідчить про поглиблення цього процесу), вона не може розглядатись як четвертий партнер, доповнюючи історичну територію і створюючи «чотирикутник».

Політична площина співробітництва

Люблінський трикутник – це концепція, яка уможливлює співробітництво в багатьох сферах. Під час інавгураційної зустрічі в Любліні міністр закордонних справ Литви оптимістично завважив: «Утворення Люблінського трикутника матиме практичне значення для політичної, військової та всілякої іншої співпраці». Видається, що для створення розпізнаваності й тотожності ініціативи рекомендованим було б зосередження спершу на кількох площинах співпраці, які пропонують найбільше можливостей; найвірогідніше, що на початковій фазі це будуть політична, суспільно-культурна і військова площини. Цього не змінює і, як-не-як, слушний висновок, що політичну співпрацю значно ускладнює реальна відсутність довгочасних, конкретних політичних цілей, довкола яких держави Трикутника, особливо Польща й Україна, могли б об'єднуватися[10].

Формат Люблінського трикутника може стати своєрідною формалізацією довготривалого процесу співробітництва між трьома державами. Інституціоналізація співпраці може мати значення і під кутом

[10] A. Szeptycki, *Stosunki polsko-ukraińskie ku nowemu «strategicznemu partnerstwu»*, http://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2020/11/Stosunki-polsko-ukrainskie_Komentarz.pdf.

зору дво-, три- і багатосторонніх відносин. З одного боку, вона може стати інструментом для реалізації національних інтересів і в економічному, і в політичному вимірі. З іншого – знаряддям співпраці з партнерами в регіоні або в рамках міжнародних організацій. У цьому контексті держави Трикутника можуть зміцнити свою суб'єктність не лише в регіоні Центральної і Східної Європи, а й на форумі НАТО чи ЄС: надавати перевагу визначеним розв'язанням і рішенням буде легше, спираючись на «спільну позицію Люблінського трикутника» чи на «інтереси Люблінського трикутника», ніж граючи поодинці, спираючись на інтереси і потенціал окремих держав. Однак треба мати на увазі, що напружені відносини, зумовлені різними інтересами, взаємним сприйняттям, іншою формою стратегічної культури, історичної політики тощо, не раз ставали бар'єром у взаємовідносинах держав, які утворюють Люблінський трикутник. Найпомітнішим це було у польсько-українських і польсько-литовських відносинах, у цьому контексті згадувана ініціатива може стати фактором, який впливає на поліпшення білатеральних стосунків, зменшуючи конкурентні інтереси. Особливо тому, що Польща, Литва і Україна – це територія, площа якої сягає майже мільйона кілометрів, яку населяють понад 80 мільйонів людей, валовий внутрішній продукт якої майже 800 мільярдів доларів, територія з доступом до трьох морів, що уможливлює реалізацію спільних планів у сфері регіональної співпраці, транспорту, логістики, оптимізації технічних, інституціональних, фінансових та інших рішень. Це надає синергії значного потенціалу.

Політичний потенціал Трикутника пов'язаний також із підтримкою Литвою і Польщею прагнень України набути членства в ЄС і НАТО (хоча в цьому контексті варто пам'ятати, що новий формат не повинен порушувати європейську єдність і ставати конкурентним щодо неї в теперішньому вимірі). Люблінський трикутник може бути платформою для виражання спільного голосу Польщі і Литви на форумі ЄС і слугувати поглибленню відносин ЄС – Україна, тіснішій співпраці у площині правосуддя та внутрішніх справ, тим більше що координація тих дій уже відбувається на двосторонньому рівні. Вагомим є й постійне інформування ЄС про те, що діється в Україні, та підкреслення її прозахідних прагнень.

Рекомендовано також зміцнювати східний вимір зовнішньої політики ЄС, яка повинна стати для України сигналом, що мотивує до

запровадження реформ. Метою і Польщі, і Литви має бути підтримка України в реалізації договору про асоціацію та пов'язаних із нею реформ. Завдяки використанню політичних, економічних (співпраця державного і приватного секторів), інституціональних, експертних і культурних інструментів зросли б стабільність і статус України як вірогідного партнера ЄС. Для ЄС бажаними є будь-які інтеграційні проєкти, що охоплюють нові держави, які не є його членами, адже ініціативи такого роду опосередковано збільшують і впливи ЄС (без потреби використовувати політичні та матеріальні ресурси Союзу).

Підсумовуючи, можна сказати, що рекомендованою була б політична співпраця в рамках Люблінського трикутника, яка базується на таких елементах:

підкреслення спільної історичної і культурної спадщини (з наголосом на елементах, що об'єднують, а не антагонізують);

прагнення розробити і висловити спільну концепцію щодо суттєвих проблем і процесів, які відбуваються в міжнародному середовищі та широко трактованому регіоні Центральної і Східної Європи;

комплементарний (а не суперницький) підхід до ЄС та інших інституцій й ініціатив співпраці;

підтримка Програми «Східного партнерства» ЄС;

піклування про те, щоб проблеми щодо східного сусідства ЄС були зазначені на форумі союзних інституцій (те ж саме стосується й НАТО);

репрезентація східного флангу НАТО (а по суті, з огляду на присутність України, «східного флангу плюс») на форумі цієї організації, що має особливе значення в контексті розбіжності інтересів окремих держав-членів та інакшого сприйняття загроз;

послідовна реалізація політики підтримки демократичних прагнень білоруського суспільства і функціонування її як «трансмісійний ремінь», надаючи змогу інформувати про ситуацію в Білорусі (й утримувати зацікавленість) західних еліт і суспільств; до речі, мотивації такого роду простежуються в діяльності держав Трикутника.

Суспільно-культурна площина співробітництва

Наступний істотний вимір співпраці – це суспільна і культурна площина, яка є важливою в'яжучою рідиною співробітництва на регіональному рівні, а до того ж має ключове значення задля створення

іміджу. Цей вимір повинен стосуватися налагодження та зміцнення міжособистісних контактів і співпраці громадянського суспільства, зокрема співробітництва науковців та експертів.

Безсумнівно, співпраця в цій сфері має значний потенціал, обумовлений історичними та культурними чинниками. Існують розбіжності, особливо в польсько-литовських і польсько-українських відносинах, які стосуються складного спільного минулого, одначе саме тому діяльність і співпраця в галузі культури і науки можуть сприяти взаєморозумінню та зближенню позицій, а також формуванню довіри. Люблінський трикутник може бути вагомим форумом діалогу, що торкатиметься найголовніших спірних проблем, між іншим, різних оцінок та інтерпретації минулого. Цьому сприяють спільні святкування історичних подій. Прикладом таких урочистостей було 450-річчя укладення Люблінської унії, яке святкувалося в Любліні за участі представників влади Польщі, Литви, Білорусі, України, Латвії, Естонії, Чехії, Угорщини і Грузії. Важливою подією було також символічне перепоховання січневих повстанців, зокрема Костянтина Калиновського і Зигмунта Сераковського, останки яких віднайдено на Горі Гедиміна у Вільнюсі у 2019 р. У Литві в 2021 р. святкували Рік Конституції 3 Травня і заручин обох народів. Започаткована у Вільнюсі в вересні 2020 подія під гаслом «Люблінська четвірка: ідея і дійсність» за участі представників Польщі, Литви, України і Білорусі, також може бути першим кроком до проведення три- і чотиристоронніх зустрічей і дискусій. Діяльність такого типу може стати важливим елементом для пожвавлення зв'язків між народами і державами регіону та нагадування про спільну історичну і культурну спадщину.

Діяльність у культурній і суспільній площині можна використати й у контексті формування іміджу та репутації. Завдяки ефективній співпраці Польща, Литва й Україна створюватимуть свій позитивний імідж. Отже, Люблінський трикутник може бути вагомим і з огляду побудови *soft power* і збільшення помітності за кордоном, бо успішна діяльність в інших площинах, наприклад політичній, без цього елемента значно ускладняється.

У рамках співпраці в суспільно-культурній площині можна проводити молодіжний і студентський обмін (тим паче що існує база й установи, які мають відповідний досвід) – це стосується й Білорусі; підтримувати наукові програми (зокрема з проблемних історичних

питань); варто продумати створення три- або чотиристоронньої групи експертів у справах охорони і пропагування культурної спадщини Речі Посполитої Обох Народів; у цьому контексті можна також додати, що могла б бути придатною й мережа аналітичних центрів (на взірець тих, що функціонують на Заході), у діяльності яких брали б участь і міністерства закордонних справ, наприклад у конференціях під егідою Трикутника.

На полях можна додати: щодо вищезгаданої активності (і в політичному, і в суспільно-культурному вимірі) варто апелювати (також і для створення позитивного іміджу Люблінського трикутника) до концепції «Речі Посполитої багатьох народів», до спадщини Гадяцької унії і символіки Січневого повстання, бо треба пам'ятати, що країни, які беруть участь у ініціативі Трикутника, тобто Польща, Литва, Україна, можливо, Білорусь, повинні мати статус рівноправних партнерів. Нарешті, варто завважити, що в ширшому контексті цивілізаційних відносин Люблінський трикутник є шансом на відслонення «оксамитної завіси», яка перетинає регіон і відділяє Європейський Союз від «не-Союзу», і на відновлення історичних, політичних і культурних зв'язків.

Військова площина співробітництва

Вимір безпеки теж виконує важливу роль у діяльності Люблінського трикутника. З огляду на становище Польщі, Литви і України в сусідстві з Росією та історичний досвід усі три держави характеризує подібне сприйняття загроз – і традиційних (військової, політичної), і нових (дезінформації). У колі цих держав основним джерелом загрози вважається Росія. У цьому контексті суттєвим має бути форум регіональної співпраці для збереження стабільності регіону на тлі агресивної політики Росії. Це торкається інтересів усіх держав, а надто України, яка, однозначно висловлюючи свої прагнення здобути членство в НАТО, розраховує на підтримку сусідів – членів Альянсу. Для ефективності регіональної співпраці вагомим є апелювання до спільної спадщини, це стосується й військового виміру. У випадку співпраці Польщі, Литви і України наявний також суб'єкт, який може відігравати роль «носія» спільної традиції, – литовсько-польсько-українська бригада (*nota bene:* її штаб-квартиру розташовано в Любліні, що в контексті функціонування ініціативи Трикутника має, поміж іншого,

вагоме символічне значення). Це формування відновлює багатовікову традицію військової співпраці трьох народів. Під кутом зору історичної символіки і творення тотожності бригада може розглядатись як корисний інструмент (можна додати, що її символічна і політична цінність значно перевищує військову). Військова співпраця може поступово розвиватись у напрямі тіснішого оборонного порозуміння, яке передбачає, наприклад, допомогу в разі конфлікту з третьою державою (діапазон такої співпраці може диференціюватися – від технічної допомоги до надання органічної військової допомоги).

З огляду всіх трьох держав найактуальніша загроза – це поширення дезінформації і пропаганди, які надходять із Росії. Інформаційний вимір стає одним із ключових вимірів безпеки, який, однак, не дуже помічається і усвідомлюється на рівні суспільств. Усі держави, що створюють Люблінський трикутник, є об'єктами багаторічних нападів із боку Росії, а упродовж останніх часів і Білорусі. Ці потоки дезінформації пристосовані до конкретної «цілі» і використовують її специфіку, зазвичай апелюючи до емоцій, упереджень і стереотипів, що ускладнює протидію їм. Щодо українсько-польських чи польсько-литовських відносин існує значний багаж конфліктів та історичної ворожості, які можна легко використати, і їх таки активно беруть на озброєння. Аналогічним викликом є й форсоване Російською Федерацією бачення минулого. Мета цих дій – підрив статусу держав регіону як рівноправних партнерів міжнародних відносин шляхом створення негативного іміджу Польщі, Литви й України як держав із націоналістичними тенденціями, у минулому – профашистських, які характеризуються нераціональною русофобією, а до того ще й антисемітських. Російські інформаційні операції мають особливе значення для Литви й України, на території яких перебуває значна частина російськомовного населення.

Тож Польща, Литва і Україна наражені на посилений інформаційний вплив, що повинно стати підставою для спільних дій у сфері створення безпечного інформаційного середовища, наприклад, шляхом підтримки формування відкритих, незалежних засобів масової інформації, особливо з російським мовленням. Вони можуть також стати платформою співпраці в боротьбі з дезінформацією, що слугуватиме обміну інформацією і досвідом у цій сфері. Особлива роль у цьому припадає Україні як державі, що найдужче зачеплена гібридними

діями Росії та має найбільший досвід у площині протидії операціям такого роду.

З перспективи Польщі теж варто обміркувати налагодження ширшої співпраці з українським оборонно-промисловим комплексом. Хоча й йому притаманні ті ж проблеми, які дошкуляють усій українській економіці, він все ж таки має значний потенціал. Завдяки лібералізації роботи державного концерну «Укроборонпром», він поступово дає дорогу приватним фірмам, які виробляють багато видів сучасного удосконаленого озброєння. Україна зацікавлена такою співпрацею, вбачаючи в цьому також можливість поглиблення співробітництва зі західними структурами і наступної опосередкованої модернізації та реформування своїх збройних сил. Польща знову сприймається Україною як вагомий партнер у сфері безпеки (що декларується у стратегії національної безпеки України від 2020 р., в якій Польщу зараховано до стратегічних партнерів)[11].

Економічне співробітництво

Люблінський трикутник не є ініціативою, основна мета якої – поглиблення співпраці та економічної інтеграції. Однак економічна площина, хоча й не названа *explicite* в декларації про становлення Люблінського трикутника, все-таки становить дуже важливий вимір співпраці Польщі, Литви й України, а її розвиток – це одна з умов ефективної регіональної інтеграції.

Суттєво, що ініціативу створюють держави – члени Європейського Союзу та країни з-поза ЄС, що значно обмежує поглиблену економічну інтеграцію. Незважаючи на це, Трикутник може стати каталізатором процесу поглиблення інтеграції України і ЄС, адже від 2014 р. Україна є державою, яка асоційована з ЄС, а у 2016 р. набув чинності договір про вільну торгівлю між ЄС та Україною (договір DCFTA – *Deep and Comprehensive Free Trade Area*).

Крім того, Трикутник у економічній сфері може бути інструментом реалізації діяльності, спрямованої на підвищення міжнародного статусу держав шляхом широко трактованого просування економічних інтересів держави як цілості. Завдяки дво- і тристоронньому

[11] Ширше див.: J. Olchowski, *Ukraina z nową strategią bezpieczeństwa i starymi problemami*, «Komentarze IES» 2020, nr 191 (288), https://ies.lublin.pl/komentarze/ukraina-z-strategia-bezpeczenstwa-i-starymi-problemami/.

формату політичного та економічного діалогу від цього виграють усі три держави (це, наприклад, уможливить створення сприятливого інвестиційного клімату, залучення інвестицій чи розвиток туризму). Елементом діяльності в рамках ініціативи Люблінського трикутника може бути й енергетична співпраця, однак потенціал її розвитку вкрай обмежений наявними енергетичними зв'язками, характером інтересів і відсутністю безпосереднього сполучення всіх трьох держав (унаслідок чого немає змоги налагодити відповідне газове, нафтове чи електроенергетичне сполучення)[12].

Перспективи Литви й України

Україна – найбільший бенефіціар утворення Люблінського трикутника, вона покладає на нього великі надії. Як зазначив у Любліні міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, нова ініціатива співпраці буде важлива для «зміцнення України як повноправного члена євроатлантичної та європейської сім'ї народів». Тристороння платформа співпраці під кутом зору України означає нову якість відносин із державами Центральної Європи, бо вона виступає не лише в ролі члена ініціативи, а передусім як її ініціатор і лідер (ідея створення такого формату співпраці виникла під час першого візиту президента Володимира Зеленського до Польщі в серпні 2019 р.). Ініціатива Люблінського трикутника надає Україні змогу акцентувати свій статус не тільки в Центральній Європі, а й на міжнародних форумах (наприклад, НАТО і ЄС, хоча Україна не є їхнім членом). Україна дотепер не раз заявляла про бажання співпраці з Ініціативою Трьох морів (трактованою Україною не лише як можливість інфраструктурної і економічної співпраці, а й як геополітична система оборонного характеру). Тримор'є, однак, об'єднує лише держави ЄС, а Люблінський трикутник є ініціативою регіональної співпраці, в якій Україна може бути повноправним партнером. Україна сприймає Люблінський трикутник як інструмент *soft power*, який сприятиме українській державі протидіяти російській гібридній загрозі, змінить її міжнародний статус, полегшить і переведе на інший рівень діалог із західними партнерами.

[12] Пор.: M. Paszkowski, *W poszukiwaniu prymusa: postępy w realizacji projektów energetycznych państw Inicjatywy Trójmorza*, «Komentarze IES» 2020, nr 174 (271), https://ies.lublin.pl/komentarze/w-poszukiwaniu-prymusa-postepy-w-realizacji-projektów-enrrgetycznych-panstw-inicjatywy-trojmorza/.

Польща, незважаючи на різницю позицій, які інколи позначалися на охолодженні двосторонніх зв'язків, є для України стратегічним політичним, суспільним і економічним партнером. Своєю чергою, Литва постійно підтримує Україну на європейській арені (як промоутер «Східного партнерства») і допомагає в запровадженні реформ у секторі безпеки. Обидві держави інтенсифікують співпрацю в політичній, військовій і енергетичній сферах. У той же час політична й економічна нестабільність України значно обумовлює необхідність її співробітництва з регіональними партнерами, особливо в контексті порушення територіальної цілісності та російсько-української війни.

В економічному вимірі формат Трикутника може стати для України шансом на імплементацію вирішень, здійснених на засадах європейського права і пристосування законодавства до стандартів ЄС; на створення і поглиблення спільних ринків виробництва і ринків збуту й успішнішу протидію інструментам економічного тиску з боку Росії.

Подальший розвиток держави залежить від налагодження всебічної співпраці та зміцнення торговельних і економічних зв'язків з іншими партнерами, серед них – Китай, Туреччина, але передусім ЄС. Тим паче що українська політична і ділова еліта здебільшого налаштована прозахідно.

Зрештою, Польща і Литва мають позитивний досвід у сфері децентралізації, Україна недавно завершила реформу, й у грудні 2020 р. було прийнято закон про фінанси новостворених територіальних одиниць. Буде потрібною і підтримка в розробці стратегії економічного розвитку, розпорядження фінансами на місцевому рівні тощо. Люблінський трикутник може стати для Польщі, Литви і України спільною платформою для обміну досвідом у сфері самоврядування. Така платформа слугувала б для реалізації і нагляду за проєктами, спрямованими на збільшення інституціоналізування знань і поглиблення компетенції органів самоврядування, створення потенціалу й організаційної структури як бази для спільних дій, ефективного використання людських і технічних ресурсів, залучення нових інвестицій і пошук фінансових засобів із внутрішніх джерел (зокрема в рамках союзних фондів) для реалізації завдань на локальному і самоврядному рівні.

З перспективи Литви новий формат є природним наслідком історичних обумовлень і дотеперішньої тристоронньої співпраці. З іншого боку, Литва робить ставку на прагматичний підхід як у білатеральному,

так і ширшому вимірі (особливо регіональної політики ЄС). Україна залишається пріоритетним партнером Литви в рамках політики на користь її розвитку. Представники Литви на чолі з президентом Ґітанасом Науседом часто підкреслюють потребу в наданні допомоги Україні й у захисті її територіальної цілісності. Крім того, підтримка «Східного партнерства» як стратегічного виміру Європейської політики сусідства і ключового елемента стабільності й економічного прогресу в Східній Європі становить для Литви один з пріоритетів її зовнішньої політики – у чому Литва дістає підтримку з боку Польщі.

Україна є важливим напрямом у зовнішній політиці Литви і в білатеральному, і в багатосторонньому вимірі. З перспективи безпеки Литви стабільна Україна – це одна з умов стабільності, безпеки й економічного розвитку Європи. Діяльна участь на користь України, а також рішуча підтримка противників О. Лукашенка в Білорусі теж зміцнюють її власний міжнародний статус. Своєю чергою, різнорідні формати співпраці та участь у спільних ушануваннях історичних подій, які раніше радше розділяли, ніж єднали, свідчать про те, що Литва відкрита для діалогу і взаємодії у стратегічному вимірі. Доказом цього є й участь Литви в ініціативі Люблінського трикутника. Зрештою, у Литві дедалі частіше лунають голоси, що їх іще десять років тому рідко можна було почути, що союз держав Центральної і Східної Європи – це доведена необхідність.

Реакція Росії

Утворення Люблінського трикутника мало бути, бодай у символічному вимірі, своєрідним сигналом для Росії, що Центральна Європа не залишиться байдужою щодо російської агресивної політики. У політичному вимірі Люблінський трикутник постав також як відповідь на спільну загрозу в регіоні, а джерелом тієї загрози, за спільним сприйняттям Польщі, України і Литви, є саме Росія.

Утім Люблінський трикутник не викликав великого зацікавлення в Росії, принаймні в публічному інформаційному просторі в початковий період. Якщо й з'являлась якась інформація, то вона мала критичний характер і була прив'язана до мотивів, віддавна наявних у російських наративах: Захід готує антиросійську змову, охоче використовуючи для цього центральноєвропейські народи. На початку 2021 р. пролунали, зокрема в громадських засобах масової інформації, пов'язаних із

самопроголошеними квазіреспубліками на Донбасі, повідомлення, начебто польські солдати з LITPOLUKRBRIG з'явилися неподалік лінії розмежування між Україною і так званою Луганською народною республікою. Їхня удавана поява мала стати попередженням про те, що Україна прямуватиме до ескалації конфлікту і його силового розв'язання на свою користь. З'явився також Люблінський трикутник, зображений у саркастичному тоні як черговий інструмент контролювання України Заходом (і «польські офіцери в Любліні», які даватимуть накази українцям). Характерно, що повідомлень такого роду дотепер не було: проблема удаваної присутності солдатів НАТО, найманців зі Польщі, Литви тощо на Донбасі порушувалася не один раз і не один рік, але ніколи ще не з'являлися ні LITPOLUKRBRIG, ні Люблінський трикутник[13]. Зазвичай вони не фігурують й у висловлюваннях російських політиків (це насправді свідчить, напевне, не про відсутність зацікавлення, а про очікування на відповідний момент), хоча в зв'язку з антизахідною пропагандою, яка в останні часи посилюється, мотив Люблінського трикутника як черговий приклад «претензії Польщі на регіональне керівництво» в офіційних, проурядових російських ЗМІ з'являється дедалі частіше. Мотив Трикутника використовується при цьому як елемент ширшого наративу, згідно з яким Польща прямує до побудови «нової Речі Посполитої» і намагається втягнути в свою орбіту впливу терени, які колись належали до Першої Речі Посполитої. Наявні однотипні проєкти (до яких входить і Міжмор'є) оцінюються російськими ЗМІ як нереальні через надто велику кількість розбіжностей між центральноєвропейськими державами та їхні слабкості й залежності від грошей, які надходять з ЄС, чим водночас підкреслюється й антиросійський характер ініціатив такого роду[14].

Виклики

Незалежно від тез про антиросійський характер Люблінського трикутника, Росія залишається одним із головних викликів, що зрештою насправді вказано в декларації, підписаній у Любліні. Однак існує й

[13] Див.: *В Северодонецк для наступления прибыли польские военные из «Литполукрбриг»*. https://donbasstoday.ru/v-severodoneck-dlja-nastuplenija-pribyli-polskie-voennye-iz-litpolukrbrig/.

[14] *Президентская сходка: о чем совещались лидеры стран Восточной Европы*. https://iz.ru/1160525/andrej-razumowskii/prezidentskaia-skhodka-o-chem-soveshchalis-lidery-stran-vostochnoi-evropy.

низка інших викликів. По-перше, формула Трикутника передбачає, що це повинна бути консультаційна платформа. Отже, про інституціоналізацію нової ініціативи не йдеться, що, своєю чергою, означає відсутність суб'єктності. Це ще однозначно не віщує про успіхи чи поразку такої формули, та все ж зважаючи на долю, наприклад, Веймарського трикутника, не є найкращим прогнозом.

По-друге, вже наявну формулу треба наповнити змістом, що вимагає реальних дій, опертих на конкретні структури, які приймають рішення, і ресурси, а також концептуалізації та планування не на рівні загальних постанов, які ухвалюються на міністерських зустрічах, а на оперативному рівні.

По-третє, Люблінський трикутник має на меті зміцнювати регіональну співпрацю, прив'язану до багатовікової традиції та історичних політичних, суспільних і культурних зв'язків. З цього погляду ініціативу Трикутника у природний спосіб могла б зміцнити вільна і демократична Білорусь, одначе, зважаючи на режим Олександра Лукашенка, який консолідується, застосовуючи жорстокі репресії, та на «повзучу анексію», здійснювану Росією, у передбачуваній перспективі це залишається малоймовірним. Щоправда, вже в серпні 2020 р. президент Науседа заявив про готовність Литви виконувати роль посередника у вирішенні кризи в Білорусі з огляду на історично-культурну близькість, сусідство і дотеперішній досвід у допомозі опозиціонерам із Росії, вказавши при цьому на співпрацю з Латвією, Польщею та Україною. Однак перебіг подій у Білорусі унеможливив такий сценарій і Люблінський трикутник не відіграв помітної ролі під час апогею протестів у Білорусі (натомість її відіграла Литва). І хоча позитивним сигналом є жести підтримки у бік білоруської опозиції та громадянського суспільства, найвірогідніше, що така ситуація в Білорусі, як і неоімперська політика Росії в регіоні, ще надовго залишатиметься одним із головних викликів для держав Люблінського трикутника.

Наприкінці варто завважити, що спільна спадщина Великого Князівства Литовського, також і в контексті Білорусі, може стати не лише імпульсом, а й бар'єром на шляху до подальшої співпраці. Герб «Погоня» («Пагоня»), який під час протестів у Білорусі з'являвся поруч із біло-червоно-білим прапором, до якого апелювала як Білоруська Народна Республіка, так і сучасна Білорусь у 1991–1995 рр., – це ще й символ литовської державності. «Погоня» – символ Великого

Князівства Литовського, в якому, зрештою, аж до кінця XVII ст., офіційною була руська мова. З погляду литовських консерваторів це достатня причина, щоб снувати побоювання щодо спроби привласнення спадщини, а в Білорусі не бракує середовищ і думок, згідно з якими саме Литва «привласнила» собі спадщину Великого Князівства Литовського.

БІБЛІОГРАФІЯ

Нормативні акти

Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r., Dz.U. 1993 nr 125 poz. 573.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 października 2016 r., Deklaracja Pamięci Solidarności Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Rady Najwyższej Ukrainy, Monitor Polski, 28.10.2016, poz. 1016.

Uchwała Sejmu w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II RP w latach 1943–1945, www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/komunikat.xsp?documentId=2D76E3019FA691C3C1257FF800303676.

Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 sierpnia 1990 r. W sprawie akcji «Wisła», http://ksi.home.pl/archiwaprzelomu/obrazy/AP-6-1-1-30_44.PDF.

Uchwała Senaty Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 lipca 1990 r. Do Narodu Ukraińskiego z okazji proklamowania suwerenności państwowej Ukrainy, http://ksi.home.pl/archiwaprzelomu/obrazy/AP-6-1-1-29_43.PDF.

Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty, sporządzona w Kijowie dnia 20 maja 1997 r., Dz.U. 2000 nr 3, poz. 29, http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20000030029.

Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 roku, «Dziennik Ustaw», 2005, nr 17, poz. 141.

Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, 13 жовтня 1990 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176#Text.

Договір між Республікою Польща та Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, «Політика і час», 1992, № 7–8, с. 12–17.

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво

між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21 травня 1980 року, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_106.

Концепція державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1838-р від 15 верес. 2010 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1838-2010-%D1%80.

Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 році» від 3 грудня 2019 р. № 325-IX, Голос України, 2019, № 246, 21 грудня, с. 4.

Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємні поставки озброєння, військової техніки та надання послуг у військово-технічній галузі. Редакція від 9 липня 2016 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_092#Text.

Указ Президента України № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037.

Указ Президента України «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» від 20 лютого 2006 року № 142/2006. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/2006.

Архівні матеріали

Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Ministerstwa Spraw Zagranicznych, t. 5314, «Protokół konferencji wojewodów z Kresów Wschodnich, która odbyła się w Łucku w Sali posiedzeń Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego dn. 2 i 3 XII 1929».

Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Prezydium Rady Ministrów, Protokoły, sygn. 8/I, t. 34, k. 478.

Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Zofii i Jędrzeja Moraczewskich 1899–1942, sygn. 98/II, «Komunikat Polityczno-Gospodarczy Sekretariatu Generalnego BBWR», nr 1, 24 IX 1931.

Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, t. 1140/2/4, «Analiza nt. polityki zagranicznej Ukrainy», 17 X 2006, SJK 450-18(4)/06.

Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, t. 1535/3, «Notatka informacyjna nt. działań Federacji Rosyjskiej w kwestii pozyskiwania

zaawansowanych technologicznie systemów uzbrojenia w kontek-ście doświadczeń z operacji gruzińskiej», 23 XII 2009, PMH-085-117-09/1.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, sygn. 58/07, w. 1, «Rola Polski w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi», 14 III 2006.

Centralne Archiwum Wojskowe, Zespół akt Gabinetu Ministra Spraw Wojskowych, sygn. 300.1.531. «Zagadnienie polsko-ukraińskie».

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 10, 13, 39.

Документи і матеріали

IV Rzeczpospolita. Sprawiedliwość dla wszystkich, Program Prawa i Sprawiedliwości 2005.

Alternatywny Raport z realizacji Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych. Sytuacja społeczności ukraińskiej w kontekście II Raportu z realizacji przez Polskę Konwencji Ramowej RE o Ochronie Mniejszości Narodowych, s. 1–2, http://www.ukr-tov.pl/ua/wp-content/uploads/2011/01/anekspl.pdf.

Aneks do Alternatywnego Raportu z realizacji Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych. Sytuacja społeczności ukraińskiej w kontekście II Raportu z realizacji przez Polskę Konwencji Ramowej RE o Ochronie Mniejszości Narodowych. Stan na 2008 r., www.ukr-tov.pl/ua/wp-content/uploads/2011/01/anekspl.pdf.

Bezpieczeństwo energetyczne, https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/polityka-prezydenta/bezpieczenstwo-energetyczne/.

«Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych».

Dbamy o Polskę. Dbamy o Polaków, PiS, [Warszawa] 2007.

Deklaracja koalicyjna PO-PSL (z 23 XI 2007 r.), http://www.tvn24.pl/.

Deklaracja polityczna Prawo i Sprawiedliwość, PiS, Warszawa 2001.

Dobry czas dla Polski. Program 2019 Prawa i Sprawiedliwości, PiS, [b.m.w.] 2019.

Dokument w kwestii ukraińskiej, oprac. Zygmunt Mańkowski, «Akcent. Literatura i Sztuka» 1990, nr 1–2.

Dokumenty i materiały do stosunków polsko-radzieckich, t. 2, Książka i Wiedza, Warszawa 1961.

Dokumenty programowe i ideowe. Kongres założycielski Prawo i Sprawiedliwość, Falęty 1–2 grudnia 2001 r., PiS, [b.m.w.] 2001.

Exposé minister spraw zagranicznych Anny Fotygi w Sejmie - 11 maja 2007 r., http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1112-expos-minister-spraw-zagranicznych-anny-fotygi-w-sejmie-11-maja-2007-r.

Exposé ministra Waszczykowskiego, https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/press_release/minister-witold-waszczykowski-o-priorytetach-polskiej-dyplomacji-w-2017-roku/.

Exposé Radosława Sikorskiego- czyli doprecyzowanie paradygmatu «polityki piastowskiej», https://www.defence24.pl/expos-radoslawa-sikorskiego-czyli-doprecyzowanie-paradygmatu-polityki-piastowskiej.

Expose Sikorskiego, https://wpolityce.pl/polityka/194657-expose-sikorskiego-gdy-rosja-wspolpracuje-ze-swiatem-jestesmy-pierwsi-do-wspolpracy-gdy-grozi-przemoca-szybko-wyciagamy-wnioski.

Expose szefa MSZ. «Nie będziemy bierni w przypadku prób fałszowania historii», https://tvn24.pl/polska/expose-szefa-msz-nie-bedziemy-bierni-w-przypadku-prob-falszowania-historii-ra536019.

https://euro-sd.com/2019/09/articles/14444/the-priorities-of-polands-foreign-and-security-policy/.

https://www.gov.pl/web/national-defence/defenceconcept-publication.

Informacja Ministra Edukacji Narodowej dla Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych VIII kadencji Sejmu RP na temat sytuacji i problemów edukacyjnych mniejszości ukraińskiej w Polsce, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa, 25 sierpnia 2016.

Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki w 2017 roku, 9 II 2017, http://www.msz.gov.pl.

Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2008 r., http://orka2.sejm.gov.pl/Debata6.nsf/main/20C4290E.

Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski (3 kadencja, 47 posiedzenie, 1 dzień (08.04.1999), http://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/main/48BD8E19.

Kaczyński J., *Wystąpienie w czasie dyskusji na temat informacji rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2003 roku*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 4 kadencja, 40 pos., 22 I 2003.

Konferencja prasowa Prezydenta po spotkaniu szefów państw i rządów NATO w Brukseli, 25 V 2017, http://www.prezydent.pl.

Meller S., *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2006 r.*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 5 kadencja, 10 pos., 15 II 2006.

Mniejszości narodowe i etniczne. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/.

Myśląc Polska. Przemówienia z Konwencji Programowej Prawa i Sprawiedliwości oraz Zjednoczonej Prawicy «MYŚLĄC POLSKA», https://pjg.org.pl/program-zjednoczonej-prawicy-2/.

Narodowa Strategia Integracji (Warszawa, 1997), Centrum Informacji Europejskiej Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/a50f2d318bc 65d9dc1256e7a003922ed/8af14389febc13bfc1 256e7b0048e894?OpenDocument.

National Security Strategy of the Republic of Poland, Warsaw 2020, 37 p.

National Security Strategy of the Republic of Poland, Warszawa, 2007.

National Security Strategy of the Republic of Poland, Warszawa, 2014.

Orędzie nowego prezydenta, 6 VIII 2015, http://www.tvn24.pl.

Orędzie prezydenta Komorowskiego: zmieniliśmy nie tylko Polskę, https://www.polskieradio.pl/13/3/Artykul/1144254,Oredzie-prezydenta-Komorowskiego-zmienilismy-nie-tylko-Polske.

Orędzie Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, https://www.bbn.gov.pl/pl/wolnytekst/2341Oredzie-Prezydenta-RP-Bronislawa-Komorowskiego.html.

Partnerstwo Wschodnie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, Warszawa 2011, http://www.eastern-partnership.pl.

Pełna treść expose Witolda Waszczykowskiego, https://www.rp.pl/Rzad-PiS/160129236-Pelna-tresc-expose-Witolda-Waszczykowskiego.html.

Security Environment of Poland Today and in 15 Years, Ministry of National Defence, https://www.gov.pl/web/national-defence/security-environment-of-poland-today-and-in-15-years.

Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, [b.o.w.] Warszawa 2007.

Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, [b.o.w.], Warszawa 2007.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020.

Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017–2021, MSZ, [b.m.w., b.r.w.].

Szczerski K., *Wystąpienie w czasie dyskusji na temat informacji ministra spraw zagranicznych o założeniach polskiej polityki zagranicznej w 2012 roku*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 7 kadencja, 11 pos., 29 III 2012.

The Defence Concept of the Republic of Poland, Warszawa, 2016.

The Priorities of Poland Foreign and Security Policy. European Security and Defence, 19 September 2019.

«Tygodnik Powszechny» z 24 XII 2000.

Urząd Statystyczny, http://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/struktura-narodowo-etniczna-jezykowa-i-wyznaniowa-ludnosci-polski-nsp-2011,22,1.html.

Waszczykowski W., *Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2016 roku*, [w:] «Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu RP», 8 kadencja, 10 pos., 29 I 2016.

Wspólna Deklaracja Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej i Prezydenta Ukrainy przyjęta w Kijowie, *24 sierpnia 2016 r. w dniu obchodów 25. rocznicy Niepodległości Ukrainy*, https://www.prezydent.pl/gfx/prezydent/userfiles3/files/2016_rozne/dokumenty_deklaracje/deklaracja_pol_ukr.pdf.

Wspólna deklaracja Prezydentów Polski i Ukrainy, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/art,1181,wspolna-deklaracja-prezydentow-polski-i-ukrainy.html.

Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce. Informator dokumentacyjno-statystyczny, Warszawa 1993.

Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011, pod red. P. Ciecieląga i M. Haponiuka, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

Wspólna Deklaracja Ministrów Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej

Polskiej, Republiki Litewskiej i Ukrainy w sprawie ustanowienia Trójkąta Lubelskiego, tekst dostępny na: https://www.gov.pl/web/dyplomacja/Spotkanie-ministrow-spraw-zagranicznych-polski-litwy-i-ukrainy.

Wypowiedź prezydenta L. Kaczyńskiego w czasie wizyty na Ukrainie, 28 II 2006, http://www.serwis.pap.pl.

Wystąpienie Prezydenta na Forum GLOBSEC 2017, 26 V 2017, http://www.prezydent.pl.

Wystąpienie Prezydenta RP na dorocznej naradzie ambasadorów Ukrainy, 24 VIII 2016, http://www/prezydent.pl.

Wystąpienie Prezydenta RP na dorocznej naradzie ambasadorów Ukrainy, 24 VIII 2016, http://www.prezydent.pl.

Wystąpienie prezydenta w trakcie dorocznej narady MSZ, 4 IX 2017, http://www.prezydent.pl.

Wywiad prezydenta Andrzeja Dudy dla «Bilda», 27 VIII 2015, http://www.prezydent.pl.

Wywiad prezydenta Andrzeja Dudy dla «Gazety Polskiej», 28 XII 2016, http://www.prezydent.pl.

Wywiad prezydenta Andrzeja Dudy w «Washington Post», 25 III 2016, http://ww.prezydent.pl.

Wywiad prezydenta Andrzeja Dudy w «Sieci», 25 I 2016, http://www.prezydent.pl.

Wywiad prezydenta Lecha Kaczyńskiego dla PAP na tematy międzynarodowe, 24 I 2006, http://www.pap.pl.

Wywiad z Prezydentem dla «Sieci», 25 V 2017, http://www.prezydent.pl.

BBC. Україна. 29 листопада 2013 р., https://www.bbc.com/ukrainian/mobile /politics/ 2013/11/131129_ vilnius_29_nov.

Декларація Президента України Л.М. Кравчука і Президента Республіки Казахстан Н.А. Назарбаєва «Сучасний світ: виклики і небезпеки», 20 січня 1994 року. Верховна Рада України, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_057.

Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, 13 жовтня 1990 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_176#Text.

Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади. Міністерство оборони України. Офіційний сайт, 19 ве-

ресня 2014 року, https://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodo-stvorennya-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/.

Постановление СНК № 776-120сс. 28.04.1936 «О выселении из УССР и хозяйственном устройстве в Карагандинской области Казахской АССР 15 000 польских и немецких хозяйств» // *Сталинские депортации. Депортации из столиц и с западных границ: цыгане, поляки, немцы и финны (1933–1936)*, http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1021113.

Програма транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна», 2014–2020, https://www.pbu2020.eu/ua/pages/251.

Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством закордонних справ Республіки Польща. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_010.

Протокол про створення Консультаційного комітету президентів України і Республіки Польща. Протокол затверджено Указом Президента № 126/93.

«Робітнича газета», 1919, 1 лютого.

Спільна Декларація Президента України та Президента Республіки Польща, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_.

Статут міжрегіональної організації «Карпатський єврорегіон», http://euroregionkarpaty.com.ua/karpaty/2010-03-20-22-56-53/2010-03-21-01-00-05.html.

Стратегія українсько-польського міжрегіонального і прикордонного співробітництва. Київ; Варшава: Українсько-Польська Міжурядова Координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва, 2004. 19 с.

«Україна», 1919, 6 вересня.

Дослідження, частини колективних праць і статей

Assessing European Neighbourhood Policy. Perspectives from the literature, red. H. Kostanyan, CEPS and Rowman and Littlefield International, Brussels and London 2017.

Bączkowski W., *Prometeizm na tle epoki: Wybrane fragmenty z historii ruchu*, «Niepodległość» 1984, t. 17.

Balcerak W., *Geneza i uwarunkowania wojny polsko-radzieckiej 1919–1920*,

[w:] Wojna polsko-sowiecka 1920 roku: Przebieg i tło międzynarodowe. Materiały sesji naukowej w Instytucie Historii PAN 1–2 października 1990, red. A. Koryn, PAN, Warszawa 1991.

Balcerak W., *Koncepcje «integracyjne» w polskiej polityce zagranicznej (1918–1939)*, «Dzieje Najnowsze» 1970, nr 2.

Baluk W., *Relacje polsko-ukraińskie w kontekście międzynarodowych stosunków politycznych w Europie Wschodniej*, [w :] Stosunki polsko-ukraińskie 1991–2014. Próba bilansu, Lublin 2016.

Baluk W., *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w okresie rozpadu Rosji carskiej i ZSRR*, [w:] S. Bieleń (red.), *Polityka wschodnia Polski – między fatalizmem geopolitycznym a klątwą niemocy*, Pułtusk-Warszawa 2019.

Barburska O., Milczarek D., *Polityka wschodnia Unii Europejskiej. Porażka czy sukces?*, Warszawa 2014.

Barburska O., *Relacje Unia Europejska – Federacja Rosyjska: kryzys partnerstwa strategicznego*, «Studia Europejskie», nr 4(72)/2014, s. 9–30.

Bartmiński J., *Semantyka i polityka. Nowy profil polskiego stereotypu Ukraińca*, [w:] *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. K. Ożóg, E. Oronowicz-Kida, Rzeszów 2006.

Bartmiński J., *Stereotypy mieszkają w języku,* Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012.

Bartoszewicz H., [Rec.: J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, ss. 445], «Dzieje Najnowsze», 2005, nr 3(370).

Bartoszewicz J., *Znaczenie polityczne Kresów Wschodnich dla Polski*, Warszawa 1924.

Barwiński M., *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji Ukraińców, Łemków, Białorusinów i Litwinów w Polsce po 1994 roku*, Łódź 2013.

Beauvois D., *Walka o ziemię. Szlachta polska na Ukrainie prawobrzeżnej pomiędzy caratem a ludem ukraińskim 1863–1914*, Pogranicze 1996.

Berdychowska B., *Emigracyjne mosty. Kultura polska na łamach «Suczasnosti» i ukraińska na łamach «Kultury» paryskiej,* [w:] *Polska – Ukraina – spotkanie kultur*, red. T. Stegnera, Gdańska 1997.

Berdychowska B., *Mniejszość ukraińska*, [w:[*Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 r.*, pod red. B. Berdychowskiej, Warszawa 1998.

Bielecki A., *Komorowski nie rozpoznał prawdziwych intencji Zachodu*, «Rzeczpospolita» 04.08.2015.

Bieleń S., *Geopolityczne uwarunkowania nowej tożsamości Rosji*, [w:] S. Bieleń, W. M. Góralski (red.), Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych, Warszawa 1999, s. 80.

Bieleń S., *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010.

Bieleń S., *Pozycja geopolityczna Polski*, [w:] *Polska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Bieleń, Warszawa 2007, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Bieleń S., *Unia Europejska i Rosja w przestrzeni poradzieckiej – rywalizacja i współpraca*, [w:] J. Diec (red.), *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 3: Kontekst międzynarodowy, Kraków 2011, s. 221–237.

Bober M., *Rząd przekształca Polskę w kolonię* [Rozmowa z Anną Fotygą], «Nasz Dziennik», 23 VIII 2010, nr 167.

Bocheński A., Łoś S., Bączkowski W., *Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej*, Warszawa 1938.

Browarek T., *Dofinansowanie działalności mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce na rzecz zachowania i rozwoju ich własnej tożsamości kulturowej*, w: *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2019.

Browarek T., *Mniejszość ukraińska w wyborach parlamentarnych i samorządowych w III RP*, [w:] *Europejskie i polskie doświadczenia z etnicznością i migracjami w XXI wieku*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2018.

Browarek T., *Uwarunkowania polityki etnicznej państwa polskiego po 1989 roku*, Lublin 2018.

Bruski J. J., Pisuliński J., *Polska dyplomacja wobec emigracji ukraińskiej: Nieznana instrukcja ministra Augusta Zaleskiego z 1926 roku*, «Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej» 1998, t. 33.

Brzechczyn K., *Ukraina w koncepcjach federacyjnych Leona Wasilewskiego*, [w:] M. Bohun, J. Goćkowski (red.), *Zagadnienia rosyjskie. Myślenie o Rosji: oglądy i obrazy spraw rosyjskich*, Kraków 2000, s. 57–68.

Burski J. J., *Między prometeizmem a Realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*, Kraków 2010.

Chojnowski A., *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w*

latach 1921–1939, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.

Chomicki K., Jóźko M., Ogrodnik W., *Polaków portret własny, Polaków portret inny. Stereotypy narodowe w świetle badań empirycznych*, w: *Żydzi – problem prawdziwego Polaka*, pod red. I. Krzemińskiego, Warszawa 2015.

Cichocki J., *Poland and the EU's «Eastern Dimension»*, [w:] J. Cichocki, M. Cichocki, P. Kowal, *The EU's 'Eastern Dimension' – an Opportunity or Idée Fixe of Poland's Policy?*, Warsaw: Center for International Relations, 2002.

Cisek J., *Kilka uwag o myśli federacyjnej Piłsudskiego*, [w:] *Międzymorze: Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej XIX-XX wiek. Studium ofiarowane Piotrowi Łossowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Ajnenkiel i inni, Instytut Historii PAN, Warszawa 1995.

Cisek J., *Piłsudski's Federalism 1918–1921, [w:] Wilsonian East Central Europe. Current Perspective: Materials from the Conference to Commemorate the 50-Anniversary of the Piłsudski Institute of America*, New York, October 23–24th, 1933, ed. J. S. Micgel, New York 1995.

Ćwiek-Karpowicz J., Secrieru S. (red.), *Sankcje i Rosja*, Warszawa 2015.

Czapski J., *Biada urzędnikom*, «Kultura» 1950, nr 7–8.

Czaputowicz J., *Dialog to nie ustępstwo* [Rozmowa Macieja Pieczyńskiego z Jackiem Czaputowiczem], «Do Rzeczy», 29 I–4 II 2018, nr 5(258).

Czaputowicz J., *Rosja wyczuwa słabość* [Wywiad Jacka Karnowskiego z Jackiem Czaputowiczem], «Sieci», 13–19 VIII 2018, nr 33(298).

Czech M, *Kwestia ukraińska w III Rzeczypospolitej*, w: *Ukraińcy w Polsce 1989 – 1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacj*e, oprac. i red. M. Czech, Warszawa 1993.

Czech M., *Mniejszość ukraińska w Polsce*, «Więź», 1991, nr 11–12.

Czornik K., *Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po «pomarańczowej rewolucji». Próba bilansu*, [w:] *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*, red. Mieczysław Stolarczyk, Katowice 2011, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Dąbrowska M., *Dzienniki, 1914–1925*, t. 1, Warszawa 1981.

Dmowski R., *Kwestia ukraińska* (opr. J. Stec), «Nowa Geopolityka» 2019, nr 1, s. 121–152.

Dorożyńska E., *Na ostatniej placówce. Dziennik z życia wsi podolskiej w latach 1917–1921*, Warszawa 1924.

Dreszer Z., *Sprawa mniejszości narodowych w Polsce a program państwowy demokracji*, Wydawnictwo miesięcznika «Droga», Warszawa 1926.

Drozd R., *Ukraińcy w Polsce wobec swojej przeszłości (1947–2005*), Słupsk-Warszawa 2013.

Drozd R., *Problem byłych więźniów Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie w działalności Związku Ukraińców w Polsce*, w: *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*, red. B. Halczak, Zielona Góra 2006.

Duda A., *Cztery warunki Dudy dla Niemiec* [Rozmowa Jędrzeja Bieleckiego z Andrzejem Dudą], «Rzeczpospolita», 15 VI 2015, nr 137.

Duda A., *Widzę próbę zablokowania dobrych zmian* [Rozmowa Tomasza Wróblewskiego i Mariusza Staniszewskiego z Andrzejem Dudą], «Wprost», 15–21 II 2016, nr 7.

Dunin-Kozicka M., *Burza od Wschodu. Wspomnienia z Kijowszczyzny (1918–1920)*, Warszawa 1925.

Dziewanowski K. M., *Joseph Pilsudski: An European Federalist, 1918–1922*, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford 1969.

Eberhardt P., *Uwarunkowania geograficzno-polityczne współczesnej Polski według Marcina Rościszewskiego*, [w:] *Księga poświęcona pamięci Marcina Rościszewskiego*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003, s. 51–59.

Eberhardt P., *Uwarunkowania geograficzno-polityczne współczesnej Polski według Marcina Rościszewskiego*, [w:] *Księga poświęcona pamięci Marcina Rościszewskiego*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003, s. 51–59.

Engelgard J., *Co zostało z myśli politycznej Ruchu Młodej Polski?*, «Myśl Polska» 2014, nr 11–12.

Faryś J., *Miejsce Polski w Europie w publicystyce «Rządu i Wojska» w latach 1918–1921: Z dziejów piłsudczykowskiej myśli politycznej*, [w:] *Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku: Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera*, red. A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2002.

Fedorowicz K., *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi*, Poznań 2011.

Fedunyak S., *Central Europe in Euro-Atlantic Security Community of the XXI*

Century, [w:] *Europejska Polityka Bezpieczenstwa i Integracji*, red. K. Budzowski, Krakow: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2010, s. 131–136.

Fedunyak S., *Główne kierunki polityki zagranicznej Ukrainy: czynniki, priorytety oraz mechanizmy*, [w:] *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty,* pod red. nauk. A. Antoszewskiego, Wroclaw: Uniwersytet Wrocławski and Oficyna Wydawnicza ATUT, 2010, s. 355–364.

Fedunyak S., *Security in Ukraine-Poland relations in the context of European and Euroatlantic integration of Ukraine,* [w:] *Partnerstwo Wschodnie: Wielka szansa Europy*, Poznań-Chorzów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, 2011, s. 213–219.

Figura M., *Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach1918–1923*, Poznań 2001.

Fiktus P., *Główne założenia polityki wschodniej według Krzysztofa Skubiszewskiego w latach 1989–1993 – przyczynek do dyskusji*, «Nowy Prometeusz» 2018, nr 12.

Fiszer J.M., Stępniewski T., *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwań dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2017.

Frenkel M., *Polityka wschodnia ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego – kontynuacja czy odejście od koncepcji paryskiej «Kultury»*, [w:] *Polityka zagraniczna polski: 25 lat doświadczenia*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski, Łódź 2016.

Gergel N., *The Pogroms in the Ukraine in 1918–21*, «Yivo Annual of Jewish Science» 6/1951.

Gluziński T., *Sprawa ukraińska*, Warszawa 1937.

Gotowiecki P., *Między realizmem a nostalgią. Myśl polityczna emigracyjnych środowisk kresowych (1939–1991),* «Pamięć i Sprawiedliwość» 2017, nr 2 (30), s. 131–153.

Gross F., *Federacje i konfederacje europejskie: Rodowód i wizje*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1994.

Grygajtis K., *Polskie idee federacyjne i ich realizacja w XIX i XX w.*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Częstochowa 2001.

Habowski M., *Koncepcje polityki zagranicznej polskich partii centrowych*, [w:] M. Wolański (red.), *Uwarunkowania i kierunki polskiej polityki zagranicznej w pierwszej dekadzie XXI wieku*, Wrocław 2004.

Habowski M., *Polityka wschodnia rządu Donalda Tuska*, «Wschodnioznawstwo» 2011, s. 89–120.

Halczak B., *Ukraińcy (po 1989 roku)*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej,* red. S. Dudra i B. Nitschke, Kraków 2010.

Haukkala H., *From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU–Russia Relations*, «Journal of Contemporary European Studies» 2015, vol. 23, no. 1, s. 25–40.

Hauser P., *Federacyjna wizja Rzeczypospolitej w poglądach Józefa Piłsudskiego i próba jej urzeczywistnienia w latach 1918–1921*, [w:] *Polska i Ukraina; Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.

Hnatiuk O., *Odkształcenia odbioru. Praktyka wydawnicza PRL a obraz kultury ukraińskiej* [w:] *Polska – Ukraina – Osadczuk*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.

Iljuszyn I., *UPA i AK konflikt w Zachodniej Ukrainie (1939–1945)*, Warszawa 2009.

Iwanow N., *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina. «Operacja polska» 1937–1938*, Warszawa: ZNAK, 2014, 445 s.

Jagmin T., *Polacy grekokatolicy na Ziemi Czerwieńskiej*, Lwów 1939.

Jakowenko N., *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, Lublin 2000.

Jasina Ł., Kłoczowski J., Gil A. (red.), *Aktualności przesłania paryskiej «Kultury» w dzisiejszej «Europie»*, Lublin 2007.

Jasina Ł., Kościński P., Szeligowski D., *Obraz Polski w polityce historycznej Ukrainy*, PISM, Warszawa 2017.

Jekiel J., *Koncepcje wschodniej granicy Polski w polskiej myśli politycznej w latach 1918–1919: Rozważania wstępne*, [w:] *U źródeł polskiej nowoczesnej myśli politycznej w XIX i XX wieku*, red. M. Baumgart, J. Jekiel, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1996.

Jerzy Giedroyc – emigracja ukraińska. Listy 1950–1982, Czytelnik, Warszawa 2004.

Józewski H., *Zamiast pamiętnika*, wybór i oprac. J. Giedroyć, Paryż – Kraków 2017.

Kaczyński J., *Odłączyć Rosję od kroplówki* [Wywiad Pawła Majewskiego

i Michała Sułdrzyńskiego z Jarosławem Kaczyńskim], «Rzeczpospolita», 14 III 2014, nr 61.

Kapuśniak (Stępniewski) T., *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa? / The eastern dimension of the European Union's Neighbourhood Policy. Inclusion without membership?*, «Zeszyty Natolińskie», nr 42, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010, s. 103, http://www.natolin.edu.pl/pdf/zeszyty/Natolin_Zeszty_42.pdf.

Kasprzycki T., *Polityka pokoju i mocy zbiorowej w epoce Józefa Piłsudskiego*, «Głos Polski», Londyn–Montreal–New York 1967.

Kawalec K., *Spadkobiercy niepokornych: Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000.

Kazana M., *Relations with France. Weimar Triangle. Yearbook of Polish Foreign Policy 1999*, Ed. by Barbara Wizimirska, Warsaw 1999.

Kęsik J., *«Kordon sokalski»: Problemy pogranicza galicyjsko-wołyńskiego w latach 1921–1939*, «Acta Universitatis Wratislaviensis» 1993, nr 11, t. 51: Studia z dziejów prowincji galicyjskiej, red. A. Galos.

Kęsik J., *Ukraińska mniejszość narodowa a II Rzeczpospolita 1918–1939*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku, t. 11: Między irredentą, lojalnością a kolaboracją: O suwerenność państwową i niezależność narodową (1795–1989)*, red. W. Wrzesiński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Wrocław 2001, t. 11.

Kęsik J., *Województwo wołyńskie 1921–1939 w świetle liczb i faktów*, «Przegląd Wschodni» 1997, nr 1 (13).

Kęsik J., *Zaufany Komendanta: Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego 1892–1981*, Wrocław 1995, [«Acta Universitatis Wratislaviensis», Historia 1995, nr 1725, t. 71].

Klimecki M., *Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r.: Polskie spojrzenie*, «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність» 2009, nr 18.

Kmiecik T., *Traktat ryski i jego realizacja 1919–1923*, [w:*] Studia z dziejów wojskowości*, 2014, t. III, s. 215–253.

Komarnicki T., *Piłsudski a polityka wielkich mocarstw zachodnich*, Instytut Londyn 1952.

Konieczna J., *Polska – Ukraina. Wzajemny wizerunek*, [w:] *Obraz Polski i Polaków w Europie*, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, Warszawa 2003.

Korosteleva E., *EU–Russia relations in the context of the eastern neighbourhood*, Policy Brief, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, May 2016.

Korosteleva E., *Evaluating the role of partnership in the European Neighbourhood Policy: The Eastern neighbourhood*, «Eastern Journal of European Studies», vol. 4, no. 3/2013, s. 11–36.

Korosteleva E., *The European Union, Russia and the Eastern region: The analytics of government for sustainable cohabitation*, «Cooperation and Conflict», vol. 51, no. 3/2016.

Korosteleva E., *The European Union, Russia and the Eastern region: The analytics of government for sustainable cohabitation*, «Cooperation and Conflict» 2016, vol. 51, no. 3.

Kossak-Szczucka Z., *Pożoga. Wspomnienia z Wołynia 1917–1919*, Kraków 1922.

Kowal P., *Przyczynki do dziejów «sprawy ukraińskiej» w Polsce* [w:] *Nie jesteśmy ukrainofilami: polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów*, pod red. P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak, Wrocław 2002.

Kowal P., *Od dyplomacji kulturalnej do polskiej miękkiej siły* [w:] *Raport o Polskiej Polityce Kulturalnej na Wschodzie*, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu, Wrocław – Wojnowice 2017.

Kowalczyk K., *Typologia polskich partii politycznychwed³ug kryterium programowego*, «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2014/1.

Kozłowski M., *Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Kraków, 1990.

Krajewski K., *Ukraińskiej miejsca pamięci narodowej na terenie Polski*, «Biuletyn IPN», 2010, nr 7–8.

Krasicki S., *Polityka wojewody Józewskiego na Wołyniu w świetle cyfr i faktów*, Stratyn 1937.

Kuczyńska-Zonik A., Wilczewski D., *«Polska i Litwa podają sobie dłonie»: Polska perspektywa współpracy bilateralnej*, [w:] *Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą. 450 lat po unii lubelskiej*, red. T. Stępniewski, B. Surmacz, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2019.

Kulesza W. T., *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.

Kumaniecki K., *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 – styczeń 1924*, Kraków 1924.

Kutrzeba T., *Wyprawa kijowska 1920 roku*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1937.

Kwiatkowski E., *Dysproporcje*, Czytelnik, Warszawa 1989.

L. Sykulski, *Geopolityka akademicka w Polsce – zarys stanu badań i perspektyw rozwoju*, «Przegląd Geopolityczny» 2009, t. 1.

Lannon V., *More for more or less for less: From the rhetoric to the implementation of European Neighbourhood Instrument in the Context of the 2015 ENP review*, IEMed Overview, European Institute of the Mediterranean, Barcelona 2015.

Leczyk M., *Problem zachowania suwerenności państwowej w polskiej myśli politycznej dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Idea niepodległości i suwerenności narodowej w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, COM SNP, Warszawa 1989.

Leiwand A., *U początków kultury sterowanej: Rosja 1917–1922*, «Kwartalnik Historyczny», 1993, nr 3.

Łesiów M., *Rola kulturotwórcza Ukraińskiej Cerkwi Greckokatolickiej*, Lublin 2001.

Leszczyński R., *Na razie bez happy endu. Muzyczna «pomarańczowa rewolucja»*, «Więź», nr 10 (612), 2009.

Lewandowski A., *Akcja Wyborcza «Solidarność» – prawica zjednoczona, prawica rozbita*, «Dialogi Polityczne» 2009, nr 11.

Lewandowski J., *Federalizm: Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI 1918–IV 1920)*, PWN, Warszawa 1962.

Lewicki St., *Polska – Ukraina, dwie rocznice*, «Myśl Polska», http://www.mysl-polska.pl/2294, 25.02.2021.

Lewkowicz Ł., *The Three Seas Initiative in the Context of International Challenges,* «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej» 17 (2019), z. 3, s. 7–12.

Marciniak W., *Rosja w Europie: utopia i antyutopia modernizacji*, [w:] *Polska w grze międzynarodowej: Geopolityka i sprawy wewnętrzne*, red. J. Kloczowski, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2010.

Mędrzecki W., *Województwo wołyńskie 1921–1939: Elementy przemian*

cywilizacyjnych, społecznych i politycznych, Zakład Narodowych im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988.

Melnyk M., *Aktywność polityczna mniejszości ukraińskiej na Warmii i Mazurach*, [w:] *Polityczne wymiary etniczności*, red. M. Mieczkowski, D. Scholze, Kraków 2009.

Micewski A., *W cieniu marszałka Piłsudskiego: Szkice z dziejów myśli politycznej II Rzeczypospolitej*, Czytelnik, Warszawa 1968.

Michałowska G., *Istota i geneza międzynarodowych stosunków kulturalnych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, red. A. W. Ziętek, Wydawnictwo POLTEXT, Warszawa 2010.

Mieroszewski J., *Polska «Ostpolitik»*, [w:] P. Kowal, J. Ołdakowski, M. Zuchniak (red.), *Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów*, Wrocław 2002.

Mikulicz S., *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971.

Mniejszości narodowe w Polsce w świetle raportu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1928–1930, oprac. D. Materski, «Sprawy Narodowościowe», Seria Nowa 1996, z. 2 (9).

Moczulski L., *Polska między Niemcami a Rosją. Mit geopolityczny a rzeczywistość*, [w:] *Problematyka geograficzna ziem polskich*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2008, s. 55–85.

Moklak J., *Asymilacja państwowa czy narodowa? Wybrane aspekty polityki narodowościowej Drugiej Rzeczypospolitej wobec Łemkowszczyzny*, «Studia Historyczne» 1996, nr 3.

Monolatii I., *Metropolia versus peripheria: Studia nad Etno- i geopolityką dawnych Kresów Wschodnich I Rzeczypospolitej na przełomie XIX i XX wieku*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2015.

Mróz M., *Polityka z historią w tle. Trudne dziedzictwo w relacjach polsko-ukraińskich w latach 1991–2015*, «Dyplomacja i bezpieczeństwo» 2016, nr 1 (3).

Neighbourhood Perceptions of the Ukraine Crisis. From the Soviet Union into Eurasia?, red. G. Besier, K. Stokłosa, Routledge, Oxon and New York 2017.

Nizioł-Celewicz M., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw*, w: A. Czarnocki, I. Topolski (red.), *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2006, s. 135–136.

Nowak A., *Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918–1921): Koncepcja i realizacja*, «Zeszyty Historyczne», 1994, z. 107.

Nowak A., *Polska i trzy Rosje: Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*, Wydawnictwo Arkana, Kraków 2001.

Nowakowski J. M., *Trójmorze czy Międzymorze*, Warszawa 2020.

Nowakowski J. M., *Walery Sławek (1879–1939): Zarys biografii politycznej*, IWZZ, Warszawa 1988.

Olszewska O., *Ukraina Radziecka w prasie polskiej w latach 1929–1939*, Toruń 2012.

Pactwa B., Dziewiarski M., *Religia jako czynnik integracji i dezintegracji grupy etnicznej na przykładzie mniejszości ukraińskiej w Polsc*e, [w:] *Etniczność a religia*, pod red. A. Posern-Zielińskiego, Poznań 2003.

Panius M., *Ukraińcy na Warmii i Mazurach,* [w:] *W cieniu Akcji Wisła. Ukraińcy we współczesnej Polsce*, red. M. Melnyk, Olsztyn 2008.

Paradowska J., *Kto tu rządzi?,* «Polityka» z 19 II 2000.

Paruch W., *Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1935–1939)*, [w:] *Polityka narodowościowa państw Europy Środkowowschodniej: Materiały z międzynarodowej konferencji «Mniejszości narodowe i religijne w pokomunistycznej Europie Środkowowschodniej» zorganizowanej w dniach 20–22 października 1992 roku*, cz. 2, red. Z. J. Pietraś, A. Czarnocki, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1993.

Paruch W., *Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego w latach 1926–1935*, [w:] *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. J. Jachymek, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1992.

Paruch W., *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego (1926–1939)*, Wydawnictwo UMCS, Lubin 2005.

Paruch W., *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej: Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926–1939)*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1997.

Paruch W., *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej: Obóz piłsudczykowski (1926–1939)*, [w:] *Między rzeczywistością polityczną a światem iluzji: Rozwiązania problemu mniejszości narodowych w polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001.

Parzymies S. (red.), *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2009.

Pełeńśkyj J., *Ukraina w polskiej publicystyce opozycyjnej*, tłum. J. S. «Kultura Niezależna» (grudzień) 1986, z. 26, s. 58–71.

Piątkowski L., *Związek Radziecki w publicystyce polskiej 1922–1928: społeczeństwo, polityka, gospodarka*, Lublin 1992.

Piętka B., *Wyprawa kijowska i jej mitologia*, «Myśl Polska», nr 17–18 (26.04–3.05.2020), nr 19–20 (10–17.05.2020), nr 21–22 (24–31.05.2020), nr 23–24 (7–14.06.2020), nr 25–26 (21–28.06.2020).

Pietrzak H., *Stereotypy polsko-ukraińskie i sposoby ich przezwyciężania*, [w:] *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe indentyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku*, red. W. Bonusiak, Rzeszów, 2000.

Piłsudski J., *Pisma zbiorowe: Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, t. 1–10, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1937–1938.

Piłsudski J., *Pisma zbiorowe: Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, Warszawa 1937, t. 3 i 6.

Piotrkiewicz T., *Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny 1926–1930*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1981.

Pisuliński J., *Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013.

Pisuliński J., Skalski W. (red.), *Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały*, Warszawa-Kijów 2020.

Piwnicki G., *Syndrom reintegracji w stosunkach Polski z Unią Europejską po roku 2015*, «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2017, nr 3.

Podgórzańska R., *Polityka zagraniczna w kampaniach wyborczych Lecha Kaczyńskiego i Donalda Tuska w 2005 roku – prognozy na 2010 rok*, «Kultura i Edukacja» 2010, nr 3 (77), s. 56–75.

Podlaski K., *Białorusini-Ukraińcy-Litwini: nasi wrogowie czy bracia*, Warszawa 1985.

Polacy na Ukrainie: Zbiór dokumentów: 1917–1939, t. 1–5, Przemyśl, 1998–2005.

Polska droga do Kazachstanu, «Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie», 1999, Nr. 1, s. 8–9.

Polska polityka historyczna, «Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej», maj 2006, nr 5.

Pomóżmy Rosji się zeuropeizować. Wywiad z ministrem spraw zagranicznych Polski, Radosławem Sikorskim, «Rzeczpospolita», 16–17 X 2010.

Potocki R., *Ukraińskie Centrum Państwowe na Wychodźstwie (1926–1933)*, «Przegląd Wschodni» 1998, nr 1 (17).

Program wyborczy Platformy Obywatelskiej, Warszawa 2007.

Prus E., *Herosi spod znaku tryzuba: Konowalec – Bandera – Szuchewycz*, Warszawa 1985.

Prus E., *Władyka świętojurski*, Warszawa 1985.

Prus E., *Z dziejów współpracy nacjonalistów ukraińskich z Niemcami w okresie II wojny światowej i okupacji*, Katowice 1985.

Pruszyński M., *Dramat Piłsudskiego: Wojna 1920*, wyd. 3 rozszerzone, Oficyna Wydawnicza Graf-Punkt, Warszawa 1999.

Raport. Mniejszość ukraińska i migranci z Ukrainy w Polsce. Analiza dyskursu, red. P. Tyma, Warszawa 2018.

Relacja abp. Józefa Bilczewskiego na temat stosunków polsko-ukraińskich w Małopolsce Wschodniej przeznaczona dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych [w:] *Nieznana korespondencja arcybiskupów metropolitów lwowskich Józefa Bilczewskiego z Andrzejem Szeptyckim w czasie wojny polsko-ukraińskiej1918–1919*, Lwów-Kraków 1997.

Rieker P., *The European Neighbourhood Policy: An instrument for security community building*, «NUPI Working Paper», No. 832/2014.

Rokicki C., *Niepodległość odzyskana. Jakeśmy ją odzyskali, czegośmy dokonali przez 10 lat*, Warszawa 1928.

Rościszewski M., *Polska i jej uwarunkowania geograficzno-polityczne*, [w:] *Księga poświęcona pamięci Marcina Rościszewskiego*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003, s. 145–196.

Rościszewski M., *Pomost bałtycko-czarnomorski a europejskie procesy integracyjne*, [w:] *Księga poświęcona pamięci Marcina Rościszewskiego*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003.

Rozstrzelać Polaków. Ludobójstwo Polaków w Związku Sowieckim w latach 1937–1938. Dokumenty z Centrali, Opracowanie Tomasz Sommer, Warszawa, 3S MEDIA, 2010, 277 s.

Rukkas A., *Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r.*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2020, 696 s.

Sakson A., *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań 1998.

Sakwa R., *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I.B. Tauris, London 2016.

Sanecka-Tyczyńska J., *Racja stanu we współczesnej polskiej myśli politycznej 2001–2015*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019.

Serczyk W., *Historia Ukrainy*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1979.

Sienkiewicz M., *Współczesne polskie nurty polityczne wobec Ukrainy, Białorusi i Litwy w latach 1989–1999*, Wrocław 2005.

Sierpowski S., *Ewolucja sytuacji międzynarodowej u schyłku okresu międzywojennego*, [w:] *17 września 1939: Materiały z ogólnopolskiej konferencji historyków*, Kraków 25–26 października 1993 r., red. H. Batowski, PAU, Kraków 1994.

Sikorski R., *Mission to Kyiv. A Chapter from Poland Could be Better*, Kraków 2020.

Składkowski F. S., *Strzępy meldunków*, MON, Warszawa 1988.

Skwarczyński S., *Przemiany duchowe Józefa Piłsudskiego w latach 1905–1922*, «Niepodległość» 1976, t. 10.

Ślęzak M., *Konflikt wokół kościoła oo. Karmelitów w Przemyślu jako przykład złożoności konfliktów w wieloetnicznych społecznościach lokalnych*, [w:] *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność,* red. J. Kurczewska, Warszawa 2006.

Sokół W., *Polityka koalicyjna w Polsce po wyborach 1997 roku w świetle teorii i praktyki politycznej*, [w:] A. Żukowski (red.), *Demokracja-Reformy-Polska. Rząd premiera Jerzego Buzka – próba bilansu*, Olsztyn 2018.

Solchanyk R., *Ukraine and Poland: an interview with Adam Michnik, [in:] Ukraine from Chernobyl' to Sovereignty. A Collection of Interviews*, ed. by Roman Solchanyk, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1992, p. 59.

Sommer T., *Operacja AntyPolska NKWD 1937–1938. Geneza i przebieg ludobójstwa popełnionego na Polakach w Związku Sowieckim*, Warszawa, 3S MEDIA, 2014, 277 s.

Soroka G., Stępniewski T., *The Three Seas Initiative: Geopolitical Determinants and Polish Interests*, «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej» 17 (2019), z. 3, s. 15–29.

Starzewski J., *Piłsudski w Polsce niepodległej*, «Niepodległość» 1962, t. 7.

Stawecki P., *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Wojskowy Instytut Historyczny, Warszawa 1981.

Stępień S., *Społeczność ukraińska w Polsce,* [w:] *Tematy polsko-ukraińskie. Historia – Literatura – Edukacja*, pod red. R. Trąby, Wspólnota Kulturowa Borussia, Olsztyn, 2001, s. 162–213.

Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2011, s. 39 i nast.

Stępniewski T., *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, «Studia Europejskie», nr 3(79)/2016, s. 43–59.

Stępniewski T., *Miejsce Ukrainy w polityce wschodniej Polski po 2004 roku*, «Sprawy Międzynarodowe», 2018, nr 3.

Stępniewski T., *The Eastern Policy of the European Union. The Role of Poland*, «POLITEJA. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego», nr 41/2016, s. 181–193.

Stępniewski T., *The EU's Eastern Partnership and the Way Forward After Riga*, «International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs», vol. XXIV, no. 1–2/2015, s. 17–27.

Stępniewski T., *The European Union and Eastern Partnership: Crises and Strategic Assessment*, «Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej», R. 14, z. 5/2016, s. 337–344.

Stępnik A., *Stereotyp Ukraińca i stosunki polsko-ukraińskie w polskich podręcznikach historii okresu II Rzeczpospolitej*, [w:] *Między Wschodem i Zachodem: międzynarodowa konferencja*, Lublin, 18–21 czerwca 1991, red. H. Dylągowa, M. Filipowicz, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1994, s. 62–75.

Stoczewska B., *Wizerunek Ukraińca w polskiej myśli politycznej – perspektywa historyczna oraz współczesne odniesienia*, «Annales UMCS. Sectio G» 2011/1, c. 139–155.

Stolarczyk M., *Rosja w polityce zagranicznej Polski w okresie pozimnowojennym*

(aspekty polityczne), «Studia Politicae Universitatis Silesiensis» 2013, t. 11, s. 13–107.

Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą 450 lat po Unii Lubelskiej, red. T. Stępniewski, B. Surmacz, Lublin 2019.

Stroński H., *Polacy na Ukrainie i Ukraińcy w Polsce i ich rola w stosunkach polsko-ukraińskich*, [w:[*Rola i znaczenie mniejszości narodowych i etnicznych Polski północno-wschodniej w tworzeniu Europy Regionów*, red. S. Achremczyk, P. Janiszewski, Olsztyn 2012.

Stroński H., *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939*, Warszawa, Stowarzyszenie «Wspólnota Polska», 1998, 314 s.

Strutyński W., *Dynamika rozwoju polskich organizacji społecznych we współczesnej Ukrainie,* [w:] *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodnia po upadku komunizmu*, Redakcja naukowa Bohdan Halczak, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2006, s.225–232.

Suleja W., *Józef Piłsudski*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995.

Suleja W., *Mundur na nim szary...: Rzecz o Józefie Piłsudskim (1867–1935)*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, Warszawa 2018.

Surmacz B., *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*, Lublin: W-wo Unswersytenu Marii Curi-Skłodowskiej, 2002, 267 s.

Światłowski B., *Prometejska racja stanu: Źródła i dzieje ruchu prometejskiego w II Rzeczypospolitej*, «Poliarchia» 2014, nr 2.

Świder K., *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Warszawa 2015; A. D. Rotfeld, *Myśli o Rosji...i nie tylko. Eseje i wywiady*, Warszawa 2012.

Świtalski K., *Diariusz 1919–1935*, Czytelnik, Warszawa 1992.

Sykulski L., *Geopolityka akademicka w Polsce – zarys stanu badań i perspektyw rozwoju*, «Przegląd Geopolityczny» 2009, t. 1.

Syrnyk M., *Mniejszość ukraińska w wyborach parlamentarnych w Polsce w latach 1989–2015,* [w:] *Mniejszości w wyborach. Wybory mniejszości. Z badań nad partycypacją polityczną mniejszości narodowych i etnicznych*, red. J. Mieczkowski, Szczecin 2017.

Szczerski K., *Przepraszam za wolny świat* [Wywiad Mariusza Staniszewskiego z Krzysztofem Szczerskim], «Do Rzeczy», 17–23 III 2014, nr 12(60).

Szczerski K., *Skuteczna odpowiedź na prowokacje Rosji* [Rozmowa Marcina Makowskiego z Krzysztofem Szczerskim], «Do Rzeczy», 23–29 V 2016, nr 21(172).

Szczerski K., *Utopia europejska: Kryzys integracji i polska inicjatywa naprawy*, Wydawnictwo «Biały Kruk», Kraków 2017.

Szczerski K., *Wschodni protokół rozbieżności*, «Dziennik Gazeta Prawna», 24 VIII 2015, nr 136.

Szeptycki A., *Polityka zagraniczna Ukrainy po «pomarańczowej rewolucji»*, «Stosunki Międzynarodowe», 2007, №34, s.107–130.

The Revised European Neighbourhood Policy: Continuity and Change in EU Foreign Policy, red. D. Bouris, T. Schumacher, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2016.

Thompson J., *The Global Players in the EU's Broader Neighbourhood*, w: *The neighbours of the European Union's neighbours: Diplomatic and geopolitical dimensions beyond the European neighbourhood policy*, red. S. Gstöhl and E. Lannon, 1st edition, Ashgate Publishing Ltd., Farnham 2015.

Tokarz G., *Ukraina w myśli geopolitycznej Romana Dmowskiego*, [w:] Z. J. Winnicki, W. Baluk, G. Tokarz (red.), *Wybrane problemy badań wschodnich*, Wrocław 2007.

Topolski I., *Instrument militarny w polityce Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy*, «Wschód Europy», 2016, nr 2.

Torzecki R., *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945)*, Książka i Wiedza, Warszawa 1972.

Torzecki R., *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Wydawnictwo. Literackie Kraków 1989.

Ukraina. Przewodnik Krytyki Politycznej. Z Jarosławem Hrycakiem rozmawiała Iza Chruślińska, Gdańsk-Warszawa 2009.

Urbankowski B., *Józef Piłsudski: Marzyciel i strateg*, t. 1–2, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Warszawa 1998.

Wandycz P.S., *Z dziejów dyplomacji*, Oficyna Wydawnicza NZS Uniwersytetu Wrocławskiego «Universitas», Wrocław 1989.

Wandycz P.S., *Soviet-Polish Relations, 1917–1921*, Cambridge: Harvard University Press, 1969.

Wapiński R., *Miejsce ziem wschodnich Rzeczypospolitej przedrozbiorowej w polskiej świadomości politycznej lat 1864–1918*, «Acta Universitatis Wratislaviensis», Historia 1994, t. 116: Polska – Kresy – Polacy: Studia Historyczne, red. S. Ciesielski, T. Kulak, K. Matwijowski.

Wapiński R., *Położenie geograficzne ziem polskich a pojęcie terytorialne Polski*, «Przegląd Historyczny» 1992, nr 2.

Wapiński R., *Spuścizna lat Wielkiej Wojny*, [w:] *Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku: Księga pamiątkowa dla Profesora Przemysława Hausera*, red. A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2002.

Warto być Polakiem: Idea i myśl Lecha Kaczyńskiego, oprac. M. Łopiński, Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 2010.

Waszczykowski W., *Chcę się ułożyć z Białorusią* [Rozmowa Elizy Olczyk i Jakuba Mielnika z Witoldem Waszczykowskim], «Wprost», 8 I 2017, nr 1.

Waszczykowski W., *Odnosimy sukces i świat to widzi* [Rozmowa Jacka i Michała Karnowskich z Witoldem Waszczykowskim], «Sieci», 3–9 VII 2017, nr 27(240).

Waszczykowski W., *Otwarte drzwi dla Ukrainy*, «Rzeczpospolita», 13 IX 2016, nr 214.

Waszczykowski W., *Zamelduję pani premier wykonanie zadania* [Rozmowa Jacka i Michała Karnowskich z Witoldem Waszczykowskim], «Sieci», 6–12 XI 2017, nr 45(258).

Węcki S., *Jak bronić Ojczyzny*, Warszawa 1919.

Werschler I., *Z dziejów obozu belwederskiego: Tadeusz Hołówko – życie i działalność*, PWN, Warszawa 1984.

Wiszniewski S., *Brzeżany i kresy południowo-wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie polsko-ukraińskiej 1918–1919*, Lwów 1935.

Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006.

Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] S. Bieleń, M. Raś (red.), Polityka zagraniczna Rosji, Warszawa 2008, s. 139 i nast.

Wojakowski D., *Władze lokalne wobec «swoich» mniejszości etnicznych*, [w:] *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, red. J. Kurczewska, Warszawa 2006.

Wojna B., Gniazdowski M., *Partnerstwo Wschodnie: geneza, możliwości i wyzwania*, «Biuletyn PISM», nr 24(556), 30 kwietnia 2009, www.pism.pl.

Wojna polsko-rosyjska 1919–1920 i jej międzynarodowe odniesienia z perspektywy 90-lecia, red. Jeremiasz Ślipiec, Tomasz Kośmider, Warszawa, 2010, 420 s.

Wojna R., *Początki rewolucji kulturalnej na narodowościowych obszarach ZSRR (1917–1927)*, «Kwartalnik Historyczny» 1984, nr 3.

Wojnar K., *Zmartwychwstanie Polski jej przeszłość i warunki rozwoju w przeszłości na tle wojny światowej*, Kraków 1919.

Wróbel P., *Kształtowanie się białoruskiej świadomości narodowej a Polska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.

Wróblewski P., *Mobilizacja i konflikt etniczny. Miejsca święte mniejszości narodowych w Polsce*, Warszawa 2007.

Wrzesiński W., *Wersalskie doświadczenia w myśleniu Polaków o przyszłości*, «Acta Universitatis Wratislaviensis», Historia 1992, nr 90, t. 50: *Wrocławskie studia najnowsze*, red. W. Wrzesiński.

Wstęp, «Biuletyn Polsko-Ukraiński», wrzesień–październik 1932, nr 1.

Wywiad 1, European External Action Service (EEAS), Headquarters Brussels; Russia Division, 15 września 2016.

Wywiad 2, European External Action Service (EEAS), Headquarters Brussels; Eastern Partnership, regional cooperation and OSCE, 15 września 2016.

Wywiad z Paulem Ivanem (European Policy Centre, Brussels), 12 września 2016.

Youngs R., *Europe's Eastern Crisis. The Geopolitics of Asymmetry*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.

Z krwawych dni Złoczowa 1919 r., Złoczów 1921.

Zadrożna H., *Szkolnictwo mniejszości ukraińskiej w Polsce i polskiej mniejszości na Ukrainie*, «Przegląd Środkowo-Wschodni», 2016, nr 1.

Zapis rozmowy parlamentarzystów Polski i Ukrainy, «Zustriczi», 1990, № 3–4, s. 31–85.

Zaporowski Z., *Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie/Wołynśke Ukrajinśke Obiednannia*, Lublin 2000.

Zięba A., *Ukraińcy w oczach Polaków (wiek XX),* «Dzieje Najnowsze» 1995, nr 2, s. 95–104.

Żołedowski C., *Kwestia mniejszości narodowych w Polsce*, w: *Kwestie społeczne i krytyczne sytuacje życiowe u progu lat dziewięćdziesiątych*, pod red. J. Daneckiego, B. Rysz-Kowalczyka, Warszawa 1992.

Żurawski vel Grajewski P., *Geopolityka – siła – wola: Rzeczypospolitej zmagania z losem*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2010.

Żurawski vel Grajewski P., *Polska polityka wschodnia*, [w:] *Rzeczpospolita na arenie międzynarodowej: Idee i praktyczne dylematy polityki zagranicznej*, red. J. Kloczkowski, T. Żukowski, Warszawa–Kraków 2010, Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Ośrodek Myśli Politycznej.

Żurawski vel Grajewski P., *Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 roku*, «Sprawy Międzynarodowe», 2018, nr 1.

Związek Ukraińców w Polsce w dokumentach z lat 1990–2005, oprac. R. Drozd, Warszawa 2010.

Акулов-Муратов В., Будько О. *Польща до і після Смоленська: «Quo vadis?»* // Зовнішні справи. 2010. № 1–2. С. 19–23.

Алексієвець Л., Алексієвець М., Чорна Н. *Польща: на шляху до НАТО та ЄС*. Тернопіль: Вектор, 2012. 268 с.

Балабан Р. *Політичні партії України на шляху до політичного класу* // Наук. записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАНУ. 2008. Вип. 38. С. 77–93.

Балюк В. *Агрессия России против Грузии и Украины в 2008–2018 гг. в контексте геополитики Черноморского региона*. Люблин, 2020.

Бернатович Г. *Польша сегодня: Приоритеты внешней политики Польши*. Варшава: МИД, 1998. С. 691.

Боримський В.В. *Польсько-український союз 1920 р. в українській і польській історіографіях:* Історіографія: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Черкаси, 2015. 285 с.

Брусиловська О.І. *Зовнішня політика України після 2004 року: східно-європейський вимір* // Вісник Одеського національного ун-ту. Соціологія і політичні науки. Одеса, 2009. Т. 14. Вип. 13. С. 641–647.

Брусиловська О.І. *Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни*. Одеса: Астропринт, 2007. 352 с.

Варгатюк С. *Варшавські переговори дипломатичної місії Директорії УНР 1920 р.* // Нова політика. 1996. № 2. С. 53–54.

Варгатюк С. *Зовнішня політика Директорії УНР*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1996. 165 с.

Верстюк В. *Союз Пілсудського – Петлюри в історії боротьби за українську державність* // Український історичний журнал. 2020. № 2. С. 4–21.

Верстюк В. *Союз Ю. Пілсудського – С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії* // Наук. записки національного ун-ту «Києво-Могилянська академія». 05/2005. Т. 41: Історичні науки. С. 61–65.

Віднянський С. *Варшавський договір 1920 року в оцінці сучасної української історіографії* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. XVIII. Київ, 2017. С. 91–100.

Віднянський С., Калінчик В. *Українсько-польські відносини 1917–1926 рр. Сучасна історіографія проблеми* // Наук. вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2007. № 1. С. 44–51.

Віднянський С. *Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією* // Україна – Європа – Світ. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2011. Вип. 6–7. С. 24–38.

Войтків В. *Партійна система України: етапи становлення та їх особливості* // Політичний менеджмент. 2007. № 2 (23). С. 114–122.

Галушко К. і ін. *Народження країни. Від краю до держави. Назва, символіка, територія і кордони України*. Харків, 2017.

Гетманчук А. *Україна–Польща – партнерство без патронату і передумов. 24 березня 2017 р.* // Дзеркало тижня. № 11. 25–31 березня 2017.

Голибард Є. *По-сусідськи. Польський вектор*. Київ: Пульсари, 2004. 431 с.

Горак В. *«За нашу і вашу свободу!» Військово-політичний союз УНР і Польщі 1920 року: події та реальність* // День. 2008. № 100. 7 червня.

Горбулін В. *Внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Євроатлантична інтеграція як інструмент політики національної безпеки України* // День. 2008. 5 липня.

Грачевська Т.О. *Діяльність культурно-інформаційних центрів як компонента культурної дипломатії* // Грані. № 2. 2016. С. 22–26.

Грицак Я. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: Навчальний посібник*. Київ: Генеза, 1996. 360 с.

Губський С. *Військові операції українських і польських військ на*

Правобережній Україні (1920 р.) в сучасній українській історіографії // Українознавство. 2020. № 3. С. 96–114.

Гудь Б., Голубко В. *Нелегка дорога до непорозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр*. Львів: Українські технології, 1997. 67 с.

Гудь Б. *Українці–Поляки: хто винен? У пошуку причин українсько-польських конфліктів першої пол. XX ст*. Львів: Кальварія, 2000. 192 с.

Дацків І.Б. *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.* Тернопіль: Астон, 2009. 520 с.

Дацків І. *Варшавська угода 1920 р.* // Наук. зошити історичного факультету Львівського ун-ту. Вип. 10. Львів, 2009. С. 65–72.

Дацків І. *Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.)*: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02. Київ, 2010. 474 арк.

Держалюк М. *Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках*. Київ: Оріяни, 1998. 240 с.

Дорошенко-Товмацький Б. *Симон Петлюра. Життя і діяльність*. Київ: Просвіта, 2005. 608 с.

Дорошко М., Головченко В. *Гібридна війна Росії проти України. Історико-політичне дослідження*. Київ, 2016. С. 180.

Дорошко М. *Неоголошені війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст. Причини і наслідки*. Київ, 2018. С. 196.

Доценко О. *Літопис української революції. Матеріяли і документи до історії української революції. 1917–1923*. Т. II, кн. 5. Київ; Львів, 1924.

Енциклопедія історії України: в 5 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2004. Т. 2: Г–Д. 528 с.

Єременко Т. *Симон Петлюра і Юзеф Пілсудський. У 70-річчя паризької трагедії: Збірник пам'яті Симона Петлюри*. Київ, 1997. С. 212–217.

Жовква І.І. *Стратегічне партнерство України. Теорія і практика* / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ, 2006.

Зарембо К. *Аудит зовнішньої політики: Україна-Польща. Дискусійна записка*. Київ: Українська призма, 2016. 46 с.

Зарецька Т. *Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.)* // Міжнародні зв'язки України: Наук. пошуки і знахідки. Вип. 11. Київ, 2002. С. 76–92.

Зарецька Т. *Українсько-польські відносини в період відновлення державності Польщі. 1918–1919 рр.* // Україна і Польща – стратегічне партнерство на зламі тисячоліть: Історія. Сьогодення. Майбутня перспектива. Ч. 1. Київ, 2001. С. 229–236.

Зарецька Т. *Юзеф Пілсудський і Україна*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2007. 288 с.

Затинайко О., Павленко В., Бочарніков В., Свєшніков С. *Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Польщі* // Наука і оборона. № 3. 2013. С. 3–13.

Зашкільняк Л. *Образ Польщі та поляків у сучасній Україні* // Проблеми слов'янознавства. 2011. Вип. 60. С. 66–80.

Зашкільняк Л. *Українсько-польські стосунки у суспільній свідомості українців і поляків* // Вісник Львів. ун-ту. Сер. соціол. 2008. Вип. 2. С. 127–137.

Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*. Львів: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2002. 759 с.

Здіорук С., Бичек В. *Проблеми функціонування політичних партій України в системі владних відносин*. Київ: НІСД, 2001. 142 с.

Зеленько Г. *«Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України: монографія*. Київ: Критика, 2003. 215 с.

Зінкевич Р.Д. *Українсько-польсько-радянська війна 1920 року: С. Петлюра і Ю. Пілсудський* // Молодий вчений = Young Scientist. Історичні науки. 2017. № 3. Березень. С. 173–178.

Івченко О. *Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан*. Київ: РІЦ УАННП, 1997. 687 с.

Ільчук І. *Особливості формування договірно-правової бази двостороннього співробітництва між Україною та Польщею* // Україна – Європа – Світ. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2014. Вип. 14. С. 168–176.

Ільчук І. *Україна – Польща: відносини у політичній сфері (1991–2010 рр.)* // Наук. записки ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2014. Вип. 1. Ч. 1. С.157–162.

Ісаєвич Я. *Українсько-польська наукова і культурна співпраця: сучасний стан* // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і

майбуття: матеріали міжнародної конференції, м. Київ, 25–27 червня 1999 р. Київ, 1999. С. 18–21.

Калакура О.Я. *Польська меншина як чинник україно-польської співпраці на сучасному* етапі // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Вип. 6. С. 73–79.

Калакура О.Я. *Поляки в етнополітичних процесах на землях України в XX столітті*. Київ: Знання України, 2007. 508 с.

Капелюшний В. *Здобута і втрачена незалежність: Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.)*. Київ: Олан, 2003. 608 с.

Капелюшний В. *Українська державність 1917–1920 рр. у вітчизняній історіографії 90-х років* // Наук. записки з історії України. Вип. 7. Київ: Стилос, 1998. С. 41–44.

Капелюшний В. *Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)*: Історіографія: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06. Київ, 2004. 511 с.

Капелюшний В. *Українсько-російські й українсько-польські відносини в добу революційних звершень і протистояння (1917–1921)* // Історія України. 2004. № 41. С. 1–4.

Кармазіна М. *Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАНУ, 2018. 168 с.

Касьянов Г. *Украина между Россией и Европой: превратности выбора* // Новая и новейшая история. 2005. № 3. С. 76–81.

Киридон А.М. *Україна – Польща: узгодження зовнішньо-політичних орієнтирів* // Слов'янський вісник. 2011. Вип. 11. С. 47–53.

Киридон А., Троян С. *Українсько-польський діалог в умовах Революції Гідності (2013–2014)* // INTERMARUM: історія, політика, культура. 2015. Вип. 2. С. 277–285.

Ключук Ю. *Проблеми регіональної безпеки у польсько-українському президентському дискурсі (1991–1995 рр.)* // Наук. записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту. Серія «Історія». 2017. С. 128–132.

Коваль Н. *Окрім історичних суперечок: яке майбутнє для польсько-українських відносин? Польський погляд*. Київ: Фонд Фрідріха Еберта, 2018. 16 с.

Ковальчук М.А. *Симон Петлюра та військова опозиція в армії УНР*

в 1920–1921 рр. // Український історичний журнал. 2005. № 1. С. 97–108.

Ковальчук М. *Українська військова місія в Польщі (липень–листопад 1920 р.)* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. 6. Київ, 2005. С. 362–406.

Колодій А. *Політичний спектр: про деякі критерії «лівих» і «правих» політичних рухів у посттоталітарних суспільствах* // Філософська і соціологічна думка. 1995. № 9–10. С. 3–25.

Копилов А. *Зовнішня політика С. Петлюри: прорахунки та упущені можливості (актуальна точка зору)* // Наук. праці Кам'янець-Подільського держ. педагогічного ун-ту: Історичні науки. Т. 3 (5). Київ, 1999. С. 302–306.

Корольов Г. *Європейський федераліст, імперіаліст і політичний реаліст: польські історики про Ю. Пілсудського та його східну політику* // Український історичний журнал. 2015. № 4. С. 148–160.

Красівський О. *Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр.* Київ: ІПіЕНД, 2008. 540 с.

Краснодемська І.Й. *Ставлення українського й польського політичного істеблішменту до військово-політичного союзу 1920 р.* // Українознавство. 2020. № 4. С. 49–71.

Кресіна І.О., Перегуда Є.В. *Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: монографія*. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. 368 с.

Круглашов А. *Місцева еліта: регіональна чи периферійна?* // Віче. 1998. № 5. С. 12–19.

Крушинський Ф. *Петлюра і Пілсудський (В 16-ту річницю договору 22 квітня 1920 року* // Молода Україна. 1936. Ч. 4. С. 6–7; Ч. 5. С. 3–9.

Кудряченко А.І. *Геополітичні виміри поступу України в глобалізованому світі: виклики і перспективи* // Сучасна українська політика. Київ, 2011. С. 10–17.

Кудряченко А.І. *Європейський вибір України: сучасний етап реалізації курсу* // Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАНУ, 2010. С. 76–88.

Кудряченко А. *Між двома полюсами. Деякі аспекти взаємовідно-*

син України, Польщі, Росії і Німеччини // Політика і час. 1993. № 3. С. 15–18.

Кульчицький С.В., Коваль М.В., Лебедєва Ю.Г. *Історія України: підручник для 10 класу середньої школи*. Київ: Освіта, 1998. 288 с.

Лаврецький Р. *Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18: Західно-українська народна республіка: До 90-річчя утворення. Львів, 2009. С. 652–665.

Литвин В. *Зовнішня політика України: 1990–2000* // Віче. 2000. № 11. С. 3–48.

Литвин В. *Творити Україну Велику*. Київ: Лі-Терра, 2003. 383 с.

Литвин В. *Україна: Доба війн і революцій (1914–1920)*. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 2003. 487 с.

Литвин М.Р. *Польсько-українсько-російська війна 1920 року* // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. 2014. Вип. 7. С. 20–31.

Литвин М. *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.* Львів, 1998. 488 с.

Литвин М. *Польсько-український військо-політичний діалог 1918–1920 років: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавських угод* // Ризький тракт 1921 року після 75 літ. Торунь, 1999. С. 63–71.

Литвин С. *Петлюра і Пілсудський: спільний похід на Київ 1920 р.* // Воєнна історія. 2010. № 2. С. 5–19.

Литвин С. *Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела*. Київ: Аквілон-Прес, 2000. 463 с.

Литвин С. *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 640 с.

Литвин С. *Українсько-польський договір 1920 року: його наслідки та історична контроверсійність* // Над Дніпром і Віслою. Матеріали міжнар. наук. конф. «Україна і Польща у визвольних змаганнях XIX – початку XX ст.», Київ, 5 листопада 2003 р. Київ, 2004.

Лісевич І. *Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р.* // *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Torun, 1997. S. 81–97.

Лісевич І. *У відблиску польських багнетів. Життя Києва під час пе-*

ребування в ньому польських військ (травень–червень 1920 р.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2002. 226 с.

Лозинський М. *Галичина в роках 1918–1920.* Прага, 1922.

Лосєв І. *Умиваючи руки: як більшовики зробили з українців найбільших погромників євреїв* // Тиждень. 2012/14.

Мадіссон В., Шахов В. *Сучасна українська геополітика*. Київ, 2003.

Мазепа І. *Україна у огні й бурі революції*. Київ: Темпора, 2003. 608 с.

Макар Ю. *Зовнішня політика України: наміри та реалії* // Україна – Європа – Світ. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2008. Вип. 1. С. 189–198.

Малярчук В.В., *Міжнародна діяльність політичних партій України*: дис. ... д-ра політ. наук. 23.00.02. Київ, 2005. 376 с.

Мартинов А., Віднянський С. *Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації* // Український історичний журнал. 2011. № 4. С. 55–76.

Мартинов А., Віднянський С. *Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.)* // Український історичний журнал. 2006. № 4. С. 32–51.

Марцінків Н. *Польська «Солідарність» та Україна в 1980–1991 рр.* // Acta studiosa historica. 2015. Ч. 6. С. 125–145.

Матвієнко В.М. *Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії*. Київ: Видав.-поліграф. центр «Київський ун-т», 2002. 373 с.

Меркотан К.П. *Трансформація інституту багатопартійності країн Європи в умовах сучасного політичного процесу*: дис. ... канд. політ. наук, 23.00.02. Київ, 2008. 183 с.

Метельова Т. *Країни Центральної Європи і міжнародна безпека: спільне і відмінне в українському питанні* // Наук. вісник Дипломатичної академії України. Вип. 22: Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Ч. ІІ. Серія «Політичні науки» / за заг. ред. Н.О. Татаренко, В.Г. Ціватого. Київ, 2015.

Милян Р.Ю. *Інституційне забезпечення розвитку українсько-*

польського співробітництва в сфері культури // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 2(106). С. 218–223.

Мина Ж. *Збройні сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2007. 20 с.

Михайлова О. *Листи Андрія Лівицького про польсько-українські переговори у Варшаві (кінець 1919 – квітень 1920 років)* // Студії з історії Української революції 1917–1921 років: на пошану Р. Пирога. Київ: Ін-т історії України, 2011. С. 229–253.

Михайлова О. *Польсько-український переговорний процес та підписання Варшавського договору (березень–квітень 1920 р.)* // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Вип. 9. Київ, 2005. С. 154–175.

Михайлова О. *Польсько-український союз 1920 р.: військово-господарча співпраця на території Правобережної України (кінець квітня – середина червня)* // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. Вип. 6. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2011. С. 295–336.

Морозова О.С. *Дослідження історії України першої половини XX ст. в сучасній польській історіографії: напрямки, концепції, дискусії*. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 432 с.

Морозова О. *Угода Пілсудський–Петлюра як приклад польсько-української співпраці на міжнародній арені* // Тези доповідей Міжнар. наук. конф. «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський–Петлюра» (у рамках щорічної Міжнар. наук.-практ. конфер. «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 1–2.

Моцик О.Ф. *Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу* // Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. Т. 25–26. С. 177–182.

Над Дніпром і Віслою: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Україна і Польща у визвольних змаганнях XIX – початку XX ст.» (Київ, 5 листопада 2003 р.). Київ, 2004. 226 с.

Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою

Польською / упоряд., вступ. ст. В. Сергійчук. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2010. 263 с.

Нариси з історії дипломатії України. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 2001. 736 с.

Нариси історії української революції 1917–1920 років. Кн. 1 / редкол.: В. Смолій (голова), Г. Боряк, В. Верстюк [та ін.] Київ: Наук. думка, 2001. 389 с.

Павелко И., Пацек П. *Международная безопасность в контексте гибридной войны* // Wschód Europy. 2019. № 2.

Павлюк О., Сідак В. *Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920)* // Нариси з історії дипломатії України. Київ: Альтернативи, 2001. С. 314–396.

Павлюк О. *Українсько-польський союз і політика США щодо УНР у 1920 р.* // УІЖ. 2000. № 6. С. 3–16.

Павлюк О. *Зовнішня політика УНР* // Київська старовина. 1997. № 3/4. С. 114–138.

Пагіря О. *Паризька провокація: як більшовики запустили міф петлюрівського антисемітизму* // Тиждень. 2012/14.

Парахіна М. *Теорія «боротьби двох культур» – у пошуках російсько-українського історіографічного консенсусу (минуле і сучасне однієї концепції)* // Український історичний збірник. 2012. Вип. 15. С. 303–316.

Парахонський Б.О., Яворська Г.М. *Концептуальні засади зовнішньої стратегії України*. Київ: НІСД, 2011. 41 с.

Парахонський Б. *Україна в центральноєвропейському регіоні: геополітична ситуація та перспективи розвитку // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття: матеріали міжнародної конференції*. Київ, 25–27 червня 1999 р. Київ, 1999. С. 30–38.

Перепелиця Г. *Позитивістський підхід в оцінці сучасного російсько-українського конфлікту* // Суспільно-політичні процеси. 2017. Вип. 2–3.

Петлюра С. *Статті, листи, документи*. Нью-Йорк, 1956. 480 с.

Петлюра С. *Статті, листи, документи* / упоряд. В. Сергійчук. Т. 3. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 616 с.

Петлюра С. *Статті, листи, документи*. Т. 2. Нью-Йорк: УВАН, 1979.

Пісулінський Я. *Як проходили переговори щодо договору «Пілсудський – Петлюра»* // Польсько-українська військова співпраця потягом історії. Київ, 2017. С. 177–201.

Плазова Т. *Український Партизансько-Повстанський Штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921 рр.)*: дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2005. 187 арк.

Плющ Л. *Дві моделі культурної революції* // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. T. I/II. 1992–1993. S. 139–151.

Поляки в Україні // Форум націй. Газета національних громад України. 2005. Вересень. № 9/4.

Примуш М.В. *Політичні партії: механізми інституціалізації і структурної трансформації*: дис. ... д-ра політ. наук, 23.00.02. Львів, 2003. 336 с.

Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури» // Критика. Київ, 2005.

Рагозин Н.П. *Развитие партийной системы Украины* // Полис. 2004. № 1. С. 89–100.

Розумна О. *Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. Аналітична доповідь*. Київ, 2016.

Романюк А., Шведа Ю. *Партії та електоральна політика*. Львів: Астролябія, 2005. 348 с.

Рудь М. *Армія Української Народної Республіки напередодні та на початковому етапі польсько-радянської війни (грудень 1919 – травень 1920 рр.)* // Вісник національного ун-ту «Львівська Політехніка». № 571: *Держава і Армія*. Львів: Вид-во ЛНУ «Львівська Політехніка», 2006. С. 293–301.

Руккас А.О. *«Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа)*. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2013. 480 с.

Савченко В.А. *Двенадцать войн за Украину*. Харьков: Фолио, 2006. 415 с.

Савченко В. *Симон Петлюра*. Харьков: Фолио, 2006. 415 с.

Сергійчук В. *Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення*. Львів: Свічадо, 2002. 704 с.

Сергійчук В. *Постать світового рівня* // Симон Петлюра та його родина. Документи і матеріали. Київ, 1996. С. 16–21.

Симоненко Р., Табачник Д. *Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України: XIX – поч. XX ст.: Нариси*. Київ: Либідь, 2007. 702 с.

Сисин Ф. *З історії польсько-українських стереотипів // Польсько-українські студії*. Т. 1: *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Матеріали міжнар. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р. Київ, 1993. С. 18–23.

Сірик Л. *Прагнення Європи. Творчість київських неокласиків*. Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin, 2013. S. 380.

Сірук М. *Як вибудувати українсько-польські відносини?* // День. 12 листопада. 2016.

Слюсаренко П. *Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Київ, 2006. 20 с.

Солдатенко В. *Варшавський договір 1920 року. Сучасний історіографічний дискурс* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. XII. Київ, 2011. С. 766–794.

Солдатенко В. *Україна в революційну добу*. Т. 4: Рік 1920. Київ: Світогляд, 2010. 447 с.

Солдатенко В. *Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.)*. Київ: Книга Пам'яті України: Просвіта, 1999. 507 с.

Соловйова В.В. *Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.*: дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2006. 470 с.

Срібняк І. *Польська доба Симона Петлюри, 1920–1923 // У 70-річчя паризької трагедії: Збірник пам'яті Симона Петлюри*. Київ, 1997. С. 187–189.

Срібняк І. *Симон Петлюра на чолі держави та війська: До питання про польсько-українські взаємини 1919–1920 років // Симон Петлюра та українська національна революція: Збірник праць Другого конкурсу петлюрознавців України*. Київ: Рада, 1995. С. 137–164.

Стахів М. *Україна в добі Директорії УНР*. Т. 7. Вихід із кризи. Торонто: НТШ, 1965.

Стопчак М. *Варшавська угода в українській історіографії* // Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. 6. Київ, 2005. С. 450–465.

Стопчак А. *До питання про дипломатичні стосунки УНР доби Директорії* // Наук. вісник Дипломатичної академії України. Вип. 1. Київ, 1998. С. 72–75.

Стопчак М. *Політика Директорії УНР у стосунках з Польщею й Румунією // Утворення і діяльність Директорії УНР (1918–1920 рр.): історіографічний нарис*. Вінниця, 2010. С. 464–511.

Стопчак М. *Українсько-польська військово-політична угода 1920 р. в оцінці української історіографії // Ucrainica Polonica: матеріали Міжнар. наук. конф. «Поляки на Волині: результати інтердисциплінарних досліджень»*. Т. 1. Київ; Житомир, 2004. С. 400–411.

Стопчак М. *Формування зовнішньої політики Директорії УНР: до історіографії проблеми* // Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту, серія: історія, економіка, філософія. Вип. 10. Київ, 2005. С. 78–92.

Стрельчук Л. *Україна-Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XIX – початок XXI століття)*. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 608 с.

Стронський Г. *Злет і падіння. Польський національний район в Україні у 20–30-ті роки*. Тернопіль: Обл. друкарня, 1992. 63 с.

Стронський Г. *«Прощай, Україно!..». До 75-річчя депортації поляків з України до Казахстану* // Дзеркало тижня. Україна. № 36. 7 жовтня 2011.

Струтинський В. *Місце України в зовнішній політиці Республіки Польща (1991–2006 рр.)* // Україна, Польща, Німеччина в Європі. Львів, 2007. С. 222–235.

Струтинський В. *Трагічні сторінки в історії польського народу як важлива складова формування сучасних українсько-польських стосунків* // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. статей. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2017. Т. 35–36. С. 202–207.

Східне партнерство ЄС: Додаткові можливості для євроінтеграції України / І.Ф. Газізуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць [та ін.]; за ред. В. Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ: Агентство «Україна», 2009. 84 с.

Сліпєц Є. *Польща та Україна у боротьбі за незалежність 1918–1920.*

Підсумок наукової конференції (Луцьк, 14–16.XI.2008) // Польща та Україна у боротьбі за незалежність 1918–1920. Луцьк: Vipart, 2010. С. 440–449.

Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри, Київ, 20 травня 2004 року. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 239 с.

Терещенко Ю. *Варшавський договір 1920 року і його оцінка українською дипломатією // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: зб. наук. пр*. Фастів, 1999. С. 130–139.

Тимченко Р. *Варшавська угода 1920 р.: доля Східної Галичини //* Український історичний збірник. 2011. Вип. 14. С. 80–88.

Ткачов С. *Польсько-український трансфер населення 1944–1946 рр.: Виселення поляків з Тернопілля*. Тернопіль, 1997. 216 с.

Топалова С. О. *Політичні партії як суб'єкти державної влади: компаративістський аналіз:* дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Харків, 2004. 185 с.

Трофимович В. *Політичні відносини України і Республіки Польща. 1991–2010 рр. //* Наук. записки [Національного ун-ту «Острозька академія»]. Серія: «Політичні науки». 2010. Вип. 4. С. 121–133.

Фишер Ю. *Кризис в Украине и его международные последствия для региона, Европы и мира. Украинский вопрос: безопасность, экономика, общество*. Люблин; Бердянск: Из-во КУЛ, 2017.

Хакула Л. *Україна й українці в офіційному та медійному дискурсах сучасної Польщі (перша половина 1990-х років) //* Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Зб. наук. праць. Вип. 3–4. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010–2011. С. 222–232.

Чекаленко Л. *Україна і Республіка Польща: від історичних стереотипів до стратегічного партнерства //* Зовнішні справи. 2010. № 3–4. С. 26–31.

Шамраєва В. *Міжнародні відносини УНР часів Директорії:* автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2003. 20 с.

Шаповал М. *Велика революція і українська визвольна програма*. Прага, 1928. 42 с.

Швидюк С. *Помаранчева революція і українсько-польські відносини* // Форум. 2005. № 1. С. 82–92.

Шелухін С. *Варшавський договір між поляками і Петлюрою 21 квітня 1920 року*. Прага, 1926. 37 с.

Шульгин О. *Прокляті питання* // Тризуб. 1931. Чис. 1.

Яблонський В. *Від влади п'ятьох до диктатури одного: історико-політичний аналіз Директорії УНР*. Київ: Альтерпрес, 2001. 160 с.

Янків М. *Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат*. Львів: Світ, 2011. 398 с.

Яручик Ю. *«Показати Україну без стереотипів і штампів»* // День. 2018. № 110–111.

Інтернет-джерела

1. Dni Muzyki Ukraińskiej w Warszawie, 20.12.1999, http://www.pmv.org.pl/index.php?s=aktualnosci&id=4&arch=0&dz=1.

5. Dni Muzyki Ukraińskiej w Warszawie, Tok FM, 21.10.2019, https://audycje.tokfm.pl/podcast/82157,5-Dni-Muzyki-Ukrainskiej-w-Warszawie.

6. Dni Muzyki Ukraińskiej w Warszawie, http://www.pmv.org.pl/index.php?s=aktualnosci&id=67&arch=0&dz=1&fbclid=IwAR0lpNNWsxk1iIuXBvs7d6CSOw70w-n1ia1-Nzn15jWSnDc6oFzh57eu0VQ.

100-lecie bitwy warszawskiej: «Jestem chodzącą historią», https://pl.sputniknews.com/pisza-dla-nas/2020081312901027-wojna-polsko-radziecka-jestem-chodzaca-historia-sputnik/, 23.02.2021.

200 tysięcy Polaków zabitych na mocy jednego rozkazu. «Operacja polska» w ZSRR, http://wiadomosci.dziennik.pl/historia/ksiazki/artykuly/483418,operacja-polska-w-zsrr-200-tys-polakow-skazal-na-smierc-rozkaz-nkwd-nr-00485-nikolaj-iwanow-zapomniane-ludobojstwo-recenzja.html.

Aleksander Szczygło gościem «Salonu politycznego Trójki»: Rozmawiał Krystian Hanke, 7 VIII 2006, http://www.pis.org.pl.

Andruszczyszyn O. J., *Trójkąt Lubelski – rozwój partnerskiej współpracy Polski, Litwy i Ukrainy*, 30 I 2021, http://www.wiadomosci.poinformowani.pl.

Artyści dla Ukrainy. Koncerty w Akademii Muzycznej, Klubie Łykend, https://www.wroclaw.pl/artysci-dla-ukrainy.

Berdychowska B., *Ukraina w życiu Jerzego Giedroycia i na łamach paryskiej «Kultury»*, 30.06.2006, https://culture.pl/pl/artykul/ukraina-w-zyciu-jerzego-giedroycia-i-na-lamach-paryskiej-kultury#14.

Bezpieczeństwo energetyczne, https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/polityka-prezydenta/bezpieczenstwo-energetyczne/.

«Będzie nowy plan działań Polski wobec Ukrainy», https://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wydarzenia/art,2751,bedzie-nowy-plan-dzialan-polski-wobec-ukrainy.html.

Bodalska B., *Trójkąt Lubelski – nowy format współpracy Polski, Litwy i Ukrainy. Z jakimi zadaniami?*, 29 VII 2020, http://www.euroactiv.pl.

Bremmer I., *This Isn't A Cold War. And That's Not Necessarily Good* https://time.com/139128/this-isnt-a-cold-war-and-thats-not-necessarily-good/.

Brygada litewsko-polsko-ukraińska, http://www.pl.my-greenday.de.

Buława Chmielnickiego budzi emocje, 31 XII 2004, http://www.archiwum.rp.pl.

Burski J. J., *Piłsudski chciał Ukrainy, która byłaby buforem przed Rosją*, 20 IV 2017, http://www.dzieje.pl.

Czornik K., Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po «pomarańczowej rewolucji»: próba bilansu, https://core.ac.uk/download/pdf/197745576.pdf.

Czyzewski K., *The Idea of a Border in the European Tradition,* «Regional Contact», 1995, No 10, pp. 120–128, http://freeref.ru/wievjob.php?id=423290.

De. Argenson H. De.*L'Ukraine, enjeu d'une nouvelle guerre froide où l'Europe n'a pas sa place* https://www.lefigaro.fr/vox/monde/2014/02/21/31002–20140221ARTFIG00089-l-ukraine-enjeu-d-un-nouvelle-guerre-froide-o-l-europe-n-a-pas-sa-place.php.

Dickinson P., *Kyiv not Kiev: Why spelling matters in Ukraine's quest for an independent identity*, Atlantic Council, 21.10.2019, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/kyiv-not-kiev-why-spelling-matters-in-ukraines-quest-for-an-independent-identity/.

Dollars Brothers w «Must Be The Music», 06.10.2013, http://ukraincy.wm.pl/173319,Dollars-Brothers-w-Must-Be-The-Music.html.

Drabczuk M., Kuczyńska-Zonik A., *Trójkąt Lubelski – perspektywy*

współpracy polsko-litewsko-ukraińskiej, «Komentarze IEŚ» 2020, nr 139 (236), https://ies.lublin.pl/komentarze/trojkat-lubelski-perspektywy-wspolpracy-polsko-litewsko-ukrainskiej-2/.

Duda powiedział prawdę o Wołyniu. Ale nie o stosunkach Polski z Ukrainą, https://oko.press/duda-mowil-prawde-o-wolyniu-tylko-z-jakim-skutkiem-dla-stosunkow-z-ukraina/.

Duda zaproponował Zełenskiemu wspólne uczczenie pamięci żołnierzy, walczących z bolszewikami - Sputnik Polska, sputniknews.com, 25.02.2021.

Dunajska-Minkiewicz A., *Ministrowie spraw zagranicznych Polski, Ukrainy i Litwy w Lublinie. Powołali «Trójkąt Lubelski»*, https://kurierlubelski.pl/ministrowie-spraw-zagranicznych-polski-ukrainy-i-litwy-w-lublinie-powolali-trojkat-lubelski-zobacz-zdjecia/ar/c1-15100564.

Dworczak M., *Operacja Polska 1937–1938. «Tak jak Holokaust, powinna być pamiętana przez całą ludzkość»*, http://wpolityce.pl/historia/304069-operacja-polska-1937–1938-tak-jak-holokaust-powinna-byc-pamietana-przez-cala-ludzkosc.

Dyplomacja parlamentarna w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 2015–2019, red. A. Kuczyńska-Zonik, B. Surmacz, «IEŚ Policy Papers» 2019, nr 2, https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2020/09/ies-policy-papers-2-2-2019.pdf.

«Dziś Gruzja, jutro Ukraina, a później może i czas na mój kraj». 11 lat od ważnego wystąpienia Lecha Kaczyńskiego, https://www.fronda.pl/a/dzis-gruzja-jutro-ukraina-a-pozniej-moze-i-czas-na-moj-kraj-11-lat-od-waznego-wystapienia-lecha-kaczynskiego,131421.html.

Festiwal Lampa.doc w Warszawie, https://warsawnow.pl/festiwal-lampa-doc-w-warszawie/; https://www.lampadoc.org/.

Fundacja «Nasz wybór», https://ukrainskidom.pl/przykladowa-strona/fundacja-nasz-wybor/.

Fundacja Pro Musica Viva, http://www.pmv.org.pl/index.php.

Gergało-Dąbek N., *Pierwsza w niepodległej Ukrainie ustawa o języku ukraińskim*, «Analizy Centrum Europy Wschodniej», A/Nr23, Lublin 2019, ss. 19; https://phavi.umcs.pl/at/ attachments/2019/0730/133621-cew-analiza-nr23.pdf.

Guerre froide, https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/guerre_froide/184391.

Hall: Dziś Dmowski i Piłsudski nie rządzą tym krajem, https://

magazynkontakt.pl/hall-dzis-dmowski-i-pilsudski-nie-rzadza-tym-krajem/, dostęp 22.09.2020.

Instytut Ukraiński. Promocja sztuki, plany i nagrody. Rozmowa z Wołodymyrem Szejko, PolskieRadio24, 13.06.2019, https://polskieradio24.pl/8/3660/Artykul/2324809,Instytut-Ukrainski-Promocja-sztuki-plany-i-nagrody.

Janeczek Z., *Miejsce Ukrainy w polityczne niepodległościowej Józefa Piłsudskiego*, 20 I 2018, http://www.wnet.pl.

Jarosław Kaczyński przemawia w Kijowie, 1 XII 2013, http://www.youtube.com.

Jasina Ł., *Ukraińskość: Próba opisu*, http://www.ncm,pl.

Jerzy Hoffman: «Nie wolno robić rzeczy obojętnych», Rozmawiała Anna Korzeniowska-Bihun, «Nasze Słowo», 19.08.2009, https://www.nasze-slowo.pl/jerzy-hoffman-nie-wolno-robic-rzeczy-obojetnych/.

Kaczyński J., *Bardzo potężne siły dążą do tego, żeby Polska nie była tym, czym mogłaby być. Trzeba się temu przeciwstawić [Rozmowa Jerzego Kubraka z Jarosławem Kaczyńskim]*, 7 VI 2014, http://www.wpolityce.pl.

Kaczyński J., *Silna Polska w świecie*, «Nasz Dziennik», 31 XII 2010 – 2 I 2011, http://www.naszdziennik.pl.

Karpus Z., *Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku: Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy*, http://www.polska1918-39.

Koncert – Podaj rękę Ukrainie, 29.11.2014, https://www.enej.pl/aktualnosci/koncert-podaj-reke-ukrainie.

Koziej S., *Co z tą nową zimną wojną?* https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-stanislaw-koziej-co-z-ta-nowa-zimna-wojna/.

Kozłowski P. Z., *Działalność polityczno-dyplomatyczna Bohdana Chmielnickiego*, Poznań 2014, http://www.dokumen.pub.

Kuruts-Tkach L., *Ukraine's Stolen History, Stolen Culture*, Atlantic Council, 26.02.2018, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-s-stolen-history-stolen-culture/.

Kuzio T., D'Anieri P., *Towards a New Cold War?* https://www.e-ir.info/2018/06/23/towards-a-new-cold-war/.

Kwestia ukraińska w myśli narodowej, http://narodowikonserwatysci.pl/2015/03/03/kwestia-ukrainska-w-mysli-narodowej/.

Lemon w finale Must be the music, 29.04.2012, http://ukraincy.wm.pl/102554,Lemon-w-finale-Must-be-the-music.html.

Leszek Moczulski o koncepcji Międzymorza, https://www.rp.pl/Plus-Minus/311039905-Leszek-Moczulski-o-koncepcji-Miedzymorza.html.

Leszek Moczulski: Ukraina w UE to pierwszy krok ku budowie Międzymorza, https://geopolityka.net/prof-moczulski-ukraina-w-ue-pierwszy-krok-ku-budowie-miedzymorza.

Lista książek wydanych w ramach Programu na stronie Instytutu Książki https://instytutksiazki.pl/zagranica,4,program-translatorski-%C2%A9poland,29.html.

Lussato C., *L'Est de l'Ukraine, coeur de la guerre froide américano-russe* https://www.nouvelobs.com/monde/ukraine-la-revolte/20150202.OBS1500/l-est-de-l-ukraine-coeur-de-la-guerre-froide-americano-russe.html.

Minister Jacek Czaputowicz o priorytetach polskiej dyplomacji w 2019 roku, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-jacek-czaputowicz-o-priorytetach-polskiej-dyplomacji-w-2019-roku.

Misja i zadania Instytutów Polskich na świecie, Instytut Polski. Kijów, http://www.polinst.kyiv.ua/pol/mission.html.

Modzelewski W., *Stulecie ucieczki z Kijowa*, «Myśl Polska», http://www.mysl-polska.pl/2352, 26.02.2021.

Must Be The Music 2014: Ukraiński zespół musiał uciekać z kraju! Via Family osiągnie sukces w Polsce?, 23.10.2014, https://www.eska.pl/hotplota/news/must-be-the-music-2014-ukrainski-zespol-musial-uciekac-z-kraju-via-family-osiagnie-sukces-w-polsce-video-aa-4aBX-3R4z-W9QB.html.

Myśląc Polska. Przemówienia z Konwencji Programowej Prawa i Sprawiedliwości oraz Zjednoczonej Prawicy «MYŚLĄC POLSKA», https://pjg.org.pl/program-zjednoczonej-prawicy-2/.

Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/dotacje-i-stypendia/stypendia/programy/gaude-polonia/o-programie.

Odtajniono rozmowę Lecha Wałęsy z Billem Clintonem, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,25691891,odtajniona-rozmowa-lecha-walesy-z-billem-clintonem-z-1993-roku.html.

Oficjalna wizyta Zełenskiego w Warszawie. «Wielu Ukraińców oddało swoje życie w imię obrony Polski», https://wiadomosci.onet.pl/kraj/oficjalna-wizyta-zelenskiego-w-warszawie-rozmowy-o-relacjach-polski-i-ukrainy/x7de6c8.

Olchowski J., *Ukraina z nową strategią bezpieczeństwa i starymi problemami*, «Komentarze IEŚ» 2020, nr 191 (288), https://ies.lublin.pl/komentarze/ukraina-z-nowa-strategia-bezpieczenstwa-i-starymi-problemami/.

Paszkowski M., *W poszukiwaniu prymusa: postępy w realizacji projektów energetycznych państw Inicjatywy Trójmorza*, «Komentarze IEŚ» 2020, nr 174 (271), https://ies.lublin.pl/komentarze/w-poszukiwaniu-prymusa-postepy-w-realizacji-projektow-energetycznych-panstw-inicjatywy-trojmorza/.

Polska Polityka Wschodnia. Pełny zapis dyskusji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego oraz redakcję «Tygodnika Powszechnego» w dniu 1 III 2001, https://www.batory.org.pl/ftp/program/forum/ppw.pdf.

Połoński M., *Nadchodzi nowa zimna wojna? Coraz więcej niepokojących sygnałów, również dla Polski* https://wiadomosci.wp.pl/nadchodzi-nowa-zimna-wojna-coraz-wiecej-niepokojacych-sygnalow-rowniez-dla-polski-6048912809981057a.

Popescu N., Wilson A., *Turning Presence into Power: Lessons from the Eastern Neighbourhood*, «Policy Brief», No. 31, May 2011, The European Council on Foreign Relations, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR31_ENP_AW.pdf.

Prezydent Andrzej Duda: do rozmów o Ukrainie mogliby dołączyć jej sąsiedzi i USA http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1492744,Prezydent-Andrzej-Duda-do-rozmow-o-Ukrainie-mogliby-dolaczyc-jej-sasiedzi-i-USA.

Prezydent: obchodzimy dzisiaj 440. rocznicę wielkiego sukcesu kilku narodów, https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2009/art,9,730,prezydent-obchodzimy-dzisiaj-440-rocznice-wielkiego-sukcesu-kilku-narodow.html.

Prof. Andrzej Mencwel: Dwie trumny wiecznie żywe, https://teologiapolityczna.pl/dwie-trumny-wiecznie-zywe--prof.-andrzej-mencwel.

Репресії проти поляків в СРСР // С. Рудницький. *Польське наукове товариство*. Житомир, http://forumn.kiev.ua/2010-96-05/96-09.html.

Raport o Polskiej Polityce Kulturalnej na Wschodzie, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu, Wrocław – Wojnowice 2017, ss. 168, http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/Polska-obecno%C5%9B%C4%87-na-Wschodzie.pdf.

Ratajczak M. , *Raport NIK dotyczący umowy z Gazpromem to cios w Donalda Tuska i Waldemara Pawlaka*, https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/umowa-gazowa-donald-tusk-waldemar-pawlak,126,0,2410366.html.

Raubo J., *«Nowa zimna wojna» trwa czyli nie tylko o sprawie Skripala* https://www.infosecurity24.pl/nowa-zimna-wojna-trwa-czyli-nie-tylko-o-sprawie-skripala.

Samotny Ukrainiec w «The Voice Of Poland», 05.03.2014, https://muzyka.interia.pl/raporty/raport-the-voice/co-slychac-w-the-voice-of-poland/news-samotny-ukrainiec-w-the-voice-of-poland,nId,1665207#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome.

Skierniewice: pomnik «Przed Bitwą Warszawską», https://pl.sputniknews.com/pisza-dla-nas/202011013351774-skierniewice-pomnik-przed-bitwa-warszawska-Sputnik/, 25.02.2021.

Słowny jak Putin. Kreml «obiecał» rozbiór Ukrainy już w 2008 r., 21 X 2014, http://www.tvp.info.

Szeptycki A., *Dylematy w spadku*, http://www.new.org.pl.

Szeptycki A., *Stosunki polsko-ukraińskie: ku nowemu «strategicznemu partnerstwu»?*, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2020/11/Stosunki-polsko-ukrainskie_Komentarz.pdf.

Szokujące fakty ujawnione przez Sikorskiego: Putin oficjalnie zaproponował Tuskowi udział w rozbiorze Ukrainy!, 20 X 2014, http://www.wpolityce.pl.

Świąder J., *Nowa płyta Haydamaków: Stasiuk wreszcie zaśpiewał, ale show skradł mu Mickiewicz*, 25.01.2018, http://wyborcza.pl/7,113768,22941150,nowa-plyta-haydamakow-stasiuk-wreszcie-zaspiewal-ale-show.html?disableRedirects=true.

Tłumy na koncercie Solidarni z Ukrainą, 29.03.2014, https://www.laznianowa.pl/history/info/koncert-solidarni-z-ukrain-29-marca-w-ani-nowej.

Towarzystwo Ukraińskie, http://www.ukr-tov.pl/pl/?page_id=8.

Trójkąt Lubelski: co oznacza nowy format współpracy Polski, Litwy i Ukrainy?, 29 VII 2020, http:///www.forsal.pl.

Udział Prezydenta RP w Szczycie NATO w Bukareszcie, 3 IV 2008, http://ww.prrezydenta.pl/archiwum.

Ukraina! Festiwal Filmowy, https://ukrainaff.com/.

Ukrainiec wygrał show TVN-u. Artem Furman zwycięzcą «X-Factora», «wPolityce», 1 czerwca 2014, https://wpolityce.pl/media/198660-ukrainiec-wygral-show-tvn-u-artem-furman-zwyciezca-x-factora.

Ukraiński Dom w Warszawie, https://ukrainskidom.pl/przykladowa-strona/ukrainskim-dom/.

Ukraińskie seanse kinowe przyciągnęły tłumy. Helios wyświetli kolejne filmy w języku ukraińskim, Spider's Web, 01.12.2018, https://www.spidersweb.pl/2018/12/filmy-z-ukrainskim-dubbingiem-w-helios.html.

Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce, http://www.uitp.org.pl/index.php/zwiazek/o-zwiazku.

Ukraińskie trio z Bielska w konkursie Must be the Music, Polskie Radio Białystok, 26.02.2012, https://www.radio.bialystok.pl/dumka/index/id/76798.

Vlodek K., *Polska, Litwa i Ukraina wzmacniają współpracę*, http://www.forum-ekonomiczne.pl.

W Polsce przeprowadzą śledztwo ws. Kradzieży pomocy humanitarnej dla Ukrainy http://polonews.in.ua/aktualnosci/spoleczenstwo/w-polsce-przeprowadz-ledztwo-ws-kradzie-y-pomocy-humanitarnej-dla-ukrainy.html.

W Żorach będą się uczyć języka ukraińskiego z billboardów, «Dziennik Zachodni», 02.12.2019, https://dziennikzachodni.pl/w-zorach-beda-sie-uczyc-jezyka-ukrainskiego-z-billboardow-zdjecia/ar/c1–14623535, *Lublin uczy się ukraińskiego*, http://ukrainski.lublin.pl/?fbclid=IwAR2-vBHwXLKOqVUS_SJaoqO8_LphhwfSC55U_RMsTWhhwMvI8pFar7mdMbQ.

Wantuch D., Pitoń A., *Kraków otwiera się na Ukraińców. Wprowadza ukraiński w kinach, teatrze, MPK*, «Wyborcza. Kraków», 31.01.2019, https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,24415442,krakow-otwiera-sie-na-ukraincow-wprowadza-ukrainski-w-kinach.html.

Widownia serialu «Zniewolona» w TVP 1 sięga 3 mln widzów, «Press», 08.08.2019, https://www.press.pl/tresc/58127,widownia-serialu-_zniewolona_-w-tvp-1-siega-3-mln-widzow.

Winczewski D., *Polityka kulturalna bolszewików wobec regionów zamieszkałych przez narody nie-rosyjskie w pierwszych latach istnienia Rosji Radzieckiej*, http://www.researchgate.net.

Wojna polsko-bolszewicka. Traktat Ryski, https://dzieje.pl/aktualnosci/traktat-ryski.

Wschodni Partnerzy Polski, https://www.prezydent.pl/archiwum-lecha-kaczynskiego/polityka-prezydenta/wschodni-partnerzy-polski/.

Youngs R., *Is «Hybrid Geopolitics» the Next EU Foreign Policy Doctrine?*, «Carnegie Europe», 19 June 2017, http://carnegieeurope.eu 27.07.2017.

Zapis dyskusji «Stan, kierunki i potrzeby polskiej polityki wschodniej (14 IX 2010 r., Warszawa), http://nowyprometeusz.pl/wp-content/uploads/2018/12/NP0-Debata.pdf.

Zjednoczenie Łemków, http://www.lemkounion.pl/onas.html.

Zraick K., *Wait, How Do You Pronounce Kiev?* 13.11.2019, «The New York Times», https://www.nytimes.com/2019/11/13/us/politics/kiev-pronunciation.html?searchResultPosition=4.

Związek Ukraińców Podlasia, http://www.zup.org.pl/.

Związek Ukraińców w Polsce, ww.zup.ukraina.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=2.

Zwycięstwo, którego być nie musiało, https://pl.sputniknews.com/pisza-dla-nas/2020081512916027-zwyciestwo-ktorego-byc-nie-musialo-sputnik/, 24.02.2021.

Żochowski P., Matuszak S., Nieczypor K., *Nowa strategia bezpieczeństwa narodowego Ukrainy*, Warszawa 2020, http://www.osw.waw.pl.

III Універсал Української Центральної Ради. 7 (20) листопада 2017 року, https://uk.wikisource.org/wiki/Третій_Універсал_Української_Центральної_Ради.

25 років тому останні російські війська покинули територію Польщі, http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/383089.

Бальцерович: Запад должен уделять Украине гораздо больше внимания, чем Греции, http://gordonua.com/news/worldnews/Balcerovich-Zapad-dolzhen-udelyat-Ukraine-gorazdo-bolshe-vnimaniya-chem-Grecii-94681.html.

Біла С. *Щодо активізації міждержавного міжрегіонального співробітництва західних регіонів України в рамках Єврорегіону «Карпати»*, http://www.niss.gov.ua/articles/1236/.

«Большой террор»: 1937–1938. Краткая хроника / сост. Н.Г. Охотин, А.Б. Рогинский, http://www.memo.ru/history/y1937/hronika1936_1939/xronika.html; http://www.memorial.krsk.ru/Articles/2007HrBT.htm.

В Северодонецк для наступления прибыли польские военные из «Литполукрбриг», https://donbasstoday.ru/v-severodoneck-dlja-nastuplenija-pribyli-polskie-voennye-iz-litpolukrbrig/.

Валенса: Конфліктові на Сході України можна було запобігти http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/02/19/7031063/.

Варшавський договір (1920), https://uk.wikipedia.org/wiki/Варшавський_договір_(1920).

Ващиковський – проукраїнський політик із антиукраїнською риторикою – Княжицький, https://www.radiosvoboda.org/a/28859913.html.

Відтепер українською! Музей історії польських євреїв «POLIN» запускає аудіогід українською мовою. Український інститут, http://ui.org.ua/page7028714.html.

Гвазава Н.Г. *Єврорегіони: досвід та перспективи* // Державне будівництво. 2009. № 1, http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_60.

Германия эгоистично маргинализирует войну в Украине – Дуда, http://nbnews.com.ua/ru/news/160342/.

Глава МЗС Італії: треба за будь-яку ціну відвернути нову холодну війну з РФ, https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/08/17/7037084/.

Дацків І. *Варшавський договір 1920 р. в історії української дипломатії* // Україна – Європа – Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 16(2). С. 125–132, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_16(2)__13.

Дацків І. *Українсько-польські взаємини 1919–1920 рр.: роль дипломатії УНР* // Україна дипломатична. 2011. Вип. 12. С. 795–816, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2011_12_195.

Добиш Г. *Союз Пілсудського і Петлюри: «за вашу і нашу свободу»*, https://www.radiosvoboda.org/a/1860979.html.

Документи з архівів КГБ розкривають закадрові таємниці фільму-агітки «П.К.П.» – «Пілсудський купив Петлюру», https://old.uinp.gov.ua/publication/dokumenti-z-arkhiviv-kgb-rozkrivayut-zakadrovi-taemnitsi-filmu-agitki-pkp-pilsudskii-kup, 12.02.2021.

Европейская самоизоляция. Как эпидемия коронавируса разрушает ЕС и Еврозону, https://focus.ua/world/452027-ubet_li_koronavirus_evropeiskii_soiuz.

Єврорегіон «Буг»: концепція та стратегія розвитку. Луцьк: Ред.-вид. відділ. «Вежа», Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 416 с.

Жолобович І. *Волинська трагедія: чому знову розгорівся конфлікт між*

Україною і Польщею, https://news.24tv.ua/volinska_tragediya_chomu_znovu_rozgorivsya_konflikt_mizh_ukrayinoyu_i_polshheyu_n704084.

З початку війни на Донбасі загинули вже 13 тисяч людей – ООН, https://tsn.ua/ato/z-pochatku-viyni-na-donbasi-zaginuli-vzhe-mayzhe-13-tisyach-lyudey-oon-1284135.html.

Закусило М. *Рада ухвалила новий бюджет: 1,5 млрд для Суспільного, 455 млн для кіно, 400 млн для УКФ, 100 млн для Інституту книги* // Детектор Медіа, 13.04.2020, https://detector.media/rinok/article/176326/2020-04-13-rada-ukhvalila-novii-byudzhet-15-mlrd-dlya-suspilnogo-455-mln-dlya-kino-400-mln-dlya-ukf-100-mln-dlya-institutu-knigi/.

Зашкільняк Л. *Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків XX ст.* / Український інститут національної пам'яті, https://old.uinp.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoi-istorii-ukraintsiv-i-polyakiv-khkh-stolittya#sdfootnote4sym.

Зеленский вживается в «роль» Мазепы, https://riss.ru/article/16165/, 16.02.2021.

Концепція «Міжмор'я» в сучасних геополітичних умовах, http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2907/2606, 22.02.2020.

Копач: Украина имеет право быть частью европейского сообщества, http://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/2072629-kopach-ukraina-imeet-pravo-byit-chastyu-evropeyskogo-soobshhestva.html.

Кравчук Л. *Кучма сказав, що нас обдурили,* https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/kuchma-skazav-scho-ukrainu-obdurili.htm, 5.12.2020.

Лінд М. *Все, що потрібно знати про нову холодну війну,* https://ua.112.ua/mnenie/vse-shcho-potribno-znaty-pro-novu-kholodnu-viinu-442818.html.

Мазурик З. *Культурна політика в незалежній Україні: несповнені надії і втрачені можливості. Що далі?* // *Рапорт про стан культури і НУО в Україні*, red. P. Laufer, Fundacja Kultura Enter, Lublin 2012, s.29, http://www.polinst.kyiv.ua/storage/raport_pro_stan_kulturi__nuo_v_ukran.pdf.

Мартинюк В. *Що спонукає Польщу до підтримки України?* // УНЦПД. № 12/737. 10 липня 2015 року, http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=74:scho-sponuka-polschu-do-p-dtrimki-ukra-ni&catid=8&Itemid=201&lang=ua.

Матерняк Д. *Українсько-польське військово-технічне співробітництво: від декларацій до дії*, 15 червня 2017 року, https://cacds.org.ua/?p=3281.

Мельник С. *Угода Пілсудський – Петлюра: міфи і реалії* // Історія. № 18, https://www.nasze-slowo.pl/ugoda-pilsudskij-petljura-mifi-i-realii/.

МИД Польши: Украина – стабильная страна, речь о беженцах не идет, http://telegraf.com.ua/mir/europa/2048605-mid-polshi-ukraina-stabilnaya-strana-rech-o-bezhentsah-ne-idet.html.

Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею // Україна та Польща. Міжрегіональне співробітництво, Посольство України в Республіці Польща, http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions.

Монолатій І. *Сірі носороги української революції. Очевидні загрози для західноукраїнської державности, які проґавили*. Historians, 2020. 3 травня, http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2744-ivan-monolatij-siri-nosorogi-ukrajinskoji-revolyutsiji-ochevidni-zagrozi-dlya-zakhidnoukrajinskoji-derzhavnosti-yaki-progavili.

Наследники Пилсудского идут на восток, http://alternatio.org/articles/articles/item/80433-nasledniki-pilsudskogo-idut-na-vostok, 20.02.2021.

НАТО та партнери високо оцінюють внесок України у проведенні спільних операцій, International Weekly # 33–34 (11.10–24.10.12), http://fpri.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/01/INTERNATIONAL-WEEKLY-33-34-11.10-25.10.2012.pdf.

Павлик К. *Помогает ли Польша Украине? Киев может на нас рассчитывать,* http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2015/08/21/7037248/.

Петлюра отдал Польше Волынь и Галичину, https://ukraina.ru/history/20200421/1027471285.html, 17.02.2021.

Петров Н.В., Рогинский А.Б. (НИПЦ «Мемориал») *«Польская операция» НКВД 1937–1938 гг.,* http://www.memo.ru/history/POLAcy/00485ART.htm.

Підсумки візиту президента Польщі до України: більше про геополітику й економіку, менше про історію, https://www.radiosvoboda.org/a/pidsumky-visytu-dudy-do-ukrainy/30891160.html.

Польский нафталин Пилсудского, http://np.ks.ua/history/33694.html, 16.02.2021.

Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки, www.ekosphera.org/.../61-Polsko-ukrayinskastrategiy atranskordonnog.

Польсько-українські відносини: потенціал більший за проблеми //

Громадський простір. 8 лютого 2019 року, https://www.prostir.ua/?news=polsko-ukrajinski-vidnosyny-potentsial-bilshyj-za-problemy.

Польща вирішила не продовжувати контракт із «Газпромом» // Німецька хвиля. 15.11.2019, https://www.dw.com/uk/польща-вирішила-не-продовжувати-контракт-із-газпромом /a-51271929.

Польща передала Україні гуманітарну допомогу для боротьби з COVID-19, https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3051075-polsa-peredala-ukraini-gumanitarnu-dopomogu-dla-borotbi-z-covid19.html.

Поляки в Україні: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=poljaky_v_ukrajni.

Поляки, http://www.spadshina.com/programs/narodoznavstvo-ukrayini-narodi-velikoyi-ukrayini/traditsii-i-obichai-narodov-ukraini/polyaki/.

Посол України у Польщі Олександр Моцик: «У 2009 році українсько-польська співпраця продовжуватиметься по висхідній», https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 616_088.

Президент: В умовах, коли щодня гинуть українці, ми потребуємо миротворців ООН, https://uman-rda.gov.ua/news/14-48-08-08-05-2018/.

Президентская сходка: о чем совещались лидеры стран Восточной Европы, https://iz.ru/1160525/andrei-razumovskii/prezidentskaia-skhodka-o-chem-soveshchalis-lidery-stran-vostochnoi-evropy.

Прем'єри Польщі і Угорщини пригрозили ЄС розпадом через механізм верховенства права, https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/26/7117001/.

Прем'єр Італії закликав європейських партнерів до рішучих дій проти коронавірусу, https://ua.interfax.com.ua/news/general/645728.html.

Приказано не признавать. По указке Вашингтона Киев поругался с Минском, https://rg.ru/2020/09/24/pochemu-ukraina-otkazalas-priznavat-izbranie-lukashenko-prezidentom-belarusi.html, 24.02.2021.

Про «норманський формат» слід забути – польський політик, http://www.ukrinform.ua/ukr/news/pro_normandskiy_format_slid_zabuti__polskiy_politik_2093032.

Рагозін М.П. *Розвиток партійної системи в Україні: кількісний аналіз*, http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV21_2003_polityk/09_ragozin_mp.pdf.

Роковини операції «Захід»: опубліковано документи МГБ про депортацію українців, http://tvoemisto.tv/news/rokovyny_operatsii_zahid_opublikovano_dokumenty_mgb_pro_deportatsiyu_ukraintsiv_89278.html.

Росію найбільше бояться Україна і Польща: дослідження, http://espreso.tv/news/2015/08/18/rosiyu_naybilshe_boyatsya_ukrayina_i_polscha____doslidzhennya.

Руккас А. *21 квітня 1920 р. Чи купував Пілсудський Петлюру*? http://www.istpravda.com.ua/articles/2020/04/21/157373/.

Руккас А. *Чи купував Пілсудський Петлюру?* // Історична правда. 2020. 21 квітня, https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/04/21/157373/.

Санченко А. *Що на кону* // Тиждень. 08.04.2019, https://m.tyzhden.ua/column/228864.

Сейм Польщі визнав Волинську трагедію геноцидом, https://www.radiosvoboda.org/a/news/ 27873307.html.

«Сигнал для Лукашенко»: Тихановскую позвали в «Люблинский треугольник», https://www.gazeta.ru/politics/2021/01/28_a_13459190.shtml, 23.02.2021.

Снайдер Т. *Історія з паралітичним ефектом*, Zbruč, 07.02.2019, https://zbruc.eu/node/86805.

Союз как у Петлюры и Пилсудского: как Варшава предлагает дружить Киеву. 17.02.2021, https://ukraina.ru/exclusive/20200204/1026557583.html.

Сталинские депортации. Депортации из столиц и с западных границ: цыгане, поляки, немцы и финны (1933–1936) / Фонд Александра Н. Яковлева, http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1021113.

Таран С. *У новій холодній війні Україна на боці добра,* https://prm.ua/u-noviy-holodniy-viyni-ukrayina-na-storoni-dobra-taran/.

«Ти не згасла, зоре ясна» — 24 роки тому українці і поляки зробили крок до примирення, URL: http://gazeta.ua/articles/history/_tine-zgasla-zore-yasna-24-roki-tomu-ukrainci-i-polyaki-zrobili-krok-do-primirennya /585534.

Ткаченко О. *Чому українці мають усвідомити важливість національної ідентичності* // Українська правда. Життя. 22.02.2021, https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/22/244016/.

Три моря Пилсудского, https://rg.ru/2020/04/20/kto-podderzhivaet-v-polshe-antirossijskij-proekt-mezhdumore.html, 21.02.2021.

Украина должна стать частью европейского сообщества, — Копач / http://m.day.kiev.ua/ru/news/170915-ukraina-dolzhna-stat-chastyu-evropeyskogo-soobshchestva-kopach.

Україна та «Міжмор'я»: можливі формати співробітництва, http://bintel.com.ua/uk/article/ukrayina-ta-mizhmorya-mozhlyvi-formaty-spivrobitnytstva/, 22.02.2021.

Українське кіно на 35 Варшавському міжнародному кінофестивалі // Наше слово, https://www.nasze-slowo.pl/news/ukra%D1%97nske-kino-na-35-varshavskomu-mizhnarodnomu-kinofestivali/.

Український інститут книги, https://book-institute.org.ua/.

Український інститут став партнером десятої, ювілейної Премії Малевича у 2018 році / Український інститут, http://ui.org.ua/premiya-malevicha.

Український кінематограф сьогодні: є підстави для оптимізму // Дело. 13.01.2019, https://delo.ua/lifestyle/ukrajinskij-kinematograf-sogodni-pidstavi-dlja-349156/.

Український культурний фонд, https://ucf.in.ua/faq.

Український тиждень у Гданську разом із Українським інститутом, http://ui.org.ua/gdansk-ukrainian-week.

Українсько-польська війна 1918—1919 рр. Західноукраїнське питання на міжнародній арені, https://studfile.net/preview/5602499/page:18/.

Українсько-польські відносини: уявне та реальність, journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/ download/524/487.

Фільм «Джокер» з україномовним дубляжем у кінотеатрах Польщі, https://naszwybir.pl/film-dzhoker-z-ukrayinomovnym-dublyazhem-u-kinoteatrah-polshhi/; Фільм «До зірок» у Польщі покажуть українською, https://naszwybir.pl/film-do-zirok-u-polshhi-pokazhut-ukrayinskoyu/.

Харчинська О. *Інституційна основа транскордонного співробітництва (на прикладі єврорегіону «Буг»)* // Наук. вісник Ужгородського ун-ту: Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Ужгород: Говерла, 2009. Вип. 12, с. 191—194, https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10356.

«Ход для спасения»: как Петлюра отдал Галичину полякам, https://www.gazeta.ru/science/2020/04/20_a_13056277.shtml, 12.02.2021.

Чого чекати від нового міністра культури Олександра Ткаченка, DW, 04.06.2020, https://www.dw.com/uk/чого-чекати-від-нового-міністра-культури-олександра-ткаченка/a-53689053.

Шевченко О. *Архітектор польсько-українських відносин* // Дзеркало тижня. 2017. № 43–44. 18–24 листопада, https://dt.ua/SOCIUM/arhitektor-polsko-ukrayinskih-vidnosin-260570_.html.

Юринець О. *Карпатський Єврорегіон як важлива складова європейської інтеграції України* // Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи, http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28232/1/022-102-107.pdf.

Януш Онишкевич, екс-міністр національної оборони Польщі. *Потрібно зберегти політичний консенсус в Україні щодо зближення з НАТО* // Укрінформ. 12 березня 2019 року, https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2657734-anus-oniskevic-eksministr-nacionalnoi-oboroni-polsi.html.

ПРО АВТОРІВ

Балюк Валентин, доктор габілітований, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Польща)

Броварек Томаш, доктор габілітований, Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Польща)

Бурдяк Віра, доктор політичних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гай-Нижник Павло, доктор історичних наук, Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України

Гергало-Домбек Надія, доктор (PhD), Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Польща)

Даниленко Сергій, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Дорошко Микола, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Запоровський Збігнєв, доктор габілітований, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Польща)

Коврик-Токар Лариса, кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Матвієнко Віктор, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Мітрофанова Оксана, кандидат політичних наук, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ольховський Якуб, доктор (PhD), Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Польща)

Парух Вальдемар, доктор габілітований, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (Польща)

Перепелиця Григорій, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Степнєвський Томаш, доктор габілітований, професор, Інститут Центральної Європи у Любліні (Польща)

Струтинський Владислав, кандидат філософських наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Федуняк Сергій, доктор політичних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СПАДЩИНА ПІЛСУДСЬКОГО ТА ПЕТЛЮРИ

МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ ПАРТНЕРСТВА ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Монографія

Наукова редакція: В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко

Переклад розділів польських авторів: В. Саган, Р. Туркало

Редактор: О. Попова
Коректор М. Бродська
Оригінал-макет: О. Гашенко
Обкладинка: Д. Шевчук

Підписано до друку 14.12.2021. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 24,65. Наклад 300 пр. Зам. № 185.

Видавництво «Ніка-Центр». 03142, Київ, вул. Кржижановського, 4.
т./ф. (044) 39-011-39; e-mail:psyhea9@gmail.com; www.nika-centre.kiev.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК №5368 від 27.06.2017

Віддруковано у ТОВ «Книга».
08400, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Шкільна, 4.
Свідоцтво №30040132 від 3.06.2000